MANAS

MANAS · SEMETEY · SEYTEK

NEHİR ROMAN

GAZÂ'NIN NEFERİ Y.C.

MANAS

MANAS · SEMETEY · SEYTEK

Sayakbay Karalaev varyantından
düz yazıya aktarılmış nehir roman
Üç kitap · Kırk iki bölüm

NEHİR ROMAN

GAZÂ'NIN NEFERİ Y.C.

KÜNYE

Manas — Nehir Roman (Manas · Semetey · Seytek), Sayakbay Karalaev'in (1894–1971) ağzından 1935–1947 yılları arasında yazıya geçirilen 500.553 mısralık destan üçlemesinin olay örgüsüne dayanan, Türkçe telif bir edebî romandır.

Olay örgüsünün kaynağı: «Манас», «Семетей», «Сейтек» эпостору — Саякбай Каралаевдин айтымында, «Turar» Yayınevi, Bişkek 2010 (haz. Aynek Jaynakova; genel red. Abdıldajan Akmataliev). Kaynak baskıların telifli editoryal katmanları (ön sözler, bilimsel açıklamalar, sözlükler ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları) bu esere alınmamıştır.

Destan metni halk edebiyatı (folklor) eseridir. Bu romanın kurgusu, sahneleri, diyalogları, anlatımı, kapak düzeni ve bütün sayfa tasarımı bu yayına özgüdür.

Roman kırk iki bölümdür: Manas on iki, Semetey yirmi bir, Seytek dokuz bölümle anlatılır. Kişi ve yer adları destan yazımıyla korunmuştur.

© Gazâ'nın Neferi Y.C., 2026. Bu eserin tüm hakları saklıdır.

ÖN SÖZ

Bu kitap, dünyanın en uzun destanı Manas'ın büyük anlatıcısı Sayakbay Karalaev'in ağzından yazıya geçirilen üçlemeyi — Manas, Semetey ve Seytek'i — bu kez bir romanın nefesiyle anlatır. Mısra burada düz yazıya döküldü; ama davulun ritmi, atların dörtnalı, ağıtın iniltisi ve andın ağırlığı sayfalarda kalsın istendi.

Nehir roman, üç kuşağın ırmağıdır: sürgünde doğan Manas'ın hanlığı kuruşu; babasız büyüyen Semetey'in yurduna dönüşü; düşman otağında doğan Seytek'in soyu yeniden bütünleyişi. Kırk iki bölüm, tek bir suyun kırk iki dirseği gibi birbirine bağlanır — yas gayrete, gayret öce, öç nihayet barışa döner.

Roman, destanın Karalaev varyantındaki olay örgüsüne sadık kalır; kişi ve yer adları destan yazımıyla korunmuştur. Ama sahneler, diyaloglar ve iç dünyalar romancının tasarrufudur: destan ne söylediyse o, nasıl söylenmişse yeniden.

Söz manasçınındır; kusur romancının.

Gazâ'nın Neferi Y.C.
Antalya, 2026

İÇİNDEKİLER

KİTAP I — MANAS: HANLIĞIN KURULUŞU

1 Babalar, Sürgün ve Manas'ın Doğumu

2 Koçku Baskını ve Esenkan'ın On Bin Kolu

3 Coloy'a Karşı Zafer ve Han Kaldırma

4 Altay Savaşları

5 Koşoy'un Katılması ve Talas'a Göç

6 Bakay, Kırk Çoro ve Hanlık

7 Çubak Baatır'ın Hikâyesi

8 Kanıkey'in Alınışı

9 Almambet ile Çubak'ın Çatışması ve Almambet'in Jomoku

10 Almambet ile Sırgak'ın Keşfi

11 Çon Kazat: Beecin Seferi

12 Kococaş, Yiğitlerin Şehadeti ve Manas'ın Ölümü

KİTAP II — SEMETEY: YURDA DÖNÜŞ

13 Yas, Sürgün ve Buhara Yolu

14 Taytoru'nun Koşusu ve Semetey'in Yükselişi

15 Soyun Sırrı ve Kanıkey'in Uzun Gecesi

16 Közkaman İhaneti ve Talas'ın Çağrısı

17 Gizli Kümbet ve Yetimlerin Kavuşması

18 Akkelte'nin Uyanışı ve Büyük Göç

19 Kanlı Taht ve Ak Kuğu Ayçürök

20 Akşuñkar'ın İzinde ve Ürgönç Düğünü

21 Kökötöy Aşı ve Er Meydanının Sınavları

22 Ayçürök Uğruna Savaş ve Beecin Yolu

23 Yılkı Baskını ve Pusudaki Koñurbay

24 Ak Kuğunun Kanadı ve Küçük Sefer

25 Talas Kuşatması ve Er Meydanı

26 Cadı Kışı ve Yarılan Bent

27 Tek Gözlü Devin Düşüşü ve Yalnız Şahin

28 Gaipten Gelen Kardeş ve Kurşun Yağmuru

29 Düşman Sofrasında Oyun ve Kan Bedeli

30 İki Başın Zaferi ve Kara Yazgı

31 İhanetin Altın Tacı ve Son Yatak

32 Kalleş Mızrak ve Gaspçının Tahtı

33 Kürpüldök Fırtınası ve Büyük Kayboluş

KİTAP III — SEYTEK: SOYUN BÜTÜNLENMESİ

34 Düşman Otağında Doğan Arslan

35 Kuğunun Fendi ve Kıyaz'ın Sonu

36 Pınar Başındaki Cariye ve Ak Hançer

37 Kara Mağaradaki Bozkurt

38 Kuyalı'nın Gelişi ve Yeminin Bedeli

39 Kıyametlik Yâr ve Dişi Arslan

40 Ataların Ruhu ve Kırılan Mızrak

41 Sönen Kasırga ve Ak Sakalın Duası

42 Peri Gelinler ve Zulpukor'un Müjdesi

KİTAP I

MANAS

Hanlığın Kuruluşu

❖ ❖ ❖

1. BÖLÜM

Babalar, Sürgün ve Manas'ın Doğumu

— ❖ —

Eski çağın adamları soy saymayı su içmek gibi bilirlerdi. Ocak başında bir aksakal dizini dövüp söze başladı mı, tüp ata Tügöl Han'dan bu yana gelen adları bir bir dökerdi ortaya; her ad bir taş, her taş bir kale duvarına konur gibi. Tügöl Han'dan Böyön dünyaya gelmişti, Böyön'den Çayan, Çayan'dan Nogoy'la Şıgay; hepsi han olmuştu bu soyun, hepsi ak keçeye oturtulup gökyüzüne kaldırılmıştı. Söz Karakan'a gelince aksakalın sesi kalınlaşır, dinleyenlerin sırtından bir ürperti geçerdi; çünkü Karakan bu kutlu zincirin son büyük halkasıydı ve herkes bilirdi ki zincirin ondan sonrası kopuk, kopuğun ötesi karanlıktı.

Karakan öldüğünde Ala-Too'nun karları erken düştü, derler. Yası kırk gün sürdü; kırk gün boyunca boz üylerin tündüklerinden is yükselmedi, kımız sağılmadı, komuz susturuldu. Kırkıncı günün akşamı yaşlı bir çoban, Talas'ın yukarısındaki kayalardan avula

inip şunu söyledi: — Kurt sürüsü gördüm, başsız koyun sürüsünün çevresini alıyordu. Han öldü, halk başsız kaldı; kurtlar kokuyu aldı bile.

Kimse çobanı azarlamadı. Çünkü doğuda, Beecin tarafında, kokuyu çoktan almış olanlar vardı.

Kara Kalmuk'un hanı Molto ile Mançu'nun beyi Alööke, Karakan'ın toprağına ordularıyla değil, önce defterleriyle geldiler. Argın'ı saydılar, Kırgız'ı saydılar; obaları, yılkıları, kız çocuklarını, erkek çocuklarını saydılar. Sonra Alööke kamçısını çıkardı, havada bir o yana bir bu yana salladı ve hansız kalmış iki halkı, koyun paylaşır gibi, kamçının gölgesiyle ikiye böldü. — Şu yaka Molto'nun, dedi, bu yaka benim. Kim karşı gelirse, oğlunu kazığa, kızını çuvala.

Karşı gelenler oldu; adları unutulmasın diye burada anılmaz, çünkü unutulmadılar. Ama kılıcın ağzı kalabalıktı o yıl. Ocaklar birer birer söndü. Bir gece, Sır-Derya boyundaki obalardan biri ateşe verildi de alevin aydınlığında insanlar dört yola döküldü: kimi Kangay'a sürüldü, kimi Urum'a düştü, kimi Kırım'a kadar savruldu, kimi de kara Altay'ın taşlı yoluna dizildi. Ana kızından ayrıldı, ağa iniden koptu; bir daha birbirinin yüzünü görmeden ölenlerin sayısını yalnız gök bildi.

Karakan'ın oğulları da bu bölüşmeden paylarını aldılar. İçlerinden Cakıp'a düşen pay, Altay'dı: kırk aile Kırgız'la birlikte, yanına bir avuç kül, bir tutam toprak bile almasına izin verilmeden, Kalmuk atlılarının önüne katılıp doğuya sürüldü. Cakıp o zaman bıyığı yeni terlemiş bir yiğitti; babasının ordosunu, Talas'ın söğütlerini, çocukluğunun ak karlı Ala-Too'sunu ardında bıraktı. Geçitlerde kar vardı; üç gün üç gece tipi dinmedi, üç gün üç gece atların yelesinden buz sarktı, üç gün üç gece kimse kimsenin yüzünü göremedi. Yolda düşen düştüğü yerde kaldı; Kalmuk atlısı düşenin üstünden atını sürüp geçti. Bir geçidin ağzında kervan durakladı; öndeki develer buzda ayak direyip bağrışıyordu. Genç Cakıp atından indi, en öndeki devenin yularından tuttu, buzun üstüne kendi çapanını serdi de hayvanı öyle geçirdi. Ardındaki kadınlar, çocuklar onun açtığı izden yürüdüler. Kalmuk onbaşısı bunu gördü, kamçısının sapıyla Cakıp'ı gösterip yanındakine bir şey söyledi; ne dediğini kimse anlamadı ama o günden sonra kamçı Cakıp'ın sırtına daha seyrek indi. Bozkırın eski sözüdür: düşmanın bile, işini bilenin önünde bir adım geriler. Cakıp bir gece, kavağın dibinde donmuş yatan bir yaşlının yüzüne baktı da içinden ant içti: bu yolun hesabı bir gün sorulur; ben soramazsam oğlum sorar. Sonra kendi sözüne kendi güldü, acı acı: oğlu yoktu, olacağı da belli değildi. Önünde yalnız yol vardı, yolun ucunda yaban bir dağ.

✦ ✦ ✦

Altay dedikleri yer, önce onlara bir dev ağzı gibi göründü: kara çamlı yamaçlar, uğuldayan boğazlar, yazın bile sırtını güneşe vermeyen gölgeli dereler. Kırk aile, ilk kışı yarı aç, yarı çıplak, birbirine sokulmuş boz üylerde geçirdi. O kırk ailenin içinde bir adam vardı ki karanlıkta el yordamıyla yol bulan kılavuz gibiydi: Noygut'un beyi Akbaltay. Yaşı geçkin, sözü keskin, yüreği geniş bir adamdı; sürgünün ilk baharında halkı toplayıp şöyle dedi: — Ağlamakla Talas geri gelmez. Bu dağın da suyu akar, bu taşın da altı boş değildir. Ekin ekmesini bilen eksin, demir dövmesini bilen dövsün; Kalmuk'a kul olmamanın yolu, kendi kazanından yemektir.

Halk Akbaltay'ın sözünü tuttu. Dere ağızlarına arpa ektiler, buğday serptiler; ilk yıl kuş yedi, ikinci yıl dolu vurdu, üçüncü yıl toprak utandı da verdi. O ilk hasadın günü kadınlar başaklara sarılıp ağladılar; gurbette biten ekmeğin kokusu, insana hem yurdunu unutturur hem yurdunu hatırlatır. Akbaltay avuçladığı taneleri havaya savurdu: — İşte, dedi, Kalmuk'un veremeyeceği, elimizden alamayacağı şey. Toprak kimseye sormaz; kim eğilip ekerse onundur. Cakıp ise dağın taşına vurgundu; bir gün derenin kumunu avuçlayıp elediğinde avucunda sarı sarı zerreler kaldı. Altındı bu. Cakıp o günden sonra beline kadar suya girip kum eledi, kışın buz kırıp eledi; eledikçe buldu, buldukça sakladı, sakladıkça çoğaltttı. Altını Kalmuk kervanlarına verip koyun aldı, koyunu satıp kısrak aldı, kısrağı çoğaltıp yılkı yaptı. Yıllar birbirini kovaladı ve bir gün Altay'ın obaları saydılar ki Cakıp'ın dört tümen yılkısı, sayısı unutulmuş koyunu, ala dağ gibi devesi var. Sürüleri üç konak yere yayılırdı; çobanlarının çobanları vardı. Kalmuk beyleri bile ondan söz ederken "zengin Cakıp" der olmuşlardı.

Ama zenginlik dediğin, içi boş yurda taşınan keçe gibidir; sereni serer de ısıtacak kimse yoksa neye yarar? Cakıp'ın iki hatunu vardı: büyüğü Çıyırdı, vakarlı, ağırbaşlı, eli bereketli bir kadın; küçüğü Bakdöölöt, yumuşak huylu, sessiz. İkisinden de bir evlat yüzü görmemişti Cakıp. On dört yıl geçti, on dört yıl daha geçti; saçına kırağı düştü, sakalına ak indi. Geceleri sürülerinin arasında dolanır, kulunlayan kısrakları seyreder, sonra durup dururken boğazına bir yumruk otururdu.

Bir akşam, kısır bir yıl değildi, sürüler semizdi, kazanlar kaynıyordu; Cakıp yurda geldi, eşikten geçti, töre oturdu ama kımız içmedi. Çıyırdı önüne bir kâse koydu; Cakıp kâseyi eliyle itti ve o güne dek içinde taş gibi taşıdığını dışarı döktü: — Malım dağ gibi, kimin için?

Öldüğümde ardımdan "atam" diye ağlayacak bir çocuğum yok. Yurdumda tünek tutmuş baykuş gibiyim. El bana zengin diyor; ben kendime kuru derim, kuru ağaç. Mezarıma kim su döker, ocağıma kim üfler? Sen söyle, Çıyırdı!

Sözün burasında sesi büküldü, kamçısını yere bıraktı, iki avucuyla yüzünü kapadı. Koca Cakıp, dört tümen yılkının sahibi, çocuk gibi hıçkırdı.

Çıyırdı ne söylenedi ne kendini savundu. Yalnız o gece, herkes uyuduktan sonra, örtüsünü alıp yurttan çıktı. Obanın yukarısında, taşların arasında tek başına duran bir yaban elması vardı; kutlu derlerdi ona, dilek ağacı derlerdi. Çıyırdı ağacın dibine vardı, karların üstüne diz çöktü, yüzünü göğe kaldırdı: — Ey kudreti geniş olan! Bir Kıdır'ın yolu buradan geçerse, bir çilten bu dağda gezerse, sesimi duysun. Bana bir evlat ver; kucağıma bir baş, ocağıma bir kor ver. Kırgız'ın sönen ocağına bir kıvılcım ver.

Üç gece gitti o ağacın dibine, üç gece yalvardı, üç gece yıldızlar onu dinledi. Kutlu ağacın dibinde yuvarlanmak, dilek dileyenin eski töresiydi; Çıyırdı da vakarını karın üstüne serdi, ağacın çevresinde döndü, toprağa yüz sürdü. Üçüncü gecenin sonunda dönerken, sırtında bir sıcaklık duydu; sanki biri omzuna kürk örtmüştü. Dönüp baktı: kimse yoktu. Yalnız elma ağacının çıplak dallarında, mevsimsiz, tek bir beyaz çiçek açmıştı. Çıyırdı bunu kimseye söylemedi; yalnız o günden sonra sabahları kalktığında, türküsünü içinden söyleyen kadınların o dingin yüzü vardı yüzünde. Bakdöölöt bir gün sordu: — Abla, sende bir hal var, hayrola? Çıyırdı gülümsedi: — Bekliyorum, dedi; neyi beklediğimi sorma, ben de bilmiyorum. Ama gelen, yoldadır.

✦ ✦ ✦

Aynı günlerde, dünyanın öbür ucunda, Beecin'in kırk kapılı sarayında Esenkan tahtında oturuyordu ve canı sıkkındı. Falcılarını çağırttı; kırk falcı geldi, koyun küreği yaktılar, kum döktüler, yıldız haritası değil ama yıldızların kendisini okudular. İçlerinden en yaşlısı, dişleri dökülmüş bir ihtiyar, kürek kemiğinin çatlağına uzun uzun baktı da rengi kâğıt gibi oldu. Esenkan sordu: — Ne gördün, söyle. — Söylersem başım gider, söylemezsem yurdun gider, hanım. — Söyle; başın bende emanet. İhtiyar yutkundu ve söyledi: — Kırgız'dan bir er doğacak. Adına Manas denecek. On ikisinde kılıç kuşanacak, yirmisinde önünde duran kalmayacak. Bu Beecin'i, bu tahtı, bu kırk kapıyı harap edecek olan odur. Doğmuştur ya da doğmak üzeredir; kürek kemiği ikisini bir gösteriyor.

Esenkan o gece uyumadı. Ertesi gün divanını topladı, yazıcılarına buyurdu; doğmamış çocuğun adı, devletin kara defterine, dañzaya yazıldı: Manas. Bir ad ki daha sahibi beşiğe düşmeden düşman defterinde yer etti. Sonra Esenkan casuslarını çağırdı; kırkını tüccar donuna soktu, kırkına kalender hırkası giydirdi, kimini dilenci yaptı, kimini derman satan otacı. — Gidin, dedi, Altay'a gidin, Kangay'a gidin, Kırgız'ın savrulduğu her taşın altına bakın. Gebe kadınların karnını sayın, yeni doğan oğlanların adını sorun. Manas adını duyan, kulağıyla değil atının dört nalıyla bana getirsin haberi. O çocuğu beşikte bulursam beşiğiyle yakarım; kundakta bulursam kundağıyla.

Casuslar dağıldı. O kıştan sonra Altay'ın obalarında yabancı yüzler görünür oldu: ipek satan ama pazarlık etmeyen tüccarlar, dua eden ama kıblesini şaşıran dervişler, ağrıyan dişe bakıp gözü hep gebe kadınların karnında gezen otacılar. Obalar bunları sezdi, sezdi de sesini çıkarmadı; bozkır adamı misafire sofra açar, sırrına kilit vurur.

Bir gün bunlardan biri, ipekten çok soru taşıyan bir tüccar, Cakıp'ın avuluna kadar sokuldu. Devesini çöktürdü, mallarını serdi; kadınlar toplandı, çocuklar üşüştü. Adam ipeği ucuza veriyor, karşılığında havadis alıyordu: — Bu yıl obada düğün oldu mu, doğum oldu mu? Bereketli yurtmuş burası, beşik çok mu sallanır? Kocakarılardan biri, Kambar'ın anası, dişsiz ağzıyla güldü: — Beşik mi, oğul? Bizim obanın koyunu kuzular, kısrağı kulunlar; kadınlarımız kısır çıktı bu dağda, suyundandır. Tüccar Çıyırdı'nın geçtiği yöne bir baktı, bir daha baktı; ama Çıyırdı o gün geniş kürkünün içinde, sırtında bir yük odunla yürüyordu ve yürüyüşünde adamın aradığı şeyden eser yoktu. Tüccar akşam olmadan devesini kaldırdı, geldiği yoldan gitti. Gittikten sonra Akbaltay, kocakarının elinden tuttu: — Ağzına kurban, dedi; bir yalanın bin canı kurtardığı gün, o yalan duadan sayılır.

Ve tam o günlerde Cakıp bir düş gördü. Düşünde bilmediği bir dağın doruğuna konmuş, koluna bir ak şumkar almıştı; öyle bir kuş ki pençesi kurttan, bakışı şimşekten; kanadını bir açtı, gölgesi dünyayı tuttu. Kuş silkinip haykırınca gökteki turnalar dizilip yere indi, yerdeki tilkiler inlerine sindi. Cakıp uyandığında yüreği köpüklü at gibi çarpıyordu. Aynı gece Çıyırdı da düş gördü: sağ avucunda güneşi, sol avucunda ayı tutuyordu; ikisi de yakmıyor, ısıtıyordu. Sonra gökten bir altın kılıç indi, kabzası kendiliğinden Çıyırdı'nın eline geldi; kılıcı beline kuşandı, kuşanınca yer sarsıldı ama Çıyırdı sarsılmadı.

Sabah olunca Cakıp obanın kazanlarını kaynattırdı, kısır bir kısrak kestirdi, düş aşı verdi. Akbaltay başta, aksakallar toplandı; düşler ortaya kondu. Akbaltay dinledi, ak sakalını uzun uzun sıvazladı, sonra dizini döverek doğruldu: — Suyun başını tutun, müjdemi verin! Ak şumkar dediğin er oğuldur, Cakıp; koluna er konacak. Güneşle ayı avuçta tutmak, iki

dünyaya birden nur demektir. Altın kılıç, gökten verilen beydir; kuşanan ana, bey anası olur. Sevin, Cakıp! Kırk yıllık kuru dere, sel görecek.

Toy kırk gün sürmedi ama kırk günlük sevinç bir güne sığdı. Ve çok geçmeden Çıyırdı'nın yüzüne o bilinen gölge, o tatlı yorgunluk indi: gebeydi. Gebeliğin ortasına doğru bir gece Cakıp'ı uyandırdı; gözleri karanlıkta iki kor gibiydi. — Et istiyorum, dedi, ama koyun eti değil. Kaplan yüreği istiyorum, Cakıp. Yüreğim onu istiyor, vermezsen yüreğim beni yer.

Cakıp önce kendi kulağına inanmadı; sonra anladı ki bu istek kadından değil, karnındakinden geliyor. Avcıların en yamanını dağa saldı; adam yedi gün dağ taş gezip kara bir kaplan vurdu, yüreğini kesip getirdi. Çıyırdı o yüreği közde çevirip yedi; yedikçe yüzüne kan geldi, gözüne yalım geldi. Obanın kocakarıları birbirine fısıldadı: — Kaplan yüreği yiyen ananın oğlu kaplan olur. Bu karındaki, er oğlu er olacak.

✦ ✦ ✦

Doğum, bir kurttan aya kalmış bir kış gecesi geldi ve kolay gelmedi. Çıyırdı iki gün iki gece kıvrandı; obanın kadınları yurda doldu, ebeler ter döktü. Cakıp o günlerde yılkısının başındaydı, uzak yayıttaki sürülerin arasında; koca adam evladının doğumunu bekleyerek yurtta oturmayı kendine yediremediğinden değil, bekledikçe içine kurt düştüğünden kaçmıştı sürüye. Üçüncü gecenin şafağında yurdun içini bir çığlık doldurdu; ama bu çığlık öteki bebeklerin viyaklamasına benzemiyordu, sanki dar geçitte genç bir kurt uluyordu. Ebe kadın çocuğu kaptı, kaptı da bir tuhaflık gördü: bebeğin sağ eli sımsıkı yumuktu, açılmıyordu. Parmaklarını güçbela araladıklarında avucunun içinden yere kara bir kan pıhtısı düştü; taş gibi katı, koyun gözü kadar bir pıhtı.

O gece yurdun üstünde tuhaf bir aydınlık gezindi, derler; kimileri tündükten bir ışık sütunu indiğini, kimileri obanın çevresinde ak sakallı, ak sarıklı karaltılar dolandığını söyledi. Çiltenlerdi diyenler oldu, kırklar geldi diyenler oldu. Kim ne gördüyse gördü; ortada bir şey vardı ki inkârı yoktu: kırağılı gecede, yurdun önündeki kara taşın üstüne kar yağmamıştı.

Kadınlar birbirinin yüzüne baktı. En yaşlıları, dişsiz ağzıyla, unutulmuş bir sözü hatırladı: — Avucunda kan pıhtısıyla doğan, dünyaya kan dökmeye gelmiştir. Ya kırar ya kurar. Bu oğlan, ikisini birden yapacak.

Müjdeci, Cakıp'a at çatlatarak vardı. — Süyünçü, Cakıp, süyünçü! Gözün aydın, oğlun oldu! Cakıp bir an olduğu yerde durdu; kırk yılın hasreti bir anda göğsünden geçti de dili tutuldu. Sonra müjdeciyi atından kucaklayıp indirdi, sırtındaki kürkü çıkarıp ona giydirdi, dokuz kısrak tutup verdi: — Az bile, dedi, dile benden ne dilersen; bugün Cakıp'tan çıkmayacak şey yok!

Avula varıncaya dek atını üç kez değiştirdi; girdiğinde kaşlarında kırağı, sakalında buz vardı. Yurdun eşiğinde bir an durdu; kırk yıldır geçtiği o eşik, o gün geçilmez bir dağ geçidi gibi geldi ona. İçeri girdi, Çıyırdı'nın solgun ama aydın yüzüne baktı, sonra kundağa eğildi. Bebek uyumuyordu; kapıdan giren adama, sanki onu çoktandır bekliyormuş gibi, kırpılmayan gözlerle baktı. Cakıp o bakışın altında, kendi oğlunun önünde, tuhaf bir şey duydu: sevinçten öte, hürmete benzer bir şey. Kundağı kucakladı, tündüğe doğru kaldırdı: — Verene şükür, dedi; aldıklarının hepsine karşılık, bir bunu verdin; helal olsun. Çıyırdı yattığı yerden usulca konuştu: — Kırkı çıkmadan gözüne bu kadar bakma, nazarı kendinden gider. Cakıp güldü; kırk yıldır ilk kez, göğsünün ta dibinden güldü.

Toy kuruldu, öyle bir toy ki Altay görmemişti: dokuz yerde kazan kaynadı, yüz kısrak kesildi, güreşen güreşti, at çapan çaptı. Balbanlar er meydanına çıktı; Noygut'un yiğidi Kalmuk'un iri balbanını üç sarmada yıktı da Cakıp ikisine birden çapan giydirdi, aralarında kırgınlık kalmasın diye. Kımız sel gibi aktı, sağılan sağıldı, içilen içildi; komuzcular geceyi sabaha ulattı. Kalmuk'undan Kırgız'ına, çevre obaların hepsi geldi; gelen boş dönmedi, atsız gelen atla döndü, yayan gelen deveyle. Toyun ortasında iş adın konmasına gelince aksakallar birbirine bakıştı; ad koymak kolay iş değildi, hele böyle bir doğumun ardından. Tam o sırada kalabalığın arasından bir adam süzüldü; kimse geldiğini görmemişti. Aksakallı, ak çapanlı, elinde asa bir derviş; gözleri iki derin kuyu gibiydi. Doğruca bebeğin kundağına yürüdü, kimseden izin istemedi, sağ elini çocuğun alnına koydu: — Bunun adı önceden konmuş, dedi; bana yalnız söylemek düştü. M'si tutulmuş dağ demek, nas'ı halkın nefesi. Adı Manas olsun. Suyu Talas'tan, gücü Ala-Too'dan, ömrü Kırgız'dan olsun. On ikisinde önü açılsın, ardından kırk çorosu eksilmesin.

— Bata ver, derviş baba, dediler; derviş iki avucunu açtı, bata verdi. Sonra kalabalık kımıza, ete, oyuna döndü; bir daha dönüp baktıklarında dervişin oturduğu yer boştu. Kapıdan çıktığını gören olmadı, atına bindiğini gören olmadı. Akbaltay kaşlarını çattı, alnındaki teri sildi ve alçak sesle Cakıp'a dedi ki: — Bu gelen, er kişi değildi, Cakıp. Kıdır'dı desem dilim varmıyor, değildi desem gözüm gördü. Ama adı o söylediyse, o ad göklerde konmuştur.

Sonra yüzü karardı: — Ve o ad, göklerden önce Beecin'in defterine yazılmıştır. Esenkan'ın kırk casusu bu obaların arasında ipek satar, dua okur. Bu adı bugün burada duyan yüz kişi var; yarın bin olur, öbür gün Esenkan'ın kulağına gider. Adı gömelim, Cakıp. Çocuk büyüsün, adı toprakta uyusun.

Cakıp'ın içi yandı; oğlunun adını dünyaya haykırmak istediği gün gömmek, ateşi koynunda taşımak gibiydi. Ama Akbaltay'ın gözlerine baktı ve boyun eğdi. Toydaki halka yemin verdirildi; obadan obaya tembih gitti. Ve çocuk büyüdükçe kaba, gür saçları ve iri gövdesi yüzünden ona bir lakap uyduruldu, sıradan, gözden ırak tutan bir ad: Çoncindi, iri saçlı oğlan. Casuslar geldi, sordu, dinledi; "Cakıp'ın geç bulduğu bir oğlu varmış" dediler, "adı neymiş?" dediler. Obanın çocukları bile ağız birliği etmişti: — Çoncindi, dediler, deli dolu bir oğlan, çobanlık eder. Casuslar not etti, geçti gitti. Yalnız bir keresinde iş kıl payından döndü: kalender kılıklı biri, obanın çocuklarına kurut dağıtıp dillerini çözmeye çalışırken, küçüklerden biri ağzında geveledi: — Bizim Man... Daha sözü bitmeden ablası çocuğun ensesine bir tokat indirdi: — Manav baba deriz çobanımıza, dedi, sen sormaz olaydın. Kalender gülümsedi, gülümsemesi gözüne çıkmadı; ertesi gün oradan ayrıldı ama Akbaltay'ın adamları onu üç konak yol boyunca uzaktan izlediler, doğuya saptığını görünce yürekleri ağızlarında geri döndüler. Dañzadaki ad, defterde bekledi; sahibi ise Altay'ın koynunda, yalancı bir adın gölgesinde büyüdü.

Büyüdü ama kolay büyümedi; daha doğrusu, onu büyütenler kolay büyütmedi. Altı yaşında obanın bütün oğlanlarını ardına takıyor, oyun diye kurdukları savaşta Kalmuk beylerinin oğullarını toza katıyordu. Sekizinde bir tayı kuyruğundan tutup dereden çıkardı; onunda güreşte on beşindekileri sırtüstü serdi. Yaptığı yaramazlıkların haddi hesabı yoktu: kâh birinin kazanını devirir, kâh kervancının devesini ürkütür, kâh Kalmuk çocuklarıyla kavgaya tutuşup üçünü birden dereye dökerdi. Bir keresinde Kalmuk beylerinden birinin oğlu, oyunda yenilince öfkesinden "sürgün tohumu" diye bağırdı; Çoncindi oğlanı kaldırdığı gibi atının terkisine koydu, götürüp babasının eşiğine bıraktı ve dedi ki: — Oğlunu al, dilini de al; ikisini bir arada tutamayacaksan birini bana ver. Bey önce köpürdü, sonra çocuğun gözündeki ışığa bakıp sustu; o susuş, obalarda uzun uzun anlatıldı. Şikâyetler Cakıp'ın kapısında birikti. Cakıp bir yandan gizli gizli gururlanıyor, bir yandan ödü kopuyordu: bu taşkın sel göze batacak, batınca da Beecin'in kulağı duyacaktı. Sonunda Akbaltay'la baş başa verdiler ve çocuğu, obadan uzakta, dağ yaylasında koyun güden ağır başlı çoban Oşpur'un yanına vermeye karar verdiler. — Koyun gütsün, dedi Cakıp, eli işe alışsın, gözü gökten insin. Hem yayla ıssızdır; ıssız yerde ad da göze batmaz, çocuk da.

Oşpur, kırk yılın çobanıydı; sözü az, kamçısı hazır, yüreği yufka bir adam. Çoncindi'yi yanına aldı, koyunun dilinden, dağın huyundan, kurdun izinden ne biliyorsa öğretmeye koyuldu. İlk günler çetin geçti: çocuk sürüyü dağıtıyor, koçları tokuşturup seyrine dalıyor, kaçan kuzuyu kovalamak yerine karşısına geçip gülüyordu. Oşpur bir akşam onu ayırdığı ayranı içerken yakaladı, kamçıyı kaldırdı; kaldırdı ama indiremedi, çünkü çocuk kaçmadı, başını eğmedi, dosdoğru gözüne baktı. — Vur, dedi; haklıysan acımaz. Oşpur kamçıyı indirdi, ama çocuğun sırtına değil, kendi çizmesine. — Seninle bizim hesabımız başka defterde tutuluyor, oğul, diye söylendi; sonra ayranın kalanını kendi eliyle ona uzattı. Ama öğrencisi koyundan çok, koyuna göz diken kurtla ilgiliydi. Yayladaki çoban çocuklarını başına topladı; kırk kadar oğlan, yarısı Kırgız yarısı yoksul Kalmuk çocuğu, ona kendiliklerinden "başımız" dediler. Çoncindi onlara dağda oyun kurdu ama oyunları hep aynı kapıya çıkıyordu: saf tutmak, pusu atmak, sözde düşmanı kıskaca almak. Sopalardan mızrak, keçeden kalkan yaptılar; taş atmayı, at üstünde eğilip yerden nesne kapmayı yarış ettiler. Oşpur bunları görüyor, görmezden geliyordu; yalnız bir akşam, koyunları ağıla kattıktan sonra, çocuğun yüzüne uzun uzun baktı: — Sen çoban olmayacaksın, oğul, dedi. Sen kurt bile olmayacaksın. Sen, kurdun da çobanın da üstüne gölgesi düşen şeysin; adını ben koyamam, koyanlar koymuş. Yalnız dilerim, o gölge önce kendi halkını serinletsin.

Çoncindi o gece uyumadı; içinde bir şey, kışın altında bekleyen tohum gibi kıpırdanıyordu. Kendi adını bilmiyordu; ama adının kendisini bildiğini, bir yerlerden çağırdığını, çağıranın gitgide yaklaştığını duyar gibiydi.

✦ ✦ ✦

O yılın güzünde, çocuk on ikisine basmak üzereyken, Altay'ın o bölgesine Esenkan'ın yeni yer bekçisi geldi: Koçku derlerdi, kaba etli, kalın enseli, gözleri kan çanağı bir Kalmuk beyi. Vergiyi iki kat aldı, alırken bir kat da hakaret ekledi; obaların semiz gördüğü ne varsa "hanın payı" diye ayırttı. Cakıp'ın sürülerine göz koyduğunu saklamıyordu; "sürgün Kırgız'ın bu kadar malı neyine" diye söylenip duruyor, adamlarını yaylalara salıp sayım üstüne sayım yaptırıyordu.

Bir gün Koçku'nun yılkıcıları, on atlı, Oşpur'un yaylasına çıktılar. İşleri sayım değildi o gün; canları et istemişti, önlerine ilk çıkan sürüden semiz bir kısrak ayırıp boğazlamaya davrandılar. Oşpur karşı durdu: — Bu mal Cakıp'ındır, hanın payı verilmiştir; elinizi çekin. Yanıt kamçı oldu; kamçı yaşlı çobanın yüzünü yardı, ak sakalına kan indi.

Çocuklar taş başında oturmuş kurut yiyorlardı. Çoncindi kanı gördü; ak sakala inen kanı, kamçıyı tutan eti bol eli, yerde iki büklüm ihtiyarı gördü ve gördüğü an, gözlerinin önüne bir kızıl perde indi. Sonradan orada bulunanlar and içerek anlattılar: oğlan yerinden kalkmadı, fırladı; elinde sopadan başka şey yoktu, ilk atlıyı sopayla eyerinden söküp attı, ikincisini yakasından çekip yere çaldı, yere düşenin kılıcını kaptı. On atlı, on iki yaşında bir çocuğun önünde, önce güldüler; sonra gülmeleri yarıda kaldı. Kırk çoban çocuğu, oyunda öğrendikleri gibi iki koldan taş yağdırıp atları ürküttü; Çoncindi kılıcı bir savurdu, bir daha savurdu. İki Kalmuk yerde kaldı, kalanı atlarının boynuna yatıp kaçtı; kaçarken arkalarına baktılar ve baktıklarına pişman oldular: çocuk, kaçanı kovalamıyordu; olduğu yerde durmuş, kanlı kılıcı havada, dağı çınlatan bir sesle haykırıyordu. Ne haykırdığını uzaktakiler duymadı; yakındakiler duydu da yıllarca kimseye demedi.

Oşpur, yüzünün kanını silerken çocuğun ayaklarına baktı, sonra yüzüne baktı ve ilk kez ona eğildi: — Bugünden sonra sana Çoncindi demeye dilim varmaz, dedi. Ama adını da sokakta anmam. Sen ne isen o'sun; adın seni bulur.

Haber, kaçan atlılardan önce Koçku'ya, Koçku'dan önce obalara vardı; çünkü haberin ayağı yoktur, kanadı vardır. Ağızdan ağıza geçerken büyüdü de: on atlı yedi oldu derken yetmiş oldu; sopa kılıç oldu, kılıç şimşek. Ve bir yerde, hangi ağızda olduğu bilinmez, yasak ad ilk kez toprağın altından çıktı; biri, bir ocak başında, sesini alçaltıp söyledi: — Bu, Cakıp'ın oğlu Manas olmasın?

Ad bir kez söylendi mi geri alınmaz. Kıvılcım kuru otluğa düşmüştü. Üç günde üç vadi duydu, yedi günde yedi oba; Altay bir uçtan bir uca, gizli bir titremeyle sarsıldı: Manas, Manas, Manas. Kimi korkudan fısıldadı bu adı, kimi umuttan; sürgünün çocukları o adı sayıklayarak uyudu.

Koçku ise ne korktu ne umutlandı; öfkelendi. İki adamı leş, onuru yerde kalmıştı. Ulak üstüne ulak saldı, yedi yüz atlısına yayları kurdurdu, kılıçları biletti. — Bir çoban yumurcağı, dedi, Esenkan'ın bekçisine el kaldırmış. Gidip o obayı otuna kadar süpürmezsem bana Koçku demesinler.

O akşam Cakıp, yurdunun eşiğinde durmuş, doğudaki dağların kararmasını seyrediyordu. Akbaltay yanına geldi, ikisi bir süre sustular. Sonra yaşlı adam, sesi hem yorgun hem tuhaf bir sevinçle titreyerek konuştu: — Duydun mu, Cakıp? Adı çıktı. Artık ne gömsek örtemeyiz, ne kaçırsak yetişemeyiz. Koçku yedi yüz atlı topluyormuş; yedi yüzün ardında Esenkan var, Esenkan'ın ardında dañza. Defterdeki ad, sahibini buldu.

Cakıp cevap vermedi. Yaylanın yolundan, akşamın kızıl tozunun içinden, oğlu iniyordu: omzunda sopası, yanında kırk çocuk, ardında güneş. Cakıp o an anladı ki kırk yıl beklediği evlat hiçbir zaman yalnız onun evladı olmamıştı; o, sönmüş ocakların, savrulmuş obaların, Talas'ta kalmış ölülerin de evladıydı ve bu borç, yedi yüz atlıyla ödenmeye başlanacaktı. İçinden, o eski kavağın dibinde ettiği andı geçirdi: bu yolun hesabı bir gün sorulur; ben soramazsam, oğlum sorar.

Dağların ardında, görünmeyen bir yerde, yedi yüz atın nal sesi toplanıyordu. Ve Altay'ın üstüne inen o gece, artık hiçbir gecenin eskisi gibi olmayacağını biliyor gibiydi.

2. BÖLÜM

Koçku Baskını ve Esenkan'ın On Bin Kolu

— ❖ —

Toyun ateşleri sönmüş, kazanlar soğumuş, konuk atları çoktan kendi yaylalarına dağılmıştı; ama söz, ateşten de dumandan da uzun ömürlüydü. Cakıp'ın oğlu şerefine kestirdiği yılkının sayısı ağızdan ağıza büyüdü; dokuz yüz kısrak bin oldu, bin iken bin beş yüz oldu; kımız ırmak gibi aktı dediler, altın yambılar torba torba saçıldı dediler. Söz Altay'ın kuytu vadilerini aştı, Kalmuk beylerinin boz üylerine kadar sokuldu ve orada, ocak başlarında, fısıltıya dönüştü. Fısıltı fitneden gebedir; fitne de bir kez doğdu mu, ne süt emer ne beşik ister, bir gecede boy atar.

— Burut güçleniyor, dedi beylerden biri, kımız kâsesini dizine dayayıp. Sürgün diye getirdiğimiz Cakıp, davarını saydırmaz oldu. Dağ onun, dere onun; otu bizim otumuz, suyu bizim suyumuz, semiren onun malı.

— Yalnız mal olsa katlanırdık, dedi bir başkası, sesini alçaltarak. Bir oğlu doğmuş. Doğduğu gün ak sakallılar toplanıp ad koyamamış da, kırdan gelen bir derviş koymuş adını.

O çocuk için neler söyleniyor, işitmediniz mi? Kurt bakışlı, ejder soluklu derler. Oynaşta akranını sakat bırakırmış, kızdı mı gözüne kan inermiş.

— Çocuktan ne çıkar, dedi üçüncüsü; ama sesi kendine bile inandırıcı gelmedi.

Çünkü Kalmuk'un yaşlıları eski defterleri bilirdi. Beecin'de, Esenkan'ın sarayında saklanan dañzada — o kara kaplı kehanet defterinde — yazılıydı: Burut'tan bir kanlı doğacak, adı Manas olacak, önce Altay'ı, sonra dünyayı dar edecek. Bu yazı yüzünden nice yıl önce Kırgız'ın gebe kadınlarının karnı yoklatılmış, beşikler aranmış, Cakıp'ın obası ta Altay'a sürülmüştü. Şimdi o sürgün yerinde bir toy kurulmuş, bir ad konmuşsa, ihtiyarların yüreği boşuna ürpermiyordu.

Söz döndü dolaştı, sınır boyunun bekçisine, Koçku'ya vardı. Koçku dediğin, Esenkan'ın Altay ucundaki gözü kulağıydı; boyu kapı örter, omzu iki adamlık, bileği demir bükerdi; öfkesi de gövdesi kadardı. Yedi yüz atlıyı bir ıslıkla toplar, yedi yüz atlıya bir bakışla söz geçirirdi. Fitne onun otağına vardığında Koçku et yiyordu; yağlı parmağını yalayıp bıçağını fırlattı, bıçak direğe saplandı, titredi.

— Burut Cakıp'ın davarı bizim otu yedi, dedi. Bizim suyu içti, bizim kışlağı çiğnedi. Bu bir. İkincisi şu: sürgün kulun toy kurması, hanlık davasına kalkması demektir. Üçüncüsü de şu ki, ben Koçku, bir çobanın semirmesine göz yumdu demesinler.

Bahane buydu; niyet başkaydı. Koçku'nun aklında yağma yoktu; yağma dediğin mal alır, can bırakır. Onun aklında kök vardı: kırk ev Kırgız'ı kökünden kazımak, ocaklarına su dökmek, o adı dillerde gezen çocuğu da eyerinin kaşına asıp Esenkan'a armağan götürmek. Yedi tuğ kaldırttı; yedi tuğun altında yedi yüz atlı dizildi. Zırhlar kuşanıldı, sadaklar dolduruldu, kargı uçları gün ışığında balık pulu gibi oynadı. Koçku kara aygırına bindi, kamçısını şaklattı.

— Erkek olanı kılıçtan geçirin, dedi. Kadınları, kızları önünüze katın. Davarı sürün, üyleri ateşe verin. Ama o çocuğu bana diri getirin. Diri getirin ki Esenkan'ın önüne kendi elimle atayım.

Yedi yüz atlı yürüdü. Toynak sesi önce yağmur gibiydi, sonra dolu gibi oldu, sonra dağdan kopan taş gibi. Kuşlar havalandı, geyikler ürküp yön değiştirdi; bozkırın ota gömülü sessizliği, gelmekte olan şeyi herkesten önce anladı.

O saatlerde Cakıp'ın avulunda hayat, her günkü yavaşlığıyla akıyordu. Sabah sisi Altay'ın eteklerinden henüz sıyrılmış, keçe üylerin tündüklerinden incecik dumanlar yükseliyordu. Kadınlar sabaların başında kımız dövüyor, ihtiyarlar güneşe sırt verip dünkü

günü konuşuyordu. Çıyırdı, oğlunun yamalı çapanını dizinde onarıyor, iğneyi her batırışta içinden bir dua geçiriyordu. On iki yıldır bu duayı hiç eksik etmemişti; çünkü on iki yıldır yüreği, sevinçle korkunun ortasında asılı duruyordu.

Manas o gün yine kırdaydı. On ikisine yeni basmıştı; ama boyu on beşlik delikanlıyı geçmiş, bileği koç boynuzu gibi kalınlaşmıştı. Bakışı vardı bir, insanın içinden geçeni okur gibiydi; güldü mü avul gülerdi, kaşını çattı mı yaşlılar bile lafını yarıda keserdi. Kimi zaman huysuzdu, kavgacıydı; oyunda akranını hırpaladığı, Kalmuk çocuklarını dövüp obalarına ağlata ağlata yolladığı olurdu da Cakıp başını iki elinin arasına alır, "Bu çocuk başımıza iş açacak," diye söylenirdi. Çıyırdı ise oğlunu kimseye çekiştirmez, yalnız geceleri, o uyurken, yüzüne bakar dururdu: uyuyan yüz bir çocuk yüzüydü; uyanınca gelen o öteki, o kimin yüzüydü, bilemezdi. O gün Manas akranı çoban çocuklarıyla ordo oynuyordu; aşıkları öyle bir vuruşu vardı ki kemik parçaları taş gibi vınlar, çocuklar gülüşerek kaçışırdı. Yanında Toruçaar vardı; doru yağız, sağrısı geniş, soluğu körük gibi bir tay ki, Akbaltay onu görünce "Bu hayvanın gözünde tulpar ışığı var," demişti, "sıradan yılkıdan çıkmadı bu."

Akbaltay o sabah erken uyanmıştı. İhtiyarlık uykuyu kısaltır; ama onu uyandıran ihtiyarlık değildi. Düşünde kara bir bulut görmüştü; bulut Altay'ın ardından kalkıyor, içinde şimşek yerine kılıçlar çakıyordu. Üyünden çıktı, doğuya baktı, yeri dinledi. Yer, uzak bir uğultuyla titriyordu.

— Cakıp, dedi, davarına adam yolla. Bugün sürüyü dağ eteğinden çevirsinler, yakın tutsunlar.

— Ne var, Akbaltay, kurt mu indi?

— Kurt olsa sevinirdim, dedi Akbaltay. Kurdun karnı doyar. Benim işittiğim uğultunun karnı doymaz.

Söz ağzından düşmeden, gün öğleye varmadan, dağ yolundan bir atlı göründü. At köpük içindeydi, üstündeki çoban kan içinde. Kargı sıyrığı omzunu yarmış, yarı canını yolda bırakmıştı. Avulun ortasında attan kayar gibi düştü, ağzından kanla karışık tek bir söz döküldü:

— Kalmuk... Yedi tuğ... Geliyorlar...

Bir anda kıyamet koptu. Kadınlar çocukları toparladı, ihtiyarlar sadak aradı, gençler yılkıya koştu. Cakıp'ın yüzü kül kesildi; malı gözünün önünden geçti, sürgün yılları geçti, Kalmuk'un eski zulmü geçti.

— Kırk evsek kırk ev, dedi eli titreyerek, onlar yedi yüz. Dağa çekilelim, Akbaltay. Mal gitsin, can kalsın. Kalmuk'la başa çıkılmaz, biz bunu sürgün yolunda öğrendik.

Akbaltay ak sakalını avuçladı; gözleri, uzakta toz bulutunun kabarmaya başladığı düzlüğe dikiliydi.

— Kaçanın yolu bir gün biter, Cakıp, dedi. Kırgız Altay'a kaçarak geldi; Altay'dan öteye kaçacak yer, ölümden gayrı, yok. Erini toplayan toplasın; ama şunu bil: bugün burada durmazsak, yarın hiçbir yerde duramayız.

Bu sözler söylenirken kimse çocuğu düşünmemişti. Ama çocuk oradaydı; kırdan dönmüş, avulun kenarında durmuş, dinliyordu. Yaralı çobanın kanına baktı; ağlaşan kadınlara baktı; babasının kül yüzüne baktı. İçinde bir şey kımıldadı — yıllardır uyuyan, adı konmamış bir şey. Sonradan manasçılar bu ânı anlatırken hep aynı sözü derler: çocuğun gözüne kan indi, kan inince dünya kızıl göründü, kızıl görününce korku denen şey ondan ilelebet ayrıldı.

Manas Toruçaar'a atladı. Kimseden izin istemedi, kimseye söz söylemedi. Yalnız, oradan geçerken ihtiyar bir çoronun elinden kılıcı aldı — babası Cakıp'ın sandığında saklanan, sürgünden bu yana kınından çıkmamış eski kılıçtı bu. Kabzayı kavradığında tuhaf bir şey oldu: kılıç avucuna yapıştı sanki, et ile demir birbirini tanıdı, birbirinden bir daha ayrılmak istemedi. Çocuk bunu yadırgamadı bile. Sanki on iki yıl boyunca eli hep bu kabzayı beklemişti.

— Manas! diye haykırdı Çıyırdı, yırtılır gibi. Kuzum, dur! Onlar yedi yüz!

Çocuk döndü, anasına baktı. Baktı ve gülümsedi — o gülüşte öyle bir şey vardı ki Çıyırdı'nın sözü boğazında kaldı.

— Ana, dedi, sen bana ad konurken ne denmişti, unuttun mu? Kaçmam için doğmadım ben.

Ve Toruçaar'ı topuğuyla dürttü. Tay — o gün taylıktan çıkıp at olan, at olmaktan çıkıp tulpar olan Toruçaar — kişnedi, şaha kalktı, sonra ok gibi ileri fırladı. Ardından on beş yirmi Kırgız genci de atlanıp seğirtti; ama hiçbiri ona yetişemedi. Çocuk önde, tek başına, kabaran toz bulutuna doğru uçuyordu.

Koçku, düzlüğün öbür ucundan karşısına çıkan tek atlıyı görünce önce güldü.

— Burut'un aklı da malı kadarmış, dedi yanındakilere. Karşımıza çocuk çıkarmışlar. Yakalayın şunu, kementle alın, diri lazım.

Öncüden on atlı ayrıldı, kementlerini çözerek çocuğa doğru açıldılar. Ne olduğunu artçılar bile tam seçemedi. Doru at bir sağa yattı, bir sola; kılıç bir kalktı, bir indi; on atın onu da boş döndü. Kement atanın kolu bileğinden gitti, kargı uzatanın kargısı saman çöpü gibi bölündü. Çocuk bağırmıyordu, söz söylemiyordu; yalnız kılıcı konuşuyordu ve kılıcın dili kısaydı.

O zaman Koçku'nun gülüşü yüzünde dondu. Yedi yüz atlıya işaret verdi; yedi tuğ birden eğildi, yedi yüz kargı birden indi, bozkır bir uçtan bir uca nal sesiyle doldu. Karşıdan gelense hâlâ tek atlıydı — ama artık kimseye tek görünmüyordu. Sonradan sağ kalanlar and içerek anlattılar: çocuğun başı üstünde kara bir bulut peyda oldu dediler; bulutun içinde boz yeleli bir kurt göründü dediler; sağında solunda kırk çilten at sürdü, önü sıra bir kasırga yürüdü dediler. Kim bilir; korku, gözü büyütür. Ama şu kesindi ki Toruçaar yedi yüz atın arasına girdiğinde, giren bir çocuk değil, bir kıran girdi.

Kılıç sağa çaldı, bir saf devrildi; sola çaldı, bir saf daha. Manas'ın kolu yorulmak bilmedi; çünkü avucuna yapışan demir sanki kendi kendine kalkıp iniyor, çocuk yalnız yön veriyordu. At üstünde eğildi, doğruldu, döndü; kargılar üstünden aştı, oklar yanından geçti; sanki demir ona değmemeye and içmişti. Yedi yüz kişilik kol, bir çocuğun önünde ikiye yarıldı; ikiye yarılan üçe bölündü, üçe bölünen dağıldı. Kalmuk atlıları birbirini çiğnedi; kaçmak isteyen kaçamadı, çünkü ardındaki hâlâ ileri sürüyordu; ileri süren ilerleyemedi, çünkü öndeki geri kaçıyordu.

Koçku, kara aygırının üstünde, kendi adamlarının bozgununu gördü ve gövdesindeki bütün öfke böğürtüye dönüştü. Kalkanını sıyırdı, dev kargısını kavradı, aygırı çocuğun üstüne sürdü.

— Bre Burut piçi! diye gürledi. Adın ne senin, mezar taşına kazıtayım!

Çocuk dizginini çekti. Toz duruldu; iki at, iki soluk, karşı karşıya kaldı. Ve o zaman çocuk, o güne dek meydanda hiç söylenmemiş sözü söyledi; sesi henüz kalınlaşmamıştı, ama bozkır o sesi taşıdı:

— Adım Manas. Ezber et; çünkü bundan sonra senin soyun bu adı düşünde işitip uyanacak.

Koçku kargısını fırlattı; kargı, çocuğun kulağının yanından geçip yere saplandı, sapı titredi. Toruçaar ileri atıldı. Koçku kılıca davrandı, davranamadı; çünkü çocuğun kılıcı ondan hızlıydı. Bir vuruş — tek bir vuruş — ve Kalmuk'un yedi yüz atlı toplayan

pehlivanının başı, gövdesinden ayrılıp bozkırın otuna düştü. Kara aygır boş eyerle ürküp kaçtı.

Bunu gören kalıntı ne tuğ tanıdı ne buyruk; atının başını çevirebilen çevirdi, çeviremeyen yayan koştu. Ve kaçarken, arkalarına baka baka, hepsi aynı sözü haykırıyordu; o söz vadilerde yankılandı, sınır boylarına ulaştı, oradan da dünyaya yayıldı:

— Manas! Manas geliyor! Manas!

Bir ad, ilk kez, düşman ağzında korku çığlığı olarak duyuldu. Ad sahibi ise düzlüğün ortasında atını durdurmuş, soluk soluğa, avucuna yapışan kılıca bakıyordu. Kılıç ancak o zaman, iş bittiğini anlamış gibi, avucundan usulca ayrıldı.

✦ ✦ ✦

Avula döndüklerinde gün ikindiye sarkmıştı. Önde Manas, ardında sağ dönen gençler, arkada yedeğe alınmış Kalmuk atları, toplanmış silahlar, yedi devrik tuğ. Avul halkı yola dökülmüştü; ama kimse bağırıp sevinemedi önce, çünkü gördüklerine akıl erdiremediler. Giden bir çocuktu; dönen — dönenin ne olduğunu adlandıracak sözü kimse bulamadı.

Çıyırdı koştu, oğlunun dizine sarıldı, üzengisini öptü, yüzünü gözünü yokladı: bir sıyrık, tek bir sıyrık yoktu. Ana yüreği önce şükretti, sonra — analık böyledir — daha derin bir korkuyla ürperdi: Bu çocuğu bundan sonra hangi ip bağlar, hangi söz durdurur?

Cakıp oğluna baktı, baktı; sevinci korkusuyla boğuştu. Gece, ateş başında, Akbaltay'a içini döktü:

— Bir yanım kurban kesmek ister, Akbaltay. Öbür yanım titrer. Koçku, Esenkan'ın sınır bekçisiydi. Sınır bekçisinin başı yere düştüyse, o baş Beecin'de duyulur. Biz bugün yedi yüzü kırdık; yarın yedi bini gelir. Öbür gün yetmiş bini.

— Doğru söylersin, dedi Akbaltay. Ama ben sana bundan hayırlısını söyleyeyim: bugün olan olacaktı. Dañzaya yazılan, beşikte boğulmaz. Sen mal kaygısını bırak da er kaygısına düş. Etrafa haber sal; Altay'a serpilmiş ne kadar Kırgız evi varsa, and verip yanımıza çekelim. Bugün kırk evdik; kırk ev bir çocukla yedi yüzü kırdıysa, dört yüz ev neler yapmaz? Yalnız ağaç yel bilmez, yalnız er el bilmez.

O gece avulda hem yas vardı hem yaşama sevinci; baskının ilk çatışmasında düşen üç çoban için ağıt yakıldı, sağ dönenler için şükür kımızı içildi. Manas, ateşin ötesinde, dizini

kucaklamış, alevlere bakıyordu. İhtiyarlar ondan gözlerini kaçırıyor, çocuklar ona sokulmaya kıyamıyordu. Yalnız Akbaltay gelip yanına çöktü, omzuna elini koydu.

— Korktun mu bugün, oğul? diye sordu, usulca.

Çocuk düşündü. Alevler gözünde oynadı.

— Korkmadım, ata, dedi. Ama bir şey oldu; onu bilemedim. Kılıç elime yapıştığında, sanki ben ben değildim. Sanki benden önce doğmuş biri, benim kolumla iş görüyordu.

Akbaltay uzun süre sustu. Sonra, kendi kendine söyler gibi:

— Senden önce doğan, senin adındır, dedi. Ad, kişiden yaşlıdır oğul. Sen daha beşikte yokken, senin adın Beecin'in defterinde yazılıydı. Bugün o defterin yaprağı kımıldadı. Bundan sonrasına yürek dayansın.

Ertesi sabah Manas, kimseye sormadan, düşen üç çobanın üylerini bir bir dolaştı. Birinin anası vardı, birinin dul karısıyla iki öksüzü, birinin kimsesi yoktu, yalnız kösteği çözülmüş bir atı kalmıştı. Çocuk her ocağın önünde diz çöktü, başını eğdi; dul kadının öksüzlerini kucağına aldı, kimsesizin atını kendi eliyle yemledi. Söz söylemedi; onun yaşında söz zaten eğreti dururdu. Ama o dolaşma avulda dilden dile geçti ve o gün pek çok yürek, korkuyla değil, başka bir şeyle — bağla — ona bağlandı.

✦ ✦ ✦

Beecin uzaktı; ama korkunun atı yorulmaz. Bozgundan sıyrılan artçılardan bir avuç adam, dağ demeden düz demeden, üç gün üç gece at değiştire değiştire sürdü; girdikleri her konakta arkalarına baktılar, her toz bulutunda o çocuğu gördüler. Beecin'in kalın surlarından içeri girdiklerinde üstlerinde zırh, yüzlerinde renk kalmamıştı.

Esenkan onları ordosunda, yüksek tahtında kabul etti. Sağında sarayın ulusu, solunda savaş beyleri diziliydi; ortada, dilleri damaklarına yapışmış üç beş kaçak, yere kapanmış titriyordu.

— Koçku nerede? dedi Esenkan. Yedi tuğla gitti; ben yedi tuğun döndüğünü işitmedim.

— Hanım, dedi içlerinden biri, alnını yerden kaldırmadan. Koçku'nun başı Altay'ın otundadır. Yedi yüz er gitti; biz kaçabilenleriz. Bizi kıran ordu değildi hanım, tümen değildi; bir tek atlıydı. Bir çocuktu, hanım. Doru bir taya binmişti; kılıcı elinden

düşmüyordu, sanki eline bitişikti. Üstümüze geldiğinde başında kara bulut yürüyordu; kırdığı kırdığıydı, öldürdüğü öldürdüğüydü. Kaçanların ardından adı geldi: Manas diyorlar, hanım. Manas.

Ad, taht odasında bir kılıç gibi çınladı. Beyler birbirine bakıştı. Esenkan'ın yüzü değişmedi; ama tahtın yaldızlı koluna dayalı eli, ağır ağır, yumruk oldu.

— Defteri getirin, dedi.

Dañzayı getirdiler: kara kaplı, köşeleri okşana okşana aşınmış, kilidi gümüş kehanet defteri. Falcılar, yıldız sayanlar, kum dökenler çağrıldı; sarayın en kart okumuşu, defteri titreyen elleriyle açtı, sararmış yaprakları çevirdi, çevirdi, bir yerde durdu. Okudu; okudukça yüzü ağardı.

— Söyle, dedi Esenkan. Sözü evirme.

— Hanım, dedi ihtiyar, yazılan şudur: Burut'tan bir kanlı doğar; adı Manas olur. Beşikte bulunmazsa büyür; büyürse on ikisine basar; on ikisine basınca meydana çıkar ve ilk kılıcını Kalmuk kanıyla ıslar. Ondan sonrası için defter der ki: Manas'ı çocukken tutmayan, er iken tutamaz; er iken tutamayan, önünde duramaz. — Hanım, hesap ettim: Cakıp'ın oğlu bu yıl on ikisine bastı. Koçku'nun kanı, defterdeki ilk kandır. Yazı, gün gibi doğrulanmıştır.

Odada kimsenin soluğu duyulmadı. Esenkan tahtından kalktı; pencereye yürüdü; surların ötesinde, batıya, o ölçüsüz uzaklığa baktı. Yıllar önce bu defter yüzünden Kırgız'ın beşiklerini aratmış, gebelerini yoklatmış, bulamayınca Cakıp'ın obasını dünyanın ucuna sürmüştü. Yeter sanmıştı. Uzaklık, kehanete kefen olur sanmıştı. Olmamıştı.

— Çocukken tutmayan, dedi kendi kendine, er iken tutamaz. Öyleyse çocukken tutarız.

Döndü; sesi artık buyruk sesiydi:

— Coloy'u çağırın. Döñgö'yü çağırın.

Coloy geldi: geldiğinde kapı ona dar geldi. Kalmuk'un balbanı, deve yıkıp boğa deviren, bir oturuşta bir kısrağın etini yiyip dokuz saba kımızı deviren Coloy; yüzü kazan karası, sesi yer altından gelir gibi. Döñgö geldi: kuru, sırık boylu, gözleri iki kor; az konuşur, konuştuğunda ok gibi konuşurdu. İkisi tahtın önünde durdu.

— İşittiniz, dedi Esenkan. Altay'da bir Burut çocuğu, benim sınır bekçimin başını kesti, yedi yüz erimi kırdı. Defter onu yazıyor; defterin yazdığını dünya konuşur. Konuşmadan susturmak gerek. Size on bin er donatıyorum: on bini de seçme, on bini de

zırhlı, on bini de tok. Altay'a varın; Cakıp'ın avulunu dağıtın; ama asıl işiniz şu: o çocuğu bana diri getirin. Diri, dedim. Ölüsü makbul değil; ölünün adı büyür, dirinin dizi çöker. Onu bu tahtın dibinde, zincirde göreyim ki defteri kapatıp uyuyabileyim.

Coloy güldü; gülüşü boş fıçı gümbürtüsü gibiydi.

— Hanım, dedi, sen bir çocuk için on bin er verirsin; ben o çocuğu kuşağıma sokar getiririm. Yedi yüz kişilik sürüyü kırmış; sürü sürüdür, çobanı yoksa kırılır. Ama Coloy sürü değildir.

Döñgö bir şey demedi. Yalnız, dañzayı tutan ihtiyarın yüzüne baktı; ihtiyarın gözlerindeki şeyi gördü ve içine, adını koymadığı bir kuşku düştü. Ama kuşku, buyruğun yanında kul köledir; sustu, baş eğdi.

On bin kişilik ordu üç haftada donatıldı. Beecin'in demircileri gece gündüz körük bastı; ok yondular, kargı biledi, zırh dokudular. Ambarlar açıldı, develer yüklendi; kazanlar, çadırlar, yedek atlar, sürü sürü kesimlik davar yola dizildi. Kalabalık şehirden çıkarken surlardaki halk seyre durdu; tuğlar, bayraklar, mızrak ormanı geçti de geçti; geçişi yarım gün sürdü. En önde Coloy, dağ gibi atının üstünde, kendi dağ gövdesiyle; yanında Döñgö, kuru ve sessiz. Ordunun kalkışında davullar dövüldü; davulun sesi Beecin'de şenlikti, ama o ses batıya, bozkıra doğru yol aldıkça değişecek, duyan Kırgız kulağında ölüm uğultusu olacaktı.

Ordu yürüdü. Konak konak, kuyu kuyu, geçit geçit; ay yeniden doğdu, inceldi, yine doğdu. Yolda Coloy'un iştahı orduya ün oldu: her konakta kesimlik davarın en irisi onun kazanına gitti; yedi, yedikçe güldü, güldükçe böbürlendi. Bir konakta, ateş başında, Döñgö'ye takıldı:

— Ne susarsın, kuru sırık? Yoksa sen de mi çocuktan korkarsın?

— Çocuktan korkmam, dedi Döñgö, ateşten gözünü ayırmadan. Ben deftere yazılandan korkarım. Koçku da yedi yüz atlıyla gitmişti; onun da gülüşü seninki kadar gürdü.

Coloy'un gülüşü yarıda kesildi; sonra daha gür bir kahkahayla örtüldü. Ama o gece Coloy da düşünde, doru bir atın üstünde yaklaşan bir karaltı gördü ve terleyerek uyandı; kimseye söylemedi. Uzaktan bakan olsaydı, ufka yayılan o karaltıyı, yerden kalkıp ağır ağır Altay'a yürüyen kara bir buluta benzetirdi: önü toz, ardı duman, içi demir dolu bir bulut.

✦ ✦ ✦

O bulut daha yoldayken, gölgesi Altay'a düştü. Önce sınır boyundaki avcılar tuhaflıklar sezdi: Kalmuk konaklarında bir kaynaşma, kervan yollarında bir sıklaşma. Sonra, bir gece yarısı, Kırgız'a hısım çıkan bir Kalmuk çobanı, canını hiçe sayıp Cakıp'ın avuluna at sürdü; Akbaltay'ın üyüne alındı, kımızla soluklandırıldı.

— Beecin'den ordu kalktı, dedi. On bin diyorlar. Başında Coloy ile Döñgö varmış. Esenkan, "Çocuğu diri getirin," demiş. Vaktiniz, karların geçitleri tutmasına kadardır; ondan sonra yol kapanır, ama bahara onlar burada olur.

Haber avulda dolandığında kimi kadınlar ağladı, kimi erkeklerin dizi çözüldü. On bin! Sayının kendisi bir ordu gibiydi; söylendiği yerde soluk daraltıyordu. Cakıp bir gün bir gece üyünden çıkmadı; çıktığında gözleri çukura kaçmıştı, ama sırtı — herkes gördü — sürgünden beri ilk kez dikti.

— Ben malın kuluydum, dedi toplanan ihtiyarlara. Mal korkusu beni yıllarca eğdi. Artık anladım: malı da canı da koruyan tek şey birliktir. Akbaltay ne dediyse odur. Haber salın; Altay'da, Çüy'de, nerede bir Kırgız ocağı tütüyorsa, ulak varsın. Desinler ki: Cakıp'ın oğlu Manas meydana çıktı; Koçku'nun başını aldı; şimdi Esenkan on bin kolla geliyor. Kaçacak olan kaçsın; ölecek olan bize gelsin. Çünkü biz artık kaçmıyoruz.

Ulaklar dört yana uçtu. Ve Altay'ın vadilerinden, kuytu kışlaklardan, tek tük obalardan, damla damla, insan sızmaya başladı: kimi üç atlı, kimi on evli; kimi elinde dedesinden kalma pas tutmuş kılıç, kimi sırf yüreğiyle. Geldiler, and içtiler; and eski usuldeydi: ak koyun kesildi, kılıç üstünden atlandı, "Dönen namert olsun, dönenin ocağı sönsün," denildi. Kırk ev yüz oldu, yüz ev iki yüz; her gelen, o çocuğu bir kez görmek istiyor, görünce de tuhaf bir sükûnetle yerine oturuyordu. Sanki adamlar sayı için değil, o bakış için geliyordu. İçlerinde yaşlı bir ozan da vardı; bir akşam ateş başında kopuzunu aldı, Koçku bozgununu daha o günden ezgiye dökmeye yeltendi. Akbaltay gülümseyip elini kaldırdı: "Erken," dedi, "destan dediğin, sahibi henüz çocukken söylenirse yarım kalır. Sen sabret; bu çocuğun türküsünü senin torunlarının torunları söyleyecek." Ozan sustu; ama ezgi bir kere doğmuştu artık, susturulmakla ölmedi; kış boyu kadınların ninnilerine, çobanların ıslıklarına sızıp durdu.

Manas o günlerde az konuştu, çok çalıştı. Sabahları gençleri düzlüğe döküp at koşturuyor, kement attırıyor, ok attırıyordu; el ağır dedirtmiyordu, kendi de en öne geçip herkesin iki katını yapıyordu. Akşamları Akbaltay'ın dizinin dibine oturuyor, eski günleri

dinliyordu: Kırgız'ın Ala-Too'daki asıl yurdunu, Talas'ın suyunu, atalar mezarını, sürgünün acısını. Dinledikçe çocuğun içinde bir şey birikiyordu; öfkeden derin, hasretten geniş bir şey.

— Ata, dedi bir akşam, bu Coloy dedikleri nasıl adamdır?

— Balban derler, dedi Akbaltay. Gövdesi tepe gibidir; bir oturuşta bir at yer, kalkışında yer sarsılır derler. Gücü kaba kuvvettir; ama kaba kuvvet de kuvvettir, oğul, hafife alma. Döñgö ise başkadır; o az konuşur, çok görür. Beni korkutan Coloy'un bileği değil, Döñgö'nün gözüdür.

— On bin er, dedi Manas, alevlere baka baka. Yedi yüzü gördüm; on bini görmedim. Çokmuş, derler. Ata, kurdun sürüye baktığı yerden bakınca, koyunun bini de biri de birdir.

Akbaltay, çocuğun yüzüne uzun uzun baktı. Sonra, içindeki ürpertiyi belli etmeden, güldü:

— Kurt dediğin de sürüden akıllı olmalı, oğul. Yüreğin dağ; ama dağa da yol gerek. Sabret, düşün, dinle. Er dediğin, kılıçtan önce aklını biler.

Bir gece Çıyırdı, oğlunun çapanını yamarken iğnesini durdurdu, karşısında oturan Cakıp'a usulca sordu: "Bu çocuğu biz mi büyüttük, yoksa o mu bizi büyütüyor?" Cakıp cevap veremedi; ocağın közüne baktı, baktı, sonra ömründe ilk kez malını değil oğlunu saydı ve sayması bir sözcükte bitti. İkisi de sustu; dışarıda rüzgâr, gelecek kışın ilk soğuğunu keçenin dibinden içeri sızırdı.

Kış kapıya dayandı. İlk kar Altay'ın doruklarını ağarttı, sonra etekleri örttü, geçitleri bir bir kapadı. Avul, kar altında, bir yandan soluklandı bir yandan gerildi: biliyorlardı ki kar bir mühletti, bağış değil. Kışlaklarda kılıç bilendi, yay kirişi yenilendi, atlar arpayla beslendi; kadınlar kurut kuruttu, et kaklandı; geceleri nöbet hiç eksilmedi. Çıyırdı, oğlunun her sabah bir parmak daha büyüdüğünü görüyor, sevinciyle korkusunu aynı kazanda kaynatıyordu. Cakıp servetini ilk kez esirgemeden döküyor, gelen her yoksul haneye davar veriyordu.

— Mal dediğin kara gün içinmiş, diyordu şaşana. Ben bunu altmışımda öğrendim; siz gençken öğrenin.

Ve uzakta, karın henüz tutmadığı güney yollarında, kara bulut ilerliyordu. Coloy konak yerlerinde kazan devirip et yiyor, güldükçe çadırları titretiyor, "O çocuğu kuşağımda getireceğim," diye böbürleniyordu. Döñgö ise geceleri çadırından çıkıp kuzeye, yıldızlara bakıyor; içindeki adsız kuşkuyu kimseye söylemiyordu.

Bir akşam, gün Ala-Too'nun ardında değil ama Altay'ın ardında kan kızılı batarken, Manas tek başına avulun üstündeki tepeye çıktı. Aşağıda üylerin tündük dumanları tütüyor, çocuk sesleri geliyor, bir yerde bir ana ninni söylüyordu. Güneye baktı: bulutlar orada kara kara yığılmıştı, sanki gelmekte olanın habercisiydiler. Kılıcını çekti; demir, batan günün kızılını aldı.

— Gelin, dedi, sesini yalnız bozkır işitti. Yedi yüz geldiniz, yedi yüz yattınız. On bin gelin. Kırgız'ın kaçtığı günler bitti; bundan sonra sayan siz olacaksınız.

Kılıcı kınına sürdü, atına bindi, aşağıya, ocakların ışığına indi. O gece avulda herkes erken yattı; yalnız nöbetçilerin gözü, karla kapanmış geçitlerin karanlığında, bahara kadar hiç kapanmadı.

3. BÖLÜM

Coloy'a Karşı Zafer ve Han Kaldırma

— ❖ —

Kara haber, karla karışık geldi. Altay'ın kuzey geçitlerinden inen bir avcı, atının ağzı köpük içinde, yamaçtaki avula dalıp bağırdı: on bin atlı, on bin kara başlık, on bin mızrak, güneşi tozla örterek geliyordu. Coloy öndeymiş, dediler; dağ gibi bir adam, altına aldığı at deve boynuzlusundan iri, kalkanı değirmen taşı kadar genişmiş. Yanında Döñgö varmış, ardında Kaman alp; Esenkan'ın fermanı koynundaymış: kanlı Burut'un çocuğunu diri getirin, avulunu külünden tanınmaz edin.

Kırk ev Kırgız'ın üstüne o gün bir sessizlik çöktü ki karın sessizliğinden ağırdı. Kadınlar keçe kapıların ardına çekildi, çocuklar seslerini yuttu, köpekler bile havlamayı unuttu. Yalnız yılkı tepiniyordu ovada; hayvan, insandan önce duyar yaklaşan kanı.

Akşam olmadan Akbaltay'ın boz üyünde kengeş kuruldu. Ak sakallar ocağın çevresine dizildi, kımız kâseleri ellerde unutuldu. Cakıp en dipte oturuyordu; yüzü, kışın ortasında kalmış bir güz yaprağı gibiydi. Önce o konuştu, sesi titrek çıktı:

— Ağalar, kardaşlar... Ben bu Altay'a sürgün geldim, çıplak geldim, aç geldim. Kırk yılda mal yığdım, yılkı yaydım, davarım tepeleri örttü. Şimdi on bin atlı geliyor. On bin! Bizim erimiz sayılsa yüzü bulmaz. Kılıç tutacak kolumuz nerede, kalkan olacak göğsümüz kaç tane? Malın yarısını verelim, yambıları önlerine dökelim, gerekirse... — burada boğazı düğümlendi, ama sözü yuttuğu yerden geri çıkardı — gerekirse kızlarımızdan tartu verelim. Coloy'un önüne baş eğelim, canımız kalsın. Mal bulunur, can bulunmaz.

Akbaltay uzun uzun ocağa baktı. Ateşin içinde bir şeyler okur gibiydi; belki geçmiş günleri okuyordu, belki gelecek olanları. Sonra ağır ağır başını salladı:

— Cakıp doğru söyler, dedi. Ben de vuruşmak isterdim, kolumda derman olsa. Ama akıl, yüreğin ağzını kapatmak içindir. On bine karşı yüz kişi, kurda karşı kuzu gibidir. Tartu verelim, dil dökelim, günü kurtaralım. Sağ kalan, öcünü bir gün alır. Ölünün öcü olmaz.

Sözler böyle dolaştı, kâse elden ele döner gibi ağızdan ağıza döndü, ve her ağızda biraz daha eğildi, biraz daha küçüldü. O sırada eşik gıcırdadı, kapının keçesi savruldu, içeri soğukla beraber Manas girdi. On ikisini yeni sürmüştü, ama omuzları kapı boyunu tutuyordu; bakışı, buzun altından akan kara su gibiydi — üstü durgun, altı derin. Koçku'nun kanı kılıcından sileli daha bir mevsim geçmemişti. Kengeşin ortasına dek yürüdü, kimseden yer istemedi, kimseye baş eğmedi.

— Sözlerinizi eşikten duydum, dedi. Kız verelim demişsiniz. Mal verelim demişsiniz. Baş eğelim demişsiniz.

Cakıp elini oğluna uzattı:

— Balam, sen daha çocuksun, kengeşin dili ağırdır...

— Çocuk muyum? — Manas'ın sesi üyün keçesini titretti. — Koçku geldiğinde de çocuktum. Yedi yüz atlısıyla geldi, yedi yüz eyeri boş döndü. Baba, sen malını sayarsın; ben namusu sayarım. Kız dediğin bacımdır, ablamdır; Kalmuk'un koynuna tartu diye mi koyayım? Mal dediğin dört ayaklı kısmettir; kısmeti veren, canı da alır. Ama ar bir kere gitti mi, geri gelmez. Kulak verin, ak sakallar: korkarak yüz yıl yaşamaktansa vuruşarak bir gün ölmek yeğdir. Ben Coloy'a baş eğmem. İsterseniz siz eğin; ben tek başıma çıkarım önüne, kılıcım kırılırsa dişimle boğuşurum, dişim kırılırsa kemiğimle.

Ocaktaki ateş çıtırdadı; başka ses yoktu. Akbaltay çocuğun yüzüne baktı, baktı, ve o yüzde kendi gençliğini değil, hiç görmediği bir şeyi gördü: yenilmeyi bilmeyen bir şey. Yavaşça doğruldu, kuşağını sıktı:

— Nogoy'un kanı kurumamış, dedi. Ben yanıldım. Yaşlılık, insana ölümü dost gösterir de utancı unutturur. Vuruşalım. Ölürsek kar altında yatarız; Altay'ın karı, Kalmuk'un eşiğinden aktır.

Kengeş dağılırken Cakıp, oğlunun ardından eşiğe çıktı. Bir şey diyecekti, diyemedi; elini oğlunun omzuna koydu, omuz taş gibiydi. — Anan seni bekler, dedi yalnızca. Manas babasının elini tuttu, öpüp alnına koydu: — Baba, dedi, malına acıdığını bilirim, kızma sözüme. Sen sürgünün ne olduğunu benden iyi bilirsin; ben bilmediğim için korkmuyorum belki. Ama şunu bilirim: bir kez eğilen boyun, bir daha kolay eğilir. Ben bu boynu eğmeyeceğim, sen sağ ol diye eğmeyeceğim; oğlun köle babası olarak anılmasın diye. Cakıp karanlıkta yutkundu; kırk yıllık sürgünün bütün yorgunluğu bir anda üstüne çöktü, ve ilk kez, korkusunun içinde bir başka şeyin, adı konmamış bir gururun kımıldadığını duydu.

O gece kırk evde kırk ocak sabaha dek yandı. Kılıçlar bilendi, yaylara kiriş takıldı, ok temrenleri kızıl közde suya çekildi. Kadınlar erlerin yakalarına, içine ayet ile dua dikilmiş muskalar iliştirdi. Çıyırdı, oğlunun zırhını kendi eliyle bağladı; her düğümde bir dua okudu, her duada bir kere yutkundu ama ağlamadı. Ana yüreği ağlar, ana gözü ağlamaz; ağlarsa oğula uğursuzluk düşer.

Tan yeri ağarmadan Manas, Toruçaar'ın yelesine yüz sürdü. At ile çocuk aynı gün doğmuştu; ikisi bir sütten emmiş gibi birbirinin nefesini bilirdi.

— Bugün ikimizin günü, dedi Manas. Sen sürçme, ben şaşmam.

Toruçaar ön ayağıyla karı eşeledi, altından kara toprak çıkardı. Bunu görenler hayra yordu: at, karın altında yurdu buluyor, dediler.

✦ ✦ ✦

Coloy'un ordusu göründüğünde gün kuşluğu bulmuştu. Önce boz bir bulut sandılar ufukta; bulut yaklaştı, toza döndü; toz yaklaştı, ata ve demire döndü. On bin atlı, Altay'ın ak yamaçlarına kara bir sel gibi yayıldı. Davulları gümledi, borazanları uludu; sesleri dağlarda dokuz kere yankılanıp dokuzunda da geri döndü, sanki dağlar bile bu sesi üstünde tutmak istemiyordu.

Öncüler Döñgö'nün ardına dizilmişti. Döñgö kara yağız bir alptı; tuğunu kendi taşır, kimseye emanet etmezdi. Kırk ev Kırgız'ın karşısına yüz atlıdan az bir sıra çıkınca kahkahayı koyverdi:

— Bu mu Burut? — diye gürledi. — Bir avuç bit, bir çuval kemik! Esenkan bunun için mi on bin er yordu? Çekilin, ben tek başıma sürerim bunları!

Sürdü de. Kara atını mahmuzlayıp öne fırladı; ardından öncü bölüğü koptu. Kırgız safında yaylar bir ağızdan inledi, ok yağmuru ilk sırayı biçti; ama Döñgö okları kalkanında taşıyıp geliyordu, geldikçe büyüyordu.

Manas onu meydanın ortasında karşıladı. İki at göğüs göğüse çarptığında yer sarsıldı; mızrak mızrağa geldi, ikisi de kırıldı, kılıca davrandılar. Döñgö'nün kılıcı ağır iniyordu, her inişte hava vınlıyordu; Manas'ınki yılan gibi kıvrak, göz gibi hızlıydı. Üç kere döndüler meydanda, üç kere ayrıldılar, üç kere yeniden tutuştular. Üçüncüde Manas, Toruçaar'ı dizleriyle sola yatırdı, Döñgö'nün kılıcı boşa savruldu, ve o boşlukta genç kılıç doludan hızlı indi. Döñgö'nün başındaki tulga ikiye ayrıldı, tulgayla beraber gövde eyerden aktı. Dağ gibi adam karın üstüne dağ gibi devrildi; düştüğü yerde kar, altındaki kara toprağa dek çöktü. Tuğu elinden fırlamış, direği kırılmıştı.

Ön saflardan bir uğultu yükseldi; Kalmuk askeri, kendi alpının devrildiğini görünce ilk kez atının başını çekti. O anda Kırgız safından nara koptu, kırk evin erleri, ardında çobanı, avcısı, daha bıyığı terlememiş oğlanıyla ileri atıldı. Az idiler ama dar geçitte az olmak hüner ister; Akbaltay onları iki yamaca dağıtmış, düşmanı derenin boğazına çekmişti. On bin kişi genişlikte güçlüdür, darlıkta kalabalık kendi kendinin düşmanıdır: atlar birbirine dolandı, mızraklar birbirine takıldı, arkadan gelen öndekini ezdi.

Coloy bunu görünce ordusunu geri çekip meydan açtırdı. Kendi öne sürdü atını; atı at değil, azman bir şeydi, bastığı yerde karın altından taş sesi geliyordu. Coloy'un kendisi ise... görenin dizinin bağı çözülürdü. Başı kazan kadar, elleri kürek kadar, sesi yerin altından gelir gibiydi. Meydanın ortasında durdu, kalkanını kaldırıp bağırdı:

— Hani o Çoñ Cindi dedikleri deli oğlan? Koçku'yu kesen bilek hangisiyse öne çıksın! Erkek doğduysa teke tek gelsin; ben Coloy'um, Kalmuk'un balbanıyım, altımdan diri çıkan olmadı!

— Aradığın benim! — dedi Manas ve saftan çıktı.

Coloy bir çocuğun geldiğini görünce önce güldü, sonra gülmesi yarıda kaldı; çünkü çocuğun gözlerini görmüştü. O gözlerde korkudan eser yoktu, ve korkusuz göz, balbanın bildiği her şeyin dışındaydı.

İki saf da soluğunu tuttu. Bir yanda on iki yaşında bir oğlan, öbür yanda karşısındakinin iki katı bir dev; aradaki kar, ikisinin arasında beyaz bir yazgı gibi uzanıyordu. Çıyırdı bunu tepeden, kadınların durduğu sırttan gördü ve gözlerini kapamadı; ana, oğlunun ölümüne bakabilmeli ki oğul ölümsüz olsun, derdi eskiler.

Tutuştular. Önce mızrakla: Coloy'un mızrağı Manas'ın kalkanını delip omuz zırhından kaydı, Manas'ınki Coloy'un kalkanında kırıldı. Sonra kılıçla: kılıçlar çarpıştıkça kıvılcım karın üstüne kızıl yıldız gibi döküldü. Sonra at bırakılıp güreşe duruldu; iki pehlivan kuşak kuşağa geldi. Coloy çocuğu kaldırıp yere çalmak istedi, çalamadı; kökü derinde bir çınarı çeker gibiydi. Manas onu bir kere sarstı, iki kere sarstı, üçüncüde Coloy'un dizi karın içine gömüldü. On bin kişilik ordu bunu gördü ve on bin ağızdan tek bir hırıltı çıktı; Kalmuk, balbanının dize geldiğini o güne dek görmemişti.

İşte o zaman Coloy, ere yakışmayanı yaptı. Koynundan, boz bir kayış içinde saklı yay taşını çıkardı; o taş ki büyüsü Kalmuk kamlarından kalmadır, havayı bulandırır, göğü yere indirir. Taşı avucunda okuyup üfledi, karın üstüne vurdu. Bir anda ortalık ağardı da karardı; boran koptu, tipiye döndü, göz gözü görmez oldu. Kar mı yağıyordu, gök mü savruluyordu, bilinmedi. Manas kement attı, kement boşa gitti; kılıç salladı, kılıç sisi biçti. Boranın içinden yalnız Coloy'un uzaklaşan atının boğuk sesi geldi — ve bir de, sonradan yeminle anlatanlar oldu, bir inilti: çünkü Manas'ın son kılıcı boşa gitmemiş, balbanın sırtını yalayıp geçmişti. Coloy kanını kar örtsün diye tipiye sığınmış, canını zor kurtarıp kaçmıştı.

Boran nasıl koptuysa öyle dindi. Meydan yeniden açıldığında Coloy yoktu, ama ordusu duruyordu, ve ordunun başına şimdi Kaman alp geçmişti. Kaman alp, adı gibi yaban domuzu inadında bir vuruşkandı; ne Döñgö gibi kibirli ne Coloy gibi büyücüydü — yalnız dövüşürdü, ölene dek dövüşürdü. Askerini üç kola ayırıp üçünü birden saldırttı.

O günün kalanını sonradan anlatanlar hep aynı sözle anlattılar: katı müşkül, çoñ soguş — çetin, çetrefil, büyük savaş. Ne öyle nara ne böyle gösteriş; boğaz boğaza, diş dişe bir boğuşma. Akbaltay yaşına bakmadan yayını gerdi, attığı ok şaşmadı. Cakıp bile, malı için titreyen Cakıp bile, eline sopa alıp bir Kalmuk'un başında kırdı. Gün öğleyi devirdi, ikindiyi devirdi; kar kızıla boyandı, kızıl karardı. Kaman alp üç kere Manas'a ulaşmaya çalıştı, üç kere önü kesildi; dördüncüde ulaştı ve Manas'ın kılıcıyla karşılaştı. Kısa sürmedi,

kolay olmadı; ama sonunda Kaman alp da devrildi, devrilirken bile kılıcını bırakmadı, ölüsünden söktüler.

Akşama doğru Kırgız safı bir ara söküldü; sol yamaçtaki gençler geri kaydı, Kalmuk oradan içeri aktı. Akbaltay bunu görünce atını o gediğe sürdü, ak sakalı kana bulanmış, sesi kısılmış: — Nogoy'un çocukları! diye bağırdı. — Ardınızda ananız var, geriniz yurt değil ki çekilesiniz — geriniz uçurum! Gençler durdu, döndü, ve gedik, açıldığından hızlı kapandı.

Baş kalmayınca gövde dağıldı. On bin kişilik ordu, akşamın alacasında bozguna döndü; ama Altay, kaçana yol vermez. Gece bastırırken göğün kendisi karardı, Esenkan'ın askeri geçit bilmez, iz bilmez; sürüldükleri yamaçlarda tipi onları buldu. Kimi uçuruma gitti, kimi karın içinde donup kaldı, atının böğrüne sarılı kaskatı kesildi. Altay'ın karı o gece bir ordu yuttu ve üstünü örttü; bahara dek kimse bilmedi altında ne yattığını. Kaçıp kurtulanlar bir avuçtu; içlerinde Döödür denen iri bir alp, atının başını Beecin'e çevirmiş, kara haberi Esenkan'a taşımak üzere gecenin içinde kayboluyordu.

Kırgız avuluna dönenler az değildi ama eksiksiz de değildi. On yedi er dönmedi; on yedi evde ocak o gece sönük yandı. Zafer dedikleri budur: bir gözü gülen, bir gözü kanayan. Manas, dönmeyen on yedinin evini tek tek dolaştı, her eşikte diz çöktü, her ananın elini öptü. — Kanları bende emanettir, dedi; bu borç benimledir, ben öldükten sonra oğluma, oğlumdan oğluna geçer.

✦ ✦ ✦

Zaferin yedinci günü, kırk ev Kırgız bir araya geldi, ve o gün kırk ev, kırk ev olmaktan çıktı. Akbaltay ortaya çıkıp elini kaldırdı:

— Nogoy handan beri başsız kaldık, dedi. Baş olmayınca boyun eğdik, sürgün olduk, dağıldık. Tanrı bize bir er verdi; yaşı çocuk ama işi handan büyük. Koçku'yu kesen o, Döñgö'yü deviren o, Coloy'u kaçırtan o. Sözüm sözdür: Manas'ı han kaldıralım!

— Kaldıralım! — dedi kırk evin kırkı bir ağızdan; ve o tek ses, on bin kişilik ordunun narasından gür çıktı, çünkü içinde korku yoktu.

Önce karşı çıkan da oldu; töre böyledir, tek sesle iş bitmez. Yaşlı bir bey, Nogoy soyundan pay uman biri, — Çocuktan han olur mu, sakalı yok, kengeşi yok, dedi. Akbaltay ona döndü: — Sakal keçiden de çıkar, dedi; hanlık yürekten çıkar. Sen on bin atlının önüne dikildin mi ki sakalını öne süresin? Bey sustu; susmayan kalmayınca iş, töreye kaldı.

Töre bilenler töreyi kurdu. Yılkının içinden kısır boz kısrak seçildi, kıbleye baş çekilip kurban edildi; kanı kara dursun diye karın üstüne değil, açılan toprağa akıtıldı, eti kırk kazanda kaynayıp kırk eve üleştirildi. Sonra düz bir yere ak keçe serildi; kar üstünde ak keçe, süt üstünde kaymak gibi duruyordu. Manas'ı ak keçenin ortasına oturttular. Dört yandan dört aksakal keçenin dört ucundan tuttu — biri Akbaltay'dı, biri Cakıp; babanın elleri titriyordu, ama bu kez korkudan değil. Kaldırdılar. Bir... — ve kırk evin kadını erkeği bir ağızdan gürledi: han! İki... — han! Üç... — han! Üç kere kaldırdılar, üç kere indirdiler, üçünde de gök yankı verdi.

Sonra Akbaltay, üyünün en dip sandığından, kırk yıl keçeye sarılı saklanmış olanı çıkardı: Nogoy'dan kalma gök tuğu. Sürgüne çıkarken kimse görmesin diye direğinden söküp koynunda taşımıştı; kırk yıl, her göçte en ağır yükü o olmuştu — ağırlığı tüyden hafif, mânâsı dağdan ağır. Tuğ yeni bir gönderin ucuna bağlandı ve göndere çekildi. Gök yeleli tuğ, Altay'ın ayazında bir silkindi, sonra rüzgârı bulup dalgalandı. Onu gören yaşlılar dayanamadı; ağladılar, saklamadılar da. Kırk yıl önce inen tuğ yeniden göğe kalkmıştı; sürgün, o an bitmemişti ama o an ölmüştü.

O gün toy kuruldu; sürgünün kırk yılında görülmemiş bir toy. Kazanlar kaynadı, kımız sel gibi aktı, kopuz gece yarısına dek sustu susacak gibi olmadı. Gençler güreşe durdu, atlar yarışa salındı; küçük bir oğlan, dili yeni dönen bir oğlan, büyüklerin ağzından kapıp Manas'ın adına ilk övgüyü söyledi, herkes güldü, kimi de gülerken gözünü sildi. Yalnız on yedi evin önünden geçerken sesler kısılıyor, kâseler iniyor, başlar eğiliyordu; toyun içinde yas, kımızın içinde tuz gibi duruyordu — az, ama hep orada.

Manas ayağa kalktı, ve on iki yaşındaki han, ilk yarlığını verdi:

— Bu tuğun altında ne yalan söylenir, ne öksüz ağlatılır, ne konuk aç yatırılır. Kim düşkünü ezerse önce beni karşısında bulur. Ve bir söz daha: bu tuğ burada, gurbette dikili kalmayacak. Atalarımın yurdu Ala-Too'ya, Talas'ın suyuna dek gidecek. Ant olsun.

— Ant olsun! — dedi kırk ev; ve ant, kar tanesi gibi her başın üstüne ayrı ayrı kondu.

O günlerde bir sabah Manas, yılkıyı yoklamak için erken çıkmıştı. Ovanın ucunda, tek başına bir karaltı gördü: boz eşekli, boz cüppeli, ak sakalı göğsüne inen bir ihtiyar. Ne o yandan gelen vardı ne o yana giden; kar üstünde eşeğin izi de yoktu. Manas yaklaştı, selam verdi. İhtiyar selamı aldı, gözlerini çocuğun yüzüne dikti; o gözler gök gibiydi, dibi görünmezdi.

— Han olmuşsun, dedi. Keçe seni kaldırmış. Ya sen neyi kaldıracaksın, onu bildin mi?

— Yurdumu, dedi Manas. Elimi, öksüzü, garibi.

— Kılıcın keskin, bileğin demir, dedi ihtiyar. Ama kılıç bir gün körelir, bilek bir gün yorulur. Körelmeyeni, yorulmayanı iste. Yaradan'ı bil, Yaradan'a dayan; verdiğinde şükret, aldığında sabret. Halkına köprü ol: üstünden geçsinler, yorulduğunda sızlanma. Ve şunu unutma, göğsüne yaz: zulmün ömrü kırk gündür, kırk birinci gün hesap sorulur.

Manas atından indi, ihtiyarın elini öpmek için eğildi. Eğildi — ve elin yerinde yalnız ayaz kaldı. Doğrulduğunda ovada kimse yoktu; ne eşek, ne cüppe, ne iz. Yalnız durduğu yerde kar erimiş, avuç içi kadar yerde kara toprak açılmış, topraktan buğu tütüyordu. Manas o boşluğa uzun uzun baktı, sonra içinden bir şeyin yıkandığını duydu; ırmak geçmiş gibi, gusül almış gibi. Kızır'dı bu, sonradan anladı; Kıdır dedikleri, darda kalanın yanına ak sakalıyla gelen pir. O gün avula döndüğünde yüzünde bir aydınlık vardı ki Çıyırdı görür görmez tanıdı:

— Balama nur değmiş, dedi, ve şükür secdesine kapandı.

✦ ✦ ✦

Okıştan çıkıp yaz yürüyünce Manas'ın içine bir kurt düştü; ne kımız bastırdı ne av oyaladı. Akbaltay'a açıldı:

— Ata, dedi, ben Ala-Too'yu hiç görmedim. Talas dersiniz, ağlarsınız; Keñ-Kol dersiniz, susarsınız. Bir yurdu görmeden nasıl özlerim, özlemeden nasıl alırım? Yol göster: gidip göreyim. Hem derler ki At-Başı'nda Koşoy varmış, ulu Koşoy, atamın atasının tuz ekmek dostu. Ona varayım, elini öpeyim, aklını alayım.

Akbaltay'ın gözleri güldü:

— Koşoy'a varan, boş dönmez, dedi. O, Kırgız'ın kalan direğidir; biz sürgünde eridik, o yerinde durdu. Var git, balam. Ama az atlıyla git; kalabalık, Kıtay'ın gözcüsüne haber olur.

Cakıp önce istemedi; han olmuş oğlun yollarda ne işi var, Kıtay'ın gözü her taşın ardında, dedi. Ama Çıyırdı, kocasının koluna dokundu: — Bırak gitsin, dedi. Kuş, yuvayı görmeden yuva yapmaz. Ve Cakıp, kadınının sesindeki o eski, sürgünden önceki günlerin sesini duyup sustu.

Manas yanına altı yiğit aldı, Toruçaar'a atlandı, güneye yol tuttu. Yol uzundu: üç gün dağ aştılar, üç gün çöl geçtiler, üç gün su boyu sürdüler. Geçtikleri yerlerde konak oldular; kimi obada adlarını sakladılar, kimi obada saklamaya gerek kalmadı — Altay'daki savaşın

haberi yelden hızlı yürümüş, kırk evin karı gömdüğü on bin atlı, ağızdan ağıza yüz bine çıkmıştı. Bir ak sakallı çoban, kımız sunarken Manas'ın yüzüne uzun uzun baktı: — Sen o musun? diye sordu. Manas: — Kim? dedi. Çoban: — Geleceği söylenen, dedi ve başka bir şey demedi; kımızı sundu, elini göğsüne koydu, sürüsüne döndü. Altay ardında kaldı; önlerinde adını türkülerden bildikleri yerler bir bir açıldı. Ve bir sabah, tan sökerken, ufkun boyunca ak dişli bir sıra göründü: Ala-Too'nun kendisi değildi daha, uzak bir kolu, öncüsüydü; ama Manas dizginini çekti, uzun süre söz söylemedi. Sonra yalnız şunu dedi:

— Demek buymuş. Demek insan, görmediği yeri de özleyebilirmiş.

At-Başı'na vardıklarında Koşoy'un yurdunu sormaya gerek kalmadı; ovanın ortasındaki ak orduyu, çevresine kurulmuş yüzlerce boz üyü herkes gösterirdi. Koşoy onları eşikte karşıladı. Yaşı yetmişi aşkındı, ama duruşu kaya duruşuydu; omuzları kapı pervazını iki yandan tutuyordu, ak sakalı kuşağına değiyordu. Manas atından inip yürüdü; Koşoy da yürüdü; ortada kucaklaştılar. İhtiyar, çocuğu bir kolu ile sardı, sonra geri çekip yüzüne baktı, baktı:

— Cakıp'ın oğlu, dedi. Nogoy'un torunu. Duyduk seni, oğul; Altay'dan esen yel, adını buraya dek getirdi. Koçku dediler, inanmadık; Coloy dediler, inandık — çünkü yel yalan söylemez, iki kere aynı haberi getirmez.

Üç gün üç gece konuk edildiler. Koyunlar kesildi, kımız sağıldı, uzak avullardan Koşoy'un çevresindeki beyler geldi, genç hanı görmeye. Ama Manas'ın asıl aradığı şölen değildi; geceleri, herkes dağıldıktan sonra Koşoy'un dizinin dibine oturur, sorardı: yurt nasıl yitirilir, nasıl geri alınır; Kıtay'ın gücü nedir, zaafı nedir; han dediğin neyi tutar, neyi bırakır. Koşoy da anlatırdı; sözü ağır ağır, taş üstüne taş koyar gibi kurardı.

Üçüncü gece Manas sordu:

— Ata, senin bileğinin gücünü söylerler de bir hikâyeni hep yarım bırakırlar. Bilerik derler, susarlar. Kimdir Bilerik?

Koşoy bir süre ocağa baktı. Dışarıda rüzgâr, üyün keçesini yokluyordu.

— Onu sana anlatayım, dedi sonunda, çünkü senin yoluna lazım olacak. Ama bil ki bu hikâye kımız gibi içilmez, taş gibi yutulur; boğazında kalırsa çıkarmaya çalışma, kalsın. Dinle.

Ve anlattı; ocağın közü söndükçe kimse kalkıp odun atmadı, karanlık, sözün çevresine keçe gibi sarıldı:

— Aydaröö derler, bizden bir handı; oğlu vardı, Bilerik adında. Yiğit dediğin nasıl olur — işte öyle: sözü tok, gözü pek, eli açık. Kıtay o yıllarda sınırı sıkıştırır, er tanınan kimi bulursa ya kırar ya bağlardı. Bilerik'i düğün dönüşü, yanında beş atlıyla çevirdiler; beş yüz kişiyle çevirdiler, oğul. Beşi vuruşup düştü; Bilerik'in atını okla devirdiler, kendisini kement üstüne kement atıp diri aldılar. Diri istemişlerdi, çünkü Esenkan'ın zindancıları diriden korkardı, korktuklarını bodrumda süründürmekten haz alırlardı.

— Götürdüler onu ta içerilere, taş zindana. Zindan dediğim, yerin altında bir kuyu: dibi ıslak, duvarı kaygan, tepede bir delik — gökyüzü, ancak bir tabak kadar görünür. Oradan aşağı günde bir kez kuru ekmek atarlar, bir kez de bakarlar: ölmüş mü diye. Bilerik ölmedi. Ne ilk ay, ne ikinci. Kıtay şaşırdı; şaşırınca oyun kurdu. Dediler ki: bu Burut'u dövüştürelim, zindancılara seyir olsun. On iki gün, oğul... on iki gün, her gün o kuyudan çıkarıp meydana koydular, karşısına her gün başka bir cellat, başka bir balban, kiminde ikisini birden saldılar. Silahsızdı; eline geçen ya kırık bir sopa ya düşmanından kaptığı bıçaktı. On iki gün tek başına vuruştu. Yıkıldı, kalktı; kanadı, kurudu; her akşam kuyuya geri atıldı, her sabah yeniden çıkarıldı. On ikinci gün, karşısına salınan son adam, meydanın ortasında durdu ve vuruşmadı. Neden dersen: gözünü görmüştü. Cellat, gözü ölmüş adamı öldürebilir; gözü diri adamdan cellat da korkar.

Koşoy sustu, kımızdan bir yudum aldı, devam etti:

— Haber bize geldiğinde ben genç sayılırdım; senin şimdiki yaşının iki katıydım. Aydaröö kapıma geldi, ak sakalını yere koydu: oğlumu Kıtay'dan kim alır, dedi. Han olan hana gitmişti önce, bey olan beye; kimi mal istedi, kimi vakit istedi, kimi düpedüz kaçtı. Bana geldiğinde umudu tükenmişti; umutsuz adamın isteği, istek değildir, vasiyettir. Aldık, oğul. Nasıl aldığımız uzun hikâye; kimi gece yol, kimi gündüz dil döktük, kırk günde vardık, kırk yerde soluklandık, en sonunda zindanın kendisine dayandık. Kapısında vuruştuk da; o vuruşmada iki yoldaşım kaldı, adları bende yazılıdır, her kurbanda anarım. Onu kuyudan çıkardığımızda tanınmıyordu: saçı keçe olmuş, gövdesi kemik. Ama bana ilk sözü ne oldu bilir misin? "Koşoy ağa, dedi, atım kaldı onlarda; atımı da alalım." — Koşoy'un ak sakalı titredi; gülmesi mi ağlaması mı, belli olmadı. — İşte er dediğin odur. Zindan gövdeyi alır, ar bende kalır diyendir.

Manas ocağın kızıl közüne bakıyordu; yumrukları dizinin üstünde sıkılmış, çenesi kilitlenmişti. Koşoy onun yüzünü közün ışığında süzdü ve asıl söyleyeceğini o zaman söyledi:

— Bunu sana neden anlattım, bildin mi oğul? Bilerik bir kişiydi; bugün Kıtay'ın zindanlarında bin Bilerik yatar. Kimi bizim soydan, kimi başka soydan; kuyunun dibinde soy sorulmaz. Ve bizim elimiz, kırk yıldır Altay'da, o kuyunun geniş halidir: üstü açık bir zindan. Sen han kaldırılmışsın; keçe seni göğe kaldırdı, dediler. Keçe kaldırır, oğul; tutan ant tutar. Antını duydum senin: sürgün bitecek, dedin. Ben ona bir söz katayım, koynunda taşı: sürgün bitecek, esirler kurtulacak, tuğ Talas'a dikilecek. Bu üçü birdir; biri eksik kalırsa üçü de yalan olur. Ala-Too seni bekler. Ben de artık öleceğim günü değil, senin geleceğin günü sayarım.

Manas ayağa kalktı. Üyün ortasında, ocağın başında, sağ elini göğsüne koydu:

— Ata, dedi, sesi alçaktı ama üydeki herkes duydu ve yıllar sonra da duyduğunu söyledi. — Nogoy'un tuğu üstüne, boz kısrağın kanı üstüne, beni kaldıran ak keçe üstüne ant olsun: sürgünü bitireceğim. Kuyudakileri çıkaracağım. Tuğu Talas'a dikeceğim. Bunu yapamazsam adım kalmasın; Manas demesinler bana.

Koşoy doğruldu, iki eliyle çocuğun başını tuttu, alnından öptü:

— Kabul olsun, dedi. Kırk yıldır kimseye vermediğim fatihamı sana verdim.

Ertesi sabah yola çıktılar. Koşoy, konuklarını ovanın ucuna dek uğurladı; ayrılırken Manas'ın eyerine bir tirkeş dolusu ok bağlattı, kendi elinin yonttuğu oklardan. — Bunlar şaşmaz, dedi; ben şaştığım gün yontmadım. Manas dönüp son kez baktı: ihtiyar, atının üstünde, ak sakalı yelde, arkalarından bakıyordu; ardında At-Başı ovası, ovanın ardında, ta uzakta, karlı sırtlarıyla yurdun kendisi.

Kuzeye, Altay'a döndüler. Dönüş yolu, gidiş yolundan kısa geldi; hep öyledir, ant yüklenen adamın yolu kısalır, çünkü aklı yoldan önce varır. Bir konakta, gece, altı yiğitten en genci Manas'a sokuldu: — Han ağam, dedi, Koşoy ata'nın anlattığı o kuyuyu düşünüp duruyorum. On iki gün... Ben bir gün dayanır mıydım, bilmem. Manas yıldızlara bakıyordu: — Bilerik de bilmezdi, dedi. Kimse bilmez, gün gelmeden. Onun için ant içilir; ant, bilmediğin günün yerine verdiğin sözdür.

Yol boyu Manas az konuştu; içinde ok gibi bir şey gerilmiş, bırakılacağı günü bekliyordu. Bilmiyordu ki o gün sandığından yakındı: onlar güneyde ant içerken, Beecin'de Esenkan'ın önünde bir alp diz çökmüş, Altay'ın karına gömülen on bin kişiyi bir bir sayıyor, ve defterleri açılan Kıtay, kırk evlik avulun üstüne yeni bir kara bulut deviriyordu. Altay'a yaklaştıkça gök alçaldı, yel sertleşti; Toruçaar sebepsiz kişnedi, kulaklarını kuzeye dikti. Manas atının boynunu okşadı:

— Sen de duydun, dedi. Geliyorlar. Gelsinler.

4. BÖLÜM

Altay Savaşları

— ❖ —

Beecin'in doksan kapılı sarayına kış, kırağıdan önce korkuyla girdi. Döödür alp, yolda üç at değiştirip dördüncüsünü kapı önünde çatlatarak geldi; zırhının kopçaları kopmuş, tolgasının yaldızı dökülmüş, sakalına Altay'ın kırağısı sinmişti. Onu gören saray ayarları birbirine baktı: Döödür dedikleri dağ gibi adamdı, omzuna vursan taş gibi ses verirdi; şimdi o dağ, ürkmüş bir tay gibi soluyordu. Mermer sofaları geçti, altın işlemeli perdeleri yardı, Esenkan'ın tahtının önünde dizüstü çöktü ve başını yerden kaldırmadan konuştu.

— Kanım, dedi, Altay'dan kara haber getirdim. Kırgız'ın içinden bir çocuk çıktı; adına Çoñ Cindi diyorlar, Büyük Deli diyorlar. O deli dedikleri, gönderdiğin pehlivanları ekin biçer gibi biçti. Döñgö devrildi, Kaman alp toprağa karıştı, on bin kişilik kol Altay'ın karına gömüldü. Coloy'un kendisi, o kazan karınlı, kırk kişilik aş yiyen Coloy, yay taşıyla havayı bulandırıp canını zor kurtardı. Yaralı kaçtı kanım; dev dediğin, yaralı kaçtı.

Esenkan tahtında kımıldamadı. Yalnız parmakları, dizinin üstündeki ipek kaftanı yavaş yavaş buruşturdu. Bir çocuk. Bir deli çocuk. On bin asker. Sofadaki vezirler soluk almaktan

korkar oldular; çünkü hanın susması, konuşmasından beterdi. İçine o an bir kurt düştü ki, kırk yıllık hanlığında hiçbir düşman ordusu içine öyle kurt düşürmemişti. Kurt bir kez düştü mü sürüye, sayı fayda etmez; Esenkan bunu koyun sahiplerinden iyi bilirdi, çünkü kırk yıldır kurtluk eden kendisiydi.

— Çocuk dedin, dedi sonunda. Kaç yaşında bu çocuk?

— Bilen yok, kanım. Kimi on iki der, kimi on dört. Ama vuruşunu gören, yaşını sormayı unutur.

— Adı ne?

— Kırgız ona Çoñ Cindi der. Deli derler; ama kanım, ben o gözleri gördüm. Deli gözü değildi o gözler. Deli, vururken gülmez; o gülüyordu.

— Defterleri getirin, dedi. Sesi alçaktı; alçak ses, Beecin sarayında yüksek çığlıktan daha çok adam öldürmüştü.

Dañza dedikleri kara defterleri getirdiler; kırk kâtip kırk sandığı açtı, tomar tomar yazı döküldü. Beecin'in defterlerinde her şey yazılıydı: hangi yıl hangi bozkırda kaç tay doğduğu, hangi obanın hangi geçitten göçtüğü, hangi hanın sofrasında kaç kâse kımız içildiği. Kıtay, kılıcından çok defterine güvenen ülkeydi; ve defter, o gün sahibini utandırdı. Esenkan'ın baş yıldız sayıcısı, altı yıl önceki kayıtları buldu, titreyen parmağıyla satırları sürdü ve sonunda bir yerde durdu. Orada, altı yıl önce falcıların, yıldız bakıcıların, kâhinlerin söylediği söz yazılıydı: Kırgız içinde Cakıp bay denen adamın bir oğlu doğacak, adına Manas denecek, o Manas büyürse Kıtay'ın kapısına kara gün doğacak. O gün bu yazı yazılınca Esenkan Altay'a ayarlarını salmış, "Manas adında bir oğlan arayın, bulun, beşiğinde boğun" demişti. Ayarlar yıllarca gezmiş, oba oba dolaşmış, çocukların adını tek tek sormuş; Manas adında kimseyi bulamamış, yalnız Cakıp'ın evinde burnu sümüklü, saçı keçe, davranışı deli bir oğlan görmüşlerdi. Adı neydi o oğlanın? Cindi. Deli.

Esenkan iki kaydı üst üste koydu; altı yıl önceki yazı ile Altay'dan gelen haber, iki bıçak gibi birbirine kavuştu. Ve gerçek, karanlık sudan çıkan taş gibi ortaya çıktı: Cakıp, oğlunu Cindi adıyla gizlemiş, koca Kıtay'ı yıllar yılı aldatmıştı. Beşikte boğulacak çocuk büyümüş, deli sanılan oğlan orduları kırar olmuştu.

— Demek, dedi Esenkan, ve ilk kez sesi yükseldi, demek benim ayarlarım, benim gözüm kulağım olsun diye beslediklerim, önlerindeki kurdu köpek sanıp geçtiler. Demek dañzada yazılı yazgı, sümüklü bir oğlanın maskesi ardında altı yıl güldü bize.

O gün Beecin'de kılıç kından çıkıp geri kınına kuru girmedi. Manas'ı görüp tanıyamayan ayarların hepsi ordo meydanına dizildi; ne yalvarmaları dinlendi, ne yaşları soruldu. İçlerinden biri, ak düşmüş sakalını yolarak bağırdı: "Kanım, biz Manas aradık, Manas yoktu! Bir sümüklü deli vardı, deliyi mi boğsaydık?" Esenkan, tahtının yanından cevap verdi: "Boğsaydınız. Kıtay'ın ayarı, deliyle veliyi ayıramıyorsa neye yarar?" Kesilen başlar surların üstüne dizildi ki gören ibret alsın: Esenkan'ın gözü olup da kör bakanın sonu buydu.

Sonra Esenkan, dev cüsseli Coloy'u, kara yürekli Ezkara'yı, Döödür alpı ve bir de attığını vuran, karanlıkta uçan kuşun gözünü bulan keskin nişancı Karacoy'u huzuruna çağırdı. Yedi bin seçme asker verdi; her birine katmerli zırh, her yüz kişiye bir tuğ, her bin kişiye bir davul.

— Gidin, dedi. Altay'a varın. Ama iyi dinleyin: o çocuğu bana ölü değil, diri getireceksiniz. Ölüsü toprağa karışır, adı kalır; diri getirin ki adını da kendim boğayım. Kim onu öldürürse, kendi ölümünü kendi eliyle yazmış olur.

Coloy'un yarası daha kapanmamıştı; ama yüreğindeki yara, tenindekinden derindi. Bir çocuğun önünden kaçmıştı; bu, kırk yıl balbanlık etmiş adamın boğazında kemik gibi duruyordu. Ezkara ise hiç konuşmadı. O, kılıçtan çok hileye inanan adamdı; yola çıkarken yanına kılıç kadar yalan da aldı. Karacoy'a gelince — o zaten hiç konuşmazdı. Yayı konuşurdu onun yerine; ve yayının söylediği her söz, birinin son duyduğu söz olurdu.

Yedi bin atlı Beecin'den çıktığında davullar üç gün üç gece sustu durmadı. Kervan yolları boşaldı, geçitlerdeki çobanlar sürülerini dağlara kaçırdı. Ordu, Altay'a doğru, kara bir sel gibi aktı; ve selin önünde, her selin önünde olduğu gibi, önce haberi gitti.

✦ ✦ ✦

Altay'da o günlerde güz, yaylaları sarartmış, geçitlere ilk kar düşmüştü. Orolmo dağının başında, rüzgârın keçe çepkenini yola yola dövdüğü bir kayanın dibinde Kutubiy nöbet tutuyordu. Telkızıl atı yanı başında, kulakları dimdik, burun delikleri açık; at da sahibi gibi gözcüydü, at da sahibi gibi uykuyu unutmuştu. Kutubiy üç gündür oradaydı; üç gün üç gece gözünü doğudan, Kıtay'ın yolundan ayırmamıştı.

Kutubiy, Cakıp'ın obasından değildi; Kara-Too eteklerinden gelme, az konuşur, çok görür bir yiğitti. Manas'ı Coloy savaşında görmüş, gördüğü gün gönlünü ona bağlamış, o

günden beri Orolmo'nun başını kendine yurt edinmişti. "Han uyusun," derdi, "gözcüsü uyumasın; yurt, uyumayan gözlerin üstünde durur."

Dördüncü günün kuşluğunda ufukta bir toz belirdi. Önce bir bulut sandı; ama bulut yerden göğe yürümez. Sonra sürü sandı; ama sürünün üstünde tuğ dalgalanmaz. Toz büyüdü, yayıldı, içinden demir parıltıları çaktı, davul sesleri dağın taşına vura vura geldi. Kutubiy saydı; gözü keskindi, tuğlardan hesap çıkardı: yedi bin. Yedi bin atlı, Taş-Keçüü geçidine akıyordu. Bir soluk kadar durdu Kutubiy; yalnız bir soluk. O soluğun içinde obayı düşündü, obadaki ihtiyarları, beşikteki bebekleri, ocaklardaki közleri düşündü. Sonra soluk bitti ve iş başladı.

— Telkızıl, dedi, kara gün geldi. Kanatlan.

Telkızıl kanatlandı. Orolmo'nun yamaçlarından aşağı, taş mı uçtu at mı uçtu belli olmadı; Kutubiy obaya vardığında atın göğsü köpük içinde, kendi sesi kısılmıştı.

— Kıtay geliyor! Yedi bin atlı, başlarında Coloy, Taş-Keçüü'yü tuttu! Esenkan defterleri açmış; Cindi'nin Manas olduğunu öğrenmişler!

Oba bir anda arı kovanı gibi uğuldadı. Kadınlar çocukları topladı, çobanlar sürüleri derelere çekti, yaşlılar boz üylerin önünde toplandı. Çıyırdı ana, ocağın başından doğruldu; elindeki kımız kâsesi elinde kaldı. Oğlunun adının Beecin defterlerine yazıldığı günü hatırladı; o gün yüreğine bir taş oturmuştu, altı yıldır o taşla yaşıyordu. Taş şimdi konuşmuştu işte. Cakıp'ın yüzü, haberi duyar duymaz kül kesilmişti. İhtiyar bay, ömrünü sürgünde mal yığarak geçirmiş, korkuyu ekmek gibi bölüp yemişti; şimdi de eski türküsünü tutturdu.

— Kengeş kuralım, dedi. Baş vermekle baş kurtulmaz mı? Malın yarısını verelim, yılkıdan bin baş ayıralım, kızlardan tartu düzelim. Esenkan'a elçi salalım, "kulunuz olalım" diyelim. Karınca gibiyiz; file yol vermeyen karıncayı fil ezer geçer.

Söz daha bitmeden Akbaltay ayağa kalktı. İhtiyardı ama kalkışı genç kalkışıydı; kuşandı, ok sadağını beline vurdu, kalkanı sırtına attı.

— Cakıp, dedi, sen malını verirsin, ben bilirim; sen kızını verirsin, onu da bilirim. Ama Manas'ı istemeye geliyorlar bu kez; diri isteriz demiş Esenkan. Beni dinle: ben ölmeden Manas'ı vermem. Tanrı önümde, kara yer altımda; bu ak sakalıma kan bulaşacaksa düşman kanı bulaşsın. Manas'ı vermem.

Manas o gün obada değildi. At-Başı'na, ulu Koşoy'un yanına gitmiş, ata yurdunun yollarını görmüş, dönüş yolundaydı; kara haber ondan hızlı davranmıştı. Kutubiy bunu bilerek dişini sıktı ve kimseden izin beklemeden Telkızıl'ın başını Taş-Keçüü'ye çevirdi.

— Manas gelene dek geçidi ben tutarım, dedi. Bir kişiyim; ama bir kişinin ardında bir yurt varsa, o bir kişi bin kişidir.

Akbaltay arkasından seslendi: "Dur, birlikte varalım!" Kutubiy dönüp bakmadı bile; baksa, belki ihtiyarın gözündeki yaşı görür, yumuşardı. Yiğitlik dedikleri, bazen dönüp bakmamaktır.

Ve Kutubiy, yedi bin kişilik ordunun üstüne tek başına at sürdü. Sürerken bir nara attı ki dağlar birbirine iletti, geçitlerin karı ürperdi:

— Manastap! Manastaap!

O uran ilk kez o gün bir ordunun yüzüne çarpıldı ve Kıtay askerleri, adını bilmedikleri o sesin karşısında sebebini bilmedikleri bir ürperti duydular. Kutubiy daldı; öncüleri devirdi, sancak tutanı sancağıyla yıktı, geçidin dar yerinde döndü döndü vuruştu. Taş-Keçüü dardı; darlık, azın dostu, çoğun düşmanıdır. Yedi bin, geçidin boğazında yedi yüze düşüyor, yedi yüz de Telkızıl'ın dönüşlerine yetişemiyordu.

Döödür alp öne çıktı; dağ dağa kavuştu. Birinci gün mızrakla vuruştular, mızraklar kırıldı. İkinci gün kılıçla vuruştular, kılıçlar körlendi. Üçüncü gün topuz konuştu, dördüncü gün bilek; beşinci gün iki yiğit birbirini atından alıp taşların üstünde güreşti. Geceleri ayrılıyor, gündüzleri kavuşuyorlardı; iki ordu değil, iki adam savaşıyordu sanki ve yedi bin kişi, dağ başında seyirci duruyordu. Kutubiy'in kalkanı yarıldı, Döödür'ün tolgası çöktü; Kutubiy'in omzundan kan sızdı, Döödür'ün böğründen kan boşandı. Yedinci günün akşamında iki yiğit de yara içindeydi; Döödür geri çekildi soluklanmaya, Kutubiy kayaların koynuna çekildi yaralarını dağ kekiğiyle sarmaya. Geçit, yedi gün, yedi bin kişiye geçit vermedi.

O yedi gecenin birinde Kıtay çerileri ateş başında fısıldaştılar: "Bir kişiyle yedi gün uğraştık; ya o Cindi dedikleri gelirse?" Söz ordunun içinde dolaştı, dolaştıkça büyüdü; korku, karanlıkta büyüyen otlardandır.

Sekizinci günün sabahında Manas yetişti. At-Başı'ndan dönüyordu; yol boyu içinde Koşoy'un sözleri, Bilerik'in zindan çilesi, ata yurdunun görmediği halde özlediği kokusu vardı. Kara haberi yolda, kaçışan bir çoban ulaştırmıştı; o andan sonra Toruçaar'ın ayağı yere değdi mi değmedi mi, bilen olmadı. Toruçaar — kendisiyle aynı gün, aynı saatte

doğan, kula yeleli, geniş sağrılı tulpar — sahibinin yüreğindekini kendi yüreğinde duyar, dizgin beklemezdi. Obaya vardığında atın döşü köpüktü; Manas, daha yolun tozunu silkmeden meydanın haberini aldı. Cakıp oğlunun üzengisine yapıştı.

— Oğul, dedi, bir kez beni dinle. Bunlar yedi bin; sen bir. Esenkan'ın ülkesi kırk günlük yol, askeri denizin kumu. Baş eğelim; eğilen baş kesilmez.

Manas eğildi, babasının elini üzengisinden usulca çözdü, o eli öptü ve doğruldu.

— Baba, dedi, eğilen baş kesilmez dersin; ama eğilen baş, bir daha göğe bakamaz. Ben Koşoy atamın yurdunu gördüm; Bilerik'in zindanda çektiğini dinledim. Kul olup yüz yıl yaşamaktansa, er olup bir gün vuruşmak yeğdir. Bu sözü sana bir kez söylemiştim; iki kez söyleyen dilim kurusun ki caymam.

Ve öğüdü elinin tersiyle itip açık savaşı seçti. Kutubiy yaralı omzuyla yanına geldi; Akbaltay ihtiyar dizleriyle atına bindi. Oba erkeklerinden vuruşacak kim varsa toplandı; azdılar, çok azdılar. Manas hepsine baktı, sonra geçitten yayılan yedi bine baktı ve gülümsedi. O gülüşü görenler sonradan and içerek anlattılar: korkunun zerresi yoktu o yüzde; bir düğüne gider gibiydi.

✦ ✦ ✦

Savaş, kuşluk vakti koptu ve Altay o güne dek öyle savaş görmemişti. İki ordu değildi karşılaşan; bir deniz ile bir kıvılcımdı. Denizin adı yedi bin, kıvılcımın adı Manas'tı; ve o gün Altay, kıvılcımın denizi tutuşturduğunu gördü.

Manas, Toruçaar'ı ileri sürdü; sürdüğü yerde saflar buğday gibi yatıyordu. Kılıcı bir yandan bir yana geçiyor, geçtiği yerde tuğlar eğiliyordu. Döödür alp, yedi günlük yarasıyla önüne çıkmayı denedi; bir vuruşta tolgası uçtu, ikinci vuruşu beklemeden kendini atların arasına attı ve o gün bir daha görünmedi. Görenler başka bir şey daha gördüler ve gördüklerine kendileri de inanamadılar: genç hanın çevresinde, tozun içinde, kırk karaltı dönüyordu. Kılıç Manas'a inerken boşa iniyor, ok Manas'a uçarken yön değiştiriyordu. Kırk Çilten'di onlar; ve en önde, boz atlı, ak sakallı bir pir — Kıdır'ın ta kendisi — genç hanın sağ yanından ayrılmıyordu. Kıtay askerleri "bu çocuk tek değil" diye bağrıştılar; "bir bakıyorsun bir kişi, bir bakıyorsun kırk kişi!" Panik, ordu içinde vebadan hızlı yayıldı.

Manas ordunun ortasını yardı; Kutubiy sağ kanattan, yarasına aldırmadan daldı; Akbaltay ok üstüne ok yağdırdı. Öğleye varmadan yedi binin öncü kolları dağıldı, davullar sustu, tuğlardan üçü toza düştü.

Ama savaşın bir yüzü aydınlıksa, bir yüzü hep karanlıktır.

Kırk yoldaş çocuğu vardı Manas'ın; Altay sürgününde doğmuş, onunla yaşıt kırk oğlan. Oduna birlikte gitmişler, kuzuyu birlikte gütmüşler, karlı gecelerde aynı keçenin altında birbirine sokulup ısınmışlardı. Manas onlara "siz benim kanadımsınız" derdi; "büyüyünce kırkınız kırk çorom olacaksınız, kırk yurdun kırk yükünü birlikte kaldıracağız." Çocuklar bu sözü aş yerine yer, su yerine içerlerdi.

Manas'ın meydanın göbeğinde döndüğü o saatlerde, ondan uzakta, obanın doğu sırtlarında başka bir iş görülüyordu. Coloy, meydanda Manas'ın önüne çıkmaya yüreği el vermediğinden, yanına kara bahadır Boroonçu'yu ve bin seçme atlıyı alıp dolanmış, sürüleri ve arka yolları vurmaya gitmişti. Orada, sırtın ardındaki koyakta, kırk yoldaş çocuğu buldular: Manas'la yaşıt, Manas'la birlikte kuzu güdüp birlikte güreşmiş, "biz de çoro oluruz" diye ant içmiş kırk oğlan. Çocuklar sürüleri korumaya durmuşlar, ellerine geçen yayı, sopayı, çoban bıçağını kuşanmışlardı.

Coloy bin atlıyla kırk çocuğu çember içine aldı. Çocuklar kaçmadı. Kaçabilirlerdi; koyağın dibi dereye açılıyordu, dere sazlığa. Kaçmadılar. En büyükleri — sesi daha kalınlaşmamış bir oğlan — öne çıktı ve çocuk sesiyle, o gün orada bulunanların ömürleri boyunca unutamadıkları sözü söyledi:

— Biz Manas'ın yoldaşıyız. Yoldaş, yoldaşın arkasını düşmana dönmez.

Ve kırk çocuk, "Manastap!" diye bağırarak bin atlının üstüne yürüdü. Boğuşma uzun sürmedi; sürmesine imkân yoktu. Boroonçu'nun kılıcı indi kalktı, Coloy'un topuzu indi kalktı. Kırkı da orada, koyağın taşları üstünde şehit düştü; kırkı da yüzükoyun değil, sırtüstü, gözleri göğe bakarak düştü.

Boroonçu, gidenlerin ardından koyağa bir kez baktı ve baktığına pişman oldu; o bakışı, ömrü boyunca gecelerinin ortasında geri gelecekti. Coloy bakmadı bile; devlerin gözü yalnız büyük şeyleri görür sanan yanılır — devlerin gözü, kendine dokunacak şeyleri görür yalnız.

Manas haberi akşam aldı. Meydandan dönüyordu, zaferle dönüyordu; koyağa vardığında zafer, ağzında küle döndü. Atından indi, kırk çocuğun arasında yürüdü; her birinin yüzünü avucuna aldı, her birinin adını tek tek söyledi. Kiminle kuzu gütmüştü,

kiminle aşık oynamıştı, kiminin daha geçen bahar bileğini güreşte yere getirmişti. Kırk ad saydı; kırkında da sesi kırılmadı, kırk birinci sözde kırıldı:

— Ben size çoro olacaksınız demiştim...

Çıyırdı ana geldi, kadınlar geldi; koyak o gece ağıtla doldu. Kırk ananın kırk ağıtı Altay'ın taşını eritti; yıldızlar o gece, diyenler oldu, her zamankinden aşağı indi, çocukları yakından görmek ister gibi. Kırk mezar yan yana kazıldı; kırk mezarın başına kırk kara taş dikildi. Manas mezarların önünde diz çöktü, bir avuç toprağı alnına bastı ve ant içti:

— Kara yer tanık olsun, kök Tanrı tanık olsun: sizin yerinize kırk çoro edineceğim; ama sizi hiçbir çoro tutmayacak yüreğimde. Ve bu kanı yerde koyarsam, adım Manas olmasın.

Akbaltay, ihtiyar başını salladı ve kimseye duyurmadan mırıldandı: "Destan dedikleri, meğer önce çocuk kanıyla yazılırmış."

✦ ✦ ✦

Yenilginin haberi Ezkara'nın otağına vardığında, kara yürekli han uzun süre sustu. Coloy homurdanıyor, Döödür yarasını sarıyor, Karacoy yayının kirişini sessizce yokluyordu. Ezkara sonunda başını kaldırdı; gözlerinde, kılıçların bilemediği bir parıltı vardı.

— Kılıçla olmuyor, dedi. Kılıcın kesmediğini söz keser. Bu çocuk güçlü; ama gençtir, ala köödöndür — göğsü açıktır, yüreği saf. Kurdu kapanla tutamazsan, önüne et atarsın.

Coloy homurtusunu kesti:

— Esenkan onu diri istiyor. Diri! Sen sözle oyalarken o bizi kırıp bitirecek.

— Kırmayacak, dedi Ezkara. Çünkü biz ona istediği şeyi vereceğiz: barış. Saf yürek, barışın yalanına, savaşın gerçeğinden çabuk inanır. Üç gün kazanacağım. Üç günde kement ördüreceğim, demir halkalı kement; ve Karacoy'a bir taş göstereceğim. Sen o çocuğun kendisine bakma, Coloy; atına bak. At ölürse, er yerde kalır; yerde kalan eri, yedi bin değil, yedi yüz de bağlar.

Ertesi sabah Kıtay ordusundan ak bayraklı elçiler çıktı. Manas'ın önüne varıp yerlere kadar eğildiler ve Ezkara'nın ballı sözlerini döktüler:

— Ey genç arslan! Esenkan'ın gözü açıldı, senin ne olduğunu gördü. Böyle bir yiğitle vuruşmak değil, dost olmak gerek. Altay senin olsun; dağı taşı, yaylası kışlağıyla senin. Dahası var: seni Çınmaçın'a han yapalım, altın tahta oturtalım, doksan hanın üstüne baş

kılalım. Yalnız bize üç gün mühlet ver; ordumuz toparlansın, armağanlar düzülsün, ant töreni kurulsun.

Kutubiy, Manas'ın kulağına eğildi: "Kanım, kurt tövbe etmez, Kıtay hileden geçmez." Akbaltay da başını salladı: "Üç gün dedikleri, üç bin tuzak demektir." Ama Manas gençti; ve yüreği, kırk çocuğun mezarı başında bile kin tutmayı öğrenememişti. Vuruşmadan kazanılacak bir barış, dökülmeden kalacak kan demekti; buna inandı, inanmak istedi.

— Er sözü bir olur, dedi elçilere. Üç gün mühlet verdim. Ama sözünüzden dönerseniz, Altay'ın karı kanınıza doymasın.

Elçiler gidince Akbaltay genç hanın yanına sokuldu; sesinde öfke yoktu, yalnız yaşlılığın yorgun kederi vardı.

— Oğul, dedi, yüreğin ak; ak yürek, karayı kendine benzetir, bu yüzden karanın elinde silahtır. Dilerim yanılırlar da ben yanılmış olurum; ama sen yine de bu üç gece zırhınla uyu.

Manas güldü, ihtiyarın omzunu tuttu: "Ata, insan hep hileyle yaşarsa, barış geldiğinde yüzünü nasıl tanır?" Bu sözü çok sonra, çok başka meydanlarda hatırlayanlar oldu; o gün kimse cevap veremedi.

Üç gün geçti. İlk gün oba, ölülerini taşıdı, yaralılarını sardı. İkinci gün kadınlar kırk mezarın başında ağıt yeniledi; Manas, Toruçaar'ın yelesini taradı, tulparın alnından öptü — bilmeden vedalaşırmış meğer. Üçüncü gün geçitlerden kuş uçmadı, rüzgâr bile durdu; bozkır, kopacak fırtınayı sezen hayvan gibi sindi. Üç gün boyunca Kıtay ordugâhında armağan düzülmedi, ant kazanı kaynamadı; ok bilendi, kement örüldü, saflar sıklaştı. Karacoy, ikinci gecenin karanlığında ordugâhtan tek başına süzüldü; Kara-Suu kıyısındaki kara taşın ardına yattı ve taş nasıl beklerse öyle beklemeye başladı. Ve üçüncü gecenin sonunda, tan yeri daha ağarmadan, yedi binden artakalan ordu topluca saldırıya kalktı. Davullar bir anda gürledi; karanlığın içinden ok yağmuru boşandı.

Manas'ı uyku tutmamıştı o gece; kırk çocuğu düşünüyordu. Ok seslerini ilk duyan o oldu; Toruçaar'a atladığında daha tolgasının bağı boğazında düğümlenmemişti. Kutubiy yetişti, Akbaltay yetişti; ve tan atarken, aldatılmanın öfkesi Manas'ın kolunu iki kat, üç kat güçlendirdi.

— Sözünüzü yediniz! diye gürledi. Şimdi kılıç konuşacak; kılıcın sözünden dönüşü yoktur!

Kutubiy, yaralı omzunu unutmuştu; Telkızıl ile Toruçaar yan yana düştü ve iki at, iki kanat gibi açılıp orduyu önlerine kattı. Vuruşa vuruşa Kıtay ordusunu Kara-Suu ırmağına

doğru sürdüler. Irmak güzün suyuyla kabarmış, kıyıları buz tutmuştu. Manas soldan, Kutubiy sağdan kıstırdı; ordu, kendi kalabalığına dolana dolana suya döküldü. Kara-Suu o gün adına yeni bir karanlık ekledi; suyu kan, köpüğü kızıl aktı. Kaçan boğuldu, dönen kılıçtan geçti; üç gün önce "seni han yapalım" diyen dillerin kimi o gün suyun dibinde sustu.

O kargaşanın içinden, katıra binmiş bir dev göründü: Orgo balban. At taşımazdı Orgo'yu; iri kemikli bir katıra biner, elinde değirmen taşı gibi bir topuz taşırdı. Kaçanların arasından tersine yürüdü, Manas'a doğru geldi ve dişlerinin arasından haykırdı:

— Çocuk! Coloy'dan kaçtın belki; Orgo'dan kaçamazsın!

Manas kaçmadı; mızrağını bir düzeltti, Toruçaar'ı bir soluk durdurdu, sonra saldı. İki yiğit ırmağın kıyısında kavuştu; Orgo'nun topuzu havada yarım kaldı — Manas'ın mızrağı, zırhın kavşağını bulup devin yüreğinden geçmişti. Orgo balban, kesilen çınar gibi bir yana devrildi; katırı, boş kalan yükünü şaşırıp kıyıda kaldı.

Bunu gören Coloy, ordunun artığını yararak meydana çıktı; çıktı, nara attı, meydan okudu:

— Cindi! Gel, geçen günün hesabını görelim!

Manas döndü ve dönerken gözlerinin önünden koyak geçti: kırk çocuk, kırk kara taş. Kılıcını bir kez havada çevirdi ve sürdü.

— Coloy! diye gürledi. Kırk çocuğun kanı üstende! Gel, o hesabı görelim önce!

Coloy, o kılıcın gelişini gördü; nasıl geldiğini gördü; ve dev gövdesindeki bütün cesaret, geçen savaştaki yaranın sızısına karışıp eridi. Topuzunu yarı kaldırdı, indiremedi; atının başını çevirdi ve kaçtı. İkinci kez kaçtı; meydan okuyup kaçtı, ki kaçışın en karası budur. Ardından bakan kendi askerleri bile yüzlerini çevirdiler; çünkü korkunun da töresi vardır ve meydan okuyanın kaçması, o törede yeri olmayan tek şeydir.

Zafer artık avuçtaydı; kaçan kaçana, dökülen dökülene. İşte tam o anda Ezkara'nın asıl planı, yılan gibi sessiz, işledi.

Kara-Suu kıyısında, savaştan önce Karacoy'un gözüne kestirdiği kara bir taş vardı; adam boyu, geniş yüzlü bir taş. Keskin nişancı, iki gün iki gecedir o taşın ardında yatıyordu; kıpırdamadan, yemeden, uyumadan yatmıştı. Ezkara ona tek şey söylemişti: "Atı vur. Er yaya kalsın; yayan eri kement alır."

Manas, kaçanları kovalarken taşın önünden geçti. Karacoy doğrulmadı bile; yattığı yerden kirişi kulağına çekti ve oku saldı. Ok, ıslığını gizleyen sinsi bir ok, Toruçaar'ın döşüne, tam yüreğinin üstüne saplandı.

Tulpar bir an durdu. Sanki ne olduğunu anlamak istedi. Sonra bir adım daha attı — sahibini düşürmemek için bir adım daha attı — ve dizleri çözüldü. Manas yere sıçradı, atının boynuna sarıldı. Toruçaar başını sahibine çevirdi; o iri, kara, ıslak gözler Manas'ı son bir kez gördü. Aynı gün doğmuşlardı; aynı sütün buğusunda, aynı yurdun kokusunda büyümüşlerdi. Manas onun yelesine yüzünü gömdü.

— Toruçaar'ım, dedi, kula yelem, kanadım... Seninle bir günde doğduk; bir günde ölmek de mi yazılmıştı, ben bilmedim.

At, sahibinin sesine bir soluk daha dayandı; sonra o geniş göğüs indi ve bir daha kalkmadı. Altay'ın taşı çok ölüm görmüştü; ama diyenler der ki o gün Kara-Suu kıyısında bir er, atına, anasına ağlar gibi ağladı ve bunu görüp de gözü kuru kalan olmadı — düşman safında bile.

Yas için verilen süre, bir yürek atımıydı; savaş, yas tanımaz. Ezkara'nın boruları öttü; kaçar görünen ordu, çember olup geri döndü. Yaya kalan kurdun üstüne itler cesaretlenir; dört bir yandan, o güne dek Manas'ın gölgesinden kaçanlar, şimdi kalabalığa sığınıp üstüne yürüdüler.

İlk gelenler pahalı ödedi. Manas, Bozkelte'sini kaptı; sırtını atının henüz soğumamış gövdesine verdi ve tek başına vuruştu. Önüne gelen devrildi, devrilenin ardından geleni devrilenin gövdesi yıktı; yaya kalan er, çevresine ölüden bir duvar ördü. Ezkara uzaktan bakıyor, saldırtıyor, sayıyordu; onun hesabında er de, ölü de, kement de yalnız sayıydı. Bozkelte gürledikçe önü açılıyor, ama açılan yer kum gibi yeniden dolup kapanıyordu. Kutubiy uzaktaydı; kaçanları ırmağın öte yakasına kovalamış, dönmeye çabalıyor, aradaki kalabalığı yaramıyordu. Akbaltay uzaktaydı; ihtiyar, sesi yettiğince "Manastap!" diye bağırıyor, sesi kalabalığın uğultusunda kayboluyordu.

Sonra kementler geldi. Ezkara'nın üç gündür ördürdüğü demir halkalı kementler, kırk koldan, elli koldan havalandı. Manas birini kılıcıyla kesti, ikincisini bileğinden sıyırdı, üçüncüsünü tutup sahibini atından yere aldı. Ama kement çoktu, kol ikiydi. Bir demir halka omzuna geçti, biri koluna dolandı; çember daraldı, daraldı, boğazına dek daraldı. Genç han bir kez daha silkindi — dağ silkinir gibi silkindi, iki kement koptu, üç Kıtay yere serildi — ama kopan her ipin yerine iki ip atılıyordu.

Manas, Bozkelte'sine dayandı ve başını kaldırıp bir kez çevresine baktı. Dört yan demirdi, dört yan düşmandı; yardım uzaktı, gök yüksek, yer katıydı. O daralan çemberin içinde aklından bir tek yön geçti; bir yön, bir yüz, bir ak sakal: At-Başı. Koşoy ata. Umut, eğer bu dünyada kalmışsa, ancak o yönden gelirdi.

— Manastap! diye bir kez daha gürledi; kendi adını kendine uran edip gürledi. Kement boğazını sıktıkça ses kısıldı; ama kısılan ses susmuş ses değildir.

Ve dağlar, o sesi alıp batıya, At-Başı'nın yollarına doğru, geçitten geçide iletti.

5. BÖLÜM

Koşoy'un Katılması ve Talas'a Göç

— ❖ —

Demir kementler dört yandan yağıyordu. Halkaların ıslığı havayı biçiyor, urganlar yılan gibi kıvrılıp Manas'ın omzuna, bileğine, boynuna dolanmak için birbirini kovalıyordu. Toruçaar'ı vurulmuş, yaya kalmıştı; Bozkelte'sini kayaya dayamış, bir eliyle kılıcını savuruyor, öbürüyle üstüne düşen kementleri koparıyordu. Kopardıkça yenisi geliyordu. Kıtay'ın çığlığı bir uğultu olmuş, dağın yamaçlarından aşağı sel gibi akıyordu. Genç yiğidin dizleri kanıyor, avuçları urgan yerlerinden soyulmuş yanıyor, göğsü körük gibi inip kalkıyordu. Gök yakındı, yer uzak. Ölüm ise ikisinin arasında, kement ucunda sallanıyordu.

İşte o dem, güneşin doğduğu yandan, toz içinde bir ak parıltı göründü. Önce kimse anlamadı; kaçan mı geliyor, kovan mı geliyor, kimse seçemedi. Toz büyüdü, yayıldı, tepelerin sırtını örttü. Tozun içinden bir bayrağın ucu çıktı, bayrağın ardından mızrakların ormanı çıktı, mızrakların önünde de yeleleri rüzgâra dökülmüş bir boz aygırın üstünde, ak sakalı göğsüne yayılmış, gözleri çakmak çakmak bir ihtiyar belirdi. Sakalı güneşte gümüş gibi yanıyordu. Katagan'ın kartı, Kırgız'ın direği, alplerin ağası Koşoy'du gelen.

Koşoy, ta uzak illerde Manas'ın adını işitmiş, "Kırgız'dan bir er çıkmış, Esenkan'ın uykusunu kaçırmış" sözünü duyar duymaz yerinde duramamıştı. Çeç-Töbö'nün başında ordu toplamış; sözü senet Er Buudayık gelmiş, Kazak'ın hanı Aydarkan gelmiş, Anciyan'dan Aykoco gelmiş, Buhara'nın ulu mollası ak sarığıyla gelip duasını katmıştı. On iki bin er, at kuyruğu düğümleyip yola dökülmüştü. Yol üstünde Koşoy bir iş daha görmüştü ki dillerde dolaşacaktı: Beecin'in zindanını gece yarısı basmış, kırk urgan ucu ucuna eklenerek inilen kör kuyudan Bilerik ile Carmanas'ı çekip çıkarmıştı. İki tutsağın gözleri gün ışığını unutmuş, saçları dizlerine değmişti; kuyunun ağzında ihtiyarın dizine kapanıp ağlamışlardı. Koşoy onları terkisine almış, "Ağlama, ağlamanın günü geçti," demişti, "şimdi Altay'a gidiyoruz; orada bir er var, adı Manas; onun başı darda imiş, geç kalırsak yüzümüz kara olur."

O zindan gecesini Bilerik sonradan şöyle anlatırdı: "Kuyunun dibinde gün mü gece mi bilmezdik. Bir gece yukarıdan taş düştü sandık; taş değil, urgan ucuymuş. Sonra bir ses geldi, kuyunun ağzından ta dibe kadar indi: 'Kırgız var mı aşağıda?' Ben o sesi duyunca dilimin unuttuğu ağıtı hatırladım. 'Var,' dedim, 'ölmemişi var.' 'Öyleyse sarıl,' dedi ses, 'ölmemişi öldürmeyiz.' Kırk urgandı, ucu ucuna düğümlü; her düğümde bir kere göğe yaklaştık." Carmanas ise hiç anlatmazdı; yalnız Koşoy'un adı geçtiğinde ayağa kalkar, başka bir şey yapmazdı.

Geç kalmamıştı Koşoy. Tam kementlerin boğaza dolandığı, tam umudun iplik inceliğine indiği anda yetişmişti.

— Manastap! diye gürledi ihtiyar; sesi dağdan dağa çarptı, uğuldayarak vadiye indi.

— Manastap! Manastap! diye karşılık verdi on iki bin gırtlak. Uran, kement seslerini bir anda boğdu.

Ordu dört yandan çakıldı. Er Buudayık sağ koldan indi, önüne geleni ekin gibi biçti; adının hakkını verirdi, geçtiği yer biçilmiş tarlaya dönerdi. Aydarkan sol koldan girdi, Kazak'ın kara mızraklıları Kıtay'ın böğrünü deldi. Obadan yana da toz koptu: yarası sarılı Kutubiy, Telkızıl'ın üstünde, sargılarını umursamadan yetişti; Akbaltay ihtiyar dizlerine söz geçirip kılıç kuşandı. Kuyudan çıkalı üç gün olmuş Bilerik ile Carmanas bile eğreti kılıçlarla saflara karıştı; zindan yılları bileklerini kurutmuş, ama kinlerini bilemişti. Koşoy'un kendisi ortadan yürüdü; boz aygırın göğsü değeni deviriyor, ihtiyarın ak baltası indiği yerde ot bitirmiyordu. Kementler gevşedi, urgan tutan eller kılıç aradı, kılıç arayan eller kaçacak yer aradı. Az önce boğazına ilmek geçmek üzere olan Manas, kopardığı son kementi yere çalıp

doğruldu; göğsü bir kez daha dolup boşaldı, sonra o bildik nara, gök gürültüsü gibi meydanı kapladı.

Aykoco, atların arasından yedeğinde bir boz at, kolunun üstünde katlı bir çepkenle koşup geldi. At, boyu yüksek, sağrısı geniş, gözleri akıllı bir küheylandı; adına Ayvanboz derlerdi.

— Bin, yiğidim, dedi Aykoco. Bu at sana Anciyan'ın armağanıdır. Bu çepkeni de al; ustalar dokudu, dualar sindi. Yakasına bak.

Manas çepkeni açtı. Boz keçenin yakasında, sırma ile işlenmiş bir yazı vardı: "Manas kazatta giysin." Genç yiğit bir yazıya baktı, bir ihtiyar hocanın yüzüne baktı; içinden bir sıcaklık geçti, adının kendinden önce yürüdüğünü, kendinden önce dokunduğunu, kendinden önce yazıldığını o an anladı. Çepkeni sırtına geçirdi, Ayvanboz'un üzengisine basıp bir hamlede bindi. At altında bir kere titredi, sonra sahibini tanımış gibi durulup kulaklarını dikti.

O günkü savaşı görenler ömürleri boyunca anlattılar. Manas, Ayvanboz'un üstünde yıldırım olmuş geziyordu; bir bakıyordun sağ kanatta, bir bakıyordun sol kanatta; kaçanın ardına düşüyor, duranın karşısına dikiliyordu. Kıtay'ın yedi bini bozuldu, bozulan derlenemedi, derlenen dayanamadı. Akşama doğru ordu artığı dar geçitlere döküldü; Manas onları taşın sıkıştığı, atın zor sığdığı boğazlara kadar kovaladı. Ayvanboz, ilk gününde sahibinin huyunu öğrenmişti; dizgin beklemeden dönüyor, ses beklemeden atılıyordu. Geçitlerin ağzı ölüyle doldu; kurtulan, ardına bakmadan Beecin yolunu tuttu. Manas en son geçidin başında durdu; gidenlerin tozuna baktı, uzun uzun baktı. Ardından gelen Koşoy'a döndü:

— Bunların ardı gelir, baba. Toz yatışır, kin yatışmaz.

— Gelir, dedi Koşoy. Gelsin; o gün sen de bugünkü sen olmayacaksın.

✦ ✦ ✦

Coloy ile Ezkara, canlarını zor kurtarıp kaçanların en önünde gidiyorlardı. Ne yiyecekleri kalmıştı, ne yedek atları; dört başına, aç, yorgun, yaralı, Beecin'in kapısına vardıklarında kapı bekçileri onları tanıyamadı. Coloy'un o dağ gibi gövdesi çökmüş, Ezkara'nın hilebaz gözlerinin feri sönmüştü.

Esenkan onları altın tahtının önünde ayakta karşıladı; karşıladı ama yüzünde ne merhamet vardı ne merak. Yalnız soğuk bir öfke vardı.

— Yedi bin er verdim, dedi. Yedi bin erin başında iki pehlivan verdim. Bana ne getirdiniz?

Coloy başını kaldıramadı. Söz, hep söze düşkün olan Ezkara'ya kaldı; ama onun da dili damağına yapışmıştı. Sonunda Coloy, o kaba, o kalın sesiyle, boğazından taş yuvarlar gibi konuştu:

— Hanım, sana yalan söylemek can pahasına da olsa söylemem: Manas'a hiçbir pehlivan yetmez. O bir kişi değil. Bir bakarsın bir kişi, bir bakarsın bin kişi. Kılıcını kaldırdığında ardında kırk karaltı gördüm; vurmaya vardığımda kimse yoktu, ama kılıcım boşluğa değil, demire çalındı. Atını vurduk, yaya koyduk, kementle sardık; kırk kement koptu, kırkı da bir anda koptu. Bu iş pehlivan işi değil, hanım. Bu iş Tanrı işi.

— Sen de mi böyle dersin, Ezkara?

Ezkara yutkundu.

— Ben hile bilirim, hanım, dedi. Hileyle üç gün kazandım, üç günün sonunda kaybettiğim, kazandığımın yüz katı oldu. Bir daha o ere kılıç çekersem elim kurusun. Çekmem.

— Çekmem, dedi Coloy da. İstersen boynumu vur. Boynum senindir; ama kılıcım bir daha Manas'a kalkmaz.

Esenkan uzun süre sustu. Sarayın direkleri arasında yalnız buhurdanların dumanı kıpırdıyordu. Han, tahtına oturdu; parmakları oymalı kolçağın üstünde bir vurdu, iki vurdu; sonra vezirlerine döndü.

— Madem kılıç kesmiyor, dedi, yol keselim. Madem er dayanmıyor, bekçi dayasın. Alööke'nin bir oğlu var, adı Koñurbay; yaşı on ikidir, ama bakışı kırk yaşındaki alpın bakışıdır. Doğduğunda falcılar "bu çocuk Kırgız'ın başına kara gün olur" demişti. Onu Kırgız yoluna bekçi han dikin. Yaşı büyüsün, kini büyüsün; günü gelince kılıcı da büyür.

Dediği yapıldı. Çocuk getirildiğinde saray sustu: on iki yaşında bir oğlandı, ama tahta bakmadı, hana bakmadı; duvarda asılı kılıçlara baktı. Esenkan ona "korkar mısın?" diye sordu; Koñurbay, "neden?" dedi, başka bir şey demedi. O tek kelime, yaşlı vezirlerin içini ürpertti. Böylece on iki yaşında bir çocuk, bir gecede han oldu; boynuna mühür asıldı, önüne asker dizildi ve Kırgız'a bakan yolların ağzına oturtuldu. Esenkan bununla da kalmadı; ülkesinin sınırlarına gözcüler yerleştirdi ki hiçbiri insan soyundan değildi. Bir dar

geçidin başına tek gözlü bir dev dikildi; gözü değirmen taşı kadardı ve uykusu yoktu. Bir kumlu ovaya kırk kulaç boyunda kızıl bir tilki salındı; kuyruğu yeri süpürdükçe iz kalmaz, kokusunu alan at ürküp geri döner denirdi. Göllerin üstüne de haberci bir ördek kondu; kanadı gümüş, gagası tunçtandı; yabancı bir atlı gölün suyundan içse, ördek havalanır, üç gün üç gece uçar, Beecin'in burcuna konup öterdi. Esenkan, "Manas gelirse önce bunlar görsün," dedi, "biz görmeden bunlar görsün; biz uyurken bunlar uyanık dursun."

Böylece Beecin, kapılarını demirledi, kinini toprağa gömüp üstüne çocuk han dikti ve beklemeye durdu. Kin, gömüldüğü yerde büyüyen tek tohumdur; bunu o gün orada kimse söylemedi ama herkes biliyordu.

✦ ✦ ✦

Altay'da ise zafer davulları susmuş, ortalığa o tuhaf, o buruk zafer sessizliği çökmüştü. Ölüler gömüldü. Kutubiy'in yaraları sarıldı; yiğit, Telkızıl'ın yelesine yüzünü gömüp vurulan Toruçaar için bir er için ağlar gibi ağladı. Akbaltay, oğlu yaşındaki savaşçıların arasında dolaşıp omuz sıvazladı. Manas ise sessizdi. Bir sabah, tan yeri ağarmadan Ayvanboz'u eyerledi, silahını kuşandı. Onu ilk gören Koşoy oldu; ihtiyar zaten uyumazdı sanki, gölgesi hep bir yerlerden çıkıverirdi.

— Yol nereye, yiğidim?

— Kakan'a, dedi Manas. Beecin'e. Esenkan'ın tahtı taş üstünde durdukça bu iş bitmez. Ben o taşı sökmeye gidiyorum.

— Kaç kişiyle?

— Tek başıma.

Koşoy, Ayvanboz'un dizginini avucuna aldı; öyle bir tuttu ki at bile kımıldayamadı. İhtiyarın sesi ne yükseldi ne sertleşti, ama her kelimesi mühür gibi indi:

— Dur, arslanım. Dizginini ben tutmazsam yazgın tutacak, o daha acı tutar. Beecin dediğin nedir bilir misin? Kırk günlük çölün ardında, kırk kapılı taş şehir. Sen bir kapısını kırarsın, otuz dokuzu üstüne kapanır. Er dediğin sel gibidir; sel ne kadar coşkun olsa yatağı yoksa kuma gömülür. Senin yatağın nerede? Yurdun nerede? Halkın nerede? Ardına baktığında toz mu var, il mi var?

Manas cevap vermedi. Koşoy devam etti:

— Önce yurt tutulur, balam. Yurtsuz ere kul derler, yurtlu ere er derler. Sonra halk toplanır; dağılan Kırgız'ı derle, kırk oymağı bir kazanın başına oturt. Sonra kendine kırk çoro edin; kırk yiğit ki her biri bir orduya bedel olsun, sen düşünmeden onlar düşünsün, sen yorulunca onlar yorulmasın. O günden sonra Beecin'e gidersen ben de yanında giderim; şu ak sakalımla üzengine yoldaş olurum. Ama bugün gidersen, ben burada mezarını kazacak günü beklerim.

Sözün burasında Manas'ın omuzları indi. Dizgini bıraktı; elini ihtiyarın eline koydu.

— Sözün söz, dedi. Yurt tutulacak. Halk toplanacak. Kırk çoro bulunacak. Ondan sonra Beecin benden kaçamaz.

— Kaçamaz, dedi Koşoy ve güldü; ak sakalının içinde dişleri gençler gibi parladı. Hem, balam, Beecin kaçsa nereye kaçacak?

O gün obada büyük meşveret kuruldu. Cakıp söz aldı, Akbaltay söz aldı, aksakallar birer birer konuştu. Karar bir çıktı: Altay gurbetti, gurbetin de sonu gelmişti. Atalar yurdu Ala-Too çağırıyordu; Talas çağırıyordu. Kırk haneli Kırgız, kışın bastırmasına kalmadan göçecekti.

Yalnız bir ihtiyar vardı, Aydaröö'nün soyundan bir çal; göç sözü çıktığında yurdunun eşiğine oturdu, kalkmadı.

— Benim iki oğlum bu toprakta yatar, dedi. Ölü bırakılıp gidilir mi? Ben kalırım; kemiklerimi kemiklerinin yanına korlar.

Ona kimse söz geçiremedi; Koşoy geldi, yanına çömeldi, uzun süre bir şey demeden oturdu. Sonra yavaşça konuştu:

— Ölü, toprağa emanettir, çal; toprak emanete hıyanet etmez. Ama diri, halka emanettir; sen kalırsan biz emanete hıyanet etmiş oluruz. Kalk. Oğullarının adını Talas'ta bir pınara koyarız; her su içen onları anar. Mezar taşı gövdeye dikilir, ad ise yüreğe dikilir; yürek de bizimle geliyor.

İhtiyar o gece ağladı, sabahında devesini kendi elleriyle yükledi.

Göç dediğin dile kolaydır. Keçeler söküldü, boz üyler çözülüp deve sırtına yüklendi; kazanlar, sandıklar, beşikler sarıldı. Yılkı derlenip toplandı, koyun sel gibi öne katıldı. Çıyırdı ana, ocağının küllerini avucuna alıp koynuna koydu; "ocak göçmez, taşınır," dedi. Gitmeden önce Manas, yalnız başına, kırk yoldaş çocuğun gömüldüğü sırta çıktı. Kırk taşın önünde diz çöktü, kırk taşın kırkına da elini sürdü. Ne dediğini kimse duymadı; ama indiğinde gözleri kuruydu ve bakışı eskisinden ağırdı.

Göç yola düzüldü. Önde Koşoy'un boz aygırı, ardında Cakıp'ın kervanı, iki yanda genç atlılar; en arkada, sürünün tozunu yutarak, dönüp dönüp Altay'a bakan ihtiyarlar. Kiçi-Cıldız'ı geçtiler, Çoñ-Cıldız'ı geçtiler. Ögüz-Aşuu'ya vardıklarında kar başladı; geçit boğazına tipi oturmuş, yolu ak bir öfkeyle kapamıştı. Üç gün üç gece kar küredi göç; develer çöktü kaldırıldı, çocuklar keçeye sarılıp erlerin kucağında taşındı. Tay-Aşuu daha da çetin çıktı; yokuşta yılkının tayları takatten düştü diye geçit o adı almıştı sanki. Ama aşıldı. Her aşılan geçidin ardında hava biraz yumuşadı, ot biraz göverdi, gökyüzü biraz alçalıp yakınlaştı. İle boyuna indiklerinde yorgun yüzler gevşedi; İle'den güneye dönüp Sarı-Özön'e vardıklarında ise, ihtiyarlar attan inip toprağı avuçladılar, avuçladıkları toprağı koklayıp ağladılar. Bu toprak, ataların kokusunu taşıyordu.

Sarı-Özön'de büyük kurultay kuruldu. Dört yandan haber salındı; dağılmış oymaklardan gelen geldi, gelemeyen selam yolladı. Kimi Altı şehir yanından kopup geldi, kimi Çüy boyundan; yıllardır birbirinin yüzünü görmemiş kardaşlar kucaklaştı, kimi ağladı, kimi güldü, çoğu ikisini bir yaptı. Dağılmış bir halkın yeniden derlenmesini görmek, baharın gelmesini görmek gibiydi: her gün bir yerden bir kervan çıkıyor, her akşam ocak sayısı artıyordu. Ak keçeler serildi, kazanlar kaynadı ve sıra söze gelince ayağa Koşoy kalktı. İhtiyar, kalabalığın ortasında bir süre sustu; sustukça kalabalık da sustu, en sonunda bir kuş sesi bile kalmadı.

— Ey Kırgız, dedi Koşoy. Başsız gövde yürür mü? Yürümez. Hansız halk derlenir mi? Derlenmez. Ben yaşı sizden büyük, aklı sizden büyük olmayan bir ihtiyarım; ama şunu bilirim: Tanrı bu halka bir er verdi. Anadan doğduğu gün avucunda kara kan tutan, dokuzunda Kıtay'ın alpını deviren, Esenkan'ın uykusunu bölen, kırk kementten sıyrılan bir er. Adını hepiniz bilirsiniz. Ben derim ki: Cakıp oğlu Manas'ı han bilelim; tuğunu dikelim, uranını çağıralım. Kabul mü?

— Kabul! dedi kurultay; bir ağızdan, bir nefeste. — Kabul! Kabul!

Ses, Sarı-Özön'ün yamaçlarında üç kere yankılandı. Manas ortaya çıkarıldığında yüzü kızarmıştı; koca yiğit, kırk kementin ortasında kızarmayan yüz, halkının sevgisi karşısında kızardı. Koşoy onun elinden tuttu, havaya kaldırdı:

— İşte hanınız! Tuğu kutlu olsun, yolu açık olsun!

✦ ✦ ✦

Talas'a öncüler gitti, dönenlerin dili tutuldu; anlatmakla bitiremediler. Sonra göç kendi gözüyle gördü ve anladı ki öncüler az bile söylemiş. Keñ-Kol'un vadisi önlerinde bir yeşil deniz gibi açıldı. Otu at boyu, suyu bal tadında; kışı kışlık, yazı yaylak; dağı ardıç, düzü çayır. Maralları inek gibi semizdi bu yerin; kekliği kanat açsa yağından uçamaz derlerdi. Ala-Too'nun karlı başları vadiyi bir baba gibi kolluyor, Talas suyu gümüş bir kuşak gibi ortasından akıyordu. Suyundan içen atın yorgunluğu iniyor, otuna yatan koyunun yünü ipek oluyordu derlerdi; kışın ayazı yumuşak, yazın sıcağı serin, yeli hasta savar, toprağı taş tutmaz. Bir yanda Keñ-Kol'un koyağı, sürü saklar, düşman şaşırtır; bir yanda açık düzlük, at koşturur, toy kaldırır. İhtiyarlar, "cennet cennet dedikleri buysa, biz cennete geldik; değilse, cennetin bundan artık neyi var?" dediler. Koşoy ise vadiye tepeden bakıp yalnız şunu söyledi: yurt dediğin erine benzer; bu yurt Manas'a benzemiş. Boz üyler kuruldu, tütünler tüttü, ilk gece Talas'ın üstüne öyle bir yıldız yağdı ki çocuklar sabaha kadar uyumadı.

Toylar toyları kovaladı. Han seçiminin toyu bitti, yurt tutmanın toyu başladı; onun ardından gelen gidenin, kavuşan kavuşanın toyu geldi. At yarışları yapıldı, güreşler tutuldu; kımız sel gibi aktı, kazanlarda et tükenmedi. Bir toyda Kutubiy'in Telkızıl'ı baş geldi, ödülü olan dokuz yambıyı yiğit oracıkta kırk yoldaş çocuğun analarına dağıttı; kimse bir şey demedi, ama o gün toyun ortasına bir an sessizlik indi ve o sessizlik her türküden derin oldu. Ve bir gün fark edildi ki kimse artık "Bay Cakıp" demiyordu; herkesin dilinde "Kan Cakıp" vardı. Han babası olmuştu Cakıp; obadan geçerken ihtiyarlar ayağa kalkıyor, gençler yol veriyordu.

Ama insanın içi tuhaf bir hazinedir; kimi zaman en dolu gününde en boş yanı sızlar. Bir akşam Cakıp, kesilen sürülerin hesabını tutan çobanla konuşmuş, döndüğünde yüzü asıktı. Ocak başında oğlunu buldu, karşısına oturdu ve içindekini saklamadı:

— Manas, dedi, hanlığın kutlu olsun; ama şu toyların hesabını tutan var mı? Bu ay dokuz yüz koyun kesildi, doksan kısrak kesildi, deveyi saymıyorum. Ben bu malı çakıl taşı gibi toplamadım; her birinin başında ömrümden gün verdim. Altay'da yokluk gördüm, kışın soğuğunda tayların koynunda yattım. Sen bir söz söylüyorsun, bin mal gidiyor. Bu gidişle Kan Cakıp'ın ambarında sıçan başını sokacak bir avuç darı kalmayacak.

Sözler ağırdı; ağırdan da öte, mızrak gibiydi. Manas başını önüne eğdi. Babasına karşılık vermedi; büyüğe karşılık verilmezdi, hele babaya hiç. Ama o gece uyumadı. Boz üyün tündüğünden yıldızlara baktı ve içinden ant içti: "Babamın verdiğini bir kese ise kırk kese,

bir sürü ise kırk sürü ederim. El avucuma bakacak, ben elin avucuna bakmayacağım. Kendi emeğimle, kendi alnımın teriyle ödeyeceğim; yoksa bana er demesinler."

Tan atmadan kalktı. Ne Koşoy'a danıştı, ne anasına haber verdi; Ayvanboz'u eyerleyip tek başına güney yoluna düştü. Ardından bakan yalnız Çıyırdı oldu; ana yüreği evladın gölgesinden anlar, "yolun açık olsun," diye fısıldadı, "nereye gidersen kutla git, kutla dön."

Manas günlerce gitti. Dağ aştı, su geçti; sonunda Anciyan'ın Boz-Talaa denen düzlüğüne vardı. Adı üstünde boz bir talaaydı burası; el değmemiş, saban görmemiş, otu diz boyu bir yaban düzlük. Toprağını avucuna aldı; toprak yağ gibi yumuşak, kara ve kokuluydu. "Bu toprak," dedi kendi kendine, "boş yatmakla günaha giriyor."

Nereden geldiğini görmedi; başını kaldırdığında karşısında ak sakallı bir ihtiyar duruyordu. Sırtında yamalı bir çepken, elinde bir değnek; yüzü güneşten değil, sanki içinden aydınlıktı.

— Kolay gelsin, yiğit, dedi ihtiyar. Toprağa mı bakarsın?

— Toprağa bakarım, baba. Bakarım ki bakılası toprak; ekilse buğday verir, ekilmese ah çeker.

İhtiyarın gözleri güldü.

— Buğdayın tohumu bende, dedi. Kolun kuvveti sende. Ortak olalım mı? Yarısı senin, yarısı benim.

— Olalım, dedi Manas ve güldü; kırk kementten kurtulan bilek, o gün saban tuttu.

Öküz bulundu, saban koşuldu. Manas sabanın kulağından tuttu, ihtiyar tohumu avuçladı. Tuhaftı: kılıç tutmaya alışmış avuç, sabanın kulağını yadırgamadı. Yürüdükçe yiğidin içindeki düğüm çözülüyordu; babasının sözü hâlâ göğsünde duruyordu, ama artık mızrak gibi değil, tohum gibi duruyordu. "Kesmek kolay," diye geçirdi içinden, "biçmek kolay; asıl erlik bitirmekte. Babam malının ardından ağladıysa, ben malı topraktan çıkarıp önüne yığarım; o zaman ağladığına güler." Kara toprak yarıldıkça arkalarından kokusu tüttü; ihtiyar tohumu serptikçe bir dua mırıldanıyordu ki Manas kelimelerini seçemiyor, ama yüreğinin ısındığını duyuyordu. Üç gün sürdüler, üç gün ektiler; üçüncü günün akşamı Manas'ın gözlerine bir ağırlık çöktü, öyle bir ağırlık ki dağ olsa taşınmaz. Sabanın yanına, kepeneğinin üstüne uzandı ve düştüğü gibi uyudu.

Uyandığında güneş yüzüne vuruyordu. Doğruldu, gözlerini oğuşturdu ve gördüğüne inanamadı: ektiği tarla başak vermişti. Vermek ne söz; buğday, boy boy, sarı bir deniz olmuş

dalgalanıyor, başaklar dolgunluktan boyun eğmiş, düzlüğün ortasında şimdiden yığılmış harmanlar dağ gibi yükseliyordu. Dünkü kara toprak, bugün altın kesilmişti.

İhtiyar, harmanın dibinde duruyordu; sanki hiç uyumamış, hiç yorulmamıştı.

— Baba, dedi Manas; sesi titredi. Bu nasıl iş? Dün ektik, bugün mü bitti?

— Toprağa emek düşerse, dedi ihtiyar, gerisi Tanrı'nın bileceği iştir. Kimine yılda verir, kimine gecede. Sana gecede verdi; demek borcun büyük, vaktin dar.

Manas o zaman dikkatle baktı: ihtiyarın değneğinin ucu yeşermişti; yamalı çepkeninin omzunda serçeler kavga etmeden yan yana oturuyordu. Yüreğine damladı: bu, sıradan bir çiftçi değildi. Diz çöktü.

— Sen kimsin, baba?

— Bana ekinciler Babadıykan der, dedi ihtiyar. Sabanın koluna yapışan hiçbir eri boş çevirmedim; sen de boş dönmeyeceksin. Al batamı: ambarın taşsın, sofran açık olsun; ektiğin bitsin, verdiğin dönsün. Bir de müjdem var, yiğit: Sana bir at yazıldı; kayıptan doğdu, sahibini bekler. Adına Akkula diyecekler. O at altına girdiği gün, yeryüzünde önünde duracak tulpar kalmayacak. Bekle; at, sahibini bulur.

Manas başını yerden kaldırdığında düzlükte kimse yoktu. Ne bir iz, ne bir toz; yalnız rüzgâr, altın başakların üstünden bir ürperti gibi geçti. Harmanlar ise duruyordu; dağ gibi, gerçek, elle tutulur.

✦ ✦ ✦

O yıl güneyde kıtlık vardı. Noygut ilinin üstünden çekirge geçmişti; gök kararmış, üç gün gün yüzü görünmemiş, çekirge sürüsü ekini sapına kadar yemişti. Noygut'un hanı Karaça, ambarları boşalınca doksan deveyi katarlayıp yola çıkmış, "nerede buğday var" diye il il soruşturarak geliyordu. Ona, "Boz-Talaa'ya git," demişlerdi; "orada bir yiğit varmış, harmanları dağ gibiymiş, isteyeni boş çevirmezmiş."

Karaça geldi; harmanları görünce devesinin üstünde doğrulup gözlerini kırpıştırdı. Manas onu harmanın dibinde karşıladı, attan indirdi, kepeneğini serip oturttu; azığını önüne koydu.

— Buğday mı gerek, han? Al; doksan deven varsa doksanını da yükle. Çekirgenin yediğini insan çekmesin. Parasını sorma; ekmeğin parası olmaz, ekmeğin duası olur.

Karaça'nın gözleri doldu. Kıtlık görmüş han, cömertliğin böylesini görmemişti. Buğday yüklendi; doksan deve, doksan dağ gibi çuvalla çöktü kalktı. İş bitti bitmesine, ama Karaça gitmeye davranmıyordu; bir şey diyecek gibi duruyor, diyemiyordu. Sonunda dile geldi:

— Yiğit, dedi, adını sorsam?

— Cakıp oğlu Manas derler.

Karaça'nın yüzü değişti; sanki beklediği bir kapı açılmıştı. Adamlarına döndü, bir işaret etti. Az sonra katarın ardından bir tay getirdiler. Tay dediğine bakma; boynu bir başka kavisli, göğsü bir başka geniş, bakışı bir başka derindi. Kula donlu, akla karışık; yürüdüğünde toprağa basmıyor, toprağın üstünden akıyordu sanki.

— Bu tayın hikâyesi var, dedi Karaça. Kısrağı bir gece yılkıdan kayboldu; üç ay arandı, bulunmadı. Üç ay sonra kendi geldi; geldi ki karnında bu tay var. Kayıptan doğdu bu, kimden olduğunu bilen yok. Doğduğu gece ilimin sınçıları başına toplandı; atın sırrını bilen o ihtiyarlar bir baktılar, iki baktılar, sonra bana dediler ki: "Karaça, bu tay senin değil. Bu tay bir ere yazılmış; alnında yazısı var, biz okuruz, sen okuyamazsın. Sahibini bulup verirsen ilin kutlanır; vermez tutarsan elinde durmaz, tutsan da hayrını görmezsin." O günden beri sahibini ararım. Şimdi harmanına geldim, ekmeğini yedim, adını duydum; yüreğim dedi ki: aradığın er budur.

Karaça ayağa kalktı. Tayın yularını çözdü ve iki elini göğsüne koyup, töresince, başını hafifçe eğerek uzattı:

— Tartuum olsun, Manas. Kayıptan doğan, sana doğmuş. Al; alnındaki yazıyı sen çıkar.

Manas taya yaklaştı. Yakından bakınca gördü: kaburgası kayık gibi derin, bacakları kurşun dökülmüş gibi düzgün, toynağı çelik çanak gibiydi; kırpılmış yelesinin altında boyun damarı ırmak gibi atıyordu. Sınçı gözü olmayan bile anlardı ki bu tay, et ile kemikten fazla bir şeydi. Manas taya baktı; tay da Manas'a baktı. İkisinin bakışması bir nefes sürdü, ama o bir nefese sanki bir ömür sığdı. Tay kulaklarını dikti, burun kanatları açıldı ve hiç ürkmeden, hiç yadırgamadan gelip başını yiğidin göğsüne dayadı. Manas'ın avucu tayın alnına gitti; avucunun altında sıcak bir nabız atıyordu ve o nabızda Babadıykan'ın sözü atıyordu: at, sahibini bulur.

— Akkula, dedi Manas; sesi kısıktı. Adın Akkula olsun. Kayıptan gelen, Tanrı'dan gelmiş demektir.

Karaça'yı ağırladı, uğurladı; doksan deve buğdayın üstüne kırk deve daha kattı, "çekirgenin yediği bitmekle bitmez," dedi. Noygut hanı, gelirken boş gelen yüreğini doldurarak döndü; il il, "Kırgız'ın hanını gördüm," diye anlattı, "eli harman, gönlü Talas gibi geniş."

Manas ise harmanın kalanını Anciyan'ın yoksullarına dağıttı; kapısına gelen hiç kimse boş dönmedi, torbası olmayana torba dikildi. Babasının borcuna karşılık kervan yükleri düzdü: buğday sattığı illerden yambı geldi, kısraklar geldi, top top kumaş geldi. "Kan Cakıp'ın ambarı," dedi kendi kendine, "sıçan değil, deve girse kaybolacak kadar dolsun artık." Sonra yüzünü kuzeye, Talas'a döndü. Ayvanboz'un üstündeydi; yedeğinde Akkula, tay adımlarıyla, ama şimdiden tulpar duruşuyla gidiyordu. Yol uzundu ve Manas yol boyu düşündü. Koşoy'un sözü kulağındaydı: yurt tutuldu, halk toplandı; sıra kırk çoroya gelmişti. Kırk yiğit... Nerelerdeydiler şimdi? Hangi obanın ocağında, hangi dağın ardında, hangi yolun tozunda kendisini bilmeden kendisini bekliyorlardı? Bir gece, bir pınarın başında konakladığında düş gördü: gökten önüne ışıktan bir yol iniyor, yolun üstünde altı parıltı süzülüyor, ta uzakta da bir atlı, boz bir karaltı, sanki on iki yıldır dünyayı dolanıp onu arıyordu. Uyandı; tan yeri ağarıyordu, Akkula başucunda durmuş, uzaklara, Talas'ın yönüne bakıyordu. Manas doğruldu, tayın boynunu okşadı.

— Yürü, dedi. Bizi bekleyen çok.

6. BÖLÜM

Bakay, Kırk Çoro ve Hanlık

— ❖ —

Akkula ak köpüklü yelesini rüzgâra vermiş, Talas'a inen yolun taşını toynağıyla dövüyordu. Bahar erken gelmişti o yıl; Ala-Too'nun karlı omuzlarından inen sular Keñ-Kol'un yatağını doldurmuş, bozkır yeşilin bin türlüsüne bürünmüştü. Manas dizginleri gevşek tutuyor, atının ayak sesini dinliyordu. Koşoy'un ak sakalından aldığı dua hâlâ kulağındaydı, Talas'ın otağları hâlâ gözünün önünde; gene de içinde bir eksiklik, bir yalnızlık, adı konmamış bir bekleyiş vardı. Han olacak er tek başına han olur muydu? Kartal tek kanatla uçar mıydı?

Yolun kıvrıldığı yerde, bir kara taşın gölgesinde, birdenbire bir derviş belirdi. Ne geldiği görülmüştü ne gölgesi düşmüştü yola. Sırtında yamalı bir hırka, elinde asa; ama gözleri — gözleri gençti, gözleri ateşten iki koz gibi yanıyordu. Akkula şaha kalkmadı, ürkmedi; başını eğdi, sanki eski bir tanışın önünde durur gibi durdu.

— İn attan, Cakıp oğlu, dedi derviş. Sesi ne yaşlıydı ne genç; sesi dağdan inen su gibiydi.

Manas indi. Derviş asasıyla yeri işaret etti; işaret ettiği yerde, taşın dibinde, keçeye sarılı uzun bir bohça yatıyordu. Az önce orada hiçbir şey yoktu — Manas buna yemin edebilirdi. Derviş bohçayı açtı: içinden altı kılıç çıktı, altısı da çelikten, altısı da soğuk mavi bir ışıkla parlıyordu, sanki gökyüzünün bir parçası dövülüp kın içine sokulmuştu.

— Bunlar demirci elinden çıkmadı, dedi derviş. Gökten indi bunlar, sahiplerini bekleye bekleye eskimedi. Beşi beş yiğidindir, günü gelince bulurlar erlerini. Ama şuna bak.

En üstteki kılıcı kaldırdı. Ötekilerden uzundu, kabzası yalın, ağzı bir soluk gibi inceydi. Namlusunda, çeliğin içine gömülü, ne kalemle yazılmış ne çekiçle dövülmüş bir yazı duruyordu: Kankor Manas alat.

— Zulpukor'dur bunun adı, dedi derviş. Tanrı yazısıyla senin adın yazılı üstünde, doğmadan önce yazılmış, çelik senden önce seni bilmiş. Al. Ve şunu da bil: sen bu kılıcı kuşandığın gün, kırk yerden kırk yiğit yola çıkmıştır bile. Kimi Altay'dan gelir, kimi Sır-Derya boyundan, kimi adını duymadığın illerden; kırkı kırk ayrı ananın sütünü emmiştir, ama kırkının da alnına senin adın yazılmıştır. Kırk çoron tamam olmadan durma, gevşeme, geri bakma.

Manas kılıcı aldı. Kabza avucuna oturdu — yıllardır o eli bekleyen bir el gibi, kayıp kardeşin eli gibi. Başını kaldırdığında derviş yoktu. Ne yolda vardı ne taşın ardında; yalnız havada, yağmur sonrası toprak kokusuna benzer bir koku asılı kalmıştı. Manas o zaman anladı: bu Kıdır'dı, darda kalanın yetişeni, yolda kalanın yoldaşı Kıdır'ın ta kendisiydi.

Akkula'nın yelesine yüzünü gömdü, gözlerini yumdu.

— Duydun mu, Akkula, dedi. Kırk yerden kırk er geliyormuş. Öyleyse ben de gideyim; dağılmış olanı derleyeyim, savrulmuş olanı toplayayım. Cakıp'ın korkusu bizi Altay'a sürdü, benim andım hepimizi bir araya getirsin. Şu gök tanık olsun, şu boz toprak tanık olsun: soyumdan sürgünde tek kişi kalmayacak.

Talas'a haber saldı, Çıyırdı anasına selam yolladı; kendi, Zulpukor belinde, tek başına yola düştü.

✦ ✦ ✦

Sarı Özön boyunda üçüncü gündü. Akşam kızıllığı suyun yüzünü bakır gibi dövüyordu ki Manas, karşı yamaçta bir atlı gördü. Atlı da onu görmüştü; ikisi de durdu, ikisi de baktı. Yabancı iri yapılıydı, omuzları bir yurt kapısı genişliğindeydi, ama duruşunda kabadayılık yoktu; bir dağın duruşu gibi sakin, bir pınarın duruşu gibi derin duruyordu. Yaşça Manas'tan büyüktü; sakalına henüz ak düşmemişti ama gözlerine düşmüştü — o gözlerde uzun yolların, uykusuz gecelerin, bitmeyen bir aramanın yorgun ışığı vardı.

Yabancı önce davrandı, atından indi, yaya yürüdü. Bozkırda yaya yürüyen adam ya çok korkar ya hiç korkmaz; bu adam hiç korkmayanlardandı.

— Yiğit, dedi, adını sorabilir miyim? On iki yıldır yol tepiyorum, on iki yıldır her karşılaştığıma aynı soruyu soruyorum. Bir gece — Kadır gecesiydi, gök kapısının açıldığı gece — bir düş gördüm. Düşümde bir ak şahin gördüm, Talas'ın üstünde dönüyordu, kanadının gölgesi bütün Ala-Too'yu örtüyordu. Bir ses bana dedi ki: kalk, Bay oğlu Bakay, git o şahini bul; sen onun ağası değil, yoldaşı olacaksın; senin aklın onun bileğine dizgin olacak. Kalktım, gittim. On iki yıl oldu.

Manas'ın yüreği göğsünde bir tay gibi tepindi. Demek Bay amcasının oğluydu bu; demek kendi kanı, kendi soyu, düşle çağrılmış öz ağabeyi karşısında duruyordu.

— O şahinin yuvası Talas'tadır, dedi Manas, sesi titremesin diye yavaş konuşarak. Adı Manas'tır. Cakıp oğlu Manas — benim.

Bakay bir an kımıldamadı. Sonra iki adım attı, Manas'ın yüzünü iki elinin arasına aldı, alnına baktı, gözlerine baktı; on iki yılın bütün yolları o bakışta düğümlendi, çözüldü.

— Buldum, dedi yalnızca. Başka bir şey demedi. Demesine gerek de yoktu.

O gece Sarı Özön kıyısında ateş yaktılar. Bakay yedeğindeki ak kısrağı çekti getirdi:

— Bu kısrağı on iki yıl kurban diye yedeğimde gezdirdim, dedi. Seni bulduğum gün Tanrı'ya şükrane olsun diye. Günü bugündür.

Ak kısrak kıbleye yatırıldı, kanı akıtıldı, eti ateşte çevrildi. Yediler, içtiler; yıldızlar Sarı Özön'ün suyuna döküldü. Manas o zaman ayağa kalktı, Zulpukor'u kınından çıkarıp iki eliyle Bakay'a uzattı — vermek için değil, tanıklığa çağırmak için.

— Bakay ağa, dedi. Yaşım genç, yolum uzun, düşmanım çok. Sen benden büyüksün, aklın benden derindir. Atımın iki dizgini, bir yuları senin elinde olsun. Ben şaşırırsam sen düzelt, ben taşarsam sen dizginle, ben ölürsem sen derle halkımı. Kabul müdür?

Bakay kılıcın çeliğine baktı, çelikte yanan ateşin aksine baktı.

— Kabul, dedi. İki dizgin, bir yular — boynumun borcu olsun. Ama sen de bil, Manas: dizgin çeken el, atı sevmeyen el değildir.

Güldüler. On iki yıllık aramanın sonunda gülmek, ekmekten tatlıydı.

Ertesi gün birlikte yola koyuldular, üçüncü gün Sarı Özön'ün aşağı boyunda bir tümseğin dibinde yatan bir adam gördüler. Adam öylesine derin uyuyordu ki atların ayak sesine bile uyanmadı; başının altına heybesini koymuş, yüzünü göğe dönmüş, bozkırı kendi evi bilmiş yatıyordu. Bakay atından eğildi, baktı:

— Şu rahatlığa bak, dedi. Kurttan kuştan pervası yok. Ya delidir ya da yüreği çok büyüktür.

Adam o anda gözlerini açtı, ne irkildi ne sıçradı; iki atlıya baktı, esnedi, doğruldu.

— İkisi de değilim, dedi. Beklediğim geldi diye rahat uyuyordum. Yetmiş dilin yetmişini de bilirim; Kıtay'ın hanıyla Kıtayca, Kalmak'ın hanıyla Kalmakça konuşurum, taşa söylesem taşı yumuşatırım. Adım Acıbay'dır. Düşümde bana denildi ki: yat, uyu, sahibin gelip seni uykudan kaldıracak. Kaldırdınız işte.

Manas ile Bakay bakıştılar. Kırk yerden kırk er geliyordu ya — işte biri de yolun ortasına yatmış, uyuya uyuya gelmişti.

O akşam üçü bir ateşin başında oturdu. Bakay bir kâseye kurbanlık kan koydu, üçü de sağ ellerini bileğe kadar kana batırdı, üçü de aynı andı içti:

— Birimiz oka uçarsak hepimiz birlikte ölelim. Birimizin kanı akarsa üçümüzün kanı aksın. Etimiz ayrı, kemiğimiz bir olsun. Bu anttan dönen, bu kandan olsun.

Kanlı ellerini birbirine kenetlediler. Sarı Özön'ün suyu aktı gitti; ant, kaldı.

Talas'a döndüklerinde Bakay'ın ilk sorduğu Akkelte oldu. Çünkü Bakay, düşünde yalnız ak şahini görmemişti; şahinin pençesinde ateş saçan bir nesne de görmüştü, ve o nesnenin düşmanda kaldığını da biliyordu. Akkelte — atalardan kalma, canlı tüfek; namlusu kendi kendine ısınır, gecenin içinde iç çeker gibi ses verir, sahibini tanır, yad elin omzunda ağırlaşır da ağırlaşırdı. Kalmak baskınında yağmalanıp gitmişti; şimdi Kalmak beylerinden birinin ordosunda, demir sandıkta, kırk kilidin ardında yatıyordu.

— Kırk kilit çeliktense, dedi Bakay, gök çeliğe hükmeder. Sen orduyu hazırla, ben göğü hazırlayayım.

Manas o gün Bakay'ın öteki yüzünü gördü. Bakay ordunun önüne düşmedi; bir tepeye çıktı, kuşağından cay taşını çıkardı — atadan kalma, suya sokulunca göğün damarını bulduran kara taşı. Taşı suya soktu, eski sözleri okudu, caycılığın bütün ilmini döktü ortaya. Önce güneşi bağladı: gökyüzünün ortasında güneş durdu, batmadı; Kalmak ordosunun üstünde üç gün kavurucu bir aydınlık asılı kaldı, göz uyku bilmedi, gölge rahat bilmedi. Sonra Bakay taşı çevirdi, sözü değiştirdi — ve gök kararıverdi. Yedi gün, yedi gece dolu yağdı; yumruk gibi, kuzu başı gibi dolu. Kalmak'ın yılkısı dağıldı, keçesi yırtıldı, yiğidinin yüreği ezildi. Yedinci günün sonunda Manas'ın atlıları doluyla birlikte indiler ordoya; kimse kılıç kaldıracak halde değildi. Demir sandık kırıldı, kırk kilit döküldü.

Akkelte'yi Manas eline aldığında tüfeğin namlusu sıcaktı — bunca yıl demir sandıkta yatmış nesnenin sıcak olması akıl işi değildi. Kundağında, kim bilir hangi atanın kazıdığı eski oymanın içinde, bir ad seçiliyordu: Manas. Nesne de sahibine yazılmıştı; çelik gibi, kılıç gibi, kader gibi.

— Gördün mü, dedi Bakay usulca. Sen daha doğmadan eşyaların seni tanımış. Var git öyleyse, kimin nesi olduğunu bilmeyen kalmasın.

Ve Talas'a akın başladı. Dört yandan, dört yolun dördünden de geldiler. Kimi tek atlı geldi, kimi obasıyla; kimi ün duyup geldi, kimi düş görüp. Keñ-Kol'un yamaçları boz üylerle doldu; kazanlar kuruldu, kımız sağıldı, gece yarılarına dek ateşler sönmedi.

İlk gelenlerden biri Kırgıl oldu — saçı sakalı ağarmış, dili zehir, yüreği altın bir ihtiyar. Geldiği gün Manas'ın otağının önünde atından indi, selam yerine kavga etti:

— Bana çal diyorlar, Kırgıl çal diyorlar, dedi. Doğrudur, çalım — ama şunu bil, bala: ben kırk yiğidin ağzından girer burnundan çıkarım, kırkını birbirine katar, kırkını birbirinden ayırırım, gene de kırkı benden vazgeçemez. Geçimsizim, huysuzum, dediğim dediktir. İster al, ister alma.

— Kırkların başı sensin, dedi Manas gülerek. Geçimsizliğin bize düzen olsun.

Kara Tölök geldi — kürek kemiğine bakıp yarını okuyan, kuş uçuşundan haber çıkaran falcı. Irçı uul geldi — komuzun teline dokundu mu taşları ağlatan, ölünün ardından ağıt, dirinin önünde övgü düzen genç ozan; sesi öyle bir sesti ki yası bala, sevinci kanat ederdi. Er Şuutu geldi, ardından adları bir bir deftere yazılan niceleri geldi; Bakay her geleni yokladı, Acıbay her gelenle kendi dilinde konuştu, Kırgıl her gelene önce çattı sonra bağrına bastı. Kırk sayısı doldukça Manas'ın omuzları genişliyor gibiydi; sanki her çoro, onun kaburgasından eksik bir kemikti de yerine oturuyordu.

Bir gün otağın önüne yaşlıca bir er geldi; kucağında kundak vardı. Kundağı iki eliyle, bir yambı uzatır gibi uzattı:

— Manas, dedi. Bu bala bizim soyun balası, adı Sırgak. Daha memedendir, ama bak gözlerine: kundakta yatıyor, ağlamıyor; sana bakıyor, gülmüyor — seni tartıyor. Falcıya baktırdık: bu bala kırkının içinde en öne düşeni olacak, en karanlık gecede en önde yürüyeni olacak dedi. Al, senin olsun; senin ocağında büyüsün, senin sütünle er olsun.

Manas kundağı aldı. Sırgak — bir karış bala — o kocaman gözleriyle ona baktı da baktı. Çıyırdı ana kundağı kucakladı, bağrına bastı:

— Semiz kazanın yanında öksüz doymaz derler, dedi. Bu bala öksüz değil artık. Manas'ı emziren süt kurumadı daha; Sırgak da benim sütümü emsin, Manas'a öz kardeş olsun.

Ve Sırgak, Çıyırdı'nın sütüyle büyümeye o gün başladı; kırk çoronun en küçüğü, kundaktaki çoro.

Halka tamamlanmıştı. Kırk yerden kırk er gelmiş, ateşin çevresi dolmuştu. O akşam Bakay, Manas'ı otağın önüne çıkardı, eliyle vadiyi gösterdi: göz alabildiğine ateşler, atlar, boz üyler.

— Kıdır'ın dediği çıktı, dedi. Şimdi sıra hesapta. Bu halkın sırtında kimlerin kamçı izi var, biliyor musun? Margalan'da Alööke oturuyor — Kıtay'ın hanı. Buhara'dan Taşken'e, Müslüman şehirlerinin hepsini haraca kesmiş; kız alıyor, mal alıyor, karşı geleni asıyor. Yedi atanın öcü onda düğümlü.

Manas Zulpukor'un kabzasına dokundu.

— Öyleyse düğümü çözmeye gidelim, dedi.

✦ ✦ ✦

Alööke o sırada Margalan'da, altın tahtında oturuyordu. Sarayının direkleri fildişindendi, havuzlarında Buhara'nın haracıyla alınmış balıklar yüzerdi. O gün baş ayarını — yıldıza bakan, kemiğe bakan baş kâhinini — huzuruna çağırmıştı; çünkü kötü haberler artık tek tek değil, sürüyle geliyordu.

— Söyle, dedi Alööke. Şu Talas'ta türeyen it kim? Ne zaman ezerim onu?

Baş ayar uzun süre sustu. Kemiği ateşe tuttu, çatlaklarına baktı; yıldız defterini açtı, kapadı. Sonra başını kaldırdı, ve bir kâhinin söyleyebileceği en korkunç şeyi söyledi — gerçeği:

— Ezemezsin, hanım. Bu, durdurulacak adam değil. Kılıcı gökten inmiş, adı çeliğe doğmadan yazılmış. Kemik öyle diyor, yıldız öyle diyor, ben de öyle diyorum: Manas durdurulamaz. Ordunu gönderirsen ordusuz kalırsın; kendin gidersen başsız.

Sarayda bir sessizlik oldu — havuzdaki balıkların yüzgeç sesi duyulacak kadar. Alööke ayağa kalkmak istedi, kalkamadı; altın taht sanki altından kaydı, koca han basamaklara yuvarlandı. Kimse gülmedi; herkes anladı ki taht daha o gün, daha savaş başlamadan boşalmıştı.

O gece Alööke hazinesinin kapılarını açtırdı. Altını, yambıyı, ipeği avuç avuç halka saçtırdı — gönlü bol olduğundan değil, yükü hafiflesin, kaçışı hızlansın diye. Ve tan yeri ağarmadan, Margalan'ın han kapısından bir gölge gibi çıkıp gitti; ardında saçılmış altın, açık kapılar ve boş bir taht bıraktı.

Ama kaçış, kader denen avcıdan kurtarmaz. Manas'ın atlıları — önde Akkula, iki yanda Bakay ile Acıbay, artçıda Kırgıl'ın kırkı — Alööke'yi Kum-Arık boyunda yakaladılar. Kum-Arık'ın kumları o gün at toynağından göğe kalktı; çember daraldı, daraldı, ve Kıtay'ın koca hanı, Müslüman şehirlerini titretmiş Alööke, çemberin ortasında yapayalnız kaldı.

Atından indi. İndi ve — görenlerin dilinden düşmedi bu — gelin gibi diz çöktü; başı önünde, elleri dizinde, tıpkı yeni yurda getirilmiş bir gelin gibi süzülerek, ezilerek çöktü. Sesi de gelin sesi gibi inceldi:

— Manas, dedi. Hazinem senindir — Margalan'da kalanı da, yanımda taşıdığım da. Oğlum Konurbay senindir — al, çoro yap, kul yap, ne yaparsan yap. Canımı bağışla. Bundan sonra haracını ben ödeyeyim, kapında ben duayım.

Manas Akkula'nın üstünden bu çökmüş adama uzun uzun baktı. Bir an — kısa bir an — yüreğinde bir yumuşama dolaştı; diz çökmüş ihtiyara kılıç kaldırmak, er kişiye kolay değildi. Ama sonra gözünün önünden başka dizler geçti: haraç veremediği için Alööke'nin darına çekilmiş babaların dizleri, Altay sürgününde karda çöken anaların dizleri. Yedi göbek atasının mezar taşları geçti gözünün önünden.

— Hazinen halka dağılır, dedi Manas. Oğluna dokunmam — baladan öç alınmaz. Ama sana gelince, Alööke: yedi atamın öcü var sende. Nogoy'un soyunu sen dağıttın, ak

sakallıları sen sürdün, öksüzün ekmeğini sen aldın. Diz çöktün diye o kan yerde mi kalsın? Kan, yerde kalmaz.

Zulpukor kından çıktı; çıkarken bir kere, kısaca, çınladı — sanki çelik de kendi yazısını okuyordu. Gökten inen kılıç bir kere indi, ve Alööke'nin başı Kum-Arık'ın kumuna düştü. Kimse sevinç çığlığı atmadı; ölüm, düşman ölümü bile, bozkırda ağır bir şeydi. Yalnız Bakay yaklaştı, usulca dedi ki:

— Yedi düğümün biri çözüldü. Kalanını da göreceğiz, ömrümüz yeterse.

Konurbay'ı aramadılar; bala, babası çember içine düşmeden önce, tozun dumanın arasından sıyrılıp doğuya kaçmıştı bile. Kimse ardına atlı sürmedi. Sürselerdi — kim bilir. Ama kader defterinde o yaprak başka türlü yazılmıştı.

✦ ✦ ✦

Zaferin toyu Talas'ta kuruldu ve öyle bir kuruldu ki görenler öleceğine pişman oldu. Doksan yerde kazan kaynadı, yılkıdan tulpar seçilip kesildi, kımız ırmak gibi aktı; keçelerin üstüne Margalan ipeği serildi, balbanlar güreşe tutuştu, at yarışının tozu üç gün göğün yüzünden inmedi. Koşoy geldi, Kökçö geldi, adı sanı bilinen hanlar, beyler, ak sakallılar geldi; kimi Alööke'nin haracından kurtulduğu için, kimi bu genç ateşin başında ısınmak için. Irçı uul komuzunu üç gün üç gece elinden bırakmadı; üç gün üç gece Alööke'nin devrilişini söyledi, Kum-Arık'ın kumunu söyledi, dinleyenin kanı kâh kaynadı kâh dondu.

Üçüncü günün akşamı, tam toy dağılacakken, Koşoy ayağa kalktı. Katagan'ın balbanı, dağ gibi ihtiyar ayağa kalkınca herkes sustu; kımız kâseleri havada kaldı.

— Ey oturan hanlar, ey duran beyler, dedi Koşoy. Bir soruyu daha ne kadar erteleyeceğiz? Alööke'yi kim devirdi? Akkelte'yi kim geri aldı? Dağılmış Kırgız'ı kim derledi? Bu ateşin çevresine bizi kim topladı? Hepimiz han olmuşuz kendi obamıza — peki bu obaların obası kimin? Bir vücudun iki başı olmaz, bir yurdun iki eşiği olmaz. Ben derim ki: iki dizgini, bir yuları Manas'a verelim. Ak keçeye değil — ak keçe her hana serilir — şu altın çiçekli halıya oturtalım, göğe kaldıralım, han diyelim. İçinizde karşı olan varsa şimdi konuşsun; sonra konuşanın sözü, söz değildir.

Kimse konuşmadı. Sonra Er-Kökçö kalktı, "kabul" dedi; ardından biri biri daha — sekiz han, sekiz elin sekiz büyüğü ayağa kalktı. Altın çiçekli halı — Buhara dokuması, Alööke'nin hazinesinden çıkma — ortaya serildi. Manas'ı ortasına oturttular. Sekiz han

halının sekiz ucundan tuttu — Koşoy baş uçtan, ötekiler yanlardan — ve bir ağızdan "han!" diyerek göğe kaldırdılar. Üç kere indirdiler, üç kere kaldırdılar; üçünde de bozkır "han! han! han!" diye inledi, ses Ala-Too'nun karına çarpıp geri döndü.

Manas halının üstünde, sekiz hanın omzunda, kendi halkının başları üzerinde yükselirken gökyüzüne baktı. Gök, o gün, çok yakındı.

Bakay o gece otağın önünde tek başına oturuyordu ki Manas yanına geldi, sessizce çöktü.

— Ağır mı? diye sordu Bakay, başını çevirmeden.

— Ağır, dedi Manas. Halı yumuşaktı, hanlık taş gibi.

— Öyledir, dedi Bakay. Ve hep öyle kalsın. Hanlığı hafif bulduğun gün, beni karşında bulursun.

Fakat bozkırda toyun dumanı dağılmadan tozun dumanı görünür. Hanlık haberi dört yana yayıldıkça, hazmedemeyenler de ortaya çıktı. Bunların en zorlusu, çöl tarafın hanı Şooruk'tu: ülkesi kum, ordusu deve, yüreği taştı. "Kırk çadırlık Kırgız'dan han mı olurmuş," demiş, "o halıyı ben onun kefeni ederim," diye ant içmiş, deve ordusunu — yüzlerce savaş devesini, üstlerinde zırhlı okçularıyla — Talas üstüne sürmüştü.

Develer geldi; bozkır o güne dek böyle bir şey görmemişti. Atlar deve kokusundan ürküyor, saflar bozuluyordu. İlk gün çetin geçti, ikinci gün daha çetin. Üçüncü gün Manas, Akkula'nın gözlerini kendi kuşağıyla bağladı, koku ve korku görmesin diye; kırk çoro da öyle yaptı, ve körleştirilmiş atlarla deve saflarının ortasına daldılar. O gün akşama dek Zulpukor kından girip çıktı; o gün Şooruk, ordusunun yarısını kumdan gelip Talas toprağına gömdü.

Dördüncü günün sabahı Şooruk, geri çekildiği kasabanın minaresine çıktı — düşman ordusunu yüksekten görüp yeni bir düzen kurmak için. Baktı: Manas'ı gördü, ordunun önünde, Akkula'nın üstünde. Sonra gözlerini ovuşturdu, bir daha baktı. Manas'ın çevresinde, atının sağında solunda, önünde ardında — kırk atlı daha vardı; ama bunlar Kırgıl'ın kırkı değildi. Bunlar yerden bir karış yukarıda gidiyordu; atlarının toynağı toza değmiyordu; yüzleri ay parçası gibi ışıyordu ve gövdelerinin içinden, ince tül ardından görünür gibi, bozkır seçiliyordu. Kırk çilten — gayb erenlerinin kırkı — Manas'ın çevresinde alay düzmüş, onunla birlikte yürüyordu.

Şooruk minarenin taşına tutundu. Dizleri çözüldü. Bir orduyla savaşılırdı, iki orduyla da; ama gökle savaş olmazdı.

— Köndüm! diye bağırdı minareden; sesi bütün kasabaya, iki ordunun arasındaki boşluğa düştü. Köndüm! Kılıcı kına sokun! Bu adamın ardında duran, et kemik değil!

O gün Şooruk indi minareden, çıktı Manas'ın karşısına, ama bu kez diz çöküşü Alööke'nin çöküşüne benzemedi; korkuyla değil, görmüş adamın kararıyla çöktü.

— Manas, dedi. Ben gözümle gördüm; gördüğümü inkâr edecek kadar alçak değilim. Senin dinin ne ise benim dinim de o olsun. Ben köndüm; halkım da bensiz kalmasın, o da könsün.

Ve Şooruk, bütün halkıyla, deve sürüleri ve kum ülkesiyle İslam'a girdi; kelime-i şahadet o gün çöl ağzıyla söylendi. Barışın mührü diye de kızı Akılay'ı getirdi — seksen güzelin başında, seksen kızın en öne düşeni. Akılay uzun boylu, kara gözlü, az konuşur bir kızdı; babası "sun" dediği için sunulmuştu, ama başını eğerken bile boynu bükülmüyordu.

— Kızım Akılay'ı sana veriyorum, dedi Şooruk. Seksen kızın başıdır; sana yar olsun, iki halkın arasına köprü olsun.

Manas Akılay'a baktı; kız, gözlerini kaçırmadı. Bu bakışmada sevda yoktu — sevda başka bir bölümün, başka bir adın işiydi ve o ad henüz Buhara'da, babasının ordosunda çocukluğunu yaşıyordu — ama saygı vardı, ve o günün töresinde bu yeterliydi. Toy kuruldu, nikâh kıyıldı; Akılay, Talas'ın gelini oldu.

O toyun içinde bir başka kavuşma daha oldu ki görenlerin gözünü yaşarttı. Şooruk'un ülkesinden gelen kervanın içinde bir kadın, otağların arasında birini arar gibi dolaşıyordu; Bakay'ı görünce durdu, kalakaldı. Bakay da onu gördü ve on iki yıllık yol yorgunu adam, olduğu yerde bir bala gibi titredi.

— Körpöyan, dedi.

— Yedi yıl, dedi kadın. Yedi yıl yolunu bekledim, Bakay. Herkes "ölmüştür" dedi, ben "yolu uzundur" dedim. Kışın kışlağında bekledim, yazın yaylasında bekledim. Uzun muymuş yolun?

— Uzunmuş, dedi Bakay. Ama buraya çıkıyormuş.

Manas'ı düş peşinde aramaya çıkarken sözlüsünü ardında bırakmıştı Bakay; kader, aradığını da bulmuştu ona, bıraktığını da geri getirmişti. İki toy bir arada kuruldu; Irçı uul o gece bir yandan Manas ile Akılay'ı, bir yandan Bakay ile Körpöyan'ı övdü, komuzun teli koptu da değiştirdi, gene söyledi.

Talas, o günler, dünyanın en aydınlık yeriydi.

✦ ✦ ✦

Ama dünya yalnız Talas değildi. Çok doğuda, kırk günlük yolun ardında, Beecin'in — Kakançın ülkesinin — taş surlu sarayında o saat başka bir meclis vardı ve o mecliste kimse gülmüyordu.

Konurbay, Kum-Arık'tan kaçalı beri yol yemiş, uyku yememişti. Beecin sarayının yeşim döşeli divanına girdiğinde üstü başı toz, dudakları çatlaktı; ama gözleri — gözlerinde toz yoktu, gözlerinde iki kara alev vardı. Tahtta yaşlı Karıkan oturuyordu, Kakançın'ın büyük hanı; yanında baş kâhini, çevresinde beyleri.

— Söyle, dedi Karıkan.

— Margalan düştü, dedi Konurbay. Sesi düz, taş gibiydi. Babam Alööke, Kum-Arık boyunda... — bir an durdu, kelimeyi taşır gibi taşıdı — ...diz çökmüşken kılıçlandı. Başını Kırgız'ın Manas'ı aldı. Hazine saçıldı, ülke elden gitti. Ben, oğlu Konurbay, bunu gözümle görüp sana haber getirdim.

Karıkan bir töre gereği ayağa kalkmak istedi — dost hanın ölüsüne ayakta yas tutulurdu — ama yaşlı dizler o haberi taşıyamadı; koca han tahtının basamaklarından aşağı yuvarlandı. Beyler koşuştu, kaldırdılar; Karıkan'ın yüzü kireç gibiydi. Alööke onun sağ koluydu, batı kapısının bekçisiydi; batı kapısı artık açıktı ve açık kapıdan giren rüzgârın adı Manas'tı.

Konurbay o zaman divanın ortasında diz çöktü — ama yenilenin çöküşü değildi bu; and içenin çöküşüydü. Kılıcını çekip önüne, yeşim taşının üstüne koydu.

— Karıkan, dedi. Ve siz, Kakançın'ın beyleri, duyun. Babamın kanı Kum-Arık'ın kumunda kaldı. Ben o kumu avucuma aldım, kuşağıma bağladım; işte burada, göğsümün üstünde taşıyorum. Bu kum kanla ıslanmadıkça — Manas'ın kanıyla ıslanmadıkça — ben Konurbay'a toy haram, gülmek haram, rahat döşek haram olsun. Atının başını keseceğim, ocağının taşını devireceğim, çorosunu kul, halkını çul edeceğim. Bu andımdan dönersem babamın ölüsü ahrette yüzüme tükürsün.

Divanda kimse soluk almıyordu. Sonra baş kâhin — kemik yüzlü, yüz yıllık ihtiyar — asasıyla yere üç kere vurdu.

— Andın büyük, Konurbay, dedi. Ama dinle. Ben kemiğe baktım, yıldıza baktım: Manas'ın yıldızı şimdi doğuyor, tam ateşinde; şimdi üstüne varan, ateşe varan pervanedir.

Altı yıl bekle. Altı yıl ordu topla, altı yıl demir dövdür, altı yıl bileğini ve kinini besle. Altı yılın sonunda o yıldızın yanına başka yıldızlar sokulacak, ışığı bölünecek. O zaman vur. Erken vuran, kendi mezarını erken kazar.

Konurbay başını kaldırdı, kâhine baktı, sonra tahtın ardındaki pencereden batıya — Talas'ın olduğu yöne — baktı. Altı yıl. Kum dolu kuşağını sıktı.

— Beklerim, dedi. Kin, bekledikçe bilenir.

O gece Talas'ta ateşler cömertti; kımız kâseleri doluyor, Irçı uul'un sesi yıldızlara değiyor, Çıyırdı kundaktaki Sırgak'a ninni söylüyor, Akılay yeni otağının eşiğinde duruyor, Bakay ile Körpöyan yan yana oturmuş ateşe bakıyordu. Kimse ufka bakmıyordu. Bir Bakay, bir kere, kâsesini indirip doğuya doğru başını çevirdi ve uzun uzun kokladı havayı — yağmur mu geliyordu, ne geliyordu.

Doğunun ta ucunda, gecenin karasından da kara, ince bir bulut asılıydı. Daha çok uzaktı. Ama rüzgâr, batıya doğru esiyordu.

7. BÖLÜM

Çubak Baatır'ın Hikâyesi

— ❖ —

Alay'ın yüksek yaylalarında, kar suyunun gümüş damarlar gibi indiği vadide, Noygut ilinin hanı Akbaltay'ın doksan bin yılkısı otlardı. Sabahları tepelere çıkıp bakan bir yolcu, ovanın bir ucundan öbür ucuna dek dalgalanan yeleleri görür, bu kadar malın tek bir adamın olduğuna inanamazdı. Kısrakları sağılır, sabaları kımızla dolar, kazanları et görmediği gün olmazdı. Konuğu eksik olmazdı boz üyünün; keçeleri kat kat, kapısı dört yana açıktı. Ne var ki bu bolluğun ortasında Akbaltay'ın yüreği, kışın ortasında unutulmuş bir boz üy gibi soğuk ve boştu.

Zira mal dediğin, derdi ihtiyarlar, akan sudur; tutan el olmazsa akar gider. Doksan bin yılkının kişnemesi, Akbaltay'ın kulağına gece yarıları bir ağıt gibi gelirdi: sensiz kalırız, der gibiydiler, sen gidince dağılırız, der gibiydiler.

Altmış kadın almıştı Akbaltay. Kimi Noygut'tan, kimi Kaşgar'dan, kimi ta Anciyan'ın bağlı bahçeli obalarından gelin gelmişti. Altmışının da kucağı boş kalmıştı. Beşik ustaları

onun kapısına uğramaz olmuş, obadaki analar çocuklarını onun gölgesinden sakınır olmuştu; el arasında, "Bay Akbaltay'ın nazarı değer, o gözler yavru görmeye dayanamaz," denirdi. Han bunu bilir, bilir de ses etmezdi. Yalnız geceleri, keçenin altında uyku tutmayınca, tündüğün yıldızlı gözünden gökyüzüne bakar, içinden hesap ederdi: doksan bin yılkı kime kalacak, bu ak sakal kimin avucunda ıslanacak, ben ölünce ocağıma kim od koyacak?

Seksen dördüne bastığı yıl, bir kurban bayramı sabahı, ak boz kısrak kestirdi, obanın ihtiyarlarını topladı ve kararını söyledi:

— Malım devlete, devletim ele nasip olsun. Ben Mekke yoluna düşeceğim. Tanrı bana bu dünyada evlat vermedi; bari kabrim kutlu toprakta olsun. Deveme azığımı yükleyin.

İhtiyarlar başlarını önlerine eğdiler. Kimse "gitme" diyemedi; çünkü hepsi bilirdi ki evlatsız bir ihtiyarın gözünde bozkır, ne kadar geniş olsa da, bir mezardan farksızdır. Yalnız en yaşlısı, sakalı göbeğine değen Kutunay, ağır ağır dedi ki:

— Bay Akbaltay, yol uzak, çöl amansız. Ama Tanrı'nın işine akıl ermez. Kimi vardır, evladı koynunda arar; kimine evlat, yoldan gelir.

Akbaltay bu söze o gün kulak asmadı. Deve katarı düzüldü, hurçlar bağlandı, kırk gün kırk gecelik azık yüklendi. Han, altmış hatunuyla tek tek helalleşti; en büyüğü Markatay'ın önünde durduğunda, kadının gözlerinden yaş boşandı. Markatay vakur bir kadındı, ömründe hanının önünde ağlamamıştı; o gün ağladı.

— Han'ım, dedi, kırk yıl senin ocağını bekledim, sana bir evlat veremedim. Kabahat bende mi, sende mi, felekte mi — bilmem. Ama şunu bil: dönersen, kapın açık, ocağın yanar bulursun.

— Dönmem, Markatay, dedi Akbaltay. Bu yaştan sonra dönüş yolu bana haram.

Katar yola düzüldü. Alay'ın geçitlerini aştılar, Kaşgar'ın kıyısından döndüler, otun bittiği, suyun çekildiği, kumun denize dönüştüğü yerlere vardılar. Yol boyunca Akbaltay hiç konuşmadı; devesinin üstünde, gözleri ufukta, dudakları kıpır kıpır, hep dua etti. Adamları onun bu halini görüp kendi aralarında fısıldaştılar: hanımız dünyadan elini çekmiş artık, dediler; bilmiyorlardı ki dünya, elini çekenin eteğine yapışır. Mediyen çölü dedikleri o uçsuz bucaksız sarılıkta, gündüz güneş insanın beynini kaynatır, gece ayaz kemiğini dondururdu. Üçüncü haftanın sonunda bir kum fırtınası koptu; üç gün üç gece gök ile yer birbirine karıştı, üç gün üç gece ne yıldız göründü ne güneş. Fırtına dindiğinde Akbaltay saydı: develerin en güçlüsü, boynunda mavi boncuklu koca buğra, yoktu.

— Devesiz hacı olmaz, dedi han. Bulun.

Adamları dört yana dağıldı, akşama eli boş döndü. Akbaltay o gece uyumadı. Şafak sökerken kendi kalktı, asasını aldı, tek başına kumların arasına yürüdü. İhtiyar adımları kuma göme göme, doğuya doğru, güneşin kızıllığına doğru gitti. Bir kum tepesini aştı, bir daha aştı — ve üçüncü tepenin ardında, bir kuru sazlığın kıyısında, kayıp buğrasını gördü.

Deve çökmüş, boynunu uzatmış, kımıldamadan duruyordu. Ve hörgücünün üstünde, ak keçeye sarılıp sağlam urganlarla bağlanmış bir şey vardı. Akbaltay yaklaştı; keçenin içinden bir ses geldi — ince, keskin, dünyaya kırgın bir ses. Hanın dizleri titredi. Urganı kesti, keçeyi açtı: içinde, yüzü kızarmış, yumrukları sıkılı, ağlayan bir erkek bebek yatıyordu.

Akbaltay çöktü kumun üstüne. Bebeği bağrına bastı; bebek sustu. Çölün o koca sessizliğinde ihtiyar han, seksen dört yıllık ömründe ilk kez, bir çocuğun nefesini kendi göğsünde duydu. Gözlerinden yaş geldi, sakalından kuma damladı.

— Tanrı'm, dedi, ben senden mezar istemeye gidiyordum. Sen bana beşik gönderdin.

Kimin çocuğuydu, hangi kervandan düşmüştü, hangi ana hangi kara günde onu keçeye sarıp deveye bağlamıştı — sormadı, soruşturmadı, sorulmasın istedi. Katarına döndüğünde adamlarını çevresine topladı, kılıcını ortaya koydu ve dedi ki:

— Bu çocuk Tanrı vergisidir. Kim ki "çölde bulundu" der, dili kurusun. Kim ki sırrı açar, ocağı sönsün. Ant için.

Adamlar kılıcın üstüne ellerini bastılar, ant içtiler. Katar geri döndü; Mekke yolu yarıda kaldı, ama Akbaltay'ın yüzünde hacdan dönmüş adamın nuru vardı. Alay'a vardıklarında han, obasına haber saldı: "Hatunum Markatay bir oğul doğurdu!" Markatay bu haberi duyunca önce dondu kaldı, sonra hanının gözlerinin içine baktı, sonra hiç ses etmeden bebeği kucağına aldı ve göğsüne bastırdı. O günden sonra kim sorsa, "Ben doğurdum," dedi; ve sesindeki kesinliğe kimse karşı duramadı.

Toy düzenlendi — öyle bir toy ki Alay görmemişti. Dokuz yerde kazan kaynadı, doksan kısrak kesildi, kımız sel gibi aktı. Kaşgar'dan, Anciyan'dan, ta Çüy boylarından konuklar geldi; gelen eli boş dönmedi, herkese don biçildi, at bağışlandı. Balbanlar güreşti, atlar koşturuldu, ozanlar övgü düzdü. Seksen dört yaşındaki han, toyun ortasında delikanlılar gibi yürüyor, herkesin elini sıkıyor, herkese, sanki inandırmaya kendinden başlıyormuş gibi, bir daha bir daha söylüyordu: — Markatay doğurdu! Hatunum Markatay doğurdu! Ama iş çocuğa ad koymaya gelince, tuhaf bir şey oldu. Obanın en yaşlısı ayağa kalktı, ağzını açtı — ad gelmedi diline. Molla çağırdılar; molla besmele çekti, düşündü, terledi, "Nasip değilmiş,"

deyip oturdu. Üç gün toy sürdü, üç gün ad arandı, üç gün bulunamadı. Bebek adsız yatıyor, Akbaltay'ın içine kurt düşüyordu: adsız çocuk, iyeleri koruyamaz, derlerdi.

Üçüncü günün ikindisinde, toyun kalabalığı arasından, kimsenin nereden geldiğini görmediği biri belirdi. Yalınayaktı; sırtında yamalı bir dubana hırkası, elinde budaklı bir asa, başında keçeden eski bir külah vardı. Ayakları çöl yürümüş ayaklardı, ama tozları yoktu. Doğruca beşiğe yürüdü; kimse önünü kesmedi, kimse kesemedi. Bebeğin üstüne eğildi, yüzüne baktı ve güldü.

— Ey Akbaltay, dedi, ad mı arıyorsun? Adı hazır, sen geç kalmışsın. Bu oğlanın adı Çubak olsun. Ateşe atılsa yanmasın, suya atılsa batmasın; kılıç kessin de bunu kesmesin, ok değsin de buna değmesin. On ikisine bastığında Talas'a varsın; orada Cakıp oğlu Manas var, kabılan Manas var — ona çoro yazılsın, sağ yanında dursun. Yolu oraya çıkar, alnına öyle yazıldı.

Akbaltay ağzını açıp "Kimsin, nerelisin, otur, aşımızdan ye," diyene kadar dubana döndü, kalabalığa karıştı — ve kalabalık aralanıp bakıldığında, ortada kimse yoktu. Yalnız beşiğin başında, taze basılmış küçücük bir ayak izi vardı; keçenin üstünde, yalınayak.

İhtiyar Kutunay iki elini dizlerine vurdu:

— Kıdır'dı! dedi. Kıdır'ın kendisiydi, ad koyup gitti! Bu çocuğun devleti büyük olacak!

O gün Alay'da davullar bir daha vuruldu, ve bebek, Çubak adıyla, Noygut ilinin göz bebeği oldu.

✦ ✦ ✦

Çubak, kayadan kopan taş nasıl yuvarlanırsa öyle büyüdü — hızlı, sert, durdurulmaz. Beşi bir başkasının onu, yedisi bir başkasının on beşiydi. Bir yaşında yürüdü, üç yaşında ata bindi, beşinde kendi boyunda oğlanları kuşak güreşinde devirmeye başladı. Alay'ın oğlanları onunla güreşmeye korkar oldu; kimi tuttuysa yere serdi, kimi at ondan geri kaldı. Markatay onu kendi sütüyle büyütmemişti ama kendi yüreğiyle büyütmüştü; çocuk "ana" deyince kadının gözleri dolar, dolduğunu kimseye göstermezdi. Akbaltay oğlunun bileğine baktıkça sevinir, gözlerindeki ateşe baktıkça, nedendir bilinmez, ürperirdi. Bir gün Kutunay'a açıldı: — Bu ateş beni korkutuyor, dedi. Kutunay güldü: — Ocağın ateşi de yakar, düşmanın ateşi de. Fark, ateşin başında oturanda. Bu çocuğun başına Manas oturacak; korkma.

Çocuk on birine değince Akbaltay, Kıdır'ın sözünü unutmamış olsa da, önce Tanrı'nın hakkını gözetmek istedi ve oğlunu okusun diye Mekke'ye gönderdi. Çubak orada altı yıl okudu. Sabahları ders, akşamları ders; harfleri söktü, kitapları devirdi, duayı da öğrendi, hesabı da. Hocaları şaşardı: bu bilek bu kalemi nasıl bu kadar ince tutuyor diye. Ama geceleri, medresenin dar hücresinde, rüyasında hep aynı şeyi görürdü: bir bozkır, uçsuz bucaksız; bozkırın ortasında bir ak orda; ordanın önünde, kara yeleli koca bir atın üstünde, yüzü güneş gibi bir er. Ve gaipten bir ses: "Çubak, sen bu erin yoldaşısın. Adınız bir deftere yazıldı; senin adın onun adının yanına yazıldı. O Manas'tır, sen çorosusun."

Altı yılın sonunda hocaları icazetini verdiler. En ulu imam, ak sakallı, gözleri sürmeli ihtiyar, Çubak'ı yanına çağırdı:

— Oğul, dedi, sen kitap adamı değilsin, kılıç adamısın; bunu ilk gün gördüm, altı yıl sustum. İlmin sana yeteri kadarı verildi: haramı helalden, zulmü adaletten ayırasın diye. Gerisini bozkır öğretecek. Ama bozkıra çıplak gitme.

İmam bir sandık açtırdı. İçinden bir zırh çıktı — halkaları su gibi akan, rengi ne demir ne gümüş, ikisinin arası bir kaftan.

— Buna ok geçmez, dedi imam. Kılıç değer, kesemez; mızrak vurur, delemez. Yedi kuşaktır sahibini bekler. Sahibi senmişsin. Giy.

Çubak zırhı giydi; sanki üstüne değil, içine giydi — o kadar uydu. İmamın elini öptü, yola çıktı.

Alay'a döndüğünde on yedisindeydi ve babasından tek şey istedi: at.

— Rüyamda gördüm, baba, dedi. Beni Talas'a bir at götürecek. Ok yetişmez bir at olacak; yılkında ara.

Akbaltay doksan bin yılkısını dokuz sana böldürdü, dokuz sanı birer birer oğlunun önünden geçirdi. Çubak her atın böğrüne bakıyor, göğsünü yokluyor, gözünün içine bakıyor ve başını sallıyordu: değil. Dokuz gün sürdü geçit; dokuzuncu günün akşamı, doksan bininci at da geçip gittiğinde, Çubak elindeki yuları omzuna attı.

— Benim atım bu yılkıda yok, dedi. Öyleyse yolda. Yürüyerek giderim; atım beni bulur.

Ve Noygut ilinin han oğlu, sırtında ok geçmez zırhı, omzunda boş bir yular, yaya olarak yollara düştü. Görenler dövündü, "Delirmiş, han oğlu yaya gider mi?" dediler; Çubak dönüp bakmadı bile. Günlerce yürüdü. Ayakları şişti, çarıkları delindi; yürüdü. Bir akşam, gün kavuşurken, Baabedin mazarı dedikleri kutlu yatırın önüne vardı. Mazarın taşları

eskiydi, çevresindeki söğütlere adak bezleri bağlanmıştı, rüzgâr onları usul usul sallıyordu. Çubak abdest aldı, iki rekât kıldı ve mazarın dibine oturup elindeki yulara baktı.

— Ey mazarında yatan aziz, dedi. Bana Manas'a çoro ol denildi. Çoro dediğin atlı olur. Atım nerede?

Gece yarısı, ay tam tepedeyken, uzaktan bir kişneme geldi. Çubak fırladı. Karanlığın içinden önce bir ihtiyar göründü — beli bükük, sakalı ay ışığında gümüş; yularından bir at çekiyordu. At göründükçe Çubak'ın nefesi kesildi: gök ile ala arasında bir donu vardı, boynu uzun, sağrısı geniş, gözleri iki kor. İhtiyar yaklaştı, yuları uzattı:

— Kayıp atı ben getiririm, dedi. Bu da kayıptı; sahibini arıyordu. Böğrüne bak.

Çubak eğildi, ay ışığında atın böğrüne baktı: tüylerin arasında, sanki doğuştan, sanki tüyle birlikte bitmiş yazı: Kabılan Çubak biner. Yiğit dizlerinin üstüne çöktü; başını kaldırdığında ihtiyar yoktu. Ne bir ayak sesi, ne bir gölge. Yalnız at, Kögala, burnunu onun omzuna dayamış, sıcak nefesiyle sanki, "Kalk," diyordu, "yolumuz uzak."

✦ ✦ ✦

At kutluydu, zırh kutluydu; ama binen gençti, ve gençlik, elindeki gücün tadını almadan durmaz. Çubak, Talas'ı unutmadı — ertelendi Talas. Önce, "Bir görün de gel," dedi kendine, "Manas'ın önüne adsız varılmaz; ad kazan da git." Kögala'nın üstünde ilk vuruşunu Oogan'a yaptı ve kazandı. Kazandıkça istedi, istedikçe vurdu. Oogan'ı on kez çiğnedi; Kaşgar'ın kapısını altı kez kırdı; Anciyan'ı haraca bağladı, Kokon'un hanına yılda bir yambı ölçüsü altın kestirdi. Alay'a döndüğü seyrek günlerde Akbaltay oğluna bakar, bir şey söylemek ister, söyleyemezdi. Bir kez dayanamadı:

— Oğul, dedi, Kıdır sana Talas dedi, sen Kaşgar diyorsun. Kıdır sana çoro ol dedi, sen han oluyorsun.

— Olacağım, baba, dedi Çubak. Bir Buhara kaldı. Buhara'yı da eğdim mi, Manas'ın önüne dünyanın yarısını armağan götürürüm.

Akbaltay başını salladı ve sustu. Bilirdi ki genç ata öğüt, akan suya çizilen çizgidir. Ünü dağları aştı: "Akbaltay oğlu Çubak geliyor," denince obalar çadır söker, hanlar kapı açar oldu. Ok yetişmiyordu atına, ok geçmiyordu kaftanına; ve genç yiğidin gözünde yavaş yavaş o ışık büyüyordu — fatihlerin gözündeki, doymak bilmez, aç ışık.

Sonunda dönüp Buhara'ya baktı. Buhara'nın hanı Temirkan'dı; ne Esenkan'a baş eğmişti, ne Alööke'ye; şehri surlu, ordusu sıkı, hazinesi derindi. "Herkes eğildi, bir bu kaldı," dedi Çubak ve elçi saldı: "Ya haracını gönder, ya meydana er çıkar."

Temirkan elçiyi dinledi, sakalını sıvazladı, uzun uzun sustu. Sarayında oğul yoktu; on iki kızı vardı, on ikisi de ay parçası. Ama han, kızlarının en küçüğünü düşündükçe içi rahatlıyordu; çünkü o kız, ötekilere benzemezdi.

Adı Kanıkey'di. Nakış işleyen elleri kılıç kabzasını da bilirdi; babasının balbanlarıyla güreşe durur, en azgın argımakları o uysallaştırırdı. Sarayın erkek işi ne varsa gizli gizli öğrenmiş, öğrenmekle kalmayıp hepsinde ustaların önüne geçmişti. Buhara'nın yaşlı kadınları, onu kucağında gezdiren dadısından duyup anlatırlardı: bu kız doğduğu gece ordonun üstünde bir yıldız durmuş, sabaha dek kaymış gitmemiş. Temirkan on iki kızını da severdi; ama bu en küçüğüne bakarken, kaybettiği bütün oğullarının yerini dolduran bir şey görürdü, adını koyamazdı. Elçinin sözü ordoya düştüğünde, Temirkan daha ağzını açamadan, perdenin ardından Kanıkey çıktı ortaya:

— Baba, dedi. Buhara'da er mi yok ki haraç verelim? Meydana ben çıkarım.

— Sen kızsın, dedi Temirkan, ve sesi titredi.

— Meydanda zırh konuşur, baba. Zırhın altındakini kimse görmez. Yenilirsem, Buhara zaten düşecekti; yenersem, kimin yendiğini söylemek zorunda değiliz.

Han uzun baktı kızına. Sonra, çaresizlikten mi, gururdan mı, kim bilir, başını eğdi:

— Kara kaşka argımağı çekin, dedi. Zırhların en sıkısını getirin.

Er meydanı, Buhara surlarının dışında, üstüne kum yerine dövülmüş altın tozu serilmiş, çevresi bayraklı bir düzlüktü — Temirkan'ın atalarından kalma, "altın döşeli meydan" derlerdi. Ertesi sabah meydanın bir ucunda Çubak durdu, Kögala'nın üstünde, mızrağı güneşe uzanmış; öbür ucunda, kara kaşka argımağın üstünde, yüzü tulgasının içinde görünmez, ince ama dimdik bir er belirdi. Çubak karşısındakini süzdü ve güldü:

— Temirkan'ın ordusunda er kıtlığı varmış; bir oğlan yollamışlar. Ey oğlan! Adın ne, söyle de mezar taşına yazdıralım!

Karşıdan ses gelmedi. Yalnız kara kaşka bir adım öne çıktı, ve mızrağın ucu, hiç titremeden, Çubak'ın göğsüne çevrildi. Bu sessizlik, Çubak'ın o güne dek duyduğu bütün meydan okumalardan daha ağırdı.

Davul vuruldu. İlk hücumda iki at, meydanın iki ucundan birbirine aktı ve iki mızrak iki kalkanda karşılandı; atlar birbirini geçti, döndüler. Çubak, kolundaki sarsıntıya şaştı: bu

bilek, oğlan bileği değildi. İkinci hücumda Kögala'yı yandan sürdü, ustalık denedi; kara kaşka sanki onun aklını okudu, kaçtı, kaçarken vurdu, vuruşu kalkanı uğuldattı. Meydanın çevresinde Buhara halkı dalgalandı. Üçüncü hücumda iki at, dörtnala, doğrudan birbirine aktı. Toynaklar altın tozunu göğe savurdu; ve ortada, iki mızrak aynı anda indi. Çubak vuruşunu tam vurdu — bileğinin bütün gücüyle, on Oogan seferinin, altı Kaşgar kuşatmasının bütün ustalığıyla. Mızrağının ucu karşısındakinin göğsündeki zırha çarptı ve — kırıldı. Paramparça oldu; parçaları altın tozunun içine yağdı. Aynı anda öteki mızrak Çubak'ın kalkanını sıyırıp omzuna indi, ok geçmez zırhın üstünden öyle bir kuvvetle bastırdı ki, dünya yerinden oynadı. Çubak, ömründe ilk kez, eyerin üstünde duramadı. Kögala'nın sağrısından kaydı, altın tozunun içine, sırt üstü düştü.

Meydan sustu. Surların üstünde Buhara halkı nefes almıyordu. Çubak yerden doğruldu; ağzında toz, kulaklarında uğultu, ve göğsünde, o güne dek hiç tanımadığı bir duygu: yenilgi. Karşısındaki er atını döndürmüş, tulgasının karanlığından ona bakıyordu. O an Çubak'ın içinden bir ses, "Bu meydanda bugün senin işin bitti," dedi; ve yiğit, kendi kendine bile itiraf edemeden, Kögala'ya atladı, dizginini kırdı, meydandan dışarı sürdü.

Arkasından o ilk kez duyduğu ses geldi — ince, ama çelik gibi:

— Erkeksen kaçma!

Kanıkey, kara kaşkayı onun ardına saldı. Buhara'nın bağlarını geçtiler, Sır-Derya'nın yalılarını geçtiler; kaçan kaçtı, kovan kovdu. Ok yetişmez derlerdi Kögala'ya; o gün kara kaşka yetişiyordu — çünkü atın hızı yalnız bacakta değildir, binenin yüreğindedir, ve o gün kaçanın yüreği darmadağın, kovanınki bir kılıç gibi bütündü. Kanıkey, tulgasını çıkarmış, saçları rüzgârda, kovalıyordu; Çubak dönüp bir kez baktı, kovalayanın kadın olduğunu o zaman gördü, ve utancı iki kat oldu, kaçışı iki kat hızlandı. Kız, kendi elinin yettiği sınıra, Buhara yaylımlarının ucuna dek kovdu onu; orada argımağı durdurdu, ardından haykırdı:

— Git de erlerine söyle: Buhara'nın haracı budur!

Ve döndü, gitti. Çubak, Kögala'nın boynuna kapanmış, gitti de gitti; nereye gittiğini kendi de bilmeden, yenilginin ateşi böğrünü yaka yaka, kuzeye, bozkırın içine sürdü.

✦ ✦ ✦

O günlerde Manas, çorolarıyla Kara-Buura'da avdaydı. Talas'tan çıkalı bir ay olmuştu; Çatkal'ın sırtlarında kulan kovmuşlar, doğanları yaban kazlarına salmışlar, akşam

konağında et yiyip kımız içmişler, yatmışlardı. Kırgıl çal o gece uzun uzun eski günleri anlatmış, Altay sürgününü, dönüş yolunun karlı geçitlerini anmış, ateş kül olana dek konuşmuştu. Gece yarısı Manas bir düş gördü ve düşün ağırlığıyla uyanıp doğruldu; alnında ter vardı. Sabah olur olmaz Bakay'ı çağırttı.

— Abam Bakay, dedi. Bir düş gördüm, içimde duruyor, taşıyamıyorum. Gördüm ki bir arslan, sarı yeleli koca bir arslan, ardıma takılmış geliyor; kovsam gitmiyor, dursam duruyor, yürüsem yürüyor. Sağ yanıma geçti, sağ yanımda yattı. Sonra gördüm ki kıbleden bir güneş doğdu — gün doğudan doğar, bu kıbleden doğdu — ışığı önce ordama vurdu, sonra koynuma girdi. Elimi uzattım, avucumda kaldı; avucum ısındı, bütün gövdem ısındı. Yor bunu, abam.

Bakay bir süre gözlerini yumdu. Ak sakalını rüzgâr okşadı. Sonra gözlerini açtı, ve o bilgece, yavaş sesiyle konuştu:

— Düşün kutlu, Manas'ım. Ardına takılan arslan, er olacak biri; sarı yelesi, soyunun bolluğu. O, Noygut hanı Akbaltay'ın oğlu Çubak'tır — Kıdır'ın ad koyduğu, Kögala'nın taşıdığı yiğit. Sağ yanına geçmesi, sağ yanının çorosu olacağındandır. Bugünlerde yenik ve yaralı bir yüreği var; yenik yürek, ya düşman olur ya kardeş — hangi elin önce uzanırsa. Sen uzan.

— Ya güneş, abam? Kıbleden doğan?

— O güneş, bir kızdır, dedi Bakay. Buhara hanı Temirkan'ın on iki kızının en küçüğü — Kanıkey. Duydum ki bir baatırı er meydanında attan yıkmış; o baatırın kim olduğunu şimdi anladım. Manas'ım, o kız bereketin gözüdür; bir yurdun temeli erle kurulur ama bereketle tutar. Böylesi bir kız yağmayla alınmaz, kaçırılmakla alınmaz; usulünce dünür gidilir, atası önünde diz kırılır, kalını verilir, ak nikâhla alınır. Vakti gelince ben önden giderim.

Manas'ın yüzü, düşündeki güneş içine doğmuş gibi aydınlandı. Ama önce arslan vardı; av düzeni bozuldu, atlara binildi, Samarkan bozkırına doğru sürüldü.

Samarkan bozkırı, o mevsim, ufka kadar boz ve dümdüzdü. İkindiye doğru Bakay, elini gözüne siper edip baktı ve ta uzakta iki toz bulutu gördü: önde küçük bir toz, ardında hiç toz yok — tek atlı, deli gibi sürüyor. Bakay güldü kendi kendine:

— Arslan dediğin böyle kaçar mı? dedi. Ama yeni yenilmiş arslan kaçar; bilirim.

Çorolara "Ağır gelin," diye işaret etti, kendi atını öne saldı. Bakay'ın atı yaşlıydı ama yol bilirdi; kestirmeden indi, bir kuru derenin yatağından dolandı ve kaçan atlının önüne, sanki yerden bitmiş gibi çıkıverdi. Kögala şaha kalktı; Çubak dizginleri kastı, elini kılıcına attı.

— Kılıcı bırak, yiğit, dedi Bakay, sesinde bir dede yumuşaklığıyla. Ben senin düşmanın olacak yaşta mıyım? Hem senin kılıcın bugün yorgun; duyduk, Buhara'da altın meydana bir kez sırtın değmiş.

Çubak'ın yüzü tulgasının altında kıpkırmızı oldu:

— Sen kimsin, ihtiyar, ki dilin bu kadar uzun?

— Dilim uzun değil, yolum uzun, dedi ihtiyar, ve gülümsedi. Ben Bakay'ım; Cakıp'ın ağa yurdundan, Manas'ın ak sakalı. Ve sana bir müjdem var, kızma da dinle: seni attan yıkan er, er değildi — Temirkan'ın kızıydı, Kanıkey'di. Kadına yenilmek ayıp mı diyorsun içinden; değil, yiğidim. O kıza dünya erlerinin hangisi çıksa yıkılırdı. Sen utanacağına şükret: yenilgin sayesinde yolun buraya düştü. Deveye bağlı bulunduğun günden beri yolun buraya düşsün diye yazılmıştı zaten. Kıdır sana ne demişti? On ikinde diyeydin, geç kaldın; ama Talas kaçmadı, Manas burada.

Çubak'ın eli kılıcın kabzasından düştü. Deveyi, keçeyi, Kıdır'ı bu ihtiyar nereden biliyordu? Alay'da ant içilmişti, sır açılmamıştı; demek sırların da bir sahibi vardı ve o sahip, dilediğine dilediğini söylerdi. Tam ağzını açacaktı ki, bozkırın sırtından atlılar göründü — ve en önde, kara yeleli, geniş sağrılı Çoñ Kula'nın üstünde, bir er.

Çubak onu daha önce hiç görmemişti. Ama altı yıl, Mekke'nin dar hücresinde, her gece rüyasında görmüştü. O bozkır, bu bozkırdı. O at, bu attı. O yüz — güneş gibi olan o yüz — işte bu yüzdü.

Yiğidin gövdesi, aklından önce davrandı. Kögala'dan kayışı, koşuşu, kapanışı bir oldu; Çubak, on Oogan'ı çiğneyen, altı Kaşgar'ı deviren Çubak, bozkırın ortasında toza diz vurdu, başındaki tulgayı çıkarıp koltuğuna aldı ve başını eğdi:

— Manas! dedi, ve sesi kendi kulağına bir başkasının sesi gibi geldi. Beni çölde deve buldu, Kıdır adımı koydu, imam zırhımı giydirdi, mazar atımı verdi — hepsi seni bulayım diyeymiş, şimdi anladım. Ateşe at, yanmam; suya at, batmam; ama senden ayrı düşersem söner giderim. Çorolarına yaz beni. Sağ yanında yer var mı?

Manas, Çoñ Kula'dan indi. Diz çökmüş yiğidin önüne yürüdü, iki omzundan tuttu, kaldırdı ve bağrına bastı. İki baatırın kucaklaşmasından çıkan ses, derler ki, Samarkan bozkırında kulanları ürküttü.

— Sağ yanım seni bekliyordu, Çubak, dedi Manas. Düşümde gördüm seni; arslan diye gördüm. Bundan böyle etim etin, kanım kanın. Sevincim sevincin olsun, yasın yasım olsun.

Çorolar çevrelerini aldı; Kırgıl çal Çubak'ın sırtına vurdu, Acıbay hoş geldin dedi, genç Sırgak Kögala'nın yularından tuttu ve ata baktıkça gözleri parladı. O akşam bozkırda ateşler yakıldı, kımız sabaları açıldı, bir kısrak kesilip şölen kuruldu; ve kırk çoro halkasına, en güçlü taşlarından biri o gece kondu. Ateşin başında Çubak, başından geçenleri bir bir anlattı: çölü, deveyi, ak keçeyi; Kıdır'ın ayak izini; Mekke'nin dar hücresindeki rüyayı; Baabedin mazarının ay ışığını; ve Buhara'yı, altın meydanı, kırılan mızrağı. Gizlemedi; artık gizlenecek bir şey kalmamıştı. Yenilgisini anlatırken sesi bir an kısıldı, sonra kendi de güldü:

— On Oogan'ı yıktım, beni bir kız yıktı, dedi. Demek Tanrı, kibrin ilacını en umulmadık elden gönderirmiş.

— Yıkılmasaydın buraya gelmezdin, dedi Bakay. Kimi yiğidi zafer getirir, kimini yenilgi. Getiren yol kutlu olsun.

Anlattıkça çorolar güldü, ama Manas gülmedi. Manas, ateşin alevlerinin ötesine, güneye, Buhara'nın olduğu yana bakıyordu.

Gece ilerleyip herkes keçelerine çekildiğinde, Manas Bakay'ın yanına vardı, alçak sesle sordu:

— Abam, o kız... Temirkan'ın kızı. Düşümdeki güneş, avucumda kalan. Çubak'ın mızrağını kıran zırhın içindeki. Onu bir gören, nasıl anlatır?

Bakay ateşe bir çalı daha attı, kıvılcımlar yıldızlara doğru uçtu.

— Anlatılmaz, Manas'ım, dedi. Görülür. Ben kızı görmedim, ününü gördüm; ün dediğin, ateşin dumanıdır — dumanı bu kadar yükseğe çıkanın ateşini sen düşün. Hem sınçıların sözü vardır: at alırken dişine bakılır, kız alırken işine. Bu kızın işi meydanda görüldü; zırhı mızrak kırdı, vuruşu baatır yıktı. Böylesi, kocasının evini de öyle tutar: sarsılmaz. Ve görmeye gidilirken eli boş gidilmez, gönlü dar gidilmez, yolu kısa sanılmaz. Sen uyu şimdi. Yarından tezi yok, dünürlüğün yolunu yordamını düşünmeye başlarım. Buhara uzak derler; kısmet olan yer, dünyanın öbür ucunda da olsa, eşiğin dibidir.

Manas keçesine uzandı ama uykusu geç geldi. Tündüğün gözünden bir yıldız kayıyordu — kıbleye doğru. Ve bozkırın derin sessizliğinde, kırk çorosunun nefesleri arasında, kabılan Manas, kıbleden doğan o güneşi düşünerek gözlerini yumdu. Yol, artık Buhara'ya dönmüştü.

8. BÖLÜM

Kanikey'in Alınışı

— ❖ —

Talas'ın üstüne akşam, yorgun bir kuş gibi indi. Keñ-Kol'un suyu kararan taşların arasından geçerken sesini kısmış, Ala-Too'nun karlı dorukları son ışığı tutup bırakmıyordu. Boz üylerin bacalarından tüten dumanlar dikey yükseliyor, yılkı sürüleri ağıllara dönüyor, çobanların ıslığı vadide uzayıp sönüyordu. Yalnız hanın ordosunda huzur yoktu.

Akılay'ın sesi keçe duvarları aşıp dışarı taşıyordu. Şooruk hanın kızıydı Akılay; babası yenilince barış payı diye verilmiş, gönlü alınmadan alınmıştı. Alınan gönülsüz, veren gönülsüz — böyle kurulan ocakta ateş çok tütüp az ısıtır. Kımız sunarken kâseyi sert bırakır, sofra kurarken kaşları çatık durur, Manas'ın çoroları kapıdan girdiğinde yüzünü çevirirdi. O akşam da bir hiç yüzünden — bir kâse döküldü, bir söz ters düştü — otağın içi buz kesmişti.

Manas dışarı çıktı. Kaftanını omzuna atmış, ellerini arkasında kavuşturmuş, yıldızları yeni yeni beliren göğe bakıyordu. Ardından ağır adımlarla Bakay geldi; geldi de bir şey

demedi, yanına durdu. Bakay böyleydi: sözün vaktini bilir, vakit dolmadan ağzını açmazdı. İki adam bir süre bozkırın uğultusunu dinlediler.

— Amca, dedi Manas sonunda, sesi vadiye vuran taş gibi tok, kırk düşman gelse kılıcım karşılar. Coloy gibi balban gelse bileğim döner. Ama şu keçe kapının ardındaki soğuğa çarem yok. Evim var, ocağım yok. Otağım var, yurdum yok.

Bakay sakalını sıvazladı. Gözleri karanlıkta iki kor gibi yandı.

— Han balam, dedi, at çalımından belli olur, kadın alnından. Zorla koparılan çiçek koynunda solar; usulle istenen gül, kışın da kokar. Sen Akılay'ı ganimet diye aldın; ganimetin gönlü olmaz. Sana ocak tutacak, sabahını doğrultacak, ardını toplayacak bir hatun gerek. Ben o hatunu bilirim.

Manas başını çevirdi. Bakay'ın yüzünde, uzak bir şeyi görmüş adamların o durgun aydınlığı vardı.

— Buhara'nın hanı Temirkan'ın en küçük kızı, dedi Bakay. Adı dillerde gezmez, çünkü babası onu gözden bile sakınır. Ama işiten işitmiştir: eli açık, gönlü derin, aklı terazidir. Yoksul kapısından boş dönmez, bereketin gözü derler ona; girdiği evde kımız eksilmez, kesilen koyunun yağı kesilmez. Ve, han balam, kulağını ver: geçen yıl Buhara'nın düzünde er meydanı kurulmuş. Kız, yüzü örtülü, mızrak eline almış. Meydana kim çıktıysa attan indirmiş.

Yandaki gölgeden bir hırıltı geldi. Çubak oradaydı; ateşin başından kalkmış, konuşulanı duymuştu. Geniş omuzları utançtan mı, gülmekten mi, hafifçe titriyordu.

— İndirmiş deme, Bakay ake, dedi Çubak. İndirdi de. Ben o meydandaydım. Mızrağı göğsüme değdi, dünya döndü, kendimi otların içinde buldum. Kalkıp baktım: bir kız, atının üstünde dimdik, bana bakmıyor bile. O gün bugündür Buhara tarafına at sürmem.

Çorolar güldü; Çubak da güldü ama gözünün içinde bir saygı kıvılcımı vardı. Manas gülmedi. Uzaklara, güneybatıya, Buhara'nın yattığı karanlığa baktı. İçinde bir şey — bir yay kirişi gibi — gerildi.

— Öyleyse usulüyle isteriz, dedi. Kalıŋ neyse verilir, dünür neyse gönderilir. Zorla değil, törenle. Babam Cakıp'a haber salın: oğlu evleniyor, kalıŋ hazırlasın.

Bakay'ın kaşları bir an, bir tek an, çatıldı. Cakıp'ı bilirdi. Ama sustu; töre töreydi, kalıŋı baba verirdi.

Ertesi sabah Acıbay atlandı. Acıbay dil bilen, yol bilen, sözü ipek gibi dokuyan çoroydu; elçilik ondan sorulurdu. Yanına iki genç aldı, Cakıp'ın avulunun yolunu tuttu.

Cakıp'ın avulu Talas'ın aşağısında, otu bol bir koyaktaydı. İhtiyar, sürülerinin sayısını Tanrı'dan bile saklar derlerdi; dokuz bin yılkısı vardı, dokuz bin daha vardı da söylemezdi. Acıbay vardığında Cakıp ağılın önünde, kısır bir kısrağın dişine bakıyordu. Selamı aldı ama yüzü gülmedi. Misafiri otağa buyur etti etmesine, kımızın en ekşisini sundurdu, etin en yağsız yerini koydurdu.

Acıbay usulünce başladı; soydan girdi, saltanattan çıktı, sonra sözü asıl yerine getirdi:

— Cakıp bay, oğlun Manas, Buhara hanı Temirkan'ın kızını almak diler. Dünür gitmeye Bakay hazır, çoro hazır. Bir tek kalıŋ kaldı; o da baba malından çıkar, töre böyledir. Sürünün başından ne ayırırsın?

Cakıp'ın yüzü, kışın çatlayan toprak gibi buruştu. Kâseyi yere koydu; koyarken eli titriyordu, öfkeden mi cimrilikten mi belli değildi — belki ikisi de aynı damardan akıyordu.

— Kalıŋ mı? dedi. Kime kalıŋ? Manas'a mı? O beni babadan saymaz ki ben onu oğuldan sayayım. Malımı sordu mu, sürüme baktı mı, ihtiyarladın deyip elimden tuttu mu? Kırk it besler — çoro der; önüne geleni sofraya oturtur — konuk der. Benim malım yel getirmedi ki yele vereyim. Yok! Kara tayımın kılını vermem, kısır kısrağımın kuyruğunu vermem. Buhara'nın kızı gerekmiş — Buhara'nın altını da gereksin. Git söyle: Manas'ı oğlum saymam, kara tayımı bile vermem!

Otağın içine öyle bir sessizlik çöktü ki dışarıda geviş getiren develerin dişi duyuldu. Acıbay'ın yüzü önce kızardı, sonra sarardı. Elçiye zeval olmaz ama elçinin yüreği de taştan değildi. Yavaşça kalktı, börkünü giydi, kapıya yürüdü. Kapıda döndü, bir tek söz söyledi:

— Cakıp bay, mal sende kalır da söz elde gezer. Bugün dediğin, yarın önüne gelir.

Ve çıktı. Ardından Cakıp'ın hırıltısı geldi, ne dediği anlaşılmadı; anlaşılmasına da gerek yoktu.

Acıbay Talas'a boş döndü. Boş dönmek elçiye ölümden ağırdır; atının başını öne eğmiş, kendisi de eğilmişti. Ordonun önünde Manas'ı, Bakay'ı, çoroları toplu buldu. Sözü eğip bükmedi; Cakıp ne dediyse onu dedi, "kara tayımı bile vermem" sözünü de yutmadı, söyledi.

Manas'ın yüzü karardı. Şakağında bir damar, kamçı yemiş gibi kabardı. Ayağa kalktı — kalktığında otağın direği kısa kaldı — ama Bakay elini onun bileğine koydu. O el, bilek değil de azgın bir tayın yularıymış gibi, ağır ağır bastırdı.

— Otur, han balam, dedi Bakay. Babaya kılıç kalkmaz, kalksa da kesmez; keserse kendi elini keser. Cakıp'ın malı Cakıp'ın olsun; mal mezara girmez, girse de orada ot bitirmez. Kalınjı ben veririm.

— Amca...

— Ben veririm dedim. Kırk yıldır biriktirdiğim ne varsa senin başın içindi; başın gün görsün diye idi. Baş, ocaksız gün görmez. Deve çekin!

O gün Talas'ta seksen deve çöktürüldü. Bakay kendi eliyle sandıkları açtırdı; yambı yambı altın, top top ipek, kunduz kürkü, samur kalpak, gümüş koşumlu eyerler — hepsi tek tek tartıldı, sarıldı, yüklendi. Bakay yaşlı dizlerine bakmadan develerin arasında dolaştı, kolanları kendi çekti, düğümleri kendi vurdu. Çorolar utandılar, koştular; o gene de elini çekmedi. Akşam olduğunda seksen deve, seksen küçük tepe gibi, yüklü duruyordu.

— Yol yarın, dedi Bakay. Buhara uzak, niyet yakın. Kıdır önümüze düşsün.

Yol uzun sürdü. Talas'ın yeşilini ardında bırakan kervan önce Çüy'ün düzünü aştı, sonra kumlu boz yazılara vurdu. Gündüz güneş tepeden dövüyor, gece yıldızlar dondurucu bir yakınlıkla üstlerine iniyordu. Bakay en önde gidiyordu; kart bedeni eyerde sarsılıyor ama beli bükülmüyordu. Genç çorolardan biri, bir konakta, dayanamayıp sordu:

— Bakay ake, seksen deve altını gözünü kırpmadan verdin. Malına acımadın mı?

Bakay güldü; gülünce yüzündeki çizgiler derin bir vadi haritasına döndü.

— Oğul, dedi, mal dediğin kışın yağan kardır: yerinde tutarsan erir gider, akıtırsan pınar olur, pınar olursa el içer, el içerse ad kalır. Cakıp karı tutuyor, ben suyu akıtıyorum. Bakalım baharda hangimizin yaylası yeşerecek.

Sır-Derya'yı bir sığ geçitten aştılar; develer suya ürke ürke girdi, altın yükleri suyun üstünde ağır ağır kımıldayan bir köprü gibi geçti. On birinci günün akşamında ufukta Buhara'nın bağları koyu bir çizgi halinde belirdi ve kervandaki herkes, sebebini bilmeden, seslerini kıstı.

✦ ✦ ✦

Buhara'da, Temirkan'ın sarayında, altı aydır anlatılmayan bir rüya vardı. Temirkan onu kimseye açmamıştı; yalnız bazı sabahlar, divana çıkmadan önce, doğuya bakan pencerede uzun uzun durduğu görülürdü. Rüyasında gökten güneş inmiş, avucuna konmuştu;

güneşin yanında bir ay belirmiş, ikisi birbirine sarılıp Temirkan'ın çatısına oturmuştu. Ve çatıdan bir ışık yayılmıştı ki Buhara'nın bütün bağları o ışıkta meyveye durmuştu. Falcı çağırtmamıştı; kendi yormuştu kendi rüyasını. Güneş bir er olmalıydı, ay bir kız; ay onun evindeydi, güneş yoldaydı.

O sabah kapıcılar soluk soluğa geldiler: doğudan bir kervan görünmüştü, seksen deve, önlerinde ak sakallı bir kart, ardında kalpaklı atlılar. Temirkan tahtından kalktı, kalpağını kendi eliyle düzeltti.

— Kapıları açın, dedi. Ve sofrayı büyük kurun. Beklediğim geldi.

Vezirler bakıştılar; han kimseyi beklemiyordu bildikleri kadarıyla. Ama Temirkan altı aydır bekliyordu.

Bakay şehrin kapısından girdiğinde Buhara'nın kalabalığı iki yana yarıldı. Kart, atından ağır indi, Temirkan'a doğru üç adım attı, elini göğsüne koydu:

— Temirkan, sözüm kısa, niyetim uzun. Talas'tan geliriz. Cakıp oğlu Manas'ın adını işitmişsindir; işitmediysen bozkıra sor, o söyler. Ak boz kısrak yeleli, kara yeleli arslan, halkının kalkanı, yetimlerin ağası Manas'a, kızın için dünür geldik. Seksen deve yük — kalıŋdır, kabulüne sunulur. Söz senindir.

Temirkan Bakay'ın elini iki eliyle tuttu. Gözleri doluydu; han gözünün dolması ayıp sayılırdı da o gün kimse ayıplamadı.

— Kart ake, dedi, altı ay önce bir rüya gördüm: güneş avucuma indi, yanında ay vardı. Altı aydır o güneşin yolunu gözlerim. Kalıŋını getirmişsin — ben kızımı rüyada verdim zaten, sen yalnız üstünü mühürlemeye gelmişsin. Sözüm söz, antım ant olsun: kızım Manas'ındır.

Ak koyun kesildi, kan yere düştü, ant içildi. Temirkan ile Bakay, iki ak sakal, iki elini birbirine kenetledi; kenetlenen o eller o gün iki hanlığı değil, gelecek üç kuşağın kaderini bağladı — ama bunu o gün ikisi de bilmiyordu; bilseler de geri durmazlardı.

Haber Talas'a uçtu. Manas kırk çorosunu aldı — Almambet sağında, Çubak solunda, Sırgak önde, Acıbay dilde — Buhara yolunu üç günde aldılar; üç gün üç gece at değiştirip gittiler, dördüncü sabah Buhara'nın minareleri göründü. Şehir onları düğün evi gibi karşıladı: damlar dolu, yollar dolu, çocuklar atların önünde koşuyor.

Sarayın iç avlusuna bakan yüksek eyvanda, bir perdenin ardında, bir kız duruyordu. Kırk kırmızı giyimli kız yanındaydı ama o, perdenin yarığından tek başına bakıyordu. Aşağıda atından inen adamı gördü: boyu kapı aşan, omzu iki adam eninde, yürüyüşü arslan

salınışlı; börkünün altından bakan gözleri, bir bakışta bütün avluyu tartan cinsten. Adam bir an başını kaldırdı — perdeyi göremezdi, kızı hiç göremezdi — ama sanki tam o yarığa baktı.

Kızın eli, farkında olmadan, göğsüne gitti. İçinden geçeni kimseye söylemedi; söylemezdi de. Yalnız o gece dadısına, ipek işlerken, başını kaldırmadan tek bir cümle dedi:

— Babamın rüyası doğruymuş.

Otuz gün oyun oldu, kırk gün toy. Kazanlar kaynadı, kımız sel gibi aktı, balbanlar güreşti, atlar koşturuldu, ozanlar söyledi. Bir gün er meydanı kuruldu; Buhara'nın pehlivanları ile Talas'ın çoroları güreş tuttu. Çubak meydana çıktığında kalabalıktan bir uğultu geçti — onu hatırlayanlar vardı. Çubak güreşini aldı, hasmını sırtladı, ama meydandan çıkarken başını eyvana doğru kaldırıp börküne dokundu; kime dokunduğunu bilenler bildi ve Buhara güldü, iyi yürekle güldü.

Toy içinde bir akşam, Temirkan'ın büyük sofrasında, gelinle güvey törece ilk kez karşı karşıya oturtuldu. Kanıkey'in yüzü açıktı artık; Manas ona baktı ve o güne dek meydanlarda, savaşlarda, av yerlerinde hiç şaşmamış olan bu adam, bir kâse kımızı sofraya koyarken azıcık döktü. Kanıkey bunu gördü; görmezden geldi. Sonra, söz sırası kendine geldiğinde, gözlerini kaçırmadan konuştu; sesi ne yüksekti ne alçak:

— Baatır, dediler ki kırk çoron var, hepsine kendi elinle et koyarmışsın. Dediler ki yetim görsen atından iner, aç görsen sofrandan kaldırırmışsın. Ben zenginliğe varmıyorum; zenginlik babamın evinde de vardı. Ben o sofraya varıyorum. Sofran hep öyle kalsın, yeter.

Manas o gece çadırına dönerken Almambet'e, yolda, yalnız şunu dedi:

— Bakay amcam gene bildi.

Ve bir sabah, tanla, Temirkan kızını uğurladı. Kızın çeyizi doksan deveye yüklenmişti; ama Temirkan'ın asıl verdiği çeyiz yükte değildi. Kızının alnından öptü, kulağına eğildi:

— Kızım, dedi, sen artık hanım oldun; bundan böyle adın da öyle ansın. Vardığın yerde sabır senin kalkanın, akıl senin kılıcın olsun. Er dediğin dağdır: dağda boran da olur, kar da. Sen dağın suyu ol; boran diner, kar erir, su kalır.

Kız — bundan sonra herkesin Kanıkey diye anacağı kız — babasının elini öptü, atına vakarla bindi. Ardına bir kez baktı: Buhara'nın bağları, minareleri, çocukluğu. Bir kez baktı, bir daha bakmadı. Yüzünü kuzeye, Talas'a, bilmediği hayatına döndü.

Gelin göçü ağır yürüdü; doksan deve, kırk kız, yüz atlı. Konak yerlerinde Kanıkey çadırından az çıktı ama çıktığında boş durmadı: bir akşam aşçıların kazanına kendi eli değdi

ve o akşam yemeğin tadı değişti; bir sabah, yolda topallayan bir devenin ayağına kendi çöküp baktı, tabanına saplanan dikeni kendi çıkardı. Çorolar bunları görüyor, birbirlerine bakıyor, bir şey demiyorlardı. Sırgak bir gece ateş başında dayanamadı:

— Bu hatun, dedi, han kızı gibi büyümüş, çoban kızı gibi çalışıyor. Böylesini ne gördüm ne işittim.

Acıbay, közleri karıştırarak, alçak sesle karşılık verdi:

— Bereketin gözü demişti Bakay ake. Göz dediğin bakar, oğul. Bu hatun her şeyi görüyor; iş, görülen şeyin elden gelmesinde.

Talas onları kımız kokusuyla karşıladı. Çıyırdı, gelinini otağın önünde kucakladı; kucakladı da bir ana yüreğinin bütün tecrübesiyle, kızın omuzlarının dikliğinden, bakışının durgunluğundan, elinin sıcaklığından ölçtü biçti ve içinden, "bu kız yük taşır" dedi, "bu kız çok yük taşır." Sevincine bir damla sızı karıştı, nedenini kendine bile açamadı.

Akılay uzakta durdu. Yeni gelinin geçişini gölgeden seyretti; yüzünde ne kin vardı ne sevgi — yalnız, sahipsiz bir yorgunluk. Kanıkey onu gördü. Ertesi gün, kimseye sormadan, elinde bir kâse saba kımızı ve bir top Buhara ipeğiyle Akılay'ın otağına vardı; eşikte durdu, başını eğdi:

— Abla, dedi, ben bu yurda sonradan geldim. Yol yordam senden sorulur; bana öğret, ben öğreneyim.

Akılay'ın dudakları kıpırdadı, bir şey diyemedi. İpeği aldı, kımızı içti. O günden sonra iki kadın dost olmadılar belki ama düşman da olmadılar; bozkırda buna barış denirdi ve barış, dostluktan uzun ömürlü olurdu.

Cakıp da geldi bir gün; gelmemek olmazdı, el ne derdi. Gelinin otağına girdiğinde yüzü, borcunu istemeye gelmiş adam yüzüydü. Kanıkey onu eşikte karşıladı, baş eğdi, baş köşeye oturttu, önüne kendi eliyle kazı koydu, sabanın en baş kımızını sundu; kayın atam dedi, sesinde ne sitem vardı ne soğukluk. Cakıp yedi, içti, sustu. Giderken, atının başında, kimseye bakmadan mırıldandı: — Buhara'nın kızı terbiyeliymiş bari... Kalınına değer miymiş, onu zaman gösterir. Verilmemiş kalının hesabını hâlâ kendi kesesinden tutuyordu; cimrinin defteri ölünceye dek kapanmaz.

✦ ✦ ✦

O yıl yaz erken geldi, av bol oldu. Bir av dönüşü çorolar garip bir şeyle döndüler: Sırgak'ın kucağında, kaşkarlıya benzemez, tazıya benzemez, kurda hiç benzemez bir enik vardı. Kayalıkta bulmuşlardı; başlarının üstünde bir kumay — o akbaba soylu, kanadı gün örten kuş — üç kez dönmüş, sonra gökyüzüne karışıp gitmişti. Eniğin gözleri açıktı ve insana bakıyordu; enik gözü öyle bakmaz.

Bakay eniği görünce yerinden kalktı. Eğildi, eniğin ense kılını yokladı, ağzını açıp damağına baktı, sonra doğruldu; yüzü, kutlu bir yazı okumuş adam yüzüydü.

— Bu Kumayık'tır, dedi. Kumaydan doğma, kırkta bir kula nasip olan kutsal enik. Bu büyürse tulpar yetişemez ona, arslan duramaz önünde; sürüye kurt gelmez, yurda düşman sokulmaz. Ama iyi dinleyin: Kumayık her elde büyümez. Kirli el değse çiler, yalan soluk değse söner. Onu ancak temiz bir kadın büyütebilir — eli temiz, dili temiz, yüreği temiz. Yanlış elde ölür; öldü mü, kut da onunla gider.

Otağın içi sessizleşti. Gözler, birer birer, ister istemez Kanıkey'e döndü. Kanıkey işlediği ipekten başını kaldırdı; kaçmadı o bakışlardan.

Manas eniği kendi elleriyle götürdü ona. Ama sevgiyle uzatılan emanet, ağır şartlarla yüklüydü; Manas'ın sesi, hatununa değil de bir çorosuna buyurur gibiydi:

— Al, büyüt. Ama bil: bu enik benim kutumdur. Kılına zarar gelirse, gözünün feri sönerse, kuyruğunun ucu incinirse — hatunum olduğuna bakmam. Kut giderse sen de gidersin.

Ağır sözdü; otağdakiler yere baktılar. Bakay bir şey diyecek oldu, demedi; belki de demeliydi. Kanıkey eniği kucağına aldı. Enik, o küçük, sıcak, titrek canlı, kızın koynuna sokuldu ve kokusunu bir çekişte ezberledi. Kanıkey başını eğdi:

— Emanetin emanetimdir, dedi. Başka söz demedi.

O günden sonra Kanıkey'in geceleri bölündü. Eniği kimseye göstermedi, kimseye elletmedi; nazar değer, kem söz değer, kirli el değer diye kendi otağının en dip köşesine, keçeden bir yuva yaptı. Sütü kendi sağdı, kendi ılıttı, kendi damlattı eniğin ağzına — gece yarısı bir, tan atarken bir, kuşluk vakti bir. Enik hastalandığında üç gün üç gece uyumadı, koynunda taşıdı, soluğuyla ısıttı. Gündüz gelinlik hizmeti eksilmedi: kazan onun, sofra onun, konuk onun. Kimse yorgunluğunu görmedi çünkü göstermedi; yalnız gözlerinin altı, ay geçtikçe, gölgelendi.

Bir gece Çıyırdı, uyuyamamış, gelinin otağının önünden geçerken içeriden bir mırıltı duydu; keçenin aralığından bakmadı — bakmak töreye sığmazdı — ama durdu, dinledi. Kanıkey eniğe ninni söylüyordu; alçak, boğuk, Buhara ağzıyla bir ninni. Uykusuz bir kadının, gecenin ortasında, bir hayvan yavrusuna söylediği ninni. Çıyırdı sabaha kadar bunu düşündü. Sabah, gelinin gözlerinin altındaki gölgeye baktı, bir şey sormadı; yalnız o gün kazanın başına erken geçip Kanıkey'in işinin yarısını, hiç oralı olmadan, kendi üstüne aldı. İki kadın arasındaki bu sessiz anlaşma da böyle, tek söz harcanmadan, kuruldu.

Kumayık büyüdü. Altı ayda bir yıllık it kadar oldu; tüyü gümüş vurdu, göğsü genişledi, bakışı derinleşti. Kanıkey'in ardından gölgesi gibi yürür, o oturunca dizinin dibine uzanır, yabancı kokusunda ensesi kabarırdı. Manas onu her görüşünde göğsü kabarır, "kutum yürüyor" derdi; ama eniği büyüten geceleri hiç sormadı. Sormak aklına gelmedi. Erler böyledir: pınardan içer de kaynağını sormaz.

Kış girmişti. Bir akşam otağın ortasındaki ocakta koca bir kök çatırdayarak yanıyor, çorolardan birkaçı etin pişmesini bekliyor, dışarıda boran keçeyi dövüyordu. Kanıkey konuklara kımız dolduruyordu; iki elinin ikisi de doluydu. Kumayık, sıcağa alışmış, ocağın yakınına uzanmış uyukluyordu. Ve ateşten — kimse görmeden, kim görebilirdi ki — bir kor fırladı.

Yanık kokusu ve acı bir çığlık aynı anda koptu. Kumayık sıçradı, döndü, kendi kuyruğunu kovaladı; kuyruğunun ucu tutuşmuş, tüy alev almıştı. Kanıkey elindekini bıraktı, atıldı, ateşi çıplak avucuyla boğdu — avucu yandı, duymadı. Ama iş işten geçmişti: kuyruğun ucu, bir tutam, kavrulmuştu.

Manas tam o anda kapıdan girdi. Gördüğü şuydu: kutu, kutsal eniği, dumanı üstünde, acıyla inliyor; hatunu da başında. Gözüne kan indi. Dünya daraldı, akıl çekildi, yerine kara öfke oturdu — o öfke ki Manas'ın hem kılıcı hem laneti idi, düşmana ölüm, dosta felaketti.

— Sana emanet ettim! diye gürledi; otağın direkleri sallandı. Bir işi tuttuğun yok, bir emaneti koruduğun yok!

Ve tekmeledi. Bir kez. Kanıkey iki büklüm yere düştü; düşerken bile bağırmadı, yalnız soluğu kesildi. Böğründe bir şey — iki şey — kuru dal gibi çatladı; iki kaburgası kırılmıştı. Çorolar donakaldı; et bekleyen eller havada kaldı; Kumayık, acısını unutmuş, kulaklarını yatırıp Manas'a hırladı — kutsal enik, sahibine ilk ve son kez hırladı.

Sessizlik. Boranın keçeyi dövüşü. Ocağın çatırtısı.

Kanıkey doğruldu. Yavaş, çok yavaş doğruldu; bir eliyle böğrünü tutuyordu ama beli, doğrulduğunda, gene dikti. Yüzü kireç gibiydi, alnında ter tanecikleri vardı; gözleri kuruydu. Manas'ın yüzüne baktı — kaçmadan, yalvarmadan, suçlamadan — ve dedi ki:

— Suç bende, hanım. Gözüm üstündeydi, elim yetişmedi. Bir daha olmaz.

Başka söz demedi. Yanmış avucuyla eniği kucakladı, kuyruğunu kendi yağladı, kendi sardı; sonra düşen kâseleri topladı, konukların önüne yeniden kımız koydu. Böğrü her eğilişte bıçaklanıyordu; kimse bilmedi. O gece, herkes uyuduktan sonra, otağının dibinde kaburgalarını kendi eliyle, ipek kuşakla, dişini sıkarak sardı. Ağladıysa da keçe duvarlar duydu yalnız; keçe, sır tutar.

Manas o gece uyumadı. Öfkesi çekilince yerinde kalan boşlukta, bir şey — adını koyamadığı bir şey — kıpırdanıp duruyordu. Utanç mıydı? Erler o kelimeyi bilmez, bilse de söylemez. Sabaha karşı Bakay'ın otağına gitti; girmedi, eşikte durdu. Bakay uyanıktı; kartlar az uyur.

— Amca, dedi Manas, karanlığa doğru. Ben dün akşam...

— Biliyorum, dedi Bakay. Sesi yorgundu, ilk kez yaşlı bir adamın sesiydi. Han balam, sana bir söz diyeceğim, kulağına değil yüreğine koy: Sen dün gece kutunu tekmeledin. Enik değil, o kadın senin kutundur. Enik seni avda korur; o kadın seni her yerde koruyacak. Gün gelecek — dilerim gelmesin ama gelecek — senin ardını o toplayacak, senin adını o yaşatacak, senin... — Bakay durdu, boğazında bir şey düğümlendi, gerisini demedi. — Git, uyu. Ve bir daha o kadına elini kaldırırsan, karşında beni bulursun.

Manas eşikten döndü. Kendi otağına girdiğinde Kanıkey uyuyor görünüyordu; koynunda Kumayık, sarılı kuyruğu dışarıda. Manas uzun uzun baktı ikisine. Sonra hatununun ayak ucuna, kendi kaftanını, usulca örttü. Kanıkey uyumuyordu. Gözleri kapalı, soluğu düzgün, böğrü ateş içinde — uyumuyordu ve örtülen kaftanın ağırlığını duydu. İçinden ne geçti, kimse bilmedi; belki şu geçti: dağda boran da olur, kar da; sen suyu ol.

Kaburgalar kırk günde kaynadı. Kumayık'ın kuyruğu tüylendi; yanık yerin tüyü ak çıktı — o aklık, ömrü boyunca, kuyruğunun ucunda bir nişan gibi kaldı. Kanıkey ilkbaharda gene kazanın başındaydı, gene sofranın, gene konuğun. Kimse o kış gecesini bir daha anmadı; anmamak da bir yara sarma biçimiydi bozkırda.

O bahar Kanıkey'in otağında yeni bir iş başladı; kimse buyurmamıştı, kendi başlattı. Buhara'dan çeyizinde gelen iğneleri, ipekleri, sırım derileri çıkardı ve dikmeye koyuldu.

Önce Manas'ın kaftanının astarını söküp yeniden dikti — öyle bir dikişle ki kılıç sıyırsa yırtılmaz, yağmur dövse geçirmez. Sonra çoroların börklerine, kimseye sezdirmeden, birer içlik keçe geçirdi. Elleri boş durduğu görülmedi; kaburgaları sarılıyken bile parmakları işliyordu. Bir gün Bakay otağa uğradı, dikilenlere baktı, dikilenlerin sıklığına baktı ve bir şey anladı; anladığını yalnız gözlerinin buğulanmasından belli etti. Bu kadın kışlık dikmiyordu; bu kadın, gelecek yılların boranını sezmiş de ona hazırlanıyordu — kırk çoroya birden.

— Kızım, dedi Bakay giderken, eşikte durup, senin iğnen kimi kılıçtan keskin.

Kanıkey başını işinden kaldırmadı; yalnız dudağının kıyısında, bir an, bir gölge gülümseme geçti.

Ama bir şey değişmişti. Çorolar artık Kanıkey'in önünden geçerken börklerine dokunuyorlardı. Çıyırdı, gelinine bakarken artık yalnız "yük taşır" demiyordu içinden; "bu yurdu bu taşır" diyordu. Ve Talas'ın kadınları, dertleri düştükçe, birer ikişer onun otağının yolunu öğrendiler.

Kanıkey ise geceleri, herkes uyuduktan sonra, bazen dışarı çıkar, Ala-Too'nun karla örtülü karanlığına bakardı. Rüyaları başlamıştı çünkü. Karışık, ucu bucağı seçilmez rüyalar: kırılan bir bayrak görüyordu bazen, kanayan bir pınar, doksan deve yükü çeyizinin bir bir çözülüp dağıtıldığını, bir de — en sık bunu — kimsenin bilmediği bir kaya kovuğunda yanan yalnız bir kandil. Uyanınca yormaya çalışır, yoramazdı. Yıllar sonra yoracaktı; yıllar sonra o kandilin ne olduğunu, o kovuğun neyi saklayacağını, orduların rüzgârında kimin donatılmış çıkacağını bir bir görecekti. Şimdilik yalnız üşüyor ve geri girip Kumayık'ın sıcağına sokularak uyuyordu.

Yaz gelip yayla göçü kurulduğunda ordoda başka bir uğultu başladı. Kökötöy handan haberciler geliyordu, ondan bundan söz taşınıyordu; ama asıl uğultu içerideydi. Bir akşam sofrasında Çubak, kımızın da verdiği bir cesaretle, sesini yükseltti: baş köşeye kimin oturacağı, öncülüğü kimin süreceği tartışılıyordu ve Çubak'ın gözü, Manas'ın sağında oturan Almambet'teydi.

— Bu yurda sonradan gelen, dedi Çubak, kelimeleri taş gibi tek tek bırakarak, öz olandan öne mi geçermiş?

Almambet başını yavaşça kaldırdı. Bir şey demedi. Ama bakışında öyle bir uçurum, öyle dipsiz bir yalnızlık açıldı ki sofranın sesi kesildi; Kanıkey, kımız kâsesi elinde, iki adamın arasında gerilen o görünmez kirişi gördü ve yüreği kısıldı. Manas kaşlarını çattı, bir

söz söyleyip kapattı geçti; ama kapanan söz, gömülen kor gibidir — keçenin altında için için yanar.

O gece Kanıkey gene bir rüya gördü: iki tulpar, bir yarın iki yakasında, birbirine kişniyordu; yar derindi, dibinden kara bir su akıyordu. Uyandı, doğruldu, karanlıkta uzun süre oturdu. Sabah olsun, dedi içinden, sabah olsun — Bakay'a danışmalı. Bu iki erin arasındaki yarığı vaktinde doldurmazlarsa, o kara su hepsini alıp götürecekti.

Tan, Ala-Too'nun ardından, kızıl bir yara gibi söküyordu.

9. BÖLÜM

Almambet İle Çubak'ın Çatışması ve Almambet'in Jomoku

— ❖ —

Haber, Talas'a gün doğmadan düştü: on iki Müslüman han, on iki san asker toplamış, kıskançlığın kara sancağını açmış, Manas'ın üstüne yürüyordu. Çabak sürüsünü ürküten turna gölgesi gibi bir ürperti geçti obaların üstünden. Çobanlar sürüyü dağ ağzına çekti, kadınlar keçe kapıları sıkı bağladı, kırk çoro atlarının kolanını sıktı. Yalnız Manas'ın yüzünde ne bir gölge vardı ne bir kırışık; ordonun önüne çıktı, boz yeleli Akkula'nın yanında durup uzaklara baktı.

— Gelen konuksa kımız hazır olsun, dedi. Gelen düşmansa kılıç hazır. İkisini de karşılamayı biliriz.

Bakay, ak sakalını sıvazlayıp gülümsedi. Yaşlı kurt, kokusundan tanırdı rüzgârı.

— Kıskançlıkla gelen ordu, dedi, yolda üç kez düşünür. Talas'a varana dek fitnenin ateşi küle döner. Sen otağını geniş kur, kazanını derin as, gerisini bozkır halleder.

Öyle de oldu. On iki han, on iki koldan Talas ovasına indiğinde, karşılarında yalın kılıç bir ordu değil, dumanı göğe ağan kazanlar, dizi dizi bağlanmış kısraklar, boz üylerin önünde saf tutmuş ak sakallılar buldular. Manas onları ne bir adım geri çekilerek ne bir karış öne yürüyerek karşıladı; olduğu yerde, dağ nasıl durursa öyle durdu. Ve hanların içinde ne varsa — kıskançlık, hınç, eski hesap — o duruşun önünde eriyip başka bir şeye döndü. Çünkü fitne, karanlıkta beslenen bir hayvandır; gün yüzü görünce ürker, kılık değiştirir.

Hanların en yaşlısı atından indi, kamçısını koltuğuna kıstırıp öne yürüdü.

— Manas, dedi, yalan söylersek dilimiz kurusun: yola çıkarken gönlümüzde eğrilik vardı. Ama Talas'a girince gördük ki sen bize düşman değilsin; düşman, doğuda oturmuş, hepimizin sırtını kamçılayan Konurbay'dır. Beecin'e, Konurbay'a karşı sana kol olmaya geldik. Al bizi, kat ordunun ardına.

Manas bir süre sustu. Susması, konuşmasından ağırdı.

— Kapımdan hile ile giren, dedi sonunda, kapımdan dost olup çıkarsa, ben o hileyi bozkırın rüzgârına bağışlarım. İnin atlarınızdan. Bugünden geri sizinle etimiz bir, kemiğimiz bir. Beecin'in yolu uzundur; o yola yalnız gövde değil, yürek de dayanmalı.

O gün Talas'ta seksen günlük bir ağırlama başladı. Seksen gün kazanlar inmedi, seksen gün kımız sağıldı, seksen gün on iki san askerin karnı doydu, sırtı ısındı. Ama bu seksen günün asıl işi şölende değil, Kanıkey'in otağında dönüyordu. Cakıp oğlu Manas'ın vakur eşi, gece kısa gelince gündüzü ekliyor, gündüz kısa gelince mum ışığını katıyor, on iki san orduyu tek eliyle donatıyordu. Ustaları başına toplamış, deri sepiletmiş, keçe döğdürmüş, demir su verdirmişti. Ok geçmez giysiler dikildi; sık dokunmuş, kat kat kavatlanmış, göğsü göğüs, sırtı sırt saran giysiler. Atlar seçildi; yürüğü yürük, dayanıklısı dayanıklı, kışın karına yazın kumuna dayanacak yılkının en soylusu. Ve kül azık hazırlandı: kavrulup dövülmüş, torbaya basılmış, bir avucu bir günü götüren, bozulmaz, ağırlık etmez yol katığı. Kanıkey her torbayı kendi eliyle tarttı, her kolanı kendi gözüyle yokladı.

— Er meydanda ölür, dedi hatunlara, ama aç ölmesin, üşüyerek ölmesin. Bizim payımıza düşen budur.

Hatunlar gündüz dikti, gece dikti; parmaklar iğneden delik deşik oldu, kimse of demedi. Ambarlar boşaldı, sandıklar açıldı; Kanıkey kendi çeyizindeki ipeği bile kestirdi de bir erin astarına koydurdu. Talas'ın üstünde o seksen gün, dövülen keçenin, kaynayan kazanın, körüklenen ocağın sesi hiç kesilmedi. Ve garip bir şey oldu: hile ile gelen on iki

hanın askerleri, kendilerini bunca hazırlıkla donatan bu hatunun elini görünce içlerindeki son kuşku kırıntısını da bıraktılar. Çünkü asker, hanın sözünden çok, kendisine biçilen giysinin dikişinden anlar; dikiş sıksa, dava da sağlamdır.

Yola çıkış günü geldiğinde, Kanıkey, otağının en dip sandığını açtırdı. İçinden bir kaftan çıkardı ki görenlerin dili tutuldu: Akolpok. On iki yılda dikilmişti; on iki yıl iğne girmiş, iplik yürümüş, araya kat kat ipek, kat kat pamuk, kat kat sır konmuştu. Ne kılıç keserdi onu ne ok delerdi; soğukta ısıtır, sıcakta serin tutardı. Kanıkey kaftanı iki eliyle kaldırıp Manas'ın omzuna geçirdi; sonra Akkelte'yi, o dillere destan tüfeği, namlusu duman kokan emaneti erinin eline verdi.

— On iki yıl bunun her ilmeğine bir dua kattım, dedi. Duam seninle gitsin, sen benimle dön. Ben kapıda sağ bekleyeceğim; sen yoldan sağ gel.

Manas'ın boğazına bir şey düğümlendi; erlik, o düğümü yutmayı bilmektir. Yuttu, başını eğdi, hatununun alnından öptü. Sonra döndü, ordunun önünde gür sesiyle bağırdı:

— Erler! Yol uzun, düşman çetin. Bu orduya bir baş gerek; benden başka bir baş, çünkü ben hanım ama Beecin'in yollarını bilmem. İçimizde yirmi bir yıl Beecin'de hanlık etmiş, o toprağın taşını suyunu ezbere bilen bir er var: Almambet! Suyun nereden içileceğini, geçidin nereden aşılacağını, düşmanın nereden vuracağını o bilir. Ordunun başına onu han seçtim. Kabul eden kamçısını kaldırsın!

Bir an — kısacık, iğne ucu kadar bir an — ordu sustu. Sonra kamçılar göğe kalktı, gürültü Ala-Too'nun yamaçlarında yankılandı. Ama o iğne ucu kadar susuşta bir şey vardı; Bakay onu duydu, Kanıkey onu duydu, belki Manas da duydu ama duymazdan geldi. Kırk çoronun içinde birkaç göz yere bakmıştı. Ve Çubak'ın çenesi, bir kaya gibi kilitlenmişti.

✦ ✦ ✦

Ordu doğuya aktı; on iki san asker, kırk çoro, önde tuğ, ardda ağırlık, günlerce aktı. Altay yolunun tozunu yuttular, kar geçitlerinin ayazını soludular, geceleri yıldızların altında, gündüzleri güneşin sırtında yürüdüler. Keñ-Kol geride kaldı, Çüy geride kaldı; tanıdık otlaklar bitti, yabancı taşlar başladı. Konak yerlerinde kül azık açıldı; bir avucu bir günü götürdü, Kanıkey'in adı her sofrada bir dua gibi anıldı. Tal-Mazar denen konağa vardıklarında atlar tavını yitirmiş, erler suskunlaşmıştı. Uzun yol, yiğidin içindeki her ne varsa yüzeye çıkarır; iyilik varsa iyilik, çıban varsa çıban.

Çıban, Kırgıl çal'ın diliyle patladı.

Yaşlı çoro, ak düşmüş bıyığını çiğneyerek Çubak'ın yanına sokuldu. Ateşin başıydı; ordu konmuş, Almambet ileri keşfe çıkmıştı — han olarak ilk buyruğunu kendine vermiş, en tehlikeli işi kendi üstüne almıştı. Ama Kırgıl bunu böyle anlatmadı.

— Gördün mü Çubak, dedi, sesi yılan derisi gibi kuru. Keşif dediğin, erin şerefidir. Öncü giden, ilk kılıcı vuran, ilk şanı alan olur. Manas o şerefi kime verdi? Sana mı? Bana mı? Yok. Dün geldi, dün katıldı, kanı bizden değil, dini sonradan — ona verdi. Sen ki Manas'ın sağ koluydun, şimdi bir kıtayın ardından toz yutacaksın öyle mi?

Çubak'ın şakağında bir damar atmaya başladı. İçinden bir ses "dinleme" diyordu; ama başka bir ses — daha eski, daha aç bir ses — "ya doğruysa" diyordu. Kıskançlık böyle girer erin içine: kapıdan değil, çatlaktan.

— Sus, çal, dedi ama sesinde susturacak güç yoktu.

— Susarım, dedi Kırgıl, ben susarım da ordu susmaz. Şimdiden fısıldaşıyorlar: Çubak'ın pabucu dama atıldı, diyorlar. Beecin'e varınca kim bilir, belki Almambet eski dostlarını bulur, bizi kurda kuşa yem eder. Kıtay kıtaydır, oğul; kurt köpek olmaz, olsa olsa köpek postu giyer.

Üç kez söyledi Kırgıl, üç kez zehri tazeledi, üçüncüsünde Çubak yerinden fırladı. Atına atladı, kamçıyı bastı, gecenin içine, Almambet'in ardınca sürdü. İçinde büyüyen şey öfke miydi, kıskançlık mıydı, yoksa uzun yolun yorgunluğunun bulduğu bir delik miydi — bilmiyordu; bilmediği için de durduramıyordu.

Almambet'i bir sırtın üstünde buldu; han seçilen er, tek başına, ay ışığında düşman yolunu okuyordu. Nal sesini duyunca döndü, geleni tanıyınca yüzü aydınlandı:

— Çubak! Yalnız keşif zor oluyordu, iyi ki geldin...

— Ben senin ardına düşmeye gelmedim, kıtay kulu! diye kesti Çubak. Sesi kendi kulağına bile yabancıydı. Sen kim oluyorsun da benim önüme geçiyorsun? Beecin'de hanlık etmişsin — Beecin'de et! Burası Kırgız'ın ordusu. Dün gelen bugün baş olursa, öz oğullar ne olur? Dön geriye, düş ardıma, yoksa...

Almambet'in yüzünden aydınlık çekildi; yerine gelen karanlık değildi, daha kötüsüydü: eski, çok eski bir acının külü. Ama kül altında köz vardı.

— Kul mu dedin, dedi yavaşça. Ben, tahtımı tepip gelen adama... Ben, baba başını din yoluna koyan adama... Kul mu dedin, Çubak?

— Kul dedim! Kıtay kul!

Kılıçlar aynı anda sıyrıldı. Ay ışığı iki çelikte iki kez kırıldı. Atlar şaha kalktı, ilk çatışın sesi geceyi yardı — ve o ses, konak yerinde uyumayan tek adamın kulağına vardı. Manas, Akkula'nın sırtına eyersiz atladı, ovayı bir hamlede geçti; yetiştiğinde iki yiğit üçüncü hamleye kalkmıştı. Manas ne kılıç çekti ne bağırdı; Akkula'yı ikisinin ortasına sürdü, iki eliyle iki atın dizginini kavradı ve öyle bir kavradı ki iki at birden yerinde çakıldı, iki kılıç havada asılı kaldı.

— İndirin, dedi. Sesi alçaktı; alçak sesi, gök gürlemesinden korkunçtu. İndirin kılıçları. Beecin'e varmadan birbirinin kanını dökecek orduya Konurbay gerekmez; o ordu kendi kendinin Konurbay'ıdır.

İki kılıç indi. Manas ikisine de baktı; uzun uzun, teker teker baktı.

— Çubak, dedi. Sen benim sağ kolumsun; kolum kalbimi vurursa ben ne olurum? Almambet'e kul diyen, bana kul demiştir; çünkü ben ona "kardeşim" dedim. Ve sen, Almambet — sen de bil: bu ordunun içinde dili zehirli çallar var, ama yüreği senden yana erler de var. Bir dilin kiri, bin yüreğin akını örtmesin.

Gece rüzgârı esti; sırtın otlarını yatırdı, iki yiğidin yelesini savurdu. Önce Çubak atından indi. Kamçısını çözdü, boynuna astı — bozkırın en eski töresi: boynuna kamçı asan, "suçum boynuma, hükmün eline" demiştir. Almambet de indi; o da kamçısını boynuna astı. İki er, ay ışığında, boyunlarında kamçı, karşı karşıya durdular.

— Dilim koptu sanki, dedi Çubak, o sözü söylerken. Kırgıl'ın zehriydi, benim ağzımdan aktı; ama akıtan ağız benim ağzım. Affet, Almambet. Bundan geri kanım kanın olsun.

— Ben affettim bile, dedi Almambet. Sen beni "kıtay" diye vurdun; ama o yara sen doğmadan açılmıştı, Çubak. Sen yalnız üstüne bastın.

Manas ikisinin ellerini birleştirdi, kendi elini üstlerine koydu.

— And için, dedi. Bu dünyada yoldaş, o dünyada ahiretlik olun.

— Ahiretlik olduk, dedi ikisi bir ağızdan.

Gece rüzgârı, üç erin andını alıp bozkıra dağıttı. Bozkır unutmaz; söylenen ant, geçilen geçitte, içilen suda, yakılan ateşte saklanır, günü gelince sahibinden sorulur.

Ve döndüler, üç atlı, yan yana, konak yerine sürdüler. Ama Manas'ın içinde bir düğüm kalmıştı: Almambet'in "o yara sen doğmadan açılmıştı" sözü. O gece konak yerinde büyük ateş yakıldı; Bakay geldi, Sırgak geldi, çorolar halka oldu. Manas, Almambet'e döndü:

— Kardeşim, dedi. Yaranı gördük, kanını görmedik. Bu ordu seninle Beecin'e yürüyecek; yürüyen, ardındakinin kim olduğunu bilmeli. Anlat. Kimsin, nereden koptun, hangi yollardan geçip bize ulaştın? Jomokunu söyle; gece uzun, kulak çok.

Almambet ateşe baktı. Alevin içinde bir şeyler gördü; belki Beecin'in kuleleri, belki bir kadının yüzü. Sonra başladı — ve başlayınca, seksen günlük şölenin, seksen konağın, seksen kavganın anlatamayacağını bir gecede anlattı.

✦ ✦ ✦

Jomok derler bizim ellerde böyle anlatıya, dedi. Ama benimki masal değil; her sözünün altında ya bir mezar ya bir yara yatar. Dinleyin öyleyse.

— Ben doğmadan önce adım kondu, dedi Almambet. Beecin'in yıldız sayıcıları, Esenkan'ın falcıları göğe bakıp titrediler: "Azizkan'ın soyundan bir oğul doğacak; doğarsa Beecin'i yıkar." Babam Azizkan, Beecin'e bağlı hanlardandı; bu söz kulağına varınca sarayının direkleri sarsıldı. Anam Altınay o zaman gençti, kısırdı, yıllardır çocuğu olmuyordu. Derdine derman ararken bir gece — anam anlatırdı bunu, sesi hep kısılırdı anlatırken — bir gece otağına bir ışık girmiş. Ne kapıdan girmiş ne bacadan; girmiş işte, nur gibi, su gibi. Anam o nurdan gebe kaldığına inanırdı. Kime söylediyse gülmüş; ama anam bilirdi. Ana, karnındakinin nereden geldiğini bilir.

— Doğduğumda babam iki şeyin arasında kaldı: falcıların sözü bir yanda, kucağındaki oğul bir yanda. Öldürmedi; öldüremedi. Ama Beecin'in töresi acımasızdır: han oğulları, altmış başlı ejderhanın okuluna verilir. Averden gölünün dibinde, derler, o okul; kimine göre göl kıyısında bir kara in. Binlerce çocuk girer, avuç kadarı çıkar. Ejderhanın öğrettiği ilim, büyü ilmidir: bulutu sağmayı, kara taşla yağmur yağdırmayı, sisi yorgan gibi örtmeyi, düşman gözüne dünyayı ters göstermeyi orada belletirler. Belletirken de kırarlar; kaldıramayan çocuğu göl yutar. Ben altı yıl o karanlıkta kaldım. Altı yıl gün yüzü görmedim, altı yıl ana kokusu duymadım, altı yıl uykuya "belki uyanmam" diye yattım. Yanımda yatan çocukların sabaha kalmadığı geceler oldu; adlarını sayamam, sayarsam bu gece bitmez. Ben çıktım. Neden ben? Bilmem. Belki anamın nurundan, belki falcıların korkusundan; korkulan çocuk, zor ölür.

Ateş çıtırdadı. Çorolar taş kesilmişti; Çubak, dizlerine bakıyordu.

— Okuldan çıktım, er oldum, babamın sağ yanına oturdum. Yirmi bir yıl Beecin'de hanlık ettim; buyruğum yürüdü, sözüm kesti. Konurbay'ı o zamandan bilirim: hırsı boyundan, kini hırsından büyüktür. Her şeyim vardı — taht, yılkı, altın, ad. Bir gece düş gördüm. Düşümde ak sakallı bir derviş geldi; elinde ne kılıç vardı ne kitap, yalnız bir ışık. "Almambet," dedi, "taptığın putun kulağı yok, gözü yok; seni Yaratan'ı tanı." Uyandım, terden gömleğim sırtıma yapışmış. Bir gece daha geldi, bir gece daha. Üçüncü gecenin sabahında kalktım, putların durduğu evin kapısını açtım, baktım: taş. Boyalı taş. Kulağı yok, gözü yok. O sabah kelime getirdim; kimse duymadan, tek başıma, Beecin'in ortasında Müslüman oldum.

— Gizledim; gizlenen iman, közde ateş gibidir, illa duman verir. Anama açıldım önce. Altınay dinledi, ağladı, "senin nurun buymuş demek" dedi ve o da iman etti. Sonra babama gittim. Tahtında oturuyordu; yanında putu — altından dökülmüş, gözleri yakut. "Baba," dedim, "bu taş seni ne doğurttu ne doyurdu. Gel, Yaratan'a dön." Babam bana baktı; yemin ederim, bir an gözünde bir yumuşama gördüm. Ama sonra elini uzattı, putuna sarıldı. "Ben atamın dininde ölürüm," dedi, "ve seni de o dinde öldürürüm. Ya döner tövbe edersin ya öz oğlumun başını keserim." Kılıcını çekti. Baba kılıcı, oğula ağır gelir; ama oğulun imanı, baba kılıcından ağır geldi. Vuruştuk. Tahtın önünde vuruştuk; putu devrildi, yakut gözleri yerde yuvarlandı. Ve ben... ben, babam Azizkan'ın başını, oturduğu tahtın üstünde kestim.

Almambet sustu. Ateşin sesi bile kısıldı sanki. Manas'ın çenesi göğsüne düşmüştü; Bakay gözlerini yummuştu; genç Sırgak'ın yanaklarında iki ıslak çizgi parlıyordu.

— Beddua etmeyin bana, dedi Almambet, sesi çakıl gibi. Ben kendime yeteni ettim. Otuz yıl geçti, o baş her gece düşüme girer. Din uğruna verdim; verdim vermesine, ama baba başıdır, yerine hiçbir şey konmaz. Çubak, kardeşim — sen bana "kıtay kul" dedin ya. Kıtay'ım diye babamı kestim sananlar da oldu, din değiştirdim diye taht istedi diyenler de. Ben yalnız bir şey istedim: kulağı olan, gözü olan, kalbimi bilen bir Yaratan'a kul olmak. Kıtay'a kul olmadım, öz babama kul olmadım — kul sözü bana bu yüzden ağır gelir.

Çubak yerinden kalktı, halkanın ortasından geçti, Almambet'in karşısına diz çöktü ve bir daha, bu kez herkesin önünde, kamçısını boynuna astı. Almambet onu omuzlarından kaldırdı, bağrına bastı. Kimse bir şey demedi; denecek söz, ikisinin arasında zaten söylenmişti.

— Gerisini de söyle, dedi Bakay usulca. Yaranın ağzını açtın; dibini de göster ki iyi olsun.

✦ ✦ ✦

— Babamın başı düşünce Beecin ayağa kalktı, dedi Almambet. Esenkan buyruk saldı, Konurbay orduyla üstüme geldi. Anam Altınay — hatun kişi, derler, otağda oturur; benim anam öyle değildi. Zırh kuşandı, ata bindi, benim sağımda vuruştu. Erkekçe vuruştu; kaçanı kovaladı, geleni karşıladı. Üç gün üç gece savaştık, üç gün üç gece Beecin'in yolları kan aktı. Üçüncü günün ikindisinde Kococaş — Konurbay'ın nişancısı, gözü şahin, yüreği taş — tepeden anamı gördü. Kurşun, zırhın kavşağından girdi. Anam atından düşmedi; atının boynuna kapandı, bana baktı, "yürü oğul," dedi, "geri bakma." Sonra düştü. Ben anamı savaş meydanında gömdüm; mezarına taş bile koyamadım, düşman basmasın diye izini otla örttüm. Anam Altınay, nurdan gebe kalan kadın, kara toprakta yatar; şehittir, yeri nurdur — ben buna inanmasam bu ateşin başında oturamam.

— Beecin'den koptum; kopan taş nereye yuvarlanır? Bilmedim. Ardımda yanan bir şehir, önümde adını bilmediğim bozkırlar vardı. Sarı-Arka'yı geçtim; o uçsuz sarı denizde günlerce tek başıma sürdüm, gölgemden başka yoldaşım olmadı, atımın soluğundan başka ses duymadım. Sır-Derya'yı gördüm, suyundan içtim, Buhara yolcularından yol sordum; sonunda Kazak Kökçö'nün eline vardım. Kökçö beni iyi karşıladı; hakkını yemem, altı yıl ekmeğini yedim, altı yıl yılkısını güttüm, ordusunu düzdüm, düşmanını kırdım. Ama benim gibisi için el kapısı hep el kapısıdır. Yılkıyı semirttim — "kıtay büyüsü" dediler. Savaşı kazandım — "kıtay hilesi" dediler. Sonunda fitne, Kökçö'nün kulağına kadar tırmandı: "Almambet hatununa göz koydu, tahtına diş biledi" dediler. Yalandı; yalanın kanıtı olmaz ama yankısı olur. Kökçö'nün yüzü bana döndüğünde eski yüz değildi artık. Bir gece tuzak kuruldu; sofraya çağrıldım, sofranın ardında kılıçlar bekliyordu. Beni Akerkeç kurtardı — Kökçö'nün hatunu, akıllı hatun. Gizlice haber uçurdu: "Bu gece gitme, yarın da durma. Sana bu elde ekmek kalmadı. Ama dinle: Talas'ta bir er varmış, adı Manas; kırk çorosu varmış, kapısı ele açık, sofrası yetime kurulu. Yaralı yiğitler oraya varırmış. Var, git; senin derdinin dermanı oradaymış."

Almambet başını kaldırdı, ateşin üstünden Manas'a baktı.

— Ben sana böyle geldim, Manas. Tahtsız, anasız, babasız, elsiz. Bir atım vardı, bir kılıcım, bir de sırtımda otuz yıllık yük. Sen kapında beni gördün; "kimsin" demedin, "kimlerdensin" demedin, "hoş geldin kardeşim" dedin. Kırgız beni han yaptıysa Manas'ın hatırınadır, biliyorum. Ama şunu da bilin, çorolar: ben bu sefere şan için gitmiyorum.

Beecin'de anamın otla örtülü mezarı var; babamın kestiğim başı var; kırılan binlerce çocuğun kemiği var. Ben hesap sormaya gidiyorum — Konurbay'dan, Esenkan'dan, o altmış başlı karanlıktan. Yolunu bildiğim için öncü olmak istedim; şeref için değil. Şerefse alın sizin olsun; bana yol yeter.

Halkada uzun bir sessizlik oldu. Sonra Kırgıl çal — zehri döken ihtiyar — ağır ağır ayağa kalktı. Dizleri çatırdadı; belki dizleri değil, içindeki bir şey.

— Ben döktüm bu fitneyi, dedi. Kocadım, gözüm kısıldı, kısık göz her geleni düşman görür. Almambet, bu ak sakala bakma; altında kara bir gönül taşıdım bu gece. Hakkını helal et. Ama şunu da söyleyeyim, hepiniz duyun: söz güzel söylenir, yiğit olan herkes güzel söyler. Beecin'de yirmi bir yıl hanlık ettim diyorsun; tonla altının, saydığın hazinelerin nerede? Anlattıkların düş mü, gerçek mi — bunu ne bileyim ben?

Ordunun içinden bir homurtu geçti; ama Almambet elini kaldırdı.

— Çal doğru söyler, dedi. Söz kanıt istemez; ordu ister. Beecin'den kaçarken yanıma altın almadım — kaçak adamın altını, mezar taşıdır. Ama hepsini gömdüm. Tal-Çoku'yu bilir misiniz; şu önümüzdeki kara tepeyi? Onun gün doğusu yamacında, üç kayanın kucağında, bir kulaç derinde bir ton altın yatar: yambılar, koşum takımları, anamın bileziği. Yedi yıl önce gömdüm, üstüne ant içtim: "Bir gün Beecin'e ordu ile dönersem seni çıkarır, o orduya harcarım." Kazma getirin. Ya sözüm çıkar ya başım.

Manas kaşlarını çattı — konuğunun sözünün sınanması ağırına gitmişti; ama Almambet'in yüzünde ne öfke vardı ne telaş. Bekleyen adamın yüzüydü o; yedi yıldır bu geceyi bekleyen adamın.

Meşaleler yakıldı, kazmalar kapıldı, ordu Tal-Çoku'nun yamacına yürüdü. Üç kayayı buldular; Almambet'in gösterdiği yeri kazdılar. Bir kulaç indiler — kazma bir şeye tok vurdu. Deri çuvallar çıktı; çuvallar açıldı; meşale ışığında altın, gömüldüğü günkü gibi, sapsarı güldü. Yambılar elden ele dolaştı; Kırgıl çal bir yambıyı avucunda tarttı, tarttı, sonra Almambet'in önünde ta yerlere kadar eğildi.

— Sözün çıktı, dedi. Bundan geri senin sözün, benim başımdır.

Almambet altına dönüp bakmadı bile.

— Kanıkey'in kül azığına katık olsun, dedi. Orduya dağıtın. Anamın bileziğini yalnız — onu bana verin. Onu Beecin'e ben götüreceğim; anam, oğlunun döndüğünü bileziğinden tanısın.

✦ ✦ ✦

Tan yeri ağarırken ateş közlenmişti; ordu çadırlarına çekilmiş, halkada az kişi kalmıştı: Manas, Bakay, Çubak, bir de uykusu kaçan genç Sırgak. Almambet közlere bir dal daha attı.

— Manas, dedi. Bir de vasiyetim var; er kişi sefere vasiyetsiz çıkmaz. Beni dinle. Bu yoldan dönmezsem — Beecin büyüktür, karanlığı derindir, dönmeyebilirim — ağlamak yok, yas uzatmak yok. Hatunum yüklüdür; oğlum doğarsa adını Külçoro koyun. Kül — ocağın külü; ocak söner, kül kalır, külün altında köz kalır. Benim közüm o olsun. Ona anlatın: babası kıtay doğdu, Müslüman öldü; iki elin arasında kaldı ama tek yüreğe sığdı. Atımı ona saklayın, kılıcımı ona verin. Ve bir gün Beecin'e yol düşerse, Averden gölünün kıyısından geçerken bir avuç toprak alsın; o toprakta babasının çocukluğu gömülüdür.

Manas, "dönmezsem" sözüne itiraz edecek oldu; Bakay elini dizine koyup susturdu. Vasiyet kesilmez; vasiyet, erin kendi cenazesiyle barışmasıdır.

— Vasiyetin boynumuza borç, dedi Manas yalnızca. Oğlun doğarsa Külçoro konacak; bu ordu tek er kalsa o ad konacak. Ama sen döneceksin, Almambet. Ben düşümde gördüm: Beecin'in kapısında ikimiz yan yana duruyorduk. Düşüm yalan çıkmaz benim.

Almambet gülümsedi; gülümsemesinde bir şey vardı ki Bakay'ın yüreğini üşüttü — düşü bilenlerin, düşün ötesini de bilenlerin gülümsemesiydi. Ama bir şey demedi; köze baktı, sustu.

— Bir dileğim daha var, dedi Almambet. Keşfe çıkıyorum; Beecin'in kapısına kadar yol yoklanacak, karakollar sayılacak, sular tadılacak. Yanıma ordu olmaz; kalabalık keşif, davullu hırsızlıktır. Bir tek yoldaş isterim.

Çubak doğruldu:

— Ben varım. Kavgamızın kefareti olsun; ilk oku beraber yiyelim.

Almambet gülümsedi; o gece ilk kez gülümsedi.

— Sağ ol, kardeşim. Ama sen ordunun yumruğusun; yumruk gövdeden ayrılmaz. Ben... — ve döndü, közün öbür yanında dizüstü oturan, gözleri uykusuzluktan değil heyecandan parlayan delikanlıya baktı — ben Sırgak'ı isterim.

Halkada bir şaşkınlık dolaştı. Sırgak, çoroların en gençlerindendi; bıyığı yeni terlemiş, kılıcının kabzası daha eskimemişti.

— Neden o? diye sordu Manas; kızmadan, merakla sordu.

— Çünkü genç göz uzağı görür, dedi Almambet. Çünkü genç yürek yorulmaz. Çünkü Sırgak bu gece jomokumu dinlerken bir kez bile "kıtay" diye bakmadı bana; yalnız "ağabey" diye baktı. Keşifte adamın sırtını döneceği kişi, ona nasıl baktığı kişidir. Kalk, Sırgak. Atını yemle, kılıcını bile. Tan atınca yola çıkıyoruz.

Sırgak ayağa fırladı; sevincinden mi korkusundan mı, dizleri titriyordu. O gece uyumadı; atını üç kez yemledi, kılıcını üç kez biledi, doğunun karartısına üç kez bakıp üçünde de yutkundu. Manas kalktı, iki eri iki yanına aldı, doğuya döndü. Tan, Ala-Too'nun ardından değil, gidecekleri yönden, Beecin'in üstünden söküyordu; ama o sökük ışığın altında ufuk, aydınlanacağına kararıyor gibiydi — sanki gün oradan doğmuyor, oraya çekilip yutuluyordu.

— Şu karanlığı görüyor musunuz? dedi Manas. Beecin'in karanlığıdır; yirmi bir yılını yutmuş, ananı yutmuş, babanı yutmuş. Gidin, yoklayın onu. Ama bana ikiniz de geri gelin. Akkelte'nin ilk kurşunu sizsiz atılmayacak.

Sırgak, Manas'ın önünde eğildi; sonra Çubak'a döndü, iki er kucaklaştı. Çubak, delikanlının kulağına yalnız şunu dedi: "Onun sırtı sana emanet; senin sırtın ona. Ben ikinizin de yolunu her akşam doğuya bakıp bekleyeceğim." Bakay, iki yolcunun avucuna birer tutam Talas toprağı koydu — töredir; gurbette yürek daralınca koklanır, toprak adama evini hatırlatır.

İki atlı, tan yeriyle karanlığın birbirine karıştığı çizgiye doğru sürdüler; önce gölgeleri küçüldü, sonra kendileri. Manas, Tal-Çoku'nun yamacında, açılmış çukurun başında uzun süre durdu. Çukur boştu artık; ama Manas'a öyle geldi ki asıl hazine oradan dün gece çıkarılmamıştı — asıl hazine, şu an karanlığa doğru küçülen iki karaltıydı ve o, hazinesini kendi eliyle Beecin'in ağzına sürmüştü. Kamçısını sıktı, geri döndü. Ordunun uyandırılması, yolun sürülmesi gerekti; keşfin haberi gelene dek her gün, bir yıl kadar uzun olacaktı.

10. BÖLÜM

Almambet İle Sırgak'ın Keşfi

— ❖ —

Beecin'in sınırına vardıklarında gece, bozkırın üstüne ıslak bir keçe gibi çökmüştü. Ay yoktu; yıldızlar da sanki bu toprağın üstüne bakmaktan çekinir gibi seyrek, soluk, ürkekti. Almambet, Sarala'nın dizginini kasıp durdu; ardındaki Sırgak da Kartkürööñ'ün başını çekti. İki er, iki at, koca bir düşman ülkesinin eşiğinde, nefeslerini bile ölçerek beklediler.

— Bundan öte, dedi Almambet alçak sesle, benim doğduğum, senin hiç görmediğin yer. Bundan öte her taş göz, her kuş kulak, her yol tuzaktır. Ben ne dersem onu yap, ben ne zaman durursam sen de dur. Söz mü?

— Söz, dedi Sırgak. Kırk çoronun en genciyim ama en korkağı değilim, Almambet ağa. Yolun neyse yolum odur.

Almambet karanlığa uzun uzun baktı. Bakışı bir avcının değil, bir dönenin bakışıydı; bu dağların kokusunu, bu suların şıpırtısını, bu gecelerin ağırlığını çocukluğundan tanıyordu. Esenkan'ın hocalarından altmış türlü ilim öğrendiği günler aklına geldi; o ilimlerin kimi bulut çeviren, kimi göz bağlayan, kimi yol açan ilimlerdi. Şimdi hepsi lazım

olacaktı; çünkü Beecin'in sınırı kılıçla değil, büyüyle örülmüştü, halka halka bir zincir gibi: en dışta ejderha, sonra kaplan, sonra mergenler, sonra gözcü hayvanlar, sonra tek gözlü dev, sonra Kanışay'ın ordusu... Zinciri kıracaksan halkasından başlayacaktın.

İlk halka geçit ağzında yatıyordu. Uzaktan bakan onu devrilmiş bir kara dağ sanırdı; ama o kara dağ soluk aldıkça iki yanındaki kuru otlar kavrulup savruluyor, geceye is kokusu yayılıyordu. Ejderhaydı; Beecin yolunu yüz yıldır bekleyen, gövdesi geçidi baştan başa kapatan bir ejderha. Onun berisinde, kayaların gölgesinde, gözleri kor gibi yanan bir kaplan gezinmekteydi; daha beride, taş oyuklarına yuvalanmış mergenler, yayları kurulu, okları kirişte, kımıldayan her karaltıya ölüm göndermek için bekleşiyorlardı.

Sırgak bunları görünce elini gayri ihtiyari kılıcının kabzasına götürdü. Almambet onun bileğini tuttu.

— Kılıç burada işe yaramaz, balam. Burada kılıçtan önce dil konuşur.

Attan indi. Sınır taşının dibine çömeldi, koynundan eski, yağlanmış bir kayış çıkardı, kayışın üstündeki yazıları parmağıyla okşaya okşaya okumaya başladı. Sesi önce fısıltıydı; sonra o fısıltı yer altından gelen bir uğultuya dönüştü, uğultu büyüdü, büyüdü, gecenin dokusunu bir bez gibi gerdi. Almambet okudukça bulutlar alçaldı, dağların doruğundan aşağı kar kokulu bir yel indi, geçidin ağzını duman bürüdü. Ejderha huzursuzlandı; koca başını dumanın içinde sağa sola salladı, sonra o yüz yıllık gövde ağır ağır kalktı, sürüne sürüne geçitten çekildi, karanlık bir derenin içine akıp gitti. Kaplan bir kez uludu; ulumasının yarısı boğazında kaldı, kuyruğunu kısıp kayalıklara kaçtı. Mergenlere gelince — Almambet'in okuduğu ilim onların gözüne uyku, kirişlerine gevşeklik saldı; oldukları oyukta başları göğüslerine düştü, yayları dizlerinden kaydı.

— Yürü, dedi Almambet, sesi terden ıslanmış gibi ağırdı. Bu halka çözüldü. Ama tez yürü; büyünün ömrü, tan yerinin insafına kalmıştır.

Geçidi geçtiler. Geçtiler geçmesine ama Almambet'in yüzünde ferahlık yoktu; gözü yerde, kulağı yelde, boyuna bir şey arıyordu. Nihayet, alacakaranlık ağarırken, önlerindeki sırtın üstünde bir karaltı belirdi: bir tilki. Ama tilki gibi tilki değil; boynu uzun, adımı ölçülü, ikide bir durup arkasına bakan, sırtında bir şey taşıyan bir tilki.

— İşte, dedi Almambet, Beecin'in altı aylık yoldan haber taşıyan gözcüsü. Bu tilki her ayın başında sınırı dolanır, gördüğünü koklar, kokladığını Karagul'a taşır. Bu tilki bizden önce varırsa, Beecin bizden önce uyanır. Sırgak, ok senin, un benim: ben ilimle yolunu keseyim, sen kirişle canını al.

Almambet avucuna bir tutam toz aldı, üfledi; yel döndü, tilkinin burnuna kendi kokusundan başka koku gitmez oldu. Hayvan şaşırdı, olduğu yerde iki kez döndü. O dönüşün ikincisinde Sırgak'ın oku vınladı; tilki sıçradı, havada bir kez kıvrıldı, sırtındaki yüküyle beraber otların içine düştü.

Vardılar, baktılar: tilkinin yanı başında sırım ile bağlanmış bir deri torba. Almambet torbayı açtı, açar açmaz eli durdu. Torbadan çıkan, sırma işlemeli, omuzları kartal kanadı gibi dikişli, göğsünde ejder nakışı taşıyan bir kaftandı — Konurbay'ın kaftanı. Beecin'in kara sözlü, kara yürekli beyinin, Manas'ın can düşmanının kaftanı; gözcü tilkiyle sınır beylerine nişan diye yollanan kaftan.

Almambet kaftanı iki eliyle havaya kaldırdı, tan yerinin ilk ışığında evirdi çevirdi. Sonra yavaşça güldü; o gülüşte sevinçten çok, bıçak parıltısına benzer bir şey vardı.

— Kanıkey, dedi kendi kendine, ey akıl küpü Kanıkey... Sen bunu ta Talas'tan görmüşsün.

Sırgak anlamadı:

— Neyi görmüş, ağa?

— Yola çıkarken heybeme ne koyduğunu bilir misin? Kendi eliyle biçip diktiği bir at örtüsü. Rengi, tüyü, yelesi, dört ayağının sekisi — tıpkı Algara. Konurbay'ın Algara'sı. "Gün gelir lazım olur," dedi, "düşman toprağında insanın kendi yüzü en ağır yüktür." Al işte: kaftan Konurbay'ın, örtü Algara'nın. Bugünden geri ben Almambet değilim, balam. Bugünden geri ben Beecin'in beyi Konurbay'ım; sen de benim yanımda yürüyen kara kulum. Dilini yut, başını eğ, ben kükrersem sen titre.

Kaftanı giydi; omuzları doldurdu, sanki üstüne dikilmişti. Kanıkey'in örtüsünü Sarala'nın üstüne örttüler; ak benekli sarı at, örtünün altında geceden kopmuş bir parça gibi karardı, Algara oldu çıktı. Almambet atın üstüne kuruldu; oturuşunu değiştirdi, boynunu değiştirdi, bakışını değiştirdi. Sırgak, ömründe ilk kez, yanındaki adamdan ürktü: karşısında duran, kaşı kara, kibri dağ, sesi taş yaran Konurbay'ın ta kendisiydi.

İkinci gözcü, kuşluk vakti çıktı karşılarına: bir kulca, bir yaban koçu; boynuzları burma burma, gözleri insan gözü gibi dikkatli. Sınırın ikinci habercisiydi; tilki koku taşırdı, kulca görüntü. Kulca onları görünce kaçmadı; çünkü gördüğü, Beecin'in beyi Konurbay'dı, Algara'sının üstünde, kaftanı sırtında. Hayvan başını eğdi, yaklaştı — gözcü, efendisine haber vermeye alışıktı. Almambet ona kendi dilince, kuş ile kurdun anladığı o eski dilce

seslendi, yanına çağırdı; kulca üç adım kala durdu, burun kanatları titredi, bir yanlışlık sezdi sezmesine ama iş işten geçmişti. Sırgak'ın oku bu kez de şaşmadı. İkinci halka da düştü.

— Günahı boynumuza, dedi Sırgak, hayvancıkların suçu neydi?

— Suçları yok, günahları çok, dedi Almambet. Bu ikisi haber taşımasa, Beecin'in beşiğindeki bebek bile bizi düşünde görürdü. Ağlama gözcüye, balam; sen önündeki yolu gör. Şimdi sıra keçillerde.

Keçiller, sınır boyunun kırk rahibiydi; kırk tepede kırk taş kule, kırk kulede kırk dua çarkı döndürür, döndürdükçe sınırın büyüsünü tazelerlerdi. Onlar durdukça çözülen her halka yeniden bağlanır, uyuyan her mergen yeniden uyanırdı. Almambet — daha doğrusu kaftanın içindeki Konurbay — en yakın kuleye at sürdü, kapısına kamçısıyla vurdu, sesini taş gibi sertleştirip haykırdı:

— Konurbay geldi demediler mi size? Kırkınız da inin, ayağıma gelin! Sınırda iş var, sır var; kulede dua ile oyalanmanın sırası değil!

Kaftanı gören, Algara'yı gören, o sesi işiten keçiller birbirine haber uçurdu; kırk tepeden kırk gölge indi, sabah dumanının içinde bir araya geldiler, başları önlerinde, elleri kavuşuk, geldiler Konurbay sandıkları adamın ayağına dizildiler. Almambet onları saydı: kırk. Bir eksik olsa, kaçan bir olsa, iş yarım kalırdı. Kırktı, tamamdı.

Sonrası tez oldu ve romanın kalemi burada hızlanır, çünkü kılıcın işi uzatılmaya gelmez: Almambet kaftanın altından kılıcını sıyırdı, Sırgak yandan girdi. Kırk keçil, dua çarklarından uzakta, taş kulelerinden aşağıda, çıplak bir yamacın üstünde kırıldı. Ölürken bile şaşkındılar; kendi beyleri sandıkları adamın kılıcı altında, kendi büyülerinin çözülüşünü seyrederek gittiler. Kırk çark durdu, kırk kule sustu; sınırın büyüsünü tazeleyecek dil kalmadı.

Almambet kılıcını otlara sildi. Yüzü karanlıktı.

— Sevinme, dedi Sırgak'a, o da bir şey demediği halde. Ben de sevinmiyorum. Ama Çon Kazat dediğin gün bir günde kopmaz, balam; önce böyle sessiz kanlarla mayalanır. Bunların kırkı sağ kalsa, yarın Beecin önünde kırk bin er ölürdü. Terazi budur; ağırına ben katlanırım.

✦ ✦ ✦

Çoñ Malgun'u altıncı günün sabahında ancak devirebildiler.

O, sınır zincirinin en kalın halkasıydı: tek gözlü bir dev; boyu kule, bileği tokmak, tek gözü alnının ortasında değirmen taşı kadar. Kara-Sengir denen boğazın ağzında otururdu; oturduğu yerden altmış adımlık boğazı bacaklarıyla kapatır, geçmek isteyeni — kuş olsun, kurt olsun — avucunda ezerdi. Kaftan onu aldatmadı; çünkü Çoñ Malgun gözle değil, kokuyla tanırdı ve Almambet'in kokusunda, kırk yıl kımız içmiş bir adamın kokusu vardı.

— Kırgız! diye gürledi dev, daha onlar boğazın ağzına varmadan. Kaftanın Konurbay'ın, kokun Kırgız! Gel, gel; altı aydır insan eti yemedim!

Altı gün boğuştular. Üç gün Almambet döndü devin çevresinde: kılıç vurdu, kılıç devin derisinden kaydı; mızrak sançtı, mızrak kaburgasında kamış gibi kırıldı. Dev yoruldu mu bir kayaya yaslanır, tek gözünü yumar gibi yapar, pusu kurardı; Almambet ilim okur, boğazı dumana boğar, devin kulağını uğultuyla doldururdu. Üç gün de böyle geçti: ne dev onları tutabildi, ne onlar deve işleyebildi. Erzak tükendi, atlar zayıfladı, Sırgak'ın avuçları kirişten yarıldı.

Altıncı gece Almambet, Sırgak'ı yanına çekti:

— Bu devin derisine demir işlemez, ama şu dünyada her yaratığın bir kapısı var. Onunki, o tek göz. Ben yarın onu söz ile oyalayacağım; Konurbay'ın ağzıyla konuşup aklını bulandıracağım. Dev, aklı bulandı mı gözünü kırpmadan dinler; dinlerken göz, göz olmaktan çıkar, hedef olur. Sen kayanın üstünde yat, mızrağını hazırla. Elin titrerse ikimiz de bu boğazda kalırız.

— Elim titremez, dedi Sırgak. Talas'tan çıkarken Manas ağama and içtim: "Almambet'i sana sağ getiririm" dedim. Andı olan erin eli titremez.

Tan atarken Almambet boğazın ortasına yürüdü, yalnız, yaya, kaftanı sırtında. Devin karşısına dikilip Konurbay'ın kibriyle seslendi; Beecin'in içinden haberler saydı, Esenkan'ın adını andı, devin anasının adını andı — devlerin de anası olur ve adını bir yabancının ağzından duymak onları çocuklaştırır. Çoñ Malgun şaşırdı; o koca göz, kirpiksiz, kapaksız, faltaşı gibi açılıp Almambet'e dikildi. İşte o an, kayanın üstünden Sırgak'ın mızrağı indi. Değirmen taşı kadar göz, bir anda söndü. Dev, iki eliyle yüzünü tutup ayağa kalktı; kalkışı bir dağın kalkışıydı, çığlığı boğazın iki yakasından taş kopardı. Kör, sağır, sağa sola tokmak savurdu; savurdukça Almambet çevresinde döndü, döndü, döndü — üçüncü dönüşte kılıç, devin dizardına indi. Çoñ Malgun dize geldi. Dize gelen başın işi bitmiştir: Almambet'in ikinci vuruşu o koca başı gövdeden ayırdı.

Altı günün sonunda, boğazın ağzında, iki er soluk soluğa birbirine baktılar. Sonra Sırgak — hâlâ çocuktu işte — güldü:

— Ağa, dedi, bu devin gözünü ben oydum, bunu manasçılar söylerken benim adımı da ansınlar bari.

— Anarlar, dedi Almambet, ve ilk kez, yüzündeki karanlık bir parça açıldı. Sırgak'ın omzuna elini koydu. — Anarlar, balam. Ama daha söylenecek çok iş var; gece olmadan Kanışay'ın ordugâhını bulmamız gerek.

Kanışay'ın ordugâhı, sınırın iç yüzünde, bir gölün kıyısındaydı: bin çadır, on bin er, gölden orduya gece gündüz su taşıyan da bir dev — Malgun'un soyundan, ama ondan küçük, ondan kalın kafalı bir dev. Almambet iki gün ordugâhı uzaktan seyretti; su devinin yolunu, saatini, omzundaki koca tulumları ezberledi. Üçüncü gece dev, göl kıyısında tulum doldururken, karanlığın içinden Almambet çıktı; ne olduğunu dev anlamadan iş bitti, gövdesi göle, kılığı Almambet'e kaldı. İlim bu ya — Almambet suretini de aldı devin: omuzları o omuz, yürüyüşü o yürüyüş; sırtında tulumlar, ordugâhın kapısından girdi, kimse dönüp bakmadı. Su taşıyana kim bakar?

O gece Çagaan'dı; Beecin'in yıl bayramı. Bin çadırın ortasında ateşler yakılmış, kazanlar kurulmuş, rakı küpleri dizilmişti. Kanışay'ın erleri bayram gecesi silahı bırakır, kâseyi alırdı. Su taşıyan dev, o gece küplerin arasında dolaştı; her küpün ağzından su boşaltır gibi yaptı, her küpün içine koynundaki kara kesenin tozundan bıraktı. O toz, Esenkan'ın hocalarının en kara ilmiydi; Almambet onu çocukken öğrenmiş, ömründe bir kez olsun kullanmamıştı. O gece kullandı.

Bayram kızıştı, kâseler doldu boşaldı, türküler yükseldi, sonra türküler teker teker kesildi. Gece yarısını geçe, bin çadırlık ordugâhta ayakta kalan, göl kıyısına kaçmış tek bir dev kadınıydı — Kanışay'ın sofracısı; rakıya ağzını sürmemişti, gördüğünü anlamış, karanlığa atılmıştı. Altı aylık yolun haberi bir kişiyle de gider. Sırgak, ordugâhın dışında, atların yanında bekliyordu; kaçan karaltıyı gördü, Kartkürөñ'ü sürdü, göl kıyısının yumuşak toprağında yetişti, işini gördü. Dev kadını devrildi; haber, göl kıyısında kaldı.

Sabah olduğunda ordugâh sessizdi. Almambet göl kıyısında yüzünü yıkadı, uzun uzun yıkadı; sanki yüzüyle beraber başka bir şeyi de yıkamak istiyordu. Sırgak sormadı. Sınırın büyülü bekçi zinciri, ejderhadan keçile, tilkiden deve, halka halka çözülmüştü; Beecin'in kapısı önlerinde, bekçisiz, açık duruyordu. Ama Almambet'in yüzünde zafer yoktu; yorgun bir borçlunun yüzü vardı, borcunun büyüğünü henüz ödememiş bir borçlunun.

✦ ✦ ✦

Oradan öte yol, Almambet'in çocukluğundan geçiyordu.

Kan-Cayrak'a vardıklarında ikindiydi; güneş, vadinin üstüne bal rengi bir ışık sermişti. Almambet, Sarala'nın üstünde durdu, durdu, indi; yuları Sırgak'a verdi, birkaç adım yürüdü, sonra döndü, sesi başkalaşmıştı:

— Şu dereyi görüyor musun, Sırgak? Ben bu derede balık tuttum. Şu yassı taşı görüyor musun? Anam o taşın üstünde yün dövdü. Şuradaki köpürtüye Taş-Köpürö derler; ben o köprüden ilk geçtiğimde boyum korkuluğuna yetmezdi.

Sırgak sustu. Sınırdan beri kılıç, kan, büyü, dev görmüştü; ama şimdi gördüğü şey ona hepsinden garip geldi: koskoca Almambet, kırk çoronun başı, ejderha kaçıran, dev deviren Almambet, bir derenin kıyısında sesi incelen bir çocuk olmuştu.

Yürüdüler. Vadinin ağzında koca bir çınar vardı; gövdesi üç kulaç, dalları göğe direk. Almambet çınarın dibine geldi, elini kabuğuna koydu, alnını eline dayadı.

— Anam beni bu çınarın dibinde doğurmuş, dedi. Yaylaya göçerken sancısı burada tutmuş; gölgesinde doğurmuş, göbeğimi burada kesmişler. Ben gâvurun yurdunda doğdum derler ya Talas'ta, arkamdan derler, bilirim — işte doğduğum yer burası. Toprağın günahı ne, Sırgak? Toprak toprağa benzer; şu çınar, Talas'ta bitse yine böyle biterdi.

Sonra gözü, çınarın dibine düştü ve orada, koca köklerin arasında, bir karış boyunda bir filiz gördü: taze, iki yapraklı, inatçı bir çınar filizi. Almambet çömeldi; filize dokunmadı, sadece baktı. Uzun baktı.

— Anam derdi ki, dedi sonunda, "tohumun varsa çırpı biter." Ben bu sözü çocukken anlamazdım. Kaçtığım gece — Beecin'den çıktığım, babamın ocağını arkamda bıraktığım gece — bu çınarın dibine geldim. Ağladım mı, ağlamadım mı, onu manasçılar bilsin. Ama buraya bir şey gömdüm.

Kalktı, çınarın doğu yanına geçti, adımladı: üç adım kökten, iki adım taştan. Diz çöktü, hançeriyle toprağı açtı. Toprağın altından, keçeye sarılı, pas tutmuş ama gövdesi sağlam bir demir kanca çıktı — çoban kancası, ucu kıvrık, sapı el yeriydi.

— Babamın çobanının kancası, dedi Almambet, kancayı iki eliyle tutup kaldırarak. Kaçtığım gece yanımda bundan başka bir şey yoktu. Gömdüm ve dedim ki: "Bir gün dönersem, bu kancayı bu topraktan ben çıkarırsam, bileceğim ki sözümün tohumu

varmış." Bak, Sırgak. Çıktı. Filiz de bitmiş, kanca da durmuş. Tohumu olanın çırpısı bitermiş; anam yalan söylemezdi.

Kancayı öptü, keçesine sarıp yeniden gömdü. Sırgak buna da şaşırdı:

— Niye geri koyuyorsun, ağa? Al, Talas'a götür.

— Talas'a kendimi götürdüm ya, dedi Almambet. Kanca burada dursun. Bir yerin toprağında bir şeyin gömülü olsun, balam; yoksa o yere dönmenin yolunu unutursun. Belki bir gün oğlum olur da... — Sözünü bitirmedi. Toprağı eliyle düzeltti, kalktı, Sarala'ya bindi. — Yürü. Bize daha bir ordu sürmek, bir kapı açmak, bir söz tazelemek ve bir yılkı basmak kaldı.

Ordu sürmek dediği şuydu: Beecin'in iç kalesine giden yol üstünde Ezkara'nın ve Coloy'un orduları yatıyordu — Coloy, o kaba soluklu, kazan göbekli balban; Ezkara, Esenkan'ın sınır beyi. İki ordu yerinde durdukça ne kapıya varılır ne yılkıya el sürülürdü. Almambet bu kez ne Konurbay'ın kaftanını giydi ne devin suretine girdi. Heybesinin en dibinden, keçeye sarılı bir ton çıkardı: sırtı ejder işlemeli, yakası altın köbetli, eteği yarıya dek sırmalı bir hanlık kaftanı — ama yarısı. Sağ yanı han işi, sol yanı düz kumaş.

— Babam Sooronduk'un tonu, dedi. Babam Beecin'in altı beyinden biriydi; tam han olamadı, yarım han oldu; tonunu da yarım diktirdiler, töre böyleymiş. Beecin'de bu tonu tanımayan er yoktur ve bu tonun sahibine yalan söylemek, Esenkan'a yalan söylemekten ağırdır.

Tonu giydi; yarım hanlığın kibriyle Ezkara'nın karargâhına at sürdü, gece yarısı, tek başına, elinde yarım hanlık asasıyla. Nöbetçiler tonu görünce yere kapandı. Almambet, Ezkara'nın çadırına haber saldı; sesini babasının sesine benzeterek — oğul dediğin babasının sesini kanında taşır — gürledi:

— Suuk-Tör'den haber geldi! Kırgız Suuk-Tör'ü aşmış, kırk bin atlıyla geliyor! Esenkan'ın buyruğu: Ezkara ordusunu alsın, Coloy'a haber uçursun, ikisi Suuk-Tör'ün boğazını tutsun! Gecikenin başı gider!

Yarım hanlık tonu gecikmeye izin vermezdi. Tan atmadan iki ordu, davul dövüp boru öttürerek Suuk-Tör'e — asıl yolun tam tersine, kar geçitlerinin soğuğuna — yürüyüşe geçti. Almambet bir tepenin üstünden onları seyretti; on binlerce er, bir tek yalanın rüzgârıyla, boş bir boğaza doğru akıp gidiyordu. Sırgak dayanamadı:

— Ağa, sen kılıçtan çok dil ile kırdın bu ülkeyi.

— Dil kılıçtan eski, dedi Almambet. Ve döndü, gözlerini Beecin'in surlarından yana, ışıkları uzaktan seçilen iç şehirden yana dikti. Sesi değişti; ilk kez, sesinde bir çocukluk yurdu sızısından da derin bir şey titredi. — Şimdi, dedi, benim bir borcum kaldı bu şehirde. Kılıç borcu değil. Söz borcu.

✦ ✦ ✦

Burulça, o gece rüyasında bir sarı at gördü; sarı atın üstünde, yüzü ay karanlığında bir er; erin göğsünde, yıllar önce kendi eliyle işlediği bir muska kılıfı. Uyandı; kalbi göğsünü döverek uyandı. Esenkan'ın kızıydı Burulça; on yıldır, Beecin'den kaçan bir erin ardından ne bir söz kabul etmiş, ne bir dünür ağırlamış, ne bir gülüşe gülüş vermişti. Yastığının altında hep aynı şey dururdu: yarısı kopuk bir yüzük. Öteki yarısını, kaçan er götürmüştü.

O gece Çagaan'ın kız gecesiydi; şehrin iç bahçesinde kızlar ateş çevresinde dönecek, türkü söyleyecekti. Burulça, sabah olur olmaz kapı nöbetinin başındaki kart ere haber saldı: "Kız gecesidir; bahçe kapısında er nöbetçi durması yol değildir, töre değildir; nöbeti çekin, kapıyı kız kardeşim Birmıskal'ın dadılarına bırakın." Kart er, han kızının sözünü iki etmedi; nöbet çekildi, kapı, ancak kızların bildiği bir gevşeklikle örtüldü.

Ve akşam, kızlar ateş çevresinde dönerken, bahçenin gölgeli ucundan içeri, üstünde kız kıyafeti değil ama başında bir kız başlığı, omzunda bir kız şalı, uzun boylu bir karaltı süzüldü. Kızların arasından geçti; kimi kız onu görüp güldü, kimi görmezden geldi — Çagaan gecesi, gözler kör, diller bağlı olur; töre böyledir, sevdalılar bilir. Yalnız bir kız, Birmıskal, ince, kara gözlü Birmıskal, karaltının koluna dokundu ve fısıldadı:

— Ablam çınarın altında. On yıldır her Çagaan'da orada durur. Bu gece de duruyor ama bu gece, ilk kez, elinde yüzüğüyle duruyor.

Sonra durdu, gözleri karanlıkta parladı:

— Yanında bir er daha var mı? Çubak da geldi mi?

— Çubak Talas'ta kaldı, dedi karaltı yumuşak bir sesle. Ama sağdır, yaman sağdır ve senin adını, kavga ettiği gün bile ağzından düşürmez.

Birmıskal başını önüne eğdi, şalının ucunu dişledi, bir şey demedi; demediği şeyin hepsini bahçedeki ateş söyledi.

Çınarın altında — bu bahçenin de bir çınarı vardı, her yurdun bir çınarı olur — Burulça duruyordu. Karaltı yaklaştı, başlığını çıkardı. On yıl, iki insanın arasında bir nehir

gibi akmış; iki kıyı, on yıl birbirine bakmıştı. Şimdi nehrin üstüne bir köprü kuruldu: iki adım onun, iki adım onun.

— Geldin, dedi Burulça. Rüyam yalan söylemedi.

— Geldim, dedi Almambet. Ama yalan söylemeyeyim diye geldim, Burulça: yarın giderim. Ve bir daha geldiğimde yalnız gelmem; ardımda kırk çoro, kırk bin er, önümde Manas olur. Bu şehrin üstüne o gün kara gün doğar. Ben o kara günün kılavuzuyum. Bunu bil de yüzüğü öyle uzat. Uzatmazsan, kırılmış bilirim, hakkındır.

Burulça avucunu açtı; yarım yüzük, ateşin uzak ışığında parladı.

— Ben Esenkan'ın kızıyım, dedi, ama önce sözümün kızıyım. On yıl önce ne dedimse o: senin yurdun neresiyse benim yurdum orası. Beecin'e kara gün doğacaksa, ben o günün gecesinde senin kapının önünde olurum. Al yüzüğün yarısını, getir kendi yarını; ikisi bir olsun, biz de bir olalım.

Almambet koynundan kendi yarısını çıkardı; iki kırık, on yıl sonra, bir kadın avucunda birleşti ve birleşen yerinden — manasçılar öyle söyler — ince bir sızı sesi çıktı, kırık kemiğin kaynaması gibi. Kucaklaştılar; ateşin çevresindeki türkü, hiçbir şey görmemiş gibi dönmeye devam etti. Söz tazelendi: ne uzun konuştular, ne çok durdular; sevdanın da keşif gibi tez olanı makbuldür düşman toprağında.

Bahçe duvarının dibinden bir ıslık geldi — Sırgak'ın ıslığı; kısa, iki kez, ki demekti "vakit doldu, yıldızlar döndü, nöbet değişir." Almambet, Burulça'nın alnına alnını dayadı, bir soluk öyle durdu, sonra döndü ve geldiği gibi, kızların arasından, gölgelerin içinden, geceye karıştı. Burulça çınarın altında kaldı; avucunda bütünlenmiş bir yüzük, göğsünde bütünlenmemiş bir ömürle. Ama artık bekleyişinin adı vardı ve adı olan bekleyiş, bekleyiş değildir; yoldur.

✦ ✦ ✦

Şehirden çıktıklarında gecenin en kör vaktiydi. Sırgak yolu sordu; Almambet, cevap yerine, Kartküröñ'ün yularını çözdü.

— Bundan öte yolu ben de göz ile bilmem, dedi. Çin yılkısı, Beecin'in kuzey otlağındadır; otlağın yolu yedi vadiden, yedi vadinin altısı tuzaktan geçer. Ama bu at — bu Kartküröñ dediğin boz kurt bakışlı hayvan — yılkı kokusunu yedi vadiden alır. Atların da ilmi vardır, balam; bizimkine dil, onlarınkine burun düşmüş. Ver başını, düş ardına.

Kartkürõñ'ün başını boş bıraktılar; hayvan bir soluk havayı kokladı, kulaklarını üç kez oynattı, sonra gecenin içine, yıldızsız kuzeye doğru, emin adımlarla yürüdü. İki er ardına düştü. At, birinci vadide sudan gitti ki iz kalmasın; ikinci vadide yamaçtan gitti ki rüzgâr kokuyu bassın; üçüncü vadinin ağzında durdu, geri döndü, dolambaçtan gitti — sonradan anladılar ki o vadinin dibinde çukur tuzaklar varmış. Sırgak, hayvanın her dönüşünde biraz daha küçüldü kendi gözünde:

— Ağa, dedi, bu at benden akıllı.

— Senden değil, dedi Almambet, ikimizden. Onun için kılavuz o, biz arkadayız.

Tan yeri ağarmadan, yedinci vadinin sırtına vardılar ve sırttan aşağı baktıklarında ikisinin de soluğu kesildi. Vadinin dibi, göz alabildiğine, at doluydu. Yılkı dediğin bin olur, üç bin olur; bu, sayıya gelmezdi. Kula, doru, boz, ak — tan karanlığında bir uçtan bir uca dalgalanan canlı bir deniz; Esenkan'ın, Konurbay'ın, bütün Beecin'in yılkısı, savaş günü için beslenen tulpar tohumu, bir arada, bir vadide.

Ve vadinin iki başında iki ateş: birinde Karagul — Beecin'in baş yılkıcısı, gözü keskin, uykusu tavşan uykusu; ötekinde Cañıbay, yanında çobanları, ellerinde uzun sırıklar.

Sırgak yutkundu:

— Ağa, biz iki kişiyiz.

— İkiden çoğu fazla gelirdi, dedi Almambet. Yılkı baskını kalabalık işi değil, yürek işidir. Dinle: bu yılkı ürkerse sel olur; sel olursa önünde ne Karagul durur ne Cañıbay. Bize düşen, seli Talas'tan yana akıtmak. Ben aşağı iner, ilmimin sonuncusunu okurum: yel çevirir, kurt sesi salarım sürünün kuzeyine. Sen şu sırttan, gün doğusundan girersin; okun ilki Karagul'un ateşine, ikincisi Cañıbay'ın kazanına. Vurmak şart değil; şaşırtmak şart. Yılkı güneye, geçide, bizim geldiğimiz yola dökülür. Ondan sonrası at kovmak; onu da anandan emdiğin sütle bilirsin.

Bir soluk durdu; Sırgak'a döndü, ve o an yüzünde ne Konurbay'ın kaftanı vardı ne devin sureti ne yarım hanın kibri; yalnız kendi yüzü vardı, açık, yalın, kararını vermiş bir adamın yüzü:

— Şunu da bil, balam. Bu yılkıya el sürdüğümüz an, keşif biter, kazat başlar. Bu baskın, Beecin'in yüzüne çalınmış kamçıdır; bu kamçının cevabı, Esenkan'ın bütün ordusudur. Geri dönüşü olmayan iş budur; ejderha değildi, dev değildi, buydu. Korkuyorsan söyle, sırtımızı döner gideriz, kimse bilmez.

Sırgak, kirişini yokladı, sonra güldü; o çocuk gülüşüyle değil, o gece büyümüş bir erin gülüşüyle:

— Manas ağam bize ne derdi, ağa? "Er, eşikten korkarsa, törden umut kesilsin." Ben eşikten korkmam. Çak kıvılcımını.

Almambet başını salladı. Vadiye indi; tan yerinin kızıllığı sırtların ucunu tutuştururken, bozkırın üstüne diz çöküp son ilmini okudu. Yel döndü. Sürünün kuzey ucundan, hiçbir kurdun sesine benzemeyen ama her atın kanını donduran bir ses yükseldi. Sayısız yılkı, tek bir gövde gibi ürperdi, dalgalandı ve o canlı deniz, uğuldayarak güneye, geçitten yana, Talas'tan yana aktı. Karagul'un ateşi bir ok ile dağıldı; Cañıbay'ın kazanı devrildi; iki yılkıcının çığlığı, on binlerce nalın gürültüsünde bir çırpı gibi kayboldu.

İki er, atlarını selin ardına sürdüler. Arkalarında Beecin uyanıyordu: uzakta boru sesleri, tepelerde birbiri ardına tutuşan işaret ateşleri. Almambet dönüp bir kez baktı — çocukluğunun yurduna, çınarına, gömülü kancasına, çınar altında bekleyen Burulça'ya bir kez baktı — sonra yüzünü yola döndü. Kıvılcım çakılmıştı; bundan geri ne o kıvılcımı avuç söndürebilirdi ne dua. Bozkırın üstünde, güneye akan yılkının tozu göğe direk oldu ve o tozun içinden iki atlı, büyük savaşın ilk haberi gibi, Talas'a doğru, Manas'a doğru, Çon Kazat'a doğru sürdü gitti.

11. BÖLÜM

Çon Kazat: Beecin Seferi

— ❖ —

Toz, önce ince bir tül gibi kalktı bozkırdan; sonra göğün yarısını yuttu. Esenkan'ın sayısız yılkısı, Almambet ile Sırgak'ın önünde sel olmuş akıyordu; toynaklar yeri döverken taşlar ateş çakıyor, kişneme sesleri geceyi yırtıp Beecin'in surlarına çarpıyordu. İki yiğit, iki gölge gibi sürünün kanatlarında uçuyordu: Almambet Sarala'nın yelesine yatmış, Sırgak Kartküröñ'ün dizginini gevşetmişti. Atlar da biliyordu işin ne olduğunu; insan gibi kulak kabartıyor, insan gibi ürperiyorlardı.

O tozu Beecin'de ilk gören, Konurbay oldu. Ordosunun damına çıktı, kısık gözlerini kırlara dikti, dişlerinin arasından tısladı:

— Yılkı gitti. Yılkı gittiyse, arkasından Kakançın'ın devleti gider. Algara'mı getirin!

Davullar dövüldü, borular öttü. Konurbay kara aygırı Algara'ya bindi; yanına dev gövdeli Ezkara katıldı, ardına domuz suratlı Coloy düştü, en arkadan da attığını vurmakla ün salmış nişancı Karacoy yayını gerip yola koyuldu. Arkalarında karınca gibi kaynayan Çin çerisi, yeri göğü doldurup iki yiğidin izine döküldü.

Coloy yol boyu homurdanıyordu:

— İki çobana yüz bin er! Bana bıraksanız ikisini de kuşağıma sokar getirirdim.

— Sen o ikisini tanımazsın, dedi Konurbay, gözünü tozdan ayırmadan. Biri Sarala'nın üstündeyse, o benim süt kardeşimden dönme Almambet'tir. Almambet'in bindiği tozu kovalayan, ecelini kovalar. Karacoy, yayını hazır tut; o adamlara kılıç yaklaşmaz, ancak uzaktan atılan ok değer.

Almambet dönüp baktı; ufku kaplayan karaltıyı gördü, gülümsedi. Ölümün yüzüne bakan adamın gülüşüydü bu — ne korku vardı içinde ne pişmanlık. Doğduğu topraktan sürülüp Manas'a sığındığı günden beri bir gün bile korkmamıştı; korku, yurdu olanın harcıydı, onun yurdu ise eyerinin kaşıyla kılıcının kabzası arasındaydı.

— Sırgak, dedi, kardeşim. Bu dünyada bir abdest borcumuz kaldı. Su başına inelim.

Kürpüldök Sarı-Suu'nun kıyısına indiler. Sular adını doğruluyordu; taşlara çarpıp kürpüldüyor, köpüre köpüre akıyordu. İki yiğit atlarından indi, silahlarını çimene dizdi, yenlerini sıvadı. Soğuk suyla abdest aldılar; yüzlerini yudular, ölüme hazırlanan adamlar gibi arındılar. Almambet ellerini göğe açtı:

— Kıdır yoldaşımız olsun. Ölürsek şehit, kalırsak gazi. Sırgak, sen küçüksün, kıyamadığım da sensin. Nöbetleşe vuruşalım: biri vuruşurken öbürü soluklansın, at dinlensin. Yoksa bu kalabalık bizi öğütür.

— Ağam, dedi Sırgak, ben senin ardında değil, yanında ölmeye geldim. Ama sözün söz; nöbet senindir önce, sonra benim.

İlk nöbeti Almambet aldı. Sarala'yı döndürdü, sel gibi gelen öncülerin üstüne tek başına sürdü. Kılıcı bir indi bin kalktı; önüne gelen devrildi, değdiği ikiye bölündü. Ezkara topuzunu savurup üstüne geldi; Almambet eğildi, topuz havayı dövdü, Sarala çark etti ve devin kolu omzundan ayrıldı. Ezkara böğürerek geri çekildi, yarasını sara sara ordunun içinde kayboldu. Karacoy uzaktan ok üstüne ok saldı; oklar Almambet'in zırhından sekip suya düştü. Ama nişancının gözü sabırlıydı; o, zırhın değil zırh eksiğinin avcısıydı, bekliyordu. Sonra Sırgak girdi meydana: genç kurt gibi daldı, çevik ve amansız; Kartkürõñ altında dönüyor, sahibinin gözü nereye bakarsa oraya sıçrıyordu. Böyle böyle, biri vuruşup biri soluklanarak, iki kişi bir orduyu bir gün bir gece suyun berisinde tuttular.

Ama karınca kanla beslenir; Çin çerisi kırıldıkça arttı. Coloy nara atıyor, Ezkara topuz sallıyor, Konurbay ordunun ardından ıslık çalarak sürüyordu. Almambet baktı ki kol yoruldu, kılıç körleşti, at tere battı. O zaman koynundan babasından kalan cay taşını

çıkardı: yağmurun, karın, boranın dilini bilen, göğün dizginini tutan taş. Suya soktu, eski sözleri okudu, taşı çevirdi.

Yaz günüydü; ekin biçilecek, kımız içilecek gündü. Bir anda gök yarıldı. Kuzeyden kara bulut kalktı, güneş söndü, ortalığa kış indi. Önce yağmur boşandı, sonra yağmur doluya döndü, dolu kara kesildi. Boran uludu; Kürpüldök Sarı-Suu'nun boyunda kıyamet koptu. Çin çerisi yazlığına güvenip ince giymişti; ipek kaftanlar ıslandı, yapıştı, dondu. Eller yaydan koptu, parmaklar kılıç tutmaz oldu. Atlar buz tutan bayırlarda kayıp devrildi.

— Şimdi! diye gürledi Almambet. Şimdi vur, Sırgak!

İki yiğit boranın içinden çıktı; kar onlara ana kucağıydı, düşmana kefen. Donan orduyu ekin biçer gibi biçtiler. Sarı-Suu kan aktı; suyun köpüğü kızıla boyandı, kürpüldeyen sesi iniltiye karıştı. Konurbay baktı ki gökle yer birleşmiş, ordusu yaprak gibi dökülüyor; Algara'nın başını çevirdi, boranın perdesi ardında Beecin'e kaçtı. Coloy söve söve, Ezkara topuzunu sürüye sürüye onun ardına düştü.

Boran dinince Almambet atından indi, karlara diz çöktü, yüzünü kıbleye döndü. Sırgak yanına çöktü. İkisi de bir şey demedi. Söz, o kadar ölümün yanında küçük kalıyordu.

✦ ✦ ✦

O saatte Manas'ın ordusu, İt-Ölbös dedikleri kızıl çölün ortasındaydı. Adı üstündeydi çölün: it dayanmaz, kurt geçmez, kuş uçsa kanadı tutuşur. Kırk gündür su yoktu; kum, gündüz kor gibi yanıyor, gece buz gibi soğuyordu. Yolda tek bir kuyu bulmuşlardı, o da acı; içen atlar köpürüp kustu. Dudaklar çatladı, diller damağa yapıştı; kimi er kılıcının kınını emdi serinlemek için, kimi eyer kayışını çiğnedi. Kırk çoro eyerlerinde sallanır oldu; Kırgıl çal, yaşını başını unutup delikanlılara yalan umut taşıdı: "Şu tepenin ardı su," dedi, tepenin ardından yeni tepe çıktı. Gece yıldızlar öyle alçaktı ki el uzatsan tutulacaktı; ama yıldız susuzluğa em olmaz. Manas o sefere Akkula'yı binmemişti; Kanıkey'in "yolu uzun, yükü ağır" diye seçtiği Aybanboz'un üstündeydi. Ama İt-Ölbös, dañzada yazılmayan hesapları sorar: kırk birinci günün sabahında Aybanboz iki diz üstüne çöktü, bir daha kalkmadı. Burun delikleri kum doldu, iri gözleri hana döndü, sonra söndü.

Manas, ömründe ilk kez yaya kaldı.

Kırk çoro bunu görünce içlerinden bir şey koptu. Dağ gibi adamın çölün ortasında, ölü atın başında dikilişini gördüler; kimse ona at teklif edemedi, çünkü hangi at Manas'ı

taşırdı? Han, tozlanmış eliyle Aybanboz'un yelesini bir kez okşadı, sonra doğruldu. Sesi çatlaktı ama alçak değildi:

— Yiğitlerim, beni dinleyin. Er dediğin at üstünde doğar, at üstünde ölür sanırdım; Tanrı bana yayan yürümeyi de gösterdi ki kibirlenmeyeyim. Eğer bu çölde kalırsam, kemiğimi kuma gömmeyin, Talas'a götürün. Kanıkey'e deyin ki Manas borcunu ödedi. Semetey daha beşikte; ona deyin ki babası kaçmadı, yolda kaldı. Bakay'ı ağa bilin, Almambet'i öz bilin. Ve hiçbiriniz, hiçbir zaman, düşman önünde sırtınızı dönmeyin.

— Sen ölmezsin! diye haykırdı Acıbay; ama sesi çölde cılız kaldı, kum onu da yuttu.

Kırgıl çal atından indi, dizginini hanın önüne serdi: — Benim yaşım yetti, yolum bitti; atım senindir, Han'ım. Manas ihtiyarın omzunu tuttu, dizginini geri verdi: — Senin atın senin canındır, Kırgıl ata. Manas, çorosunun canına binip gidecek adam değildir. Yayan yürürüm; yol, yürüyeni sever. Ve yürüdü; kırk çoro atlarından indi, hanın ardınca yayan yürüdü. Çöl o gün, atını esirgeyip canını esirgemeyen bir orduyu gördü.

O dar saatte, ufuktan iki karaltı göründü: Almambet ile Sırgak, yılkının öncüsünü sürüp gelmişlerdi. Kavuşma sevinci kısa sürdü; Sırgak eyerinden yaprak gibi kaydı, kuma düştü. Yüzü sararmış, dudakları morarmıştı; Karacoy'un oklarından biri zırhın kıyısını bulmuş, ucundaki zehir kırk günde iliğe yürümüştü. Bakay koştu, delikanlının göğsüne kulak koydu, göz kapağını kaldırdı, başını salladı:

— Zehir, dedi. Kara zehir. Ama Tanrı derdi verirken dermanı da yaratmıştır.

İhtiyar, heybesinden iki kese çıkardı. Birinin ağzında "Sebep" yazılıydı, öbüründe "Medet". Sebep otunu ezip suyla yoğurdu, Sırgak'ın dişlerinin arasından akıttı; Medet merhemini yaranın ağzına bastı, üstüne dualar okudu, üç gün üç gece başından ayrılmadı. Üçüncü gecenin sonunda Sırgak gözlerini açtı, ilk sözü şu oldu:

— Ağam Almambet nöbette mi? Nöbetim geçti mi?

Bakay güldü; kaç yıldır gülmemiş gibi, sakalı titreye titreye güldü. Ama içi gülmüyordu; ordunun hâlini görüyordu. Su yok, at bitkin, yürek dağınık; kimi çoro "geri dönelim" diye fısıldar olmuştu. Bakay o gece çadırında tek başına oturdu, düşündü, sonra kalem kâğıt istedi. Bir mektup yazdı; mektubu sabahleyin orduya okuttu, "Beecin'den casusumuz uçurmuş" dedi. Mektupta şöyle yazıyordu: Esenkan, Kırgız'ın çölde kırıldığını duymuş; "cesetlerini itlerime yediririm, kalanını kul ederim, Talas'taki kadınlarını çerime dağıtırım" demiş. Ordunun içinde önce bir uğultu, sonra bir yangın dolaştı. "Geri dönelim"

diyen diller "Beecin'i başına yıkalım" diye and içti. Bakay sakalının altından baktı; yalanın da helâl olanı vardı demek, ordunun ölmüş yüreğini dirilten cinsten.

Aynı günlerde, arkadan yola çıkarılan kervan da yetişti: Kanıkey'in, rüyasında görüp de "günü gelince ulaştırın" diye emanet ettiği Akkula ile Akolpok. Ak tulpar, çölün ortasında sahibini kokusundan tanıdı; kişneyip şaha kalktı, yularını koparıp Manas'a koştu. Manas, Akkula'nın boynuna sarıldı; kırk çoro, hanlarının gözünün yaşardığını o gün ilk kez gördü, görmezden geldi. Kanıkey'in kırk gün su, kırk gün ateş sınavından geçirip dokuduğu Akolpok'u sırtına geçirdiğinde, Manas eski Manas'tı; çöl bile bunu anladı, o gece serin bir yel esti.

✦ ✦ ✦

Tal-Çoku'nun eteğine vardıklarında, ufkun dört yanından toz kalktı: on iki hanın ordusu, sözleşilen güne yetişmişti. Kökçö geldi bayrağıyla, Koşoy geldi ak sakalıyla, Kökötöy'ün oğlu Bokmurun geldi al yanaklı gençliğiyle. Davullar birbirine ses verdi, uranlar bozkırı doldurdu: "Manas! Manas!"

Beecin de boş durmamıştı. Esenkan surların ardından çıkardı ordusunu; sağ kola Konurbay'ı, sol kola Coloy'u dikti; öncüye dev Madıkan'ı, ardına Ilama ile Mañkuş'u, en öne de balban Kutan'ı sürdü. İki deniz gibi iki ordu, Tal-Çoku'nun önünde karşı karşıya durdu; aradaki boz düzlük, kaderin sofrası gibi serildi.

Önce erler teke tek çıktı; töre böyleydi, iki ordunun kaderi önce tek atlıların omzuna binerdi. Madıkan meydana girdi; boyu minare, sesi gök gürültüsü; altındaki at, at değil dağ parçası. Karşısına Koşoy'un duasını almış Çubak sürdü atını. Üç kez dolandılar, üçünde de mızraklar kalkanlarda kırıldı; dördüncüde Çubak, dev adamı böğründen kaptı, eyerden söküp yere çaldı. Yer inledi, Madıkan bir daha kalkmadı. Çin saflarından bir uğultu geçti; Kırgız safları "Manas!" diye gürledi.

Coloy öfkeden köpürerek girdi meydana; karşısında bu kez Sırgak vardı — daha dün zehirden dönen Sırgak. Coloy güldü: "Süt kokuyor ağzın! Git, ananı gönder!" dedi. Sırgak cevap vermedi; sözü kılıca bıraktı. Kartküröñ'ü yıldırım gibi sürdü, kabası kaba, çevigi çevik yendi: Coloy'un topuzu boşa savruldu, Sırgak'ın kılıcı boşa gitmedi. Domuz suratlı balban, kaç savaşın kaç meydanından sağ çıkmış Coloy, bir çocuk dediği erin elinde toprağa serildi. Ilama düştü, Mañkuş devrildi; Kutan balban güreşe çıktı da Koşoy'un dizinde beli kırıldı —

ihtiyar kaplan, Kökötöy'ün aşındaki günlerini bir kez daha yaşadı. Alplar birer birer devrilince Esenkan bütün orduyu saldı; o zaman iki deniz birbirine kavuştu, dünya toza, toz kana kesti. Gün öğleye varmadan gökyüzü görünmez oldu; ok bulutları güneşi örttü, at kişnemesiyle er narası birbirinden seçilmez oldu.

O kırgının içinde Manas, Akkula'nın üstünde bir doruktan bir doruğa akan yıldırımdı; nereye vursa orada gedik açılıyor, gediğe kırk çoro dolup düşman safını içinden söküyordu. Almambet Çin çerisinin dilini biliyordu; karanlıkta onların uranını haykırıp saflarını birbirine kırdırdı. Çubak ise başka bir iş tuttu: hanın "bana Esenkan'ın beylerini diri getirin" dediğini unutmamıştı. Kemendini kola doladı, düşman ordusunun bağrına daldı; akşam olduğunda ardında, urganla birbirine dizilmiş kırk Çin beyi vardı — kaftanları toz, yüzleri kül, boyunları urganda.

Üç gün sürdü kırgın. Üçüncü günün akşamı Beecin'in kapıları açıldı; içinden ordu değil, elçiler çıktı. En önde, başı açık, kuşağı boynunda, Esenkan yürüyordu. Manas'ın önünde yere kapandı:

— Aman, dedi. Aman dile geldim. Devletim senin, tahtım senin. Kızım Burulça'yı, Birmıskal'ı, bin kızın en güzelini, fillerimi, altın tahtımı önüne seriyorum. Kanı kes, yeter.

Manas, atının üstünden uzun uzun baktı bu yaşlı adama. Sonra:

— Aman dileyene kılıç kalkmaz, dedi. Kalk ayağa. Ama bil ki bundan sonra Kakançın'da zulüm görürsem, bu kapılar bana bir daha kapanmaz.

Beecin'e girdiler. Şehir, Kırgız'ın görmediği bir dünyaydı: kat kat surlar, lake köşkler, ejder oymalı direkler, ipeğe boğulmuş sokaklar. Bozkırda doğmuş atlar, taş döşeli yollarda ürke ürke yürüdü; keçe çizmeli çorolar, ayaklarının altında toprak yerine mermer bulunca birbirine baktı. Esenkan verdiğini verdi: Burulça, ipekler içinde, gözü yaşlı ama başı dik, hanın huzuruna getirildi; Birmıskal onun ardınca geldi; bin kız, bin deve yükü yambı, kuşluk vakti başlayıp akşama bitmeyen bir katarla saraya taşındı. Filler getirildi — Kırgız'ın o güne dek adını duyup gözünü görmediği dağ gövdeli hayvanlar; kırk çoronun en yiğidi bile ilkin bir adım geriledi de sonra gülüştüler kendi hallerine.

Esenkan'ın sarayında Manas'ın önüne bir halı serdiler: kırk yıl solmaz denen, sırma ile gün ışığından dokunmuş altın halı. Manas o halıya oturtuldu; on iki han, kırk çoro ve Çin'in bin beyi önünde, Kakançın Beecin'ine han kaldırıldı. Ak keçeye oturtup kaldırmak bozkırın töresiydi; burada keçe yerine altın vardı, ama Bakay yine de töreyi eksik koymadı, hanın başı üstünde eski duayı okudu. Davullar dövüldü, ziller çalındı; Talas'ın yiğidi,

Altay'da sürgün doğan öksüz Cakıp'ın oğlu, dünyanın en büyük şehrinin tahtındaydı. Koşoy ak sakalını sıvazlayıp güldü: "Cakıp Altay'da koyun güderken kim derdi ki oğlu Beecin'e han olur?" Acıbay kımız yerine Çin şarabı sunulunca kaseyi geri çevirdi: "Bizim içtiğimiz kısrağın sütü," dedi, "onu da Talas'ta içeriz."

O gece Bakay, şölenin gürültüsünden ayrılıp surlara çıktı; yıldızlara baktı, baktı ve kaşları çatıldı. Yanına gelen Almambet'e alçak sesle dedi ki:

— Zaferin de gölgesi olur, oğul. Gölge, ışık büyüdükçe uzar. Dañzada ne yazdığını sen benden iyi bilirsin.

Almambet cevap vermedi. Biliyordu: Beecin'in kadim dañzasında, "Manas gelir, altı ay han olur" yazıyordu. Altı ay. Sonrasını dañza söylemiyordu; söylemediği yerde umut da vardı, uçurum da. Şehrin ihtiyarları da bilirdi o yazıyı; çarşıda, tapınak avlularında, altı ayın günlerini kimi korkuyla, kimi gizli bir sevinçle sayarlardı. Sayı, her akşam bir eksilirdi.

✦ ✦ ✦

Aylar geçti. Manas'ın hanlığı Kakançın'a yayıldı; ama hanlığın yükünü taşıyan, vergiyi toplayan eller Kırgız elleri değildi yalnız — araya eski beyler, yeni açgözlüler girdi. Savaşın yaktığı ekinin borcu, sağ kalanın sırtına yüklendi. Ağır salgın kondu Çin'in sırtına; kimi köylerde öküz koşulacak adam kalmadı, kimi evde ocak tütmez oldu. Çarşılarda insanlar birbirine fısıldar oldu: "Bu altı aylık sorgu, altmış yıla bedel oldu." Fısıltı büyüdü, kin mayalandı; kin, hancıya değil hana yöneldi. Manas bunları duymuyordu; duyanlar da hana taşımıyordu, çünkü zafer sarhoşluğu kulağı sağır eder. Bir tek Bakay, çarşıya kılık değiştirip inen Acıbay'dan bir şeyler işitiyor, işittikçe sakalını çekiyordu: "Taşı sıksan su çıkar da," diyordu, "halkı sıksan kan çıkar. Bu kan bir gün birinin eline bulaşır."

Sarayın mutfağında Şuykuçu adlı bir aşçı vardı; güler yüzlü, tatlı dilli, "ben de Müslüman oldum" diye namaza duran bir adam. Manas'ın sofrasına o bakar, hanın ne yediğini, ne vakit yattığını, sabah namazına hangi kapıdan çıktığını o bilirdi. Geceleri, herkes uyuyunca, mutfağın isli köşesinde ince kâğıtlara ince yazılar yazar; yazdıklarını, sebze getiren arabacının küfesinde şehir dışına uçururdu. Mektupların gittiği yer, Konurbay'ın karargâhıydı. Konurbay yenilmişti ama ölmemişti; kaçtığı dağ ordosunda, anası Karıkan'ın dizinin dibinde, yılan gibi kıvrılıp bekliyordu.

Karıkan, oğlundan da koyu kindardı. Altı ay boyunca Beecin'in en usta demircilerini dağa toplattı; altı ay boyunca ateş sönmedi, örs susmadı. Dövülen şey bir aybaltaydı: ay yüzlü, kara saplı, ağzı incecik. Bittiğinde Karıkan onu kendi eliyle götürdü, kara bir kuyunun içinde beslenen ejderhanın zehrine üç kez soktu, üç kez çıkardı, üçünde de baltanın ağzı bir tıslayıp bir karardı.

— Bu balta, dedi Karıkan, kılıç işlemeyene işler. Ama körü körüne sallanmaz; gediğini bileceksin.

Gedik, Şuykuçu'nun mektubunda yazılıydı. Konurbay mektubu yağ kandilinin ışığında üç kez okudu ve üçüncüsünde güldü: "Han her tan ağarmadan minareye çıkar. Yalnız çıkar. Silahsız çıkar. Ayağı yalın, başı açık, gözü gökte; ezan okur. O saatte yanında Tanrı'dan başka kimse olmaz."

— Tanrı'sıyla arasına girmem, dedi Konurbay; ensesiyle arama da kimse girmesin, yeter.

O sırada Talas'a bir atlı düştü: müjdeci Şuutu. Beecin alındı, Manas tahta çıktı diye kırk gün kırk gecelik toy beklerken, Kanıkey'in yüzünün kağıt gibi olduğunu gördü. Kanıkey müjde payını verdi, verdi ama gözünden iki damla yaş indi:

— Şuutu, dedi, sana kırk kısrak vereyim, dile benden ne dilersen; yalnız bana doğruyu söyle. Hanım tahta oturdu mu, yoksa tahta bağlandı mı? Ben düşümde Beecin'i gördüm: altın halının altından kara su sızıyordu. Beecin'de kalan ölür, Şuutu. Var git, hanıma de ki Kanıkey "tez dön" dedi. De ki Talas'ın boz üyü, Kakançın'ın altın sarayından geniştir. De ki Semetey "ata" demeyi öğrendi, öğrendiği sözün sahibi gelsin.

Şuutu atının başını çevirirken bir kez daha baktı Kanıkey'e: hanım, boz üyün eşiğinde, kucağında Semetey'le duruyordu; çocuk, annesinin gözyaşını oyuncak sanıp avuçlamaya çalışıyordu. Şuutu geri döndü, yollar uzundu; söz, sahibinden yavaş yürür. Söz Beecin'e varmadan, tan yeri bir kez daha ağardı.

O sabah Manas erken uyandı. Rüyasında Akkula'nın yelesinin kırkıldığını, Akolpok'un omzundan kayıp düştüğünü, bir de Talas'ın suyunun tersine aktığını görmüştü; hayra yormadı, ama kimseye de söylemedi. Rüya yorumcusu Kanıkey'di; Kanıkey uzaktaydı. Abdestini aldı, kılıcını her sabahki gibi kapının iç yanına bıraktı — Tanrı huzuruna demir takınıp çıkılmaz. Yalınayak, başı açık, minarenin taş basamaklarını çıktı. Beecin ayaklarının altında uyuyordu; damlar sisin içinde yüzüyor, doğuda ilk kızıllık

suyun yüzü gibi titriyordu. Manas ellerini kulaklarına götürdü; sesi, o dağ gibi göğüsten çıkıp şehrin üstüne yayıldı.

Ezan sesinin gölgesinde, merdivenin karanlığından bir gölge daha yükseldi. Konurbay altı aydır bugünü beklemişti; aybaltayı kaftanının altında, kinini dişlerinin ardında saklayarak, basamakları kedi gibi çıktı. Manas'ın sırtı dönüktü; gözü gökte, dili tekbirdeydi. Zehirli ay, sabahın ilk ışığında bir kez parladı ve hanın ensesine indi.

Manas sendeledi, minarenin korkuluğunu tuttu; dönüp baktığında Konurbay çoktan basamaklardan akıyor, aşağıda hazır tutulan Algara'ya atlıyordu. Manas'ın dizleri çözüldü, taşa çöktü; ama düşmedi. Ezanın kalan yarısını, ensesinden kaftanına kan sızarken, sonuna dek okudu. Şehir o sesin çatladığını duymadı; yalnız minarenin dibindeki güvercinler havalandı.

Konurbay dörtnala giderken avazı çıktığınca bağırıyordu:

— Manas'ı öldürdüm! Kakançın, duy beni: Manas'ı öldürdüm!

✦ ✦ ✦

O çığlık, kuru otluğa düşen kor oldu. Altı ayın kini bir günde alev aldı: dükkânlar kapandı, damlara okçular çıktı, dağdaki ordular şehre yürüdü. Dün hanın geçtiği sokaklarda yerlere kapananlar, bugün taş biledi; dün vergiyi sessiz ödeyen eller, bugün mızrak kavradı. Esenkan'ın verdiği and, Karıkan'ın kazdığı kuyuda boğuldu; bütün Çin, "han öldü" haberiyle ayağa kalktı. Şuykuçu ise o sabah mutfaktan yitip gitmişti; ocağının külü soğumadan, isli köşesinde yalnız bir tutam yanmış kâğıt bulundu. Acıbay kâğıdın külünü avucunda ufaladı, Bakay'a uzattı; ihtiyar kokladı, yüzü karardı: — Ekmeğimizi yiyenin kaleminden vurulduk, dedi. Kılıçtan korunmak kolay; sofradakinden korunmak zor.

Ama han ölmemişti. Akolpok'un yakası, baltanın hızını kırmış; zehir kana değmiş, cana geçememişti. Bakay, Sebep ile Medet'ten kalanı yaranın ağzına bastı, kırk çoro kırk kapıda nöbete durdu; üç gün sonra Manas ayağa kalktı. İlk işi kılıcını istemek oldu, ikinci işi atını. Bakay yolunu kesti:

— Han'ım, dedi, yara taze, düşman deniz. Talas'a çekilelim; dağımız arkamız, suyumuz önümüz olur. Bu şehir bize dar.

— Bakay ağa, dedi Manas, sen benim aklımsın, bilirim. Ama şu kapıdan yaralı çıkarsam, yarın manasçılar ne der? "Manas Beecin'den kaçtı" der. Ölümden korkmam; sözden korkarım. Kaçtı dedirtmem.

Ordunun önüne çıktı; ensesindeki sargı kaftanının altında, yüzü sarı, gözü eskisi gibi ateşti. Onu ayakta gören ordudan önce bir sessizlik, sonra dağı yerinden oynatan bir uğultu koptu; öldü denen hanın diri çıkması, kırk bin ere kırk bin can kattı. Kanıkey'in ta Talas'tan yolladığı ak buğday ununda avuç avuç dağıttılar; her er bir tutam unu ağzına attı, çiğnedi ve andını içti: "Bu undan tattım; kaçarsam bu un bana haram olsun, sütüm haram olsun, yurdum haram olsun." Ak un, kara güne and oldu. İhtiyarı genci, hanı kulu aynı unu çiğnedi; Bakay bile, "aklın sözü başka, andın sözü başka" deyip avucundakini ağzına attı. Kırk çoro bir ağızdan haykırdı, on iki hanın ordusu uğuldadı; Beecin'in kapıları bir kez daha açıldı ve Kırgız, kendinden yüz kat kalabalığın üstüne yürüdü.

O günkü savaş, öncekilere benzemedi. Öncekinde zafer kokusu vardı havada; bunda yalnız kan kokusu. Çin bu kez ölümüne dövüşüyordu; kendi toprağı, kendi kini, kendi öcü için. Kalday alp çıktı meydana, gövdesi kale burcu gibi; Manas onu Akkula'nın bir dönüşünde devirdi. Tiken çıktı, mızrağı çam direği; Almambet'in kılıcı onu da buldu. Ama devrilen her alpın yerinden iki alay çıkıyordu; kesilen her safın ardında yeni bir saf bitiyordu, ot gibi, kara ot gibi. Çoro dediler ki birbirine: "Bunlar öldükçe çoğalıyor; biz çoğaldıkça ölüyoruz."

İkindiye doğru, savaşın en koyu yerinde, bir çığlık yükseldi: Bokmurun! Kökötöy'ün tek oğlu, aşı dillere destan Bokmurun, göğsünde bir okla eyerinden kaydı. Daha dün denecek günlerde babasının aşında dünyanın bütün hanlarını ağırlayan, Maani-Berdi'nin öğütleriyle büyüyen o genç bey, şimdi Beecin'in tozunda yatıyordu. Sırgak yetişip onu terkisine aldı ama genç beyin başı çoktan yana düşmüştü; dudaklarında yarım bir söz vardı, kimse duyamadı. Kökötöy'ün ocağı, o okla söndü. Koşoy bunu işittiğinde ak sakalına iki damla yaş indi; ihtiyar, "aşını yediğim oğul," dedi, "senin aşını kim verecek?" — başka bir şey diyemedi. Manas bunu duyunca Akkula'yı çığlığın geldiği yere sürdü, önüne geleni biçti; ama biçtikçe düşman deniz gibi kapanıyordu ardından. Bakay yanına vardı, dizginine yapıştı:

— Han'ım! Yiğitlik ölmek değil, yiğidi yaşatmaktır. Ordu eriyor. Çekil emrini ver; ver ki yarın vuruşacak elimiz kalsın.

Manas savaş dumanının içinden bir kez daha baktı Beecin'e: altı ay oturduğu tahtın şehrine, minaresinde kanının kaldığı şehre. Sonra dişlerinin arasından, kendi yüreğine söyler gibi:

— Çal borularını, dedi. Çekiliyoruz. Ama Konurbay bilsin: bu hesap kapanmadı.

Borular acı acı öttü. Ordu, döğüşe döğüşe koptu düşmandan; yaralılar terkilere alındı, sancaklar dürüldü. Bokmurun'un naaşını bir deveye sardılar; Kökötöy'ün oğlunu yaban toprağa değil, geldiği yola emanet ettiler — ölüsünü bile düşmana bırakmamak, bozkırın son borcuydu. Çin çerisi kan kokusu almış kurt sürüsü gibi ardlarına düştü; ok yağmuru, çekilen safların ensesini dövüyordu. Konurbay en öndeydi; Algara'nın üstünde dikilmiş, avazı çıktığınca bağırıyordu: — Bırakmayın! Bozkıra varmadan bitirin işini! Yaralı kurt, inine varırsa iyileşir!

O zaman Almambet, Sarala'nın başını geri çevirdi. Tek başına, ordunun ardıyla düşmanın önü arasına girdi. Koynundan cay taşını çıkardı; taş, sahibinin avucunda soğuk soğuk yandı. Almambet gözlerini yumdu, anasından öğrendiği eski sözleri okudu; okudukça gök alçaldı, alçaldıkça karardı. Bulut, dağ gibi yığıldı ovanın üstüne; gündüz gece oldu, göz gözü görmez oldu. Çin okçuları karanlığa ok attılar, karanlık okları yuttu. Kırgız ordusu o kara perdenin ardında, dağlara doğru akıp gözden yitti.

Manas, dağın ilk yamaçlarında durup geriye baktı. Kara bulutun altında kalan ovada, tek bir atlının vuruşup çekildiğini, çekilip yine vuruştuğunu ancak yürek gözü görürdü; hanın yürek gözü açıktı. — Almambet, dedi kendi kendine, öz yurdunu bize kalkan ettin. Bu borcu Manas ölmeden öder. Bakay yanında sustu; ödemek için önce yaşamak gerektiğini, yaşamanın ise artık kimseye söz verilmediğini ikisi de biliyordu.

Almambet en arkada, tek başına kaldı. Karanlığın içinde Sarala'nın soluğunu duyuyordu bir, bir de kendi yüreğini. Ardında, görmeden bildiği yerde, yüz bin düşman soluyordu; önünde, karanlığın bittiği yerde, kardeşleri dağa çekiliyordu. Kaç zamandır Beecin'e "öz yurdum" mu desem, "düşman ini" mi desem diye soran yürek, o gece sormayı bıraktı; artık tek bir şey biliyordu — arkasındaki karanlık düşmanındı, önündeki karanlık kardeşlerinin. Ve ikisinin arasında, cay taşını avucunda sıkan bir adam, tan atana kadar tek başına nöbet tutacaktı.

Gök, o gece hiç açılmadı. Bulutun ardında ay yürüdü, yıldızlar yürüdü, ecel yürüdü; ve uzakta, çok uzakta, Talas'ın boz üyünde bir kadın, uyuyan oğlunun üstüne kundağı bir kez daha örtüp kapıya baktı. Kapı, açılmadı.

12. BÖLÜM

Kococaş, Yiğitlerin Şehadeti ve Manas'ın Ölümü

— ❖ —

İt-Ölbös çölünde sabah, kan kokusuyla açıldı. Gece boyu esen kum yeli dinmiş, ölülerin üstüne ince bir toz örtüsü çekilmişti; sanki çöl, utandığı işi kendi eliyle örtmek istiyordu. Kırık mızraklar, devrilmiş tulgalar, yaylarını kavramış donakalmış eller arasında atlar başıboş dolaşıyor, sahiplerinin kokusunu arıyordu. Uzakta, ufkun dibinde, Beecin'in surları sabah pusunun içinden bir dağ silsilesi gibi yükseliyordu; taş değil de kader yığını gibi, yaklaştıkça büyüyen, büyüdükçe soğuyan bir karaltı.

Kayaların ardında ise bir gölge vardı ki, onu ne Manas'ın kartal gözü seçebilmişti ne Almambet'in her rüzgârı okuyan ferasetı. Esenkan'ın sarayında büyütülmüş, karanlıkta iğne deliğinden geçen ipliği vuran mergen Kococaş, o gölgelerin içinde bir taş gibi yatıyordu. Bir gün kaya renginde bir kılık giyer, kayaya karışırdı; bir gün kum donuna girer, kumla bir olurdu; bir gün kuruyan bir çalının gölgesinde yaprak kesilirdi. Yayı gövdesinden, gözü yüreğinden ayrı işlerdi. Yiğitle yiğit gibi karşılaşmazdı Kococaş; onun avı, atın tökezlediği, tulganın bir parmak kaydığı, yorgun bir elin kalkanı bir soluk indirdiği o kısacık

gediklerdi. Ecel, o kırgın günlerinde işte bu adamın suretine bürünmüştü ve gedik kolluyordu.

İlk vurulan Kökçö oldu. Aydarhan oğlu Kökçö, kır atının üstünde bir sağa bir sola dönüp dağılan çorolarını toparlarken, atı bir leşe takılıp sendeledi; göğsü bir soluk kadar açık kaldı. O soluk yetti. Kayanın ardından çıkan ok, ıslık bile çalmadan geldi, köprücükle yürek arasındaki dar kapıdan girdi. Kökçö eğerin üstünde bir doğruldu, uzaktaki surlara şaşkın gözlerle baktı, sonra ağır bir çınar gibi yana devrildi. Daha toprağa değmeden, ikinci ok havadaydı: Muzburçak, yoldaşının düştüğünü görüp dizgin kasmış, bir an, yalnız bir an durmuştu. Duran adam, Kococaş'ın gözünde dikili taştan farksızdı. Ok, tulgasının kaydığı yerden, şakağından buldu onu. İki han, iki eski dost, aynı kumun üstüne yüz yüze düştüler; sanki uzun seferin sonunda nihayet baş başa konuşacaklardı.

— Kayalarda bir şey var! diye bağırdı Sırgak, sesi çölü yırtarak. Kaya değil o, kayanın gölgesi değil; ok oradan geliyor, gedik gözlüyor!

Genç Sırgak, çoroların en körpesi, en gözü karası; daha bıyığı terlemeden Akkula'nın yanında yol almış, Almambet'le Beecin'e çaşıt gitmiş, dönüşte adı yiğitler arasında anılır olmuştu. Atını kayalıklara doğru sürdü; kalkanını yüzüne siper etmişti, ama at dolu dizgin giderken kalkan oynar, yüz bir açılır bir kapanır. Kococaş, o açılıp kapanmayı bir avcının sabrıyla saydı; bir, iki, üç... Kalkanın üçüncü inişinde kirişi bıraktı. Ok, iki kaşının tam ortasından vurdu Sırgak'ı. Genç yiğit, kollarını iki yana açarak, sanki bozkırın bütün rüzgârını son bir kez kucaklamak ister gibi, geriye doğru düştü. Atı, boş eğeriyle kayalıklara kadar gitti, orada durup kişnedi; kişnemesi çölde uzun uzun dolaştı da cevap bulamadı.

Ölüm haberleri Manas'a birer birer, kanatları kırık kuşlar gibi geldi. Kökçö dediler, sustu. Muzburçak dediler, dizgini avucunda sıktı. Sırgak dediler; işte o zaman Akkula'nın üstünde bir an gözlerini yumdu ve gözünün karanlığında, Altay'dan beri yanında büyüyen o çocuk yüzünü gördü: ilk avında elleri titreyen, ilk seferinde geceleri ateş başında Bakay'dan söz dinleyen, Almambet'le Beecin'e çaşıt gittiğinde daha delikanlı olan Sırgak. Gözünü açtığında çölün rengi değişmişti; kum artık kum değil, kül rengindeydi.

Manas o gün Akkula'nın üstünde kırk yerden savaşıyordu; bir ucu tutsa öbür ucu çözülüyordu kırgının. Kalabalık deniz gibiydi; Esenkan'ın, Konurbay'ın topladığı sansız çerig, öldükçe çoğalıyor, kırıldıkça yenileniyordu. Kırk çoro kırk yerde birer bölük gibi döğüşüyor, ama aralarındaki bağ, ip ip kopuyordu. Ve her kopan ipin ucunda, kayaların ardındaki o görünmez göz vardı.

Çubak'ın atı öğle sıcağında vuruldu. Akbalta soylu, Manas'ın sağ eli Çubak, yere yaya kaldı; yaya kalan yiğidin çölde ömrü bir gün derler — Çubak dokuz gün dayandı. Dokuz gün dokuz gece, bir kılıç bir kalkanla, kâh bir kaya kovuğuna sırtını verip kâh ölü atların ardına siper alıp döğüştü. Susuzluktan dudakları yarıldı, dili damağına yapıştı; gece çiğini kalkanının içinden yalayıp sabahı etti. Geceleri, kaya kovuğunda, yıldızlara bakıp kendi kendine söylenirdi; kimi duyan oldu, kimi rüzgâra karıştı. Talas'ı sayıklardı derler; bir de anasının pişirdiği kazanın buğusunu. Üçüncü gece düşman ona ekmekle su gönderdi — yiğitliğine yiğitler bile dayanamamıştı — Çubak ekmeği aldı, suyu içti, elçinin gözünün içine bakıp güldü: — Borcumu kılıçla öderim, dedi; sabah yine karşımda ol. Üstüne gelen pehlivanları birer birer devirdi; devirdikçe adı düşman ordusunda büyüdü, adı büyüdükçe üstüne gelen azaldı, uzaktan ok yağdırır oldular. Dokuzuncu günün akşamında, güneş kana banmış gibi batarken, Çubak son kez doğruldu. Kılıcını iki eliyle kavramış, Beecin'e doğru, tek başına, yaya, yürüyordu.

— Manas! diye seslendi çatlak dudaklarıyla, gelirsen gel, gelmezsen hakkımı helal ettim!

Sesi kimseye ulaşmadı; çöl, sesleri de yutuyordu. Kococaş'ın oku, onu tam adım atarken, dizinin bir soluk büküldüğü anda buldu. Çubak dizüstü çöktü, kılıcını kuma saplayıp ona dayandı ve öyle, diz üstünde, kılıcına yaslanmış olarak kaldı. Sabah bulanlar onu uzaktan hâlâ döğüşüyor sandılar; yaklaştıklarında gördüler ki yiğit çoktan gitmiş, gövdesi gitmemekte inat ediyordu.

Almambet'in şehadeti ise başka türlü yazıldı. Esenkan'ın öz sarayında büyümüş, sonra atasının dinini bırakıp Manas'a gelmiş, ekmeğini böldüğü kardaşından öte kardaş bulmuş Almambet; Beecin'in yolunu, suyunu, geçidini herkesten iyi bilen Almambet. Çubak'ın düştüğünü duyunca gözüne kara su indi. Sarala'nın başını çevirdi, kimseye danışmadı, kimseyi beklemedi; tek başına, dolu dizgin, Beecin'in demir kapısına sürdü. Önüne çıkanı biçti; mızrak kırıldı, kılıç çekti; kılıç köreldi, aybaltaya davrandı. Kapıya vardığında üstünde altmış yara mı vardı yetmiş mi, sayan olmadı; zırhı lime lime, yüzü kan içinde, ama beli dimdikti. Demir kapıyı aybaltasıyla üç kez döğdü; üç kez, kapı bir dağ gibi inledi, açılmadı.

— Ey Beecin! diye gürledi Almambet. Ben senin ekmeğinle büyüdüm, senin dilinle konuştum; ama sen bana ana olmadın, üvey kaldın! Açıl da hesabımızı görelim!

Kapı açılmadı; surların üstünden ok yağdı. Almambet, Sarala'nın üstünde, oklar gövdesine saplandıkça sarsıldı, sarsıldı, düşmedi. En sonunda, Kococaş'ın sur ardından gönderdiği son ok, boynunun zırh tutmayan yerinden girdiğinde, Almambet başını bir kez gökyüzüne kaldırdı — Altay'ın karlı doruklarını mı gördü, Talas'ın söğütlerini mü, kim

bilir — ve Sarala'nın yelesine kapandı. At, sahibinin ağırlığını sırtında hissedince taş kesildi; ne kaçtı ne kişnedi; kapının önünde, ok yağmurunun altında, bir kaya gibi durdu.

Almambet'in düştüğü haberi geldiğinde Manas, İt-Ölbös'ün ortasında atından indi. Kimse yanına yaklaşamadı. Han, kumun üstüne diz çöktü, tulgasını çıkarıp önüne koydu ve uzun süre öyle kaldı. Almambet, onun için çorodan öteydi; bir anadan doğmadıkları hâlde bir yürekten doğmuşlardı. Ant içerken kesilen kanları bir kaba akmış, bir kımıza karışmıştı. Şimdi o kanın yarısı Beecin'in demir kapısı önünde kurumuştu ve Manas, kalan yarısının gövdesinde birdenbire nasıl ağırlaştığını duyuyordu.

O kırgında kırk çorodan on ikisi şehit düştü. Kökçö gitti, Muzburçak gitti; Sırgak, Çubak, Almambet gitti; adları ocak başlarında sayılan yedi yiğit daha, İt-Ölbös'ün kumuna karıştı. Saykal gibi döğüşen er kalmadı demesinler diye kadın yiğit Saykal kılıç salladı o gün; Koyonaalı yaralı omzuyla iki çoronun naaşını ok altından çekip çıkardı. Ama akşam olup da sağ kalanlar sayıldığında, ateşin başında oturanların yüzüne bakılamıyordu. Kırk yiğit bir ananın kırk oğlu gibiydi; on iki oğul birden toprağa verilmiş bir ananın yüzüne kim bakabilir?

✦ ✦ ✦

Akkula'nın vurulduğu an, Manas'ın içinde bir yerlerin koptuğu andı. Tulpar, sahibini kırgının en koyusundan çıkarmış, soluk soluğa bir tepeciğe tırmanıyordu ki Kococaş'ın oku, atın belkemiğini tam ortasından buldu. Akkula bir kez, insan gibi, acıyla bağırdı; art ayakları suya yazılmış yazı gibi çözüldü. Manas yere atladı, atının başını kucakladı. Doğduğu gece tayı düşen, adını Bakay'ın koyduğu, kırk seferde altında ölüme girip ölümden çıkan Akkula; yağız değil, kula; at değil, kanat. Hayvanın iri gözünde gökyüzü ve Manas'ın yüzü yan yana duruyordu; göz yaşardı, yaş tozlu yanaktan aşağı iz bıraka bıraka indi.

— Akkula'm, dedi Manas, sesi ilk kez o gün titredi. Seni Ala-Too'nun yılkısından ben seçmedim, sen beni seçtin. Şimdi kim taşır beni, kim yetişir kaçana, kim döner geri dönülmezden?

At, cevap verir gibi başını bir kez sahibinin dizine sürttü ve gözlerindeki gök karardı. Manas doğruldu. Doğrulan adam, biraz önce atının başında ağlayan adam değildi. Yüzü, Ala-Too'nun kışta kara çalan granitine dönmüştü. Akolpok'un yakasını yokladı; orada,

doğduğu gece gelen boz dervişin Çıyırdı ananın avucuna bıraktığı, "Günü gelince gerekir, yakasına dikin," dediği çelik kurşun, kırk yıldır dikili durduğu yerde duruyordu. Kanıkey'in elleriyle onardığı yakayı söktü, kurşunu avucuna aldı; kurşun, kırk yıllık ısıyla sıcaktı sanki. Akkelte'yi — ateş ağızlı, dumanı boz, sesi gök gürültüsü emektar tüfeğini — dizine dayadı, çelik kurşunu namluya sürdü.

Sonra bekledi. Kococaş'ı gözle bulamayacağını biliyordu; gözle bulunacak adam olsa çoktan bulunurdu. Manas gözünü kapadı ve içindeki o eski sese, çiltenlerin fısıltısına, Kıdır'ın el verdiği geceden kalma sese kulak verdi. Çöl sustu. Rüzgâr durdu. Ve o suskunluğun içinde, ta uzakta, kayaların ardında, bir yay kirişinin gerilirken çıkardığı, ancak yüreğin duyabileceği incecik iniltiyi duydu. Akkelte'yi omzuna aldı, gözünü açmadan çevirdi, gözünü açtığı anda ateşledi.

Gök bir kez gürledi. Çelik kurşun, kayanın ardındaki Kococaş'ın başını gövdesinden ayırdı; ayırmakla kalmadı, ardında saf tutmuş pehlivanların arasından geçti; o tek atışla, Kococaş'la birlikte sekiz pehlivanın başı kuma düştü. Düşman ordusuna bir uğultu yayıldı; karanlıkta iğne deliği vuran mergenleri, gün ışığında, görmeden vurulmuştu. O gün Beecin'in surlarından İt-Ölbös'e bir tek ok daha atılmadı.

Manas, şehitlerini bir bir toplattı. Almambet'i demir kapının önünden Saykal ile Acıbay getirdiler; Sarala, naaşın yanından ayrılmadı, yularını tutana diş gösterdi, ancak Almambet'in gövdesi sırtına yüklenince yürüdü. Çubak'ı kılıcına yaslanmış bulup zorla ayırdılar kılıcından; ölü elin kabzayı bırakmadığını görenler ürperdiler. Sırgak'ın yüzünde, iki kaşının ortasındaki o kızıl mühre rağmen, gencecik bir gülümseme kalmıştı.

Ertesi sabah Manas, sağ kalan çorolarıyla Beecin'in demir kapısına dayandı. Öcü büyüktü, kolu ağırdı; kapıyı kırıp şehri başına yıkmaya and içmişti. Akkelte'yi kapıya çevirdiği anda gök karardı, bulutsuz gökten bir ses geldi; ses, ne erkek sesiydi ne kadın, ne yakından geliyordu ne uzaktan; her yerden ve içeriden geliyordu:

— Topan suyun girmediği Beecin'e gücünüz yetmez. Dön, Manas. Yurduna dön de orada öl.

Manas dizgin kastı, dinlemedi; kapıya bir adım daha sürdü. Ses ikinci kez geldi, bu kez dağlar yankıladı:

— Topan suyun girmediği Beecin'e gücünüz yetmez. Yurduna dön de orada öl.

Manas'ın çenesi kilitlendi; and içmişti, andından dönen er miydi? Üçüncü adımda ses üçüncü kez geldi ve bu kez ne dağ kaldı yankılamayan ne yürek kalmadı titremeyen:

— Yurduna dön, Manas. Orada öl.

Akkelte, Manas'ın omzunda ağırlaştı, kolu indi. Kırk yıllık ömründe hiçbir kuldan, hiçbir handan, hiçbir ordudan geri dönmemiş olan er, gökten gelene karşı duramadı. Başını önüne eğdi; tulgasının altından iki damla yaş, atının yelesine düştü. Sağ kalanlara döndü; yüzü, yenilmiş adamın yüzü değildi, eceline razı gelmiş adamın yüzüydü ki bu daha ağırdır.

— Dönüyoruz, dedi. Şehitleri yükleyin. Talas bizi bekler.

Bakay yanına at sürdü; ak sakallı, ak yürekli Bakay, kırk yılın akıl damarı. Ne teselli etti ne soru sordu; yalnız hanın dizine elini koydu.

— Gökten gelen söze kul karşı duramaz, Manas, dedi. Karşı durmamak yenilmek değildir. Nuh'un suyu girmemiş kapıya Nuh'un sabrı gerek; o sabır senden sonrakilere kalsın. Bizim işimiz şimdi şehitleri ana yurdun toprağına ulaştırmak; er, düştüğü yerde değil, doğduğu yerde uyusun.

Manas cevap vermedi; başıyla onayladı yalnız. Ama Bakay, o baş eğişte bir şey gördü ve gördüğünü kimseye söylemedi: han, dönüş buyruğunu verirken kendi ölüm buyruğunu da almıştı ve bunu biliyordu.

✦ ✦ ✦

Dönüş yolu, gidiş yolundan uzundu; yol aynı yoldu, yürek başkaydı. Kök-Buluñ ormanına vardıklarında mola verdiler; şehit naaşları arabalarda, yaralılar eğerlerde, sağlar suskundu. Sabaha karşı, tan yeri ağarırken, Manas abdest aldı, kepeneğini kıbleye serdi, namaza durdu. Kırk yıllık gazi, secdeye vardığında dünyayı unuturdu; Beecin'i de unuttu, yarasını da, yasını da.

Konurbay, işte o secdeyi gözlüyordu. Kırgından sıyrılıp kaçmış, dönüş yolunu kestirmeden aşmış, Kök-Buluñ'un sık ağaçları arasında, alaca karanlıkta, yılan sabrıyla beklemişti. Algara'sını yürüttü; ağaçlar ıslak, toprak yumuşak, nal sesi yok. Mızrağının ucu, Beecin ustalarının su verdiği kara çelikti. Secdedeki adamın sırtı, dünyanın en açık gediğiydi ve Konurbay, Kococaş'ın öğrettiğini iyi bellemişti: yiğit yiğitle yüzleşmez, gedik gözler.

Mızrak, Manas'ın sırtına, kürek kemiklerinin arasından indi. Demir zırh yoktu üstünde; namazda zırh olur mu? Çelik uç eti geçti, bel kemiğine dayandı ve orada, kemiğin inadına çarpıp kırıldı. Manas sarsıldı; alnı secdeden kalkmadı. Konurbay mızrağın kırık sapını çekip atını mahmuzladı; kaçarken bir kez dönüp baktı: vurduğu adam hâlâ

secdedeydi. O görüntü, Konurbay'ın gözüne ömrünün sonuna dek dadanacaktı — sırtında kırık çelikle namazını bozmayan adam.

Manas namazını tamam etti. Selam verdi; önce sağına, sonra soluna. Sonra yavaşça doğruldu ve doğrulurken dünya bir yana yattı. Koşup gelen Bakay ile Acıbay, onu kepeneğin üstüne yatırdılar; sırtındaki yaradan kan değil, önce bir soluk çıktı sanki, uzun, çok uzun bir soluk.

— Konurbay'dı, dedi Manas; sesi sakindi, öfkesizdi. Ardımdan geldi. Yiğitliğin bunca yıl öğretemediğini, korkusu bir gecede öğretmiş.

Yarayı sardılar, kırık ucu bulamadılar; uç, kemiğin içinde, derinde kalmıştı. Manas'ı arabaya yatırmak istediler, bindirmedi kendini; Taytoru'ya bindi, belini kuşakla sardırdı, dimdik oturdu. Öyle geçti geçitleri; öyle aştı karlı belleri; on iki şehidin ve kendi ecelinin kervanbaşısı olarak, dimdik, Talas'a doğru.

Talas'a haber, kervandan önce vardı; kara haber attan hızlıdır. Çıyırdı ana saçını yoldu; Bakdöölöt yaka yırttı. Kanıkey ise ağlamadı. Kanıkey, Temirkan'ın kızı, hanların gelini, vakur Kanıkey; haberi getiren yiğidin yüzüne uzun uzun baktı, sonra hiçbir şey sormadan döndü, keçe kapıyı kaldırdı, boz üyün içine girdi. İçeride önce ocağı harladı; sonra sandığı açıp Mısır'dan, Buhara'dan getirtilmiş ne kadar merhem, kök, tiryak varsa çıkarıp sıraladı; sonra altı aylık Semetey'in beşiğine eğilip uyuyan bebeğin yüzüne baktı ve yalnız orada, yalnız bir soluk için, gözleri doldu. Sildi. Kapıya çıktığında yüzü yine taştı.

Kervan göründüğünde bütün Talas yoldaydı. Önde Bakay, ak sakalı göğsünde, başı önde; ardında şehit arabaları; ortada, Taytoru'nun üstünde, kuşaklarla bağlı, yüzü sararmış ama beli bükülmemiş Manas. Halk iki yana dizildi; ağıt bir uçtan tutuştu, öbür uca yangın gibi yayıldı. Manas'ı attan indirdiklerinde artık gözleri kapanıyordu; günlerdir kan yitiriyordu, kemikteki çelik içeriden işliyordu. Ak örtülü döşeğe yatırdılar; başında Çıyırdı, ayak ucunda Bakay, çevresinde sağ kalan çorolar. Hanın soluğu seyreldi, seyreldi; ölüm, çadırın içine üçüncü kişi gibi girdi oturdu.

O zaman Kanıkey, kimsenin beklemediğini yaptı. Beşikten Semetey'i aldı, kundağıyla getirip babasının yanına koydu ve bebeğin tombul bacağını, hiç acımadan, çimdikledi. Semetey, altı aylık ciğeriyle, çadırın keçesini titreten bir çığlık kopardı. Ve o çığlıkta, sönmekte olan közün üstüne rüzgâr değmiş gibi, Manas'ın gözleri açıldı. Baş, döşekten kalktı; el, kundağı aradı. Ölmekte olan han, oğlunun sesiyle bir kez daha doğruldu, oturdu, bebeği kucağına aldı.

— Sen miydin, dedi; sesi çatlaktı ama gülüyordu. Sen miydin beni çağıran. Ağla, kulunum, ağla; senin sesin bana kırk ilaçtan iyi geldi.

Çadırdakiler o gün anladılar ki Kanıkey'in çimdiği, merhametsizlik değil, merhametin ta kendisiydi; kadın aklı, ölümün elinden birkaç gün daha koparıp almıştı.

O günlerde bir sabah, Talas'ın üstüne alışılmadık bir ses düştü: yaslı, boğuk, aralıksız bir kişneme. Baktılar: Sarala geliyordu. Almambet'in Sarala'sı; kervandan geri kalmış sanılan, meğer yolda naaşın yükletildiği arabadan ayrılamayıp ağır aksak arkadan gelen tulpar, sonunda sahibinin gövdesini kendi sırtına aldırmış, tek başına, dağları belleri aşıp Talas'a getirmişti. Yelesi dökülmüş, sağrısı çökmüş, gözleri iki kuyu; ama sırtındaki emaneti bir kez olsun düşürmemişti. Halk yol açtı; at, doğruca Manas'ın çadırının önüne gelip durdu ve orada, dizleri çözülene kadar bekledi.

Almambet'i Çeç-Töbö'ye gömdüler. Mezarını Manas'ın buyruğuyla yüksek tuttular; "Altay'dan gelip bize kardaş olan, bizim için öz yurduna kılıç çeken erin mezarı, geçen her yolcunun başını eğdireceği yerde olsun," demişti han, döşeğinden. Definden sonra Sarala'yı mezarın başına getirdiler. At, toprağı bir kez eşeledi, başını taze mezara sürttü. Bakay bıçağı çekerken elleri titriyordu; kurban duası okundu, Sarala sahibinin mezarı başında kurban edildi. Diyenler dedi ki at, bıçağa kendi uzandı; diyenler dedi ki gözünden yaş geldi. Her ikisi de doğruydu belki; hayvanın yası, insanınkinden yalansızdır.

✦ ✦ ✦

Kanıkey, kocasının sırtındaki yaraya kendi elleriyle baktı. Sarıcıları, otacıları çıkardı çadırdan; kaynar sudan geçirdiği bıçağıyla yarayı açtı ve kemiğe saplanıp kalmış kırık çelik ucu, iki parmağının arasında, kımıldata kımıldata, ter içinde, çıkardı. Çelik, avucunda kapkara duruyordu; ucunda Manas'ın kanı, kanın içinde Beecin'in kini. Kanıkey o parçayı kimseye göstermedi, keçeye sarıp sandığın dibine koydu; oğlum büyüsün de görsün, dedi içinden, babasını sırtından kimin vurduğunu bilsin.

Kırk gün kırk gece Kanıkey gözünü uyku görmedi. Gündüz yaraya bakar, gece kapı önünde yıldız sayardı; Mısır'a giden ulağın yolunu hesap ederdi — şu bel aşılmıştır, şu su geçilmiştir, dönüş şu aya kalır. Ulağın biri dönmeden öbürünü salardı; Buhara'daki atası Temirkan'a bile haber uçurdu, hekim iste, ot iste, umut iste diye. Boz üyün içi şişe, kese, kurutulmuş kök kokardı; ocağın üstünde hiç durmadan bir şey kaynar, Kanıkey'in

parmakları merhemden sararmış dururdu. Manas kimi gün iyileşir gibi olur, ata biner, yılkıya kadar gider gelirdi; halk sevinçten ağlar, Kanıkey sevinmezdi. Çünkü geceleri, kocası uyurken, yaranın üstüne kulak koyar ve kemiğin içindeki o derin, sinsi uğultuyu duyardı; kurşun geçmez Akolpok'un koruyamadığı yerden giren ecel, içeride yuva yapmıştı.

Yara kapandı, içerisi kapanmadı. Çelik çıkmıştı ama zehri kemiğe işlemişti; ilik çürüyordu. Kanıkey, Mısır'a adam saldı, Buhara'ya kervan gönderdi; gelen her ilacı önce kendi tadıp sonra kocasına içirdi. Kırk türlü merhem sürüldü, kırk türlü tiryak içirildi; yaranın ağzı gül gibi kapandı, kemiğin içi güz gibi döküldü. Manas gün gün eridi; eriyen gövdeye inat, gözleri günden güne durulaştı, uzaklaştı, başka bir yerin ışığını tutar oldu.

Bir akşam, çorolarını ve Bakay'ı başına çağırttı. Kanıkey'i sağına, Semetey'in beşiğini önüne aldırdı. Dışarıda güz rüzgârı Talas'ın kavaklarını tarıyordu.

— Bakay abam, dedi. Sen bana ata yerine ata, akıl yerine akıl oldun. Ben gidince bu ocağın közünü sen ört, sen aç. Kanıkey'e göz kulak ol; onun aklı, benim kılıcımdan keskindir, ama akılın da yaslanacak bir dağı gerek.

Bakay'ın ak sakalı göğsünde sarsılıyordu; söz veremedi, başını eğdi.

— Kanıkey, dedi Manas, karısına döndü. Sana söyleyecek sözü çok eri, az sözle uğurla. Ben senin emeğini bilirim; kırk yiğidin kışlık kepeneğini bir gecede diken elini, Akolpok'u ilmek ilmek ören sabrını bilirim. Oğlumu sana emanet etmiyorum; seni oğluma emanet ediyorum. O büyüyünce ona de ki: babası, andan dönmedi, yurdundan dönmedi, namazından dönmedi.

Sonra beşiğe uzandı; kamçısını — kırk seferin kamçısını, sapı ak tobılgıdan, örgüsü dokuz kat — bebeğin kundağının yanına koydu.

— Bu, senin, dedi. Kaldırabileceğin gün gelene dek anan saklasın.

Sonra başını kaldırıp çorolarına baktı; sağ kalan yirmi sekizine, tek tek, adını anarak baktı. Kırgıl'a baktı, Acıbay'a baktı; her bakış bir vedaydı ve her veda, söylenmemiş bin sözü taşıyordu.

— Sizden helallik dilerim, dedi. Sizi Altay'dan Ala-Too'ya, Ala-Too'dan Beecin kapısına sürdüm; on iki kardaşımızı çölde bıraktık. Hakkınızı helal edin. Ve bir dileğim var: oğlum atın yelesine yetişene dek dağılmayın; dağılırsanız bile, adınızı duyduğu gün yanına varın.

O gece Manas ruhunu teslim etti. Çadırın içinde bir soluk vardı, bir soluk yoktu; ocaktaki köz, kimse dokunmadan, kendiliğinden söndü. Ve tabiat, insandan önce yasa durdu: o gece ay doğmadı; ertesi gece de doğmadı; altı gece boyunca gökyüzü, karası

soyulmuş bir kazan gibi yıldızsız, aysız durdu. Çıyırdı ananın, Bakdöölöt'ün, ağıtçı kadınların yolup toprağa attıkları saçlardan, derler ki, ilkbaharda Talas boyunca söğütler bitti; her söğüt bir tutam saç, her dal bir ağıt. Talas suyu o yıl bulanık aktı; kurdun uluması köye indi, kuşun sürüsü yön şaşırdı. Halk, hanının öldüğünü gökten, sudan, kurttan kuştan öğrendi; insan dili söylemeye kıyamamıştı.

Ağıtların en yanığını Kanıkey söylemedi; Kanıkey susuyordu ve susması, bin ağıttan ağırdı. Çıyırdı ana oğlunun döşeği başında sabahladı; kuruyan elleriyle örtüyü düzeltir, düzeltir, yine düzeltirdi, sanki örtü düzelirse ölüm de düzelecekti. Kırk çorodan sağ kalanlar, çadırın çevresinde, kılıçlarını kucaklarına almış oturuyorlardı; kimi Kırgıl gibi yaşlı, kimi daha bıyığı yeni terlemiş; hepsinin gözü aynı boşluğa bakıyordu. Acıbay, hanın Akkelte'sini keçeye sardı, sararken elleri, savaşta hiç titremeyen elleri, titredi.

Yas, Talas'ı bir keçe gibi örttü. Ama Kanıkey'in aklı, yasın içinde bile uyanıktı. Cakıp'ın öbür oğulları — Bakdöölöt'ten doğma Abıke, Köböş ve kardeşleri, o altı haram — daha ağıt sesleri dinmeden, hanın yılkısını, yambısını, ordosunu göz ucuyla ölçmeye başlamışlardı. Kanıkey görüyordu: bugün mala uzanan el, yarın mezara da uzanır; hanın kümbetini açar, kemiğini dağıtır, yüzüğünü parmağından çeker o el. Manas'ın naaşı, o ellerin ulaşamayacağı yerde yatmalıydı.

Gece, Bakay'ı çağırttı; bir de taş yontmakta üstüne olmayan ustaları. Eçkilik'in kara kayasını söyledi; sarp, yalçın, keçinin bile zor tırmandığı o kayanın göğsüne bir oyuk oyulacaktı, dıştan bakanın taş yarığı sanacağı bir gizli mezar. Ustalar and içirilerek götürüldü; kırk gün değil, dokuz gecede, kandil ışığında, çekiç sesini keçelere boğdurarak oydular kayayı. Onuncu gece, ay hâlâ doğmuyorken, Manas'ın naaşı ak keçeye sarıldı, dört yiğidin omzunda, hiç meşale yakılmadan, yıldıza baka baka Eçkilik'e çıkarıldı. Kanıkey öndeydi; kucağında Semetey, uyuyordu. Naaş kaya oyuğuna yerleştirildi, dualar fısıltıyla okundu, oyuğun ağzı yontulmuş taşla örülüp üstüne kaya rengi sıvandı. Sabah olduğunda Eçkilik'in kara kayası, dünkü kayaydı; hiçbir göz, orada bir han yattığını bilemezdi. Bilenler bir elin parmakları kadardı ve her biri, ölüm üstüne and içmişti.

Halka gelince — halkın da bir mezarı olmalıydı; yası dökecek bir yeri, atından inip baş eğeceği bir tümseği. Bakay, Talas'ın en boylu kavağını kestirdi ve dokuz günün dokuzunda, kendi elleriyle, tahtadan bir Manas yonttu; boyu hanın boyunca, omzu hanın omzunca. Tahta Manas, ak keçeye sarıldı, hanın kepeneği giydirildi, tulgası konuldu ve büyük bir törenle, bütün Talas'ın gözü önünde, ağıtlar, kurbanlar, yüğrük atlı yarışlarla, yüksek korganın altına gömüldü. Halk, hanını gömdüğüne inandı; inanmak, çoğu zaman gerçeğin

kendisinden merhametlidir. Abıke ile Köböş de o korgana baktılar; içlerinden ne geçirdilerse, kara kayanın sırrından habersiz geçirdiler.

Kış girdi, çıktı. Yasın kırkı verildi, yılı yaklaştı; sıra büyük aşa, Manas'ın aşına geldi. Sağlığında hanlar, dostluk andı içenler, kımız içip yambı alanlar, bir ağızdan söz vermişlerdi: "Manas göçerse aşına geliriz, atımızı yarıştırır, kazanımızı kaynatırız." Kanıkey ile Bakay, ulak üstüne ulak saldılar; Kökçö yoktu artık, ona ulak gitmedi; ama sağ olan hanlara, uzak yakın bütün oymaklara haber uçtu. Ve aş günü geldiğinde, Talas'ın kazanları kaynadı, sofraları kuruldu — gelen olmadı. Kimi Konurbay'dan korktu, kimi ölünün ardından yaşayan güce baktı; kiminin özrü kar oldu, kiminin sel. Yalnız kart Koşoy, Katagan'ın ak sakallı balbanı, ta At-Başı'dan kalkıp geldi; bir de birkaç yoksul çoban, ocağında Manas'ın tuzu olanlar. Koşoy, boş sofraların arasından geçerken kimseye bakmadı; Bakay'ın elini tuttu, tek söz etti:

— Er öldü mü dostu da ölürmüş, Bakay. Biz ölmeyelim bari.

Koşoy üç gün kaldı. Üçüncü akşam, gitmeden önce, korganın önünde durdu; tahta Manas'ın yattığı tümseğe uzun uzun baktı — bildi mi bilmedi mi, kimse anlamadı; kart kurdun gözünden mana okunmaz. Sonra Semetey'in beşiğine eğildi, bebeğin avucuna ak sakalını değdirdi ve bebeğin o minicik parmakları sakalı kavrayınca, Koşoy'un taş yüzü ilk kez gevşedi.

— Tutuşu babasının tutuşu, dedi. Kaygılanma, Kanıkey; közü küllenmiş ocak, üfleyeni bulunca yine yanar.

Kanıkey o boş sofraları kaldırtmadı; bir gün, iki gün, üç gün bekletti. Sonra kalktı, kazanları kendi eliyle kapattı ve o gün içine bir tohum gömdü: bu aşı bir gün, bu sofraların öcünü alırcasına, öyle bir vermeli ki dünya görmemiş olsun. O tohum, yıllar sonra başka ellerde, başka bir aşta yeşerecekti; ama o başka bölümün sözüdür.

Semetey, beşiğinde büyüyordu; babasının kamçısı, kundağının başucunda asılıydı. Kanıkey bazı geceler bebeği emzirirken kamçıya bakar, kamçıdan bebeğe, bebekten Eçkilik'in karanlıktaki karaltısına göz gezdirir ve kimseye söylemediği o düşünceyi bir kez daha evirip çevirirdi: bu ocağın közü, artık bu kundaktaydı ve közü söndürmek isteyenler, kapının hemen dışında, öz kayınlarının çadırlarında oturuyordu. Abıke'nin gözü mala değil, artık geline ve tahta dönmüştü; Köböş, ağabeyinin gölgesinde bileniyordu. Talas'ın üstünde yas bulutu dağılmadan, başka bir bulut, daha kara, daha alçak, toplanıyordu.

Bir gece, boz üyün keçesini rüzgâr döğerken, Kanıkey beşiğin başında dimdik oturdu; uyumadı. Uzakta bir atlı sesi mi vardı, yoksa Talas suyu mu taşlara vuruyordu, ayırt edemedi. Semetey'i kundağıyla göğsüne bastırdı ve karanlığa karşı, kendi kendine, bir and gibi fısıldadı:

— Baban dönmedi, ben de dönmem. Gerekirse Buhara'ya, atamın ocağına kadar yol görünür; ama sen yaşayacaksın, kulunum. Sen yaşadıkça Manas ölmüş sayılmaz.

Rüzgâr, keçeyi bir kez daha döğdü; sanki kapının dışında biri durmuş, içeriyi dinliyordu.

KİTAP II

SEMETEY

Yurda Dönüş

❖ ❖ ❖

13. BÖLÜM

Yas, Sürgün ve Buhara Yolu

— ❖ —

Manas'ın ölümünün üzerinden kırk gün geçmemişti. Kara yas aşı verilmemiş, kazanlar kurulmamış, ölünün hakkı olan ağıt daha dinmemişti ki Talas'ın üzerine ihanet, kara bir bulut gibi çöktü. Bulut yağmur getirmez, gölge getirmezdi; kan getirirdi, talan getirirdi, öksüz getirirdi. Ve o bulutu Talas'ın göğüne süren el, yaban eli değildi — Semetey'in öz dedesi, Manas'ın öz babası, Han Cakıp'ın eliydi.

İhtiyar han, oğlunun ölüsü toprağa gireli beri gözünü mala dikmişti. Geceleri uyumaz, parmak hesabıyla yılkı sayar, deve sayar, ambardaki yambıyı sayardı. Gündüzleri boz üyünde sofra kurdurur, bozaya ağı gibi rakı kattırır, altı haramı — Abıke'yi, Köböş'ü, Çıybıt'ı, Koçkor'u, Adıbay'ı, Kölbay'ı — dizinin dibine toplar, kulaklarına fısıldardı:

— Ölen öldü, dedi bir akşam, kımız kâsesini dizine dayayıp. Arslan gitti, ini kaldı. İninde dul oturuyor. Temirkan kızı gençtir, otuz ikisindedir; yenge hukuku bizim hukukumuzdur. Ağabeyin dulu kardeşin helâlidir; kadim töre böyle buyurur. Kanıkey'i

içinizden biri alsın, mal bir yerde dursun, hazine bir elde toplansın. Beşikteki enik büyüyüp it olmadan işini bilene aşk olsun.

Beşikteki enik dediği, öz torunu Semetey'di; altı aylık, kundakta, anasının koynunda yatan öksüzdü. Cakıp bunu derken sesi titremedi, eli durmadı; kâseyi dikti, bıyığını sıvazladı. İhtiyarlık kimini bilgeliğe götürür, kimini aç gözlülüğe; Cakıp'ı mal sevdası, oğul acısından daha derin sarmıştı. Bir vakitler Altay sürgününde "bana bir oğul ver" diye ağlayan adam, şimdi o oğulun oğluna "enik" diyordu. Altı haram bu sözü boza gibi içti, rakı gibi yuttu. Yanlarına kırk çoroyu da kattılar — kırkı kırk yerden gelme, tuz hakkı bilmez, ekmek andı tutmaz itleri. Manas sağken önünde iki büklüm duranlar, ölüsünün kırkı çıkmadan dulunun kapısına dünür oldular.

Önce Akılay'a vardılar. Manas'ın büyük hatunu Akılay, başını önüne eğdi, kaderine boyun verdi; ne bir söz etti, ne bir hançer çekti. Sıra Kanıkey'e geldi. Elçiliğe Kırgılçal ile Tazbaymat'ı yolladılar; ikisi de vaktiyle Manas'ın sofrasında yağlı et yemiş, Kanıkey'in diktiği kaftanı giymiş adamlardı.

Kanıkey o gün boz üyünde oturuyordu; kucağında Semetey, dizinin dibinde seksenindeki kaynanası Çıyırdı. Kırgılçal eşikten girdi, kalpağını çıkarmadan konuştu:

— Temirkan kızı, dedi, dul başına bu yurtta duramazsın. Töre böyle buyurdu, ağalar böyle kesti. İçlerinden birine varacaksın; ha bugün, ha yarın.

Kanıkey ağır ağır doğruldu. Yüzünde ne yaş vardı ne yalvarış; Temirkan kızının yüzü, kışın Ala-Too'su gibiydi — uzak, beyaz, soğuk. Sesi alçaktı, ama çelik gibiydi:

— Manas'ın kırkı çıkmadı, aşı verilmedi, dedi. Kemiği daha soğumadı. Siz onun dulunu pay ediyorsunuz. Var git, seni gönderene söyle: Kanıkey Manas'ın hatunuydu, Manas'ın hatunu olarak ölür.

Tazbaymat sırıttı, bir adım attı, kadının bileğine davrandı. İşte o vakit Kanıkey'in eli, kuşağının altında yatan Aktinte'ye gitti. Aktinte, Manas'ın armağanıydı; kını gümüş, ağzı zehir gibi bir hançerdi. Kadın onu bir kez savurdu, iki kez savurdu; ilk savuruşta Kırgılçal'ın sağrısının yarısını uçurdu, ikinci savuruşta Tazbaymat'ın kürek kemiğini iki kaburgasıyla birlikte kesti. İki elçi kanlarını döke döke, avaz avaz bağıra bağıra eşikten çıktılar; Kanıkey hançerini eteğine sildi, oturdu, oğlunu emzirdi.

Elçilerin kanı altı haramın öfkesini büsbütün azdırdı. Ordoda kurultay dediler, toplandılar; sofrada boza köpürdü, rakı döküldü, and içildi. O mecliste yalnız bir adam

ayağa kalktı: Iraman'ın oğlu, dili bal, yüreği od Irçıuul. Kalktı, ortaya yürüdü, elini bağrına koydu:

— Beyler, dedi, ben size Manas'ı sayayım. Aç geldiniz, doyurdu; yayan geldiniz, atlandırdı; çıplak geldiniz, kaftan giydirdi. Kırgıl'ın sırtındaki cepken onun, Abıke'nin altındaki at onun, Köböş'ün belindeki kılıç onun. Şimdi onun altı aylık yetimi beşikte yatar. Yiğitseniz, on iki yaşına değsin diye o yetimi koruyun; ondan sonra er meydanında hesaplaşın. Kırkı çıkmadan dulunu pay eden, aşını vermeden malını bölen — buna it demezler de ne derler?

Dinleyen olmadı. Bir kâse ona fırladı, bir kamçı ona kalktı. Irçıuul baktı ki söz geçmez, and tutmaz; canını koynuna alıp gece karanlığında atına bindi, kaçtı gitti. Talas'ta hak söyleyen son dil de böylece sustu.

Ertesi gün altı haram yağma andını içti. Köböş'ü ak keçeye oturtup sultan kaldırdılar; Cakıp han duasını verdi, kırk çoro kılıcını kaldırdı. Sonra Tört-Kül'e, Manas'ın ulu ordosuna yürüdüler.

O talanın hesabını kimse tutamadı. Yılkı yılkıya katıldı, sürü sürüye vuruldu; mal öyle çoktu ki saymaya ömür yetmedi, kamçı boyuyla ölçüp pay ettiler. Altı yüz deve yükü altın alan hazine boşaltıldı; sandıklar kırıldı, keçeler söküldü, Manas'ın oturduğu ak ordo direğinden dörülüp indirildi. Mescidin üstüne halat attılar, çektiler; kubbe çöktü, mihrap toza karıştı. Ordoyu tek başına savunmaya kalkan bir tek er çıktı — Bayçoro. Vuruştu, vuruştu, kanı kurudu; sonunda üstüne çullandılar, kollarını kayışla bağlayıp tutsak ettiler.

Kanıkey o gün ordonun eşiğinde durdu; durdu ki hiç değilse Manas'ın ocağını çiğnetmesin. Koynunda büyüttüğü, öz sütüyle emzirdiği köle çocuğu Coobuzar, eteğine sarılmış ağlıyordu. Köböş atını sürdü, geldi; önce çocuğa baktı, sonra kadına. Kılıcını çekti, Coobuzar'ı bir vuruşta ikiye biçti; sonra aybaltasını kaldırıp Kanıkey'in sağ omzuna indirdi. Kemik çatırdadı, kan fışkırdı; Temirkan kızı diz üstü çöktü, ağzından kan geldi, ama bağırmadı. Köböş güldü, atını döndürdü:

— Dul dediğin böyle terbiye edilir, dedi ve talanın içine karıştı.

Kanıkey kan kusa kusa, sürüne sürüne ölümün eşiğine vardı, eşikten döndü. Gece oldu; talandan artakalan boş yurtta üç can kaldı: sekseninde bir kaynana, altı aylık bir öksüz, bir de omzu parça parça bir ana. Dünya bu üç cana bir yurtluk yer bile çok gördü.

O gece Talas'ta düğün davulu vurdu. Köböş'ün ordosunda meşaleler yandı, boza aktı, kırk çoro içip içip Manas'ın atlarına bindi, Manas'ın kaftanlarıyla oynadı. Davulun sesi

rüzgârla dağa vurdu, dağdan boş yurda döndü. Çıyırdı iki eliyle kulaklarını kapadı; Kanıkey kapamadı. Dinledi; her vuruşu yüreğine çentik çentik işledi. Unutmamak da bir silâhtı ve elinde kalan tek silâh buydu.

Kanıkey o gece kararını verdi. Manas'tan kalan Sır barañ tüfeğini buldu; kurşunsuzdu, çakmaksızdı, ama kocasının kokusunu taşıyordu — onu asa edindi. Boz kise'yi beline bağladı, Aktinte'yi kuşağına soktu. Sonra Çıyırdı'nın önünde diz çöktü:

— Ana, dedi, burada kalırsak yarın Semetey'i beşiğinde boğarlar. Sen yavruyu al, dağa çek; Kara-Üñkür derler bir kutlu mağara var, Kara-Kır ardında. Ben arkanızı beklerim, izinizi silerim, ardınızdan yetişirim.

Sekseninde kadın, altı aylık torununu kundağıyla bağrına bağladı. Çarığı yoktu, çizmesi talan gitmişti; yalınayak yürüdü. Yalınayak Çatkal'ı aştı, yalınayak Buura-Beli'nin karını çiğnedi; taş kesti tabanını, diken yardı topuğunu, dönüp ardına bakmadı. Bir vakitler Manas'ı karnında taşıyan Çıyırdı, şimdi Manas'ın oğlunu sırtında kaçırıyordu; kader dönmüş, dolanmış, aynı kadına iki kere aynı yükü vurmuştu.

✦ ✦ ✦

Kanıkey ise yönünü Kara-Kır'a çevirdi; orada, ıssız bir yamaçta, Manas'ın kümbeti vardı — kendi eliyle, gizlice yaptırdığı mezar. Vardı, eşiğine kapandı, toprağı tırnaklarıyla eşeledi:

— Kalk, dedi, arslanım, kalk. Ordonu talan ettiler, mescidini yıktılar, oğlunun beşiğine kılıç uzattılar. Kalk da bir bak.

Toprak ses vermedi; toprak hiçbir vakit ses vermez. Ama gün batarken kümbetin gölgesinden ak sakallı bir derviş belirdi; asası boyundan uzun, hırkası yamalıydı. Kadının başucunda durdu, eğilmedi, acımadı; sert söyledi:

— Ölüye ağlayanın gözü kurur, yaşayana çalışanın yolu açılır. Kalk, Temirkan kızı. Senin artık ne baban var ne kardeşin ne kocan; gayretten başka hısım yok. Gayreti hısım edin, yola düş.

Kanıkey başını kaldırdığında derviş yoktu; yamaçta yalnız rüzgâr vardı, bir de akşamın kızıllığı. Kadın Sır barañ'a dayana dayana ayağa kalktı. Kümbete son bir kez baktı; ağlamadı bu sefer, yalnız elini toprağa koydu, toprağın soğuğunu avucuna aldı. — Oğlunu sana ölmüş getirmem, dedi; er getiririm, atlı getiririm, öcü alınmış getiririm. Gayretten başka hısım yok — dervişin sözünü yüreğine dağ gibi bastı ve dağa, Kara-Üñkür'e yürüdü.

Mağarada üç can birleşti; birleşti ama açlık da onlarla birleşti. Altı gün geçti; Kanıkey'in sütü çekildi, Semetey'in ağlamaya mecali kalmadı. Altıncı gün gökte akbabalar döndü; döndüler, çekiştiler ve pençelerinden bir parça ciğer düştü. Kanıkey o ciğere bir ana kuş gibi atıldı; közde ısıtıp suyunu yavrunun dudağına sürdü. Gök vermişti; gök verirse kul dayanır.

Ama ciğer bir günlüktü, açlık her günlük. Yedinci gün Kanıkey ovaya indi ve Karımbay'ın sürüsünden ayrılmış kula bir buzağı gördü. Karımbay zengin adamdı, malı sayısızdı; hem de yabancısı değildi — Kanıkey'in düğününde ökül atası olmuş, ekmeğine oturmuş, hayır duasını almış adamdı. Bir buzağıyı öksüzün kazanına çok görmez, dedi kadın kendi kendine ve buzağının ardına düştü.

Buzağı kaçtı, kadın kovaladı. Üç-Koşoy'un eteğini bir dolandılar, iki dolandılar; Beles-Taş'ın çevresini tur tur döndüler. Omzu yaralı, karnı aç, ayağı çıplak bir kadın; ama düşmedi, bırakmadı, sonunda bataklıkta bastırdı, buzağının boynuna sarıldı. Sarıldı ki ensesinde bir gölge büyüdü: Karımbay, atının üstünden bakıyordu.

— Ökül ata, dedi Kanıkey, öksüzün açlıktan dili damağına yapıştı. Bir buzağı...

Sözünü kamçı kesti. Karımbay kamçıyı bir vurdu, iki vurdu, üç vurdu; bir vakitler önünde el pençe divan durduğu, düğün sofrasında ekmeğini yediği hanın hatununu bataklığın çamurunda kanlar içinde bıraktı, buzağısını önüne katıp böbürlene böbürlene gitti. Giderken bir de söylendi:

— Hanlık gitti, dilencilik kaldı. Herkes boyunu bilsin.

Kanıkey çamurdan doğruldu. Ağlamadı. Ağlamak, artık onun harcı değildi; yası çoktan gayrete çevirmişti, gayretten başka hısımı yoktu. Kalktı, mağaraya döndü ve Manas'tan kalan son canlıyı — boz erkeci — gözüne kestirdi.

Erkeci ayağından bağladı, kıbleye çevirdi. Bıçağı çıkardı, sonra kundaktaki Semetey'i getirdi, yavrunun küçücük elini bıçağın kabzasına koydu, kendi elini üstüne kapadı:

— Bu kurban Manas oğlu Semetey'in kurbanıdır, dedi. Kabul eyle.

Bildiği sureleri okudu, bıçağı çekti. Manas'ın can kazanını — sefere giderken kaynayan, dosta aş, düşmana korku olan kara kazanı — mağaranın ağzına kurdu, erkecin etini pişirdi. Sekseninde kaynana doydu, altı aylık yavru doydu; kemikler bir kenara, ayrı ve temiz, kondu. O kemiklerin daha görecek işi vardı; ama bunu o gece kimse bilmiyordu.

Mağara kutluydu, ama mağara kuytuydu; kuytuda kalan avdır, avın ardına avcı düşer. Kanıkey bunu biliyordu. Buhara yolunu, babası Temirkan'ın ilini düşündü; yüreği

burkuldu ama yola karar verdi. Gitmek istemeyen Çıyırdı'yı — yaşlılık ayağını kesmişti — kayışla sırtına bağladı, Semetey'i beline sardı, Sır barañ'ı asa edinip yürüdü.

Yedi gün yürüdü, yedi gece yürüdü; uyku girmedi gözüne, çizme girmedi ayağına. Yalın çorapla Çapçık belini aştı, Küyük belini aştı, Corgo belini aştı; Oluya-Ata'yı geride bıraktı, Çoñ-Merki'yi geride bıraktı, Kazı-Kurt'u geride bıraktı. Gündüz sıcak vurdu, gece ayaz kesti; taş tabanını yardı, kar topuğunu dondurdu. Çıyırdı sırtında ağladıkça — İndir beni kızım, bırak beni, ben yaşadım — Kanıkey kayışı bir delik daha sıktı: — Sen Manas'ı doğuran kadınsın, ana; seni bırakan, Manas'ı bırakır. Sırtında seksen yıllık bir ömür, belinde altı aylık bir umut; iki yükün arasında bir kadın, bozkırı adımlarıyla ölçtü. Ta ki önüne Sır-Derya çıkana dek.

Irmak taşkındı. Bahar suları dağdan boşanmış, Sır-Derya kudurmuş bir yılkı gibi köpük saça saça akıyordu. Ne sal vardı ne geçit; ne köprü vardı ne kayıkçı. Kanıkey kıyıya çöktü ve ilk defa, dizlerinin çözüldüğünü duydu.

✦ ✦ ✦

O günlerde Beş-Taş yaylasında bir ihtiyar yaşardı: Bakay. Manas'ın akıl atası, yolunun çırası Bakay, beş yüz haneyle deve güder, kendi yağıyla kavrulur, altı harama bir taş bile vergi vermezdi. Vermezdi, çünkü bilirdi: İte verilen pay, itin iştahını büyütür.

Bir gece Bakay'ın içine kurt düştü. Düşünde kara bir bulut gördü, bulutun altında yanan bir ocak, ocağın başında ağlayan bir kadın. Sabahı beklemedi; Kök Tulpar'ını tutup eyerledi, Talas'a sürdü. Tört-Kül'e vardığında gün doğuyordu — ve doğan gün, çıplak bir tepecikten başka bir şey aydınlatmadı. Ordo yoktu, yurt yoktu, mal yoktu, in cin yoktu; ulu Tört-Kül, kırkılmış bir koyun gibi çırılçıplaktı. Rüzgâr, sökülmüş keçelerin tozunu savuruyordu.

Bakay atından indi, kül olmuş ocağın başına çöktü. Sakalından yaş süzüldü; bir an, bir tek an, ölmeyi geçirdi içinden — bunca yıkımdan sonra yaşamak, ihtiyara ağır geldi. Sonra aklına beşik geldi, beşikteki geldi.

— Yok, dedi kendi kendine, sesli. Manas'tan bir kıvılcım kaldıysa, o kıvılcımın külü ben olurum. Semetey için yaşarım.

Kalktı, atına bindi, aramaya düştü. Kara-Buura'yı aradı — yok. Çatkal'ı aradı — yok. Üç-Koşoy'u karış karış gezdi — bir çarık izi, bir ocak yeri, hiçbir şey yok. Yolda rastladığı

çobanlara sordu; kimi bilmedi, kimi bilip de korkudan bilmezden geldi — altı haramın kulağı her obadaydı, dili her kazandaydı. Günler geçti; ihtiyarın umudu inceldikçe inceldi. Sonunda aklına Manas'ın kerametli tazısı geldi: Kumayık. Kumayık ki kuş yavrusundan dönme derlerdi, kokusunu aldığı izi yedi yıl geçse şaşırmazdı.

Kumayık'ı Kara-Üñkür yönüne saldı. Tazı dağı taşı koklaya koklaya mağaranın ağzına vardı ve orada, temiz bir kenara konmuş kemiklerin başında durdu: boz erkecin kemikleriydi. Bir kokladı, iki kokladı, göğe bir uludu; sonra burnunu yere verip fırladı. Bakay ardına düştü. Kumayık kokladı, koştu; Çapçık'ı, Küyük'ü, Corgo'yu izledi; kadın ayağının, yalın çorabın, damlaya damlaya kurumuş ana sütünün izini sürdü. İz, Sır-Derya'ya iniyordu.

Irmağın kıyısında ise umut tükeniyordu. Kanıkey suya bakıyor, su ona bakıyordu; geçit yoktu. Kadının başı göğsüne düştü:

— Buraya kadarmış, ana, dedi. Manas'ın oğlunu ırmağa mı vereyim, geri dönüp ite mi vereyim?

Seksenindeki Çıyırdı doğruldu; iki eliyle gelininin yüzünü tuttu, gözlerinin içine baktı:

— Kaygı kayıp ödemez, kızım, dedi. Ağlayanın gözü kör olur, arayanın yolu açılır. Sen Temirkan kızısın; sen dize gelirsen bu yavru kime bakıp ayağa kalkar?

Kanıkey başını kaldırdı — ve ufukta bir toz gördü. Toz büyüdü, tozun içinden kök bir at çıktı, atın üstünde ak sakallı bir ihtiyar: Bakay. Kök Tulpar köpük içinde kıyıya vardı; ihtiyar kendini attan attı, iki kadın ona koştu; üçü birbirine sarılıp ağlaştılar. Yaş, o gün, zayıflık değildi; yaş, o gün, kavuşmanın tuzuydu.

Bakay kundaktaki Semetey'i aldı, iki eliyle göğe kaldırdı; altı aylık yavru, gökle ihtiyarın arasında, güneşe gözlerini kırpıştırdı.

— Ey Manas'ın ruhu, işit, dedi Bakay. Ey kırk çilten, tanık olun. Bu yetim on iki yaşına değip Talas'a dönene, öcünü kılıcıyla alana dek ben, Bakay, altı haramla barışmayacağım; tuzlarını yemeyeceğim, selâmlarını almayacağım, ele geçen yerde vurup duracağım. Andım and olsun; dönersem, and beni vursun.

Çıyırdı kundağı geri aldı, bağrına bastı; Kanıkey ihtiyarın eline sarıldı:

— Manas'ın aklaydın, dedi, şimdi öksüzünün kanadı ol. Senden başka kimimiz kaldı?

— Kaldı, dedi Bakay; gökte Manas'ın ruhu kaldı, yerde benim gibi bir kuşluğu geçmiş ihtiyar. İkisi de yetmezse, senin gayretin var; o hepsinden büyük.

And içildi; ama ırmak hâlâ önlerindeydi ve ırmak and dinlemezdi. Bakay kıyıya indi, abdest aldı. Yüzünü kıbleye döndü; Kocosan'ı çağırdı, Ak Eşen'i çağırdı, kırk çilteni çağırdı; Beecin yolunda düşen Almambet'in ruhuna, Çubak'ın ruhuna yakardı:

— Sizin uğrunuza baş koyduğunuz yurdun son tohumu şu kundakta. Yol verin.

Sonra Kök çıbık tüfeğini omzuna dayadı ve coşkun ırmağın bağrına ateş etti.

Gök gürler gibi bir ses geldi; geldi ve sular durdu. Yukarıdan gelen su, görünmez bir sete vurmuş gibi kabardı, yığıldı, bekledi; aşağısı çekildi, yatak kurudu, çakıllar güneşe çıktı. Bakay iki kadını, yavruyu ve atları kuru yataktan geçirdi; son ayak karşı kıyıya değdiği an, yukarıda bekleyen su gürleyerek boşandı, ırmak kükreyip ardlarından kapandı. Sır-Derya yeniden Sır-Derya oldu; ama kıyısında duran dört can, artık ölümden ödünç alınmış canlardı. Çıyırdı ellerini açıp dua etti; Kanıkey karşı kıyıya, geride kalan yurda son bir kez baktı. Su, ikisinin arasına bir kılıç gibi yatmıştı: bir yanı dün, bir yanı yarın.

Bakay kafileyi Kara-Kır'a, kutlu Kara-Üñkür'e götürdü. Mağaranın ağzından ancak tek kişi sığar, içine altı bin koyun alırdı; kışın sıcak, yazın serin, kutlu bir koyundu. İhtiyar dağa çıktı, altı arkar ile dört dağ koçu avladı; etini sereserpe astı, yedi günlük odun yardı, bir aylık azık düzdü. Sonra tembihini etti:

— Ben Talas'a dönüyorum; yetimin yılkısını, yetimin hakkını arayacağım. Altı yedi güne dönmezsem beni ölmüş bilin; azığı saçın, geriye bakmayın, Bukar'a, Karakan'a kaçın. Yavruyu yaşatın — gerisi hikâyedir.

Kanıkey mağaranın ağzına dek çıktı, ihtiyarın ardından baktı. Karanlık, atı da atlıyı da yuttu; geriye yalnız nal sesi kaldı, o da inceldi, silindi. Kadın içeri döndü; ocağın közünü eşeledi, yavrusunun kundağını düzeltti ve uyumadı. O gece de uyumadı; uyku, artık ona haram gibiydi.

✦ ✦ ✦

Talas'ta, Manas'ın sayısız yılkısı Eştek'li Camgırçı'nın elindeydi. Bakay onu yaylada buldu; selâm yok, sabah yok, kargısını doğrultup adamı atından devirdi. Camgırçı yerde, göğsünde kargı ucu, ellerini açtı:

— Vurma, Bakay, dedi. Ben talancı değilim, emanetçiyim. Altı haram yılkıyı da alacaktı; ben "Eştek'in payıdır" deyip elimde tuttum ki yetime kalsın. İnanmazsan, emanetleri gör.

Canı bağışlandı; kalktı, andını içti, emanetleri bir bir teslim etti. Er Töştük'ün, yetim için adadığı altın yakalı çifte zırh ile kelimeli cepken; Kanıkey'e Buhara işi bir sof cepken; Katagan hanı Koşoy'un, Manas'ın yasında "yetim payıdır" diye verdiği tulpar Taytoru — yeleli, kuyruklu, gözü ateşli bir kısrak; ve Almambet'in Beecin seferine çıkarken emanet bıraktığı, kaşı altın, arkası gümüş Akkañkı eğer. Bakay emanetleri yükledi; yükledi ki o gece bir mucize daha geldi: Çıyırdı'nın atı Akborçuk, urganını koparıp kendiliğinden çıkageldi, gelip Kök Tulpar'ın yanına dikildi. Hayvan bile sahibinin yolunu biliyordu; bilmeyen yalnız insandı.

Dönüş yolunda, Kara-Taş yakınında, Bakay'ın karşısına topal bir adam çıktı. Bir eli kılıç tutmaz, bir bacağı yeri süpürürdü; yüzü yara, sırtı yara — Bölökbay'dı bu, Manas'ın hazine bekçisi, demirin dilinden anlayan usta. Altı haramla on iki gün vuruşmuş, yetmiş yerinden yaralanmış, kırk kalçalı çomağıyla Car-Kıya geçidini tek başına tutmuştu; hazineyi kurtaramamıştı ama namusunu kurtarmıştı. Bakay'ın elini tuttu:

— Ben artık ata binemem, dedi, ama beklerim. Kara-Taş'ta ocağımı yakar, on iki yıl Semetey'i beklerim; and olsun. Sen Kanıkey'e sözümü ulaştır: Eski kinini bıraksın, babasının iline varsın. Yavruyu öz kardeşi Ismayıl'a "el oğludur" diye versin ki soy sırrı dışarı sızmasın; beşinde Buhara'nın mescidine koysun, okusun; on ikisinde Talas'ı göstersin, tanısın. Al şu kır erkeci de — yolda baabedin kurbanı olsun, yol açılsın.

— Sen demir ustasısın, Bölökbay, dedi Bakay; demirin sözü demir olur. On iki yıl çabuk geçmez ama geçer. Ocağını söndürme.

İki ihtiyar kucaklaştı; biri topal, biri yaslı, ikisi de andlı. Bakay sözü koynuna, erkeci terkisine aldı, sürdü.

Ama Kara-Üñkür'de bulacağını umduğu kadınlar, Kara-Üñkür'de değildi. Kanıkey mağarada üç gün oturmuş, dördüncü gün dayanamamıştı; kuytu, ona kafes gibi gelmişti. Belki Bakay öldü, belki iz bizi buldu — deyip Çıyırdı'yı yine sırtına bağlamış, Semetey'i beline sarmış, yayan yola düşmüştü. Beş günlük yolu bir yürüyüşte aldı; sırtı, kayış bağladığı yerden kayış gibi dilindi, kemikleri derisini deldi deldi çıktı; yürüdü.

Bir akşam, bozkırın ortasında, tek başına bir ulu ağaca vardılar: kutlu Bayterek. Gövdesi on kulaç, gölgesi bir oba alırdı. İki kadın dibine serildi, uyku onları bir anda aldı. Ve onlar uyurken Bayterek'in bir dalı eğildi; eğilen daldan, ak bir pınar gibi, süt fışkırdı. Bozkırın içinden on iki çatal boynuzlu bir Ak maral çıktı — yürüyüşü hayvan yürüyüşü değildi, duruşu hayvan duruşu değildi; hayvan donuna girmiş pirlerdi bunlar, diyecekti sonra Çıyırdı. Maral geldi, kundağından kendiliğinden çözülen altı aylık Semetey'i koynuna

aldı, emzirdi; yavru kana kana emdi. Artan süt yere aktı, aktığı yerde altı bakraç ak yoğurt oldu, kadınların başucunda durdu.

Çıyırdı uyandığında yoğurdu gördü, yavrunun ağzındaki süt kokusunu duydu, ellerini göğe açtı:

— Bu, Manas'ın koruyucu ruhlarının müjdesidir, kızım, dedi. Ben bu gece düşümde gördüm: Kızır ihtiyarı geldi, yetimle el sıkıştı. "On ikisine dek Bukar'da kalsın, babasından üstün arslan olsun" dedi. Gök bizi bırakmadı; biz de yolu bırakmayalım.

Bakay ise boş mağarayı görünce yüreği ağzına gelmiş, izlerine düşmüştü. Bozkırda iz sürdü; bir yalın çorap izi, bir damla kan, bir kayış parçası — sürdü, sürdü ve Bayterek'in ötesinde onları buldu. Kanıkey'i görünce ihtiyarın dizleri çözüldü: Kadın bir deri bir kemik kalmıştı; sırtı, kayışın kestiği yerden dilim dilimdi; ama gözü hâlâ Ala-Too kışı gibiydi — uzak, beyaz, yenilmez. Kavuştular, sarılıp ağlaştılar; üçüncü ağlaşmaydı bu, ama bu sefer yaşın içinde sevinç vardı.

Bakay emanetleri döktü: Taytoru'yu Kanıkey'in eline, Akborçuk'u Çıyırdı'nın eline verdi; sof cepkeni kadının omzuna, çifte zırhla kelimeli cepkeni yavrunun beşik başına koydu. Bölökbay'ın kır erkeci baabedin kurbanı kesildi; Manas'ın can kazanı bir kez daha kaynadı, dört can bir kez daha aynı kazandan yedi. Yemek bitince Bakay sözü Buhara'ya getirdi; getirdi ve duvara çarptı.

— Ben o kapıya varmam, dedi Kanıkey. Ölsem de babamın yüzünü görmem.

— Kız, dedi Bakay, aç kaldın, dul kaldın, sürgün kaldın; inat mı kaldı sende?

— İnat değil, and, dedi Kanıkey. Gelinliğimde Manas, babamdan Almambet'e armağan diye Aktulpar'ı istedi. Yetmiş yük altın döktü önüne. Babam vermedi; misafirine at çok gören adamın kızı olduğum için altı ay er koynunda gözden düştüm, altı ay başımı kaldıramadım. O gün ahdettim: Ölsem de o yüzü görmem. Temirkan kızı ahdinden dönmez.

Bakay yalvardı — olmadı. Bakay öfkelendi, kamçısını yere vurdu — olmadı. Seksenindeki Çıyırdı araya girdi — olmadı. Bozkırın ortasında, bir yanda altı haramın kılıcı, bir yanda taş gibi bir and; yol kapanmıştı.

İşte o vakit, gün batısından bir karaltı yaklaştı: başında kazan gibi ak sarık, sırtında yamalı hırka, bir derviş. Selâm vermedi, ad sormadı; kundaktaki yavruya bir baktı, sonra Kanıkey'e döndü:

— Bu yavrun Bukar'da büyür, dedi. Büyür, soyunu öğrenir, yurduna döner, yurduna katılır; babasına denk er olur. Yolunu sen kesme, ana.

Kanıkey başını kaldırdı — derviş yoktu. Bozkır dümdüzdü, göz alabildiğine boştu; ne bir toz ne bir iz. Kümbetin başındaki ak sakallı geldi kadının aklına; Kızır dedikleri buysa, iki kere gelmişti demek, iki kere yol göstermişti. Kanıkey olduğu yere diz çöktü, yüzünü toprağa koydu:

— Boyun eğdim, dedi. And benim andımdı, yavru benim andımdan büyük. Bukar'a giderim; babamın yüzüne bakmam ama eşiğine sığınırım. Semetey'i on ikisine dek soyunu gizleyerek büyütürüm; kardeşim Ismayıl'a "el oğlu" diye veririm, beşinde mescide koyarım, on ikisinde Talas'ı gösteririm. On ikisinde bu yavru sorarsa, her şeyi söylerim.

Bakay da dizini yere vurdu, elini yavrunun kundağına koydu:

— Ben de Talas'ta kalırım, dedi. Deve güder, kul gibi görünür, göz olurum. Manas'a yas tutan deve Celmayan'ı beklerim; Köböş'ün eline düşen altı çeliği — Zulpukor'u, iki Coykuma'yı, Açalbars'ı, Kılbolot'u, Arkesken'i — gözlerim; hangi ite giderse izini tutarım. Yetim dönünce atası neyle vurduysa onunla vursun. Bu ahit, Manas'ın ruhuna ahittir; bozan onmasın.

Ahit kuruldu; bozkırın ortasında, Bayterek'in gölgesinde, tanık diye gökteki yıldızlar, yerdeki iki at, bir de kundakta uyuyan altı aylık bir çocuk vardı. Ertesi sabah yollar ayrıldı: Bakay, Kök Tulpar'ın başını Talas'a, karanlığa, on iki yıllık bekleyişe çevirdi; Kanıkey, Çıyırdı'yı Akborçuk'a bindirdi, Semetey'i bağrına bastı, Taytoru'nun dizginini eline aldı ve yüzünü Buhara'ya döndü.

Yol uzundu. Gündüz gittiler, gece dinlendiler; konak konak, bel bel Buhara'ya yaklaştılar. Taytoru, dizgini çeken kadının hizasında uslu uslu yürüyor, ara sıra başını çevirip kundağı kokluyordu — sanki taşıdığı emanetin ne olduğunu biliyordu; tulpar dediğin bilir, tulpar dediğin bekler. Sır-Derya gerideydi, Talas geride, Manas'ın kümbeti geride. Kadın bir kez dönüp baktı — Ala-Too, ufukta ak bir yas tülbendi gibi duruyordu. Bir daha bakmadı. Kucağındaki yavru uykusunda kımıldadı, minik yumruğunu sıktı; ana o yumruğa baktı ve on iki yılın öte yanını gördü: Taytoru'nun dörtnalını, Talas'ın tozunu, bir yetimin dönüşünü. Şimdilik hepsi bir kundağa sığıyordu; ama kundaklar açılır, yumruklar büyür, ırmaklar nasıl kapandıysa yollar öyle açılırdı. Kanıkey adımını sıklaştırdı; Buhara'nın minareleri henüz görünmüyordu, ama artık uzak da değildi.

14. BÖLÜM

Taytoru'nun Koşusu ve Semetey'in Yükselişi

— ❖ —

Buhara'nın kalın surları o sabah tan yeriyle birlikte kızıla boyandığında, kapı önünde altmış pehlivanın ortasında duran genç bir er, toza batmış yolculara doğru koşup atından indi. Temir Han'ın on iki kızından sonra dünyaya gelmiş tek oğluydu bu; adı Ismayıl'dı ve karşısındaki yorgun kadının yüzüne bakar bakmaz dizlerinin bağı çözüldü. Ne kadar toz örtse, ne kadar yas soldursa da o yüz, öz kız kardeşinin yüzüydü.

— Kanıkey! diye haykırdı. Bacım! Talas'ın gelini, Han Manas'ın hatunu! Bu ne hâl, bu ne kara gün?

Kanıkey atın üstünde dimdik durdu; otuz iki yaşında dul kalmış, kundaktaki oğlunu bağrına basıp altı haramın zulmünden kaçmıştı da bir kez ah dememişti. Şimdi kardeşinin sesini duyunca gözünün pınarı taştı, ama sesi titremedi.

— Kara gün dediğin budur, Ismayıl, dedi. Han Manas göçtü, Talas öksüz kaldı. Abıke ile Köböş, ağalarının tahtına, malına, hatununa göz dikti. Altı haram, emzikteki yetimin kanına susadı. Ben de aldım oğlumu, düştüm yollara.

Yol uzun olmuştu, yol amansız olmuştu. Bakay Han onları gece yarısı yola hazırlamış, Koşoy'un yas gününde verdiği Taytoru'yu Kanıkey'e, Akborçuk'u yaşlı Çıyırdı'ya çekmiş, ok geçmez sof cepkeni, gökten inen Boz kise'yi terkiye yüklemiş, Temir Han'a mektup yazıp «on iki yıl haber beklerim» diye ant içmişti. Kokand'ı dolanmışlardı, Semerkand'ı dolanmışlardı, çatal sakal Sınçıbek'in Ancıyan'ından uzak durmuşlardı. On bir gün on bir gece susuz çölü aşmışlar, Küleşen'in Kül-Tokoy ormanında soluklanmışlardı. Kanıkey, kızlık çağının cennet bahçesi Keñ-Kölçük'e vardığında gölü kurumuş, çınarları ölmüş bulmuş, yıkılıp ağlamıştı; sonra Çıyırdı'nın öğüdüyle kurumuş pınarın başındaki kara çimi, usta Bölökbay'ın yaptığı sır mızrakla çevirdiklerinde toprağın altından su fışkırmış, göl dolmuş, dalına bülbül konmuştu. Yaşlı ana o gün ellerini göğe açmıştı: hayırlı faldır bu, Semetey'in yolu açıktır.

Şimdi o yolun ucundaydılar. Ismayıl kız kardeşini koluna alıp şehre soktu; Temir Han sarayının kapıları ardına dek açıldı. Kanıkey, babasının dizine varıp altı haramın kendisine ettiklerini bir bir döktü; sonra kundağı çözüp oğlunu ortaya koydu.

— Bu yetimi sana emanet ediyorum, Ismayıl, dedi. Töresince al: kâkülünü kırktır, it çanağından geçir, kılıç ağzından atlat. Öz evladın bil, öz evladın de. Elin oğlu dedirtme! Anası benim demesinler, atası Manas demesinler; sırrı açılırsa yetimin başı gider.

Ismayıl dediğini yaptı. Çocuğun kâkülünü kırktırdılar, it çanağından geçirdiler, kılıç ağzından atlattılar; Buhara'nın yedi mahallesine nida saldılar: Ismayıl'ın oğlu oldu, adı Semetey kondu. On yedi gün toy verildi; kazanlar kaynadı, yılkılar kesildi, kımız ırmak gibi aktı. Toyun on yedinci günü Urus konuklarla Kıtay konuklar çocuğun yüzüne uzun uzun baktılar, birbirlerine eğilip fısıldadılar:

— Bu yetim sağ kalırsa Oyrot'u bozar, cihanı sarsar.

Temir Han kızına yüzlerce ocaklık el bağışladı; Kanıkey'e ayrı saray, ayrı otlak, ayrı yılkı verdi. Ve Semetey, kendini Ismayıl'ın oğlu bilerek, öz anasını «abla» sanarak büyümeye durdu.

Yıllar, bozkırın üstünden geçen bulutlar gibi geçti. Kanıkey oğlunu uzaktan büyüttü; sütünü veremedi, dizinde uyutamadı, düştüğünde kaldıramadı. Toylarda, meydanlarda, pencere ardından baktı; çocuk ne zaman «abla» dese içinden bir yerinin koptuğunu

kimseye sezdirmedi. Geceleri Talas yönüne dönüp otururdu; Ala-Too'nun karlarını, Keñ-Kol'un sularını, kırk çoronun ocak başındaki gülüşlerini anardı da tanyeri ağarınca yüzünü yıkar, vakur çıkardı insan içine. On iki yıl haber beklerim demişti Bakay'a; yıllar birer birer düşüyordu, haber gelmiyordu.

Çocuk büyüdü; büyüdükçe içindeki ateş de büyüdü. Yedisinde ok attı, dokuzunda at yardı, on birinde bilek tuttuğu delikanlıyı yere serer oldu. Hocaya verdiler, hoca dayanamadı; mollaya verdiler, molla kaçtı. On iki yaşına geldiğinde seksen hocayı dövmüş, yüz mollayı ağlatmıştı; pazara girse pazar dağılıyor, sokağa çıksa sokak boşalıyordu. Sonunda şehir ayaklandı; esnaf dükkânını kapayıp Temir Han'ın kapısına yığıldı.

— Ey han, dediler, bu ele avuca sığmaz yetim ya bizi bitirecek ya bu şehri. Ya bir çare bul ya bir yol göster.

Temir Han o gece uzun düşündü. Sakalını avucuna alıp düşündü, tespihini çeke çeke düşündü. Sonunda içindeki söz dışına vurdu: bu çocuk taşkın bir sudur, önüne bent olmaz; ona yatak açmak gerek. Göçüp giden Han Manas'ın aşı verilmemişti daha; aş verilir, torun tahta çıkarılır, taşkın su hanlık yatağına dökülürdü. Ferman yazdırdı, sekiz hana ulak saldı: gelin, Manas'ın aşına gelin; at yarışı olacak, baş ödülü bin karaca deve, bin kısrak, yedi ev dolusu hazine olacak.

Ulaklar dört yana dağıldığında Kanıkey kendi sarayının damından uzaklara baktı, sonra ahıra indi. Altmış asılık Taytoru orada, yaşlı başını yemliğe eğmiş duruyordu; Koşoy'un yas gününde verdiği at, on bir günlük çölü aşan at, sırtında yetim taşıyan at. Kanıkey atın boynuna sarıldı.

— Ey Taytoru, dedi, kocadın derler sana, kocamış derler. Ama sen Talas'ın kokusunu unutmadın, ben bilirim. Bu yarışta öne düşersen oğlumun bahtı açılır; geride kalırsan ecelden önce öleyim. Ant olsun, ikimizin kaderi bir iptir artık; ya birlikte kopar ya birlikte çeker.

O geceden sonra Buhara uyurken Kanıkey uyanıktı. Gece yarıları atı gizlice çıkarır, çölün serin karanlığında koştururdu; tanyeri ağarmadan geri getirir, terini kendi eliyle silerdi. Arpasını kendi ölçtü, suyunu kendi taşıdı, yelesini kendi taradı; ilk günler yede yede yürüttü, sonra tırısa kaldırdı, sonra dörtnala. Teri kalın düştükçe keçeyle sarıp soluttu, yemini kıstı, suyunu saatledi; kocamış gövdedeki yağı eritip yerine yay gibi sinir döşedi. Kırk gün böyle geçti; kırk gecenin sonunda kocamış atın gözünde eski bir ışık yandı — yılkı içinde tulpar olanın, koşarken yere değmeyenin ışığı. Kanıkey o ışığı görünce atın alnına alnını dayadı ve ilk kez, on iki yıldır ilk kez, içinden bir umut kuşu havalandı.

✦ ✦ ✦

Yarış günü yaklaşınca Kanıkey sandıkların ağzını açtı. Manas'tan kalan emanetler, on iki yıldır keçelere sarılı yatıyordu; bir bir çıkardı, bir bir öptü, bir bir kuşandı. Gaipten bulunan Zulpukor kılıcı beline geldi, ok geçmez sof cepken sırtına geldi, gökten inen Boz kise koltuğuna geldi. Almambet'in Sırbarañ tüfeğini terkiye bağladı, sır mızrağı eline aldı, gök tulgayı başına geçirdi. Aynaya değil, gölgesine baktı: gölge, bir erin gölgesiydi.

Doksan beşindeki Çıyırdı'nın döşeğine vardı, elini öptü.

— Ana, dedi, hakkını helal et. Oğlunun atını yarışa ben süreceğim, oğlunun emanetini ben taşıyacağım.

Çıyırdı kuru ellerini gelinin başına koydu.

— Var git, Kanıkey, dedi. Sütüm sana helal olsun. Manas'ın ruhu önünde yürüsün, Kıdır yoldaşın olsun. Sen ki gelin değil, bu ocağın direğisin; direk eğilirse ev yıkılır, sen eğilme.

Kanıkey er kılığında Buhara'ya girdiğinde meydan doldu taştı. Kalabalık, gök tulganın altındaki yüzü, sof cepkenin içindeki duruşu görünce dalgalandı; yaşlılar birbirini dürttü, kimi elini ağzına götürdü.

— Manas! diye fısıldadı biri. Han Manas dirilmiş!

— Sus, dediler, ölü dirilir mi?

Ama titreme yayıldı; at üstündeki karaltı meydandan geçerken binlerce göz ardından baktı ve binlerce yürek bir an için Talas'ı andı. Ne var ki şehrin dedikoducu ağzı boş durmadı. Gölgeler tanındı, perdeler aralandı; çarşıda, hamamda, kapı önlerinde söz söze ulandı:

— Duydunuz mu? Dul karı, kocamış tek atını koşturacakmış. Altı yüz küheylanın içine kırk yıllık Taytoru'yu katacakmış. Gülmeyin, vallahi öyle.

Söz, Temir Han'ın kulağına da vardı. Han, kızının sarayına kendi geldi; kapıda karşılayan Kanıkey'in elini tuttu, yalvarır gibi konuştu.

— Kızım, dedi, ak yüzümü kara çıkarma. Ahırımda dört küheylan var; Aktulpar başta, dördü de yel evladı. Dördünü de önüne sereyim, hangisini istersen bin, hangisi kazanırsa baş ödül senin olsun. Tek şu kocamış atı koşturup da elin diline düşme.

Kanıkey babasının elini öptü ama başını eğmedi.

— Baba, dedi, sağ ol, var ol. Ama bu at, yarış atı değil, fal atıdır. Ben ödüle koşturmuyorum, kadere koşturuyorum. «Dul karı» dedirtenlerin sözü yüreğime dağ oldu; o dağı ya bu at eritir ya ben altında kalırım. Aktulpar senin olsun; benim atım Taytoru'dur.

Ve yarışı kendi düzenledi. Kâtip Moldosan'ı çağırttı; Moldosan divit açıp kamış yonttu, gelen atları bir bir deftere yazdı. Sekiz hanın küheylanları yazıldı, beylerin, batırların, zenginlerin atları yazıldı; defterin sonunda sayı tam altı yüz kırk üçü buldu. Altı yüz kırk üç küheylanın içinde bir tek kocamış at vardı ve bütün Buhara ona gülüyordu.

Atları salınma yerine götürecek olan Eşen ihtiyardı. Kanıkey onu tenhaya çekti, önüne yol haritası gibi söz döşedi:

— Dinle, aksakal. Atları Kara-Deñiz'deki salınma yerinden bırakacaksın. Yol Ak-Çiy'in susuz çölünden geçer; oradan İt-Ölör'e varır — adı üstünde, it ölür orada, insan bayılır. Suyu şurada bulursun, gölgeyi şurada bulursun; atları şu tepeden aşırır, şu kumdan sakınırsın. Bir de ant iç bana: hile edersen, birinin atını tutup birinin atını salarsan, başını alırım. Ak sakalına bakmam, ant iç.

Eşen ihtiyar korkudan sarardı, and içti:

— Ekmek çarpsın, tuz tutsun; hile edersem başım senin olsun.

Bu arada dedikodunun zehri bir başka ocağa damlıyordu. Ismayıl, çarşıda ne duyduysa hepsini yüreğine dert etmiş, «dul karı» sözü onun da namusuna dokunmuştu; eve kapanıp içti, içtikçe karardı. Bir akşam on iki yaşındaki Semetey'i yanına çağırdı. Çocuk geldi, dizinin dibine oturdu; öz anasını abla bilen, soyunu bilmeyen çocuk.

— Oğul, dedi Ismayıl, sana bir buyruğum var, erkeksen tutarsın. Ablan Kanıkey, kocamış atını altı yüz küheylanın içine kattı; elin diline düştük, âleme gülünç olduk. Yarış günü adamlarınla yol üstünü tut. Taytoru öne düşerse ne âlâ. Ama geride kalırsa, sürünün kuyruğunda gelirse — ablanı yolda yakala, kurban boğazlar gibi boğazla. Namusumuzun kanla yunacağı gün o gündür.

Semetey başını kaldırıp baktı; içinde bir şey burkuldu ama adını koyamadı. Ablasının yüzü gözünün önüne geldi: ona yemiş uzatan el, ateşi çıktığında alnına konan avuç, uzaktan uzağa üstüne titreyen bakış. Boğazlamak — o kadını? Ama buyruk buyruktu, baba sözü baba sözüydü; çocuk sustu, sesini çıkarmadı, çıktı gitti. O gece uyuyamadı; neden uyuyamadığını da bilmedi. Yattığı yerden tavana baktı; tavanda, hiç görmediği karlı dağlar belirip kayboldu.

✦ ✦ ✦

Yarış günü tan atmadan Kara-Deñiz'in kıyısında altı yüz kırk üç küheylan kişnedi; Eşen ihtiyar elini kaldırdı, indirdi ve yer gök toz oldu. Atlar Ak-Çiy'in susuz çölüne daldılar; İt-Ölör'ün kızgın kumu nal seslerini yuttu.

Buhara tarafında, yüksek bir tepenin başında Kanıkey tek başına duruyordu. Elinde, Bakay'ın altmış Orus'tan alıp Manas'a armağan ettiği, Bölökbay'ın yedi yıl işlediği büyük dürbün vardı. Kanıkey dürbünü göğsüne bastırıp ant içti:

— Altı kez bakacağım. Altı bakışta da Taytoru görünmezse, Aktinte hançerini bağrıma saplayacağım. Ya at gelir ya can gider.

Birinci kez baktı: toz gördü, tozdan başka bir şey görmedi. İkinci kez baktı: öndeki atları gördü, Aktulpar'ın ak yelesini gördü; Taytoru'yu görmedi. Üçüncü kez baktı: sürünün ortasını gördü, kuyruğunu gördü; yüreği daraldı, dizleri çözülür gibi oldu. Aktinte'nin kabzası avucunun içinde terledi. — Üç bakış kaldı, dedi kendi kendine; sesi kendi kulağına yabancı geldi. — Ey göçüp giden hanım, hatunundun, yoldaşındım; oğlunu on iki yıl elin kapısında büyüttüm. Bugün beni yerde koma.

Dördüncü bakışta tozun içinde bir karaltı seçti: üç yüzüncülükten süzülüp geliyordu, boynu uzanmış, kocamış gövdesi gençleşmiş geliyordu. Ve Kanıkey'in gözü, ölümlü göze görünmeyeni gördü. Taytoru yalnız değildi. Sarala'nın üstünde Almambet yetişmişti, atın sağ yanından çekiyordu; Kökala'nın üstünde Çubak sol yanındaydı. Er Sırgak arkadan kanatlandırıyor, Acıbay ile Bakay yol açıyordu. Ve en önde, tozdan bir tulparın üstünde, gök tulgalı bir karaltı dönüp bakıyordu:

— Ayaşımın atı, diyordu Manas'ın öz ruhu, ayaşımın atı geri kalmasın!

Şehit çoroların ruhları atı çektikçe Taytoru açıldı; ellinciliğe geldi, kırkıncılığa geldi, onunculuğa geldi. Ama önde Aktulpar vardı, yel evladı Aktulpar; arayı bir türlü vermiyordu.

O zaman Kanıkey terkiden Sırbarañ'ı çözdü. On iki yıldır atılmamış, pas tutmuş tüfeği günlerdir eğeleyip temizlemişti, yağlamıştı; şimdi namluya kuru barut sürdü, göğe doğrulttu, tetiği çekti. Gök yarıldı sanki; Buhara ovası uğuldadı.

Taytoru bu sesi bilirdi. Koşoy'un Bilerik'i kurtardığı gazada bu ses altında koşmuştu; bu ses ona yem gibi, su gibi, kamçı gibi gelirdi. Birinci gümbürtüde ok gibi ileri atıldı, ikincisinde araya girdi, üçüncüsünde Aktulpar'ın böğrüne vardı. Kanıkey attıkça at açıldı;

dördüncü gümbürtüde altmış asıylık Taytoru, Temir Han'ın yel evladını geride bırakıp öne düştü.

Aynı saatte, yol üstünü tutmuş bekleyen Semetey'e bir hâl oldu. Sonradan diyeceklerdi ki o saatte Kıdır çocuğun omzuna dokundu. Dokundu ve on iki yıldır diline girmemiş sözler, kaynayan pınar gibi içinden yükseldi: Manas — kim Manas? Talas — nere Talas? Kırgız — ne Kırgız? Ana — kim ana? Sözler geldi, mânâları gelmedi; ama çocuğun göğsü genişledi, gözü uzağı gördü, yüreği bir davul gibi vurmaya başladı. Yanındaki pehlivanlara döndü; Ismayıl'ın kanlı buyruğu dilinin ucuna geldi ve orada öldü.

— Yiğitler, dedi Semetey, size başka bir yemin teklif ediyorum. Babamın buyruğunu bilirsiniz; ben o buyruğu tutmayacağım. Kadın boğazlamak er işi değildir; hele yarışa at katmış yürekli bir kadını. Ak buğday getirin, Kelam-ı Şerif getirin. Andımız şu olsun: Taytoru görünürse önüne düşeceğiz, «Manas!» diye uran çağırıp atı Buhara'ya dek süreceğiz; ödülden tek akçe almayacağız. Kim bu anda girmezse aramızdan çıksın.

Pehlivanlar birbirlerine baktılar; çocuğun gözündeki ateşe baktılar ve girmeyen olmadı. Ak buğdayı çiğnediler, Kelam-ı Şerif'e el bastılar, and içtiler.

Çok geçmedi, ufukta toz göründü. Tozun içinden önce bir baş uzandı, sonra bir boyun, sonra kocamış ama kanatlanmış bir gövde: altı yüz kırk üç küheylanın en önünde Taytoru geliyordu; Aktulpar gerisinde, sürü daha da gerideydi. Semetey yardan aşağı bir nara ile indi:

— Manas!

Nara vadiye çarptı, vadiden ovaya yayıldı. Çocuk, Taytoru'nun yularını kaptı, atının böğrüne kamçı vurup Buhara'ya doğru sürdü; altmış pehlivan ardına düştü, hepsi bir ağızdan çağırdılar:

— Manas! Manas!

Ova duydu, ovadaki orakçı orağını göğe kaldırıp katıldı; ekin kaldı, harman kaldı. Dağ duydu, dağdaki çoban kavalını bırakıp haykırdı; sürü kendi dağıldı, kimse dönüp bakmadı. Kervan durdu, değirmen durdu; su başındaki kadınlar, kale burcundaki nöbetçiler, medresedeki talebeler — bütün âlem tek bir uranla çalkalandı: Manas! Manas! Sanki göçüp giden han dirilmiş, Ala-Too'dan inip Buhara ovasına at sürmüştü. Yaşlı Kırgız göçmenleri yol kenarında ağlaştılar; kimin ağzından çıktığını kimse bilmeden bir söz dolaştı: yetim büyüdü, dölü uyanıyor.

Tepenin başındaki Kanıkey, oğlunun atının yularını kaptığını görünce dürbünü indirdi. Altıncı bakışa gerek kalmamıştı. Aktinte'yi kınına itti, yüzünü göğe kaldırdı; ne güldü ne ağladı — ikisini birden yaptı. Sonra atının başını çevirdi ve kimseye görünmeden, geldiği gibi sessiz, sarayına çekildi. Fal düşmüştü; gerisi oğlunundu.

Meydanda ödüller dağ gibi yığıldı: bin karaca deve, bin kısrak, yedi ev dolusu hazine. Temir Han'ın vezirleri Semetey'i öne çektiler: al, senindir, atın sahibi adına sen aldın. Semetey yığına şöyle bir baktı, sonra pehlivanlarına döndü.

— Andımız neydi? dedi. Tek akçe almayacaktık. Develeri şuradan böl, kısrakları şuradan; hazineyi ortaya dök. Herkes emeğince alsın, ben yarım akçe almam.

Ve öyle yaptı: bin karaca deveyi, bin kısrağı, yedi ev dolusu hazineyi son yular parçasına dek pay etti; kendine bir kamçı sapı bile ayırmadı. Payını alan pehlivanlar önce inanamadılar, sonra çocuğun önünde diz çöktüler; içlerinden en yaşlısı, ak düşmüş bıyığını sıvazlayıp yanındakine eğildi: — Ben bu eli bir yerden bilirim, dedi. Bu el, Talas'ta kırk çoroya yurt dağıtan elin dölüdür; yemin etmem de etmiş gibiyim. Bunu gören sekiz han birbirine baktı; on iki yaşında bir çocuğun eli bu kadar açık, gözü bu kadar tok olursa, o el yarın neyi tutmaz, o göz neye doymazdı? Korkuyla karışık bir hayranlık içinde karar verdiler ya da kararı verilmiş buldular: çocuğu altın taç ile tahta çıkarmak, taşkın suyu görünür bir yatağa bağlamak. Sekiz han sekiz yandan tuttular, Semetey'e altın taç giydirdiler, altın tahta oturttular. Davullar dövüldü, nidalar salındı: on iki yaşındaki yetim, Buhara'ya han olmuştu. Temir Han üç gün üç gece toy verdi ve toyun ortasında ayağa kalkıp bütün konuklara ilan etti: bu çocuk oğlum Ismayıl'ın oğludur, benim öz torunumdur.

Toy dediğin güreşsiz olmazdı. Meydana Kokonlu Töobalban çıktı: deve gibi bir adam, boynu boğa boynu, avucu kürek. Buhara'nın Akbalbanı ile tutuştu; bir gün tuttular, iki gün tuttular, üç gün üç gece tuttular. Altıncı günün sonunda Töobalban, Akbalban'ı kaldırıp yere çaldı; yer inledi, Buhara'nın yüzü yere geldi. Kokonlu, yenmekle kalmadı; ortaya konan ödülleri kucak kucak yağmaladı, üstüne bir de meydanda gerinip böbürlendi:

— Buhara'da er yok muymuş? Varsa çıksın!

Altın tahtın üstündeki Semetey'in gözü karardı. Tacı başından çekip attı, hil'atini sıyırdı, meydana yürüdü. Ismayıl koşup yolunu kesti:

— Oğul, dur! Çocuksun, ezilirsin; şehri iki kez rezil etme!

Semetey durmadı. Yolunu kesen Ismayıl'ı — babası bildiği adamı — bir omuz vuruşuyla kütük gibi devirdi, meydana girdi. Töobalban çocuğu görünce güldü; gülmesi

yarıda kaldı. Semetey pehlivanın uzanan bileğini iki eliyle kavradı, sıktı; kemikler kâğıt gibi ezildi. Tööbalban böğürerek çöktü; çocuk çökeni bırakmadı, kolunu omzundan, kökünden söküp aldı. Kokonlu pehlivan oracıkta, meydanın ortasında can verdi. Meydan taş kesildi; ne bir alkış ne bir soluk. Yalnız Semetey'in kendi soluğu duyuldu, bir de yere düşen kolun tok sesi.

✦ ✦ ✦

O gece sekiz han bir çadıra kapandı; kımız içmediler, uyku uyumadılar, fısıltıyla konuştular. En yaşlısı söze başladı:

— Gördünüz mü çocuğu? On ikisinde deveyi deviren, on beşinde bizi devirir. Bugün önümüzde tahta çıkardık; yarın tahtımıza çıkar. Bu ateş küçükken söndürülmezse, hepimizin yurdunu yalar.

— Doğru, dedi bir başkası, ama açıktan el kaldıranın eli kurur; Temir Han torununu vermez, halk çocuğu tutar. Hile gerek, düğün donunda hile.

Ve kara düzeni orada kurdular: çocuğu ak evli damat diye Margalañ'a isteyecekler, kız evinde kurulacak toyda küpteki bozaya ağı katacaklar, Semetey sarhoş düşünce başını kesecekler; kelleyi de Talas'a, Abıke ile Köböş'e müjde diye götürüp iki haramdan ödül alacaklardı. Ertesi gün bal dilli hatiplerini Temir Han'a saldılar. Hatipler eğildiler, döküldüler:

— Han'ım, devletli torununa Margalañ'dan huri gibi bir kız bulduk; soyu ulu, çeyizi ağır. Ak evli damat olsun, iki yurt kudalık ile bağlansın; toyu kız evinde kuralım, töre budur.

Bön gönüllü Temir Han sözün cilasına kandı, altındaki zehiri görmedi; sakalını sıvazlayıp rızasını verdi. Gün bile kesildi, dünürlük bohçaları hazırlanmaya durdu. Fesat, boza küpünün dibinde sabırla bekliyordu.

Hatipler dönüp müjdeyi verince sekiz han kadehlerini kaldırdılar, ama içlerinden biri — en genci, gözü en açığı — kadehini yarıda bıraktı:

— Bir şeyi hesap etmediniz, dedi. Yarış günü uran duydunuz mu? Manas, dediler. Altı yüz kırk üç atın tozu içinde ölmüş bir hanın adı dirildi. Adı dirilenin dölü de dirilir. Acele edin; boza mayalanmadan bu iş bitsin.

Çadıra bir soğuk indi; kimse cevap vermedi, herkes anladı.

Aynı günlerde bir başka sarayda, on iki yıldır döşeğinden kalkamayan doksan beşlik Çıyırdı, geceleri sayıklar olmuştu. Bir sabah Kanıkey'in elini tuttu, kuru parmaklarıyla sıktı:

— Gelinim, dedi, gözümün feri gidiyor, kulağımın pası kalıyor. Yarışta uran duydum: Manas, dediler. Bir kez, bir kericik torunumun yüzünü göreyim; Manas'ımın kokusunu alayım da öyle öleyim. Şu dileğimi yerde koma.

Kanıkey kaynanasının elini yüzüne bastırdı, çıktı. Ertesi sabah Semetey'in kuş salmaya çıktığını haber aldı; ala doğanını koluna kondurmuş, iki atlıyla şehir kapısından çıkıyordu. Kanıkey yolunu kesti. Çocuk atını çekti, kaşlarını çattı; karşısındaki kadını abla bilirdi, pek de sevmezdi — çünkü bu kadının yüzüne her bakışında içinde adını bilmediği bir sızı uyanırdı.

— Yol ver, abla, dedi. Kuşum tepindi, avım kaçıyor.

— Kaçmaz, kardeşçiğim, dedi Kanıkey. Sesindeki titremeyi yendi, yalvarır gibi konuştu: — Bir dileğim var, yerde koma. Evimde doksan beşlik bir ana yatar; on iki yıldır döşekten kalkmadı, iki gözü iki çeşme. Ölmeden bir yiğit yüzü görmek ister; sen de yurdun hanısın artık, hanlık dediğin karşılıksız dilek tutmaktır. Sarayıma buyur, bir kase kımızımı iç, o ananın hayır duasını al; duası kılıçtan keskindir.

Semetey içindeki sızıyla kısa bir savaş verdi; sonra doğanını seyisine verip atının başını çevirdi. Kanıkey oğlunu demir kapılı ak sarayına aldı. İçeride yetmiş türlü yemek kurulmuştu: bal, kaymak, kurut, tandır etleri, dağ gibi boorsok; kımız gümüş kaselerde köpürüyordu. Çocuk yedi, içti, yumuşadı. Kanıkey karşısına oturdu ve söz açtı — kendinden değil, uzaklardan.

— Sana bir kıssa anlatayım, kardeşçiğim, dedi. Bir zamanlar Kırgız elinde Kardıgaç derler bir hatun vardı, bir de kız Saykal derler bir yiğit kız. Kalmak'ın Konurbay'ı yurda çöktüğünde erler kırılmış, meydan boş kalmıştı. Kardıgaç saçını börkün içine topladı, Saykal zırhını kuşandı; iki kadın, Konurbay'ın öncüsünü geçit ağzında karşıladı. Üç gün üç gece vuruştular; Saykal'ın mızrağı Konurbay'ın kalkanını deldi de kaçırttı derler. Sonra türkü yaktılar: er dediğin yürek işidir, sakal işi değil, diye.

Semetey dinledikçe içindeki davul yine vurmaya başladı; Konurbay adını ilk kez duyuyordu, ama adı duyunca dişleri kenetlendi, elleri yumruk oldu.

— Sonra ne oldu, abla? diye sordu. O elin erleri hep kırıldı mı? Yurtları kime kaldı?

— Yurtları duruyor, dedi Kanıkey usulca. Talas derler, suyu bal, otu kaymak; Ala-Too derler, karı gümüş. Bir gün belki yolun düşer.

— Talas... dedi Semetey. Sözü ağzında evirip çevirdi, tadına baktı. — Tuhaf. Bu adı hiç duymadım, ama sanki bir yerden biliyorum. Kanıkey bunu gördü ve yüreği hem sevinç hem korkuyla doldu; bir daha söze girmedi, kalktı, iç odanın perdesini araladı.

— Gel, dedi, seni bir anayla tanıştırayım. Ana, işte sana sözünü ettiğim yiğit — küçük dünürün sayılır, öp de kokla.

Döşeğin içindeki Çıyırdı doğrulmaya çabaladı; on iki yıldır kalkmayan gövde, iki büklüm de olsa dikildi. Kuru elleri havayı yokladı, çocuğun yüzünü buldu; alnını, kaşını, çenesini bir bir gezdi. Sonra yaşlı ana çocuğun kokusunu çekti ve boğuk bir hıçkırık koptu göğsünden.

— Kokusu... dedi. Kokusu onun kokusu...

— Anamız yaşlıdır, kardeşçiğim, dedi Kanıkey hızla, ölen oğlunu her yiğitte bulur. Sen üzülme; gel, sana bir şey göstereceğim.

Sandık odasına geçtiler. Kanıkey kapağı açtı, keçeleri çözdü ve emanetleri bir bir çıkardı. Önce zerdeva börkü aldı, çocuğun başına geçirdi. Sonra sup çepkeni tuttu: ok geçmez çepkeni, tam yedi yıl geceler boyu dişleyerek yumuşattığı, her ilmiğine ant ve gözyaşı işlenmiş çepkeni. Semetey'in omzuna koydu; çepken, ısmarlama gibi oturdu. Kandagayı giydirdi; ökçesi altın, yakut işlemeli sağrı çizmeyi ayağına çekti.

— Bunlar, dedi Kanıkey, bir zamanlar bir ulu erin sırtını, başını, ayağını taşıdı. Sana yakışır mı diye merak ettim; kusura kalma, kardeşçiğim.

Semetey aynanın karşısına geçti — ve odada bir şey değişti. Sonradan Kanıkey, kimseye demediğini kendi kendine diyecekti: o an çepkenin omuzlarına bir ruh kondu; çocuğun boynu kalınlaştı sanki, bakışı ağırlaştı, duruşuna dağ oturdu. Aynadaki suret on iki yaşında bir çocuğun sureti değildi; gök tulgası eksik, Akkula'sı eksik, kırk çorosu eksik Han Manas'ın ta kendisiydi. Çıyırdı döşeğinden bunu görmüş olmalı ki yüzünü yastığa gömüp sessiz sessiz ağladı. Semetey aynadan kendine baktı, kendine yabancı kaldı; göğsünün içinde o bilinmez sözler yine kımıldadı: Manas. Talas. Ana.

— Abla, dedi boğuk bir sesle, bu giysilerin eri kimdi?

Kanıkey'in dili damağına yapıştı. Söz, on iki yıllık söz, dişlerinin ardına dek geldi; orada durdu. Henüz değildi. Sekiz hanın fesadı kapıdaydı, Margalañ yolu tuzaktı, bir yanlış söz yetimin başını yerdi. Yutkundu, gülümsedi:

— Eskilerin işi, kardeşçiğim. Sorma şimdi; vakti gelince bu sandık da dile gelir, ben de.

Semetey emanetleri çıkarmak istedi; eli varmadı. Çepken sırtından çıkmak istemiyor gibiydi, çizme ayağından. Sonunda öylece, o giysilerle atına bindi; şehir kapısından girerken görenler yol kenarına dizilip sustular, kimi elinde olmadan eğildi. Çocuk han o gece sarayında uyuyamadı; rüyasında adını bilmediği karlı dağlar gördü, dağların ardında bir gölün maviliğini, göl kıyısında yüzü seçilmeyen ak sakallı bir eri. Er, eliyle uzakları, gün batısını gösteriyordu.

Aynı saatte Kanıkey, sarayının damında tek başına duruyordu; yüzü Talas'ın yönüne dönüktü. Margalañ'dan dünürcülerin yola çıktığını akşamdan haber almıştı; boza küpünün dibindeki ağıyı henüz bilmiyordu ama yüreği bir şeyler seziyor, kaburgalarına vuruyordu. Yıldızlara baktı, and içer gibi fısıldadı:

— On iki yıl bekledim, bir gece daha beklerim. Ama artık vakit daralıyor, Manas. Ya bu gece sırrı ben açarım ya yarın gece sır bizi boğar.

Ve o uzun gece, Buhara'nın üstüne bir sınav gibi indi.

15. BÖLÜM

Soyun Sırrı ve Kanikey'in Uzun Gecesi

— ❖ —

Buhara'nın üstüne o yıl erken bir güz çökmüştü; kavak yaprakları sarayın havuzlarına dökülüyor, kervan çanları surların dibinde boğuk boğuk sallanıyordu. On iki yaşındaki oğlan, adını bildiğini sanır, soyunu bilmezdi. Ona Semetey derlerdi; Temir Han'ın torunu derlerdi; anasız büyüyen, atadan yoksun kalmış bir han yetimi derlerdi. Oysa oğlanın bileği yaşını aşmıştı; güreşe girse Buhara'nın delikanlıları sırtüstü giderdi, ok atsa uçan kazın gözünden vururdu. Saray hocaları birbirine fısıldardı: bu çocukta bir başkalık var, derlerdi; suyu başka pınardan içmiş, mayası başka topraktan yoğrulmuş. Kimin pınarı, kimin toprağı — onu soran olmazdı; soranın da dili keserle kesilirdi. Yanında hep bir kadın vardı, yüzü vakur, sözü ölçülü, gözlerinin dibinde dinmez bir gölge taşıyan bir kadın; oğlan ona abla derdi. Abla dediği, öz anası Kanıkey'di; ama perde henüz yırtılmamıştı, sır henüz taş altındaydı.

O sabah Kanıkey oğlanı erken uyandırdı. Elinde eski bir kuşak vardı; boz renkli, sırma işlemesi solmuş, ama tutunca insanın avucunu ısıtan bir kuşak. Onu oğlanın beline üç kez doladı, üç kez düğümledi, üç kez içinden dua okudu.

— Bu Boz kise'dir, dedi. Mekke yakınında bir dervişten kalmıştır; derviş de onu gökten inmiş bilirdi. Kime kuşanırsa ona kurşun işlemez, kime kuşanırsa onun yolu açık olur. Bugün Buhara çarşısına ineceksin; ama kulağını aç, sözümü yüreğine yaz. Kokon'un, Altı-Şaar'ın, Andican ile Margalañ'ın Sartları senin üstüne düğüm atmışlar. On üç günün içinde seni ak evli konuk diye kandırıp rehin alacaklar, zehirli bozayla ağırlayıp bir daha gün yüzü göstermeyecekler. İçme verdiklerini, oturma gösterdikleri yere. Kuşbegi'nin adamları bal dilli olur, bal dilin altında ağı olur.

— Abla, dedi oğlan, ben kimin nesiyim ki Sart bana düğüm atsın?

Kanıkey'in yüzünden bir bulut geçti; geçti, gitti, yerine yine o taş sükûnet oturdu.

— Sen han torunusun, dedi. Gerisini sorma. Var git, sağ git, esen dön.

Oğlan atına bindi, bozkıra çıktı. Yol uzundu, gün ılıktı. Bir tepenin ardında, yolun tam ortasında, mavi bir öküze binmiş bir ihtiyar duruyordu. Doksanında var görünürdü; sakalı göğsüne inmiş, hırkası mavi, gözleri bir çocuğun gözleri gibi berraktı. Öküz kımıldamıyor, ihtiyar gülümsüyordu.

— Yol mu istersin, yiğit, dedi, yoksa yolun aslını mı?

— İkisini de veren varsa ikisini de isterim, dedi Semetey.

İhtiyar mavi hırkasını çıkardı, oğlanın omzuna attı; avucunu oğlanın başına koydu, uzun bir dua okudu. Sonra parmağını kaldırdı, göğe değil, geçmişe doğru saydı:

— Dinle. Böyön Han'dan Karakan doğdu, Karakan'ın belinden gele gele Cakıp geldi, Cakıp'tan bir arslan doğdu ki adı Manas'tır. Kalganını yol sana söyler, kömür sana söyler, ana sana söyler. Var git, arslan yavrusu; kurttan doğan kurt olur.

Semetey dönüp bir şey soracak oldu; ne mavi öküz vardı ne ihtiyar. Bozkırın ortasında yalnız rüzgâr vardı, bir de burnuna çalınan, nereden geldiği bilinmez bir gül kokusu. Sonradan bilenler bildi: mavi öküzlü derviş, darda kalanın yoldaşı Kıdır'dı, Hızır'ın ta kendisiydi.

Buhara'da işler Kanıkey'in dediği gibi düğümlenmişti. Kuşbegi'nin konağında sofralar kurulmuş, ak evin eşiğine halılar serilmiş, boza küpleri sıralanmıştı; küplerin dibinde ağı vardı, gülüşlerin dibinde bıçak. Semetey eşikten girdi, sofraya oturmadı. Gözü duvarda asılı

duran iki şeye takıldı: Temir Han'ın hediye diye getirilmiş Akbarañ tüfeği ile kını sırmalı zülfikar. Oğlan bir hamlede ikisini de kaptı; kaptığı gibi kapıyı tuttu.

— Konukluk buysa, dedi, ben de konukluğumu göstereyim.

Altmış pehlivan üstüne yürüdü; altmışı da Sart'ın seçme balbanlarıydı, her biri bir deveyi tutup çökertir, kolları meşe dalı gibi düğüm düğümdü. İlk gelen zülfikarın yalımını gördü, göremeden gitti; ikinci Akbarañ'ın dumanına karıştı. Üçüncü, beşinci, onuncu derken avlu daraldı, çığlık büyüdü; kimi damdan atladı, kimi eşikte üst üste yığıldı. On iki yaşındaki oğlan avlunun ortasında bir gün gibi dönüyordu; kim baksa gözü kamaşıyordu. Altmışı da yerde kaldı. Akbarañ gümledi, zülfikar şimşek gibi indi kalktı; ak evin direkleri sarsıldı, boza küpleri devrildi, ağılı içki toprağa aktı da toprak bile kabarıp köpürdü. Kuşbegi'nin düğümü çözülmüş, tuzağı kendi başına geçmişti. Semetey dönüşte seksen katıra ganimet yükletti, hepsini getirip abla dediği kadının ayağı dibine döktü.

— Al abla, dedi, senin duan olmasa ben bugün küpteki ağıyı içmiştim.

Kanıkey ganimete bakmadı; oğlanın yüzüne baktı, uzun baktı, bir şey diyecek gibi oldu, demedi. Ama kader söyleyeceğini kömürcünün diline yazmıştı bile.

Buhara'nın doğusunda Kül-Tokoy derler bir orman vardı; girilmesi yasak, adı ağza alınmaz bir orman. Semetey bir gün av peşindeyken önüne bir kuş düştü; sülün müydü, başka mıydı, tüyü gün vurdukça yedi renge çalıyordu. Kuş kaçtı, oğlan kovaladı; kuş süzüldü, oğlan daldı; bir de baktı ki yasak ormanın göbeğinde, isli bir ocağın başında. Kuş, Hızır mıydı, sülün müydü, onu bir Tanrı bilir; ama oğlanı getireceği yere getirmişti.

Ormanın içi loştu; yanık kütük kokusu, is kokusu, bir de eski yaraların kokusu vardı havada. Ocağın başında tek gözlü bir adam oturuyordu; yüzü is, elleri nasır, sırtı kambur. Sarı Taz derlerdi ona; Kölöy Han'ın öz kardeşiydi, Buhara hanlığı uğruna yedi yıl savaşıp yenilmiş, o gün bugündür Temir Han'a ayda seksen deve yükü kömür ödeyen bir dertliydi. Semetey'i görünce tek gözü büyüdü, dili tutuldu, sırtını döndü.

— Kimsin, dedi Semetey, bu yasak yerde ne ararsın?

Sarı Taz sustu. Bir daha sordu, yine sustu. Üçüncüde oğlanın sabrı taştı, kamçısı kalktı; kamçı sırta inince ihtiyarın dilindeki mühür çözüldü. Doğruldu, tek gözünü oğlana dikti, taşlama taşlama, yara döker gibi haykırdı:

— Vur, han yetimi, vur! Öz soyunu bilmeyene kamçı da az! Baban Manas'tır, kağanlar kağanı Manas! Abla dediğin Kanıkey öz anandır! Yurdun Talas'tır, Ala-Too'nun

koynundaki Talas! Nişanlın Akun Han'ın kızı Ayçürök'tür! Sen Buhara'da el kapısında büyürken Talas'ta baban mezarında rahat yatamaz oldu!

Semetey'e yıldırım vursa bu kadar vurmazdı. Kamçı elinden düştü, dünya gözünde döndü. Atına nasıl bindiğini bilmedi; Buhara yoluna düştüğünde ağzından iki söz dökülüyordu yalnız, iki söz ki oğlanın bütün ömrünü ikiye bölmüştü:

— Manas! Talas! Manas! Talas!

Temir Han torununun döndüğünü işitince şenlik kurdurdu; yüz kız, yüz gelin karşı çıkardı, yollara ipek serdirdi. Semetey yüz kıza da yüz geline de yüz vermedi; ipeklere basmadı, kimseyle konuşmadı. Gözetleme kulesinin dibine vardı, Akkañkı eyerini yastık edindi, yüzünü kıbleye döndü, yattı. Bir gün yattı, üç gün yattı, on iki gün yattı; ne yedi, ne içti, ne bir söz söyledi. Temir Han geldi yalvardı, Altınay nine geldi ağladı; oğlan taş kesilmişti. Kulenin gölgesi sabah kısalıp akşam uzuyor, oğlanın üstünden bir güneş saati gibi geçip gidiyordu. Saray halkı uzaktan bakıp fısıldaşıyordu: kimine göre cin çarpmıştı, kimine göre nazar değmişti. Bir Kanıkey biliyordu neyin çarptığını; ama Kanıkey'in ayakları ona doğru bir türlü gitmiyordu, çünkü ana yüreği bilirdi: o taşın dibine varmak, on iki yıllık yeminini bozmak demekti.

On ikinci gün oradan Kişimcan geçti; kırgın bir kadındı, dili acıydı.

— Yat, dedi, yat han yetimi! Babası Talas'ta yatan, kendi Buhara'da yatar elbet!

Ardından Kölöy Han geldi; dobra adamdı, sözü eğip bükmezdi:

— Kardeşim Sarı Taz sana yalan söylememiş, dedi. Sen Manas'ın oğlusun. Bunu burada herkes bilir, bir sen bilmezdin.

Semetey o zaman ayağa kalktı. On iki günün açlığı bacaklarını titretiyordu; aybaltasını aldı, ona dayana dayana, adım adım Kanıkey'in evine yürüdü. Kapıyı açtı, eşiği tuttu. Kanıkey köşeye çekildi; çekildi ama kaçmadı. Ana ile oğul göz göze geldiler; on iki yılın perdesi orada, o eşikte yırtıldı.

— Söyle, dedi Semetey. Sen kimsin? Ben kimim? Bir kez de senin ağzından işiteyim.

Kanıkey'in vakur yüzü çözüldü; taş çatlar gibi çatladı, içinden on iki yıllık ağıt boşandı.

— Ben senin ablan değilim, balam, ben senin öz ananım! Baban Manas'tı; Ala-Too'nun arslanı, Kırgız'ın kağanı Manas! O ölünce dünya başımıza yıkıldı. Altı haram — Abıke ile Köböş, Çıybıt ile Koçkor, Adıbay ile Kölbay — babanın malını kamçıyla bölüştüler; ben karşı durdum diye göğsüme vurdular, ak sütümün üstüne kamçı kaldırdılar. Seni beşikte boğacaklardı, balam. Ben de bir kış gecesi seni koynuma sardım, Bakay atanın mektubunu

koynuma soktum, verdiği iki yörük ata bindim, kaçtım. Sır-Derya donmuştu; buz kâh tuttu, kâh kırıldı; ben o suyu kırk iki kez geçtim, kırk iki kezinde de seni göğsüme bastırıp öleyim dedim, ölemedim. Babam Temir Han'a sığındım; adını sakladım, soyunu sakladım, seni el gözünden sakındım. Sakladımsa senden korktuğumdan değil, sana kıyamadığımdan sakladım!

Kanıkey sözünü bitirdiğinde ellerini açtı, avuçlarını oğluna gösterdi; o avuçlarda kamçı izlerinin, buz yarıklarının, on iki yıllık suskunluğun yazısı vardı.

— İstersen vur, dedi. Seni aldattım diye vur; ama bil ki aldatışım, yaşatmak içindi. Abla dediğim her gün içim kanadı; sen bana abla dedikçe ben içimden bala dedim, kimse duymadı.

Semetey aybaltasını yere bıraktı. Dizleri çözüldü; on iki günün açlığından mı, on iki yılın yetimliğinden mi, bilinmez, ananın dizine kapandı. Ana oğlun başını kucağına aldı; on iki yıl geciken ninniyi bir ağıt makamıyla, sesçe alçak, yürekçe yüksek okudu. O gece Buhara sarayında iki kişi sabaha dek ağladı: biri anasını bulan yetim, biri oğluna kavuşan ana. Sabaha karşı oğlan uyudu; düşünde ak sakallı, heybetli bir er gördü, boz bir atın yanında duruyor, bir şey demeden gülümsüyordu. Uyandığında yastığı ıslaktı ve yüreğinde adını o gün öğrendiği bir sızı vardı: baba sızısı.

✦ ✦ ✦

Ertesi gün Semetey'in gözü artık ne Buhara'yı görüyordu ne Temir Han'ın sarayını. Bir tek söz vardı dilinde:

— Babamın mezarına varacağım. Başında Kur'an okuyacağım. Talas'a gideceğim.

Temir Han önce razı olmadı; torunun daha çocuk olduğunu, yolun uzak, düşmanın çok olduğunu saydı döktü. Ama Altınay nine diretti; kocasının karşısına dikildi, ak saçını gösterdi:

— Arslan yavrusunu kuzu diye bağlayamazsın, dedi. Bağlarsan ipi de koparır, seni de.

O gün Semetey dedesinin karşısına çıkarken belinde Boz kise, sırtında vaşak kürkü, başında samur börk vardı. Temir Han torununu öyle görünce dili tutuldu; sanki karşısında ölmüş Manas dirilmiş de dikilmişti. İhtiyar hanın gözleri doldu; buyurdu, Aktulpar'ı getirdiler — Kanıkey'in bir vakitler babasıyla ebediyen küsmeyi göze alarak istediği o kutlu

küheylanın soyundan, yeleli, sağrılı, gözü ateşli bir tulpar. Ok geçirmez Gök Küpü kaftanını torunun omzuna geçirdi, boz kelte tüfeği eline verdi.

— Al bunları, dedi, bir de yanına yüzlerce seçme asker katayım; Talas yolunda kimse sana diş geçirmesin.

Semetey başını kaldırdı; on iki yaşın omzunda kırk yaşın ağırlığı vardı.

— Sağ ol, ata, dedi. Atını aldım, kaftanını giydim, tüfeğini kuşandım. Ama askerini almam. Kendi Kırgız'ımın üstüne senin ordunu mu süreyim? El gözünde yurduma yabancı çeri götüren, yurdunu almaya değil vurmaya gitmiş sayılır. Ben savaşa gitmiyorum; babama Kur'an okumaya gidiyorum.

Temir Han bir daha söylemedi. Yaşlı gözle torununa baktı; o bakışta hem gurur vardı hem veda.

Kapıda Kanıkey bekliyordu. Ağlıyordu, ama ağlarken bile aklı düzenliydi; ana yüreği yol haritası olmuş, her taşı, her suyu, her geçidi ezberlemişti. Oğlunun dizginini tuttu, adım adım saydı:

— Buradan çıkınca Ak-Çiy bozkırına düşersin; altı gün altı gece gidersin, suyu az, yıldızı çok. Yedinci gün Kül-Tokoy'a varırsın; ben seni koynumda kaçırırken o ormanda dinlenmiştim, ağaçları beni tanır. Oradan Boz-Böltök'ü aşarsın. Kokon'a sakın uğrama, balam; sana orada da zehirli boza tuzağı kurarlar, Sart'ın kini uzun olur. Kokon'u sağına alıp Aman-Col geçidine yönelirsin. Geçidi inince Sır-Derya çıkar önüne; o suyu ben kırk iki kez geçtim, sen bir kez geçersin, hakkını helal et suya. Sonra Çıyırçık vadisidir, evliya mazarları vardır, uğra da bir Fatiha oku. Salar vadilerinden geçer, Oluya-Ata'ya varırsın. Oradan Corgo geçidi, Cılgınduu, sonra Keñ-Kol... Keñ-Kol'u gören, Talas'ı görmüş demektir, balam. Geniş Talas önüne serilir; babanın yurdu, senin yurdun.

Bir soluk aldı, oğlunun eline sarıldı:

— Yolda seni iki emanet bekler. Biri Kumayık'tır; babanın kutlu av köpeği. Onu Mediyan çölünde, Kum-Bulak'ta bulmuşlardı; boz akbabanın yuvasından düşme kör bir yavruydu, it miydi kuş muydu kimse bilmezdi. Baban, bu kutlu yavruyu günahsız bir kadın büyütsün diye seksen deve yükü altın verip beni istedi; ben o vakit on dördümde bir kızdım. Kör yavruyu diliyle emziren benim, balam; ağzımdan lokma, dilimden süt verdim. Bir çukur kazdırdım, yavruyu içine koydum, başına kırk okçu diktim; gece kurt geldi, gündüz kuş geldi, kırk ok kırkını da geri çevirdi. Kumayık büyüdü; kulağı kalkık, göğsü geniş, gözü ateş bir tazı oldu ki yedi günlük izin kokusunu alır, kaçan geyiği gölgesinden

yakalardı. Kumayık on iki yıldır günleri sayar; senin geleceğin yılı bilir, yol üstünde seni bekler. Öbürü Akşumkar'dır; babanın doğanı. Baban ölünce altın bağını koparıp uçtu gitti; beş yıl Kudüs ile Bağdat'ı dolaştı, yedi yıl Mekke ile Medine'yi. On ikinci yılda döndü; şimdi Çatır-Köl üstünde bir kuğuyla yuva kurmuş. Onu yavrusuyla al, yem torbanda taşı; babandan sana kanatlı miras odur.

Kanıkey durdu. Söyleyeceği şey boğazında bir taş gibi duruyordu; yutkundu, taşı çıkardı:

— Şimdi sana en ağır sırrımı vereceğim, balam. Baban nasıl öldü, nerede yatar, onu bir ben bilirim, bir de Tanrı. Beecin'e büyük sefer olmuştu; dönüş yolunda, Çatkal'da, baban ikindi namazına durmuştu. Namazda adam vurulmaz; ama Konurbay'da din ne gezer, iman ne gezer. Arkadan geldi, mızrağını namazdaki adamın sırtına sapladı. Baban o yarayla Keñ-Şor'a dek geldi; Keñ-Şor'da can verdi. Ben o gün öldüm, balam; öldüm de gömülemedim, çünkü işim vardı. Hainler babanın kemiğini de rahat bırakmasın diye korktum. Eçkilik'te Kara-Too kayasını beş ustaya oydurdum; içini yakut kandillerle donattım, altın karyola koydurdum. Babanı bir gece, kimse görmeden oraya gömdük. Sonra... sonra o beş ustaya ağı içirdim, balam. Beşi de kırk yıllık usta, beşi de anasının kuzusuydu; ben onları sır tutulsun diye zehirledim. Bu günah boynumdadır, kıyamette çekerim. Halkın gözü için de yedi yüz deve yükü kilden sahte bir kümbet yükselttim; içine Beecin savaşının bütün destanını nakşettirdim — Akkula'nın koşusunu, Almambet'in dönüşünü, kağanın son cengini. Sen o kümbete varınca kubbesine kulak ver: kubbe gümbürderse yol açıktır, baban seni kabul etmiş demektir.

Semetey'in yüzü kireç gibiydi; ama gözü kurudur, yaş yerine ateş vardı içinde.

— Talas'ta beni ne bekler, ana?

— Talas'ta seni kırık bir dünya bekler, dedi Kanıkey. Bakay atan — babanın akıl atası, bilge Bakay — hainlerce haydut damgası yemiş; on iki yıldır Beş-Taş'ta deve güder, kutlu Kök tulparına el âlem Gök güdük diye güler. Babanın doksan beşlik kara narı Celmayan on iki yıldır yas tutar; boynunu yere sürür, gözünden yaş döker; sen varınca onu kurban edersin, yası biter. Fitnenin başını sorarsan, yüreğim parçalanarak söylerim: öz büyükbaban Cakıp'tır, balam; domuz han derler oldu ona, torununun ölümüne göz yumdu, şimdi de gelin alma töresi kurar, keyif sürer. Almambet amcanın dul karısı Burulça sığırtmaçlığa düşürülmüş, el sığırının ardında bekler. Topal usta Bölökbay — babanın silahlarını döven usta — kırk yoldaşıyla dağa kaçmış, ini bilinmez. İşte Talas'ın hali bu, balam. Varırsan buna varacaksın.

Semetey atının yelesine yapıştı; sesi alçaktı ama bozkır işitti:

— Ant olsun, ana. Bakay atamın damgasını silmezsem, Celmayan'ın yasını dindirmezsem, Burulça'nın gözyaşını kurutmazsam, o kırık dünyayı onarmazsam — Manas oğlu demesinler bana.

✦ ✦ ✦

O gece Buhara'da kimse uyumadı; ama en uzun gece Kanıkey'in gecesiydi. Ana, ocağın başına oturdu, oğlunu dizinin dibine aldı; on iki yılın bütün kapılarını bir bir açtı. Çünkü yola çıkan yiğide yol yetmez; yoldaş gerek, silah gerek, geçmiş gerek.

— Önce yoldaşlarını söyleyeyim, dedi. Talas'ta iki arslan yavrusu var; biri sağında duracak, biri solunda. Sağındaki Külçoro'dur, Almambet amcanın oğlu. Onun anası Aruuke'ydi; o yavruyu karnında altı yıl taşıdı, balam, altı yıl! Doğduğunda avucu sıkılıydı; açtılar, içinde kara kan vardı. Bilenler dedi ki: bu çocuk düşman kanıyla doğdu, öcü avucunda getirdi. Aruuke ölünce onu Burulça büyüttü. Altı haram onu da rahat bırakmadı; dövdüler, çırılçıplak soyup kışın kovaladılar. O yetim şimdi delikanlıdır ve yüreğinde senin adın yazar. Solundaki Kançoro'dur, Çubak amcanın oğlu; onu Kambar büyüttü. Yiğittir, bileği taştır; ama sana bir söz söyleyeceğim, kulağına küpe et: onun gönlünün bir yanı karadır, balam. Karanlık nereden gelir bilmem; belki yetimlikten, belki mayadan. Sev onu, yanına al, ama sırtını tümüyle ona verme.

Ocakta bir kütük çöktü; kıvılcımlar yükseldi. Kanıkey devam etti:

— Şimdi emanetleri say. Altı haramın ordasında babandan kalan ne varsa senindir, geri alacaksın. En başta Akkelte gelir; babanın tüfeği. O tüfek düz demir değildir; sahibi öldüğünden beri kulağından kan akar, gece yarıları kendi kendine gümbürder de Köböş yatağında sıçrar. Sonra altı çelik gelir; Mediyan çölünde gaipten bulunmuş altı kılıç: Zulpukor başta — babanın zülfikarı —, Coybolot, Kılbolot, Coykuma, Taşkeser, Arkesken. Boz heybeyi iste; Çıyırdı ninenin kemerini iste. Sonra Akolpok'u iste, balam; onu ben diktim. Sekiz yıl diktim; her ilmeğine diş nakışı vurdum, ağzımla büktüm ipini, gözümün nuruyla suvardım; ok geçirmez, kılıç kesmez. Bir de Sırnayza var: topal Bölökbay'ın döktüğü mızrak. Bölökbay onu suyla değil, insan gözyaşıyla suvardı; onun için Sırnayza değdiği yerde durmaz, yürek arar.

— Ya at, ana? Aktulpar bana dedemin hediyesi; babamdan bana at kalmadı mı?

Kanıkey ilk kez o gece gülümsedi; hüzünlü, uzak bir gülümseyişti.

— Kaldı, dedi. Taybuurul kaldı. Ama onun hikâyesi uzundur; dinle. Babanın gençliğinde Kırgılçal derler bir fesat vardı; bir gün bana ve Çubak amcana iftira attı, olmadık söz uydurdu. Baban kandı; benden soğudu, yüzüme bakmaz oldu. İnadına, kız Saykal'ı almaya sefer açtı. Saykal dediğin er kızıydı; mızrak tutuşu erden yaman. Baban ile Saykal günlerce vuruştular; mızrak mızrağa, at ata. Üç gün üç gece vuruştular da ne o bunu düşürebildi ne bu onu; mızrak sapları yarıldı, at göğüsleri köpük bağladı, iki ordu iki tepeden seyredip nefes almayı unuttu. Bir ara Saykal babanı atından düşürdü, balam; kağanlar kağanı yere serildi. Ama kız kıyamet gününden korktu; kağan kanına girenin ahretteki yerini düşündü, atından indi, babanı kendi eliyle yeniden bindirdi. Ben o günlerde ne yaptım dersen: küskündüm, ama küslüğüm kağanadır, Kırgız'a değil. Gizlice babanın aşına düzen verdim, semizliğini aldırdım, Akkula'yı gece gece idmana soktum. Baban çevikleşti, at kızıştı; sonunda üstün geldi. Saykal o zaman dedi ki: bu dünyada kuma olmam, Kanıkey'in hakkına girmem; ama kıyamette onun olayım. Kıyametlik nikâh kıydırdı, balam; bu dünyada el sürdürmedi, öbür dünyaya söz verdi. Ve giderken bir hediye bıraktı: Kökötöy'ün aşında Koşoy dedenin ettiği dua vardı ya — Manas'a bir oğul versin diye ettiği o kutlu dua —, işte o duadan doğacak oğula, dedi, gaipten gelme bir tay bağışlıyorum. O tay Taybuurul'dur; anası bilinmez, babası bilinmez. Ben onu Taragay'da gizlice büyüttüm. Baban ölünce Taybuurul dağa vurdu; on iki yıldır yaban dağlarda gezer, kişner de adını sayar derler: Semetey, Semetey diye. Senin geleceğin yılı bilir; Talas'a dönmüştür, seni bekler.

Semetey'in gözleri ocağın közüne dalmıştı; közde atlar koşuyor, mızraklar parlıyordu. Ana anlattıkça geçmiş, çadırın içine bir konuk gibi girip oturuyordu.

— Almambet amcanı da bileceksin, dedi Kanıkey; Külçoro'nun kimin oğlu olduğunu bilmeyen, onu gereğince sevemez. Almambet Beecin'de doğdu; Azız Han'ın oğluydu, altın tahtın vârisiydi. Ama gönlüne iman düştü; iman uğruna atasının tahtını devirdi, yurdunu bıraktı, tek başına yollara düştü. Altay'ı dolaştı, Kañgay'ı dolaştı, Sarı-Arka'yı dolaştı; kimse kadrini bilmedi. Kökçö'nün yanına vardı; orada da Akerkeç iftirası yakasına yapıştı, kırgın ayrıldı. O günlerde baban bir düş gördü: koluna bir kartal konmuş, beline bir kılıç kuşanmış. Bakay atanla Koşoy dedene yordurdu; ikisi de bir ağızdan dediler ki: sana Beecin'den bir arslan geliyor, adı Almambet; kartal odur, kılıç odur. Ve geldi, balam. Onu Buhara'da ilk karşılayan benim; atının dizginini ben tuttum, yüzüne ilk gülen ben oldum. Aruuke'yle onu ben evlendirdim; Arkesken kılıcını bileğine ben astım. Babam Temir

Han'dan Aktulpar'ı onun için istedim; babam vermedi. Ben de babamı babalıktan sildim, balam; Almambet'in hatırı, babamın hatırından ağır geldi. Yıllar sonra o atı deden sana kendi eliyle verdi ya — demek kırgınlık da kader gibi dönermiş dolaşırmış.

Gece ilerliyor, yıldızlar Buhara'nın üstünde ağır ağır dönüyordu. Kanıkey'in sesi kısılmıştı ama durmadı; en acı kapıyı en sona saklamıştı.

— Bir de Çubak amcanın küskünlüğünü anlatayım ki Kançoro'ya bakınca babasını göresin, insanoğlunun yüreği nasıl karışır, bilesin. Çubak arslandı, ama gururu da arslan kadardı. Yine o fesat Kırgılçal yüzünden küstü; küskünlüğü aklını yedi. Oturdu, Beecin'e mektup saldı; Konurbay'ı, Ezkara'yı, Coloy'u, Orokkır'ı tümenleriyle Talas'a çağırdı. Kendi yurdunun üstüne düşman çağırdı, balam; küskünlük insana bunu da yaptırır. Bereket, atası Akbaltay yetişti; oğlunun yakasından tuttu, dedi ki: verdiğin sözü tutmazsan kâfirsin. O söz Çubak'ı yola getirdi; döndü, tövbe etti. Ama salınan mektup geri dönmez; Konurbay ordusuyla geldi, gece baskını verdi. Kırgız uykuda yakalandı, balam. Baban — o kağanlar kağanı — yatağından yalınayak fırladı; atı yok, tüfeği yok, zırhı yok. Ölüm o gece babanın ensesindeydi. Kim yetişti dersin? Ben yetiştim, balam. Baban beni altı aydır hor görürdü, Kırgılçal'ın iftirası yüzünden yüzüme bakmazdı; ben o altı ayı bir gecede yuttum. Akkula'yı çektim, Akkelte'yi kaptım, Akolpok'u koluma aldım, Sır mızrağı ve Zülfikar'ı terkiye bağladım, düşman içinden sürdüm, babana yetiştirdim. Gece zifirdi; ok vızıltısı yağmur gibiydi, yanan çadırların alevi gökyüzünü kızıla boyamıştı. Kaç kez önüme düşman çıktı, kaç kez atımın boynuna yattım, saymadım; sayacak vakit, ölüm ile kağanın arasındaki üç yüz adımdı. Yetmedi; ben de zırh kuşandım, balam. Kadın başımla atımı düşmana sürdüm, Manas diye nara attım. O gece baban ölümden döndü; döndü de bana dedi ki: ben sana kıydım, sen bana kıymadın. İşte, balam, gideceğin yolun bedeli budur. Manas'ın oğlu olmak, önce hor görülmeyi, sonra her şeyini vermeyi bilmektir. Ver, ama satma; eğil, ama kırılma; öcünü al, ama zulmetme. Ananın vasiyeti budur.

Semetey ananın elini aldı, alnına koydu, gözüne sürdü. Söz söylemedi; söylenecek sözlerin hepsi o gece söylenmişti.

✦ ✦ ✦

Tan yeri ağarırken Buhara'nın doğu kapısı gıcırdayarak açıldı. Aktulpar eşikte bir kez şaha kalktı; Gök Küpü kaftanı ilk ışıkta çelik gibi parladı. Semetey son kez döndü baktı:

kulenin dibinde on iki gün yattığı yer, kapının önünde ak saçlı Altınay, sarayın gölgesinde yaşlı Temir Han. Ve hepsinin önünde, dimdik, gözyaşını içine akıtmış, taş vakarıyla Kanıkey.

— Ana, dedi Semetey, hakkını helal et.

— Helal olsun, dedi Kanıkey. Ak sütüm, uykusuz gecelerim, kırk iki kez geçtiğim Sır-Derya — hepsi helal olsun. Yolun Kıdır yoldaşlı olsun. Kümbetin kubbesine kulak ver; gümbürderse baban seni kabul etmiş demektir. Kumayık'ı sev, Akşumkar'ı incitme, Taybuurul'a güven. Bakay atana varmadan kimseye adını verme. Ve unutma, balam: Talas'ta seni dost yüzlü düşman da bekler, düşman sandığın dost da. Yüreğinin gözünü açık tut.

Oğlan atını sürdü. Aktulpar'ın nal sesi kapı taşlarında yankılandı, sonra toprağa karıştı, sonra bozkırın uğultusuna. Ak-Çiy bozkırı önünde altı günlük bir deniz gibi uzanıyordu; bozkırın ardında geçitler, geçitlerin ardında Sır-Derya, onun ardında Oluya-Ata, Corgo, Keñ-Kol ve geniş Talas vardı. Bir yerlerde bir köpek on iki yılın son günlerini sayıyor, Çatır-Köl üstünde bir doğan kanadını yokluyor, yaban dağlarda bir küheylan Talas'a doğru iniyordu. Ve Talas'ta, kilden kümbetin kubbesi altında, nakışlı duvarların ortasındaki boşlukta, bir sır sahibini bekliyordu.

Kanıkey, oğlunun karaltısı bozkırın ağzında eriyinceye dek kapıda durdu. İçinden bir ses, ana yüreğinin o hiç yanılmayan sesi, diyordu ki: yol daha uzun, balam, sen daha bilmezsin; Talas'a varmadan önce kendi kanından çıkma hainler, Közkaman soyunun kara gölgesi düşecek yoluna. Ama o sabah bunu söylemedi; söyleseydi de oğlan dönmezdi. Manas'ın oğlu yola çıkmıştı bir kere; ve bozkırda eski bir söz vardır: yola çıkan arslanı ancak ecel döndürür, ecel de Tanrı'nın elindedir.

16. BÖLÜM

Közkaman İhaneti ve Talas'ın Çağrısı

— ❖ —

Bukar'ın sürgün sarayında mumlar kısılmış, perdeler inmiş, gece kendi ağırlığına çökmüştü. Kanıkey, dizinin dibine çöken oğlanın yüzüne uzun uzun baktı; on iki yaşın alnında babasının kaşı, babasının bakışı vardı. Söyleyeceği söz on iki yıldır yüreğinde taş kesilmiş, dile gelecek günü beklemişti. Ocakta közler çıtırdadı, dışarıda Bukar'ın bekçileri uzaktan uzağa seslendi, sustu. Semetey soyunu öğreneli birkaç gün olmuştu; birkaç gündür uyku girmiyordu gözüne, yemek geçmiyordu boğazından. Ben kimin oğluymuşum, diye diye dolanıyordu sarayın avlularını; Temir Han'ın torunu bildiği çocuk, bir gecede Manas'ın yetimi çıkmıştı.

— Dinle, yavrum, dedi Kanıkey. Geçmişin defteri kanlıdır; ama sen o kanın oğlusun, okumadan olmaz. Bir yaprağını atlarsam sözüm eksik kalır, eksik söz eğri kılıç gibidir — sahibini keser. Sabret, sonuna dek dinle.

Ve söz, Talas'ın büyük savaşından başladı. O günlerde Koñurbay, Kıtay ile Mançu'nun kara kalabalık ordusunu sürüp gelmiş, bozkır toz dumana kesmişti; yılkılar ürküp dağa

kaçmış, boz üyler bir gecede sökülüp geriye çekilmişti. Dedikodunun zehriyle küsüp dağılmıştı kırk çoro; kem söz taşıyanlar aralık aralık gezmiş, «han sizi saymıyor, hatun sizi hor görüyor» diye fitne ekmişti; ordo boş, hanın sağı solu ıssız kalmıştı. Kanıkey o gün kadınlığını keçenin altına gömdü, zırh kuşandı, saçını börkün içine topladı, erkek gibi savaşa girdi. Düşmanın önünde gergedana binmiş dev Makil geliyordu; bindiği hayvanın derisi kalkan tutmaz, soluğu at ürkütürdü. Kanıkey atını yandan sürdü, mızrağı devin koltuk boşluğuna denk getirdi; Makil, dağdan kopan kaya gibi devrildi, yer inledi, iki ordu bir soluk sustu. Manas ise Şibee hanı Orokkır'ın üstüne Akkula'yı sürdü, bir vuruşta başını aldı. Küsenler haberi duyunca birer birer döndüler: önce Çubak geldi — geldi de gözünü yerden kaldırmadı; ardından Bakay, ardından Almambet ile Sırgak; Acıbay da onların ardınca yetişti. Manas hiçbirine geçmişi sormadı; dönen kula sitem olmaz, dedi, yerlerinizi alın. Almambet, koynundan yada taşını çıkardı, Buurakan bulutunu çağırdı; gökyüzü kararadı, düşmanın üstüne sis indi, dolu yağdı, yer gök birbirine karıştı; Kıtay ile Mançu, kendi karanlığında kendi kılıcına düştü. Koñurbay canını zor kurtardı, kuyruğu kısık, Beecin'e kaçtı.

— Yenilen düşman uslanır sanma, dedi Kanıkey. Yenilgi, düşmanın kalbinde daha kara bir tohum yeşertir.

Beecin'de o günlerde Karıkan, büyük davulu döğdürmüş, meydanları toplamıştı. O davul boşuna dövülmezdi; dövüldü mü ya taht değişir ya kan istenirdi. Karıkan tahtının basamağında dikildi, kalabalığa haykırdı: kılıçla yenemedik, orduyla yenemedik; Manas'ı öldürene altın tahtımı veririm, kızımı veririm, mührümü veririm. Meydan sustu; kimse ileri çıkamadı, çünkü Ayköl'ün adı bile Beecin'in uykusunu bölüyordu. Sonunda Kalmaklar içinde büyümüş beş kişi bulundu — beşi de Müslüman doğumluydu, beşi de soyunu unutmuş, yüreğini karartmıştı: Közkaman, Kökçököz, Celtiybes, Çañdıayak, Orozon. Kandan yakındılar, kanı sattılar. Tunç putun önünde diz çöktüler, ölüm andı içtiler: bu işten dönenin kanı helal, ocağı sönük olsun, dediler. Kırk yıl yerin altında beklemiş zehri — bir damlası deveyi çökerten kara ağıyı — koyunlarına koydular, dokuzar oğullarını yanlarına kattılar. Sonra oturup ağlamaklı bir mektup yazdırdılar: biz senin öz akrabanız, atalarımız bir, kanımız bir; Kalmak elinde kaldık, dinimizden edildik, putun önünde eğile eğile belimiz büküldü; kurtar bizi, bağrına bas, diye. Kâğıda gözyaşı damlattılar; gözyaşını da yalan döktüler. Mektubu Talas'a saldılar, kendileri de göç yükleyip ardınca düştüler.

Mecliste mektup okundu. Okuyanın sesi titredi, dinleyenin gözü doldu; kimi ağladı, kimi «kanımız kanımıza kavuşuyor» diye sevindi. Manas'ın kendi yüzü de yumuşadı; öksüz

büyüyen adam, akraba sözüne karşı çıplaktır. Yalnız Kanıkey'in yüreğine kurt düştü; mektubun ağlamasını fazla usta buldu, satırların arasında bıçak parıltısı gördü. Ayağa kalktı, hanların, çoroların ortasında sözünü sakınmadı:

— Kalmak içinde büyüyen akraba olur mu, Manas? Kırk yıl put önünde eğilen boyun, bir mektupla mı doğrulur? Gücü yetse seni öldürüp Beecin'in hanı olmak dileği yatar içinde. Sabah erken baskın ver, kökünü kurut; yoksa bu kök seni kurutur.

Söz keskin çıktı, feraset göze battı. Meclis dondu; hatun kişi, hanın konuğuna kıy demişti — kimine küstahlık, kimine kehanet göründü bu. Manas'ın gözü döndü; öz kanına kıyacak adam mı derler bana, kadın sözüyle konuk mu kırarım, benim adım konuk kıran mı çıksın dünyada, diye gürledi. Fil derisi sarılı, Bölökbay yapımı buldursun kamçıyı buldurdu, hatununu meclisin ortasında dövdü. Kanıkey ne kaçtı ne bağırdı; dişini sıktı, dizini kırmadı, gözünü hanın gözünden ayırmadı — o bakış, kamçıdan beterdi Manas'a. Öfkesi dinmedi, Zulpukor'u sıyırdı. O an Koşoy ile Bakay kendilerini araya attılar; iki aksakal, hanın bileğine sarıldı:

— Sabrın dibi sarı altın, Manas! Kılıç kadın kanına inerse, o kan senin ocağına damlar. Kes öfkeni, kesme hatununu!

Zulpukor'un hakkı vardı; sıyrılan kılıç kansız kına girmezdi. Hindistan ganimeti iki fil getirildi, iki fil başı kılıca kurban verildi; Kanıkey'in canı öyle bağışlandı. Kanıkey o gece yarasını sardı, dilini bağladı; ama yüreğindeki kurt uyumadı.

Manas, sahte akrabaları bağrına bastı. Göçleri göründüğünde ta karşılarına vardı, atından inip Közkaman'la kucaklaştı; ağabeyim, dedi, hasretin gözümü karartmış. Her birine at verdi, zırh verdi, ak orda kurdurdu, Kırgız güzellerinden eş verdi; hazinesinin ağzını açtı, önlerine altın döktü; kımız ırmak oldu aktı, kazan gece gündüz kaynadı. Közkaman ile kardeşleri Talas'ın yağıyla semirdiler, kımızıyla kızardılar; gündüz sofrada gülüştüler, gece çadırda fısıldaştılar. Gülüşleri bala, içleri ağıya kesti. Kanıkey bunların yürüyüşünü, bakışını, kımızı içerken göz ucuyla birbirini süzüşünü okudu; okudu da bir daha söyleyemedi — bir kez söyleyenin sırtında kamçı izi vardı, iki kez söyleyenin boynunda kılıç olurdu. Günü gelince tuzağı kurdular. Közkaman, hasta düştüm diye haber saldı, güvenen Manas'ı çadırına yalnız çağırttı. Ayköl, yanına çoro almadan vardı; akrabadan kötülük gelmez sandı. Kökçököz, altın yaldızlı kâseyi doldurdu, kırk yıllık zehri rakıya kattı, iki eliyle sundu:

— İç, hanım, kanımız kaynasın!

Manas kâseyi dikti; akrabanın elinden gelen içilir, dedi, dibine dek içti. Zehir kırk damarına birden yürüdü; gözünün önünde çadır döndü, direk eğildi; Ayköl bir kez daha doğrulmaya davrandı, dizleri tutmadı, dağ gibi gövde keçenin üstüne yıkıldı. Kökçököz kâseyi tekmeledi, dışarı seslendi; hainler ve altı yüz savaşçısı çadırı sardılar, kesin başını, götürelim Beecin'e, alalım altın tahtı diye bağrışıp başını kesmeye davrandılar. O dar günde Akayar yetişti — deveyi tek yumrukla deviren Akayar. Dağ gibi ağır Manas'ı sırtına aldı, can pazarında kuşatmayı yardı, kılıçların arasından çıktı. Haber Kanıkey'e ulaştığında hatun çoktan atındaydı; dört kat ok geçmez zırhını kuşanmış, baskının içine at sürmüştü. Baygın hanını terkiye aldı, döndü; ardından Oçogor okları yağdı, kaçarken bir ok etine saplandı, sağ memesi koparıldı. Kanıkey dönüp bakmadı; kanını yele verdi, Manas'ı Kayıpçı dağının Kak mağarasına ulaştırdı, dünyanın gözünden sakladı. Közkaman ise ordoyu bastı, hazineyi yağmaladı, on sekiz yerinden yaralı Akayar'ı diri diri tutsak aldı.

— O mağarada kırk gün ölümle pazarlık ettim, dedi Kanıkey. Sağ yanım ateş, sol yanımda hanım yatıyordu. Yaramı kendi elimle dağladım; hanın soluğunu dinleye dinleye sabah ettim. Ölürse, dedim, bu mağara ikimize de kabir; ölmezse, dünyada ödenmedik hesap kalmayacak.

Mısır'a adam saldı, Medine'ye adam saldı, Bağdat'a adam saldı. Bağdat'tan, batmanlarca altın karşılığı, yeşil kara denen ilaç geldi. İlacı ezdi, hanının ağzına damlattı; Manas avuç avuç zehir kustu, kara kara kustu, kustukça damarları açıldı. Kanıkey kırk kısır kısırak kestirdi, altmış gün boyunca Manas'ı kazıya sardı; etin yağı yaraya yürüdü, kemiğe kuvvet indi. Altmış birinci gecenin sabahı, kırk birinci sargı çözüldüğünde Manas — kırk yerinden delinmiş de olsa — doğruldu, yürüdü, atının yelesine yapıştı ve bindi.

Semetey, dizlerinin üstünde, taş kesilmiş dinliyordu. Sormadı, ağlamadı; yalnız yumrukları sıkılıyor, açılıyor, yine sıkılıyordu. Ocaktaki köz çöktü; Kanıkey közleri karıştırdı, sözü kaldığı yerden bağladı.

✦ ✦ ✦

O günlerde Közkaman kervanı, yağmayı gece yükleyip Suusamır üzerinden, Eçki-Ölbös'ün sarp yollarından kaçıyordu; develer altın ağırlığından iki büklüm, hainlerin gözü hep arkada, Beecin'in altın tahtı hep önlerindeydi. Ordugâha ilk varan Kırgılçal oldu; ihtiyar çoro, gördüğüne inanamadı: altmış nöbetçi boğazlanmış, Kanıkey'in ak sarayı talan

edilmiş, sandıklar kırılmış, keçeler çiğnenmiş, ocaklar tekmeyle dağıtılmıştı. İhtiyar atından indi, yıkıntının ortasında bir vakit dikildi; düşman elinden çekmediğini akraba diyenin elinden çekmişti bu ocak. Kuyunun ağzından bir inilti geldi. Kırgılçal seksen kulaçlık kıl urganı beline bağladı, kuyuya sarkıttı; otuz gündür dipte yatan, on sekiz yarasıyla Akayar'ı çekip çıkardı, ağzına rakı damlatıp ayılttı. Akayar olanı biteni bir bir döktü: zehirli kâseyi, kaçırılan hanı, koparılan memeyi, yağmalanan hazineyi. İhtiyarın sakalından yaş süzüldü, yaş kurudu, yerine ateş geldi.

Kırk çoro o saat ordo oyunundaydı; kırk mareke dalmış, aşık kemiği peşinde gülüşüp duruyorlardı. Kırgılçal ortalarına dikildi, kamçısını yere çaldı:

— Hey, ordo bozanlar! Sen, altına Akboz'u Manas vermedi mi? Sen, sırtındaki zırhı, başındaki tulgayı ondan giymedin mi? Sen, oturduğun ak evi, koynundaki eşi, kazandaki aşı kimden bildin? Han zehirlendi, hatunun memesi koparıldı, hazine Kalmak sırtında dağ aşıyor — siz burada aşık sayıyorsunuz! Yuh olsun yediğiniz tuza, kuşandığınız kılıca!

Her birine verilen atı, zırhı, evi, eşi tek tek saydı; saydıkça çorolar yerin dibine geçtiler. Aşık kemikleri avuçlardan döküldü, ordo çizgisi ayaklar altında silindi. Utanç, korkunun yapamadığını yaptı: kırk çoro bir solukta silaha sarıldı, atlarına atladı; kimi ağladı, kimi kendi yüzüne vurdu, kimi «tuz hakkı» deyip andını tazeledi. İyileşen Manas da yetişti; yanında, saçını erler gibi tuğ edip bağlamış Kanıkey, ardında yaraları kabuk tutmuş Akayar vardı. Manas hatununa döndü, meclisteki kamçının hesabını bir tek cümleyle gördü: sen doğruyu söylemiştin, ben eğrisini dinledim; bundan geri sözün sözümdür. Falcı Tölök kırk bir taşını yere döktü, taşlar hayra dizildi, hayırlı fal açtı; Irçı, yola düşen ordunun önünde destan söyledi, atalar sayıldı, yüreklere kor bıraktı.

Hainler Ambal Dağı'na konmuş, davullar döğdürüp Manas'ı kesme oyunu oynuyorlardı; keçeden bir kukla yapmışlar, adını Manas koymuşlar, sırayla kılıç çalıp gülüşüyorlardı — sözde ölen hanın ölüsüne gülüyorlardı. Rakı testileri devriliyor, dokuzar oğul babalarının döşeğinde altın üleşiyordu. Gözcü Celdeyboz, tan yeri ağarırken tepeden feryadı bastı:

— Öldü denen Manas Han bugün dirildi! Kalkın, geliyor!

Davul sustu, oyun dağıldı, ok savaşı başladı. Altı gün, yedi gün, ok yağmuru dinmedi; Almambet, Kanıkey'in ak heybeye doldurduğu çelik kurşunlarla Sırbarañ tüfeğini işletti, her atışta bir baş devirdi. Yedinci günün sonunda Kökçököz, kalkanını indirip meydana çıktı, teke tek dövüş şartı koydu:

— Er dileyin, karşıma çıksın! Yenilen taraf, yenenin dinine girsin!

Ordugâhta erler birbirine baktı; şart ağırdı, yenilenin yalnız başı değil dini de gidiyordu. Meydana on altı yaşındaki Sırgak yürüdü — han soylu, yüreği erken pişmiş Sırgak. Çocuktur, dayanamaz diyenler oldu; Sırgak dönüp baktı, diyenler sustu. Almambet, Bakay ve Çubak ellerini açıp «Âmin!» dediler, dualarını ardına kattılar; Kanıkey, kendi elleriyle diktiği ok geçmez ak kaftanı oğlanın omzuna geçirdi, göğsünü üç kez okşadı. Sırgak, altı aybaltalı dev Kökçököz'ün karşısına dikildi. Yedi gün vuruştular; yedi gün mızrak mızrağa, topuz topuza geldi, atlar değişti, silahlar kırıldı, ikisi de yıkılmadı, ikisi de yılmadı. Geceleri iki ordu ateş yakıp bekledi; gündüzleri toz, iki gövdeyi birden yutup geri verdi. Sekizinci gün sabır taştı, kılıçlar konuştu. Almambet, Közkaman'ı Koñkulboz'un üstünden bir hamlede devirdi; Bakay yetişti, Oykuma ile başını gövdesinden ayırdı. Çubak, Kökçököz'ü Gök Kerik'in sırtından yere çaldı; başını Almambet kesti. Celtiybes düştü, Çañdıayak düştü, Orozon düştü; dokuzar oğuldan, altı yüz savaşçıdan geriye soluk alan kalmadı — Kalmakların teki sağ bırakılmadı. Sırgak, meydanın ortasına yürüdü, hainlerin kara kanını iki avucuna doldurdu ve içti; Manas'ın öcünü yerde koymadı. Yağmalanan altın develer sırtında Talas'a geri yüklendi; müjdeyi ulaştıran Şuutu'ya Manas, dile benden ne dilersen, dedi.

Altmış gün toy verildi; altmış gün kazan kaynadı, altmış gün at koşturuldu, altmış gün ozan susmadı. Toyun sonunda, ocak başında, Kanıkey ilk kez kendi kızlık destanını açtı — bunu Semetey'e anlatırken sesi yumuşadı, gözleri uzaklara daldı; sanki karşısındaki oğlu değil, kendi gençliğiydi.

— On dördümdeydim, dedi. Çubak, Bukar'a dayanmış, atam Temir Han'dan altın tahtı istiyordu. Kimse karşısına çıkamadı; erler başını eğdi, atam sarardı soldu. Ben gizlice silahlandım, erkek donu kuşandım, meydanda onunla mızraklaştım; kim olduğumu ne o bildi ne meydan. Çubak geri döndü; Ancıyan sırtında onu Bakay karşılamış, yüzüne bakıp gülmüş. Bakay demiş ki: Bukar'ın o savaşçısı kızdır; Kanıkey, Han Manas'a hazinedir. Sonra Kumayık'ı bulma bahanesiyle dünür geldiler; atam önce vermedi, sonra kaderin önünde diz çöktü; yetmiş molla nikâh kıydı. Gerdek gecesi keregeden bir bıçak kaydı, Manas'ın bileğini çizdi; ölümümü bekledim o gece — han güldü, «hatunumun çeyizi çelikmiş» dedi. Bukar altı kez yağmalandı, altı kez ben o ocağı hizmetle, sabırla yeniden kurdum. Gönül kılıçla alınmaz, yavrum; gönül hizmetle, vefayla kazanılır. Bunu belle: babanın kılıcı sana miras, benim sabrım da miras — ikisini birden kuşanmayan, ikisini de yitirir.

Sonra söz bugüne döndü. Kanıkey doğruldu, sesini topladı; ana değil, hatun gibi konuştu:

— Talas'ta altı amcan oturur; başlarında Abıke ile Köböş. Babanın mülkü onların elindedir. Git, hakkını iste. Verirlerse, mülkünü kargaşasız al; vermezlerse, kötüleşmeden dön. Yolda öfkene yular vur; öfke, yetimin en tez kaybettiği attır.

Semetey başını kaldırdı; sormak istediği bin soru vardı, bir tanesini seçti:

— Abıke ile Köböş... babamın öz kardeşleri değil mi, ana? Kardeş kardeşin yetimine kıyar mı?

— Taht araya girince kardeşlik incelir, yavrum, dedi Kanıkey. İnceldiği yerden de kopar. Sen yine de önce elini uzat; koparan onlar olsun, sen olma.

Köşede, keçeler içinde oturan doksan beşlik Çıyırdı, o vakte dek susmuştu. Elini uzattı, torununun torunu yaştaki oğlanın başını dizine çekti:

— Manas ölünce ben ak hançere uzandım, dedi. Ölümden başka kapım kalmamıştı. Hançeri kaldırdım; beşikten bir ses geldi. Sen, kundaktaki sen, bana gülümsedin, minicik elini bıçağa uzattın, sonra mememe. O gün öldürmedi beni Tanrı; senin için sakladı. Şimdi yol vaden şudur: gidiş on gün, kalış on gün, dönüş on gün — otuz gün. Otuz günü geçirirsen, gelmezsen, ölümümü görürsün. Ant olsun.

İki ana, iki yandan ellerini açtılar, dua ettiler; dua, gece boyu tütsü gibi tüttü. Kıdır yoldaşın olsun, dediler; çiltenler sağında solunda yürüsün; su geçit versin, dağ yol versin, düşman gözü seni görmeden geçsin. Semetey o gece uyumadı; tavana baktı, tavanda Talas'ı gördü — hiç görmediği, ama kanının ezbere bildiği yurdu.

✦ ✦ ✦

Semetey yola tan ağarırken çıktı. Altına Temir Han'ın Aktulpar'ı çekildi — yılkının içinden Kanıkey'in gözü seçmişti onu, yıllardır bu gün için beslenmişti; sırtına Ismayıl ustanın döğdüğü çelik giydirildi, eline Kölöy Han'ın mızrağı verildi, üstüne Kanıkey'in ok geçmez ak kaftanı geçirildi; beline, Mediyan çölünde bulunmuş boz kise bağlandı. Bütün Bukar kapılara döküldü; kadınlar ağladı, ihtiyarlar dua etti, çocuklar atın ardınca koştu; Temir Han torununun alnından öptü, bir şey diyecek oldu, diyemedi. Kanıkey ağlamadı; ağlarsa yol bağlanır diye, yaşını içine akıttı; oğlunun üzengisini kendi eliyle düzeltti, kolanı kendi eliyle sıktı. Aktulpar ilk adımını attığında Çıyırdı'nın dudağı kıpırdıyordu: otuz gün,

otuz gün, otuz gün. Kentin son kapısı ardında kaldığında Semetey dönüp baktı; iki ana, iki karaltı, surun üstünde kımıldamadan duruyordu. Bir daha dönüp bakmadı.

Yol, anasının on iki yıl önce yalınayak, kundakta oğluyla kaçtığı çile güzergâhının tersiydi; oğul, ananın çilesini geri geri okuyarak gitti. Anası bu yollardan aç gitmişti, o tok gidiyordu; anası gece yürümüş gündüz saklanmıştı, o güpegündüz, başı dik sürüyordu — ve her adımda, bu farkın kimin sabrıyla ödendiğini biliyordu. Keñ-Kölçük'ün kıyısında durdu — anasının kızlık gölüydü burası; kara taşın yüzünde bir yazı gördü, eğildi, okudu: taşta Kanıkey'in adı vardı, kaçış gecesinin tarihi ve bir dua. Parmağını oyuğa gezdirdi; taş soğuktu, yazı sıcaktı. Kül-Tokoy'a vardı: kundaktayken, anasının sütü kanla kuruduğu gece, bir çınardan akan sütle beslendiği yerdi; çınar hâlâ duruyordu, gövdesindeki yarıktan hâlâ ak bir sızıntı terliyordu sanki. Semetey atından indi, çınarın dibine yüzünü koydu. Aman-Col'u aştı; yol uzadıkça içindeki ses büyüdü: Talas, Talas, Talas.

Kokon'a vardığında iş değişti. Kokon kuşbegisi, Manas'ın sağlığında bağlanan eski haracın korkusunu ve Töö pehlivanın öcünü unutmamıştı; Talas'a giden bu tay yürekli oğlan kimin nesi diye sordurdu, öğrenince yüreğine kurt düştü: Manas'ın dölü büyümeden yakalansın, dedi. Önce onarlı bölükle nişancılar salındı; ok attılar, oğlan dönüp bakmadı, ak kaftan oku geçirmedi. Sonra mızrakçılar geldi, sonra topuzcular, sonra kılıççılar — hepsi onar onar, pehlivan pehlivan. Semetey önüne bakıp sürdü; vurulanlara dönmedi, düşenlere eğilmedi. Ama saldıran bitmedi, sabır bitti. Canına tak ettiği yerde Aktulpar'ı döndürdü, kılıcı sıyırdı ve göğsünün ta dibinden, babasının adını nara etti:

— Manas!

Nara, Kokon'un kerpiç duvarlarında top gibi patladı; o ad, on iki yıldır bu topraklarda hiç bu kadar yakından işitilmemişti, işitenlerin dizinin bağı çözüldü. O gün altmış kadar pehlivan kırıldı; kimi kılıçtan, kimi mızraktan, kimi atının ayağından. Aktulpar tozun içinde döndükçe döndü, oğlanın bileği yorulmak bilmedi; kuşbegi burçtan bakıp benzi attı: bu çocuk değil, dedi, bu Manas'ın dirilmiş gençliği. Kokonlular kale kapılarını sürgülediler, burçlara çıkıp baktılar, bir daha ardından adam salamadılar. Semetey kılıcını sildi, kınına koydu, yoluna döndü; ardında kapanan kapıların gıcırtısı kaldı.

Sır-Dayra'yı geçti; su boz boz akıyordu, karşı kıyıda yol inceldi, dağlara sardı. Kayıpçı dağına vardığında gün kavuşuyordu; anasının, zehirli babasını dünyadan sakladığı Kak mağarasını buldu. İçeri girdi: taşta hâlâ is izi vardı, ocak yerinde hâlâ kül; bir köşede, kim bilir hangi geceden kalma, kurumuş bir sargı bezi. Burada yatmış babam, dedi; kırk gün ölümle burada pazarlık etmiş anam — bir memesi koparılmış, kanı kurumadan hanına ilaç

aramış. O gece mağarada yattı; taş yastık oldu, geçmiş yorgan. Düşünde ne gördüyse kimseye söylemedi; ama sabah kalktığında yüzü bir gece öncesinden büyüktü. Corgo Beli'ne tırmandı; belin sırtına vardığında rüzgâr önce geldi, görüntü sonra: atadan miras Talas, bütün genişliğiyle, yeşili ve suyu, yılkısı ve gölgesiyle ayaklarının altına serildi. Semetey atının başını çekti, uzun uzun baktı. İşte, dedi içinden, adını bilmeden düşlediğim yer.

✦ ✦ ✦

Talas, sahibini bekleyen emanetleriyle karşıladı. İlk gelen Kumayık oldu — boynunda altın kargısıyla, on iki yıldır yollara baka baka gözü oyulmuş tazı. Kimseye boyun eğmemiş, kimsenin elinden lokma almamış, altı haramın attığı kemiği koklamadan dönüp gitmişti yıllarca. Uzaktan kokuyu aldı, uludu; o uluma, on iki yılın bütün bekleyişini bir soluğa sığdırdı. Koşarak geldi, geldi de saldırmadı; boynunu büküp Aktulpar'ın dizine sürtündü, yattı, kalktı, döndü, yine yattı — on iki yılın bekleyişi bir bedene sığmıyordu. Semetey eğildi, altın kargılı boynu okşadı; tazının gözünden, hayvan gözüne yakışmayan bir yaş indi. Sonra gök yarıldı sanki: Imerme kayalarından bir gölge süzüldü. Akşumkar'dı — Manas'ın doğanı; sahibi ölünce Mekke'den Bağdat'a dünyayı dolaşmış, arayıp bulamamış, dönüp kayasında beklemişti. Süzüldü, döndü, döndü ve çuvaldız kanatlı yavrusunu getirip yetimin koluna bıraktı: al, dedi sanki, atanın kuşu artık senindir; ben eskidim, yavrum senin kolunda büyüsün.

Semetey, Talas suyuna geldiğinde ırmak taşkındı; Ürbüs kabarmış, kar suyu inmiş, köpük köpük akıyordu; sürüklediği kütükler taştan taşa vuruyordu. Kıyıdakiler geçilmez dediler; bu suya bu mevsim giren çıkmaz, dediler. Oğlan atının başını suya çevirdi:

— Atam akarsudan dönmemiş; oğlu mu dönecek?

Ve daldı. Su, göğsüne vurdu, Aktulpar'ı yan yatırdı; o an suyun yüzünde suretler belirdi: en önde Manas — omzu dağ, bakışı gün; yanında Almambet, ardında Çubak ile Sırgak, beride Bakay ile Acıbay. Suretler atın yularına yapıştılar, yedeklediler; taşkın, bir dua boyunca duruldu, oğlan karşı kıyıya sağ çıktı. Döndü baktı: su suydu yine, köpük köpüktü; suretler yoktu, ama koluna değen ellerin sıcağı duruyordu.

Vatan, önce yüzünü göstermişti; sonra yaralarını gösterdi. Keñ-Şor'a vardı: babasının ölüm yeriydi burası; dikilen yas nişanları, bağlanan çaputlar, saplanan sırıklar yıllar içinde

orman olmuştu — bir halkın ağıtı ağaç ağaç bitmişti yerden. Semetey ağaçların arasında atını ağır sürdü; her dala bağlı çaput bir yakarış, her sırık bir gözyaşıydı. Demek böyle sevilirmiş babam, dedi içinden; demek bir adam ölür de bir halkın toprağından ağaç biter. Ama az ötede mescidin taşları devrikti: Abıke ile Köböş başta, altı haram — Çıybıt, Koçkor, Adıbay, Kölbay da içlerinde — Manas'ın mescidini yıkmış, hocasını mollasını kırmış, hanın malını kamçıyla ölçüşerek paylaşmıştı; kamçı boyu sana, kamçı boyu bana. Dahasını da işitti Semetey, yol üstünde bir çobandan: Kanıkey'i, ananı, kökbörü edip atların ardında sürüklemişler. Oğlanın elleri kılıca gitti; anasının sözü dizgin oldu: verirlerse kargaşasız al, vermezlerse kötüleşmeden dön. Elini kılıçtan çekti; ama gözünün karası bir ton koyulaştı.

Boz kayanın önünde durdu. Anasının sözünü hatırladı: hazineyi beş pehlivana oydurttum, boz kayanın bağrına gizledim; altı haramın eline geçen, kamçıyla ölçüşüp paylaştıkları, hazinenin kırıntısıdır; aslını senin için sakladım. Kayanın yüzünde ustalık gizliydi; göz bilse seçerdi, bilmeyen geçerdi. Semetey oyuğu buldu, içeri girdi: babasının hazinesi, on iki yıldır el değmemiş, karanlıkta yıldız gibi yanıyordu — yambılar dizi dizi, zırhlar asılı, kılıçlar yağlı keçeye sarılı. Ve eşikte beş taş yığını: sır saklansın diye ağı içirilip öldürülen beş pehlivanın mezarı. Semetey durdu; anasının çeliğini ilk kez bütün ağırlığıyla gördü — oğlu için beş cana kıyan, kendi eliyle ağı sunan ananın çeliğini. Ürperdi; ürperdi de yargılamadı. Beşinin önünde de eğildi:

— Hakkınız boynumadır, dedi. Sırrınız beni büyüttü; öcünüz ve hediyeniz benden çıkacak.

Sonra kümbete vardı. Kanıkey'in altı bin teke kestirip, tuğlasını süt ve yağla kaynattırdığı ulu kümbet, bozkırın ortasında bir dağ gibi duruyordu; Mısır'dan, Bağdat'tan getirtilmiş seksen molla, duvarlarına nakış nakış resim işlemişti. Semetey içeri girdi; loşluğun içinde duvarlar dile geldi: işte Beecin'e Büyük Sefer — atların seli, tuğların ormanı; işte Almambet, Burulça'yla imtihanında, yüreği iki ateş arasında; işte Sırgak, düşman içinde kalan Almambet'i ölümden çekip kurtarıyor; işte Bakay'ın ak sakalı, Çubak'ın gazabı, ve hepsinin üstünde, Akkula'nın üstünde, güneş gibi Manas. Oğlanın dizleri çözüldü; on iki yılın bütün öksüzlüğü bir tek kelimeye toplandı, kubbeye doğru koptu:

— Babacığım!

Ve kümbetin içi uğuldadı. Taş taşa ses verdi, kubbe döndü, uğultu bir soluk gibi inip oğlanın göğsüne doldu; ne söz vardı içinde ne hece, ama Semetey her harfini anladı: bu, atadan gelen işaretti — kalk, git, mirası altı haramdan çekip al; ağlama vakti geçti, alma vakti

geldi. Yüzünü sildi, doğruldu; içeri iki büklüm giren çocuk, dışarı omuzları açılmış çıktı. Eşikte durdu, bir kez daha döndü; loşlukta, duvardaki Manas'ın gözleri sanki onunla birlikte kapıya dönmüştü.

Yolun sonunda, gün batıya yatarken, ovada bir toz bulutu gördü; toz yaklaştı, bozlama sesi geldi — yedi yüz deve, yedi yüz boyun, bir ağızdan bozluyordu. Deve güden bir ihtiyarın sürüsüydü bu; develer, kokusunu aldıkları oğlanın çevresini aldılar, halka oldular, bozlaya bozlaya döndüler. İçlerinden en yaşlısı — doksan beşindeki Celmayan, Manas'ın öz devesi — ak yününü döke döke geldi, uzun boynunu yetimin omzuna indirdi, indirdi de kaldırmadı. Semetey, devenin boynuna sarıldı; gözyaşını bu kez tutmadı.

Ve tozun içinden, develerinin ardından, ak sakallı bir ihtiyar geliyordu — ağır ağır, gözlerini kısmış, yüreği önden koşarak. On iki yıldır deve güde güde, altı haramın sofrasına oturmadan, umudunu kımız gibi azar azar içerek yetimini bekleyen Bakay'dı bu. Durdu; yaşlı gözleri, Celmayan'ın boynuna sarılmış oğlanı seçti, ak kaftanı seçti, Aktulpar'ı seçti; dudakları kıpırdadı, ses çıkmadı. Adımları yaklaştıkça bozkır daralıyor, on iki yıl inceliyor, iki yetim — biri doksanına merdiven dayamış, biri on ikisinde — birbirine doğru akıyordu.

17. BÖLÜM

Gizli Kümbet ve Yetimlerin Kavuşması

— ❖ —

Talas'ın alt yanındaki geniş düzlüğe sabahın ilk ışığıyla birlikte bir atlının gölgesi düştü. Aktulpar'ın nal sesleri, on iki yıldır yalnız rüzgârın gezindiği otlakta yankılandı; terkisinde Buhara'nın tozunu, yüreğinde anası Kanıkey'in son bakışını taşıyan on iki yaşındaki Semetey, atalar yurduna ilk adımını böyle attı. Bozkır uçsuz bucaksızdı; Ala-Too'nun karlı dorukları gök ile yer arasında ak bir and gibi duruyordu. Çocuk dizginleri kıstı, derin derin kokladı havayı. Bu toprağın kokusunu bilmiyordu, ama kanı biliyordu; kan, insandan önce yol bulurdu.

Yolda gelirken kaç gece kaç düş görmüştü: bir ak sakallı, bir boz atlı, bir de yüzü seçilmeyen ulu bir gölge, hep aynı sözü söylerdi düşünde: Talas seni bekler, ocağın külü sıcak durur. Anası Kanıkey uğurlarken ağlamamıştı; vakur hatun, gözyaşını yüreğine akıtanlardandı. Yalnız iki emanet vermişti: koynuna ak bir gömlek koymuş, bir de tembih etmişti: Talas'a varınca kimseye hemen inanma, demişti; kimi kurt koyun postuna girer,

kimi arslan keçi derisine. Sınamadan bel bağlama; sınadığını da incitme. Çocuk şimdi bu sözleri sayıklar gibi yineliyor, Aktulpar'ın yelesine doğru eğilmiş, ufku tarıyordu.

Önce uzaktan bir gölge göründü; kara bir bulut mu, yoksa yerden kopmuş bir kaya mı, seçilmiyordu. Yaklaştıkça belli oldu: altın yularlı, kara yağız bir nerdi bu, boynu uzun, hörgücü yıllarla eğilmiş. Doksan beş yılın yükünü taşıyan Celmayan'dı; Manas'tan kalan kutlu deve, sahibinin kokusunu oğlunun teninden almış, bozkırı yara yara geliyordu. Deve, Semetey'in önünde durdu; iri kara gözlerinden, insan gözünden dökülür gibi, iki sıra yaş döküldü. Sonra döndü, Manas'ın korganına doğru koştu; koştu da koştu, ihtiyar bacakları gençleşmiş gibi koştu. Korganın dibinde durdu, göğe doğru boynunu uzattı ve bozladı. Bir bozladı, yürekler ezildi; iki bozladı, dağlar ses verdi; üç bozladı, gök yarılacak gibi oldu. Sonra kıbleye döndü, ön dizlerini kırdı, çöktü. Başını yere koydu, gözlerini Semetey'e dikti. Dili yoktu, ama hâli söylüyordu: al beni, kurban et beni, sahibimin ruhuna bağışla beni.

Semetey attan indi. Anasının öğrettiği gibi soğuk suyla abdest aldı, yüzünü kıbleye çevirdi, Kulhüvallâh okudu. Bıçağı eline aldığında elleri titremiyordu; yüreği titriyordu.

— Canın Allah Taala'ya, dedi, sevabın atam Manas'a.

Bıçak indi. Ama ne kan aktı yere, ne bir iz kaldı toprakta. Semetey gözünü bir yumup açtı; kutlu devenin bedeni, sabah sisinin güneşte eriyişi gibi, kayboluvermişti. Yalnız altın yular kalmıştı elinde, bir de burnunda hâlâ tüten kurban kokusu. Sonraları bozkırın ak sakallıları anlatırdı: Celmayan ölmemiş derlerdi; kutlu Cuma geceleri, bir de Kadir gecelerinde, Manas'ın kümbeti başında bozlarmış, gören gözler görürmüş. Semetey altın yuları öptü, alnına koydu; anası Kanıkey'in emaneti diye eyer kaşına sıkı sıkı bağladı. Sonra atına atladı, yoluna düştü.

Az ötede, bir tepenin ardında, deve sürüsü güden bir ihtiyara rastladı. Keçi derisinden giysisi yer yer dökülmüş, ak sakalı göğsüne inmiş, gözleri çukurlaşmış bir ihtiyardı bu; altında yağır sırtlı, kaburgaları sayılan boz bir at vardı. Kim bilirdi ki bu bitkin hayvan, bir zamanlar rüzgârla yarışan Köktulpar'dı; şimdi adı Kökçolok'a çıkmış, on iki yılın yoksulluğunda yağır bağlamıştı. İhtiyar da kim bilirdi ki, Manas'ın ak sakallı yoldaşı, kırk çoronun aksakalı Bakay'dı; on iki yıldır haramilerin devesini güder, ölmüş umudunu bozkırda otlatırdı.

Semetey'in yüreği ona doğru aktı; ama anasının sözü kulağındaydı: Talas'ta bir er vardır, babandan da yürekli, demişti Kanıkey; adı Bakay'dır, aklı dağdan büyük, yüreği denizden derindir. Çocuk bu eri sınamak istedi. Atını ihtiyarın önüne sürdü, selam vermeden dikildi.

— Hey ihtiyar, dedi, ben Çambıl-Bel'in beyi Canaalı Karaç'ın oğluyum. Babamın hazinesinden bir deve yükü altın dağıtırım yoksula; cömertliğim yedi ile destan olmuştur. Söyle bakalım, kimin kulusun, kimin devesini güdersin?

Bakay başını kaldırdı, çocuğun yüzüne uzun uzun baktı; bir şey arar gibi baktı, bulamadı, önüne döndü.

— Yolcuysan yoluna git, balam, dedi. Benim derdim bana yeter.

— Derdin neymiş, söyle de bilelim! Yok, söylemezsen, şu altındaki yağır beygiri kan bedeli diye alırım senden. Bizim elde töre böyledir: yol soranı geri çeviren, atını verir.

— Bu at kimseye verilmez.

— Verilir, ihtiyar, verilir! Sen kim oluyorsun ki? Keçi derisine bürünmüş bir deveci parçası! Sakalın ağarmış, aklın ağarmamış. Senin gibi köle kılıklıların atına da, başına da benim gibi bey oğulları buyurur!

Bunu der demez ihtiyarın gözlerinde bir şimşek çaktı ki Semetey'in yüreği ağzına geldi. Bakay attan sıçrayıp indi; indi ki nasıl indi, yer sarsıldı. Yandaki genç kayın ağacına yapıştı, bir silkti, kökünden söktü; toprağı havada savrulan ağacı topuz gibi başının üstünde döndürdü ve çocuğun üstüne yürüdü.

— Sen kimin oğluna köle dersin, kudurmuş enik! Gel de gör, kölenin bileği nasılmış!

Semetey atını geri çekti, elini kaldırdı.

— Dur, aksakal, dur! Vurma, önce sözümü dinle. Ben sana bir hikâye anlatayım, Buhara'dan gelme bir hikâye; sonra vur, razıyım.

Bakay durdu; kayın elinde, soluğu körük gibi, bekledi. Çocuk anlattı: Buhara'da bir yarış olmuş; altı yüz kırk dört at koşmuş, hepsinin gerisinde topal sanılan bir kısrak, Taytoru derlermiş adına, bir dul hatunun gözyaşıyla sürülmüş yarışa. Son düzlükte Taytoru kanatlanmış; altı yüz kırk üç atı bir bir geçmiş, ipi ilk göğüslemiş. Onu süren çocuk, sevincinden ne dediğini bilmeden bir uran atmış: Manas! diye bağırmış, kimseden öğrenmediği hâlde Manas! diye. O çocuk sonra Kokon'dan gelme Töö Balban denen bir devi güreşte tutmuş, on iki yaşında olduğu hâlde kolunu omzundan koparıp yere sermiş; Temirkan dedesi başına altın tacını koymak istemiş...

Bakay'ın elinden kayın düştü. İhtiyarın dudakları kıpırdadı, sesi çıkmadı; gözleri çocuğun yüzünde, bir bilinmedik yazıyı söker gibi dolaştı.

— O çocuk... o çocuğun adı ne? diye sordu sonunda, boğuk boğuk.

Semetey gözlerini kaçırdı; sınamanın en zalim yerine gelmişti.

— O çocuğun adı Semetey'di, dedi. Vardı, derim; çünkü yolda gelirken Sır-Derya'yı geçerken suya kapıldı. Ben gözümle gördüm: boz bulanık su onu aldı, götürdü. Kanıkey'in yetimi öldü, ihtiyar; Manas'ın ocağı söndü.

Söz bitti, dünya durdu. Bakay bir an kazık gibi kaldı; sonra dizleri çözüldü, çöktü. Ak sakalını iki eliyle yoldu, yüzünü göğe kaldırıp ağıt döktü: Kara bastı Talas'ı, dedi; on iki yıl bekledim, on iki yıl deve güttüm, on iki yıl bir umudu emzirdim, o da öldüyse ben ne diye yaşarım? Söyleye söyleye koynundan ak saplı hançerini çekti, ucunu kendi bağrına çevirdi. Semetey'in aklı başından gitti; belindeki aybaltayı kaptı, savurdu; aybaltanın yalmanı hançerin sırtına çarptı, ak hançer üç adım öteye uçtu. Çocuk kendini attan attı, ihtiyarın bileklerine sarıldı.

— Yapma, ata! Yalan söyledim, yalan! Semetey ölmedi; Semetey benim! Anam Kanıkey'in yüzü suyu hürmetine bağışla; seni sınadım, yüreğin ne imiş göreyim dedim!

Bakay çocuğun çenesinden tuttu, yüzünü güneşe çevirdi; baktı, baktı, baktı. Alnın genişliği o alın, kaşın çatışı o çatış, bakışın kartal ağırlığı o ağırlıktı: kalıptan dökülmüş gibi, Manas'ın çehresi çocuğun yüzünde duruyordu.

— Arslanım... dedi Bakay; başka söz bulamadı. — Arslanımın arslanı!

Ata ile oğul kavuşur gibi kucaklaştılar; ikisi de ağladı. İhtiyarın on iki yıllık yaşı, çocuğun öksüz büyüyen yılları birbirine karıştı; bozkır, iki yiğidin hıçkırığını rüzgârına katıp Ala-Too'ya taşıdı.

✦ ✦ ✦

Ağlaşma durulunca Bakay, çocuğu bir pınar başına oturttu. Önce Kökçolok'un yelesini okşadı: Bu at, dedi, bir zamanlar Köktulpar'dı; altımda Beecin yollarını aşar, rüzgârla bahse girerdi. Zulüm atı da bozar, balam, eri de; ama kökü sağlam olanı büsbütün bozamaz. Sonra oturdu, on iki yılın hesabını bir bir döktü. Manas göçünce, dedi, ocağın közü daha sönmeden Abıke ile Köböş baş kaldırdı; altı haram bir olup ordayı bastı. Hain kırk çoro onlara katıldı, Kırgılçal da yularını onların eline verdi. Kanıkey'in dokuduğunu söktüler, Manas'ın derlediğini dağıttılar; yılkıyı bölüştüler, yurdu talan ettiler. Ben, dedi Bakay, beş yüz ocaklık sadık halkımı alıp Beş-Taş'ın Bek-Cayloo'suna çekildim; on iki yıl oradan savaştım, tek başıma savaştım. Abıke altmış pehlivan saldı üstüme; altmışını da bir bir

kırdım, ama zulmün kökünü kurutamadım. Zulmün kökü derindedir, balam; onu ancak sahibinin eli söker.

Sonra ihtiyar ayağa kalktı, çocuğu Kapka-Taş'a doğru yürüttü. Kayaların arasında, göz görse yol bulamayacağı bir yarıktan içeri girdiler. Bakay çakmak çaktı; mağaranın karanlığı bir yalımla aralandı ve Semetey gördüğüne inanamadı: altın sandıklar, gümüş yambılar, ateş gibi yanan taşlar, Beecin'den getirilmiş beş büyük kilim, top top ipek, duvar dibinde sıra sıra silah. Beş kilimin beşi de duvara asılmıştı; üzerlerinde ejder mi kuş mu belirsiz nakışlar, yalımın oynayışıyla canlanır gibi kıpırdıyordu. Çocuk elini uzattı, çekti; hazineye dokunmak, ölünün emeğine dokunmaktı. Mağaranın kayasına bir ad kazılmıştı; Semetey parmağıyla harfleri okşadı.

— Kanıkey, diye okudu; sesi titredi. — Anamın adı.

— Anan kazdırdı bu adı, dedi Bakay. Bu hazineyi düşman gününe o sakladı; kaçarken bile geride kalanı düşündü o vakur hatun. Al şunu, senindir.

Uzattığı, altın kakmalı bir aybaltaydı; ağzına zehir suyu verilmiş, yalmanı gök gibi çakan bir aybalta. Usta Bölökbay dökmüştü onu, Manas'ın silahçısı. Semetey aybaltayı kuşandı; kuşandı da sanki koluna kolundan güçlü bir kol eklendi.

Mağaradan çıktıklarında Bakay uzun süre sustu; en büyük sırrın eşiğinde susulur. Sonra anlattı: Kümbeti bilirsin, dedi; herkes atanı orada gömülü bilir. Bilmesinler diye öyle yapıldı. Anan Kanıkey, düşman mezara el uzatır, kemiğe kastedilir diye korktu; kavaktan bir suret yontturdu, boyunu boyuna denk, sahtiyanla kaplattı, kefene sardırdı, kümbete o sureti gömdürdü. Gerçek Manas'ı ise yıkadık, kefenledik; yetmiş Arap pehlivanı omuz verdi, gece yarısı Eçkilik'in kara kayasına taşıdık. Kayanın bağrına oyulmuş bir mağara vardır; atan orada yatar, on iki yıldır orada yatar.

Yol uzadı, gün eğildi; kara kayanın önüne vardıklarında ortalığa bir sessizlik çökmüştü ki kuş kanadı bile günah gibi duyulurdu. Mağara ağzının önünde, nereden geldiği bilinmez, bir buğra duruyordu: Bozbuura derlerdi ona. Buğra onları görünce kıbleye döndü, çöktü; Celmayan'ın çöküşü gibi çöktü. Bakay bıçağı çaldı; kurban kanı kara kayanın dibine aktı, toprak kabul etti.

— İçeri yalnız sen gireceksin, dedi Bakay. Oğulun hakkıdır.

Semetey girdi. Mağaranın içi loş değildi; nereden sızdığı bilinmeyen bir aydınlık, altın bir kerevetin üstüne dökülüyordu. Kerevette atası yatıyordu. Ölü demeye dil varmazdı: uyur gibiydi, gülümser gibiydi; başının altında yastık diye Ak Kur'an vardı, yüzünde on iki

yılın tozu değil, bir düğün sabahının aydınlığı. Semetey dizüstü çöktü; ağlamadı, ağlayamadı; içi bir kuyu gibi açıldı da bütün dünya içine aktı. Atasının yanında iki er yatıyordu, ikisi iki dağ gibi: Bakay sonra söyledi, biri Beecin'den kopup gelen, kırk yılın sırdaşı Almambet'ti; öbürü, kara gücün direği Çubak. Ayak ucunda Sırgak uzanmıştı, yolda öncü, savaşta yıldırım olan Sırgak. Baş ucunda küçük bir beden vardı; on iki yaşında şehit düşen Koenaalı, dedi Bakay, senin yaşında gitti, senin yaşında. Ya koynundaki, diye sordu çocuk. Koynundaki, dedi ihtiyar, Kız Saykal'dır; er meydanında atanla vuruşmuş, sonra kıyametlik nikâhla ona bağlanmıştı; dünyada birleşemediler, burada koyun koyuna yatarlar.

Bakay mağaranın eşiğine oturdu, her birinin destanını bir bir anlattı. Almambet'i anlattı önce: Beecin'in has beyiydi, dedi; Esenkan'ın sofrasında büyüdü, ama gönlüne bir ışık düştü de kara sarayı bıraktı, imana geldi, atanın koynuna sığındı. Önce Kökçö'ye vardı, kadrini bilmediler; Manas bildi. İkisi bir anadan emmiş gibi oldular; Çıyırdı, ak sütünü ona da emzirdi ki süt kardeşliği kanla bozulmasın. Çon Kazat'ta öncü oydu; karı yaran, sisi dağıtan oydu. Çubak'ı anlattı: öfkesi dağ heyelanı, vefası dağ pınarıydı; Almambet ile bir kez ters düştüler, atan bir sözle barıştırdı, ondan sonra iki bilek tek yumruk oldu. Sırgak'ı anlattı: kırkın en çevigi, gece yolunun kılavuzu; Beecin önünde yalın kılıç dalıp da dönmeyen. Koenaalı'yı anlatırken sesi inceldi: çocuktu daha, dedi; savaş oyun değildir diye geri tuttuk, ağladı; er sayılmak için şehit düştü. Kız Saykal'a gelince ihtiyar sustu, sakalını sıvazladı: Onu anlatmaya söz yetmez, dedi; er dediğin kılıçla ölçülür sanırdık, o hatun ölçüyü bozdu. Mağaranın taşları dinledi, çocuğun yüreği ezberledi; Semetey o eşikte, adlarını yeni duyduğu bu ölülere, öz akrabası gibi yas tuttu.

Dışarı çıktıklarında mağara ağzı kendiliğinden mühürlendi; dönüp baktılar, kara kayada ne yarık vardı ne iz. Semetey bir daha baktı: kaya kayaydı, sır sırdı.

Oradan yolları Kayıpçı'nın kara mağarasına düştü. On iki yıldır bu inde, geyik derilerine bürünüp saklanan topal bir usta yaşardı: Bölökbay, Manas'ın silahçısı, hazinesinin bekçisi. Yanında kırk kalça vardı; kırk öksüz, kırk garip, kırkı da zulümden kaçıp bu karanlığa sığınmış. Bölökbay, Semetey'in yüzünü görünce Manas'ı görmüş gibi sarsıldı; öptü, kokladı, sonra oturup ağlaya ağlaya kırk kulplu kazanın hikâyesini anlattı: gaipten gelmişti o kazan, Manas'ın toyunda kaynamıştı; altı haram onu da çekememiş, baltayla ortasından ikiye bölmüştü. Kazan ikiye bölündü mü, el ikiye bölünür, dedi usta; o gün bugündür Talas'ın kazanı kaynamaz.

— Dök yeniden, dedi Bakay. Semetey'in bahtına fal olsun: kazan güzel çıkarsa baht açık demektir.

Bölökbay üç gün ocak yaktı, üç gün kalıp dövdü, üç gün dua okudu. Topal ayağını taşa dayamış, ter içinde körük çekerken bir yandan da söylenirdi: Ey gaipten gelen, ey Manas'ın toyunda kaynayan; kırıldınsa el kırıldı, bütünlenirsen el bütünlenir; utandırma bizi, utandırma. Kırk kalça ocağın çevresinde halka olmuş, nefeslerini tutmuştu; mağaranın isli tavanında kıvılcımlar yıldız gibi uçuşuyordu. Kırkıncı sabah kalıp kırıldı ve kazan çıktı: Manas çağındakinden de güzel, kırk kulpu kırk güneş gibi parlayan bir kazan. Bölökbay kazanı kucakladı, isli yüzünü ona sürdü; ağladığı mı gülüşü mü, seçilmedi. Adanan boz erkeç kesildi, kazan kuruldu, et kondu; kazan bir doldu, bir taştı; kırk kalça doydu, artan arttı. Baht açıktı; yalnız açık değil, taşkındı.

Semetey hazine mağarasından kırk garibe altın saçtı; avuç avuç saçtı, saçtıkça yüzler güldü. Sonra Kanıkey'in yıllar önce depolediği sandıklar açıldı: ok geçmez savaş giysileri çıktı içinden, ter kokusu değil misk kokusu sinmiş; kırk mızrak, kırk kılıç, kırk tüfek sıralandı. Kırk garip soyundu, giyindi, kuşandı; Manas'ın akıtmalı kula atları yılkıdan çekildi, kırkı kırk ata bindi. Bakay baktı, gözleri doldu: kırk çoro yeniden doğmuş gibiydi; ölen umut, kırk bedende dirilmişti.

Semetey kırkın önünde andını söyledi:

— Abıke ile Köböş bana ağa olur; önce güzellikle varacağım, helallik dileyeceğim. Yola gelirlerse ne âlâ; gelmezlerse kanları boynuna. Altmış günlük yolun hesabı budur: kırk gün hazırlık, yirmi gün yol. O güne dek Kayıpçı'nın sırtında bekleyin; dumanımı görmeden inmeyin.

Kırklar Kayıpçı sırtında kaldı; Bakay çocuğu alıp beş yüz ocaklık gizli obasına götürdü. Oba, Beş-Taş'ın kuytusuna, göz görmez bir koyaka kurulmuştu; boz üylerin keçeleri yağmurdan kararmış, ama ocakları hiç sönmemişti. Oba, Semetey'i görünce yer yerinden oynadı: kimi ağladı, kimi güldü, kimi ağlarken güldü. Bir ihtiyar, çocuğun üzengisine sarılıp bırakmadı: On iki yıl, dedi; on iki yıl her sabah yola baktık, her akşam yoldan döndük. Bekleyenin gözü yolda eskir derler; eskidi de şükür, kör olmadan gördü. Doksan beşlik Baymırza titrek elleriyle boz köşeğini çekti, dokuz kara boğayı ardına dizdi, hepsini Manas'ın ruhuna, Semetey'in başına kurban etti; oba sevinç gözyaşına boğuldu. Bir tek tatsızlık oldu: Bakay'ın korkak oğlu Baytaylak, uzaktan kırkların tozunu görüp düşman geldi sanmış, sürüleri ürkütüp dağa kaçırmıştı. Bakay oğlunu ortaya çekti, kamçıyı bir salladı; Baytaylak yere serildi.

— Er olmayana ekmek de haram, ün de, dedi ihtiyar. Kalk, utancını toprağa göm de öyle gel.

O gece obanın ortasında büyük ateş yakıldı; kımız tulumları açıldı, kazanlar kaynadı. İhtiyarlar sırayla gelip Semetey'in alnından öptüler; kimi Manas'ın toyunu görmüştü, kimi Çon Kazat'a oğul vermişti. Bir kocakarı, çocuğun ellerini avuçlarına alıp uzun uzun baktı: Bu eller, dedi, o eller; bileğinden belli, tuttuğunu koparır. Semetey utandı, kızardı; on iki yaşın çocuğu, bir anlığına, omzundaki yükü unutup çocuk oldu.

✦ ✦ ✦

Ertesi gün Bakay'ın yüzü yeniden karardı; sevincin ortasında kararan yüz, kara haberin habercisidir.

— Talas'a inmeden bir şey daha bileceksin, dedi. Öz deden Cakıp Han... Halk ona domuz han der oldu, balam; kulağını tıkama, dinle. Abıke ile Köböş onun oğullarıdır; taht onların elinde, akıl onun koynundadır. Senin geldiğini duyalı beri küpe zehirli boza bastırdı; oturağının önüne ayı postu serdirdi, postun altına kırk kulaç çukur kazdırdı. Torununu ya zehirle ya çukurla karşılayacak. Ben önden gideyim, sen ardımdan gel; gözün bende olsun, elin aybaltanda.

Bakay önden vardı Cakıp'ın ordosuna. İhtiyar han onu görünce önce köpürdü; sövdü, saydı, asasını kaldırıp üstüne yürüdü: Sen misin on iki yıl bana diş bileyen, sen misin dağdan bana pusu kuran! Ama söz arasında Semetey'in sağ olup Talas'a girdiğini duyunca yüzü bir anda değişti; asa elinden düştü, gözlerinden yaş boşandı — yaş dediğin yürekten gelir, onunki gözünden geliyordu.

— Torunum! Kanıkey'in kuzusu! Gözümün nuru geldi mi? Müjdeyi getirene yılkıdan yüz baş, hazineden yüz yambı!

Bakay eğilip el bağladı, ama giderken gitmedi; duvar dibinde, keçelerin gölgesinde pusuya yattı. Az sonra Cakıp, hatunu Bakdöölöt'ü yanına çekti; ihtiyarın fısıltısı, yılan hışırtısı gibi keçelerin arasından sızdı:

— Boza kâsesine zehri sen katacaksın. Torun dediğin tohumdur; tohum büyür, ağaç olur, ağaç gölge salar, gölgede benim tahtım çürür. Kat zehri, kurtul gidelim.

— Katmam, dedi Bakdöölöt; sesi alçaktı ama taş gibiydi. — Manas'ın yetimine el kaldıranın eli kurusun. Ben ana olmuşum; analık, hanlıktan uludur.

Cakıp'ın cevabı söz olmadı; el tokmağını kaptığı gibi hatunun başına indirdi. Bakdöölöt'ün başı yarıldı, ak yazması al kana boyandı; hatun sesini çıkarmadı, yarasını sardı, içinden bir and içti.

Akşama Semetey geldi. Cakıp torununu kapıda karşıladı; kucakladı, kokladı, ağladı; ayı postunu göstererek buyur etti. Semetey anasının edebiyle eşikte durdu:

— Ata, sen otur önce; sen oturmadan ben oturmam.

Cakıp oturmadı, postu dolandı; çukurunu kendisi bildiğinden posta basmadı. Boza kâseleri geldi. Bakdöölöt kâseleri kendi düzenlemişti: Bakay'ın kâsesine bal katmıştı ki tadan tadını bilsin; zehirli kâseyi Semetey'e sunarken de kaşıyla gözüyle işmar etti: içme, dedi işmarı, bu kâse ölümdür. Semetey anladı; anladı da belli etmedi. Kâseyi iki eliyle aldı, dedesine döndü:

— Ata, bizim elde töre böyledir: içkinin ilki ulunundur. Buyur, önce sen iç.

Cakıp'ın yüzü bir kızardı, bir bozardı.

— Ben... benim işkembem bozayı götürmez, balam; hekim yasak etti; oruçluyum bugün; dişim ağrır...

Bahane bahaneyi kovaladı; bahane çoğaldıkça Cakıp'ın alnında ter tomurcuklandı, gözleri kâse ile kapı arasında mekik dokudu. Semetey bir dedesine baktı, bir kâseye; içindeki son umut da o bakışta söndü. Demek doğruymuş, dedi içinden; demek kan, sudan koyu değilmiş bu ordoda; demek taht, torundan tatlıymış. Ayağa kalktı, kâseyi eşiğe savurdu. Boza taşa döküldü; eşikte yatan boz köpek kalktı, kokladı; koklamasıyla yıkılması bir oldu, dört ayağı havada, geberdi. Ordonun içi buz kesti.

Semetey döndü; gözlerinde Manas'ın kara günlerdeki bakışı vardı. Boş kâseyi yerden aldı, ocaktaki kızgın bozanın kalanıyla doldurup dedesinin başına geçirdi. Cakıp'ın saçı cayır cayır, sakalı cayır cayır, bıyığı cayır cayır yandı; han bağıra bağıra yere yuvarlandı, kül içinde debelendi. Semetey aybaltasını çekti, tepesine dikildi; kaldırdı — indirmedi.

— Ata adını taşıyorsun, dedi; sesi taş yarığından çıkar gibiydi. — O adın hatırına canın bağışlandı. Ama bil: bir daha soyuma kast edersen, ne ad kalır ortada ne hatır.

Sonra hakkını istedi; miras diye istedi, sadaka diye değil:

— Atamın Akkelte'si nerde? Akolpok'u nerde? Altı keskin çeliği — Zulpukor, Oykuma, Açalbars, Kılbolot, Coybolot, Narkesken — nerde? Saykal'ın verdiği Buurul at nerde? Çıkar, teslim et; yetimin malı yılan zehridir, yutanı yakar.

— Akkelte'yi sorma, diye inledi Cakıp, külün altından; Akkelte kimseye teslim olmaz, atanın kokusunu arar... Ama çocuk dinlemedi; miras dediğin verilmez, alınırdı.

Cakıp inleye inleye anahtarları verdi. Manas'ın yakut dolu boz heybesi ortaya çıktığında dört yiğit kaldıramadı; Bakay geldi, bir eliyle kavradı, kaldırdı, Kökçolok'un terkisine yükledi. Heybe o gece hazine mağarasına götürüldü, Bölökbay'a teslim edildi; usta, emaneti göğsüne basıp ağladı.

O gece Bakay ile Semetey obanın dışında, yıldızların altında yattılar. İhtiyar göğü gösterdi: Şu yıldız atanın yıldızıdır, dedi; on iki yıldır sönük yanardı, bu gece parlıyor. Çocuk uyuyana dek konuştular; bozkır, üstlerine yorgan gibi serildi.

✦ ✦ ✦

Sabah Bakay çocuğu bir sırta çıkardı, Talas'ı gösterdi: ıssız kalmış otlakları, sönmüş ocakları, yıkık korganları. İhtiyar ağıt yakar gibi konuştu; sonra en acısını en sona sakladığını söyledi.

— Almambet'i mağarada gördün; onun bir yâdigârı, bir de emaneti kaldı bu dünyada. Eşi Burulça — Esenkan'ın nazlı kızı, Beecin saraylarının gülü — altı haramın elinde sığırtmaçlara cariye edildi; su taşır, tezek toplar, kamçı yer. Oğlu Külçoro'yu Aruuke altı yıl karnında taşıdı; doğurdu, üç gün sonra göçtü. O öksüzü de dövüle dövüle çobanlığa saldılar; altı yaşından beri zulüm görür, on iki yaşına zulümle bastı.

Vardılar. Obanın en kıyısında, yırtık kara bir çadır duruyordu; önünde, bir zamanlar Beecin ipeği giyen Burulça, yamalı bir çepkenle tezek diziyordu. Semetey attan indi, kadının önünde diz kırdı; koynundan, anası Kanıkey'in emaneti ak gömleği çıkarıp iki eliyle uzattı.

— Ayaş ana, dedi; anam Kanıkey'in selamı var. Bu gömleği sana sakladı; bir gün oğlum varır, elden verir, dedi.

Burulça gömleği aldı; kokladı, tanıdı, sarsıla sarsıla ağladı. Sonra çocuğu çadırın gölgesine oturttu, destanını döktü: Beecin saraylarında nazla büyüdüm, dedi; bir Kadir gecesi düşüme bir nur girdi, o nurun ucu Talas'a uzanırdı. Almambet geldi; ben ona iman verdim, o bana yürek; Müslüman ettim, vardım ona. O Çon Kazat'a gitti, gitti de dönmedi. Kara haber geldiğinde bıçağa sarıldım; altı yaşındaki Külçoro bileğime yapıştı, ana, dedi, sen de gidersen ben kimin yüzüne bakıp atamı anarım? O gün öldüm, o gün dirildim. Altı haram üstümüze çullandığında önce ipeğimi aldılar, sonra çadırımı, sonra adımı; Esenkan

kızı demediler, Almambet hatunu demediler, cariye dediler, sığırtmaçların eline verdiler. Su taşıdım, tezek topladım, kamçı yedim; hepsine katlandım da bir şeye katlanamadım: oğlumun dövülüşünü uzaktan seyredip bir şey diyememeye. Ana yüreği, balam, taşırsa taşar, kırılırsa ses etmez. Bir gök boğalı derviş geçti geçen yıl kapımdan; muştu verdi: sabret, dedi, ak taylı çocuk gelecek, kara çadırın önünde diz kıracak, o gün zulüm bitecek. Gitti, tozu kaldı; tozuna bakıp bir yıl yaşadım. O gün bugünmüş, balam; şükür, gördüm.

Söz henüz bitmemişti ki tepeden bir çığlık duyuldu; koyun kokulu, yalınayak, üstü başı param parça bir oğlan, yamacı uça uça iniyordu. Külçoro'ydu bu; dervişin muştusunu o da duymuş, sürüyü bırakıp koşmuştu. İki yetim, çadırın önünde birbirine kavuştu; sarıldılar da ayrılamadılar; ak buğdayın unu gibi yoğrulup birbirine karıştılar. Almambet'in oğluyla Manas'ın oğlu; iki öksüzlük, tek yürek oldu. Bakay bir yanda ağladı, Burulça bir yanda; oba tümden ağladı; o gün Talas'ta gözyaşı, kımızdan çok aktı.

Kanıkey'in ak heybesi açıldı: içinden yakası altın işlemeli bir kaftan, ipekten bir gömlek, meşin bir şalvar, başa vaşak kürkünden bir börk çıktı. Külçoro'nun çoban çaputları çıkarıldı, atıldı; yetim giyindi, kuşandı; giyindi de sanki güneş bir kat daha doğdu. Bakay çocuğun omzuna elini koydu: Atan Almambet'in duruşu buydu, dedi; başını onun gibi dik tut, gözünü onun gibi kırpma. Külçoro, Semetey'in önünde diz kırdı: Ağam ol, dedi; gölgen olayım, kılıcın olayım; atalarımız bir yastığa baş koydu, biz bir yola baş koyalım. Semetey onu kaldırdı, bağrına bastı: Sen bana çoro değil, kardeşsin, dedi; ekmeğim ekmeğin, kanım kanın. Almambet'in ruhuna ak boz bir kısrak kurban edildi; duası göğe, kokusu bozkıra yayıldı.

Akşam olurken Semetey, kırkların ve obanın önünde ayağa kalktı; sağ elini yüreğine, sol elini aybaltasının sapına koydu.

— Duyun ve tanık olun, dedi. Abıke ile Köböş bana ağa olur; altı ağama önce helallikle varacağım, tuz ekmek hakkı diyeceğim, atamın ocağını birlikte tüttürelim diyeceğim. Yola gelirlerse geçmişi geçmişe gömerim. Gelmezlerse — Argın ile Kırgız'ı bir bayrağa toplarım, Beecin'in kapısına dayanırım, atam Manas'ın kanını Konurbay'dan damla damla sorarım. Bu andı bozarsam, Celmayan'ın bozlayışı boynuma yük, atamın gülümseyen yüzü ahretime borç olsun.

Oba bir ağızdan âmin dedi. Bakay, çocuğun andını dinlerken sakalını sıvazladı, başını ağır ağır salladı: Helallikle varmak, dedi; Manas da öyle yapardı, önce sözü salıp sonra kılıcı çekerdi. Ama bil ki haramın kulağı helal söze sağırdır; sen yine de söyle, ta ki kıyamette yüzün ak olsun. Ala-Too'nun ardında güneş battı; Kayıpçı'nın sırtında kırk atlı, kırk karaltı

hâlinde bekliyordu. Bozkırın üstüne inen gecede, uzakta, Talas'ın öte yakasındaki büyük ordanın ışıkları göründü: Abıke ile Köböş'ün ordası. Semetey o ışıklara uzun uzun baktı; helalliğin mi, kılıcın mı çağırdığını yalnız yarın bilirdi.

18. BÖLÜM

Akkelte'nin Uyanışı ve Büyük Göç

— ❖ —

Talas'ın üstüne o yıl erken bir güz çökmüştü; kavaklar sararmadan yaprak döküyor, Keñ-Kol'un suyu sanki bir yastan haber taşıyormuş gibi boz akıyordu. Bakay, ak sakalını rüzgâra vermiş, tepenin sırtında durmuş, aşağıda çadır çadır yayılmış obalara bakıyordu. Yanında duran on iki yaşındaki yiğidin omzu, çoktan bir erin omzuydu; ama gözlerinde hâlâ, Bukar bağlarında top koşturan çocuğun ışığı vardı.

— Şu gördüğün Talas, dedi Bakay, sesi taş üstünde bilenmiş bıçak gibi, senin atanın yurdu. Ama bugün sana yurt değil, balam. Abıke ile Köböş başta, altı haram hüküm sürer burada. Kırk çoro ki bir zamanlar atanın ardından ölüme yürürdü, şimdi uran çağırsalar ağızlarından Manas çıkmaz, Köböş çıkar. Kırgılçal önlerine düşmüş, Tazbaymat ardına takılmış; ekmeğini yedikleri erin adını unutmuşlar. Dönek durdukça, haram oturdukça, bu Talas sana yurt olmaz. Yurt, alınır balam. Yurt, kanla yıkanıp geri alınır.

Semetey cevap vermedi. Aşağıda, atasının bir zamanlar ordo kurduğu düzlükte yabancı tüten ocaklara baktı baktı; içinden bir şey, soğuk bir demir gibi, yerine oturdu.

Ertesi sabah keşfe çıktılar. Bozkır uçsuzdu, ot dize geliyordu, gökte tek bulut yoktu. Öğleye doğru, ufkun titrediği yerde bir karaltı belirdi: Bir süvari, tek başına, doğruca üstlerine geliyordu. Yaklaştıkça büyüdü; at, Cakıp'ın küheylanı Telküröñ'dü, Semetey onu Bakay'ın anlattıklarından tanıdı, ama üstündeki heybet insandan ziyade dağa benziyordu. Zırhı gün ışığında bir kara yalım gibi oynuyor, tuğu rüzgârda çırpınıyordu.

— Dur da kim olduğunu sor, diye seslendi Bakay; ama gençlik kanı sormaz, sorgulamaz. Semetey çelik mızrağını doğrultup Taybuurul henüz elinde yokken bindiği yağız atı mahmuzladı, bir solukta kapattı arayı, mızrağı süvarinin göğsüne indirdi.

Mızrak, kayaya çarpmış kamış gibi, üç parça olup savruldu. Karşı hamle bir dağın devrilmesi gibiydi: Semetey doğduğundan beri ilk kez at üstünden koptu, havada döndü, otların içine yuvarlandı. Ayağa fırladı, kılıca davrandı; süvari atını üstüne sürmedi, sadece çevresinde ağır ağır dönmeye başladı. Semetey de döndü; Bakay'ın çevresinde, kılıcı elinde, çaresiz bir kurt yavrusu gibi döndü de döndü; süvarinin ne bir açığı vardı ne bir aceleciliği.

Sonra süvari tulgasını çıkardı, ve omuzlarına kara bir sel gibi saç döküldü.

— Ağabeyimin yurdunda, dedi bir kadın sesi, derin, yaralı, ama çelik gibi bir ses, mızrak kaldıran bu çocuk kimin nesi?

Bakay'ın dizleri çözüldü. Yaşlı adam, ömründe Beecin surlarından dönmüş adam, olduğu yere çöküverdi.

— Kardıgaç... Sen misin, Kardıgaç?

Kardıgaç'tı. Manas'ın öz kız kardeşi; on yedisinde düşman saflarını yarıp geçen, Zulpukor'u kuşanıp kırk bir gün aralıksız vuruşan savaşçı kız. Atı Telkızıl vurulup altında kalınca dev Ilama'nın eline düşmüş, sonra Manas'ın eliyle Celpiniş'in devi Carmanas'a verilmiş; o gün bugündür yurttan haberi kesilmişti. Şimdi, yıllar sonra, ağabeyini görmeye gelmişti; gözlerinde o hasret, sesinde o sevinç:

— Ağabeyim nerede? Ordosu neden ıssız? Manas'ım nerede, Bakay?

Bakay başını kaldıramadı. On iki yıldır kimseye tam söylenmemiş, hep yarım yutulmuş o söz, ağzından bir taş gibi düştü:

— Manas göçtü, Kardıgaç. On iki yıl oldu. Beecin seferi hepsini yuttu: Almambet düştü, Çubak düştü — hani dev Döñgö'nün başını Oykuma ile uçuran Çubak, o da yok artık. Yirmisindeki Sırgak, körpecik Sırgak düştü. Serek düştü. Nice çoro kaldı Beecin yolunda. Akkula da vuruldu. Kanıkey dul başıyla bebeğini alıp Bukar'a kaçtı. İşte o bebek, karşında duran şu yetim: Semetey.

Kardıgaç'ın yüzünden önce kan çekildi, sonra dizlerinden derman. Telküröñ'ün yelesine kapandı, oradan toprağa kaydı, baygın düştü. Bakay onun başını dizine aldı; su serpti, dua okudu; kendine gelip de yeniden ağıt yaktığında, avutmak için ta o günleri anlattı: Kökötöy'ün aşını, evliyaların bir araya toplanışını, çocuksuz Manas için el açıp yakarışlarını; kutlu Koşoy'un alkışını, ve o alkışın ardından Tanrı'nın Manas'a bu oğlu verişini. — Bak, dedi, Manas öldü ama izi ölmedi. İşte izi, senin dizinin dibinde duruyor.

Anlattı da anlattı Bakay; ve anlattıkça Kardıgaç'ın yası, biçim değiştire değiştire, bir başka şeye dönüştü. Ağıt bitti, hıçkırık dindi; kadın savaşçı bir süre boz üyün tündüğünden görünen gök parçasına baktı. Ağabeyi göçmüştü; ama gök yerindeydi, Ala-Too yerindeydi, ve ağabeyinin kanı şu çocuğun damarlarında akıyordu.

Kardıgaç doğruldu. Gözyaşı kurumuş, yerine ateş dolmuştu.

— Altı haramı da, dönek kırk çoroyu da bu Zulpukor'un ağzına vereyim, dedi. Ağabeyimin tahtında oturan Köböş'ün kellesini eyerimin kaşına asayım. Yol verin bana.

Ama Semetey, o gün ilk kez, bir hanın oğlu gibi konuştu:

— Hala, dedi, akraba kanı döken elin bereketi kesilir. Bugün sen Abıke'yi, Köböş'ü kırarsan yarın el ağzında "Manas'ın soyu kendi kanını içti" denir; dedikodu bir kere yürüdü mü Tanrı'nın kahrı da ardından yürür. Öcümüz varsa benim öcümdür; günü gelince kendi elimle alırım. Sen yurduna dön; ant olsun, yedi yüz kızıl deveyle kapına varayım, Ak Dev ile Kök Dev sana diş bilerse yanında vuruşayım. Bu andıma Ala-Too tanık, şu bozkır tanık.

Kardıgaç bu sözün ağırlığını tarttı, yetimin gözünün içine baktı, orada ağabeyini gördü ve boyun eğdi. Telküröñ'ün başını Celpiniş'e çevirdi; ama uzaklaşırken içinden başka bir söz geçti: göründü gitti, görünmeden döndü. O günden sonra Kardıgaç, kimseye sezdirmeden Talas'ın çevresinde dolaştı; geceleri bir karaltı, gündüzleri bir serap gibi, yetimi uzaktan uzağa kolladı.

O günlerde Ürbüs'te Köböş'ün meclisi kuruluydu. Köböş kımızdan kızarmış, hanlık taslıyor, ağzına geleni söylüyordu: — Manas dediğiniz neydi ki? Bir yoksulun oğlu. Talas'ı ben tutuyorum, uranı ben veririm. Meclisin dibinde oturan Şuutu ile Irçı-uul bakıştılar; Irçı-uul dilini tutamadı, kopuzsuz, ezgisiz, düpedüz haykırdı: — Manas'ın kapısında sen it olamazdın, Köböş! Onun sofrasının kırıntısıyla semirdin, şimdi kemiğini gömdüğün toprağa hanlık taslarsın!

Meclis buz kesti; Köböş'ün eli kamçısına gitti gidecekti ki kapıdan, güdük boz bir ata binmiş, eski bir çapan giymiş, sakalını toza bulamış bir ihtiyar girdi. Kimse dönüp bakmadı;

Şuutu baktı. Şuutu ki insan yüzünden yıl okur, at yürüyüşünden soy tanırdı; o güdük boz atın adımındaki eski terbiyeyi, o çapanın altındaki omuz duruşunu tanıdı. Dışarı çıktıklarında ihtiyarın koluna girdi, alçak sesle:

— Bakay, dedi, kılık seni benden saklayamaz. Söyle: yetim geldi mi?

Bakay inkâr etmedi. Şuutu o gece parmaklarını yıldızlara açıp on iki hayvanlı yılın hesabını döktü: — Manas göçtüğünde hangi yıldı, say; sıçan geçti, sığır geçti, bars geçti, tavşan geçti... hesap tamamdır: yetim on ikisine bastı. Dönüş yılı bu yıldır, Bakay; er yaşına ermeden mirasını almazsa haramlar onu kökten kurutur. Sonra saymaya başladı, parmak büke büke: — Akolpok onlarda, Akkelte onlarda; gökten inme altı kılıç — Zulpukor, Oykuma, Açalbars, Coykuma, Kılbolot, Arkesken — onların duvarında asılı. Kumayık onların iti, Akşuñkar onların kuşu sayılır oldu. Bunlar güç kullanılarak alınmaz; kırk çoro ordoda durdukça yetim kapıdan giremez. Ama ben bir hile bilirim ki kırk çoroyu on günlük yola savurur.

Ve gülümsedi; kurdun gülüşüydü bu, koyun postuna bürünmüş günlerin gülüşü.

✦ ✦ ✦

Hile üç günde işledi. Şuutu'nun gizlice yola çıkardığı iki güvenilir atlı, atlarını tere batırıp, yakalarını yırtıp, toz içinde Talas'a daldılar ve meydanda haykırdılar: — Kıtay ordusu bastırdı! Kara-Buura yandı, Çatkal doldu; geçitler tutulmadan yetişin! Yalan, doğrunun giymediği kadar sahici bir kaftan giymişti; kimse şüphelenmedi. Kırk çoro, yanlarında Adıbay, Kölbay, Çıybıt, Koçkor, apar topar zırh kuşandı; Kırgılçal önde, Tazbaymat artçıda, on günlük yola dizilip gittiler. Toz duruldu, yol boşaldı, ordo ıssız kaldı.

— Kapı açıldı, dedi Şuutu, Bakay'ın kulağına eğilip. On gün gidecekler, on gün dönecekler; yirmi günün sana yeter de artar. Ama unutma: haramın gözyaşı vardır, haramın yemini vardır; ikisine de kanma.

Bakay o sabah Semetey'i atasının yurduna soktu. Yetim, gasp edilmiş mirasın içinden yürüdü: Manas'ın ak sarayına Abıke oturmuştu; taht Köböş'ündü; Kanıkey'in ak sarayı talan edilmiş, kapısı koparılmış, keçeleri sökülmüştü. Yolda rastladıkları çobanların yüzü sarıydı; ağır vergi Argın ile Kırgız'ın sırtını bükmüş, kimi Çüy'e, kimi Taşken'e dağılmıştı. Semetey hepsini gördü, hiçbirini söylemedi; sözü yumruğuna sakladı.

Abıke onları kapıda karşıladı ve — kim bilir yüreğinin hangi odasından — gözyaşı buldu. Yetimi bağrına bastı, hıçkırdı:

— On iki yıldır seni ararım, balam! Bukar'a adam saldım, iz sordum. Aramıza giren husumet iftiracıların işidir; ben ağabeyimin oğluna kıyar mıyım? Gel, geç, başköşe senindir.

Köböş ise ortada yoktu; Manas'ın dulu Akılay'ı koynuna almış, kımızdan sızmış, öğle güneşinde hâlâ yatıyordu.

Semetey başköşeye geçmedi; kapı ile ocak arasında, bir konuk ile bir dava sahibi arasındaki o çizgide durdu ve anlattı:

— Ben kendimi İsmayıl oğlu bilerek büyüdüm. Bukar'da top koşturdum, kimin dölü olduğumu sormadım. Bir gün kömürcü Sarıtaz yolumu kesti; "Sen İsmayıl'ın değil, Manas'ın oğlusun" dedi; "Akun han kayınbaban, Ayçürök beşik kertme eşindir" dedi. O gün bugündür içim Talas der, dışım Talas der. Şimdi mirasımı isterim: Kumayık'ı isterim, Akşuñkar'ı isterim, Akolpok'u, Akkelte'yi, altı kılıcı, atamın hazinesini isterim. Verirseniz helallik vardır; vermezseniz...

Cümlenin sonunu söylemedi; söylemesine gerek kalmadı.

Abıke, korkudan mı vicdandan mı bilinmez, her yadigârı hikâyesiyle teslim etti. — Kumayık'ı mazar başında kundakta bulduk, dedi; anan Kanıkey onu öz memesinden emzirdi, it demedi, evlat dedi. Akşuñkar, atan ölünce insandan yüz çevirdi, kayalara çekildi; çağırırsan belki iner. Şu gördüğün Akolpok'u anan yedi yıl dikti; iğne çeke çeke dişleri kapı pervazı gibi aşındı; İt-Baspas çölünün ortasında atan bu kolpokla altmış mızrağa, yetmiş mızrağa göğüs verdi de bir iğne yerinden kan sızmadı. Al, senindir. Sırnayza senin, Boz kise senin. Ve işte Akkelte...

Tam o anda içeriden bir gürültü koptu ve kapı tekmeyle açıldı. Köböş, gözleri kan çanağı, ayakta zor duruyor ama sesi dağ deviriyordu:

— Kim veriyor, neyi veriyor? Manas dediğiniz kimdi — bir yoksul, bir baldırı çıplak! Bu mallar onun değil, benim ganimetim! Sen misin miras isteyen, seni Bukar piçi; şuracıkta boğazlar, kanını keçeye sızdırırım!

Ve duvara asılı Coykuma'ya el attı.

Eli kabzaya varmadan Semetey'in yumruğu vardı. Tek yumruktu; ama o yumrukta on iki yılın öksüzlüğü, bir ananın aşınan dişleri, bir babanın gizli kümbeti vardı. Köböş bir çuval gibi savruldu, boz üyün kerege kafesine kafası saplanıp kaldı; bacakları havada, hanlık taslayan başı ağaç kafeste, çırpındı durdu.

İşte o anda, duvarda asılı duran Akkelte kendi kendine takırdadı. Önce hafif, bir avuç çakıl dökülür gibi; sonra namlusundan bir kükreme koptu ki boz üyün keçesi titredi, dışarıda atlar şaha kalktı. Kimse dokunmamıştı; kimsenin dokunması gerekmiyordu. Silah, öz varisini tanımıştı.

Bakay ak sakalını gözyaşıyla ıslattı: — Duydunuz mu? dedi. Demir bile tanıdı. Demir bile.

Mirası Aktulpar'a yüklediler: Akolpok üste, Akkelte omuz kayışında, altı kılıç keçeye sarılı; Sırnayza elde, Boz kise koynunda. Semetey her yadigârı eline aldıkça bir başka ağırlık duydu; bu ağırlık demirin değil, demiri taşımış omuzların ağırlığıydı. Zulpukor'u kuşanırken içinden geçirdi: bunu halam kuşanmış, on yedisinde, kırk bir gün. Oykuma'yı keçeye sararken düşündü: bununla Çubak dev Döñgö'nün başını uçurmuş. Miras dediğin mal değilmiş, dedi kendi kendine; miras dediğin borçmuş. Abıke kapıya kadar geldi, yalandan mı gerçekten mi, bir daha ağladı; Semetey dönüp bakmadı.

Ordodan çıkalı bir ok atımı olmuştu ki arkalarından nal sesi yetişti. Köböş'tü; kafesi kırıp kurtulmuş, öfkeden gözü dönmüş, eyer vurmaya bile sabretmeden Toruaygır'a çıplak sırtından atlamış, kovalıyordu. Elinde bir aybalta vardı ve ilk yetiştiği Bakay oldu: aybalta indi, ihtiyarın tepesini dört parmak yardı. Bakay'ın ak sakalına kan yürüdü; yaşlı adam eyer kaşına kapaklandı.

Semetey'in gözüne dünya kızıl göründü. Atını çevirdi, Köböş'ün üstüne bir kara kış gibi indi; onu attan koparıp toprağa çaldı, göğsüne çöktü ve Zulpukor'u sıyırdı. Kılıç gün ışığında bir kez yalımlandı —

— Balam!

Kan içindeki Bakay'dı seslenen; sesi zayıftı ama sözü ağırdı:

— Bir kaşıkçık kanını bağışla. Akraba kanıdır; damlası yere düşerse yedi kuşak yıkanmaz. Kanının yerine kan bedeli al; canı sende kalsın, cezası Tanrı'da.

Zulpukor havada durdu; durdu, titredi, kınına döndü. Semetey ayağa kalktı, Köböş'ün yakasından tutup doğrulttu:

— Kanının bedeli Toruaygır'dır, dedi. Atı alırım, canını Tanrı'ya havale ederim. Yürü.

Ama Tanrı'nın havalesi çabuk çıktı. Köböş, altından at alınmanın hıncıyla, hâlâ sövüp sayarak Toruaygır'ın yularına yapıştı; aygır, sanki yeni sahibini çoktan seçmiş gibi, şaha kalktı. Köböş yalpaladı, kaydı, düştü; ve başı, ocak yerinin kara taşına geldi. Taş, kerege gibi

esnemedi. Köböş'ün kafası yarıldı; yedi gün yedi gece kanlar içinde yattı da yattı, ne öldü ne dirildi; hanlık tasladığı yurtta ona su veren bile Akılay'dan başkası olmadı.

Kırk çoro onuncu gün döndüğünde Kara-Buura'da Kıtay değil rüzgâr bulmuşlardı; Talas'ta ise dünya değişmişti. Akılay saçını yolup ortaya atıldı: — Yetim geldi, Köböş'ü kırdı, mirası kaçırdı; atlanın, yetişin, kırın! Ama çorolar kımıldamadı. Acıbay öne çıktı; yaşı geçkin, sözü kesindi:

— Ben o yetimin doğduğu gün oradaydım, dedi. Kökötöy'ün aşında evliyalar el açtı, kutlu Koşoy alkış verdi; avucunda kara kan tutup doğdu, alnında atasının mührü vardı. Manas'ın oğluna mızrak kaldıran el, kurusun.

Şuutu da yanına dikildi: — Hesap tamam, yıl tamam, dedi. Dönüş yılıdır bu; dönene kılıç çeken, döneği bile utandırır. Kırk çoro sustu; kimi utançtan, kimi korkudan, kimi — belki — eski bir sevdadan. Takip olmadı.

O günlerde kırda bir mucize bulundu: Taybuurul. Manas'ın Semetey için ayırdığı küheylan, on iki yıldır kırda başıboş, ama gitmemiş; yalı keçeleşmiş, gözü yol beklemekten çukurlaşmış, ama gitmemiş. Semetey yaklaşınca at kişnedi; öyle bir kişnedi ki duyanlar "Akkula dirildi" sandı. Şükrane olarak Kambar-ata soyundan Bozbee, Manas'ın aygırı, kurban edildi; eti kırk kazanda kaynadı, yoksul doyuruldu, dua edildi. Argın ile Kırgız obadan obaya birbirine müjde taşıdı: — Manas'ın oğlu geldi! Sönmüş ateşimiz tutuştu, ölmüş Manas'ımız dirildi!

Dağılan halk geri toplanmaya başladı: Çüy'e gidenler döndü, Taşken'e savrulanlar geri geldi; her gelen kervan Talas'a bir yurt daha kurdu, her kurulan yurt bir ocak daha tüttürdü. Ürbüs'ün meclisinde Manas'ı yoksul diye aşağılayan diller sustu; Irçı-uul kopuzunu aldı, ve on iki yıldır söylenmeyen ezgiler yeniden söylendi.

Ve bütün o şenlik gecelerinde, ateşlerin aydınlatamadığı karanlığın sınırında, bir karaltı at üstünde dolaştı durdu. Kardıgaç'tı; kimseye görünmedi, kimseden bir şey istemedi; sadece nöbet tuttu.

✦ ✦ ✦

Karool-Taş'ın doruğundan Talas'a son bir kez baktı Kardıgaç. Aşağıda dumanlar dosdoğru tütüyordu; yetimin ocağı yanmış, düşmanı sinmiş, atı bulunmuştu. — Emanetin

ayakta, ağabey, diye fısıldadı rüzgâra; sonra Telküröñ'ün başını gün batısına, Celpiniş'e çevirdi ve bir daha dönüp bakmadı.

Keñ-Kol'da ise ayrılıklar kavuşmaya durmuştu. Kumayık dönmüştü: mazar başında kundakta bulunan o yavru, şimdi semirmiş, göğsü genişlemiş bir arslan gibiydi; havladığında ses vadiden vadiye çarpıp geri geliyordu. Geçidin kayalıklarını yurt edinen Akşuñkar da inmişti; ama yalnız inmemişti: kayada kendi büyüttüğü yavrusunu getirmiş, kanadı henüz sertleşmiş genç kuşu Semetey'in koluna kondurup kendisi bir daha havalanmıştı — sanki mirası kendi soyundan da devrediyordu.

Gitme vakti gelmişti; çünkü verilen bir söz vardı. Doksan beşindeki Çıyırdı — Manas'ı doğuran, Semetey'i kaçış gecelerinde göğsünde ısıtan ulu ana — Bukar'da otuz günlük söz almıştı torunundan: "Otuz güne dönmezsen öldü bil beni." Günler sayılıydı. Semetey, Akolpok'u giydi — anasının yedi yıllık iğnesi omuzlarına oturdu; Akkelte'yi omuzladı — demir, tanıdığı omuzda sustu; Zulpukor'u kuşandı, Taybuurul'a bindi. Kumayık öne düştü, genç sungur kola kondu; Bakay ile yanına katılan yiğitler ardına dizildi ve Bukar yolu, gece gündüz demeden, dürüldü de dürüldü.

Bukar'da, Temirkan'ın minaresinin gölgesinde, bir kadın vardı ki on iki yıldır gözü yoldan inmemişti. Kanıkey, kaçış gecesi koynunda tek yadigâr olarak sakladığı Manas'ın dürbününü çıkardı, her sabah yaptığı gibi ufka tuttu; ve o sabah, ufukta bir toz gördü. Tozun önünde dört ayağı yerden kesilmiş kara bir gölge koşuyordu; onun ardında bir atlının kolunda ak bir kuş parlıyordu.

Dürbün elinden düşecekti; düşürmedi, bağrına bastı ve merdivenleri kanatlanmış gibi indi:

— Aman gün, ana, müjde! Yetimim geliyor görünür! Kumayık önünde, Akşuñkar kolunda — Semetey'im geliyor!

Doksan beşindeki Çıyırdı asasını atıp kapıya seğirtti; bütün Bukar kapılara döküldü. Kervan şehre girdiğinde Kumayık dosdoğru Kanıkey'e koştu, arslan gövdesini küçültüp başını kadının göğsüne koydu; onu emziren memenin kokusunu on iki yıl unutmamıştı. Kanıkey itin başına sarılıp ağladı; oğlunun üzengisine sarılıp ağladı; Çıyırdı torununun yüzünü avuçlarına alıp ağladı; ağlamayan tek Bukarlı kalmadı o gün.

Ama sevincin dibinde bir diken vardı ve akşam sofrasında battı. Semetey, anasının gözünün içine baktı:

— Ana, dedi, on iki yıl beni İsmayıl oğlu diye büyüttün. Atamın adını benden sakladın; soyumu bir kömürcünün ağzından öğrendim. Sarıtaz olmasaydı ben Talas'ı düşte bile görmeyecektim. Sitem etmek bana düşmez; ama şunu bil: o kömürcüyü han edeceğim. Ant olsun, Sarıtaz'ı Sarı Han diye taçlandırmadan bu yurttan çıkmam.

Kanıkey başını eğdi; saklamanın da bir analık olduğunu anlatmadı, anlatamazdı; sadece — Antın antımdır, dedi.

Temir Han ise torununu Bukar'a bağlamak istedi; olmayınca ordusunu verdi: — Binlerce seçme askerim senindir, Talas'ı onlarla al. Semetey başını salladı:

— Öz yurdumu yabancı kılıçla mı açayım, ata? Öz halkımı kendim mi kırayım? Argın ile Kırgız benim etim; ete yabancı bıçak değdirmem. Yol ver, yalnız gideyim.

Temir Han'ın gururu incindi, kaşı çatıldı; araya bilge Körpöcan girdi, tatlı dille hanın öfkesini yatıştırdı: — Kartal yavrusu kayadan kendi kanadıyla iner, hanım; iteklersen düşer, bırakırsan uçar. Han yumuşadı ve o gün Bukar'ın on iki kapısı, on iki hazinesi ardına kadar açıldı. Kanıkey bin tulparın arasında ağır ağır yürüdü; diş baktı, incik yokladı, göz süzdü ve sonunda elini Karakaşka'nın yelesine koydu: — Bu, dedi, yol atıdır; sırtındakini yarı yolda koymaz. Sarıtaz'a Tuuçunak çekildi, sırtına gök küpü zırh giydirildi, başına börk kondu; kömür karası ellerine kımız kâsesi verildi ve dünkü kömürcü, verilen antın hakkıyla, Sarı Han oldu — hem adıyla hem duruşuyla han.

Bir iş daha vardı: yetim, yurduna yalnız dönmemeliydi. Bukar'ın güzelleri toplandı; ama güzeli seçmek göz işi değil, sın işidir. Üstün sınçı Kölöy çağırıldı; yüzlerce kız arasında ağır ağır dolaştı, kiminin yürüyüşüne, kiminin bakışına, kiminin susuşuna baktı; sonunda durdu ve Şaatemir'in on dördündeki kızı Çaçıkey'i elinden tutup çıkardı: — Budur, dedi; sabrı derin, soyu sağlam.

Şaatemir'in yüzü ak kâğıda döndü. — Hanım, dedi Temir Han'a, kızım Cediger beyi Bagış oğlu Toltoy'un yavuklusudur; söz kesilmiştir. Toltoy bunu duyarsa kan davası açar; ben o kanı taşıyamam. Temir Han elini göğsüne vurdu: — Toltoy kahırlanırsa cevabını kendim veririm. Sözün ağırlığı benim omzumda; sen kızını hayır duayla ver. Dokuz gün dokuz gece toy edildi; hutbe okundu, nikâh kıyıldı; on dördündeki Çaçıkey, ak çemberini örtüp yetimin yurtluğuna gelin gitti — ve kimse, o dokuz günün sevinci içinde, Cediger tarafından bir gün esecek kara rüzgârı düşünmek istemedi.

✦ ✦ ✦

Göç kervanı bir sabah namazından sonra yola koyuldu: seksen kızıl neri, hörgüçlerine dek altın ve ağırlık yüklü; seksen seçme pehlivan, iki yanda dizili; ortada Kanıkey ile Çıyırdı'nın ak örtülü mahfesi, önde Karakaşka'nın üstünde Kanıkey'in vakur duruşu, en önde Taybuurul'un üstünde Semetey. Kumayık kervanın çevresinde geniş halkalar çizerek koşuyor, genç sungur kâh kolda kâh gökte gidiyordu.

Keñ-Kölçük'e vardıklarında bir uğur karşıladı onları: yıllardır kuru duran bir çınar, o bahar değil o hafta yeşermiş gibi, taptaze yaprakla donanmıştı; dalında bir bülbül, mevsimsiz, şakıdı da şakıdı. Kanıkey elini ağaca koydu: — Kuru dal yeşerdi, dedi; kuruyan talih de yeşerir.

Kül-Tokoy'a geldiklerinde ise Kanıkey mahfeden indi, bir ulu kavağın dibinde durdu ve oğlunu yanına çağırdı:

— Şu ağacı gör, balam. Kaçış gecesiydi; ardımızda Abıke'nin atlıları, kucağımda sen, memem kurumuş, sen açlıktan morarmışsın. Bu kavağın dibine çöktüm, öleceğiz sandım. Dalını tuttum; dalından avucuma süt aktı. Ağaç emzirdi seni o gece. Bir başka gece seni kundakta bir çalının dibine saklamıştım da dönüp geldiğimde bir maral, ön dizlerini kırmış, seni emziriyordu. Sen yalnız benim sütümle büyümedin, balam; seni bozkır emzirdi. Bozkıra borcun var.

Semetey kavağın kabuğuna alnını koydu ve uzun süre öyle kaldı.

Gündüz yürüdüler, gece konakladılar; konak yerlerinde Çıyırdı, doksan beş yılın masallarını torununa döktü, Çaçıkey ak elleriyle kımız sundu, seksen pehlivan sırayla nöbet tuttu. Üç gün üç gece böyle gitti; dördüncü gün ufukta toz göründü ve tozun rengi dosttan değildi.

Yol Kokon topraklarına düşmüş, uğurun yerini uğursuzluk almıştı. Meğer Abıke ile Köböş boş durmamış; Kırgılçal'ın eliyle dört hana mektuplar yollamışlar, "Yetim, Bukar'ın altınını yükleyip geliyor; yolu kesin, malı bölüşün" diye kışkırtmışlardı. Kokonlu Kozubek, dört han elinden derlenmiş bin pehlivanı bir boğazın iki yakasına dizdi; mızraklar bir kamışlık gibi parladı.

Kanıkey oğlunun dizginine yapıştı: — Görünmeden geçelim, balam; gece vardır, dolambaç vardır; kan koklamadan geçelim. Semetey anasının elini dizgininden usulca çözdü:

— Ana, dedi, Manas'ın oğlu babasının yurduna hırsız gibi, geceye sığınıp mı girsin? Ama korkma: el kaldırmayana el kaldırmam. Yol isterim; verirlerse dua edip geçerim.

Ve kervanın önüne tek başına sürdü, sesini boğaza saldı: — Yolcuyuz, yol isteriz! Cevap, bir yaylım ok oldu. Oklar Akolpok'a değip kırıldı, döküldü; ve o zaman Semetey, atasının uranını, on iki yıldır Talas'ın duymadığı o adı, göğsünün bütün derinliğinden koparıp haykırdı:

— Manas! Manas!

Taybuurul bir yay gibi boşaldı. Ne olduğunu boğazdaki bin kişi sonradan bile anlatamadı: kara bir yel girdi aralarına, girdiği yerden kızıl bir yarık açıldı. Canaalı han karşı durdu, eyerinden biçildi; Karaç han kaçarken yetişildi, toprağa serildi; Hindistan'dan gelme pehlivan Orokcan, iki adamlık gövdesiyle yolu kapadı, gürzünü savurdu — gürz boşa gitti, Zulpukor boşa gitmedi. Bin pehlivan, önderleri düşünce bir sürü gibi dağıldı; kaçan kaçtı, kaçamayan Kokand kalesine doluştu ve kapıları sürgüledi.

Semetey'in kanı kaynamıştı; Taybuurul'un başını kaleye çevirdi. Kapıları kırıp içindekinden hesap sormak, kışkırtmanın kökünü burada kurutmak istiyordu. O anda bir el, kömür karası ama artık han yüzüğü taşıyan bir el, Taybuurul'un geminden tuttu. Sarı Han'dı:

— Dur, balam, dedi. Kaledekinin çoğu suçsuz kuldur; savaşı hanlar açtı, bedelini çoluk çocuk mu ödesin? Suçsuz halkın kanına girersek yarın mahşerde o kanın cevabını nasıl veririz? Öfke konuk gibidir: ağırla, ama evine yerleştirme.

Kımız kâsesi tutmuş elin bu gem tutuşunda öyle bir ağırlık vardı ki Semetey'in kaynayan kanı durdu. Başını eğdi, atını yola çevirdi; ve Kokand, kapalı kapıları ardında, dünkü kömürcünün bir tek cümlesine borçlu kaldı.

Sır-Dayra'nın geçidini buldular; sular köpüğe boğulmuştu ama kervan sağ salim karşıya çıktı. Yol üstündeki kutlu mezarlar bir bir ziyaret edildi; kurban kesildi, dua okundu, ruhlardan yol izni istendi. Ve dağlar yükseldikçe Kanıkey'in yüzü değişmeye başladı; her geçit, her bel, kadının gözlerinde eski bir yarayı kanatıyordu.

Bir geçidin başında Karakaşka'yı durdurdu ve oğluna elini uzatıp bir bir gösterdi:

— Şu gördüğün Küyük belidir, balam. On iki yıl önce buradan yalınayak geçtim; kar dize çıkıyordu, ayaklarımın kanı izimi kızıla boyuyordu, izimden bulurlar diye kanımın üstüne kar örte örte yürüdüm. Şu Çakmak belidir; orada üç gün üç gece aç kaldık, seni sırtımda taşıdım, doksanındaki Çıyırdı önümde yol açtı. Şu uzaktaki de Corgo belidir;

orada artık ölürüz dedim, ölmedik. Ölmedik, balam. Çünkü şu belin ardında Talas vardı ve ben Talas'ı bir daha görmeden ölmeye ant içmemiştim.

Semetey anasının kanayan ayaklarla geçtiği yollara baktı; sonra başını kaldırdı. Geçidin ardında, akşam güneşinin altında, bir vadi altın gibi yanıyordu: Talas. Atasının yurdu, atasının kümbeti, atasının tahtı — ve o tahtın çevresinde hâlâ dolaşan haramların gölgesi.

— Ana, dedi usulca, yalınayak çıktığın yurda seni Karakaşka'nın sırtında sokacağım. Ama bil: taht sahibini bekler, haram da hesabını. Bu geçitten iniş var, dönüş yok.

Kervan yürüdü. Seksen kızıl nerinin çanları akşam havasında yas ile şenlik arası bir ezgi tutturdu; Kumayık ileri atıldı, genç sungur gökte son bir halka çizdi. Ve Talas'ın üstüne, gelen kervandan önce, adı düştü: Manas'ın oğlu dönüyor. Kimi ocağını yeni umutla harladı; kimi — Abıke'nin sarayında, Akılay'ın perdesi ardında — bıçağını yeniden biledi. Vadiyi ikiye bölen su, karanlık basarken de akmaya devam etti; kanlı tahtın da, ak kuğu gibi bir kızın uzak ülkedeki bekleyişinin de üstüne aynı yıldızlar doğdu.

19. BÖLÜM

Kanlı Taht ve Ak Kuğu Ayçürök

— ❖ —

On iki yıl, on iki kış, on iki bahar geçmişti Buhara'nın kerpiç duvarları ardında; ve on ikinci yılın güzünde Kanıkey, oğlunun dizginini Talas'a çevirdi. Oluya-Ata'nın tozlu kervan yolundan geçtiler, Corgo geçidinin kar kokan boğazını aştılar; rüzgâr geçidin taşlarını yalıyor, atların yeleleri buz tutuyor, Kanıkey'in gözü ta uzaklarda, Ala-Too'nun ak omuzlarında geziniyordu. Geçidi indiler, Talas göründü; ama gördüğü Talas, bıraktığı Talas değildi. Keñ-Kol'un kıyıları ıssızdı; yurt yerleri kararmış, ocak taşları devrilmiş, keçelerin izi otla örtülmüştü. Ne bir tay kişniyordu ne bir çocuk gülüyordu; yalnız su akıyordu, eskiden aktığı gibi, kimseye sormadan.

Kanıkey attan indi, dizleri toprağa vardı. Boş yurt yerinin ortasında durup ağıt yaktı; sesi önce kısıktı, sonra bozkırın kendisi gibi genişledi.

— Keñ-Kol'um, dedi, gölgesinde yılkı yatan Keñ-Kol'um! Kağanım göçtü göçeli ocakların söndü mü? Kırk çoronun narası nerede, Akkula'nın toynağı nerede? Ben otuz iki yaşımda dul kaldım, sen benimle birlikte dul kaldın, Talas!

Sonra, sanki toprağa emanet eder gibi, on iki yıldır kimseye demediği sırları döktü bir bir. Manas'ın naaşını gece yarısı, kimse görmesin diye, Keñ-Şor'un koynuna gizlice gömdürdüğünü söyledi; kağanın yıkandığı yerde bir çınar, gömüldüğü yerde bir çınar bittiğini, o çınarların kerametle bir gecede boy attığını söyledi. Hazineyi de söyledi: yambıları, altın koşumları, değeri biçilmez ne varsa Kızıl-Too'nun bağrındaki bir mağaraya taşıttığını; mağarayı kazan beş pehlivana kendi eliyle kımız sunduğunu, kımıza ağı kattığını, beşini de sır saklasın diye o dağın eteğine gömdüğünü söyledi. Bunu derken sesi titremedi; yalnız gözleri, çok uzak bir acıya bakan gözler gibi, kısıldı.

— Günahı boynuma, dedi. Manas'ın kemiği talan olmasın diye ettim. Kağanın sırrı, kağanın kanıyla korunur.

Semetey anasını dinledi; on iki yıldır Buhara'da, dedesi Temirkan'ın sofrasında soyundan habersiz büyümüş, sırrı öğreneli beri her sözü kılıç gibi biliyordu. Boş yurt yerlerinde dolaştı; devrilmiş bir ocak taşını kaldırıp yerine koydu, sanki on iki yıllık bir yanlışı düzeltir gibi. Rüzgâr Keñ-Kol'dan esiyor, kamışları yatırıp kaldırıyordu; çocuk o rüzgârda, hiç işitmediği hâlde tanıdığı bir nefes duydu — babasının yurdunun nefesiydi bu, ve artık onundu.

Semetey o gün on iki yaşındaydı; boyu babasının üzengisine yeni yetişmişti ama bakışı, ihtiyar kurtların bakışıydı. Tört-Kül'ün eteğine vardı; orada, Manas'ın vaktiyle kendi eliyle diktiği bağ hâlâ duruyordu, asmalar yabanileşmiş ama kurumamıştı. Semetey bağın yanına ilk kazığı çaktı. Bir ay geçmedi, iki ay geçmedi, boz üyler mantar gibi bitti; dağılan iller birer ikişer çığ gibi aktı geldi, yedi bin haneli bir ordo kuruldu. Halk, çocuğun ata binişini, kamçı tutuşunu, göz süzüşünü görünce birbirine bakıp çığrıştı:

— Dirilip Manas geldi! Ölen kağan geri geldi!

Haber dağdan dağa yürüdü. Doksan beşine varmış bilge Bakay, Beş-Taş yaylasında deve güdüyordu; ak sakalı göğsüne inmiş, hanlık günleri düşe dönmüştü. Haberi duyunca değneğini attı, devenin yularını çobana verdi, "Manas'ın közünde kıvılcım kalmış" deyip Talas'a yollandı. Topal usta Bölökbay, Kayıpçı Dağı'ndan indi; körüğünü, örsünü, çekicini sırtlanıp geldi, "Er olacak çocuğa kılıç gerek" dedi. Dul hatunlar da geldi: Almambet'in hatunu Burulça, koynunda öksüz Külçoro; Çubak'ın hatunu Birmıskal, elinde öksüz Kançoro. İki hatun, iki öksüz, ordonun eşiğine baş koydular.

Kanıkey iki öksüzü bağrına bastı; ikisini de dizine alıp, ana sütünün hakkı kavim hakkıdır deyip emzirdi. Külçoro'nun emdiği memeden ak süt geldi, arı ak, kar gibi. Kançoro'nun emdiği memeden kara-kızıl kan sızdı. Kanıkey'in yüzü kül oldu; çocuğu dizinden indirdi, oğlunu bir kıyıya çekti.

— Semetey, dedi, kulak ver anana. Ak süt emen sana ak yürek olur; kan emen, gün gelir kanını içer. Bu Kançoro'yu koynunda büyütme.

Semetey güldü; on iki yaşın gülüşüyle, dünyayı henüz yalnız güneşli yanından görenlerin gülüşüyle güldü.

— Ana, dedi, ikisi de benim akrabam. Almambet'in oğluyla Çubak'ın oğlu bana kardeş. Kardeşten kan mı gelir?

Kanıkey sustu; analar bilir, bazı sözün vakti gelmeden söylenmişi tohum gibi toprakta bekler. O güz Semetey'i ak keçeye oturttular, dokuz kere kaldırdılar; başına altın taç kondu, altına altın taht çekildi; Argın'ın, Kırgız'ın ağzından tek ses çıktı: Han Semetey. Bakay duasını verdi, Bölökbay örsüne kırk kılıçlık demir attı, Talas'ın üstünden on iki yıldır ilk kez toy dumanı yükseldi.

O kış, yaşlı hatip Baymırza öldü; dili bal, aklı terazi bir ihtiyardı, ardından ağlamayan kalmadı. Aşı verilecekti; aş meclisinde söz döndü dolaştı, Abıke ile Köböş'e geldi. Manas'ın öz kardeşten kardeşleri, kağan ölür ölmez tahtına, malına, namusuna el uzatan o iki harami, hâlâ obalarıyla oturuyor, kırk çoroyu ve nice hanı çevrelerine toplamış bulunuyorlardı. Bakay ak sakalını sıvazladı:

— Kan kanla yıkanmaz, dedi. Kanı su yıkar. Elçi gönderelim; Baymırza'nın aşına çağıralım, ölünün hatırına barışalım. Kırgız'ın kılıcı Kırgız'a kalkmasın.

Kanıkey perdenin ardından ileri çıktı; vakur, dimdik.

— Bakay ağa, dedi, senin yüreğin ak, ama onların yüreğini ben bilirim. Kırgılçal kocadıkça kudurdu; kırk çoro, efendisinin kemiğini unutan köpeğe döndü. Onlar yola gelmez; elçinin başını yerler.

Dinletemedi. Meclis Bakay'dan yana durdu; elçiliğe çanak gözlü Sarıkan seçildi. Sarıkan Tuuçunak'a bindi, koltuğuna armağan bohçalarını aldı, altı haraminin ordosuna vardı. Sözü tatlı tuttu: Baymırza'nın aşına buyurun dedi, armağanlar sundu, hanlık pay vaat etti; iş ola, barış ola diye Kanıkey'i bile sunmaktan geri durmadı — dul hatun kendisi razı geldi buna, kavga dinsin diye. Ama karşısında Kur'an üzerine ant içmiş bir ittifak oturuyordu: er Ürbü, Kökçö oğlu Ümötöy, Muzburçak oğlu Buyanbek, Alabek ve

başlarında Kırgılçal, ardında kırk çoro. Ant içmişlerdi bir kere: Manas'ın tohumunu kurutmadıkça kılıç kına girmesin diye. Söz kısaldı, göz karardı; biri kılıca davrandı, biri kement attı.

Sarıkan yalnızdı; çevresinde kırk kılıç, ardında yüz mızrak vardı. Ama Sarıkan, Manas'ın ekmeğini yemiş erdendi; ölümün gözüne bakmasını bilirdi. Çanak gözünü bir kez kırptı, mızrağını bir kez çevirdi. İlk hamlede er Ürbü'yü devirdi; ikinci hamlede Tazbaymat'ı atından düşürdü; üçüncüde, kırk çoronun ak sakallı başı Kırgılçal'ı göğsünden yere dikti. Sonra Tuuçunak'ın karnına kamçı bastı; ardından ok yağdı, kurşun sıktılar, kanlar içinde kaldı ama at ile er bir can olup Talas'a ulaştılar. Sarıkan eyerden Kanıkey'in ayağı dibine yuvarlandı:

— Hatun, dedi, sözün doğruymuş. Barışın cevabı budur.

Kanıkey o gece uyumadı. Sandıkları açtı, on iki yıldır sakladıklarını çıkardı. Semetey'e babasının savaş donunu giydirdi: kurşun işlemez Akolpok'u sırtına geçirdi, Zulpukor'u beline kuşattı, Akkelte'yi eline verdi, altına da Taybuurul'u çekti — babadan oğula, tulpardan tulpara. Kendisi de kadın giyimini attı; erkek kaftanı giydi, saçını börkün içine topladı, Almambet'ten kalma Sır tüfeği omuzladı, kalenin burcuna çıktı. Çıyırdı ana, yetmişlik kaynana, ok taşıdı, barut ölçtü.

Düşman tan yeri ağarmadan geldi; Abıke ile Köböş'ün ordusu Talas'ı üç yandan sardı. Toz göğe değdi, nal sesi yeri dövdü; davulların gümbürtüsü Ala-Too'nun eteklerinde yankılanıp geri döndü. Yedi bin hanenin erkeği burçlara, hendeklere dizildi; kadınlar ok taşıdı, çocuklar at suladı. Ölüm bir kere daha Talas'ın kapısına dayanmıştı, ama bu kez kapının ardında Manas'ın tohumu vardı. Kanıkey burçtan nişan aldı; Sır tüfek her öttüğünde bir atlı boşaldı eyerinden. Semetey Taybuurul'u ileri sürdü; ilk dalışta yüz kişilik bölüğü ikiye yardı, ikinci dalışta sancağı devirdi, üçüncü dalışta düşmanın yüreğini kopardı. Öğle olmadan harami ordusu kırıldı; kırılan kaçtı, kaçan kovalandı.

Köböş kaçanların içindeydi. Semetey aslında onu yalnız korkutmak istedi; Akkelte'yi omuzladı, göz dağı olsun diye tetiği düşürdü. Ama Akkelte, Manas'ın tüfeğiydi; o tüfek boşa ötmezdi. Kurşun Köböş'ü kürek kemiğinden buldu, harami eyerden taşa yıkıldı. Semetey atından indi, yıkılanın başında durdu; içinde o güne dek bilmediği bir karanlık kaynadı — babasının tahtına oturan, anasını sürgüne salan adamın kanı işte ayağının dibinde göllenmişti. Eğildi; avucuyla kandan aldı, içti. Görenler ürperdi; o gün, o saatte adı çıktı: kan içer hunhar dediler, dediler de sevdiler yine, çünkü içtiği kan öz babasının öcüydü.

Abıke'yi Keñ-Kol'un kıyısında yetişip yakaladı. Abıke attan atlayıp yere kapandı:

— Yeğenim, kağan oğlu, bala böri! Ben sürülmüş bir ihtiyarım, kanımı bağışla, kulun olayım!

— Sen benim anamı bağışladın mı? dedi Semetey. Babamın kırkı çıkmadan tahtına oturdun; öksüzün hakkını yedin. Ben yalvaran öksüzdüm o gün.

Mızrak indi; Abıke'nin yalvarışı yarıda kaldı.

Cakıp'a gelince — dede Cakıp'a, oğlunun ölüsü soğumadan torununun düşmanlarıyla bir kazandan yiyen Cakıp'a — onun hesabını hatunlar gördü. Kanıkey ile Çıyırdı, biri gelin biri ana, birlikte vardılar üstüne; ne söylediklerini kimse duymadı, yalnız çadırdan tek çıkanın onlar olduğu görüldü. Manas'ın kırkı çıkmadan Köböş'ün koynuna varan dul Akılay da o gün Kanıkey'in elinden canını verdi; Kanıkey kılıcı silerken tek söz etti:

— Kağanın döşeğinin hesabıydı, dedi. Ödendi.

Kılıç daha da yürüyecekti; kılıcın önüne Bakay geçti. İki elini açıp Semetey'in atının dizginine yapıştı:

— Yeter, arslanım, dedi. Suçlu düştü, suçsuza dokunma. Halk koyun gibidir; çoban değişince sürü suçlanmaz. Bunlar senin halkın; yarın senin için ölecek olanlar bunlar.

Semetey kılıcı kına soktu. Suçsuz halk bağışlandı; kırk çoro, silahlarını yığıp boyunlarını uzattı, "öldür ya da bağışla" deyip diz çöktüler. Talas'ın üstünde akşam oldu; kan kokusunu gece rüzgârı aldı götürdü.

✦ ✦ ✦

Semetey kırk çoroyu bağışladı. Boyun uzatana kılıç olmaz dedi; sofrasına oturttu, her birine kaftan giydirdi. Sonra tahtın önünde ayağa kalktı, yüzünü gün doğusuna, ta Beecin'e çevirdi:

— Babamın kanı yerde kalmaz, dedi. Konurbay'ın başını almadıkça bana döşek haram, uyku haram. Beecin'e gaza ederim; bu andım olsun.

Ve Çoñ-Beecin'in ağır bilançosunu bir bir saydı, meclis sustu dinledi: Almambet o seferde kaldı; Sırgak o seferde kaldı; Akkula, tulparların tulparı, o seferde kanadı kırılıp düştü; Çubak yaralı gezdi gezdi de sırra kadem bastı. Saydıkça Burulça ağladı, Birmıskal ağladı, ağlamayan kalmadı. Yasın ardından toy geldi; altı yüz boz kısrak kesildi, kazanlar

kaynadı, Talas kırk gün şenlendi; ozanlar Manas'ı söyledi, gençler at çaptırdı, ihtiyarlar "şükür, ocak tütüyor" dediler.

Ama közün altında kor vardı. Toy dağılmadan, kazanların isi soğumadan, fısıltı başladı. Cakıp'ın küçük hatunu Bakdöölöt'ün oğulları Koçkor ile Çıybıt, dedelerinin kanını unutmamışlardı; açıktan diş gösteremeyip kırk çoronun arasına fısıltı saldılar. "Kanıkey sizi zehirleyecek," dediler; "Kırgılçal'ın öcü sizde kalacak," dediler; "bu hunhar çocuk gün gelir sizin de kanınızı içer," dediler. İftira kımız gibi başa vurur; kırk çoro bir gece atlanıp Konurbay'a sığınmaya kaçtı.

Semetey ardından tek başına düştü. Yetişti; yetişince kılıç çekmedi, kamçı kaldırmadı — atından indi, kendi yularını çıkarıp kendi boynuna geçirdi, kırk erin önünde yürüdü:

— Kurban olayım, kırk ağa! Babamın gölgeleri, babamın kanatları! Ben size el kaldırırsam elim kurusun. Dönün; Talas sizsiz yurt değil.

Taş olsa erirdi; döndüler. Semetey onları yeniden ağırladı, yeniden pay verdi, yeniden başköşeye oturttu. Kanıkey oğlunu yine kıyıya çekti:

— Bunları bir arada tutma, dedi. Dağıt; birer birer uzak illere, uç beyliklerine gönder. Kırk baş bir kazanda kaynarsa yine taşar.

Semetey yine dinlemedi. Ve kırk çoro, bir cuma gecesi, ikinci kez kaçtı; Kötörmö'yü aştılar, Suusamır'ı geçtiler, Kızart'a vurdular. Semetey bu kez de ardlarına düştü; Koçkor vadisinde önlerini kesti, atından eğilip son kez yalvardı:

— Ağalar, üçüncü kez demem; dönün, hakkınızı ikiye katlayayım.

Kırk erin yüzü taştı. İçlerinden biri — hangisiydi, sonradan kimse hatırlamak istemedi — tüfeğini doğrulttu. Cevap söz olmadı. Cevap kurşun oldu, ok oldu, balta oldu; Semetey'in börkünü kurşun sıyırdı, kalkanına ok saplandı. İşte o an, Köböş'ün kanını içtiği gün içinde kaynayan karanlık bir daha kaynadı ve bu kez taştı. Zulpukor kından çıktı; altın yanaklı aybalta havada döndü. Vadi dar, kaçacak yer yok; Semetey kırıldı kırılası öfkesiyle kırkını da kırdı. Sonra atından indi, kırk ölünün ortasında tek başına durdu; öfke çekilince yerini buz gibi bir yas aldı. Babasının kırk yoldaşıydı bunlar; Manas'la bir kazandan yemiş, bir yaradan kanamışlardı.

Bakay yetişti geldi; ölüleri gördü, ak sakalından yaş süzüldü ama oğlanı suçlamadı.

— Olan oldu, dedi. Bari kemikleri ortada kalmasın. Er kişiye kümbet gerek.

Kızıl'dan sart ustalar getirtildi; kırk er için kırk kümbet çatıldı, kırk kubbe yan yana dizildi. O gün bugündür o vadiye Koçkor derler; adını, orada koç gibi tokuşup kırılan

erlerden alır. Kümbetlerin gölgesi uzayınca Semetey Talas'a döndü; Argın ile Kırgız bir ağızdan onu üstlerine sultan okudu. Ozanlar soy zincirini saydılar: Böyönkan'dan beri, Cakıp'tan Manas'a, Manas'tan Semetey'e — tohum kurumamış, ocak sönmemişti.

Sultan olan Semetey'in gözü yine Beecin'deydi; ama Beecin'e yalnız gidilmezdi, akraba ve müttefik gerekti. Kebez-Too'da Şıgay oğlu Çınkoco otururdu; hısımlıktan hisse umulur diye ona elçilik düzüldü. Bakay başta, yanında Ormonbek, ardında iki öksüz — on iki yaşına basmış Külçoro ile Kançoro — altı yedek at ve bir name ile yola çıktılar. Vardılar, selam verdiler, nameyi sundular. Çınkoco nameyi okumadan dizine çarptı; suratı sirke, dili zehir:

— Semetey kim oluyor? dedi. Buhara'da sart kapısında büyümüş, soyu bozuk bir yetimi ben nasıl er sayar, nasıl önünde derlenirim! Var git söyle; tahtı da kendinin olsun, seferi de.

Bakay'ın ak sakalına söz dokundu, Ormonbek'in eli kabzaya gitti; ama asıl oyunu on iki yaşındaki Külçoro oynadı. Çocuk usulca dışarı süzüldü; Çınkoco'nun binek başı Kara atı bulup yatırdı, sağrısına közde kızarmış Ogoy damgasını bastı, bıçağıyla kulağını kesti — "haraç malına işaret budur" dedi. Sonra içeri girdi, Çınkoco'nun karşısına dikildi; sesi çocuk sesi, sözü kağan sözü:

— Babam Manas'a on iki yıldır ödemediğin haracı isterim. Soyu bozuk dediğin kağan oğludur; sen soyunla değil dilinle bozuksun.

Çınkoco kükreyip ayağa kalktı; kalkmasıyla Külçoro'nun kamçısının tepesine inmesi bir oldu. Koca han, kütük gibi devrildi, kendinden geçti. Çorolar dışarı fırladı; "Manas!" narası Kebez-Too'nun kayalarında çınladı; Çınkoco'nun sayısız yılkısı önlerine katıldı, toz duman içinde Talas yoluna döküldü. Elçilik, haraçla döndü.

Çınkoco ayıldığında dünyası kararmıştı. Aklı öfkesinden kısa adamdı; hıncını alacak er bulamayınca hıncını kendi malından aldı — koçunu iğdiş ettirdi, boğasını iğdiş ettirdi, buğrasını iğdiş ettirdi; "Semetey'e döl de kalmasın, tohum da" diye saçmaladı da kimse gülmeye cesaret edemedi. Sonra bütün obasını söküp Ceti-Özön'e göçtü, Cediger'in hanı Bagış oğlu Toltoy'a sığındı. Orada altı baş bir araya geldi: Çınkoco, Toltoy, kara sakal Tölök, Tölöbay, Kalça, Kadırbay. Tüfek ağzı öpüldü, kılıç yalandı, ölümüne ant içildi.

Ve Çınkoco, Toltoy'un yüreğini oymaya başladı; fısıltısı yılan gibi kıvrımlıydı:

— Toltoy, dedi, Çaçıkey senin alacağındı; Semetey aldı, sen sustun. Ama onun da beşik kertmesi var: Akun Han'ın kızı, ak kuğu Ayçürök. Kökötöy'ün aşında Manas ile Akun Han

dünür oldular; biri "oğlum olursa" dedi, biri "kızım olursa" dedi, beşikteyken adadılar. Şimdi sen Ayçürök'ü alırsan, hem kendi acını çıkarır hem yetimin bağrına taş basarsın. Hesap hesaba, kız kıza!

Toltoy'un yüreği oyuldukça büyüdü, büyüdükçe karardı. Cediger ordusu derlendi; davullar dövüldü, tuğlar dikildi, ordu Oogan iline yürüdü. Akun Han'ın kalesi çevrildi; surların dibinden tek nara yükseldi: "Ayçürök'ü ver!" Kara sakal Tölök, dünürcü elçi donunda, tehdit mektubuyla kale kapısına gönderildi.

✦ ✦ ✦

Akun Han'ın kalesi doksan kulaç surluydu; burçlarında bin pehlivan beklerdi, kapısı tunçtandı. Ama Akun Han'ın asıl kalesi aklıydı. Tölök'ün getirdiği mektubu okudu; okudu, öfkelenmedi, gülümsedi. İhtiyar han bilirdi: dağ gibi orduya kılıçla değil, vakitle karşı durulur.

— Dünür olmaya dünür olalım, dedi Tölök'e. Ama kız vermek kısrak satmaya benzemez; hazırlık ister, cihaz ister. Seksen gün vaade isterim. Hem madem Toltoy er kişi, ersiz armağan olmaz: Çınkoco'nun Kara atı ile Toltoy'un Surkoen'i bana armağan gelsin; başlık diye de yedi yüz kızıl at isterim. Bunlar gelirse söz sözdür.

Tölök bu cevabı götürdü. Toltoy kaşlarını çattı, Çınkoco köpürdü; ama Kalça ile Kadırbay "at nedir ki, kız yanında" diye bastırdılar ve kuşatan ordu, seksen günü hesaplayıp beklemeye yattı. Akun Han ise geceleri burçta dolaşıp yıldızlara bakıyor, kaderin bir kapı açmasını umuyordu. Seksen gün az vakit değildi; seksen günde nice taht devrilir, nice kader dönerdi.

Kaderi asıl eline alan, kızıydı. Ayçürök beşikteyken adanmıştı; Kökötöy'ün o büyük aşında Manas ile Akun Han sofrada söz kesmiş, doğacak çocuklarını birbirine yazmışlardı. Üstelik Ayçürök peri soyundandı; anadan doğma evliya, kılıktan kılığa girme sırrına ermiş bir ak kuğuydu. Kuşatmanın karanlık günlerinde bir akşam babasının önünde durdu; sesi yumuşak, kararı demirdendi:

— Baba, dedi, ahmak Toltoy'a eğilip kadın olmaktansa, er arayıp gezerken öleyim, daha yeğdir. Bana seksen günün yetmişi yeter; yeryüzünün alplarını kendi gözümle sınayacağım.

Kadir gecesiydi; göğün kapıları aralık, dualaların yolu açıktı. Ayçürök ak kuğu donunu giydi; kızlık teni tüye döndü, kolları kanat oldu, kalenin burcundan geceye süzüldü. Yükseldi, yükseldi; ay ışığı kanadına vurdu, aşağıda kuşatma ateşleri kömür közü gibi kaldı.

Önce Kaşkar'a vardı: Kañşıbek dedikleri, katır sürüp mal sayan bir tüccardı. Ancıyan'a vardı: Sıncıbek de öyleydi, terazisinin dili yüreğinin dilinden uzundu. Margalañ'ın Malabek'i de katırcıydı; üçü de er değil esnaftı. Aykoco'nun oğlu Bilerik'e baktı: yüzü güzeldi ama kadınsıydı, kılıç kını süs içindi. Eleman oğlu er Töştük'e uçtu: bir zamanların yer altına inip çıkan dev alpı yetmişine dayanmış, savaş anıları ateş başı masalına dönmüştü. Koşoy'u gördü: dağ gibi balbanın yüzüne ihtiyarlık merdiven kurmuş, basamak basamak çökmüştü. Er Ürbü'yü aradı; Ürbü çoktan ölmüştü, Ayçürök yalnız boş yurdunun üstünde bir kez döndü. Kökçö oğlu Ümötöy'ü sınadı: adı er, kendisi korkaktı; kuğunun gölgesi üstüne düşünce irkilip çadıra kaçtı. Mıradıl'ı da gördü, onu da eksik buldu. Kanadının altından geçen yeryüzünde er kıtlığı vardı.

En son Beecin'e vardı. Beecin'in üstünde döndü ve doksan beşlik Konurbay'ı gördü: ihtiyarlığında bile omuzları kale kapısı gibi, bakışı bıçak gibiydi. Ayçürök'ün içi titredi; kendi kendine dedi ki: Kıtaylığı olmasa, varılacak er buymuş. Ama o an hilekâr Kalça başını göğe kaldırdı; kuğunun süzülüşünde kuş olmayan bir şey sezdi, "Bu kuğu kuğu değil, donuna girmiş kadındır!" diye bağırdı. Oçogor tüfeğini doğrulttu, ateş etti; kurşun kanat teleğini yaktı geçti. Yay kuruldu, oklar vızıldadı; Kalça kanatlı Algara'ya atlayıp kovalamaya girişti — o at yerden çok gökle yarışırdı. Ayçürök canını dişine taktı; peri soyunun yada büyüsünü okudu, göğe sis saldı, sisin ardından dolu boşandı, dolunun ardından sağanak indi. Gök karıştı, yer görünmez oldu; Ayçürök o karışıklıkta güçbela sıyrılıp kurtuldu.

Yorgun kanatlarla batıya döndü; Suusamır'ın yaylalarından geçti, Kötörmö'yü aştı, Talas'ın üstüne süzüldü. Ve gördüğüne inanamadı: sürgün yurdu dediler, öksüz yurdu dediler — oysa aşağıda yedi bin türlü ocak tütüyor, yılkılar denizler gibi dalgalanıyor, gönenmiş bir el gülüp söylüyordu. Manas'ın büyük kümbetinin üstünde alçaldı; kubbenin yanına konup insan donuna girdi, yüzünü örtüp dua okudu:

— Kağan babam olacaktın, dedi; sağlığına yetişemedim, ruhuna geldim. Oğluna geldim; adaklıma geldim.

Sonra yine kuğu olup Keñ-Kol boyunca süzüldü ve Semetey'i gördü. Görür görmez de tanıdı — tanımamak elde değildi: yiğidin çevresinde kırk çilten dolanıyordu; sağında kara benekli bir kaplan yatıyor, solunda çolak, gök yeleli bir arslan geriniyordu; ardında ak yılan suretli bir ejderha halka olmuş, başının üstünde Zumuruk kuşu kanat germişti. Yiğit

bunların hiçbirini görmüyordu; görmediği ordunun ortasında, bileğindeki ak sunguru — babadan kalma Akşumkar'ı — havaya salıp geri çağırıyordu. Ayçürök'ün yüreği göğsünde kuş gibi çırpındı: Aradığım buymuş, dedi; beşikte yazılanım buymuş. Kaşkar'ın tüccarını gördüm, buna değmez; Beecin'in Konurbay'ını gördüm, buna denk gelmez. Yerin yüzünü dolandım, göğün altını eledim; er dediğin işte bu çıktı.

Ama arada bir hatun vardı: Çaçıkey, Semetey'in nikâhlısı. Ayçürök doğru yolu seçti; kız donuna girip Keñ-Kol kıyısında Çaçıkey'in yolunu kesti, önünde diz vurdu:

— Abla, dedi, sana kul olmaya geldim. Beni kuma al; haftanın altı günü senin olsun, altısı benim — ben paydan da geçerim, gölgene sığınayım yeter. Beşikte adanmışım ben ona; Toltoy kapımı kuşattı, başımı alıp geldim.

Çaçıkey'in yüzü önce şaştı, sonra kasıldı, sonra karardı.

— Sen kim, benim erim kim! diye tısladı. Nereden geldiysen oraya sür! Oogan'ın kaçkını, kuğu bozuntusu; benim döşeğime ortak aramaya utanmadın mı? Yıkıl karşımdan, dilenci!

Ağır söz, taş yarası gibidir; geçmez. Ayçürök doğruldu; yüzündeki yalvarış silindi, yerine peri soyunun soğuk ışığı geldi. Eğildi, yerden bir avuç toprak aldı; okudu, üfledi, efsunlu toprağı Çaçıkey'in üstüne savurdu. Nazlı hatun olduğu yere yığıldı; kara bir nöbet sardı bedenini, altı gün altı gece baygın yattı, yedinci gün ancak dile geldi. Dile gelir gelmez de içine bir korku düştü; sayıklar gibi tek şeyi söylüyordu: kuş... kuşu salmasın...

Kalktığı gün Semetey'in atının önüne çıktı, üzengisine sarıldı:

— Beyim, yedi gün kuş salma, diye yalvardı. Yedi gün Akşumkar'ı bileğine alma; rüyam kara, içim kara. Yedi gün geç, ne dilersen yap.

Semetey kadın sözüyle av bırakacak er değildi; üstelik Çaçıkey'in altı günlük baygınlığından beri ona karşı içi kuşkuyla doluydu. Nöbetin aslını hatun söylememişti; kuğudan, kumadan, efsunlu topraktan tek kelime etmemiş, yalnız "kuş salma" diye tutturmuştu. Yarım söz, tam yalandan beterdir; Semetey'in kuşkusu öfkeye döndü. Kaşları çatıldı, kamçısı kalktı; yalvaran hatunu omzundan, sırtından kanlar içinde bıraktı.

— Erin yoluna kadın karışmaz, dedi. Kalk, çekil yolumdan.

Ve Külçoro ile Kançoro'yu yanına alıp, on dört yürük atla Ala-Köl'e kuğu avına çıktı. Göl aynaydı; kamışlar sarı, su kurşun rengiydi. Az gittiler, göl üstünde tek bir ak kuğu gördüler — öyle bir kuğu ki süzülüşü kuş süzülüşü değil, gelin yürüyüşüydü. Külçoro'nun içine bir ışık doğdu; atını Semetey'in atına yanaştırdı:

— Ağa, dedi, bu kuğuyu vurma, bu kuğuya sungur salma. Bu kuş Mekke'den gelme; kılıktan kılığa giren bir keramet bu. Gözümün gördüğü kanat değil; kanadın ardında bir sır var. Bırak gitsin.

— On iki yaşında molla mı oldun? diye güldü Semetey. Kuğudur, vurulur.

Ve bileğini silkti; babasından yadigâr Akşumkar oktan hızlı fırladı. Kuğu kaçtı, sungur kovdu; iki ak kanat gölün üstünde birbirine dolandı. Kuğu yükseldi, sungur daha yükseğe çıktı; kuğu kamışa daldı, sungur tepesinde döndü. Üç kez kaçtı kuğu, üç kez yol kesildi; dördüncüde Akşumkar taş gibi indi, kuğuyu bataklığın kıyısına serdi, göğsüne konup kısa bağıyla beklemeye durdu. Ayçürök isteseydi ta başta yer sisini salar, kurtulurdu; ama istememişti — adaklısının kuşuna yakalanmak da bir buluşmaydı, ve peri kızı buluşmanın yolunu kendince çizmişti. Semetey atını sürdü; ama daha yetişemeden bataklıktan bir yer sisi yükseldi — ak, kesif, büyülü bir sis. Sisin içinde serili kuğu doğruldu; bir kız eli uzandı, Akşumkar'ı kısa bağından kaptı; ve sis göğe çekilirken kuğu da, sungur da, sır da onunla birlikte gökyüzünde kayboldu.

Semetey gölün kıyısında taş kesildi; sonra taş çatladı, içinden yıldırım çıktı. Ala-Köl'ün suyu narasıyla ürperdi:

— Akşumkar! Babamdan kalan tek kanat! Onun yüzünden on sekiz bin âlemi dolaşırım; gök kubbenin altını elek elek elerim, sunguru bulmadan Talas'a dönersem er adım kurusun!

Külçoro sustu; sustu, çünkü "demiştim" demenin yeri değildi. Semetey soğudukça aklına Çaçıkey'in yalvarışı düştü: yedi gün kuş salma demişti; demek biliyordu, demek bu işin ucu ondaydı. Atının başını çevirdi:

— Külçoro, Kançoro! Ordoya varın, Çaçıkey'e sorun: sungurun yerini söylesin. Söylerse and olsun — ne bir daha kamçı vururum ona, ne üstüne kuma alırım. Sözüm sözdür, tanık olun.

İki çoro at koşturdu; Talas'a, ordoya vardılar. Kançoro kapıda durdu, içeri Külçoro yürüdü; eşikten selam verip hanımın karşısına çıktı:

— Yenge, dedi, ağam and içti; sungurun yerini söylersen...

Sözünü bitiremedi. Kamçı yarası hâlâ sızlayan Çaçıkey, altı günlük nöbetin korkusu ve hıncıyla doluydu; yerinden bir hışım kalktı ki çadırın keçesi titredi:

— Görünme! diye haykırdı. Yok ol gözümden, öksüz eniği! Beni kanlar içinde bırakan ağanın selamını da alma, kendini de! Sungur mu? Gitsin ağan, kaybettiği yerde arasın!

Külçoro eşikten geri çekildi; kapı önünde Kançoro'yla göz göze geldi, ikisi de sustu. Dışarıda gün Ala-Too'nun ardına iniyordu; batı kızıldı, kan rengiydi. Külçoro atına binerken başını göğe kaldırdı: boş gökte tek bir kuş bile yoktu, ama ta derinlerde, bulutların ardında, bir kanat sesinin yankısı kalmış gibiydi. Ağasına ne diyeceğini düşündü; ve içinden bildi ki bu haberle Semetey'in yıldırımı bir daha çakacak, ve o yıldırımın yolu — sunguru kapan ak kuğunun yolu — Talas'tan çıkıp ta Ürgönç'e dek uzayacaktı.

20. BÖLÜM

Akşuñkar'ın İzinde ve Ürgönç Düğünü

— ❖ —

Talas'ın üstüne o günlerde bir sır çökmüştü; kımız sağılan sabahların, yılkı kişnemeleriyle uyanan bozkırın üstüne, keçeye sinen is gibi ağır, söze gelmez bir sır. Akşuñkar gitmişti. Manas'tan kalma ak doğan, altın köstekli tuygun, bir gece ansızın gökten silinmiş, ardında ne tüy bırakmıştı ne iz. Ve o gecenin sabahında, ak sarayının demir kapısı ardında oturan Çaçıkey'in gözlerinde bir tuhaf ışık yanmıştı; gören, aklının ipinin koptuğunu anlardı.

Deliliğin ilk kanı az kalsın Külçoro'nun kanı olacaktı. Oğlan, on iki yaşının tazeliğiyle sarayın avlusundan geçerken, Çaçıkey gölge gibi üstüne süzülmüş, elinde Kanıkey'in ak hançeri, gözünde ecel parıltısı, çocuğun boğazına saldırmıştı. Külçoro bir sıçrayışta kendini yana atmış, avluda eyerli duran Akborçuk'un yelesine yapışıp atın sırtına uçmuş, demir kapıdan güç bela dışarı fırlamıştı. Ardından savrulan hançer taşa çarpıp çınlamış, deli kadının kahkahası duvarlarda dolanıp durmuştu.

— Boğazına ak hançer dayandı, dedi Külçoro, Kanıkey'in önünde diz çöküp soluk soluğa. Senin hançerindi, ene. Senin hançerinle beni boğazlamaya kalktı.

Kanıkey'in yüzü taş kesildi. Vakur kadın, Manas'ın yasını yüreğine gömmüş, Buhara'nın sürgün yıllarını dişiyle tırnağıyla aşmış Kanıkey, hançerinin bir çocuğun boğazına uzandığını duyunca içinden bir şey koptu.

— Hançerim benden çalınmış, dedi yavaşça. Demek Akşuñkar'ın sırrı o demir kapının ardında. Deli olan bilir, deli olan söyler. Söyletmek gerek.

Önce yumuşaklıkla denediler. Bilgesi Bakay öne düştü; ak sakalı göğsüne inen, sözü bal, öğüdü dağ olan Bakay. Yanına çanak gözlü Sarıkan ile Eştek'in Camgırçı'sı katıldı; başhatunları Körpöcan'ı, Tınımkan'ı, Caynake'yi de aldılar ki kadın kadına söz geçsin, demir kapı hatır ile açılsın. Altı kişi, elçilik töresince, kımız ve tatlı dille Çaçıkey'in ak sarayına vardılar.

Kapı açıldı açılmasına; ama içeriden çıkan söz, bozkırın en kart devesinin bile yüzünü kızartacak sövgülerdi. Çaçıkey saçı başı dağılmış, gözleri iki kor, elçilerin üstüne tükürür gibi konuşuyordu. Bakay'ın ak sakalına dil uzattı; Sarıkan'ın soyuna sopuna sövdü; hatunlara ağza alınmaz laflar savurdu. Camgırçı elini aybaltasına attıysa da Bakay tuttu.

— Deliye kılıç kalkmaz, dedi Bakay, sesi kederli. Ama bu delilik bildiğimiz delilik değil, içinde bir düğüm var. Dönelim; bu düğümü çözecek el başka eldir.

Döndüler; yüzleri kara, gönülleri kırgın döndüler. Kanıkey hepsini dinledi, dinledikçe kaşları çatıldı, çatıldıkça ordonun içi buz kesti. Sonunda ayağa kalktı; sesi alçak ama demirdendi.

— Ak sakallıya söven, başhatunları kapıdan kovan, çocuğun boğazına hançer dayayan kadına artık hatır yolu kapandı. Külçoro! Sen ki onun hançerinden kaçtın, onun kapısını sen kıracaksın. Kamçıyı al. Sırrı dökene dek elini gevşetme.

On iki yaşındaki oğlan bir an durakladı; sonra beline kamçısını soktu, Akborçuk'a bindi, demir kapıya dayandı. Kapı üç tekmede gıcırdadı, beşincide menteşesinden söküldü. Çaçıkey sövgüyle karşıladı; kamçı havada ıslık çaldı. Bir vurdu, kadın uludu; iki vurdu, kadın lanet okudu; üçüncüde Çaçıkey'in dili çözüldü, delilik perdesi yırtılır gibi yırtıldı ve sır, irin boşalır gibi boşandı.

— Dur, vurma! Söyleyeceğim... Akşuñkar'ı kuş kapmadı, kuş kaptı! Ak kuğu donunda bir kız geldi, gökten süzüldü, doğanı pençesine aldı, uçtu gitti! O kız Akun Han'ın kızı, peri soylu Ayçürök'tür! Manas ile Akun Han daha beşikteyken sözleşmişler, kertme kesmişler;

kız Semetey'e adalıdır! Bana konuk geldi, altı gün konukluk diledi, ben kovdum; o da Akşuñkar'ı alıp Oogan iline, babasının şehrine uçtu! Sır budur, kan budur, derdim budur!

Kanıkey haberi aldığında uzun süre sustu. Ak hançerini geri getirdiler; kadın onu avucunda tarttı, sonra keçenin üstüne bıraktı. Demek doğan bir kız yüzünden gitmişti; demek Manas'ın andı, kendinden sonra da yaşıyor, beşikte kesilen söz doğan kanadında geri dönüyordu. İçinden hem bir sızı hem bir umut geçti: oğlu ergendi, yalnızdı; peri de olsa, kuğu da olsa, ona bir ocak yoldaşı gerekti.

Söz ordoya vardığında Semetey oturduğu yerden doğruldu; yüreğinin içinde bir şey, kışın buz tutmuş ırmağın nisanda çatlaması gibi çatladı. Babasının adını, o tek heceli göğü, avaz avaz haykırdı:

— Manas!

Uran dağlara çarptı, döndü geldi. O gün ordoda kımız köpüğü taştı, seyisler ahırlara koştu, aşçılar tulumlarını doldurdu. Semetey yol hazırlığını üç günde bitirdi: yanına Külçoro ile Kançoro'yu aldı, altı seyis, dört aşçı kattı; yirmi beş kişilik kafile kuruldu, on dört tulpara yük vuruldu. Kanıkey oğlunun alnından öptü, Bakay ardından dua okudu ve kafile, Talas'ın söğütlerini geride bırakıp Oogan yoluna, güneye düştü.

Üç gün üç gece gittiler; dağ aştılar, kum çiğnediler, geçit dolandılar. Gündüz güneş tepelerinde kavruldu, gece ayaz kemiklerine işledi; konak yerlerinde aşçılar kazan kurdu, seyisler tulparların terini keçeyle sildi. Semetey az konuştu; gözü hep güneydeydi, sanki ufkun ardında onu adıyla çağıran bir ses vardı da yalnız o duyuyordu. Karı-Kıya'ya varıp konakladıklarında akşam kızıllığı bozkırı kana boyamıştı. Ertesi gün Agınek sırtına çıktılar; Semetey burada, heybesinin dibinden, keçeye sarılı ağır bir nesne çıkardı: Manas'ın Kokon seferinden ganimet kalma, yedi günlük yolu bir karışa sığdıran efsanevi dürbünü. Merceği gözüne dayadı; önce toz duman, sonra yol, sonra kubbeler: Akun Han'ın şehri, minareleriyle, bağlarıyla avucunun içine geldi. Merceği ağır ağır çevirdi; Çoñ-Ürgönç suyu göründü, kıvrıla kıvrıla akan; sonra Ak-Kıya düzü ve düzün ortasında bir kalabalık: otuz gelin, otuz kız, salıncaklar, al yeşil giysiler. Ve o kalabalığın tam ortasında, ay bulutdan sıyrılır gibi salınan biri.

Semetey'in eli titredi. Dürbün ağırlaştı, dünyanın kendisi ağırlaştı. Ayçürök'ü görmüştü; adını daha dilinden dökmeden yüreğine yazmıştı. Bir bakış yetti; sevda, kurt gibi, tek atılışta boğazından kavradı onu.

— Bir öncü gerek, dedi, sesi boğuk. Geçidi gözleyecek, suyun yolunu, şehrin ağzını öğrenecek bir çoro gerek. Kançoro, sen git.

Kançoro atının yanında duruyordu; yüzünü buruşturdu, tükürür gibi konuştu:

— Ben senin kulun muyum, önüne katıp süreceğin malın mıyım? Kız görmüş bey uğruna sele mi atlayayım, kayaya mı sürüneyim? Kendi işini kendin gör.

Ordu içinde bir sessizlik oldu; yalnız rüzgâr, Agınek sırtının kuru otlarını yatırıp kaldırdı. Semetey bir söz demedi; ama gönlünün Kançoro'ya bakan penceresi o an kapandı ve bir daha o pencereden sıcak bir şey geçmedi. Öte yandan Külçoro atından inmiş, başı önünde öne yürümüştü.

— Beyim, ben kulunum, dedi. Kanıkey enemin ekmeğiyle büyüdüm, senin gölgende yürüdüm. Sele de girerim, ateşe de. İzin ver, ben gideyim.

Semetey'in gözü yaşardı; iki oğlanı yan yana koydu içinden, birini ihanetin, birini vefanın terazisine. Manas'tan kalma Akolpok zırhını kendi eliyle Külçoro'nun sırtına geçirdi; yel perisinden doğma Taybuurul tulparı çektirdi; oğlan bir sıçrayışta binince at kişnedi, toprak inledi.

— Ürgönç'e, dedi Semetey. Suyu gör, geçidi gör, kızı görsen de gönlünü kaptırma. Var git, yolun açık olsun.

Taybuurul dörtnala kalktı; toynak sesleri Agınek'ten aşağı, bozkırın kalbine doğru bir davul gibi indi, indi, uzaklaştı.

✦ ✦ ✦

Ayçürök gelecek yiğidi biliyordu; bilmekle kalmayıp sınamak istiyordu. Peri soyunun kızı, yedi kez Kıdır değmiş Ayçürök, ırmağın kıyısına indi, avuçlarını göğe açtı, Arapça dualar okudu; sözleri suya değdikçe su kabardı. Çoñ-Ürgönç önce homurdandı, sonra kükredi, sonra kudurdu. Çamlar kökünden söküldü, ev büyüklüğünde kayalar yuvarlanıp köpüğe gömüldü, girdaplar ecel zebanisi gibi döne döne açıldı kapandı. Irmak değil, dünyanın öfkesiydi akan.

Külçoro kıyıya vardığında Taybuurul bile bir adım geriledi. Oğlanın yüreği bir an ezildi; su bu, dedi içinden, suyla güreş tutulmaz. Dizginini çevirdi, üç adım döndü. Tam o anda, karşı yakadan, taşkının uğultusunu delen ince bir ses geldi: salıncakta sallanan kızların gülüşü. Otuz kız, otuz gelin, ipek salıncaklarda uçuşuyor, ölümün kıyısında oynaşıp

gülüşüyorlardı. Külçoro'nun yüzü tutuştu. Geri dönen yiğide Talas'ta gülerler, kaçan çoroya Kanıkey ene ne der? Göğsünü şişirdi, atalar uranını göğe fırlattı:

— Manas!

Ve kendini sele vurdu. Su onu yuttu, çevirdi, dövdü; Taybuurul yüzdü, battı, çıktı. Tam girdap oğlanı dibe çekecekken görünmez eller değdi omzuna: kırk çilten kanat gerdi, Hızır İlyas suyu yardı, gökten zümrüdüankanın gölgesi indi, kanadıyla köpüğü sıyırdı. Su bir dev yılan gibi sarıldı, çözüldü, yeniden sarıldı; oğlanın ağzı köpük doldu, kulağı uğultu. Ama Taybuurul yel perisinden doğmaydı; su ona ana tarafından akrabaydı sanki, en azgın girdapta bile ayağını kaybetmedi. Külçoro bir kaya sırtına tutundu, bir daha, bir daha; sonunda karşı yakaya, çamura değil, serilmiş ipek halıların üstüne çıktı. Ayçürök halıları kendi eliyle döşetmişti; gelen yiğit ıslak ayağını toprağa değdirmesin diye.

Kız onu ayakta karşıladı; ama dili bal değil, iğneydi.

— Kimsin, kimin yavrusun? dedi. Boyuna bakılırsa beşikten yeni çıkmışsın. Benim güveylerim var; Şıgay oğlu Çınkoco, Cediger'in Toltoy'u kapımda sıra bekler. Sen hangi düğünün artığısın?

Külçoro sudan çıkmış, soluğu düzelmemişti; ama sözü suya düşürmedi.

— Ben Manas ocağının közüyüm, dedi. Beyim Semetey'in yolunu açarım. Çınkoco güveyinse selin niye kurulu, halın niye serili? Toltoy yavuklunsa doğanı kimin için kaptın, Akşuñkar kimin koluna konar?

Söz söze çarptı, kıvılcım saçtı; kız iğneledi, oğlan taşladı; sonunda Ayçürök güldü ve gülüşüyle perde indi, gerçek döküldü.

— Doğru söylersin, közsün, dedi. Dinle öyleyse. Ben beşikte söz kesilmiş kızım; Manas ile babam Akun Han, daha biz kundaktayken ant içmişler. Yavuklum büyüsün diye bekledim; beklemekle kalmadım, ak kuğu donuma girip bütün âlemi uçtum, onu aradım. Talas'a da indim; Çaçıkey'in kapısını çaldım, altı günlük konukluk diledim; kovdu beni, kapısından itti. Ben de öcümü kuş töresince aldım: Ala-Köl üstünde süzülen Akşuñkar'ı yem diye kaptım, buraya getirdim. Doğan sağdır, altın köstekli tünekte oturur. Yavuklum gelsin, doğanını da alsın, beni de.

Külçoro'nun içi aydınlandı; ama Ürgönç kıyısının oyunları tatlıydı, kızların gülüşü baldı; oğlan haber uçurmayı bir gün unuttu, iki gün unuttu. Salıncak kuruldu, at koşturuldu, Külçoro çocukluğunun üç gününü orada, o düzlükte yaşadı.

Agınek sırtında ise dürbün, sahibine kendi zehrini içiriyordu. Semetey merceği gözünden ayırmamıştı; ve merceğin ucunda gördüğü şey, kanını başına sıçrattı: Külçoro, onun Külçoro'su, otuz kızın ortasında, Ayçürök'ün dizi dibinde gülüp oynuyordu. Kıskançlık, kuru otluğa düşen köz gibi bir anda her yanını sardı.

— Atları çekin! diye gürledi. Yükü vurun! Gece demeyin, gündüz demeyin!

On dört tulpar gece gündüz sürüldü; kafile uyumadı, yemek yenmedi, kımız kaçamak içildi. Semetey en önde, gözü kanlı, dizgini gergin uçuyordu. Ayçürök onu ta uzaktan sezdi; peri gözü, Celmoguz soyundan gelen o eski görüş, öfkeli bahadırın yolunu önceden gördü. Bu hiddetle sele girerse boğulur, dedi içinden; yedi kez Kıdır değmiş elini suya uzattı, dua okudu. Ve Çoñ-Ürgönç, kuduran Çoñ-Ürgönç, gözlerin önünde ürperdi, çekildi, kurudu; kalan sızıntılar buz bağladı, taşkının yatağı çıplak taşa döndü.

Semetey ırmağın yatağına daldığında belinde Zulpukor vardı; suyun direnen son perdesini kılıcıyla yardı, karşı yakaya sıçradı. İlk işi Külçoro'yu haşlamak oldu; oğlanı önüne kattı, sözle dövdü:

— Seni yol açasın diye saldım, oyun kurasın diye değil! Beyinin sevdası salıncağın ipine mi asılır? Utan!

Külçoro başını eğdi, tek söz demedi; suçu vardı, biliyordu. Semetey sonra Ayçürök'e döndü; göğsü körük gibi inip kalkıyordu.

— Beşik kertmem, adalım! dedi. Babam Manas ile baban Akun Han'ın andı boynundadır. Gel!

Ve elini uzattı. Ama Ayçürök peri kızıydı, vakarı boyundan uzundu; bir adım geri çekildi, başını dikti.

— And boynumdadır, inkârım yok, dedi. Ama ben yem diye kapılan doğan değilim; töreyle gelen töreyle alır. Sabret.

Sabır, o saatte Semetey'in dağarcığında yoktu. Kıskançlığın közü hâlâ içindeydi; kızın çekinişini naz değil, hor görme sandı; ağzından, sonradan yüreğini yakacak sözler döküldü: kuğu donlu diye kuşluğuna sövdü, peri soylu diye soyuna taş attı, ağza alınmaz hakaretler savurdu. Ayçürök'ün gözleri doldu ama sesi titremedi; o da döktü içini, sayıp döktü:

— Ben mi vefasız? Ben ki senin yolunu yıllarca gözledim! Buyanbek geldi, geri çevirdim; Ümötöy geldi, kapı göstermedim mi? Coşo yalvardı, Muradıl sürü yığdı, Koñurbay'ın adı bile geldi kapıma; hepsini, hepsini senin için geri çevirdim! Âlemi kuş olup

dolaştım, Çaçıkey'in kapısında kovuldum, doğanını canım gibi besledim! Vefasız ben miyim, sen mi?

İki ateş karşı karşıya yandı; ve araya, iki yandan, iki çoro girdi. Kançoro Semetey'in dizginini tuttu, kulağına ağır ağır konuştu; Külçoro Ayçürök'ün önünde diz çöktü, kendi suçunu da kızın hatırına kattı, tatlı dille yumuşattı. Öfke, bozkır yağmuru gibiydi: bastırdı, sel etti, sonra birden dindi. Semetey utandı, Ayçürök bağışladı; ırmağın kıyısında, çekilen suyun taze çamuru üstünde ilk toy kuruldu; koyunlar kesildi, kımız döküldü, iki yürek suyun iki yakası gibi kavuştu.

Ayçürök sonra yirmi beş kişilik kafileyi ardına taktı; iz belli etmeden, kuş uçurumundan, peri yolundan, Kara-Şaar'daki ak sarayına götürdü. Ve orada, seksen kızın, seksen yiğidin katıldığı bir düğün kuruldu ki Oogan ili öylesini görmemişti: üç gün üç gece davul sustu mu kopuz konuştu, kopuz sustu mu manasçı; at yarıştı, balban güreşti, altın yağdı. Akşuñkar altın kösteğinden çözülüp Semetey'in koluna kondu; doğan sahibini tanıdı, kanat çırptı, ötüşüyle ordoyu doldurdu.

Düğünün üçüncü gecesi Semetey ile Ayçürök baş başa kaldılar; genç bey, ırmak kıyısında ağzından dökülen o kara sözler için bir kez daha af diledi. Ayçürök güldü; sel gibiydin, dedi, sel kabarır, köpürür, sonra durulur; ben suyun huyunu bilirim. Ve doğanın tüneğine bakıp ekledi: Akşuñkar'ı ben kaçırdım ama asıl kapılan benmişim; kısmet, avcıyı avına böyle götürürmüş.

Ama bozkırda töre kesindir: sevincin küpü dolunca kaderin eli uzanır. Yedinci günün akşamı, sınırdan atlı üstüne atlı geldi; getirdikleri haber, düğün ateşinin üstüne kar gibi yağdı. Ayçürök'ün vaktiyle taliplerini oyalamak için verdiği yedi günlük mühlet dolmuş; Şıgay oğlu Çınkoco ile Cediger'in Toltoy'u, Ayçürök'ü istemek için ucu bucağı görünmez bir orduyla inip Akun Han'ın şehrini kuşatmıştı. Ovada çadır çadıra değiyor, gece yakılan ateşler ikinci bir yıldızlı gök gibi yanıyordu. Akun Han sarardı soldu; savaşı geciktirmek için elçi çıkarmaktan başka yol görünmedi. Hatibi dile destan Acıbay ile yaman Tümönbay seçildi; kırk kızıl deve, seksen sekiz boz deve hediye katarına dizildi ve iki elçi, önlerinde sürüler, kuşatmanın kalbine, Cediger ordugâhına doğru yola çıktı.

✦ ✦ ✦

Cediger ordugâhında elçilik, ateşten gömlek giymekti. Acıbay ile Tümönbay otağa alındıklarında Toltoy'un yüzü kara buluttu; selamı yarım aldı, sözü baştan kesti:

— Altı sefer aldattın beni, Acıbay! dedi. Altı sefer bal dilinle uyuttun, altı sefer eli boş döndüm! Söz mü getirdin yine, saman altından su mu? Şehri bugün basalım derim ben; taş üstünde taş, omuz üstünde baş komayalım!

Çınkoco eliyle işaret etti; Toltoy'dan yaşça büyüktü, sözü daha ağır basardı.

— Elçiye ölüm yok, söze kulak var, dedi. Konuşsun.

Acıbay ayağa kalktı; hatipti, sözün yılkısını önüne katıp süren bir çobandı; başladı ve otağın içi onun sesinden başka her şeye sağır kesildi. Önce doğruyu söyledi; evet, oyalamıştık, dedi; kızın gönlü hazır değildi, mühlet mühlete eklendi. Sonra sesini alçalttı, ve o alçak sesle otağa bir gölge saldı:

— Ama şimdi dinleyin. Çürök'ün ardında bir koruyucu belirdi. Manas'ın dölü, Kanıkey'in emziği, Bukar'da saklanıp büyüyen, on ikisinde soyunu öğrenip Talas'a dönen Semetey. Abıke ile Köböş'ü, o iki haini, taht başında devirdi. Kokon'un altı bin erini bir vuruşta kırdı. Babasının Akkelte'si omzunda, Zulpukor belinde. Kız isteyen, önce onun mızrağından geçsin. Ben elçiyim, gördüğümü söylerim: o oğlanın gölgesi bile ordu dağıtır.

Çınkoco küplere bindi; oturduğu postu tekmeledi, kalktı.

— Kim Semetey?! diye kükredi. Babası öldü, ocağı dağıldı, çorosu kırıldı! Ayçürök benim dul kadınımdır; kertmesi ölmüş kızın töresi bana düşer! Yedi gün değil yedi soluk beklemem!

Tümönbay da elçiydi ama dili elçi dili değildi; Çınkoco'nun sözüne öyle bir sövgüyle karşılık verdi ki otağın direkleri utandı. Aybaltalar bir anda sıyrıldı, demir demire bakıştı; Cediger yiğitleri ile elçi maiyeti birbirine göğüs verdi. Kan dökülmesine bir tırnak kalmıştı ki Acıbay iki öfkenin arasına kendini attı, kollarını gerdi:

— Elçi kanı ordugâha uğursuzluk getirir! Durun! And içiyorum; yedi atam kâfir olsun ki, yedi güne kadar Çürök'ü güvey Toltoy'a kendi elimle teslim ederim! Yedi gün! Yedi günün sonunda kız gelmezse, şehri yakın, beni de içine atın!

And ağırdı, aybaltalar indi. Toltoy homurdandı, Çınkoco tükürdü; ama yedi gün, kılıcın ağzından bir kez daha döndü. İki elçi, güç bela, sağ esen ordugâhtan çıktı; develer geride kaldı, canlar önde gitti.

Dönüş yolunda, bir kum tepesinin ardında, karşılarına ak yaşmaklı bir karaltı çıktı: Ayçürök, kuş donundan yeni sıyrılmış, onları bekliyordu. İki elçinin atları ürktü; kız güldü.

— Korkmayın, yol göstermeye geldim, dedi. Bana varın diyorsanız başlığımı bilin: Toltoy'un altında Surkoen var, Çınkoco'nun altında Kara at. İkisini de başlık diye isteyin, koparıp getirin. Tulparını veren yiğit, canını vermiş demektir; atsız kalan ordu, başsız kalan yılan. Gerisini bana bırakın.

Sonra önlerine düştü; iz belli etmeden, kestirmeden, Kara-Şaar'a, ak sarayına soktu onları. Avluya girdiklerinde iki elçinin dizlerinin bağı çözüldü: sarayın önünde, tavlada, on dört tulpar duruyordu; ama gözlerine at değil kaplan göründüler; yeleleri yele değil, kükreyişleri kişneme değildi; on dört kaplan, on dört çift kor göz, elçileri süzüyordu. Acıbay'ın dili damağına yapıştı, Tümönbay'ın yüreği ağzına geldi.

— Peri sarayı bu, diye fısıldadı Acıbay. Buraya ordu giren çıkamaz.

Kançoro o gün avluda, tulparların yanında duruyordu; elçilerin korkusunu gördü, güldü; ama gülüşünün dibinde başka bir şey vardı. Ürgönç'ten beri, öncülüğü reddettiği o günden beri, beyin gözünün kendisinden kaydığını, sofrada Külçoro'nun sağa, kendisinin sola oturtulduğunu görüyor, görüp içine atıyordu. İçine attıkça da o şey, karanlıkta beslenen her şey gibi, sessizce büyüyordu.

İçeride, perdenin ardında, gizlenen Semetey'le buluştular; genç bey, düğün sevincini yüzünden silmiş, savaş hesabını önüne sermişti. Selamlaştılar; Acıbay yedi günlük andını, Toltoy'un öfkesini, Çınkoco'nun dul kadınım sözünü bir bir anlattı. Semetey'in çenesi kasıldı; dul sözünde parmakları Zulpukor'un kabzasını buldu, bıraktı. Gün hesabı bağlandı: yedinci gün, ya kız gidecekti ya kan.

Vaade sayılı günler kala Külçoro, Semetey'in önünde bir kez daha diz çöktü.

— Beyim, dedi, Ürgönç'te suçum vardı, salıncağa kandım; izin ver, kefaretimi yolda ödeyeyim. Toltoy'un yolunu ben gözleyeyim; ordunun ağzını, öncüsünün izini ben bulayım. Yalvarırım, beni sal.

Semetey oğlanın gözüne uzun uzun baktı; on iki yaşın içinde yüz yıllık vefa gördü. Kalktı, kendi eliyle donattı onu: önce Kanıkey'in iğne iğne, dua dua diktiği Badana zırhını geçirdi sırtına; üstüne Manas'tan kalma Akolpok'u; omzuna Akkelte'yi astı, beline Bölökbay ustaların dövdüğü aybaltayı taktı, eline Sırnayza'yı verdi. Taybuurul çekildi; yel perisinden doğma tulpar, sırtına bineni tanıdı, yeri eşeledi. Ayçürök kurbanlar kestirdi; boz kısrak yatırıldı, kanı toprağa, duası göğe verildi. Peri kızı iki elini açtı, gözyaşı içinde yakardı:

— Kırk çilten yoldaşı olsun, Kıdır önünce yürüsün, Almambet'in ruhu ardınca gelsin! Zümrüdüanka kanadını gersin! Bu oğlan bana kardeş, bu oğlan ocağa köz; sağ gitsin, sağ dönsün!

Semetey oğlanın iki omzundan tuttu, alnından öptü.

— Baban yoktu, ben sana hem bey hem ağa oldum, dedi. Şimdi git; ama şunu unutma: yiğitlik ölmek değil, dönmektir. Gözün yolda, kulağın yerde olsun; Toltoy'un öncüsünü gör, sayısını say, kendini gösterme. Vuruşma günü gelirse, o gün beraber vuruşuruz.

Külçoro atına sıçradı; kafileden bir uğultu koptu; Taybuurul ok gibi fırladı ve akşamın kızıllığında, tozdan bir çizgi olup ufka aktı.

Oğlan gece boyu gitti, gün boyu gitti; ıssız kumları, kuru dereleri aştı; ve dokuz yolun kavşağı Börü-Koy'a vardı. Orada, yolların düğümlendiği yerde, Manas'ın nişan taşı duruyordu: babasının seferlerinden kalma, üstü ant yazılı, yağmurla yele yenilmemiş kara taş. Külçoro attan indi, taşa alnını değdirdi; sonra Sırnayza'yı kaldırıp var gücüyle yere sapladı; mızrak toprakta bir karış gömülü, gökte bir boy dik kaldı. Kırk çilten çevresinde halka oldu, Almambet'in ruhu başucuna geldi, zümrüdüanka gökte geniş geniş döndü. Ve on iki yaşındaki çocuk, düşman yolunun ortasında, dokuz yolun kavşağında, korkusuzca uzandı, uyudu; uykusu, temiz vicdanların uykusuydu, derin ve dipsiz.

✦ ✦ ✦

O saatlerde Cediger ordugâhında bir çığlık koptu; Toltoy, ter içinde, kendi böğrünü tuta tuta uyanmıştı. Otağına Çınkoco çağrıldı; Toltoy'un yüzü, ölü yüzü gibiydi.

— Bir düş gördüm, dedi, sesi titrek. Kırçıl atlı bir oğlan; üstü baştan aşağı demir, göğsünde ak zırh, elinde sırlı bir mızrak. Daha bıyığı terlememiş bir çocuk; ama gözleri... gözleri Manas diye bildiğimiz o eski dehşet. Mızrağını böğrüme sapladı; kanım kum gibi aktı, canım kuş gibi çıktı. Uyandım, böğrüm hâlâ sızlar. Çınkoco, ağam, beni dinle: Ayçürök'ü almayalım. Manas'tan kalan oğul var; ocağı sönmemiş, közü küllenmemiş. Düş yalan olsa böğrüm sızlamazdı.

Çınkoco kükredi; korkak sözü onun otağında barınmazdı.

— Düşten ordu mu bozulur? Kadın gibi düş yorup er meydanından mı kaçalım?

Toltoy başını salladı; ağır ağır, inatla salladı.

— Sen Manas ocağını bilmezsin, ben bilirim, dedi. Sana bir eski hikâye anlatayım da o ocağın ateşi neymiş gör. Kökötöy'ün aşını dinle.

Ve Toltoy, gecenin ortasında, kaygısını hikâyeye sarıp anlatmaya başladı; destanın içinde bir destan açıldı.

Taşken'de, dedi, Kökötöy adlı bir han vardı; malı kırk ambara sığmaz, yılkısı kırk vadiyi doldurur, eşi benzeri görülmemiş bir zengin. Öz oğlu yoktu; bozkırda bulunmuş bir oğlanı bağrına basmış, ad koymuş, büyütmüştü: Bokmurun. Kökötöy ölünce bu şımarık oğul, babasına görülmemiş bir yas toyu, bir aş vermeye girişti; öyle bir aş ki adı yedi iklime yayılsın, gelen ağırlansın, gelmeyen pişman olsun.

Bilge Koşoy, o dağ gibi ihtiyar, oğlanı karşısına aldı; öğüt verdi: aşın yeri güzel, niyetin ulu, dedi; ama Kıtay yakın, Koñurbay aç kurttur; Manas'a danışmadan, Manas'sız bu aş verilmez; kartalsız yaylaya kuzgun iner. Bokmurun dinlemedi; gençti, malı çoktu, aklı kısaydı. Bütün elini, göçünü, sürüsünü Taşkent'ten kaldırıp Üç-Karkıra'ya, o uçsuz yaylaya kondurdu.

Sonra genç Aydar'ı çağırdı; Maaniker'e, o menzil yutan küheylana bindirdi ve dört bir yana saldı. Aydar'ın götürdüğü davet, davet değil gözdağıydı: gelen gelsin, gelmeyenin başına şu olur, malına bu olur diye tehdit üstüne tehdit. Kâfir demedi, Müslüman demedi; bütün hanlar çağrıldı. Kökçö geldi kırk bin atlısıyla; Muzburçak geldi, Ürbü geldi; yerin altını bilen Er Töştük geldi. Geldiler, geldiler; Karkıra'nın otu at diziyle, çadır ipiyle örtüldü.

Ve bir gün ufuk karardı; toz değil, ordu; bulut değil, Kalmuk. Coloy geldi; o yer çökerten balban, o kaba kuvvet, ardında Şibe elleri, ucu bucağı görünmez bir kalabalıkla Karkıra'ya indi. Geldi ve daha attan inmeden aş yerini yağma gözüyle süzdü. Bokmurun korkudan altın saçtı; yambı üstüne yambı, sürü üstüne sürü verip Coloy'u yatıştırdı. Ama bir avuç Müslüman'ın yüreğine o gün kara bir taş oturdu: bu kalabalığın ortasında bir kıvılcım çaksa, aş yağmaya döner, toy kana keser; ve bu kalabalığı zapt edecek tek ad, o aşta henüz yoktu.

Koşoy o kalabalığın ortasında ak sakalını yola yola dolaşmış, hanları teker teker yoklamıştı: Kökçö bakışını kaçırmış, Ürbü omuz silkmiş, Er Töştük yerin altını bilirim, bu işin altını bilmem demişti. Herkes aynı adı düşünüyor, kimse söylemeye cesaret edemiyordu; çünkü aş sahibi Bokmurun, o adı çağırmamakla hepsini ateşin ortasında bırakmıştı.

Toltoy sustu; otağın içinde közler çıtırdadı.

— O ad Manas'tı, dedi sonra, yavaşça. Manas gelmeden Karkıra'da kimse rahat soluk alamadı; Manas gelince Coloy bile boynunu eğdi. Şimdi düşün, Çınkoco: o adın oğlu, Ayçürök'ün eşiğinde bekliyor; ve ben düşümde, o eşikten gelen mızrağı böğrümde duydum. Hâlâ mı basalım dersin?

Çınkoco cevap vermedi; öfkesi ile korkusu, iki kurt gibi içinde boğuşuyordu. Sonunda ayağa kalktı, otağın kapısını yırtarcasına açtı, dışarıdaki ateş denizine baktı.

— Bunca eri toplayıp da düş yüzünden dağıtırsam bana Cediger'de it derler, dedi. Yedi gün dolsun; kız gelirse ne âlâ, gelmezse Manas'ın oğlu da olsa, çiltenin kırkı da yanında olsa, üstüne yürürüm. Sen düşünü sakla, Toltoy; er meydanında düş sökmez.

Toltoy başka söz demedi; ama eli, uykusunda mızraklanan böğründen o gece bir daha ayrılmadı. Otağın dışında gece ilerledi; ordugâhın binlerce ateşi teker teker söndü. Ve çok uzakta, dokuz yolun kavşağı Börü-Koy'da, Manas'ın nişan taşının dibinde, Sırnayza'sı yere saplı bir çocuk uyuyordu; kırçıl aydınlıkta zırhı belli belirsiz parlayan, düşlerde görülüp böğürleri sızlatan çocuk. Yedi günün altısı geçmişti; yarın, kavşağa ilk toynak sesleri gelecekti.

21. BÖLÜM

Kökötöy Aşı ve Er Meydanının Sınavları

— ❖ —

Karkıra'nın yaylası uçsuz bucaksızdı; göğün eteği yere değer, yerin soluğu göğe karışırdı orada. O yaz Karkıra'ya öyle bir kalabalık indi ki ırmaklar bulanık aktı, otlar dize gelmeden ezildi, dumanlar birbirine dolanıp tek bir bulut oldu. Kökötöy Han'ın ruhu için verilen ulu aştı bu; kazanlar gece gündüz kaynıyor, kesilen malın sayısını tutan kalmıyor, boz üyler bozkıra beyaz bir sürü gibi yayılıyordu. Ve bütün bu ağırlığın altında, on üç yaşında bir çocuğun omuzları vardı: Kökötöy'ün oğlu Bokmurun, babasının adını yere düşürmemek için dişini sıkmış, çocukluğunu bir kenara koymuş, konuk karşılıyordu.

Konuk dediğin de bir türlü değildi. Dost geldiği kadar düşman da gelmişti; dua eden ağızdan çok, pay arayan göz vardı. Şibe hanı Orokkır kaşlarını çatıp indi atından; Bokmurun onun önüne altın döktü, kesim hayvanı çekti, hanın çatık kaşı ancak öyle açıldı. Ardından Keçil hanı Konurbay geldi ki geldiği yerden toz değil, kin getirmişti; babası Alööke'nin kanını Kırgız'dan bilir, o kanın bedelini her sofrada arardı. Bokmurun onun da

önüne yambı yığdı, güzel sözler dizdi; Konurbay altını aldı, kinini vermedi. En sonra Mançu hanı Ezkara indi ki bir zamanlar Manas'ı Esenkan'a gammazlamış büyücü sınçıydı; adam yüzüne bakıp içindeki korkuyu okur, at sağrısına bakıp yürek ölçerdi. Onun gözü ne altında ne kesimdeydi. Gözü, bağların en başında duran, yelesi ipek, bakışı ateş, yeryüzünde eşi dengi bulunmaz tulparda, Kökötöy'den kalma Maaniker'deydi.

— Bu atı bana verin, dedi Ezkara; sesi kısıktı ama içinde yılan ıslığı vardı. Verirseniz aşınız aş olur. Vermezseniz bu yaylayı başınıza yıkarım; kazanlarınızı devirir, tuğunuzu kırar, aşınızı yasa çeviririm. Söz benimdir, süre sizindir.

Bokmurun'un çocuk yüzü kül kesildi. Maaniker babasının yadigârıydı; Maaniker'i vermek, Kökötöy'ün ruhunu ikinci kez gömmekti. Ama vermemek, şu kalabalıkta kan dökülmesiydi. Çocuk han ne evet diyebildi ne hayır; süre işlemeye başladı ve aşın üstüne o gün bir kara bulut oturdu ki kazan dumanından değildi.

Bulut yalnız gökte kalsa iyiydi. Kalmak ile Kıtay kalabalığı, sahibi genç, bekçisi az bu aşta yularını koparmıştı bir kere. Ocak başlarına çöküyor, kaynamamış kazana el daldırıyor, çiğ eti kapışıp birbirinin ağzından çekiyorlardı. Karşı duran aşçıyı dövdüler, kepçeyi kafasında kırdılar, ayran küplerini devirip keçeleri kirlettiler. Müslüman hanlar bakıştı, kimse ileri çıkmadı; çünkü Ezkara, o büyücü göz, konakları tek tek gezmiş, yiğitleri teker teker tartmış, hepsini eksik bulmuştu. Koşoy'a baktı: seksen beşinde bir ihtiyar, demişti, kemiği ağırlaşmış, günü geçmiş. Töştük'e baktı: yer altından döneli yedi gün olmuş bir yorgun, demişti, gölgesi bile dinlenmek ister. Kökçö'ye baktı ve gülmüştü yalnızca; o gülüş, kılıçtan derin yaralamıştı Kökçö'yü. Ya Manas? Manas ortada yoktu. Talas uzaktı, haber gitmemişti; ve onsuz bu yayla, çobanı dağda kalmış bir sürüden farksızdı.

Gece, çaresizlik boz üylerin arasında ayak sesi gibi dolaşırken, ak sakallı Koşoy, Bokmurun'un otağına geldi. Ateşin başına çöktü, uzun uzun ateşe baktı, sonra başını kaldırdı:

— Aş veren suçludur, balam, dedi. Kapını açtın mı, gelen her nefesin ağırlığı senindir. Ama suçun da çaresi olur. Bu kara bulutu dağıtacak yel, Talas'tan eser. Manas'a haber sal. Ayağına çabuk, yüreğine sağlam birini seç; altına da Maaniker'i çek. Maaniker'i isteyen Maaniker'in tozunu görsün.

O gece genç Aydar, tanı beklemeden Maaniker'in sırtına atladı. Bokmurun üzengisini tuttu:

— Altı günden geç kalmasın, dedi; sesi titriyordu. Altı gün doldu mu Ezkara sözünü tutar. Uç, Aydar; kuş ol, yel ol, ne olursan ol, geç kalma.

Maaniker gecenin içine bir kara yıldız gibi kaydı. Öyle bir at ki bastığı taşı tanımaz, geçtiği suyu bilmezdi; yokuşu iniş, inişi düzlük sayar, geceyi gündüze katardı. Aydar eyerin üstünde ne uyudu ne dinlendi; kurt ulusa duymadı, boran vursa görmedi, aklı yalnız altı günün hesabındaydı. Üç gün üç gecelik yolu Maaniker dürüp katladı; sabahın körü Talas'a, Manas'ın ordosunun önüne köpük içinde dikildi. At o an diz çöktü sanki; ulu tulpar bile bu koşunun ardından bir kez derin soludu.

Manas o saat avdan dönmüştü; Aydar'ın soluk soluğa döktüğü haberi dinledikçe yüzü karardı, karardıkça büyüdü. Kökötöy ölmüş, kırkını vermişler, yılını geçirmişler, aşını kurmuşlar — ve Manas'a bir çift söz gönderen olmamış. Dostluğun bundan ağır hakareti mi olurdu? Han öfkesi kabardı, Zulpukor kından yarıya çıktı:

— Beni ölüden saydılar demek! Aşa çağrılmayan Manas, habere de gerekmezdi ya! Söyle Aydar, seni şimdi burada yere sersem, kim eksik sayar beni?

Aydar dize geldi, boynunu uzattı; genç yüreği korkudan değil, yolun boşa gitmesinden titriyordu. Araya Bakay girdi, ak sakalı göğsünde, sesi derin:

— Kılıcını çocuğa kaldırma, Manas. Suç habercide değil, haberi geciktirende. Hem düşün: Ezkara Maaniker'i alırsa yarın Akkula'ya uzanır. Kökötöy'ün aşı yıkılırsa, yıkılan Kökötöy değil, Kırgız'ın yüzüdür.

Kanıkey de geldi; vakur, telaşsız, gözü uzağı görür. Ne yalvardı ne yakardı; yalnızca kapıyı açtı:

— Altı yıldır diktiğim kaftanların günü bugünmüş, dedi. Kırk çorona kırk kaftan biçtim; oku geçirmez, kılıcı sürçtürür, mızrağı kaydırır. Kırk savaş atı yemlendi, bekliyor. Öfkeni bize değil, Karkıra'daki kara buluta sakla, hanım.

Manas'ın öfkesi, yön bulan sel gibi duruldu ve güçlendi. Kanıkey'in eliyle Akolpok'u giydi ki o kaftana ok işlemez, ateş geçmezdi; Akkula'nın sırtına kalktı ki o atın soluğu boraya denkti. Bakay öne düştü, Almambet sağına, Çubak soluna geçti, Sırgak arkasını aldı; kırk çoro kırk kaftanla kuşandı, kırk at kırk yıldırım gibi depindi. Üç gün üç gece yol gittiler; Kızıl-Kıya geçidinin karını boz bulut gibi savurup Karkıra'ya indiler.

İndiler ve Karkıra onları uzaktan gördü: önce ufukta bir toz belirdi, sonra tozun içinden ak tuğ göründü, sonra tuğun altında Akkula'nın göğsü. Bir çocuk çığlık attı, bir ihtiyar ayağa kalktı; ad, ağızdan ağza yel gibi geçti: Manas geliyor, Manas! Yayla bir anda

değişti. Umudu tükenmiş Müslümanlar, ölü uykusundan dirilir gibi dirildi; kimi ağladı, kimi tekbir getirdi, kimi yalnızca "Geldi" diyebildi, başka söz bulamadı. Ocak başlarını talan eden yağmacılar, Akkula'nın tozunu görür görmez eti kazanda, kepçeyi külde bırakıp kaçıştı. Koşoy, Manas'ı bağrına bastı; ama ihtiyarın aklı hâlâ tedbirdeydi:

— Ezkara'nın gözü Maaniker'de, dedi. Atı ver, kurtul; bir at için bunca kan olmaz.

Manas başını iki yana salladı; sesi alçaktı, taş gibi ağırdı:

— Koşoy aba, sen benden yaşça ulusun, ama bunu benden iyi bilirsin: bugün Maaniker'i veren, yarın Akkula'yı verir. Yarın Akkula'yı veren, öbür gün Kanıkey'i, sonra Talas'ı, sonra tuğu verir. Verile verile biten milletin adı kalır, kendi kalmaz. Maaniker yerinde durur.

Sonra kamçısını aldı, ocak başlarına sürdü atını. Kazan devirenin sırtında kamçı şakladı, çiğ et kapışanın elinden et düştü; Kalmak'ı Kalmak'a katıp sürdü, Kıtay'ı çadırına tıktı. Ezkara karşısına dikilecek oldu; Manas'ın kamçısı bir kez havada döndü, büyücü hanın kalpağı tepesinden uçup on adım ötede toza düştü. Ezkara kalpağına bakakaldı; kalpakla beraber heybeti de yerdeydi. Konurbay atından indi, Kıtay beyleri birbiri ardınca indi; diz çöktüler, baş eğdiler:

— Suçumuz boynumuzdan büyük, dediler. Aşın hürmetine bağışla; misafirlik hakkını çiğnedik, tuz hakkını unuttuk.

Manas bağışladı; çünkü ulu aşın üstünde kan olmaz, olursa o aş sahibine değil, bozana yazılırdı. Barış kuruldu, kazanlar yeniden kaynadı, kara bulut dağıldı — dağıldı ama büsbütün gitmedi; yaylanın kıyısında, Konurbay'ın çadırı üstünde ince bir gölge gibi bekledi. Ve Bokmurun, babasının aşını nihayet aş gibi ilan etti: güreş ödülü, bin karaca deve, bin kısrak, bir çuval altın! Dellallar bağırdıkça Kıtay tarafından bir gümbürtü koptu; dağ gibi Coloy, yerinden kalkmış, kemerini sıkıyordu. O kalktı mı yer eğilir derlerdi; kalktı ve Müslüman tarafına baktı: karşısına kim çıkacaktı? Hanlar önlerine baktı, yiğitler dizlerine. Manas'ın gözü ise yavaş yavaş, bir teker bakışıyla döndü ve seksen beş yaşındaki Koşoy'da durdu.

✦ ✦ ✦

— Benden geçti, Manas, dedi Koşoy; sesinde sitem yoktu, yorgunluk vardı. Kemiğim ağır, dizim kuru. Coloy dağ, ben dağın gölgesiyim artık.

— Gölge dağdan uzundur, aba, dedi Manas. Hem senin tutmadığın kur, bizim tutamadığımız yerdir. Kırgız'ın yüzü sensin; yüz yere düşmez.

Sonra Manas, sakladığı armağanı çıkardı: bir kandagay, bir güreş kispeti ki Kanıkey onu Too-Kuygak tekesinin derisinden doksan günde dikmişti; doksan gün ıslamış, doksan gün dövmüş, dikişine sır katmıştı. Manas onu iki eliyle Koşoy'a sundu ve dünyaları titreten han, sesini bir dilenci alçaklığına indirdi:

— Al bunu, aba, giy; Coloy'un karşısına çık. Karşılığında altın istemem, at istemem. Bir tek şey dilerim: dua. Evlat duası. Cihan önümde eğildi, üç hatun aldım, ocağımda oğul sesi yok. Sen ki ak sakalın hürmetine göğün kapısını çalarsın; benim için çal.

Koşoy kandagayı aldı, giydi — giyemedi. Deri, ihtiyarın geniş kalçasına gelmedi; kopça yerini bulmadı, kispet bacakta asılı kaldı. Coloy tarafından kahkaha yükseldi. Manas'ın gözü döndü; utanç, öfkenin en delisidir. Kanıkey'e döndü, kılıca davrandı:

— Doksan gün bunun için mi harcandı? Kırgız'ı güldürmek için mi diktin bunu?

Kanıkey kılıcın karşısında kirpik kırpmadı. Öne yürüdü, kandagayın iç yüzünü çevirdi, dikişin içine gizlenmiş kopçayı — o sır düğümü — çözdü ve deri, canlıymış gibi açılıp Koşoy'un beline oturdu; ne dar geldi ne bol, sanki teke o kispet için doğmuştu. Koşoy bir kispete baktı, bir Kanıkey'e; ihtiyar gözleri ışıdı:

— Bu akılla, bu sabırla... Şir doğuracak kadınmış bu, dedi. Sonra ellerini göğe açtı; yayla sustu, kazan sustu, yel bile durdu sanki. — Dileğin kabul olsun, Manas! Ocağına od, kucağına ul versin! Doğacak oğlun adını ben koydum: Semetey'e Allah yâr olsun! Bu Semetey er olsun, kara kulak şir olsun; babasının tuğunu yerden kaldırsın, düşmanının uykusunu bölsün!

— Âmin, dedi yayla bir ağızdan; on binlerce el yüze sürüldü. Kanıkey başörtüsünün ucuyla gözünü sildi; kimse görmedi, bir Bakay gördü, o da görmezden geldi.

Sonra er meydanı kuruldu ve iki dağ tutuştu. Coloy geldi ki her adımı davul, her soluğu körük; Koşoy durdu ki kökü derinde bir ulu çınar. Tutuştular — bir gün geçti, ayrılmadılar. İki gün geçti, üç gün geçti; Coloy yükleniyor, Koşoy sökülmüyor; Koşoy çeviriyor, Coloy devrilmiyordu. Tuttukları yerden ter, bastıkları yerden toz kalkıyordu; ikisinin çevresinde meydan, dövülmüş harman yerine dönmüştü. Kalabalık uyudu uyandı, kazanlar kaynadı boşaldı; güreş sürdü. Dördüncü gün Coloy bir yüklendi, Koşoy'un dizleri yere yaklaştı; Müslüman tarafın yüreği ağzına geldi, Kanıkey perde ardında dua etti. Beşinci gün Koşoy bir çevirdi, Coloy sendeleyip toparlandı; Kıtay tarafı taş kesildi. Güreş sürdü.

Altıncı gün, gün ikindiye eğilirken, ihtiyar kurt gençliğinin bir oyununu hatırladı: Coloy bütün ağırlığıyla göğsüne abandığında Koşoy birden boşaldı, yana kaydı ve kancık çelmeyi taktı. Dağ, kendi ağırlığıyla döndü ve Karkıra'nın yeri, Coloy'un sırtıyla öpüştü. Kopan naradan kuşlar havalandı; Müslüman tarafı Koşoy'u elleri üstünde taşıdı, bin karaca deve, bin kısrak, bir çuval altın ihtiyarın önüne yığıldı; Koşoy hepsini oradakilere üleştirdi, kendine bir duayı sakladı.

Ardından tekli güreşe Kıtay'ın pehlivanı Tükübay çıktı; karşısına kimin çıkacağı sorulduğunda Kanıkey perde ardından haber saldı: "Er Agış çıksın, ben kefilim." Kadının kefil olduğu er utandırmaz derler; Agış meydana yürüdü, Tükübay'la kapıştı, bir sarsıldı, iki toparlandı, üçüncüde Kıtay pehlivanını kuşağından kavradığı gibi göğe kaldırdı ve kara kayaya çaldı. Kaya çatladı mı pehlivan mı çatladı, bakan seçemedi; Tükübay ikiye bölünmüş, meydan tamam olmuştu.

O akşam otağa Oogan hanı Akun geldi; yüzünde av görmüş adamın değil, keramet görmüş adamın ışığı vardı.

— Manas, dedi, avda bir çocuk buldum; kuğu kanadından düşmüş gibi, peri kızı derler, adı Ayçürök. Ben onu öz kızım bilip büyütüyorum. Koşoy'un duası boşa gitmez; senin bir oğlun doğacak. Gel, beşik kertme edelim; benim Ayçürök, senin doğacak arslanına yazılsın. Sen ölsen sözün kalsın, ben ölsem antım kalsın.

Manas, Bakay'a baktı; Bakay başını eğdi: "Söz, maldan ağırdır." Yedi yüz at çekildi, bel dünürlüğü bağlandı; iki han kucaklaştı. O gün Karkıra'da kimse bilmedi ama destanın yarınki yolu — Semetey'in yolu, Ayçürök'ün yolu, ve o yol üstünde dökülecek kanlar — o akşam, bir tas kımızın başında çizildi.

Sonra ulu yarış geldi. Baygaya at yazıldı, yazıldı, yazıldı: yedi bin kırk üç at! Başta Manas'ın Akkula'sı, Coloy'un Açbuudan'ı, Töştük'ün yer altı görmüş Çalkuyruk'u; ve kimseye sormadan, gizlice yazdırılmış bir kara at daha: Konurbay'ın Algara'sı. Bakay yarış yolunu kendi gezdi; uzak dönemeci, Akkula'nın soluğuna göre tâ Celpiniş'e dikti: "Kısa yolda her at uçar; uzun yolda yürek koşar," dedi. Atlar sayıldı, kulakları imlendi, binicileri çocuklardan seçildi; sonra dellal bağırdı ve yedi bin kırk üç at, tek bir gövde gibi koptu, toz olup ufka aktı. Toz dinince yaylada bir boşluk kaldı ki yürek dayanmaz; yayla, dönüşe kadar boş durur mu — er sayışı ilan edildi: mızraklı teke tek.

Ve Kıtay tarafından, Algara'nın yedeğinde değil sırtında, kara zırhlı bir gölge çıktı meydana: Konurbay. Babası Alööke'nin kanını o meydanda arıyordu.

— Manas'tan başkası yorulmasın, diye bağırdı. Alacağım onun boynundadır.

Manas, Akkula'yı yarışa saldığından yaya sayılırdı; döndü, Almambet'e baktı:

— Sarala'nı ver, karındaşım.

Almambet Sarala'yı verdi ama gözü karardı: "Konurbay'ı tanırım, oyunu boldur; sakın ha, göğsünü açık tutma." Kanıkey'in giydirdiği Akolpok sırtında, Sarala altında, Manas meydana indi. İki tulpar birbirine aktı; mızraklar kalkanlarda gümledi, kırıldı; yenisi verildi, o da kırıldı. Altmış mızrak kırıldı o gün; altmışıncıda Manas, Konurbay'ın kalkanının yalpasını yakaladı, mızrağını göğsüne dayayıp yüklendi ve Keçil hanı, Algara'nın sırtından söküldüğü gibi toza oturdu. Yayla inledi. Töre bellidir: düşenin atı, düşürenin ganimetidir. Algara'yı Manas'ın önüne çektiler; Manas atın yelesini bir okşadı, sonra dizginini Konurbay'a uzattı:

— Al atını. Ben babanın kanına girmedim; sen de kinini toza göm. Er dediğin, yıkıldığı yerden atsız kalkmasın.

Konurbay dizgini aldı, baş eğdi; ama başını eğerken gözlerini kimse görmedi. Almambet gördü. Manas'ın yanına geldi, sesi acıydı:

— Atı verdin, kini bağışladın sandın. Manas, ben o toprakta doğdum, o suyu içtim; bilirim. Bu Konurbay ölmedikçe Kırgız'ın işi onulmaz. Bugün bağışladığın, yarın başına gelir.

Manas cevap vermedi; bağışlamak, onun tabiatında kılıçtan derindi. Ama Almambet'in sözü, kulağının dibinde, yıllarca sürecek bir uğultu gibi kaldı.

Cambı atışına sıra geldi: göğe dikilmiş sırığın ucunda, ipe asılı bir gümüş yambı; kim indirirse onun. Binlerce nişancı geldi geçti; ok şaştı, kurşun sürçtü, gümüş salındı durdu. Sonra kırk çoro dizildi; her biri bir ipi kesti — ip ip inceldi, gümüş bir kıl payında asılı kaldı ve son ipi Manas'ın atışı kopardı. Yambı toza düştü, alkış göğe çıktı; Kıtay tarafında ise kaşlar düğümlendi. Bakay o kaşları okudu ve Almambet'i kenara çekti:

— Yarışın dönüşü var daha. Kıtay hile kurar; dönemeçte at ürkütür, yem döker, ok atar. Sen onların dilini, kılığını bilirsin. Var, yolu tut.

Almambet, atası Çılaba'dan kalma Kıtay kaftanına büründü, saç ördü, kalpak değişti; kendi anası tanımazdı o kılıkta. Dönüş yolunun en dar boğazına gitti, öndeki atların yanı sıra sürdü ve dört dilde — Kıtayca, Kalmakça, Soloonca, Şibeece — nara üstüne nara attı: "Yol açın! Ulu yarışa el uzatanın eli kurusun!" Pusuya yatan, onu kendinden sanıp durakladı; yem dökenin yemi elinde kaldı. Ve boğazdan ilk çıkan toz bulutunun içinden,

gerili yay gibi bir gövde göründü: Akkula! Açbuudan ardında, Çalkuyruk onun ardında; Akkula, Karkıra'ya tek başına girdi, sahibinin narasını duyunca son bir silkinip ipi göğüsledi. Bokmurun ödülü saydırdı; mal, dağın eteğine bir tepe gibi yığıldı.

Ama o tepeye iki çift göz, kurdun koyuna baktığı gibi bakıyordu: Konurbay ile Coloy, atlarının üstünde, sessiz, hesaplı — beklemekteydiler.

✦ ✦ ✦

Ödül daha sayılıp bitmeden Kıtay-Kalmak kalabalığı bir uçtan koptu. Konurbay'ın işareti, Coloy'un narası, Boroonçu ile Ilama'nın sürüleriydi; bekçiler kamçı altında ezildi, develer sürüldü, kısraklar dağıtıldı, altın çuvalı ata yüklendi. Müslüman hanların dili damağına yapıştı; içlerinden biri, ak sakalını sıvazlayıp fısıldadı: "Yedi kurt bir tayı dalarsa, leşini kor mu? Boyun eğelim; mal gider, can kalır."

O söz, Manas'ın kulağına değdi ve han, o güne dek kimsenin duymadığı bir sesle kükredi:

— Atım cılız diyenin atını keser, yerim! Mal, namusun gölgesidir; gölgesini kaptıran, kendini kaptırır. Kim er ise ardıma düşsün!

Ve tek başına sürdü. Akkula, yağmanın ortasına bir yıldırım gibi düştü; Manas'ın kamçısı önce Konurbay'ın kalkanında gümledi, sonra dönüp Coloy'un çenesini yardı; dağ gibi balban, kanını avucuna tükürdü. Ardından yayla, kırk yıldır bilenen bir bileğin sesiyle doldu: Almambet sağ kanadı, Çubak sol kanadı ezdi; Bakay ortayı yardı, Sırgak kaçanın yolunu kesti; kırk çoro kırk yerden girdi. Kalmak, Kıtay'a karıştı; Kıtay, kendi tozunda boğuldu. Almambet, ırmağın öte yakasına geçmiş kaçan Coloy'u gördü; yayını kurdu, suyun üstünden bir ok saldı ve ok, Açbuudan'ın döşüne saplandı. Ulu at, suyun kıyısına devrildi; Coloy yayan kaldı ki dağın yayan kalması, yıkılmasından beterdir. On bin ocaklı Kalmak o gün ezildi; sürülen mal bin katıyla geri alındı, bekçilerin öcü fazlasıyla çıktı. Kökötöy'ün aşı, kanla başlayıp kanla bitecekken, Manas'ın kamçısıyla töreye döndü; Bokmurun, babasının ruhuna el açtığında, on üç yaşın omuzları artık bir hanın omuzlarıydı.

İşte böyle olmuştu. Kökötöy'ün aşı böyle verilmiş, Karkıra bunları böyle görmüştü.

Ama bu sözlerin söylendiği yer Karkıra değildi; o günlerin üstünden çok sular akmış, Manas kara yere girmiş, Talas'ta oğlu Semetey tuğ kaldırmıştı. Kıssa, Cediger ilinin konak

evinde, bir kış gecesi anlatılıyordu; ateş küllenmiş, dinleyenlerin kımızı ayaklarında soğumuş, kimse yerinden kıpırdamamıştı. İhtiyar, kopuzunu dizine yatırdı ve gözlerini, baş köşede oturan, gözleri hırsla parlayan adama — Şıgay oğlu Çınkoco'ya dikti: — Bu kıssayı sana ibret diye anlattım, bek. Ele gidecek mala, ele yazılmış kısmete uzanan elin ne olduğunu Karkıra'da gördün işte. Kökötöy'ün aşını yağmalayanların atları öldü, yüzleri düştü. Sen de şimdi Akun Han'ın kızına, Semetey'e beşikten yazılmış Ayçürök'e göz diktin. Vazgeç. Manas öldü ama tuğu yerde değil; Talas'ta Semetey oturuyor, yanında Külçoro ile Kançoro, ardında Bakay.

Çınkoco kımız tasını bir dikişte boşalttı, tası ateşe fırlattı:

— Manas'ın devri geçti, ozan. Dua başkasına, kız bana. Ayçürök'ü alacağım; gerekirse Oogan'ı başına yıkarım.

Söz döndü dolaştı, Cediger hanı Toltoy'un önüne geldi; Çınkoco ondan ordu, omuz, ortaklık istiyordu. Toltoy önce ağır oturdu:

— Semetey'e dokunma, dedi. Bakay'a dokunma. O ocaktan ateş alan yanmadı mı hiç? Karkıra'yı sen de dinledin.

Ama Çınkoco'nun dili yılan diliydi: korkak, dedi; Cediger'in hanı kadın yürekliymiş, dedi; sofrada söyledi, avda söyletti. Taş, deleceği yeri bilir; korkaklık taşı Toltoy'u alnından vurdu. Han, ağzına rakıyı dayadı, içti; içtikçe içindeki basiret söndü, yerine kara bir ateş oturdu. On iki kat ok geçmez kaftanını kuşandı, tulparı Surkoen'i çektirdi. Üzengiye basarken bir an durdu; yüreğinin dibinden bir ses, soğuk bir el gibi geçti: "Bugün varırsam, ölürüm." Vardı gene de; er sözünden dönmek, ölümden ağır gelmişti ona. Surkoen'in başını Oogan yoluna çevirdi ve karanlığa sürdü.

Oysa Oogan'da, ak saray perdesinin ardında, Ayçürök uyumuyordu. Peri kızıydı o; kuğu donuna girer, rüzgârın getirdiğini rüzgârdan önce duyardı. O gece yüreğine bir sıkıntı düşmüş, pencereden yıldızlara bakmıştı: yıldızın biri kararmış, karayel ters esmişti. Kötülük yoldaydı; kız bunu, adını bilmeden bildi. Ellerini açıp dua etti, duasını göğe saldı ve Talas ile Oogan arasına, dağları yutan, yolu silen büyülü bir sis indirdi. Toltoy o sisin içinde yolunu şaşırdı; Surkoen kulaklarını dikip durdu, ileri gitmedi. Ve sis bir aralandığında Toltoy, karşısında bir çocuk gördü: bir kaya dibinde, taşı yastık edinmiş, uyuyan on iki yaşında bir çocuk. Yanı başında otlayan at ise... Toltoy'un kanı çekildi: Taybuurul'du o, Semetey'in tulparı. Taş yastıkta uyuyan da Almambet'in oğlu Külçoro'ydu.

Çocuk, at kişnemesiyle uyandı; uyanması ile doğrulması, doğrulması ile silaha davranması bir oldu. Manas'tan kalma Akkelte'yi — o ulu tüfeği — kaldırdı, göğe boşalttı; dağlar gümledi, sis titredi. Ve çocuk gırtlağından, çocuğa yakışmaz bir nara koptu:

— Manas! Manas!

O ad, o sisin içinde bir ordu oldu. Toltoy'un büyülenmiş gözüne, vadinin ağzından çıkan alaylar göründü: önde Manas, ak tuğ altında; sağında Bakay, solunda Almambet, ardında Çubak — ölüler dirilmiş, Karkıra'nın bütün heybeti üstüne yürüyordu. Yüreği koptu bahadırın; Surkoen'in başını çevirdi, kaçtı. Külçoro, Taybuurul'a atladı, ardına düştü; kovaladıkça güldü, güldükçe seslendi:

— Kaçma, bek, kaçma! Güvey gelmiştin hani? Kaçan güvey olur mu; dünürün böyle mi karşılanır?

Yetişti ve babası Almambet'ten kalma sır mızrağı — ejder zehrine altı gün yatırılmış o kara demiri — savurdu; mızrak, Toltoy'un kuyruk sokumuna saplandı. Han, acıdan iki büklüm oldu ama ecel de bir yol dener: dönüp kılıcını çocuğa kaldırdı — kaldırdı ve eli havada kaldı; sanki görünmez bir el, Tanrı'nın eli, bileğini kavramıştı; kılıç inmedi. O anda, sisin ıslattığı dizgin Külçoro'nun avucundan kaydı; Taybuurul kösteklenir gibi sendeledi, bir solukluk açıldı ara — ve yaralı han, o bir solukta canını kurtarıp sisin içinde kayboldu.

✦ ✦ ✦

Toltoy, Cediger iline yarı ölü vardı; kuyruk sokumundaki yara, ejder zehriyle kararmış, sancısı iliğe işlemişti. Cediger otacıları başına üşüştü; hacamatla kara kanı aldılar, yaraya üpü dediler ilaçtan bastılar, kırk gün baktılar; han ölümün eşiğinden döndü. Döndü dönmesine, ama ilk sözü şükür olmadı, lanet oldu. Çınkoco geldi baş ucuna; iki bek birbirine girdi:

— Senin yüzünden, dedi Toltoy; korkak diyen dilin kurusun. Beni sarhoş edip yola saldın; karşıma çıkan bir çocuktu, bir çocuk — ve ben Cediger hanı, kuyruk sokumumdan vuruldum!

— Er olsaydın, dedi Çınkoco, çocuktan kaçmazdın. Yaranı çocuğa değil, kendi yüreğine sor.

Sövüştüler, lanetleştiler; ama kin, ortak oldu mu düşmanlıktan sağlamdır. İkisinin kini de Talas'a, Semetey'e, Ayçürök'e akıyordu. Yataktan kalkan Toltoy, bu kez rakısız, ayık ve

soğuk bir öfkeyle ordusunu topladı: Tölök öne düştü, Tölöbay sancak aldı, Kalça sağ kolu, Kadırbay sol kolu tuttu; Cediger ile Çınkoco'nun kalabalığı birleşince yürüdükleri yerde yer ezildi, su bulandı. Ordu, Ayçürök için, Oogan üstüne yola çıktı.

O saatlerde Talas'ta tan yeri ağarıyordu. Külçoro, sisin ve kaçan dizginin utancıyla, gece boyu at sürüp ordoya vardı; Semetey, tanın alaca ışığında onu karşıladı, atından iner inmez bağrına bastı:

— Utanma, karındaşım, dedi. On ikisinde Toltoy'u kaçıran, yirmisinde kimi kaçırmaz? Dizgin kaydıysa, kayan dizgindir; senin elin doğru tutmuş. Baban Almambet bugün sağ olsaydı, seni alnından öperdi.

Külçoro'nun gözü doldu, doldu ama akmadı; Almambet'in oğluydu, yaşını içine akıtırdı. Yalnız başını kaldırdı, tan yerine baktı: — Bir daha karşıma çıkarsa, dedi, dizgini dişimle tutarım. Tam o sırada ufuktan bir toz göründü; Acıbay'dı gelen, atının ağzı köpük içinde:

— Semetey! Cediger kalktı; Toltoy ile Çınkoco, Tölök'ü, Tölöbay'ı, Kalça'yı, Kadırbay'ı öne katmış, yeri ezerek Oogan'a yürüyor. Ayçürök'ü zorla alacaklar; Akun Han'ın kapısı kara duman!

Semetey bir an gözlerini yumdu. Karkıra'yı düşündü mü, kendisi daha doğmadan adını koyan Koşoy'un duasını mı, yedi yüz atla bağlanan o eski bel dünürlüğünü mü, hiç görmediği babasını mı — kimse bilmedi. Ayçürök'ü görmemişti daha; ama insan, kendine beşikten yazılanı görmeden de yüreğinde taşır. Sonra sessizce ırmağa indi, abdest aldı; keçenin üstünde iki rekât namaz kıldı, avuçlarını yüzüne sürdü. Kalktı; Kanıkey'in eliyle babasına giydirdiği, babasından kendine kalan Akolpok'u sırtına geçirdi — kaftan, sahibini tanır gibi omuzlarına oturdu. Zulpukor'u kuşağına çaldı; kılıç kınında bir kez inledi. Taybuurul çekildi, kırk yiğit atlandı; ve Semetey, yüzü Oogan'a, yüreği Ayçürök'e, üzengiye basarken yalnızca şunu dedi:

— Babamın sofrasını yağmalayanların sonunu Karkıra gördü. Ayçürök'e uzanan elin sonunu da dünya görsün.

Atlar depindi, toz kalktı; Talas'ın üstünde, tıpkı bir zamanlar Karkıra'nın üstünde olduğu gibi, savaş kokan bir sabah yükseliyordu.

22. BÖLÜM

Ayçürök Uğruna Savaş ve Beecin Yolu

— ❖ —

Haber, Talas'a rüzgârdan önce düştü. Keñ-Kol'un ağzında yılkı kişnedi, itler ulumaya durdu, boz üylerin keçe kapıları birer birer aralandı; çünkü uzaktan, toz koparıp gelen bir atlının karaltısı görünmüştü. Gelen, dili bal, sözü ok Acıbay'dı; Manas'ın ordasında hatiplik etmiş, ağzından çıkan lafı kırk boyun kulağına ulaştırmış ihtiyar dil ustası. Atının ağzı köpük içindeydi, kendi sakalı tere batmıştı; eyerden inmeden bağırdı:

— Semetey nerede? Manas'ın dölü, Kanıkey'in emziği nerede? Uyuyorsa uyandırın, av ise çağırın; söz getirdim, sözüm ağır!

Semetey ordanın önüne çıktığında Acıbay dizini yere vurup soluk soluğa döktü içindekini: Şıgay oğlu Çınkoco ile Cediger'in hanı Toltoy, ikisi bir olup Ayçürök'ü zorla almak sevdasına düşmüş; Han Akun'un Afgan yurdunu çepeçevre kuşatmış, keregeyi kırmış, uğu devirmiş, gelini kızı ağlatmış. Oogan elinin dumanı göğe direk olmuş; Akun

kan, ak sakalını yolarak "Manas'ın oğlu yok mu, beşik kertme sözü yok mu" diye dört yana çığırtkan salmış.

Acıbay soluklandı, sözünün kalanını da döktü: kuşatanların biri kara niyetli bir büyücüymüş, Kakan illerinde okumuş, gökle oynarmış; öteki, Cediger'in azman hanı, gücüne güvenip töreyi çiğnermiş. Akun kanın askeri az, umudu azmış; kale içinde su daralmış, çocuklar ağlaşırmış. Bunu derken ihtiyar hatibin sesi çatladı; çünkü söz taşımak kolay, dert taşımak zordu.

Semetey'in yüzü önce taş kesildi, sonra o taşın altından bir kor yürüdü. Beşikteyken ad koyulmuş, gökte kuğu donunda uçarken kendisini bulmuş Ayçürök'ün üstüne it sürüsü çökmüştü demek. Genç töre bir söz etti, o kadar:

— Keregeyi kıranın kaburgasını kırarım. Uğu devirenin ocağını deviririm demem; ocağını söndürürüm.

O gece orda uyumadı. Kanıkey, oğlunun sırtına Akolpok'u kendi eliyle geçirdi; iğnesini kırk kız kırk gece batırmış olduğu o savaş kaftanı, oka söz geçirmez, kılıca yol vermezdi. Semetey, babasından kalan mirasları bir bir kuşandı: gökten indi denen boz kuşağı beline doladı, kana doymaz Zulpukor'u soluna astı, uzağa erişip şaşmaz değen Akkelte'yi omzuna aldı; topal usta Bölökbay'ın onarıp sırladığı sır mızrağı avucunda tarttı. Her birini alırken içinden babasının adını andı; sanki demir değil, ata soluğu kuşanıyordu.

Ayçürök'ün eyerlediği Taybuurul kapıda bekliyordu — o at ki kulakları bıçak gibi dik, sağrısı dağ yamacı gibi geniş; yeri teptiğinde toprak inler, şahlandığında gölgesi bir oba örterdi. Semetey üzengiye basıp bindi, dizginini bir kez çekti; at, sahibinin yüreğindeki koru sezmiş gibi ürperip kişnedi.

Yanına aldıkları şunlardı: Almambet'in dölü Külçoro — gözü açık, dili tatlı, yüreği ateş; Çubak'ın oğlu Kançoro — omzu kalın, bakışı derin, içi kimseye açık değil; Bakay'ın oğlu Baytaylak, Sarı Han'ın yiğidi Kalık, Camgırçı'nın Şayımbet'i. Altı atlı, gün doğmadan Talas'tan çıktı; ardlarından iki ananın duası, önlerinden bozkırın yeli gitti.

Yol uzundu, dert kısa gösterdi. Aç kurt yürüyüşüyle gittiler; gündüz bulutu, gece yıldızı yoldaş edindiler. Oogan sınırına vardıklarında gördüler ki söz yalan değil: Akun kanın yurdu duman içinde, Cediger'in on binlik ordusu ova yüzünü karınca gibi kaplamış; Toltoy'un tuğu bir tepede, Çınkoco'nun kara çadırı bir başka tepede kurulmuş, ortada Ayçürök'ün ak ordası bir kuşatılmış kuğu gibi büzülmüştü.

Kalenin içinde, bir burcun gölgesinde Ayçürök duruyordu. Kırk gündür gözü yolda, kulağı yeldeydi; kuşatmanın her sabahı bir umutla açılıyor, her akşamı bir korkuyla kapanıyordu. O sabah, ufkun kıyısında altı karaltı belirdiğinde önce inanmadı; sonra en öndeki atın yeri tepişini gördü — o tepişi bilirdi, o atı kendi eli eyerlemişti. Taybuurul geliyordu. Ayçürök'ün dizleri çözüldü; burcun taşına tutunup ancak durdu ve içinden yalnız bir söz geçti: geldi.

Semetey, Taybuurul'u bir yalın kayanın üstüne sürüp durdu. Aşağıya baktı; on bini gördü, kaşı oynamadı. Yalnız sesini bozkıra saldı, sesi gök gürültüsü gibi ovada yuvarlandı:

— Cediger! Ben Manas oğlu Semetey'im! Nikâhlımın kapısına ordu süren, döşeğime göz diken kim ise çıksın; kanı bana helâl, kemiği kurda armağan olsun!

Ordu bir an dalgalandı, sustu; sonra Toltoy'un davulları dövülmeye başladı ve kızıl kıyamet koptu.

Külçoro solda Toltoy'un saflarına daldı; kılıcının önünde saf, orağın önündeki ekin gibi yattı. Daldığı yerden bir çığlık yükseliyor, çıktığı yerde bir boşluk kalıyordu; on altısında bir oğlandı ama kılıcı, babası Almambet'in bileğini hatırlıyordu sanki. Kançoro sağda Tölök'ün ordusunu yardı; mızrağını sapladığı yerden geri çekmiyor, atının göğsüyle adam deviriyordu; az konuşur, çok kırardı, kırdıkça yüzü değişmezdi. Baytaylak babası Bakay'ın öğrettiği gibi dövüştü — telaşsız, ölçülü, her vuruşu hesaplı; Kalık ile Şayımbet iki yandan ok yağdırıp kaçanın yolunu kesti. Semetey ortaya, en kalın yere vurdu. Taybuurul'un daldığı yerde at ölüsü dağ gibi yığıldı; Zulpukor bir indi bir kalktı, indiği yerde tuğ devrildi, kalktığı yerde kelle uçtu. Üç kez daldılar, üç kez çıktılar, üçüncüsünde Cediger'in yüreği koptu; ova kan içinde kaldı, kaçanın ardı kesilmedi.

Ama zafer, ucuz ete konan kuş değildi. Kakan illerinde büyü öğrenmiş, kırk hile bilen Çınkoco, kara çadırından çıktı; elinde Almambet'ten kalma, nice zaman önce el değiştirmiş yada taşı vardı. Taşı avucunda çevirip okudu, üfledi, göğün damarını buldu. Gündüz gece kesildi. Kara duman ovaya çöktü, göz gözü görmez oldu; dolu, yumruk gibi indi, at ürktü, er şaşırdı. Semetey o dumanın ortasında yalnız kaldı; oku tükenmiş, barutu ıslanmış, sesi yoldaşlarına ermez olmuştu. Çınkoco dumanın içinde çomağını savurdukça genç törenin başı dönüyor, tulgası çınlıyor, dünya kulaklarında uğulduyordu. Taybuurul bile şaşırmıştı; sağa dönse dolu, sola dönse duman; toynağının altında toprak kayıyor gibiydi. Büyücünün gülüşü dumanın içinden bir çakal sesi gibi geliyor, bir sağdan bir soldan dolanıyordu:

— Manas'ın dölü! Baban da böyle bunalmıştı Kakan'ın önünde; sen kim oluyorsun? Gel, diz çök; belki canını köpeklerime bağışlarım!

Semetey bir an, bir kısacık an, "burada mı kalırım" dedi içinden; sonra babasının adı geldi aklına, dişini sıktı, Zulpukor'u iki elle kavrayıp dumanın içinde dimdik durdu.

Külçoro o dumanı dıştan gördü, yüreği ağzına geldi. İçeri dalsa kılıç kâr etmez; büyüye demir işlemezdi. Bir hendeğin ardına yattı, Akkelte'yi doğrulttu, ama eli titredi: duman içinde ya yanlış vurursa? Ya Semetey'e... Gözünü yumdu, Manas'ın ruhuna yalvardı:

— Arbak, ata ruhu! Sen yol göster; kurşunum haklıyı bulsun, haksızı yıksın. Manas atam, oğluna kıydırma bana!

Duman bir soluk aralandı; aralıkta Çınkoco'nun kara kalpağı göründü. Akkelte bir kez konuştu. Yaman Koco, çomağı havada, küt diye düştü; yada taşı avucundan yuvarlandı, gök birden duruldu, dolu kesildi, güneş utana utana yeniden çıktı. Külçoro yerinden bir tazı gibi fırladı, düşenin göğsüne çöktü, boğazına bıçağı çaldı:

— Büyün kursağında kalsın; Almambet'in taşını çalan el, işte böyle kurur!

Ardından Tölök'ü getirdiler; direnmedi, dizleri tutmadı. Kurbanlık koç nasıl kesilirse öyle kesildi; kanı, kırdırdığı keregelerin öcü olarak toprağa aktı.

Toltoy'a gelince — Cediger'in koca hanı, karılar gibi çığlık atıp kaçtı. Ardına düşen, dokuz yaşından beri onun alayını, hor sözünü yutmuş Külçoro'ydu. Kovalarken sesi Toltoy'un ensesinde çınladı:

— Dur, han! Nereye, koca han? Hani dokuz yaşımda "Almambet'in öksüzü" diye gülüyordun; gül de duyayım! Hani "Kıtay dölü çoro mu olur" diyordun; dön de yüzüme söyle! Öksüzün atı arkanda, han; öksüzün kılıcı ensende!

Yetişti; atının kuyruğuna çala kılıç sürtündü, sonra dizginini kesip devirdi. Tam bıçağı çalacakken Semetey yetişti; Toltoy toza belenmiş, yalvarır gözlerle bakıyordu. Semetey bir Toltoy'a baktı, bir çorosuna; sonra dizginini çevirdi:

— Bunun kanı senin, Külçoro. Dokuz yaşından beri sana ettiği her hor sözün bedelini kendi elinle al; ben karışmam.

Külçoro aldı. Toltoy'un tuğu o gün devrildi, adı o gün silindi.

Akşam, ganimet bölüşüldü. Yedi yüzer mal sayıldı, silah yığıldı, esir dizildi. Toltoy'un altında büyüdüğü küheylan Surkoen ortaya çıkarıldığında Kançoro'nun gözü o ata takıldı; yürüdü, yularına el attı. Ama töre gereği baş ganimet, baş vuran ile kan hakkı alanındı; Surkoen Külçoro'nun payına yazıldı. Kançoro bir şey demedi. Elini yulardan çekti, geri durdu, yüzü bir şey söylemedi. Ama içinin ta derinine, kimsenin görmediği o karanlık kuyuya, ilk yadlık damlası o akşam düştü. "Ben Tölök'ün ordusunu yardım," diyordu

içindeki ses, "benim payım neden hep ikinci?" Ses alçaktı, kimse duymadı; kendi bile tam duymadı. Damla küçüktü; kuyu derindi. Ve derin kuyuya düşen damla, bir gün taşacağı günü sessizce bekler.

Han Akun, kırılan keregesini unutup toy kurdurdu. İhtiyar han, damadının elini iki avucuna alıp gözyaşı içinde şükretti: "Manas'ın sözü yerde kalmazmış; beşik kertmenin hakkı ödenirmiş." Mollalar getirildi, nikâh kıyıldı; gökte kuğu donunda uçup eşini kendi gözüyle seçmiş Ayçürök, Manas oğlu Semetey'e ak nikâhla bağlandı. Gelinle güvey ilk kez yan yana oturduğunda ikisi de konuşmadı; kuğuyu vuran avcı ile avcıyı seçen kuğu, sözün bittiği yerde birbirine baktı. Kırk gün toy sürdü demezler de ne desinler; Afgan eli, kuşatmanın korkusunu düğünün dumanıyla üfledi. Göç günü geldiğinde altmış kızıl fil çöktürüldü, sırtlarına altın yükletildi; yedi yüzer mal önde, gelin ortada, çorolar iki yanda — kervan gün batısına, Talas'a yürüdü. Yol boyu obalar kervanı görmeye döküldü; filleri ömründe görmemiş çocuklar korkuyla güldü, ihtiyarlar "Manas'ın devri geri mi geldi" diye birbirine sordu. Ayçürök beyaz devesinin üstünde, yüzü örtülü, gözü açık gidiyordu; ara sıra göğe bakıyordu — bir zamanlar kuğu donunda uçtuğu, eşini yükseklerden seçtiği o göğe.

Ayçürök, Talas'a girerken Manas'ın diktiği bağın gölgesinden geçirildi; töre böyleydi, ata gölgesi geline kut sayılırdı. Kanıkey gelinini bağrına bastı, Çıyırdı'nın ocağında od tazelendi. O gece Talas'ta ışıklar geç söndü; kımız sağıldı, koç kesildi, ozanlar Manas'ı anıp ağladı, Semetey'i övüp güldü. Kimse, düğün dumanının ardında bekleyen kara bulutu görmedi.

✦ ✦ ✦

Devran döndü, mevsim geçti. Talas'ta atlar semirdi, kuzu meledi, kımız köpürdü; el esen, yurt aman oldu. Vuruşacak düşman kalmayınca yiğidin bileği kaşınır derler; Semetey'in kaşınan bileği değil, kanayan yarasıydı. Geceleri uykusu bölünüyor, gündüzleri avda gözü uzaklara dalıyordu. Bir akşam, ocağın başında, dizini yumruklayıp doğruldu; sesi alçak ama altı ateş doluydu:

— Babamı boğazlayan Kıtay dururken, Keçil'in hanı Koñurbay Beecin'de gerdan kırıp otururken ben burada kımız içip semiriyorum. Atamın kanı yerde kalırsa bu baş nasıl dik

gezer, bu göz kime nasıl bakar? And olsun — Beecin'e varmadan, Koñurbay'ın kanını yerde koklatmadan bu bel kuşak çözmesin, bu ağız et tatmasın!

And, boz üyün keçesine sindi; ertesi gün bütün Talas biliyordu. Yurdun ululları ordaya toplandı; söz sırası önce anaya verildi.

Kanıkey vakur oturdu, elleri dizinde; yüzünde ne karşı çıkış vardı ne rıza — yalnız, bir kez kocasını o yola uğurlamış ve o yoldan tabut gibi bir sessizlik geri almış bir kadının bilgisi. Sesinin dibinde bir sızı vardı ki keçe bile duydu:

— Oğul, andına söz demem; atanın kanı deniz olsa yutulmaz. Ama bil ki Beecin dediğin altı aylık yoldur; ortasında kırk günlük susuz çöl yatar, kum orada kemik öğütür. Çoñ-Beecin'in kırk kapısı vardır; her kapıda bir bela, her belada bin baş oturur. Baban kalın ordu ile vardı da geri kolay dönmedi. Sen yalnız yürek götürme; yol görmüş Bakay'ı başına al, orduyu bol topla, azığı dağ gibi yığ. Seferi de yaz sıcağına değil, serin güze denk getir; at güzde semiz, su güzde tatlı olur.

Sonra Bakay konuştu. Ak sakalı göğsüne inen, sözü taş yaran ihtiyar, gözlerini yumup bir vakit sustu; sustuğu yerden Manas'la Kakan'ı dövdüğü günler geçti — Almambet'in yol bildiği, Çubak'ın yarıştığı, Sırgak'ın soluk aldırmadığı o kanlı, o şanlı günler. Gözünü açtı:

— Beecin kolay lokma değildir, balam. Ben o kazanın altına odun sürdüm, bilirim; kaynadığı vakit yuttuğu eti geri vermez. Atan gibi arslan ordayken bile ucuz dönmedik. Bir yıl bekleyeceksin. Bir yılda seçme yiğit derilecek, seksen usta çalışacak, azık ve külazık hazırlanacak; kırk günlük çöle çıplak çıkılmaz. Sen bu sabrı gösterirsen, bu ak sakal sana kılavuz olur; ben ölmeden Beecin yolunu bir kez daha görürüm demek varmış.

Sarı Han da yerinden doğruldu; kadehini kaldırıp döktü sözünü:

— Namus için oğul ölmez mi? Ölür de adı kalır. Var, yiğidim; vuruşun zaferli, dönüşün esen olsun. Ak yol önünde, ata ruhu ardında olsun.

Söz bitti, iş başladı.

Bir yıl, bir soluk gibi geçmedi; bir yıl, bir bileğin taşta bilenişi gibi geçti. Talas'ta demir dövüldü, keçe basıldı, kayış kesildi; seksen ustanın ocağı gece gündüz tüttü, çekiç sesi Talas'ın günlük türküsü oldu. Dört bir yandan seçme yiğit geldi, denendi; kimi ok attı elendi, kimi güreşti kaldı, kimi atının tırnak sesinden tanındı. Kanıkey ambarları açtırdı; kurut kurutuldu, kazı hazırlandı, kırk günlük çöle dayanacak külazık — o ki bir avucu bir günlük ere güç verir — kadınların elinde dövüle dövüle yoğruldu. Ayçürök de boş

durmadı; kocasının sefer keçesini kendi eliyle bastı, ama her ilmeğe bir korku düğümlediğini kimseye söylemedi.

Semetey o yılı boş geçirmedi; Külçoro ile Kançoro'yu her sabah tan ağarmadan atın sırtına dikti. Ok atıldı, kılıç çalındı, gece yolu gözü kapalı yüründü; çünkü Bakay demişti ki Beecin'de gündüz düşmanındır, gece dostun — geceyi at gibi binmeyi öğren. Külçoro her işte öne düştü, Kançoro hiçbir işte geri kalmadı; ama öne düşenin adı söylenir, geri kalmayanınki söylenmez — ve söylenmeyen ad, kendi karanlığında büyür.

Güz yaklaşırken topal usta Bölökbay, ocağının kapısını açtı. Altı yıldır kimseye göstermeden çalıştığı, kına koyup altmış kez suvardığı işlerini bir keçenin üstüne dizdi; her birinin üstünde altı yılın isi, altmış suyun sertliği vardı.

— Şuna bak, dedi, altın yanaklı aybalta; indiği yerde tulga kâğıt olur. Şu sır mızrak seksen küheylan değerindedir; ucuna sürdüğüm suyu ben bilirim, bir de ateş bilir. Kelte'nin kundağını yeniledim, çatlağını sardım; artık eski sesiyle konuşur. Şunlar on iki kurç çelik; şu keseler dolusu da kurşundan döktüğüm mermiler. Altı yıldır bir tek dua ile çalıştım: hepsi Koñurbay'ın başına kıyamet olsun diye. Al, balam. Topal ustanın ayağı yetmez; işi yetsin.

Semetey, ihtiyarın kararmış ellerini alnına götürdü.

Yola çıkış günü Talas'ın üstüne erken bir kırağı düşmüştü. Kanıkey, yedi yılda iğneleye iğneleye bitirdiği zırhları çıkardı; dört çoroya dört heybe verdi, her heybede çopkut kürk, kuru azık, em ilaç. En son Akolpok'u iki eliyle tutup oğlunun sırtına geçirdi; bağcıklarını bağlarken parmakları titriyordu. Ağlamamak için dişini sıktı, olmadı; hıçkırığı duasına karıştı:

— Kırk gün çölde suyun tükenirse sabrın tükenmesin. Kırk kapının önünde aklın şaşmasın. Atanın ruhu sağında, Kıdır solunda yürüsün. Git, oğul... git de dön. Anan senden bir tek bunu ister: dön.

Bakay baş oldu; Külçoro ile Kançoro iki yanına katıldı. On dört yük atı bağlandı; her birinin sırtında bir yılın emeği, bir seferin umudu vardı. Talas'ın ağzına bütün el döküldü; Çıyırdı ile Kanıkey, iki ana yan yana durup ağlaştı — biri oğlunu bir kez o yola vermiş, biri kocasını; ikisinin de gözyaşı aynı toprakta aynı izi biliyordu. Argın ile Kırgız bir ağızdan uğurladı; ihtiyarlar dua okudu, çocuklar atın ardından koştu, koşamayanlar olduğu yerde kalakaldı. Toz, gidenleri örtüp aldı.

En son Ayçürök çıktı yola — kimseye sormadı, kimseyi dinlemedi. Ak maral gibi salınan hanım o gün salınmadı; saçını yolup kervanın önüne düştü, ağıtı bozkırı yaktı:

— Beecin'e sataşan sağ mı kaldı ki sen kalasın? Kırk kapının ardı ölüm, kırk günlük çölün ortası ölüm! Gittiğin yerden dönmez ol diyecek kadar yandı bu yürek — bak, ağzımdan çıkanı kulağım duyup korkuyor! Gökte kuğuyken seni seçtim; yerde dul mu olayım? Obayı öksüz, kadını karalar içinde bırakma, töre!

Semetey dizginini kısa tuttu, yüzünü çevirmedi. Sefer yolu azizdi; yola ağıt karışırsa uğur kaçar derlerdi. Bahadırın yüzü artık gün doğusuna dönüktü; gerisi, geride kalanların yüreğine emanet edildi.

✦ ✦ ✦

Ertesi konakta Ayçürök yine göründü; geceyi kestirip önlerine geçmiş, atının yularına dolanmış, yolu bedeniyle kesmişti. Ağıt yeniden başlayınca Bakay kaşını çattı: keşif yoluna ağlamak uğursuzdu, gözyaşı arkadan gelirse dua, önden giderse beddua sayılırdı. Semetey eğildi, karısının yüzüne bir tokat vurdu — sert değil, keskin; ağıdı kesecek, yolu açacak kadar. Ayçürök'ün sesi kırıldı, eli yanağında kalakaldı. Semetey bir söz söyledi yalnız, taş gibi:

— Dul kalmak istemiyorsan yolumdan çekil; dua et, beddua etme.

Ve geçtiler. Ayçürök tozun içinde, yanağında el izi, gözünde kuruyan yaş, arkalarından baka kaldı.

Yol artık yalnız yoldu; ardında ağıt, önünde bilinmez. Dört atlı ile on dört yük atı, gün doğusuna bir ip gibi çekildi; Bakay önde, yolu koklaya koklaya gidiyor, konak yerini suya, ota, yelin yönüne göre seçiyordu. Kötörmö aşıldı; belin ardından, gök ile yer arasına serilmiş masmavi Isık-Köl göründü. Bakay'ın yüzü açıldı; ihtiyar, dizginini gevşetip göle doya doya baktı:

— Yurt tutan kul gönenmez mi şu yerde? Kekliği taşta öter, maralı korukta gezer, kuğusu suda yüzer. Suyu kışın donmaz, yazın taşmaz; kıyısı kışlak, yaylası cennet. Ah, dedi, ah — insan oğlu kadrini bilse, bir bu göl yeter de artardı.

Öve öve geçtiler. Ama Beecin'in gözü uzağı görürdü; kara haber, karanlıktan önce yetişti. Kondukları konağı, Kırım oğlu Mıradıl adlı bir gözcü sezmişti; o da yada taşı bilir, göğün damarını bulurdu. Gece yarısı gök birden karardı, yıldızlar silindi; çanak gibi dolu yağmaya, kara fırtına çadırları sökmeye başladı. At ürktü, kazık koptu; kim kimi görsün, kim neyi tutsun. Fırtınanın perdesi ardında Mıradıl, on dört yük atını önüne kattı, sürdü,

gitti. Sabah olup da gök durulunca gördüler: bağlı binekler yerinde, on dört yükün on dördü yok. Kum üstünde toynak izleri gün doğusuna doğru gidiyor, sonra taşlığa girip siliniyordu; sanki atları yer yutmuş, gök örtmüştü.

Bakay çadırdan çıktı, boş kazıklara baktı, ak sakalını iki eliyle yoldu:

— At gözetmeyen çoro mu olur? Gözünüz nerede idi, uykunuz ne biçim uyku! Bir yılın emeği, bir seferin azığı bir gecede gitti! — Sonra ihtiyarın öfkesi yasa döndü; Manas'ı andı, sesi titredi: — Sen olsan böyle mi olurdu, arslanım? Senin konağına yel bile sormadan giremezdi...

Bir vakit ağladı; sonra silkindi, çünkü yol adamıydı, yolun töresini bilirdi:

— Yiten at bulunur; gidene yakınmakla çare bitmez, azık bitmez. Kalanı sayın, yükü denk edin; düşenin ardından bakan, kalanı da düşürür. Yürüyün.

Yürüdüler. Tekes'in belleri aşıldı, Altay'ın sırtları geçildi; yol, Çon-Cıldız'ın kutlu konaklarına düştü. Orada ihtiyarın eski derdi depreşti: bu taşlarda Manas'la oturmuş, bu sularda Almambet'le abdest gibi serinlemiş, bu otlarda Çubak'ın atı otlamıştı. Şu kayanın dibinde Sırgak gülmüş, şu pınarın başında Almambet geleceği okur gibi suya bakmıştı; hepsi gitmiş, taş kalmıştı. Taş kalır; taşın yanında bir de hatırlayan kalırsa, o taş ağırlaşır. Bakay bir kayanın dibine çöktü; gözyaşı bin dere olup sakalından aktı:

— Arslanım, dedi, hepiniz nereye gittiniz? Ben ne günahkâr başım ki hepinizi gömdüm de kendim kaldım; şimdi oğullarınızı aynı yola götürüyorum...

Kimse yanına varmadı; yiğitler ateşi uzağa yaktı, ihtiyarı yasıyla yalnız bıraktı. Sabah, Bakay her sabahki Bakay'dı; yalnız gözlerinin kıyısı bir gece daha çökmüştü.

✦ ✦ ✦

Beecin'e yaklaştıkça hava ağırlaştı; sanki toprak bile Koñurbay'ın soluğunu almış, otu dikenleşmişti. Bakay yolu yavaşlattı, gözü dört yanı taramaya başladı; çünkü bilirdi: Koñurbay'ın sınırı, tılsımlı gözcülerle örülüydü, ve o gözcüler görülmeden görürdü.

İlki, kırk kulaç Kuutülkü'ydü — kuyruğu kırk kulaç süpürge, kendi hileden yoğrulmuş bir tilki ki gördüğünü rüzgârdan önce Beecin'e ulaştırırdı. Bakay onu bir kum tepesinin ardında, burnunu yele vermiş yatarken sezdi; ses etmedi, yanındaki tazının — Kumayık'ın dölünden gelen, kuş uçurmaz o itin — tasmasını çözdü, kulağına bir söz üfledi. Tazı, gölge

gibi aktı. Tilki hileyi kum üstünde yazdı, tazı hileyi havada okudu; üç tepenin ardında yetişip gırtlağından kavradı, boğdu, sürüyüp getirdi. Bakay leşe baktı:

— Bir göz kapandı. İki kaldı.

İkincisi, dağ başında duran Ak kulcaydı — boynuzları burma, tüyü kar; dört yana bakar, dört yana haber verirdi, çünkü ona insan kokusu bir günlük yoldan ulaşırdı. Yaklaşmak olmazdı; uzaktan iş bitecekti. Bakay, Akkelte'yi Semetey'in elinden aldı — o silahı Manas'ın omzunda görmüş, sesini kırk savaşta duymuştu. Dizini yere koydu, yelin yönünü kokladı, nişanı gözden değil yürekten aldı. Akkelte bir kez daha konuştu; dağ başındaki ak karaltı, boynuzları göğe savrulup devrildi.

— İki göz kapandı. Bir kaldı, dedi Bakay; sesinde ne övünç vardı ne sevinç, yalnız hesap.

Üçüncüsü en kurnazıydı: sazlı gölün ortasında yüzen Kuuördök — bir ördek ki kurşun görse dalar, gölge görse uçar; ona ne ok yeter ne tazı. Semetey bileğindeki kuşa baktı: Akşuñkar, ak sungur, gözleri iki damla gece. Tomağını çözdü, havaya saldı. Sungur önce görünmedi; göğün en yüksek katına çıktı, güneşin içinde eridi. Ördek, gölgesizliğe aldandı, bir soluk su yüzünde kaldı — o bir soluk yetti. Gök yarıldı, ak bir yıldırım indi; Akşuñkar, Kuuördök'ü havada kavramış, kanat seslerinin arasında getiriyordu.

— Beecin'in üç gözü de kapandı, dedi Bakay. Şimdi görmeden gören biziz. Ama körün eli duvarı arar; Koñurbay gözcüsüz kalınca kulak kesilir. Bundan sonra ateşi az yakın, sesi alçak tutun.

Ertesi gün ihtiyar, Semetey'i yanına alıp gözcü tepeye çıkardı. Çıkarken konuşmadılar; taş kaydı, soluk daraldı, yol dikleşti. Tepenin başında yel, iki yandan urgan gibi çekiyordu. Bakay elini uzattı; parmağı, bir ömrün yollarını havada bir bir çizdi:

— Şu görünen Varsa-Gelmez yollarıdır; adını boşuna almadı, varan çok, gelen az. Şu ak sırt Kaspañ-Too'nun belidir; oradan aşan, Çin'in avlusuna girmiş demektir. Ve şu — gözünü uzat, balam — şu dumanlı çukurda yatan, kırk boy Çin'in kalesi, kırk kapılı Çoñ-Beecin'dir. Atanın kanı orada, senin andın orada.

Semetey, koynundan Almambet'ten kalan koca dürbünü çıkardı; o sırlı aynalar ki uzağı avuca getirirdi. Çevirdi, baktı, soluğu kesildi: Kır-Kayıñ'ın yüzü, kıyısından kıyısı görünmez bir yılkıyla kaplıydı. Koñurbay'ın atları — sayısı Tanrı'ya malum — ova dolusu, dere dolusu, yamaç dolusu; kimi otlar, kimi yatar, kimi tepişirdi. Semetey dürbünü indirdi; gözlerinde yılkının değil, öcün parıltısı vardı.

Bakay son öğüdünü orada, tepenin başında, yelin içinde verdi:

— O yılkı sahipsiz sanma. Başında Karagul oturur; ere sınayıcı, gözü açık, uykusu tavşan uykusu bir domuzdur o. Bir de bilezikli kır atı vardır; bir yabancı koku alsa dört yana haber salar, kişnemesi Beecin'e ulaşır. Gündüz varma — gündüz varan, kırk kapının kırkını da üstüne açar. Gece var; domuzun başını kes, kır atı ürkütme. İşini bitirmeden tan yerine güneş değmesin.

Semetey, Kanıkey'in gök demir tulgasını başına geçirdi; anasının eli değmiş demir, alnına serin bastı. Buurul'un kolanını kendi eliyle sıktı, üzengiye bastı. Dönüp Bakay'a, Külçoro'ya, Kançoro'ya baktı; üçünün üç türlü baktığını gördü — ihtiyar dua gibi, Külçoro ateş gibi, Kançoro dipsiz kuyu gibi. Sesini alçak ama taş gibi bıraktı ortaya:

— Altıncı ayda gelmezsem umudu kesin; anama söyleyin, yaşını yasını bilsin. Geldimse — Koñurbay'ın yılkısı önümde, başı torbamda gelirim.

Buurul şahlandı, indi; gece, atlıyı yuttu. Semetey yokuştan aşağı, ayı arkasına alıp indi; Buurul'un toynağı ota bastı, taşa basmadı — sanki at da işin sırrını biliyordu. Yılkının kokusu önce geldi, sonra uğultusu; binlerce atın sıcak soluğu geceyi bir deniz gibi kabartıyordu. Genç töre, tulgasının altında anasının duasını, kuşağının altında babasının andını taşıyarak, karın üstünde sürünen bir gölge gibi Karagul'un ateşine doğru aktı. Bakay tepede, iki çoro yamaçta kaldı; aşağıda, Kır-Kayıñ'ın karanlığında, sayısız yılkının soluğu tek bir uğultu gibi yükseliyordu. O uğultunun ortasında bir yerde, ateşi közlenmiş, gözü tavşan uykusunda, Karagul oturuyordu; ve tan yeri ağarmadan o közün başında iki yazgıdan yalnız biri gerçek olacaktı — ya domuzun başı kesilecek, ya bilezikli kır at, kıyameti Beecin'in kırk kapısına kişneyecekti.

23. BÖLÜM

Yılkı Baskını ve Pusudaki Koñurbay

— ❖ —

Beecin ellerinin gün batısında, gözün alamayacağı kadar geniş bir düzlükte, Koñurbay'ın sayısız yılkısı gece yeline karışmış otluyordu. Kısrakların soluğu buğu buğu yükseliyor, taylar analarının sağrısına sokulmuş uyukluyor, uzakta bir aygır ikide bir başını kaldırıp karanlığı dinliyordu. Çoban obasının ortasında ateş közlenmiş, keçelerin altına girmiş yılkıcılar horuldamaya durmuştu. İçlerinde en genci, daha bıyığı terlememiş Bozbala, ateşin kıyısında büzülmüş yatarken bir düş gördü; öyle bir düş ki, uykusunun içinde bile teri boşandı.

Düşünde gökten bir kara bulut indi, bulutun içinden yalını kılıç bir yiğit çıktı; bindiği at yeri tırnağıyla oyuyor, burnundan ateş savuruyordu. Yiğit, Manas'ın oğluyum, Semetey'im, dedi; dedi ve yılkıyı önüne kattı, çobanları ekin biçer gibi biçti, obayı ateşe verdi, Karagul'un sakalını avucunda tutam tutam yoldu. Bozbala çığlıkla uyandı, doğruldu, ateşin öte yanında yatan başçobanı dürttü.

— Karagul aga, kalk! Düş gördüm, kara düş! Manas'ın oğlu geliyor, hepimizi kıracak, yılkıyı sürecek, seni sakalından tutup...

Sözünü bitiremedi. Karagul, uykusundan sıçramış, kamçısını kapmıştı bile. Çocuğun sırtına, omzuna, nereye denk gelirse oraya indirdi.

— Sus, uğursuz! Manas öleli kaç yıl oldu, kemiği çürüdü, ocağı söndü! Oğlu mu kalırmış? Bir daha ağzına alırsan dilini koparırım. Düş dediğin, aç karnın hıltıdır; yat, uyu, kısrakları ürkütme.

Bozbala sindi, keçesine büzüldü; ama yüreğindeki ürperti geçmedi. Bozkırın üstünde yıldızlar soğuk soğuk yanıyordu ve çocuğa öyle geldi ki, ta uzakta, Talas yönünde, bir nal sesi toprağın altından yürüyordu. Yılkı da tekin değildi o gece; kısraklar sık sık başlarını rüzgâra çeviriyor, aygırlar durup durup toprağı eşeliyordu. At dediğin, insandan önce duyar; gelen günün kokusunu, dökülecek kanın tuzunu yelden alır. Karagul bunların hiçbirini görmedi; kamçısını koynuna sokup horlamaya döndü.

Tan yeri ağarırken devriyeden Koñurbay döndü. Kara alp, Algara'nın üstünde bir dağ gibi geliyordu; tulparın yelesi örülü, kuyruğu düğümlü, gözleri kor gibiydi. Koñurbay atından indi, kımız istedi, bir tulumun yarısını dikti; sonra keyiflendi, çobanların ortasına bağdaş kurup böbürlenmeye başladı.

— Siz beni bilir misiniz, kullarım? Ben o Manas'ı, Kırgız'ın arslanını, Kara-Suu boğazında sırtından vuran erim. Yüzüne bakmaya kimsenin cesareti yetmezdi; ben ardına düştüm, pusuya yattım, kürek kemiğinin altından mızrağı gömdüm. Devrildi gitti, ocağı söndü, ordosu dağıldı. Şimdi bozkırda Koñurbay'dan büyük kim var?

Çobanlar başlarını yere eğip evet dediler; bir Bozbala, düşünü hatırlayıp dişlerini sıktı. Koñurbay kalktı, Algara'nın yularını Karagul'un eline tutuşturdu.

— Algara'yı yılkıya kat, otlasın, dinlensin. Beecin'de şölen var, Esenkan'ın soyu toy veriyor; üç gün üç gece yokum. Nöbeti sıkı tut, Karagul. Gözünü yılkıdan ayırırsan gözünü oyarım, uykuya düşersen uykunu ebedî ederim.

— Baş üstüne, kağan, dedi Karagul, beli iki büklüm. Kuş uçurtmam, kurt yanaştırmam.

Koñurbay yedek bir ata bindi, ardında tozu kaldırıp Beecin'e gitti. Ve daha o tozun dumanı yatışmadan, Bozbala'nın düşü etini kemiğini kuşanıp geldi.

Akşam karanlığı çökerken ufuk çizgisinde tek bir atlı belirdi. Önce bir karaltıydı; sonra büyüdü, büyüdü, at oynatan bir dağ oldu. Taybuurul'un tırnağı değdiği yerden toprak

fışkırıyor, üstündeki yiğidin omzunda son gün ışığı kılıç gibi parlıyordu. Semetey'di gelen; Talas'tan kalkmış, babasının kanını yerde koymamaya ant içmiş, anası Kanıkey'in armağanı Zulpukor kılıcını beline kuşanmış geliyordu. Obaya vardığında selam vermedi, sorgu sormadı; Zulpukor kından çıktı, çıktı da bir daha gün ışığı görmeden inmedi. Çoban obası bir anda kıyamete döndü. Kaçan kaçtığıyla kaldı, kalan kılıcın altında kaldı; kazanlar devrildi, keçeler tutuştu, yılkı bir uçtan ürküp dalgalandı. Bozbala, düşünün dehşetiyle bir hendeğe yuvarlanıp sindi ve sağ kalanlardan oldu.

Karagul kaçamadı. Semetey onu ensesinden kavradı, yere çaldı, dizini göğsüne dayadı; sakalından bıyığından tutam tutam yoldu.

— Söyle, itin iti! Koñurbay nerede? Babamı sırtından vuran o kara yılan hangi delikte?

Karagul'un canı gırtlağına geldi; ama can tatlıydı ve Karagul, kurnazlığı sütle emmiş bir kuldu. İnledi, ağladı, gözyaşını sakalının kanına kattı.

— Vurma, arslanım, kıyma! Ben senin öz soyundanım! Adım Coodur'dur; Kırgız'dan sürülmüş, bu ellere tutsak düşmüş bir garibim. Kaç yıldır bu itlerin yılkısını güder, gece gündüz Talas'ı sayıklarım. Seni görünce yüreğim kanatlandı; öldürme beni, yol göstereyim, Koñurbay'ın tulparlarının en soylusunu seçip vereyim, sırlarını bir bir dökeyim.

Semetey gençti; yüreği arslan yüreğiydi ama kulağı henüz tuzağın ayak sesini seçemiyordu. Öksüz büyüyenin bir yarası vardır ki hiç kapanmaz: soyundan bir ses duymaya susamıştır. Buhara'da dedesi Temirkan'ın dizinde, kim olduğunu bilmeden geçen yıllar aklından bir yel gibi esti; karşısında ağlayan bu adam, Talas'ı sayıklıyorum diyen bu ses, o yaraya tuz değil, merhem gibi geldi. Dizini gevşetti.

— Soyumdansan sözünle değil, işinle bileyim. Kalk, yol göster.

Karagul kalktı, kanlı sakalını sıvazladı ve o gece boyu tatlı dilini bal edip Semetey'in çevresinde döndü. Yılkının en gösterişsiz, en cılız atlarından birini yedekledi; bu at var ya, dedi, görünüşe aldanma, suyun içinde balık, kayada teke olur; ırmağı bununla geçeceksin, tulparlar seni öte yakada bekleyecek. Ve şafak sökerken Semetey'i azgın Sarı-Su'ya, halkın Kürpüldök dediği o gümbürtülü suya sürdü. Kendi içinden de kara hesabını kuruyordu: yiğit boğulur, ben en iyi tulparları ayırır, başını kesip Koñurbay'a götürürüm; kul iken bey olurum.

Sarı-Su, adı gibi sarı, öfkesi deli bir suydu; bahar erimiş karla kabarmış, oburlaşmıştı. Cılız at daha ortaya varmadan dizleri çözüldü, akıntı ikisini de yaprak gibi aldı. Semetey bir batıp bir çıktı; ağzına burnuna su doldu, Zulpukor'un ağırlığı onu dibe çekti. Dünya

gözüne karardı; son gücüyle bir kez haykırdı ve o haykırışı, kıyıda bırakılmış Taybuurul tanıdı. Tulpar kişnedi, gemini koparırcasına suya atıldı; köpüğü yara yara sahibine ulaştı, uzun kuyruğunu bir urgan gibi uzattı. Semetey'in eli, sudan çıkan son eli, o kuyruğa yapıştı. Taybuurul çekti; üç kez çekti, dördüncüde yiğidi kumsala çıkardı.

Semetey kumda diz üstü, ciğerindeki suyu kusarken kıyıya baktı: Karagul yoktu. Kurnaz kul, en iyi atlardan birine atlamış, Beecin yoluna toz olmuştu. O an Semetey'in içinde bir şey yandı; öfke değil yalnız, utançtı da. Anasının on iki yılda diz üstünde dokuduğu, ok geçmez, kılıç kesmez Akolpok'u heybeden çıkarıp kuşandı; Taybuurul'a atladı, ırmağı yukarıdan geçit bulup aştı ve Karagul'un ardına düştü.

Kovalamaca Dıñşa çölüne vurdu. O çöl ki, kuşu uçsa kanadı yanar, kulanı geçse tırnağı düşer derlerdi; kum tepeleri dalga dalga, gün bir kızgın bakır tepsi. Üç gün mü sürdü, üç gece mi, kimse ölçmedi; Taybuurul'un soluğu körük, Semetey'in gözü tek bir karaltıda idi. Karagul, bindiği atı çatlattı, yedeğindekine atladı; o da köpüğe kesince Algara'ya, Koñurbay'ın kendi tulparına sarıldı. Beecin kalesinin kapısı göründüğünde aradaki mesafe bir kamçı boyuna inmişti. Semetey uzandı, Algara'nın kuyruğunu avuçladı; tulpar ileri fırladı, kuyruk kökünden Semetey'in elinde kaldı. Karagul, bir okuyup üfleyenin verdiği kara büyüyle sisin içine karıştı, kale kapısı ardına dek açılıp yutuverdi onu. Semetey elinde at kuyruğu, kapının önünde soluyan atının üstünde bir an durdu; sonra Taybuurul'un başını çevirdi. Bu kapı, dedi içinden, bir gün önümde ardına dek açılacak; bugün değilse yarın.

Tan vakti Karagul, Koñurbay'ın altın işlemeli sarayının eşiğine kapaklandı; sakalı yoluk, benzi kireç, sesi çatlaktı.

— Kağan! Kara haber, kağan! Manas ölmüş ama tohumu ölmemiş! Gerçek oğlu varmış; adı Semetey'miş; geldi, yılkıcıları kırdı, yılkının yarısını sürdü, Algara'nın kuyruğunu koparıp elinde götürdü! Kara-Suu'da döktüğün kan, kağan, Talas'ta filiz vermiş: Manas'ın soyu yaşıyor!

✦ ✦ ✦

Koñurbay önce güldü; öyle bir güldü ki, saray direkleri titredi. Sonra gülüşü yüzünde dondu, kaldı.

— Ne dedin sen? Manas'ın... oğlu?

Kımız kâsesini duvara çaldı; kâse tuz buz oldu. Ayağa kalktığında gölgesi bütün divanı örttü.

— Ben o Manas'ı pusuyla aldım; yüz yüze gelmeye Beecin'in bütün erleri bir olsa yetmezdi. Şimdi onun dölü kapıma dayanıyor öyle mi? Tez olun! Bütün beylere haber salın: sefer var. Seksen gün derim size; seksen günde ok yontulacak, kılıç bilenecek, zırh dökülecek. Seksen gün sonra Talas'ın üstüne öyle bir yürüyeceğim ki Manas'ın kümbetinde kemikleri sızlayacak. Ve Algara'ya... Algara'ma altından kuyruk yapın. Ustaları toplayın; tel tel dövsünler, kuyruğun her kılı altın olsun. Kırgız'ın çocuğu görsün ki Koñurbay'dan kopardığı kıl bile altına döner.

Divan dağıldı, Beecin bir demirci ocağına döndü. Ama Koñurbay'ın içindeki kurt gece de durmadı. Karanlık basınca kimseye sezdirmeden kalktı; Oçogor'u, o uğursuz namlulu tüfeği omzuna vurdu, altın kuyruklu Algara'ya bindi, tek başına kale kapısından süzüldü. Seksen gün beklemek beylerin işiydi; onun hesabı kendi hesabıydı: yılan, yavruyken ezilir.

O saatlerde Semetey, sürdüğü yılkıyı önüne katmış, Cañı-Cer yoluyla Kapka-Taş'a doğru iniyordu. Yol boyu içi rahat değildi; Karagul'un kaçışı bir diken gibi yüreğinde duruyordu. Coodur dediydi kendine, soydaşım dediydi; soydaş dediğin adam insanı azgın suya sürer miydi? Kim düşman, kim dost; bu ellerde hangi söz bal, hangi söz ağı — bunu ayırt etmeyi öğrenmeden Beecin'e diş geçmezdi. Taybuurul'un yelesini okşadı; sudan çıkaran kuyruğun sahibine, konuşamayan tek dostuna içinden şükretti. Gün öğleye vardığında yolun kıvrımında bir atlı gördü: ak sakalı göğsüne inmiş, omuzları yıllarla eğilmiş ama eyerde hâlâ kaya gibi oturan bir ihtiyar. Bakay'dı bu; Manas'ın akıl atası, Semetey'in yol göstereni, ak sakallı Bakay. Manas gidince kırk çoronun dağıldığı, Abıke ile Köböş'ün ocağa ihanet ettiği o kara yıllarda bile eğilmemiş, Semetey Talas'a dönene dek közü küllenmiş ocağı tek başına beklemiş olan Bakay. Semetey sevinçle atını sürdü, eğilip elini öptü. Ama Bakay'ın kaşları çatıktı; kaçırılan yılkıya şöyle bir baktı, dudağı büküldü.

— Bunun için miydi, balam? Bunca yol, bunca kan, bu bir bölük kısrak için miydi? Koñurbay'ın yılkısı denizden kum gibidir; sen avucuna bir avuç kum almışsın, deniz yerinde duruyor. Babanın öcü yılkıyla alınmaz; yılkı dediğin, itin önüne atılan kemiktir. Asıl davayı küçülttün, Semetey.

Semetey'in yüzü kızardı; başını eğdi. Bakay sesini yumuşattı ama sözünü sakınmadı.

— Hem sana bir haberim var, yaman haber. Muradıl'ı bilir misin, Kırmus şahın oğlu, Beecin'in kurdunu? Külçoro ile Kançoro'nun yolunu kesmiş, atlarını elinden almış; iki

çoran şimdi bozkırda yaya kalmış. Almambet'in oğlu yaya, Semetey! Bu, oka gelmez, kılıca gelmez bir ayıptır; tez davranmazsak ayıp kanla yazılır.

Yürüdüler; akşama doğru yılkıyı Kezençi eteğindeki otlağa yaydılar, Külçoro ile Kançoro da yayan yapıldak gelip kavuştular; Külçoro'nun gözü kıvılcım, Kançoro'nun yüzü her zamanki gibi okunmaz bir taştı. Semetey'in üstüne o zaman günlerin yorgunluğu bir anda çöktü: Sarı-Su'nun suyu, Dıñşa'nın kumu, uykusuz geceler. Bakay, dinlen balım, dedi; nöbet bizden, uyku senden. Yiğit, keçesini kayanın dibine serdi, Zulpukor'u koynuna aldı ve alp uykusuna daldı; o uyku ki, yedi gün yedi gece sürer, gök gürlese uyandırmaz, yanı başında kılıçlar çarpışsa kıpırdatmaz derlerdi. Bozkırın gecesi üstüne çöktü; ateş küçüldü, köze döndü, yıldızlar birer birer yerlerini aldı.

Gece yarısı Kezençi geçidinin sırtında bir gölge kımıldadı. Koñurbay, Algara'yı bir kayanın ardına bağlamış, Oçogor'u doldurmuş, taşın üstüne yaslanmıştı. Aşağıda, ay ışığında, uyuyan Semetey'i gördü ve gördüğü şey karşısında eli tetikte dondu. Yiğidin baş ucunda bir kaplan yatıyordu, ayak ucunda bir arslan; çevresinde, ay ışığından mı dokunmuş belli olmayan kırk silik karaltı, kırk çilten, halka olmuş dönüyordu; ve hepsinin üstünde, ak sakalı ışıyan bir pir, Kıdır'ın ta kendisi, elini uyuyanın alnına uzatmış duruyordu. Koñurbay'ın katı yüreğinde o an bir şey kımıldadı. Uyuyan yüz, düşman yüzü değildi; bir çocuğun yüzüydü, kendi oğlu olsa böyle uyurdu. Şu alnı öpsem, dedi içinden bir ses; şu yiğidi oğul edinsem, Beecin'in tahtına oturtsam. Bir soluk, iki soluk... Sonra Koñurbay dişlerini sıktı, yüreğini demire çevirdi. Manas'ın tohumundan bana oğul olmaz, dedi; büyür, kuyruğumu değil başımı koparır. Nişan aldı, göğsün tam ortasına; ve tetiği çekti.

Oçogor'un sesi geceyi ikiye böldü. Kaplan kükredi, çiltenler dağıldı; kurşun, Kıdır'ın son anda ittiği bir soluk kadar yerinden oynayıp Semetey'in döşünü sıyırdı, kanını dağlayıp geçti. Yiğit kanlar içinde doğruldu, dizleri tutmadı, yine düştü. Ve yılkının içinden, kısrakların arasından, bir kasırga koptu: Külçoro. Almambet'in oğlu silaha davranacak vakit bulamadı; yol üstündeki genç kayını kökünden söktü, toprağıyla taşıyla omzuna aldı, geçidin sırtına yalın ayak saldırdı. Koñurbay ikinci doluma fırsat bulamadan kayın ağacı beline indi; bir, iki, üç. Üçüncüde kara alp Algara'nın üstüne kendini zor attı; altın kuyruk gecede bir kez parladı, sonra Koñurbay geldiği karanlığa kaçıp gitti. Külçoro ardından haykırdı:

— Kaç, Kalça! Kaç ki Beecin'e varasın, gördüğünü anlatasın! Almambet'in oğlu yaşıyor de; Manas'ın oğlu yaşıyor de!

Sonra ağasına koştu. Semetey'in dudakları kül rengiydi, soluğu tel inceliğindeydi. Külçoro koynundan, anası gibi bildiği Kanıkey'in yola çıkarken verdiği külazığı çıkardı; o katık ki, kırk türlü emin özü, dua ile yoğrulmuştu. Ezip suya kattı, yiğidin dişlerinin arasından damlattı. Bir damla, iki damla, üç damla; üçüncüsünde Semetey'in göğsü derin bir soluk aldı, gözleri aralandı.

— Kurşun... nereden geldi kurşun, Külçoro?

— Geçitten, agam. Koñurbay'dı; kaçtı. Kayınla belini üç kez ölçtüm; Beecin'e varana dek her sarsıntıda beni anacak.

Bakay yetişti; yarayı gün ışığında açtı, yüzü karardı ama sesini bozmadı. Kızıl ilacı sürdü kanı durdurmaya, kara ilacı bastı yarayı kapatmaya; keçe sardı, kuşak doladı. Sonra Semetey'e Akolpok'u kendi elleriyle giydirdi, Taybuurul'a bindirdi; ihtiyarın elleri bunu yaparken ana eli gibi yumuşak, buyruğu verirken han buyruğu gibi kesindi.

— Bundan böyle kılıçlar sahibini bulsun, dedi. Zulpukor sende kalacak, Semetey; babanın ruhu o çelikte gezer. Açalbars sana, Kançoro; ağır kılıçtır, ağır yüreğe gerek. Coykuma da sana, Külçoro; senin bileğin ona, onun suyu sana yaraşır.

Külçoro, Coykuma'yı kınından bir karış çekip çeliğin suyuna baktı, öptü, alnına götürdü; babası Almambet'in adını fısıldadı. Kançoro ise Açalbars'ı kuşanırken göz uçlarıyla Zulpukor'a baktı; kimse görmedi, bir Bakay'ın gözünden bir şey kaçmadı ama ihtiyar sustu. Susmasının hesabını yüreğinin derinine yazdı. Bir kılıç dağıtırsın, üç yürek tartarsın; ihtiyarlığın işi buydu ve tartılardan biri o gün eksik gelmişti.

Gün doğarken Bakay yılkıyı saydırdı ve saydırırken kaşları düğümlendi: on dört at eksikti; hem de en soyluları, damgalık tulparlar. İhtiyar, yeri koklayan kurt gibi izleri okudu.

— Muradıl, dedi. Gece el atmış. On dört atı önüne katmış, Beecin yoluna düşmüş; binlerce askeri de ardındadır. Ve önü sıra haberci saldıysa... — Bakay bir an uzağa, gün doğusuna baktı — ...saldıysa o haberci, Cööceldet'tir. Yaya yürür ama atlıyı geçer; boyu kale burcu, adımı dere geçidi. Haber Beecin'e varırsa Koñurbay'ın seksen günü sekiz güne iner. Ben onun önünü keserim; siz yılkıyı ve yaralıyı koruyun.

Kökçolok'a bindi; ak sakalını yele katıp Beecin yoluna sürdü. Yetmişindeki ihtiyar gitti de ardından bakanlar, giden bir ihtiyar değil, yay gibi gerilmiş bir yiğit gördüler.

✦ ✦ ✦

Bakay, Cööceldet'i bir kuru derenin geçidinde yakaladı. Dev yaya cellât, gerçekten söylendiği gibiydi: omuzları iki yanda birer tepe, elindeki demir sopa bir çınar gövdesi; adım attıkça toprak sarsılıyordu. Bakay yolun ortasına dikildi, mızrağını çaprazladı.

— Dur, yolcu. Yolun buradan ötesi kapalı.

Cööceldet güldü; gülüşü dağdan kopan kaya sesiydi.

— Çekil, ak sakal. Ölülerin yaşında adam öldürmek uğursuzluktur; ama çekilmezsen uğuruna bakmam.

— Ben Bakay'ım, dedi ihtiyar. Manas'ın yoldaşı, Semetey'in yol atası. Sen taşıdığın haberle bin ölüm taşıyorsun; o haber benden ileri geçmeyecek.

— Bakay mı? — Dev bir an durakladı; o ad, Beecin ellerinde bile ninnilerin içine korku diye katılırdı. Sonra omuz silkti; karşısındaki, ne de olsa, beli bükülmüş bir ihtiyardı. — Manas öldü, ak sakal. Ölünün yoldaşı da yarı ölüdür.

— Öyleyse gel, dedi Bakay, yarı ölüden tam ölüye yol ne kadarmış, ölç.

Dev, sopasını kaldırıp indirdi; indirdiği yerde Bakay yoktu, Kökçolok yana sıçramıştı. Sopa toprağa gömüldü ve o bir soluk duraksamada Bakay'ın mızrağı devin köprücüğünün altından girip omzunu deldi. Cööceldet böğürdü, sopasını çekti, savurdu; savuruşu boşa gitti, ikinci mızrak dizinin bağını buldu. Üç kez döndüler birbirlerinin çevresinde, üç kez toz koptu; üçüncüsünde Bakay, mızrağını devin döşüne bütün ağırlığıyla gömdü. Cööceldet, kesilen çınar gibi, uzun uzun devrildi. Bakay, Oykuma kılıcını sıyırıp işini tamamladı; devin yedekte sürüklediği tulpar Köktelki'yi de yularından tuttu. Bu, dedi içinden, Kançoro'ya ganimet olsun; belki bir tulpar, taş yürekte bir kapı açar.

Dönüş için sırta çıktığında gördüğü şey, ihtiyarın kanını dondurdu. Aşağıda, Dıñşa'nın kumlu düzünde, toz bir çember olmuş dönüyordu ve çemberin ortasında tek bir atlı çırpınıyordu: Külçoro. Muradıl'ın bin pehlivanı, genç çoroyu ortaya almış, halkayı adım adım daraltıyordu. Muradıl'ın hesabını Bakay sonradan öğrenecekti ama o an bile sezdi: Kırmus şahın oğlu, Almambet'in oğlunu öldürmek değil, diri tutmak istiyordu; Sazañşañ'da başına altın taç koyup Kıtay adıyla han yapacak, Kırgız'a kendi kanından bir zincir vuracaktı. Kumun üstünde bir de kara büyü bulutu asılıydı; sarı dumanlar Külçoro'nun atının başını döndürüyor, yolunu şaşırtıyordu.

Bakay bir bilgeydi ama yalnız kılıcın değil, sözün ve sırrın da bilgesiydi. Dilinin altındaki eski duayı çözdü, avucuna okudu, yele üfledi; sarı duman iplik iplik söküldü,

dağıldı. Sonra Kökçolok'u dolu dizgin yamaçtan aşağı saldı. Aynı anda ovanın gün doğusundan bir gök gürültüsü geldi: Semetey. Yaralı döşünün üstüne Akkelte'yi, babasından kalan o kutlu tüfeği yaslamış, sırtından ateş ede ede geliyordu; her ateşinde halkadan bir atlı devriliyordu. Öbür yamaçtan Kançoro göründü; Açalbars'ı çekmiş, sessiz ve ağır, bir kara bulut gibi indi. Dört kahraman, dört yandan, bir yürek gibi vurdu.

O boğuşmanın tozu göğü örttü. Külçoro, Coykuma'yı sağa sola üleştirip halkayı içeriden yardı; Semetey dışarıdan deldi; Kançoro yaranın ağzını genişletti; Bakay, kılıcından çok aklıyla, kimin nereye vuracağını haykıra haykıra savaşın iplerini elinde tuttu. Düşman beyleri birer birer devrildi; bir ara Bakay'ın çevresi yeniden sarıldı, Semetey yaralı göğsünü siper edip ihtiyarı halkadan söküp çıkardı. On dört soylu at, Muradıl'ın yedekçilerinin elinden geri alındı ve Bakay, savaşın ortasında bile töreyi unutmadı: tutulan tulparlara, ata Ogoy'dan kalma kulak damgası bastırıldı ki kimin malı kimin soyu, kıyamete dek bilinsin.

Sonunda meydanda iki at kaldı: Semetey'in altındaki Taybuurul ile Muradıl'ın altındaki Kılceerde. Muradıl, kaçmanın yolu kalmadığını görünce döndü; yüzünde ne korku vardı ne yalvarış, bir kumarbazın son zarını atarkenki kuru parıltısı vardı yalnız.

— Manas'ın dölü! diye haykırdı. Baban da böyle dikilirdi karşımıza; sonu pusuda, sırtından geldi. Seninki de öyle gelecek; bugün değilse yarın, benden değilse benden büyüğünden!

— Babamın sonunu pusuyla getirdiler, dedi Semetey; sesi kendi kulağına bile yabancı, taş gibi düzdü. Seninkini yüz yüze getiriyorum. Aradaki farkı toprağa sor.

Mızrağını doğrultup geldi Muradıl. İki mızrak havada çaprazlandı; birinci vuruşta ikisi de eyerinde kaldı, ikincide Muradıl'ın mızrağı Akolpok'tan kaydı; üçüncüde Semetey, Sır mızrağını hasmının kaburgasının altına oturttu ve Kırmus şahın oğlu, Kılceerde'nin üstünden kuru dal gibi devrildi. Külçoro atından atladı, yere düşenin başına dikildi.

— Babam Almambet'i bilir misin? dedi; sesi kendi sesi değildi, kuyulardan geliyordu. Beecin'in yolunda yitirdiğim babamı? Bu baş, onun başının yerine.

Coykuma bir kez indi. Külçoro, töreyi bilenlerin ürpererek andığı o eski andı yerine getirdi: hasmının kara kanından bir yudum yuttu ki öç yüreğe otursun, bir daha çıkmasın. Sonra Kılceerde'yi, o uğursuz sayılan yağız atı, meydanın ortasına çekti.

— Bu at, dedi, ata ruhuna kurban. Manas atamın ruhu için!

Ve kurban töresi yerini buldu. Bozkırın üstünde akşam kızıllığı bir kan tülü gibi asılıydı; dört yorgun kahraman, ölülerin ve atların arasında bir süre sustular. Sonra Bakay, buyurdu; ateşler yakıldı, kazanlar kuruldu, zafer sofrası açıldı.

✦ ✦ ✦

Sofra kurulmuştu kurulmasına, etler kazandan çıkmış, kımız tulumları açılmıştı; Külçoro, Cööceldet'in boyunu posunu soruyor, Bakay ihtiyar tevazusuyla geçiştiriyor, savaştan çıkmış erkeklerin o dik, yorgun neşesi ateşin çevresinde dolanıyordu. Ama kara haber, düşmandan değil, içeriden geldi. Semetey, kımız kâsesini dudağına götürürken eli titredi; kâse düştü, yiğit iki büklüm oldu ve öksürüğüyle birlikte keçenin üstüne bir avuç kan geldi. Bakay fırladı, yarayı açtı, yokladı; parmakları döş kemiğinin ardında, derinde, kımıldamayan bir sertliğe değdi ve ihtiyarın yüzünden kan çekildi.

— Oçogor'un kurşunu, dedi boğuk boğuk. Sıyırdı sandık; sıyırmamış. Döş kemiğinin ardına oturmuş. Bu dert, eskilerin korkok dediği derttir: kurşun içeride gezer, kan kusturur, yiğidi döşeğe serer, günden güne söndürür.

— İlacı, dedi Külçoro; sormadı, yalvardı. İlacını söyle, Bakay ata. Dünyanın öbür ucundaysa giderim.

Bakay uzun sustu. Ateşin ışığı ak sakalında oynadı. Sonunda başını kaldırdı; gözlerinde hem umut hem utanç vardı, çünkü söyleyeceği çare, kılıçla alınacak bir çare değildi.

— Bu derdin devası ne dağda biter ne kervanla gelir. Bir tek yol bilirim, eskilerden kalma: kerametli bir hatun, yürekten yürek bağı olan, hastanın üstünden, okun geldiği yönden atlamalı; keramet kurşunu söker, dert dışarı akar. Ve bu dünyada o hatun birdir: Akun Han'ın kızı, daha beşikteyken Semetey'e adanmış yazgılı yâri, kuğu donlu Ayçürök. O gelir, üstünden atlarsa, arslanım kalkar. Gelmezse...

Sözünü bitirmedi; bitirmesine gerek yoktu. Külçoro çoktan ayaktaydı.

— Talas'a ben giderim.

Bakay o gece mektubu kendi eliyle yazdı, mührünü ısıtıp bastı; altı yürük atı yedeğe çektirdi. Külçoro, Surkoyon'a bindi; Kançoro sofranın başında kaldı, ateşe bakıyordu ve ateşe bakan gözlerinde ne olduğunu o gece de kimse okuyamadı. Yiğit, ayrılırken bir kez dönüp ağasına baktı; Semetey ateşin ışığında yatıyordu, göğsü güç bela inip kalkıyordu ve Külçoro o an kendi kendine ant içti: bu yol beni yutarsa yutsun, boş dönersem adım

Külçoro olmasın. Sonra yola düştü; gündüzü geceye, geceyi gündüze kattı. At yoruldu mu yedektekine atladı, yedektekiler tükendi mi Surkoyon'a döndü; uyku bastırdı mı eyerin kaşına alnını dayayıp bir soluk uyudu, düşünde bile yol aldı. Dıñşa'yı geçti, geçitleri aştı, Talas suyunun sesini duyduğunda yedi günün yedisi de ardında kalmıştı.

Talas'taki ak saray, gece yarısı, yetmiş cellâdın gölgesiyle çevriliydi; Ayçürök, Çınkoco ile Toltoy belasından beri böyle korunurdu ve o kapılardan içeri kuş uçamaz derlerdi. Külçoro, atları koruda bırakıp yürüdü; gölgeden gölgeye aktı, iki nöbetçinin arasındaki soluk boşluğundan süzüldü, duvarı sarmaşığından tırmandı ve gece yarısı, elinde mühürlü mektupla, Ayçürök'ün ak otağının eşiğinde diz çöktü. Sırdaş kız Bıytı bir çığlık atacak oldu; Ayçürök elini kaldırdı, çığlığı havada durdurdu. Gelenin yüzüne baktı, mühre baktı; mührü tanıdı ve mektubu okurken ak yüzünden yaşlar süzüldü.

— Demek yattı, dedi. Demek arslanım kurşun taşıyor döşünde. — Sonra başını kaldırdı, Külçoro'ya baktı ve sanki yıllardır içinde biriktirdiğini bir gecede döktü: — Sen bilmezsin, çoro; ben Semetey'i gözümle görmeden seçtim. Çınkoco ile Toltoy sarayımızı kuşattığında, babam Akun Han'ın ak sakalı yerlere değdiğinde, ben kuğu donumu giydim de gökten dünyayı dolandım. Hanları gördüm, beyleri gördüm; kiminin yüreği dar, kiminin gölgesi kısa. Bir Talas'a vardım ki, bir yiğit gördüm ki, uykusunda bile alnında ışık gezer. Beşik kertmemi o zaman gönlümle de seçtim; kuşatmayı onun adının rüzgârı dağıttı. Şimdi o yatıyorsa, Ayçürök'ün burada oturması haramdır.

Doğruldu; vakur, kararlı.

— Bıytı, sandığı aç. Kuğu donumu getir.

Bıytı, sandığın kapağını açarken elleri titriyordu.

— Hanım, ya cellâtlar? Ya baban Akun Han uyanır da...

— Babam uyanırsa, dedi Ayçürök, kızım yazgısına uçtu dersin. Kuğunun yolunu cellât kesmez, Bıytı; sen de benimlesin, korkma. Yazgılı yâr döşekte yatarken sağ yanım üstüne uyursam, ben Akun Han'ın kızı değilim.

Ak donu omuzlarına aldı; alıp da silkindiğinde otağın içi bir kanat uğultusuyla doldu. İki ak kuğu, biri önde biri ardında, ak sarayın üstünden yükseldi; yetmiş cellât göğe bakakaldı, mızraklarını indirmeyi bile akıl edemeden kuşlar yıldızlara karıştı. Aynı saatte, Talas'ın öte yakasındaki ordoda bir ışık hâlâ yanıyordu: Kanıkey, oğlunun döşeğe düştüğünü daha haber gelmeden yüreğinin sızısından bilmiş, gece demeyip gündüz demeyip ok işlemez zırhların üstüne eğilmişti; iğnesi her batıp çıktığında dudaklarından bir

dua dökülüyordu. Ak kuğular, gün doğusuna, hasta arslanın yattığı ele doğru kanat vuruyordu; kurşun ise, Semetey'in döş kemiğinin ardında, sessiz ve sabırlı, bekliyordu.

24. BÖLÜM

Ak Kuğunun Kanadı ve Küçük Sefer

— ❖ —

Talas'ta tan yeri ağarırken Kanıkey'in boz üyünde ocak hâlâ sönmemişti. Kadın, gece boyu göz kırpmadan oturmuş, dizinin dibine yığdığı sefer donanımını bir ananın titizliğiyle son kez elden geçiriyordu. Kırk yıl önce Manas'ı Büyük Gaza'ya böyle donatmıştı; şimdi aynı eller, aynı sabırla, Almambet'in oğlu Külçoro'yu donatıyordu. Önce boz çepkeni aldı; yedi yıl keçesini kendi dövmüş, ipeğini kendi bükmüş, dikişine dua katmıştı. Ok geçmezdi bu çepkenden; kılıç değse kayar, mızrak saplansa sıyrılırdı.

— Giy bunu, dedi, sırtından çıkarma. Anan Aruuke'nin sütü, benim gözümün yaşı sinmiştir dikişine. Yedi yıl önce bu keçeyi döverken sen daha tayları kovalayan bir çocuktun; ben o zamandan bilirdim bu günün geleceğini. Kadın kısmının gözü ilerisini görür, kulunum; görür de dili söylemez, eli işler.

Sonra kılıcı uzattı. Topal usta Bölökbay'ın işiydi bu; o Bölökbay ki gençliğinde Manas'ın nallarını dövmüş, bir baskında dizinden vurulup topal kalmış, ama eli hünerinden zerre yitirmemişti. Kanıkey ona Semerkand'dan kervanla kara çelik getirtmiş, usta o çeliği üç ay ateşte yatırmış, üç ay suda dinlendirmiş, körüğünün başında dizleri

tutmaz olana dek dövmüştü. Su verirken kısrak sütü kullanmış, ağzını bilerken dua okumuştu. Ak Tinte derlerdi bu kılıca; kını kayın ağacından, kabzası ak gümüştendi, çelik suyu gün ışığında dalga dalga oynardı. Kanıkey dört yiğide dört ay balta da hazırlatmıştı; ayları altın yanaklı, sapları kayın özünden. Ve bir de külazık vardı. Kanıkey onu bir yılda hazırlamıştı: dokuz koyunun kuyruk yağını eritmiş, buğdayı közde kavurup ilikle yoğurmuş, içine Ala-Too'nun yedi yaylasından derlenmiş kutlu otların özünü katmış, hepsini kırk gün gölgede kurutmuştu. Bir avucu bir eri yedi gün ayakta tutar, bir tokacı ölüm döşeğindekini doğrultur, yıllar geçse bozulmaz, küflenmezdi. Manas sağken Büyük Gaza'ya bundan götürmüştü; erler ona yürüyen aş derdi. Gök heybenin gözlerine ok demetlerini, barut keselerini kendi eliyle yerleştirdi; ağzını yedi kat bağladı.

Külçoro eşikte durdu, ak saçlı kadının önünde diz kırdı. Kanıkey onun başını iki avucunun arasına aldı; Almambet'in alnını, Manas'ın bakışını gördü o yüzde, boğazı düğümlendi.

— Yolun uzak, düşmanın kalın, dedi. Ama sözümü kulağına küpe et: yedinci aya dek dönmezseniz, ben bu Talas'ta bir gün daha yaşamam. Ak saçımı yolar, kara toprağa girerim. Yedinci ayı geçirmeyin, kulunum.

— Geçirmem, ene, dedi Külçoro. Kemiğim kalsa da sözüm döner gelir.

Surkoen avluda eşiniyordu; kula yelesi tan yelinde dalgalanıyor, tırnağı taşı çakmak gibi çakıyordu. Külçoro üzengiye basıp atına kurulduğunda, Talas'ın kadınları eşiklere dizilmiş, ihtiyarlar ellerini açmıştı. Kanıkey arkasından ak süt serpti, yol boyu dua döktü. Atlının karaltısı Keñ-Kol ağzında eriyip gidene dek kimse yerinden kımıldamadı.

O gün Ayçürök de yerinde duramadı. Akun kanın kızıydı o; kuğu soyundandı, gerektiğinde don değiştirir, gök yüzünü yurt edinirdi. İçine bir sızı düşmüştü günlerdir: Semetey'in yüzü rüyasına kanlı giriyordu; dün gece de kara bir ırmak görmüştü, ırmağın üstünde tek kanadı kırık bir sungur dönüyordu. Kanıkey'e vardı, rüyasını anlattı; iki kadın bakıştı, söze hacet kalmadı. Kanıkey ilaç keselerini ve altın cımbızı küçük bir bohçaya sardı, gelininin koynuna kendi eliyle yerleştirdi; çokçasını zaten gök heybeyle Külçoro'ya yüklemişti. Ayçürök ak kuğu donunu kuşandı; kanatları gerilince boz üylerin üstünde bir ak bulut dolandı, sonra yükseldi, Ala-Too'nun karlı dişlerini aştı. Üç gün üç gece uçtu; kar geçitlerinin ayazı tüyünü dondurdu, çöl yeli kanadını kavurdu, yine düşmedi. Gözleri yerde bir şey aradı hep: bir duman, bir at izi, bir insan karaltısı. Dördüncü gün, adsız bir ırmağın kıyısında, yamacı dövülmüş bir çadır gördü; çadırın önünde bir ihtiyar, dizlerine kapanmış, ak sakalını yoluyordu.

Bakay'dı bu. Ve çadırın içinde, keçenin üstünde, Semetey yatıyordu: benzi kül, dudağı çatlak, göğsünde Koñurbay'ın çelik oku. Kara kan kusuyordu yiğit; her öksürükte keçeye kara çiçekler açılıyordu. Bakay'ın ağıdı ırmağın sesine karışıyordu:

— Manas'ım, arslanım, ahiret dostum! Altay'da beraberdik, Talas'ta beraberdik; ben senin yolunu açardım, sen benim gönlümü açardın. "Bakay abam sağ oldukça oğlum öksüz kalmaz" demiştin; işte aban sağ, oğlun ölüm döşeğinde! Sen gittin, ben kaldım; kaldım da ne gördüm? Oğlunun kanını avucumda tutuyorum, dökmeye yerim yok, saklamaya kabım yok. Ak sakalım yerlerde sürünür oldu; al beni de yanına, koca Bakay'ı bu kara günlere bırakma!

Gökten bir gölge düştü; ak kuğu ırmak taşına kondu, silkindi, tüyleri döküldü, karşısında Ayçürök durdu. Bakay başını kaldırdı; ağlamaktan görmez olmuş gözleri bir an ışıdı.

— Kuğum, geldin mi? Gelinim, umudum, geldin mi?

Ayçürök cevap vermedi; doğru çadıra girdi, kocasının başucuna diz çöktü. Semetey'in göz kapakları aralandı, kadınını tanıdı, gülmeye çalıştı; ağzından yine kan geldi.

— Konuşma, dedi Ayçürök. Sen konuşma, ben iş göreyim.

Koynundan altın cımbızı çıkardı. Kanıkey'in çeyizine koyduğu cımbızdı bu; ucu kıl kadar ince, ağzı kartal pençesi kadar sağlamdı. Yaranın ağzını kımız ile yıkadı, iki parmağıyla eti aralayıp cımbızı daldırdı. Semetey'in bedeni yay gibi gerildi ama ses etmedi; er kişi acıyı yutar, dişinin ardında saklar. Cımbızın ucu üç kez kaydı, dördüncüsünde tuttu. Ayçürök soluk almadan, eli titremeden, ağır ağır çekti; çelik ok, üç boğum derinden, kanlı köküyle çıktı geldi. Koñurbay'ın damgası vardı üstünde; Bakay o damgayı görünce dişlerini sıktı, bir şey demedi. Ayçürök oku ırmağa fırlattı; ırmak bile tiksinmiş gibi köpürdü.

Sonra Kanıkey'in ilaçlarını açtı: kara kaynatma yaranın içine akıtıldı, kızıl kazıma üstüne sürüldü. Kara ilaç iliğe işledi, kızıl ilaç eti çekti; gün batmadan yaranın ağzı kapandı, gece yarısı Semetey'in benzine kan yürüdü.

Ertesi akşam ırmağın aşağısından nal sesi geldi. Bakay mızrağına davrandı, sonra elini indirdi: gelen Surkoen'di, üstünde Külçoro, terkisinde gök heybe. Genç yiğit yol boyu iz sürmüş, dağı taşı sormuş, sonunda ırmak kıyısındaki çadırı bulmuştu. Attan iner inmez ağabeyinin başucuna koştu; Semetey'in açık gözlerini, kapanmış yarasını görünce dizleri çözüldü, şükredip alnını toprağa koydu. Gök heybe açıldı; Kanıkey'in külazığı tam vaktinde yetişmişti. Ayçürök ondan bir avuç ezip kımıza kattı, kaşık kaşık içirdi; tan atarken yiğit

dirseğine dayanıp doğruldu, öğleye kalmadan ayağa kalktı. Buurul da az ölümlü değildi; sahibiyle bir vurulmuş, sahibiyle bir sararmış, kaburgaları sayılır olmuştu. Ayçürök heybeden kutlu otu çıkarıp avucunda ovdu, atın diline sürdü, kalanını arpasına kattı. Üç gün geçmeden Buurul silkindi, kişnedi; kişneyişi karşı yamaçlardan döne döne geldi. Külçoro, Kanıkey'in emanetlerini bir bir teslim etti: dört ay balta dört yiğide paylaştırıldı, ok demetleri, barut keseleri bölüştürüldü; boz çepken kendi sırtında, Ak Tinte kendi belinde kaldı.

Yedinci gün Semetey ırmak kıyısında ayakta duruyordu. Doğan güne karşı durdu, kılıcını toprağa saplayıp iki elini kabzaya koydu.

— Atamın kanı yerde kalmaz, dedi. Kara-Kapçal'da pusuyla vurulan Manas'ın öcü alınmadıkça bana yurt haram, uyku haram, kımız haram. Beecin'e giderim; Koñurbay'ın başını almadan dönersem, er adım kurusun.

Bakay'ın yüreği ağzına geldi. İhtiyar, yiğidin iki elinden tuttu:

— Kulunum, dur, sözümü dinle. Ben o Beecin'i gördüm. Büyük Gaza'yı gördüm ben; babanın ardınca giden ulu erleri saydım, dönenleri de saydım. Muzburçak nasıl düştü, gözümle gördüm: kalkanı parçalandı, atı devrildi, üstüne kırk kalday çullandı. Kökçö nasıl düştü, gözümle gördüm: göğsünde altı ok, elinde kırık kılıç, yüzü Talas'a dönük öldü. Beecin bir kuyudur, kulunum; ordu döker, ordu yutar, doymaz. Dört kişiyle Beecin alınmaz. Gel, Talas'a dönelim; Ümötöy'e, Koşoy soyuna haber salalım, ordu derleyelim, öyle gidelim.

Külçoro'nun kaşları çatıldı; genç aslan yerinden fırladı:

— Geri mi dönelim, aba? Kanıkey ene bize bu çepkeni geri dönelim diye mi dikti? Bölökbay usta Ak Tinte'yi kınında pas tutsun diye mi dövdü? Babam Almambet Beecin yolunda yattı; kemiği o toprakta, öcü benim boynumda. Ben dönersem, süt emdiğim ana hakkını helal etmesin. Ölürsek er ölümüyle ölürüz; ama dönmek yok.

Bakay bir yiğide baktı, bir yiğide; ikisinin de gözünde aynı ateşi gördü, sustu. O ateşi bilirdi; Manas'ın gözünde kırk yıl yanmıştı. İhtiyar, göğe bakıp içinden yalvardı: "Kıdır yoldaşları ola, çiltenler kanat gere."

Yiğitler silahlandı. Semetey, Akkelte'yi kılıfından çıkarıp yağladı; babadan kalma tüfekti bu, namlusuna bakan gözünü alamazdı. Bakay, tüfeği okşayıp eski günleri andı:

— Bu Akkelte'nin sesini bir duyan bir daha unutmaz, kulunum. Büyük Gaza'da bunun ateşi dağları yankılattı; atılan tek kurşun kaç kaldayın işini bitirdi, saymaya ömür

yetmedi. Baban onu yastığının altına kor, "yurdumun yarısı budur" derdi. Şimdi senin omzunda; ağırlığını bil.

Semetey dinledi; tüfeğin kayışını göğsüne çaprazladı, sanki atasının kolunu omzuna almış gibi oldu.

Ayçürök'ü yola çıkarma vakti geldi. Semetey, kadınının yüzüne uzun baktı:

— Sen Talas'a dön. Enem Kanıkey yalnızdır, gözü yollardadır. Bizi sağ bil, sağ bekle.

Ayçürök itiraz etmedi; kuğu soyunun kadınları kadere karşı ağız açmazdı. Yalnız, ayrılırken kocasının göğsüne alnını koydu:

— Yedinci ayı unutma, dedi. Enenin sözü sözdür.

Ak kuğu göğe ağdı, üç kez döndü çadırın üstünde, sonra batıya, Talas'a doğru süzülüp gitti. Irmak kıyısında dört er kaldı: Semetey, Külçoro, Bakay, bir de Çubak oğlu genç Kançoro; dört er, dört at, bir de doğuya uzanan uçsuz yol.

✦ ✦ ✦

Çet-Beecin'in üstünde o gün davullar dövülüyordu. Keçil hanı, Alööke oğlu Koñurbay'ın kalesi dokuz günlük yoldan görünürdü; burçları buluta değer, kapı çanının sesi dokuz günlük yoldan duyulurdu. O çan bir kez vuruldu mu kırk hanın elçisi atına atlar, bir kez daha vuruldu mu kırk hanın ordusu yola dizilirdi. Kalenin içi başlı başına bir şehirdi: ambarlarında kırk yıllık tahıl, ahırlarında on bin katır, zindanlarında gün yüzü görmemiş tutsaklar. Koñurbay, ordosunun ak taş sekisinde bağdaş kurmuş, önüne dizilen pehlivanlarına bakıyordu: boz katırlı dev Tokuşker en başta, yanında Şıpşaydar'ın canavar oğlu Orokbaş, arkada tek gözü kova gibi Matı ve daha niceleri, etten ve demirden bir duvar.

— Dinleyin beni, dedi Koñurbay; sesi çanın tuncu gibiydi. Burutların arslanı Manas'ı kim aldı ortadan? Ben aldım. Kara-Kapçal'ın boğazında pusu kurdum; o tulparına güvenip geçerken mızrağımı böğrüne sapladım. Dünyayı titreten er, benim mızrağımın ucunda soldu. Şimdi onun yerine bir oğlan çıkmış, Semetey diyorlarmış; yanında Almambet'in piçi, bir de eli ayağı tutmaz ihtiyar Bakay. Dört kişiler; dördü de mezarını kendi kazmış.

Pehlivanlar gülüştü; kale gümledi.

— Kırk hanın halkına haber salın, dedi Koñurbay. Erini atlandırın, kadınına yük denkletin. Bu seferin adı Küçük Sefer olsun; küçüktür, çünkü avımız küçüktür. Burutları

ezeceğiz, Talas'ı yağmalayacağız; Kanıkey'i kul, Ayçürök'ü cariye edeceğiz. Manas'ın kümbetini bulup taşını taşına vurmadan dönen, benden değildir.

Çan vuruldu; dokuz günlük yol titredi. Kırk hanın elçileri kırk yana uçtu, kırk yanın orduları Çet-Beecin'e aktı. Altı bin seçme Hıtay atlandı; zırhları kara, mızrakları boyalı, atları bir örnekti. Kaldayların ise sayısını yazan yazamadı, sayan sayamadı; ellerinde çarkıyla, baltasıyla, sapı yanmış oraklarıyla geldiler; çoğu savaş nedir bilmezdi, ölüme sürülen kalabalıktılar, ama kalabalık da bir silahtı ve Koñurbay bu silahı kullanmayı iyi bilirdi.

✦ ✦ ✦

Koñurbay ordusunu Dıñşa çölünden yürüttü. Kavurucudur o çöl; kumu kor, yeli alev, gölgesi seraptır; kuş uçsa kanadı tutuşur, kurt girse dili damağına yapışır derler. Üç gün üç gece yürüdü sel; katırlar dilini sarkıttı, atlar kanlı ter döktü, geride kalan kaldayları kum örttü, kimse dönüp bakmadı; çünkü ardında Koñurbay'ın kamçısı vardı ve o kamçı çölden beterdi.

O tan vakti, Eçki-Ölbös dağının Koş-Moynok tepesinde bir ihtiyar, elini gözüne siper etmiş doğuya bakıyordu. Bakay uyku nedir bilmezdi seferde; gece yıldızları sayar, gündüz ufku okurdu. Önce bir toz gördü: ince, sinsi, yılan gibi. Sonra tozun içinde bir karaltı seçti: Algara'yı tanıdı, Koñurbay'ın kara tulparını; o atın adımını kırk yıl önce görmüştü, unutmamıştı. Tozun ardı geldi: altı bin Hıtay'ın mızrak ormanı, onun da ardında kaldayların ucu bucağı görünmez karaltısı, yer ile göğün arasını doldurmuş geliyordu.

İhtiyar tepeden indi, yiğitleri kaldırdı:

— Kalkın. Koñurbay geliyor. Algara'nın tozunu tanıdım; kırk yıl geçse unutmam. Altı bin seçme Hıtay saydım; kaldayı saymaya ömrüm yetmedi. Yer götürmüyor, kulunlarım; toz, göğün yarısını yemiş.

Semetey irkilmedi. Atası Manas'ın geleneğini bilirdi: sefere kan ile başlanır, dua ile girilir. Yedi yaşındaki kısrağı çektiler; Semetey ak bıçağı çekip kurbanı yıktı, kanı toprağa akıttı.

— Atamın ruhu, dedi, arbağın bizimle olsun.

Bakay ellerini açtı; duası dağları dolaştı:

— Kıdır önünüzden yürüsün, kırk çilten sağınızda solunuzda dursun; Manas'ın arbağı kalkanınız, Almambet'in ruhu kılıcınız olsun. Amin deyin, yiğitlerim.

— Amin, dedi üç er; üç ses, bir ses oldu.

Külçoro atının kolanını sıktı, sonra döndü, üçünün yüzüne tek tek baktı; on sekizinde bir çocuktu ama bakışı yüz yıllıktı.

— Sözüm size emanet, dedi. Ölürsem, kemiğimi bu kara toprakta komayın; Surkoen'e yükleyin, Talas'a taşıyın. Kanıkey enemin dikişini kefen bilirim; Talas'ın toprağını yurt bilirim. Helalleşelim.

Kucaklaştılar; er kucaklaşması kısadır, kemik çatırdar, söz edilmez. Sonra Külçoro Surkoen'i sürdü, Kara-Döbö'nün taş meydanına tek başına indi. Meydan, iki ordunun arasında düz bir avuç içiydi; nice erin kanı o taşları yalamıştı, daha da yalayacaktı.

Koñurbay saflarının önüne Tokuşker'i saldı. Boz katırının üstünde bir dağ gibiydi dev; tolgası fıçı, mızrağı çam gövdesiydi. Meydana inerken güldü:

— Bu mu Burut'un yiğidi? Sakalı bile çıkmamış. Ben seni mızrağıma takar, anana geri yollarım, oğlan!

Külçoro cevap vermedi; er meydanında dil değil bilek konuşur. İki at, iki yandan boşandı; meydanın ortasında iki mızrak birden indi, ikisi de kalkan üstünde kütük gibi kırıldı. Katırla at göğüs göğüse çarpıştı, ikisi de çökmedi. Tokuşker gürledi, ay baltasını çekti; Külçoro daha tez davrandı. Kanıkey'in verdiği altın yanaklı ay balta havada bir kez döndü, devin tolgasına indi; tunç tolga kabak gibi yarıldı, dev beyni sarsılıp katırının boynuna kapaklandı. Külçoro, babası Almambet'ten kalan altı su verilmiş Coykuma kılıcını sıyırdı; bir savurdu, Tokuşker'in başı taş meydana düştü, gövdesi bir dağ yıkılır gibi ardından devrildi.

Hıtay saflarından bir uğultu koptu; Koñurbay dişlerini gıcırdattı, ikinci pehlivanını saldı. Orokbaş çıktı meydana: Manas'ın vaktiyle öldürdüğü Şıpşaydar'ın canavar oğlu; babasının öcü gözünü kan bürümüştü, insandan çok azman derisine benzerdi. Bu dövüş tez bitmedi. Altı gün boğuştular; mızrak kırdılar, kılıç körelttiler, gürz parçaladılar; altı gün iki ordu nefes almadan seyretti, geceleri ateşlerin başında kimse konuşmadı. Altıncı günün akşamına doğru Külçoro, Surkoen'i birden çark ettirdi; Orokbaş'ın hamlesi boşa gitti, açılan göğsüne Külçoro'nun mızrağı bütün hızıyla girdi, sırtından bir karış çıktı. Canavar oğlu canavar, kendi babası gibi, bir Burut'un elinden toprağı boyladı.

Koñurbay çileden çıktı. Teke tek töresini bir kamçı savuruşuyla bozdu:

— Topunuz birden! diye kükredi. Dördünü de ezin, geçin!

Altı bin Hıtay, ardında kaldayların seli, Kara-Döbö'ye boşandı. Ama karşılarında dört kişi değil, dört kasırga buldular. İhtiyar Bakay'ın koluna o gün gençliği geri geldi; mızrağını öyle bir savurdu ki iki pehlivanı bir sapta şişledi, ikisini birden attan aldı. Semetey, atası Manas'ın Akolpok zırhını kuşanmıştı; Buurul'un dizginini dişine alıp iki kılıçla daldı; girdiği saf yarıldı, döndüğü yer boşaldı. Külçoro soldan, Kançoro sağdan biçti. Yedi gün sürdü kırgın; yedi gün ne gün ışıdı ne gece karardı, toz ile kandan başka mevsim olmadı. Atların dizine kan çıktı; kırılan mızrak sapları tarlada anız gibi yattı. Geceleri dört yiğit sırayla uyudu, ikisi nöbette durdu; Bakay külazıktan pay etti, yaraları kendi eliyle sardı, "az kaldı, kulunlarım, düşmanın dizi bizden önce çözülür" diye yürek verdi. Yedinci gün koca ordu bozuldu; kalday kaldayı çiğnedi, Hıtay Hıtay'ı ezdi, sel geldiği yöne kaçtı.

Koñurbay bozgunu görünce koynundaki jay taşını çıkardı. Büyülü taştı o; okundu mu gök delinir, yaz günü kış olurdu. Koñurbay taşı okuyup yere vurdu: dağların üstüne birden sis çöktü, sisin içinden yumruk gibi dolu boşandı, gün ortasında zift gibi karanlık indi. O karanlığın içinde Koñurbay, Algara'nın başını Beecin'e çevirip kaçtı; ordusunun artını düşünmedi bile. Kapanda kalan artçılar, sis açıldığında dört yiğidin ortasında buldular kendilerini; hanları kaçmış, yolları kesilmiş, silah tutan elleri çözülmüştü; koyun kırılır gibi kırıldılar. Akşam indiğinde Kara-Döbö'nün taşları adını hak etmişti; dört yiğit tepenin başına çıkıp bozkıra baktı, bozkır göz alabildiğine leş ve demirdi. Bakay ellerini açıp düşman ölüsüne de dua etti; ölü, ölüdür, dedi, kimin oğlu olursa olsun anası vardır; başka bir şey demedi.

Beecin'e varan Koñurbay yenilgiyi ağzına almadı; yenilgi sözünü ağzına alanın da dilini kestirdi. Ordusunu yeniden derledi, meydanlara tellal saldı:

— Bu seferin adı Küçük Gaza'dır! Yedi urgan derinliğinde hendekler kazın, üstünü çalıyla örtün, dibine kazık dikin. Kırk hanın ordusu bir baş olsun. Talas'ı alacağız; Burut'un erini kul, kadınını küñ edeceğiz. Ant için!

Ordular ant içerken huzura bozgundan dönmüş bir adam getirdiler: hazinenin baş nişancısıydı, ok atmada üstüne Beecin'de er tanınmazdı; şimdi zırhı parça parça, gözleri hâlâ gördüğünün dehşetiyle büyümüştü. Diz çöktü, başını kaldırmadan konuştu:

— Hanım, dedi, ben o meydandaydım. Almambet'in oğlu bir mızrak salladı, altı ustayı bir sapta deldi; gözümle gördüm, bir sapta altısını. Semetey'e gelince... Hanım, ben Büyük Gaza'da Manas'ı görmüş adamım. Bu oğlan babasını aşmış. Sözüm söz: bununla savaş olmaz. Manas'ın kanı için kun ödeyelim; altın verelim, yambı verelim, barışalım. Yoksa Beecin'in taşı taş üstünde kalmaz.

✦ ✦ ✦

Divanda bir uğultu dolaştı; kun sözü ağızdan ağıza gezdi. Kimi başını salladı, kimi Koñurbay'ın yüzüne bakmaya korkup önüne baktı. O zaman ileri bir adam çıktı: cellat Cööceldet. Ömrü zindan kapılarında, satır gölgesinde geçmiş, kanlı işlerin adamıydı. Kara-Döbö'de Külçoro'nun mızrağı böğrünü sıyırıp geçmiş, ölümden kıl payı dönmüştü; yarası hâlâ sızlıyordu ama dili duruyordu.

— Hanım, dedi, nişancı doğru söyler, savaşla olmaz. Ama kun da vermeyelim; hile edelim. Ben bilirim yolunu: önlerine güzel kızlar çıkaralım, ellerinde zehirli boza olsun. Yorgun yiğit ikramı geri çevirmez; içsinler, uyusunlar. Uyuyanı boğazlamak kolaydır; ben boğazlarım, elim alışıktır.

Koñurbay yerinden bir kalktı ki seki sarsıldı. Cellâdın yakasından tutup havaya kaldırdı:

— Zehir, ha? Kız, ha? Koñurbay'ı düşmanına boza mı sunduracaksın, korkak köpek! Beni kim sanırsın? Dünyanın titrediği Manas'ını boğazlayan Bahadır Kalça benim! Ben mızrağımla aldım o başı, oğlunun başını da mızrağımla alırım. Defol gözümden; bir daha ağzından hile sözü çıkarsa, dilini kökünden söktürürüm.

Cellâdı tekmeyle indirdiler sekiden. Koñurbay orduya yürüyüş emri verdi; kun da yoktu artık, hile de; yalnız kin vardı, bir de sayı: kırk hanın kırk ordusu, yer götürmez kalabalık.

O kalabalığı ilk yine Bakay gördü. Tepeye çıkmış, gelen seli seyrediyordu; sel değildi bu, deniz taşmıştı sanki; ucu ufka değiyor, bucağı görünmüyordu. İhtiyar indi, Semetey'in karşısına dikildi; bu kez dizleri titriyordu, sesi de.

— Kulunum, gör şu gelen beladan. Bu sayıyla dört kişi vuruşmaz; buna er gücü değil dağ gücü yetmez. Dinle beni: Talas'a çekilelim. Ümötöy var, Kökötöy'ün oğlu; haber salsak atlanır. Koca Koşoy'un soyu var, Katagan'ın ilinden kalkar gelir. Beş hanın illeri var, Töştük var Eleman oğlu; hepsi Manas'ın tuzunu yemiştir, hepsi borçludur. Bir kış derlensek, baharda yüz bin erle geliriz. O zaman ne Koñurbay kalır ne Beecin.

Semetey, gelen denize baktı; yüzünde ne korku vardı ne tereddüt.

— Aba, dedi, sözün ak, aklın ak; ama benim yolum bir. Kaçıp dolaşıp döşekte öleceğime, burada vuruşarak öleyim. Atam Manas kaçtı mı hiç? Onun oğlu kaçarsa,

kümbetindeki kemikleri sızlar. Sen yılkıyı al, Talas yoluna düş; enem Kanıkey'e, ilimize sen sahip çık. Biz burada kalırız.

Bakay yalvardı, döğündü, olmadı; er sözü kaya, döndüremedi. Külçoro'ya baktı; Külçoro başını öne eğdi ama ağzını açmadı. Kançoro'ya baktı; Kançoro gözünü kaçırdı. Üçü de kalacaktı; ihtiyar bunu anladı, yüreğine taş basıp yılkının başını Talas'a çevirdi. Sonra döndü, son kez baktı üç yiğide; gözü her birinde ayrı bir ömür kadar oyalandı. Koynundan ak saplı hançerini çıkarıp göğe kaldırdı:

— Ant olsun: sizin öldüğünüz haberi kulağıma değerse, bu ak hançeri kendi bağrıma ben sokarım. Sağ kalın, kulunlarım; koca Bakay'ı yalancı çıkarmayın.

Yılkının tozu batıya doğru inceldi, silindi. İhtiyarın sırtı gitgide küçüldü; bir vakit geldi, bozkırın uçsuzluğunda bir nokta oldu, sonra o da yitti. Meydanda üç er kaldı; karşılarında dünya kadar düşman, tepelerinde kayıtsız bir gök.

Koñurbay bu kez meydana Matı'yı saldı. Tek gözü alnının ortasında kova gibi açılmış bir devdi Matı; adımı hendek atlar, soluğu toz kaldırırdı. Koñurbay onu salarken kulağına kinin zehrini akıttı:

— Matı, dedi, benim atam Alööke'yi bilirsin. Ulu handı; tahtı altından, otağı ipektendi. Manas geldi, ordusunu dağıttı, atamı kendi ordosundan kaçırttı. Kaçtı da kurtuldu mu? Yakaladılar, elini bağladılar, azgın itlerin önüne attılar; itler parçaladı ulu hanı, kemiğini kimse dermedi. Ben o günden beri geceleri uyumadım. İşte o Manas'ın oğlu karşında duruyor. Benim öcümü sen al; alırsan, Çet-Beecin'in hanlığı senindir, tahtına seni ben oturturum.

Matı'nın tek gözü kan çanağına döndü; dev, yeri sarsa sarsa meydana yürüdü. Her adımında taşlar oynuyor, elindeki demir topuz bir çoban çomağı gibi sallanıyordu. Üç er bakıştı; Semetey başıyla bir işaret verdi. Ama Külçoro, babası Almambet'ten kalma Sırbaran tüfeğini çoktan dizine dayamıştı. Nişan aldı; devin tek gözü, tabak gibi, alnının ortasında duruyordu. Sırbaran bir kez konuştu; dağlar cevap verdi. Kurşun, kova gözün tam ortasına oturdu; dev, iki eliyle yüzünü tutup böğürdü, böğürtüsünden atlar ürktü. Kör dev el yordamıyla savrulurken Semetey, Sır mızrağı doğrultup Buurul'u sürdü; mızrak devin göğsüne girdi, koca gövde bir kale burcu gibi yıkıldı. Külçoro yetişti, Manas'tan kalan Zulpukor kılıcını çekti; bir savuruşta Matı'nın başını gövdesinden ayırdı, devin boz katırını da yularından tutup ganimet aldı.

Bunu gören Koñurbay'ın yüreğine kurt düştü. Semetey'in heybeti gözünde büyüdükçe büyüdü: Akolpok'un ışıltısı, Buurul'un köpüğü, o bakış... Manas'ın bakışı. Bahadır Kalça, Manas'ını boğazlayan er, Algara'nın başını çevirdi; kara kayalığa sürdü, keçi yolundan tırmanıp gözden yitti. Ordusuna bakmadı bile.

Han kaçtı ama ordu ortadaydı; sayı, sahipsiz de olsa sayıydı. Semetey, Akkelte'yi omzundan indirdi. Atasının tüfeği ateş aldıkça Kıtay safları ekin gibi biçildi; bir kurşun bir sıra devirir, dumanı dağılmadan ikinci sıra devrilirdi. On bir gün sürdü bu kırgın; on bir gün üç er, dünya kadar orduyu önüne katıp sürdü. Nice ulu düştü o günlerde: Madı han düştü, Şıyka han düştü; sancaklar devrildi, davullar sustu. Geceleri üç yiğit sırt sırta verip soluklanıyor, Külçoro atların yarasına bakıyor, Semetey az kalan külazığı üçe bölüyordu; Kançoro'nun gözü gitgide çukura kaçıyor, dili ağırlaşıyordu, ama kimsenin buna bakacak hali yoktu. Ama Kıtay eli kaynayan kazandı; kestikçe taşar, döktükçe dolardı. On birinci günün akşamında ufuktan yeni bir karaltı göründü: öncekinden beş beter bir sel, taze, dinç, uçsuz bucaksız, kaynayıp geliyordu.

Kara kayanın ardından Koñurbay da yeniden göründü; kaçışını unutturmanın yolunu buluvermişti. Tellalları ordunun içinde bağırttı:

— Han buyruğudur: Almambet'in oğlu Külçoro'yu diri tutana Uluñçu-Dıñşa'nın hanlığı verilecek! Diri isterim; kılına zarar gelmesin, önümde diz çöksün. Kement ustaları, ağ ustaları, ileri!

Bunu duyan yağmacı gözünü kan bürüdü; hanlık vaadi, ölüm korkusunu yendi. Kement ustaları urganlarını, ağ ustaları ipek ağlarını çözdü; Külçoro'nun dört yanında halka halka toplandılar. İlk kement havada ıslık çaldı; Külçoro eğildi, urgan boşa gitti. İkincisini Ak Tinte ile havada biçti. Üçüncü, dördüncü, beşinci geldi; gökyüzü urgan doldu. Genç aslan, Surkoen'i dört yana sürdü, yardı, çıktı; ama her yardığı halkanın ardında bir halka daha vardı. Semetey ile Kançoro'dan koparıldı; toz duman içinde arası açıldıkça açıldı, seslendi de sesi tozda boğuldu. Bir vakit geldi, Külçoro dizginini çekip durdu, çevresine baktı: kırk iki kat olmuştu kuşatma; kırk iki halka insan, urgan ve ipek ağ, daraldıkça daralıyordu. Gökte akşam kızıllığı, yerde kan kızıllığı birbirine karışmıştı. Bir an, Talas'taki eşik geldi gözünün önüne: Kanıkey enenin avuçları şakağında, "yedinci aya dek dönmezseniz ölürüm" diyen sesi kulağında.

Genç aslan, Surkoen'in terli boynunu okşadı; hayvanın yüreği avucunun altında davul gibi vuruyordu.

— Demek böyleymiş, dedi kendi kendine; sesi sakindi, bir çocuğun sesi gibi. Kanıkey enem yedi ay dedi. Meğer ben buraya vuruşmaya değil, ölmeye gelmişim.

Coykuma'yı kınından sıyırdı; altı su verilmiş çelik, akşamın son ışığında bir kez parladı. Kırk iki halka, ortadaki tek atlının üstüne, bir ağız gibi kapanmaya başladı.

25. BÖLÜM

Talas Kuşatması ve Er Meydanı

— ❖ —

Beecin önündeki ova, o gün kandan başka renk tanımadı. Toz, güneşi yuttu; nal sesi, gök gürültüsünü bastırdı. Mançu'nun demir börklü erleri, sarı kaftanlı keşiş askerleriyle omuz omuza, bir tek atlının çevresinde halka üstüne halka örüyordu. Kırk iki kat olmuştu kuşatma; kırk iki kat, iç içe geçmiş kırk iki demir çember. Ortada, boz atının üstünde Külçoro dönüyordu; kılıcı kanattan kanada gidiyor, fakat her devrilen erin yerine üçü birden bitiyordu. Urgan atıyorlardı üstüne, kement savuruyorlardı; diri tutmak istiyorlardı Almambet'in oğlunu, diri bağlayıp Konurbay'ın ayağına götürmek. Kalça'nın kendisi de uzakta değildi; Algara'nın üstünde, tunç mızrağını dizine dayamış, avının yorulmasını bekleyen kurt gibi bekliyordu.

Semetey bunu tepeden gördü. Gördü ve gözüne kan indi.

— Manas! diye haykırdı. Bir kez değil, üç kez haykırdı: — Manas! Manas! Manas!

O nara, ovada bir uçtan bir uca yuvarlandı; ölmüş bir arslanın adı, sağ kalanların yüreğinde dirildi. Akolpok'un altın yakasını boğazına dek kavuşturdu Semetey, Sırnayza'yı koltuğuna kıstı, atının böğrüne öyle bir kamçı vurdu ki hayvan yaydan kurtulmuş ok gibi

fırladı. Tek başınaydı; karşısında yeri kaplayan bir ordu vardı. Vız gelirdi. Babasının kanı, damarlarında kaynar su gibi dolaşıyordu.

Sırnayza'nın ucu ilk çemberi yardığında, Bölökbay'ın topal ayağıyla körüğü basa basa su verdiği o çelik, sanki kendi diliyle ıslık çaldı. Mızrak indi, kalktı; indi, kalktı. Semetey daldığı yerden geçit açtı, geçit açtığı yerden kırgın saldı. Er devirdi, at devirdi, tuğ devirdi. Sonradan sayanlar yedi bin dediler; yedi bin er, o tek atlının önünde biçilmiş ot gibi serildi. Kırk iki kat kuşatma, içten ve dıştan yarıldı; Külçoro ile Semetey, kan gölünün ortasında at başı kavuşturdular.

— Az kalsın kement boynuma geçiyordu, ağam, dedi Külçoro. Soluğu yanıyordu, gözü gülüyordu. — Diri tutacaklardı beni; Kalça'nın ayağına yatırıp babamın öcünü benden çıkaracaklardı.

— Boynuna kement geçecek gün, benim başımın yerde olduğu gündür, dedi Semetey. Sür atını, çık şu kandan.

Ama Beecin, bir yarayla kanı çekilecek gövde değildi. Karı Han, surların ardından davullarını dövdürdü; kapılar açıldı, tümen üstüne tümen boşandı. Ova, karınca yuvasına çomak sokulmuş gibi kaynadı. On tümen, yirmi tümen; sayanın dili yoruldu, sayının sonu gelmedi.

İşte o dar saatte, toz bulutunun içinden ak sakalı göğsüne yayılmış bir atlı çıkageldi: Bakay geldi, yol atası, ak uğurlu Bakay. Atının teri sabaha karışmış, gözü çakmak çakmaktı.

— Dur, Semetey! diye gürledi. Dizginini kasıp gencin yolunu kesti. — Dur derim sana! Beecin'e kılıçla girilmez, kaç kez denendi. Baban Manas girdi; kanı orada kaldı, canı Talas'a zor yetişti. Almambet girdi; başı burada kesildi. Çubak girdi; kemiği bu toprakta kaldı. Sırgak girdi; dönüşünü gören olmadı. Ben o gazadan sağ çıkan son ihtiyarım; sözüme kulak ver. Beecin bir kuyudur, dibi yoktur; içine ordu dökersin, taşmaz. Dön, oğul. Er olan, döneceği günü de bilir.

Semetey'in eli Sırnayza'nın sapında bir gerildi, bir gevşedi. Karşıda tümenler saf bağlıyordu; arkada, Bakay'ın gözünde, dört mezarın gölgesi duruyordu. Gencin içinden bir ses, git, diyordu; babanın öcünü bugün al. Bir başka ses, daha derinden, ananın sesine benzeyen bir ses, Talas, diyordu yalnızca; Talas.

Dizginini çevirdi Semetey. Çevirdi ama boynunun damarı, öfkeden ip gibi kabarmıştı.

Erenler, atlarının başını gün batısına verdiler. Üç gün üç gece yol teptiler; üç gün üç gece arkalarında toz eksik olmadı. Dördüncü gün Calpak-Kıya'nın yayvan sırtına, oradan

Car-Taş'ın yarlı kayalıklarına vardılar; atların kolanını gevşetip ilk kez soluk aldılar. Kuru et çıkardılar heybeden, sakalarından kımız döktüler; ama kimsenin boğazından tam geçmedi. Bakay, ateşin başında dizini kucaklamış, alevin diline bakıyordu.

— İz bizi bulur, dedi. Kalça, kolay lokmayı ağzından kaçırmış köpek gibidir; ardımızı bırakmaz.

Yanılmadı ihtiyar. Gece, nöbet ikiye bölündü; atlar eyerli yatırıldı, ateşler küllendi. Ve tan yeri ağarırken Car-Taş'ın önündeki düzlük karardı; Konurbay, yüz bin atlısıyla gelmiş, yamacın dibine ordu sermişti. Kendi öne çıktı; Algara dediği o kara tulpar, altında yer dövüyor, ağzından köpük saçıyordu. Konurbay'ın sesi, yarlardan yankılana yankılana geldi:

— Ey Burut! Kaçmakla kurtuldum sanma! Aranızda er varsa meydana çıksın; teke tek görüşelim. Er meydanında yenilen, ordusunu alıp çekilsin. Yok eğer eriniz yoksa, sürünüzü kırar, külünüzü göğe savururum!

Külçoro yerinden ok gibi fırladı, Semetey'in üzengisine yapıştı:

— Ağam, beni gönder! Ben gideyim; babam Almambet'in öcü, benim boynumun borcudur. Sen soyun direğisin; sana bir hal gelirse Talas yetim kalır. Yalvarırım, beni gönder!

Semetey, eğilip çorosunun başını iki avucunun arasına aldı; alnından öptü.

— Senin günün de gelir, karaltım, dedi. Bugün benim günümdür. Konurbay'ın mızrağı babamın etini görmüş; bu et, o mızrağı tanır. Çekil yolumdan.

Akolpok'u sırtına çekti; Kanıkey'in gece gündüz demeden diktiği, her ilmeğine dua, her katına çelik kattığı o ak zırh kaftan, üzerinde su gibi dalgalandı. Sırnayza'yı eline aldı, atını meydana sürdü. İki ordu, iki yamaca dizildi; arada, ölümün tarlası gibi boş bir düzlük kaldı.

Önce Konurbay davrandı; töre böyleydi, ilk vuruş meydan okuyanındı. Algara'yı köpürte köpürte sürdü, tunç mızrağını omuz hizasına aldı ve bütün ağırlığıyla, atının bütün hızıyla Semetey'in göğsüne çaldı. Vuruş, dağa çarpan sel gibiydi; Semetey kaskatı durdu, at geriledi, kayalar yankıyı dört döndürdü. Ve tunç mızrak, Akolpok'un altın yakasına değdiği yerden çatır çatır çatladı; üç parça olup Konurbay'ın elinde kaldı sapı. Kalça, kendi kırık mızrağına baktı; bakışında ilk kez, öfkeden başka bir şey vardı.

— Ana hakkı, demişti Kanıkey bir vakit, iğnemin her batışı bir kalkan olsun. Olmuştu.

— Sıra bende, Kalça! dedi Semetey. Sesi alçaktı; alçak ses, yüksek naradan korkunçtur.

Atını sürdü. Sırnayza indi. Konurbay kalkanını siper etti; kalkan yarıldı. Zırhı tuttu; zırh çöktü. Çeliğin ucu, Kalça'nın sol böğründe iki kara kaburgayı kütür kütür kırdı. Konurbay, eyerin üstünde bir yay gibi büküldü; ağzından kan geldi, gözünden dünya bir karardı bir açıldı. Ölüm, yüzünü o kadar yakından gördü ki soğuk nefesini yanağında duydu. Ama Algara, sahibinin dizindeki son kasılmayı anladı; o kanatlı koşusuyla döndü, meydandan kuş gibi çıktı. Semetey ardına düştü; düştü ama Algara'ya at yetişmezdi, Akkula'dan bu yana ona yetişen görülmemişti.

Kaçarken bile kurnazdı Kalça. Koynundan yada taşını çıkardı; o kara taşı avucunda evirip çevirdi, ağzında büyülü sözler geveleyerek göğe tuttu. Gök, önce sarardı, sonra karardı, sonra delirdi. Yaz ortasında dolu yağdı; yumruk iri doluların ardından gökten ip ip yağmur boşandı, dereler kabarıp yol kesti, sel geldi, iz sildi. Altı gün sürdü bu uğursuz kıyamet; altı gün boyunca ne gök göründü ne yer. Yedinci gün bulutlar dağıldığında, Konurbay'dan geriye ovada tek nal izi kalmamıştı.

Bakay, ıslak sakalını sıkıp gülümsedi; acı bir gülümseyişti.

— Taş ile kaçan, dedi, kan ile döner. Bu iş burada bitmedi, çocuklarım. Bitmedi, yeni başladı.

✦ ✦ ✦

Beecin'in içinde, Konurbay'ın ordosunda altmış gün mum söndürülmedi. Çinli hekimler, ellerinde ebep-sebep ilaçlar, kırık kaburgaların üstüne merhem üstüne merhem sürdüler; sargı değişti, iksir içirildi, dağ köklerinden macunlar dövüldü. Kalça, altmış gün sırtüstü yattı; tavana baktı ve tavanda hep aynı şeyi gördü: altın yakalı bir ak kaftan ve kendi mızrağının üç parça oluşu. Geceleri düşüne Manas girdi; Akkula'nın üstünde, eski günlerdeki gibi. Uyanıp doğrulduğunda kaburgaları sızladı ve sızının içinden hep aynı düşünce geçti: baba öldü, oğul kaldı; ağaç kesildi, kökü kaldı. Kök kurutulmadan bu iş bitmezdi. Utanç, yara gibidir; yara kapanır, utanç kapanmaz. Kapanmayan utanç, kine döner.

Altmışıncı günün sabahı Konurbay ayağa kalktı; kalktığı gibi divanını topladı. Yüzü sararmış, gözü çukura kaçmıştı; ama sesi, demir örse inen çekiç gibiydi.

— Bana bakın, dedi. Altı yaşımdan beri atımın önünde yürüyen bu Çin, bir Burut oğlanının mızrağına güldürecek mi beni? Dinleyin: Mançu'nun başına Ezkara'yı koydum.

Kalmuk'un başına Tagılık geçsin. Soloon'u Şıykıçu sürsün, Şibe'yi Akayar derlesin, Tırgoot'un başbuğu Kataal oğlu Karagul olsun. Davul dövülsün, tuğ dikilsin, yol Talas'a çevrilsin. Bu kez oğlanı değil, kökü kurutacağım. Manas'ın ocağına su bağlayacağım; bir daha o ocaktan duman tütmeyecek.

Beş başbuğ, beş yandan yere kapandı. Ve Çin, o uçsuz Çin, ağır bir değirmen taşı gibi dönmeye başladı; tümenler derlendi, ambarlar boşaltıldı, yollara aş evleri kuruldu. Kırk boy Kıtay'ın atlısı, yayası, arabası bir tek ırmağa aktı ve o ırmak, gün batısına, Talas'a doğru yürüdü.

Talas'ta ise o günler, gökte tek bulut yoktu. Beecin dönüşünün sevinci uzamış, kımız sağılıp içiliyor, gündüzler at yarışıyla, geceler kız sefası ve yır ile geçiyordu. Boz üylerin önünde ateşler yanıyor, yılkı bozkırda başıboş semiriyor, delikanlılar güreş tutuyordu. Kırgız, kazandığı bir teke tek vuruşu, kazanılmış bir cihan sanıyordu. Felaket, uykudaki yurda hep böyle gelir: sessiz, sabırlı ve emin adımlarla.

Yalnız bir çift göz uyumuyordu. Bakay, geceleri çıkıp yıldızlara bakıyor, sabahları geçitlerin yolunu gözlüyordu. Rüzgârın getirdiği tozda bir ağırlık, kuşların uçuşunda bir ürkeklik seziyordu. Yetmiş dilin sahibiydi; ama en iyi bildiği dil, alâmetin diliydi. Bir gece, düşünde kara bir bulutun Ala-Too'yu yuttuğunu gördü; uyanır uyanmaz kalktı, tan yerinin ilk kızıllığında atını eyerledi. Kimseyi uyandırmadı; yalnız Kanıkey'in ak sarayının önünden geçerken atının başını bir an durdurdu, sonra sürdü. Yolu uzaktı: Eşteklerin yurduna, Camgırçı'nın ordosuna gidiyordu. Yardım istemeye, el tutmaya, kara gün dostluğunu sınamaya gidiyordu.

✦ ✦ ✦

Camgırçı, seksen birine varmış bir handı; saçı, sakalı, kirpiği ağarmış, fakat bakışı hâlâ genç bir kartalın bakışıydı. Bakay'ı otağının önünde karşıladı, iki ihtiyar üç kez kucaklaştı.

— Ak sakalın kutlu olsun, Bakay, dedi. Sen boş yere at teri döken adam değilsin. Söyle: kurt mu indi, sel mi geldi?

— İkisi birden, Camgırçı, dedi Bakay. Kurt Konurbay'dır, sel bütün Çin'dir. Talas'ın üstüne geliyorlar. Manas sağ olsaydı sana gelmezdim; Manas'ın oğlu genç, yurdu gafil. Eştek ile Kırgız'ın kanı bir kazanda kaynamıştır eskiden beri. El ver, at ver, er ver.

Camgırçı, ak sakalını bir kez sıvazladı; sonra ayağa kalktı ve kalkışı, seksen bir yılın hepsini silkip attı.

— Davulları dövün! diye gürledi. Eştek'in yurdunda ocağı olan herkes duysun: Manas'ın ocağına kast eden, benim ocağıma kast etmiştir!

Davullar dövüldü, dağlara haber saldılar; geçitlerden geçide ateşler yakıldı, oba oba ulaştı söz. Camgırçı'nın oğlu Şayımbet, daha bıyığı yeni terlemiş bir yiğit, babasının önünde diz çöküp kılıç kuşandı. Yaylalardan atlılar indi, obalardan azık derlendi; üç günde ordu derildi, beşinci gün yola düzüldü.

O günlerde Talas yönünde gözcülük eden Sarı Han, ufkun tozunu görüp atının başını çevirmişti bile. Gece gündüz demeden sürdü; atı köpük içinde, kendi toz içinde Talas'a ulaştı ve doğru Kanıkey'in ak sarayına, danışma meclisinin ortasına daldı.

— Konurbay geliyor! dedi. Soluğu kelimelerini kesiyordu. — Kırk boy Kıtay'ı derlemiş, beş başbuğ atamış, önü sel, ardı duman. Üç konak, bilemedin dört konak yolda!

Meclis, kaynayan kazan gibi uğuldadı; kimi silah dedi, kimi geçit dedi, kimi barış elçisi dedi. Uğultunun ortasında söz sırası, başköşede kara yas yağlığını omzundan hiç indirmemiş olan ana Kanıkey'e geldi. Kanıkey ağır ağır doğruldu; doğrulunca meclis sustu, susunca ocağın çıtırtısı duyuldu.

— Beni dinleyin, dedi. Sesi vakur, gözü kuruydu; onun gözyaşı çoktan içine akmayı öğrenmişti. — Ben Konurbay'ı sizden iyi bilirim. O daha altı yaşında bir oğlanken babasının ordosunda kurt eniği gibi büyüdü; on yaşında at yarıştıran erleri kamçıladı, yirmisinde bütün Çin'i titretti. Beecin gazasını unuttunuz mu? Ben unutmadım. Hakanım Manas o gazadan bağrı delik döndü; kırk gün baktım, kırk gece sarıp sarmaladım, tutamadım, gitti. Almambet gitti, Çubak gitti, Sırgak gitti; kırk çorodan geriye ak sakalı Bakay ile ocak başında ağlayan biz kaldık. O günden beri her diktiğim dikişe çelik kattımsa, oğlumun sırtını bu gün için sağlam tuttumsa, bugün geldi demektir. Kımız kâsesini yere koyun. Kılıcı alın.

Bir an sustu; sonra sesini alçalttı ve alçalan ses, mecliste yükselen her sesten ağır bastı:

— Bir şey daha diyeyim, unutmayın: Konurbay yalnız kılıçla gelmez. O, yenildiği yerde büyüye sarılır; taşa, tütsüye, kara sözlere sarılır. Kılıca kılıçla, hileye akılla durun. Bakay'ın sözünden çıkmayın.

Meclisten çıkan her er, kılıç kuşandı. Çıyırdı ana ile Kanıkey, iki ana yan yana durup orduyu uğurlarken gözyaşları birbirine karıştı; biri oğlunun oğlunu, biri oğlunu yolcu

ediyordu. Bütün yurt, ak sakallısından beşikteki bebeğine dek dua etti; dualar, tuğların üstünde kuş gibi döndü.

Yola çıkmadan önce Kanıkey, oğlunu ak sarayın önüne çağırdı. Sandığın en dibinden Akolpok'u çıkardı; kaç gecenin uykusu, kaç iğnenin ucu, kaç duanın sıcağı sinmişti o ak kaftana. Semetey'in sırtına kendi elleriyle geçirdi; üstüne çaraynayı, o parlak göğüs zırhını taktı, tokalarını kendi çekti. Sonra topal usta Bölökbay öne aksadı; kucağında, keçeye sarılı, kendi körüğünde su verdiği Sırnayza ile ay ağızlı balta vardı.

— Bu mızrağın suyu, üç kış Ala-Too'nun buzundan verildi, dedi Bölökbay. Elin titremesin, oğul; demir, tuttuğu eli tanır.

— Sırtındaki anandır, elindeki yurdundur, dedi Kanıkey. Var git. Baban gibi git; baban gibi dönme, sağ dön.

Semetey, anasının elini alnına koydu; atına bindi. Ordular, Talas'ın önündeki geçitlere aktı.

Vaktinde davrandılar; çünkü ertesi günün akşamı, ufuk bir uçtan bir uca karardı. Önce toz geldi, sonra uğultu, sonra kendisi: kırk boy Kıtay, Konurbay'ın tuğu altında Talas'ın önüne yayıldı. Ordu değildi bu; taşmış bir ırmaktı, sel yatağını arayan kara bir seldi. Konakladıkları gece yaktıkları ateşler, gökyüzündeki yıldızlarla sayışırdı; hangisinin çok olduğunu kimse kestiremedi. Sabah olunca saf saf dizildiler: bir ucu dağın eteğinde, öbür ucu görünmezlikte. Tümen tümen Mançu'yu Ezkara sürdü, Kalmuk'u Tagılık düzdü, Soloon'a Şıykıçu, Şibe'ye Akayar baş oldu; en önde, Tırgoot'un başında, Kataal oğlu Karagul, kızıl tuğunu dalgalandırdı.

Ve sel boşandı.

İlk gün, yer ile gök birbirine değdi. Ok, yağmurdan sık yağdı; mızraklar, kamış sazlığı gibi eğilip doğruldu. Davulların gümbürtüsünden yer inledi; yaralı atlar, sahipsiz kalmış, kulağı dik, iki safın arasında deli deli koştu. Kırgız ile Eştek, yurdun önüne gerilmiş bir yay gibi durdu; yay esnedi, esnedi, kırılmadı. Camgırçı sağ uçtan daldı; seksen bir yaşın ağırlığını eyerin üstünde bırakmış, gençliğinin hayaletiyle vuruşuyordu. Bir vakitler, derlerdi, Camgırçı bir gazada tek başına bir geçidi üç gün tutmuş; şimdi kolu eski kolu değildi, kılıcı iki vuruşta bir dinleniyordu, ama gözü hâlâ o geçidin gözüydü ve ardındaki gençler, o göze baka baka er oluyordu. Sol uçtan Sarı Han yardı; ortadan Bakay, ak sakalı kanla kızıla çalarak girdi çıktı. Kançoro bir yandan, Külçoro bir yandan, iki genç kavak gibi, ordunun içine dalıp dalıp kırgın saldılar. O gün üç han oğlu ilk kez düşman yüzü gördü:

Baytaylak, Kalık ve Camgırçı'nın körpe oğlu Şayımbet, ilk oklarını attılar, ilk kanlarını gördüler ve akşam olduğunda üçünün de yüzünde çocukluk diye bir şey kalmamıştı.

Akşam, iki ordu geri çekilip yaralarını saydı. Talas düşmemişti; ama Kıtay da azalmamıştı sanki. Kesilen her safın ardından yenisi geliyordu; deniz kova ile boşaltılmıyordu. O gece siperlerin gerisinde yaralılar sarıldı, kırık mızraklara yeni sap geçirildi; kadınlar kazan kaynattı, ihtiyarlar ok yonttu. Kimse yenilgiden söz etmedi; ama kimse zaferden de söz edemedi ve bu susku, iki sözün ortasında, ağır bir taş gibi durdu.

Ertesi sabah, gün doğarken, iki ordunun arasındaki boşlukta tek bir atlı belirdi. Toru Aygır'ın üstünde Kataal oğlu Karagul'du bu; atını oynata oynata, kâh şaha kaldırıp kâh döndürerek meydanın ortasına geldi. Zırhı güneşte balık pulu gibi yanıyordu. Elindeki mızrağı havada çevirdi ve sesi, iki orduyu birden dolaştı:

— Gel, Burut! Gel dedim! Aranızda anadan er doğan varsa çıksın; teke tek görüşelim! Yoksa Kırgız'ın erleri hep koyun mudur, hepsini birden mi kırpalım?

Üç kez döndü, üç kez haykırdı. Kıtay safları gümbür gümbür güldü, kalkanlarını dövdü. Teke tek, iki ordunun arasında eski bir töreydi; kanı göle döndürmeden işi iki erin bileğine bırakmak, ataların koyduğu bir yoldu ve o yolu çiğneyenin yüzü iki dünyada kara sayılırdı. Kırgız saflarında bir sessizlik oldu; ve o sessizlikte, bütün yurdun gözü, ister istemez tek bir adama döndü: yetmiş dil bilen, yedi hanın divanını görmüş, Manas'tan kalan ak uğurlu miras Bakay'a. Söz, önce onundu; söz hep önce onun olurdu.

✦ ✦ ✦

Bakay, atını ağır ağır safların önüne sürdü. Acele etmedi; ihtiyarlığın da kendine göre bir silahı vardır, adı sabırdır. Meydanın kıyısında durdu, Karagul'u tepeden tırnağa bir süzdü ve güldü. Yüksek sesle, herkes duysun diye güldü.

— Sen misin meydan okuyan? dedi. Bre Karagul, Kataal'ın oğlu! Ben, Hakan Beecin'in içinde kaçacak yol aradığında o yolu kesen Bakay'ım. Ben, altı ay gece gündüz dinmeden vuruşulan gazada Manas'ın sağ yanında duran Bakay'ım. Esenkan'ın divanını gördüm, Alööke'nin ordosunda konuştum, senin dilini de bilirim, senin soyunu da. Sen o gazalarda kimin nesiydin? Sen, at tutmaya yaramaz bir kuldun; büyüklerin üzengi öperken sen ahırda gübre kürürdün. Şimdi Toru Aygır'ın üstüne çıkmışsın, er meydanı senin ağzına yakışmış!

Var git, hanına söyle: Kırgız'ın erleri koyun değildir; ama kurdu da kula karşı çıkarmazlar. Sana denk birini yollayacağız; o da sana fazla gelir ya, neyse.

Kıtay saflarındaki gülüş kesildi; Kırgız saflarından bir uğultu yükseldi, kımız kokulu, öfkeli, sevinçli bir uğultu. Karagul'un yüzü, tuğu kadar kızıllaştı; ağzından köpüklü bir küfür taştı, ama Bakay çoktan sırtını dönmüştü.

Semetey, çorolarını yanına çağırdı. Külçoro ile Kançoro geldiler; biri Almambet'ten karında kalmış yavru, öbürü Çubak'ın kanından kopmuş dal. Semetey ikisinin de boynuna birer kolunu doladı, ikisini birden bağrına bastı.

— İkiz kuzum, iki karaltım, dedi. Biriniz sağ gözüm, biriniz sol gözüm. Bugün meydan Kançoro'nundur. Var, Kançoro; Karagul ile mızraklaş. Ecel yeterse öl; er ölümü, yiğidin son yurdudur, utanma. Güç yeterse, Kalça'nın kaburgasını benim kırdığım gibi sen de şu kulun kaburgasını sök. Babanın adını an, atanın ruhunu çağır; gerisini bileğin bilir.

Kançoro yere diz vurdu, Semetey'in eteğinden öptü. Külçoro, kardeşliğinin bütün sıcaklığıyla onun kolanını kendi eliyle sıktı, mızrağını eline verdi; göz göze geldiler, söz gerekmedi. Kançoro atına atlayıp meydana sürdü. Ve o meydana çıktığı an, karşı safların içinde bir adamın yüreği ağzına geldi: Mançu hanı Ezkara, gözlerini oğlana dikmiş, gördüğüne inanamıyordu. O alın, o çatık kaş, o omuz duruşu, atın üstündeki o eğri oturuş... Çubak. Beecin önünde ordularını biçen, adı Mançu beşiklerinde ninniye korku diye giren Çubak. Ezkara, yanındaki başbuğa eğildi; sesi boğuktu:

— Şu oğlana bak. Çubak dirilmiş desem, yalan olmaz. Ölüsünden korktuğumuz adamın dirisi gelmiş meydana. Bu savaşın sonu hayır değil; ölüler dölleriyle dönüyor.

Meydanda iki at, iki uçtan birbirine boşandı. Karagul'un mızrağı önde, Kançoro'nun mızrağı önde; toz yol boyu ikiye yarıldı. İlk çarpışmada iki mızrak iki kalkana çaldı, ikisi de eyerde kaldı. Döndüler, yeniden boşandılar. Kançoro bu kez atının boynuna yattı, Karagul'un ucunu boşa savdı ve kendi ucunu onun kalkanının kıyısından kaydırıp omzuna değdirdi; Karagul sarsıldı, zor toparladı.

Ve o an, Kıtay töreyi çiğnedi.

Bir boru öttü; öttüğü gibi Tırgoot safları karınca gibi kaynadı, meydana tümen tümen asker boşandı. Teke tek duran Kançoro'nun çevresi göz açıp kapayana dek sarıldı; ok, yağmur gibi, dolu gibi, sel gibi yağmaya başladı. Kırgız saflarından bir öfke haykırışı koptu: töreye tükürmüşlerdi, er meydanının namusunu ayak altına almışlardı.

— Töre bozana töre yok! diye gürledi Semetey. — Yetişin çoroma!

Külçoro yıldırım gibi daldı, ardından Sarı Han, ardından bir bölük yiğit. Ama daha onlar yetişmeden, kuşatmanın ortasından bir uğultu yükseldi: Kançoro, yağan okun altında atını Karagul'un üstüne sürmüş, kalkanını sırtına almış, mızrağını dibinden tutmuştu. Karagul son kez döndü, son kez savurdu; boşa savurdu. Kançoro'nun mızrağı, Tırgoot başbuğunun göğsünü zırhıyla birlikte deldi geçti. Kataal oğlu Karagul, Toru Aygır'ın yelesinden kayıp kendi ordusunun ayakları dibine devrildi; devrildiği yerde, kendi erlerinin kaldırdığı toz onu örttü.

Kuşatma bir an, bir tek an sarsıldı; o an yetti. Külçoro yardı, Kançoro'yu koltukladı, döne vura çıktılar. Oklar arkalarından geldi, ıskaladı; töreyi bozanın oku da şaşkın olur.

Konurbay, tepeden bunu gördü. Karagul'un devrilişini gördü; Tırgoot'un kızıl tuğunun yere düşüşünü, öz erlerinin o tuğu çiğneyip kaçışını gördü ve kırık kaburgalarının yerinde eski ağrı, yeni bir yangın gibi tutuştu. Algara'nın üstünde doğruldu; sesi, boruları, davulları bastırdı:

— Burut'un kökünü kurutun! Bugünden geri teke tek yok, töre yok, aman yok! Kalkan kalkana, göğüs göğüse! Kim geri dönerse, boynu benim kılıcıma armağandır!

Ve kırk boy Kıtay, topyekûn boşandı. O günün kalanı, sonradan manasçıların dilinde bile zor anlatılır oldu: gök, ok bulutundan karardı; Talas suyu, kıyısından kan emdi. Camgırçı, oğlu Şayımbet'i yanından ayırmadan sağ ucu tuttu; Sarı Han'ın bölüğü üç kez dağıldı, üç kez derildi. Semetey, Sırnayza elinde, safın en çok eğildiği yere yetişip doğrulttu; Akolpok'un akı, akşama değin kızıla çaldı. Kırgız ile Eştek gerileye direne, direne gerileye yurdun önünde durdu; her boz üyün önü bir siper, her kadının elindeki tokmak bir silah oldu.

İkindiye doğru, Kırgız saflarının önüne bir atlı çıktı; kimse ona çık dememişti. Boz atının üstünde Külçoro'ydu bu; başındaki börkü geriye itmiş, ışıl ışıl gülüyordu. Ölümün bu kadar koyu olduğu yerde bir gencin böyle gülmesi, iki orduyu da bir an susturdu. Külçoro atını ak sakallıların önüne sürdü, eyerin üstünde eğildi:

— Atalar! Ak sakallılar! Hayır duanızı isterim. Babam Almambet, ben daha karındayken Beecin'e gitti; yüzünü göremedim, öcünü görebilirim. Konurbay'la vuruşmaya and içiyorum: ya onun başı, ya benim başım. Duanızı verin, yolumu açın!

Ak sakallılar ellerini açtı; Bakay öne çıkıp gencin alnına elini koydu:

— Var, kulunum. Almambet'in ruhu sağ omzunda, Manas'ın ruhu sol omzunda olsun. Kıdır yoldaşın olsun; çiltenler önün sıra yürüsün.

Külçoro atını meydana sürdü; giderken bir kez dönüp Semetey'e baktı, o bakışta ne korku vardı ne veda; yalnız, karanlık bir günde çakılmış bir kıvılcımın aydınlığı vardı. Ve karşı yamaçta Konurbay, o boz atlıyı görünce Algara'nın üstünde taş kesildi. O duruş, o omuz, o başını hafif yana yatırış... yüreğinin en eski, en derin yarası ağzını açtı. Kendi safına döndü, sesi çatlayarak haykırdı:

— Şu boz atlıyı görüyor musunuz? Bu, benim asıl düşmanımdır! Bu, Almambet'in oğludur; beni bu dünyada tek korkutan adamın dölü! Onu bana diri getirin; diri bağlayın, öldüreni ben öldürürüm! Ak sakallı Bakay'ı yok edin; o ihtiyar sağ kaldıkça Burut'un beli kırılmaz! Kaçan olursa, dönün, önce onu kılıçtan geçirin!

Boruların hepsi birden öttü. Ezkara Mançu'yu, Tagılık Kalmuk'u, Şıykıçu Soloon'u, Akayar Şibe'yi sürdü; kırk boy Kıtay, tek bir gövde gibi, bütün ağırlığıyla Talas'ın üstüne yürüdü. Gün, kanlı bir yarayı andırarak dağların ardına battı; karanlık, iki ordunun arasına indi ama uğultu dinmedi.

O gece Bakay, siperlerin ardında yıldızsız göğe baktı; gökte bir tek yıldız yoktu ve kuzeyden gelen rüzgârda, yaz ortasına yakışmayan bir soğuk vardı. Buz kokuyordu rüzgâr; buz ve başka bir şey, adı konmamış, kara bir şey. İhtiyar, keçesini omzuna çekti, içinden bir dua mırıldandı. Konurbay'ın yada taşını hatırladı; altı gün dolu yağdıran o kara taşı. Kışın daha gelmediğini, ama birilerinin kışı elinden tutup getirebileceğini düşündü ve Talas suyunun yukarısındaki bendi, o eski, yorgun bendi, nedense bir türlü aklından çıkaramadı.

— Yarını atlatalım, dedi kendi kendine; yarını atlatalım da, gerisine gücümüz yeter mi, onu Kıdır bilir.

Karanlıkta, kırk boy Kıtay'ın ateşleri, yıldızların boşluğunu doldurdu; ve o ateşlerin en büyüğünün başında Konurbay, kırık kaburgalarını dinleyerek, avucunda yada taşını evire çevire, gülümseyerek oturuyordu.

26. BÖLÜM

Cadı Kışı ve Yarılan Bent

— ❖ —

Beecin'in taş surları ardında, atası Aziz Han'ın altın direkli ordosunda Konurbay ayağa kalktığında, kırk kalday hanı önlerindeki kımız kâselerini unutmuş, nefeslerini tutmuşlardı. Kalça'nın gözleri közlenmiş demir gibiydi; sesi, dağ selinin kayaları döverek inişi gibi salonun keçelerini titretti.

— Babam Alöökö'nün kanı yerde mi kalacak? diye gürledi. Manas dedikleri o kanlı boğa babamın ocağını söndürdü, ilimi dağıttı, malımı sürdü. Manas öldü; ama tohumundan Semetey bitti, Almambet'in dölünden Külçoro bitti. O tohum kavrulmadıkça Hıtay'ın uykusu uyku, aşı aş değildir. Talas'ı yakacağım, Keñ-Kol'u kül edeceğim; Semetey'i demire vurup Külçoro'yu tasmayla Çon-Beecin'e sürüyeceğim. Kim benimledir?

Kalday hanları birbirine baktı. İçlerinden yaşlıca biri, sakalını çekiştirip mırıldanacak oldu: Manas'ın adı geçen yerde Hıtay'ın kemiği sızlar, dedi; Konurbay'ın bakışı üstüne dönünce sözünü yuttu, kâsesine eğildi. Kalça kılıcını çekip ortadaki ocağın közüne tuttu; demir kızardı.

— Bu demir nasıl kızardıysa, dedi, yüreğim öyle kızarmıştır. Söndürmenin tek suyu Talas'ın kanıdır.

Hıtay kalkıştı, Mançu kalkıştı, Kalmuk kalkıştı. Tırgoot kalkıştı, Solon kalkıştı; kırk kapıdan kırk ulak çıktı, kırk ile ferman taşıdı. Davullar dövüldü, tuğlar dikildi, yollar boyunca kaynaşan ordunun tozu güneşi perdeledi. Öyle bir kalabalıktı ki bu, öncüsü su başına konduğunda artçısı daha Beecin kapısından çıkmamıştı; geçtiği yerde çeşme kuruyor, ot kökünden kazınıyordu. Üç gün üç gece yürüdüler, üç gün üç gece daha yürüdüler; yedinci sabah Talas ile Keñ-Kol'un yeşil koynu, çekirge sürüsü basmış ekin gibi karardı. Konurbay, Algara'nın üstünden kamçısını uzattı:

— Yağma! Ne yurt kalsın ne yılkı, ne beşik kalsın ne kazan!

Bozkır o gün ilk kez yaz ortasında kışın soğuğunu yüreğinde duydu. Keñ-Kol'un kıyı obalarından duman yükseldi; çobanlar yılkıları dağa kaçırdı, haberciler dört nala Talas'a uçtu.

Savaşın ilk kasırgası koptuğunda, Çubak oğlu Kançoro ileri fırlamış, dönüş yolunu hesap etmemişti. Gençti, kanı deliydi; babası Çubak'ın adını bir günde bir vuruşta kazanmak istiyordu. Öncüleri dağıttı, bir sancak devirdi; ama sancağın ardı deniz çıktı. Hıtay'ın altı bin kargısı üzerine çevrildi; atının yalı kana bulandı, kalkanı yarıldı, dört bir yanı demir ormanına döndü. Bir kement omzunu sıyırdı, bir ikincisi atının boynuna dolanıp koptu. Kançoro o an ilk kez ölümün soğuk parmağını ensesinde duydu; gözünün önünden Talas'ın söğütleri, anasının ocağı geçti. Tutsaklık, kement gibi boynuna iniyordu ki bir gümbürtü göğü ikiye böldü.

Almambet oğlu Külçoro geliyordu. Omzunda, babasından kalma sır tüfek Almabaş vardı. O tüfek ki Almambet'in Beecin'den çıkarken yanında getirdiği tek mirastı; yıllarca sandık dibinde küsmüş yatmış, çakmağı kırılmış, yayı gevşemişti. Usta Bölökbay onu üç gün üç gece ocağında tavlamış, kırığını kaynatmış, yayını germiş; Kanıkey ana namlusunu öz eliyle silip yağlamış, kundağını gelin kundaklar gibi ak keçeye sarıp "babanın gözü, senin arkan olsun" diye Külçoro'ya uğurlamıştı. Külçoro dizgini dişine aldı, Almabaş'ı doğrulttu, bir kez ateşledi. Tek atışın dumanı dağılmadan, Tagılık başta olmak üzere Hıtay'ın altmış töresi eyerlerinden biçilmiş kamış gibi devrildi. Demir orman bir an sarsıldı, o aralıktan Külçoro daldı; Kançoro'nun atının dizginini kaptı, ölümün açılmış ağzından yoldaşını çekip çıkardı.

Meydanın öbür ucunda Mançu hanı Ezkara ile Konurbay diş gıcırdatıyordu.

— Şu iki enik, dedi Ezkara, diri tutulacak. Bağlayın, Çon-Beecin'in zindanına sürün; Tagılık'ın kanı ancak öyle soğur.

Ama emir kolay, iş zordu. İki çoro yan yana at sürüyor, ardlarında başsız gövdeler, sahipsiz atlar bırakıyorlardı.

Kuşatma haberi Talas'a ulaştığında Semetey ayaktaydı. İhtiyar Bakay ak sakalını sıvazlayıp kalkanını kuşandı; kılıcının kını yıllardır açılmamıştı, açılınca içinden sanki Manas devrinin kokusu çıktı.

— Kalça geldiyse, dedi, eski hesap defteri açıldı demektir. Ben o defterin ilk yaprağındanım.

Argın hanı Sarı Han tuğunu kaldırdı, boyunu bir günde derledi. Eştek beyi Camgırçı ise ordusunu bir tepenin eteğine dizdi, önlerine buğday dolu çuvallar açtırdı; her ere birer avuç dağıttı da erler taneleri yutarak ant içtiler: bu ekmeği veren toprağa sırt dönenin yüzü kara olsun, kaçanın ardından ekmek ağlasın. On bin boğaz bir ağızdan ant içti; o antin uğultusu vadide akşama dek dolaştı. Kırgız-Argın seli, dağdan boşanan kar suyu gibi ovaya aktı.

Semetey'in altında Taybuurul vardı; ve o tulparın hikâyesi, kendisi kadar heybetliydi. Vaktiyle Manas, kız olup da erden yaman vuruşan Saykal ile meydanda karşılaşmış; ne o bunu yıkabilmiş ne bu onu. Kargı düelloları bir gün sürmemiş, bir ay sürmemiş — tam on ay sürmüş; on ayın sonunda Saykal'ın kargısı kırılmış da yeniğini kabul etmiş, ödül diye o soylu kısrağı vermişti. Algara ile Kılkara'ya kardeş soydan gelen o kısraktan Taybuurul doğdu. Kanıkey onu Buhara yıllarında gizli yılkılarda büyüttü; geceleri kimse görmesin diye kendi eliyle yem verdi, kışın sırtını kendi şalıyla örttü, tayken göğsünü iple ölçüp "gün gelir, öksüzümün kanadı olursun" diye ağladı. Nice yıl sır sakladı kadın; atı sordular, sattım dedi; öldü dedi, yalan söyledi de emaneti korudu. Şimdi o kanat açılmıştı: Buurul'un nal sesi geldiğinde Hıtay atları ürküp geri basıyor, Buurul kişnediğinde düşman safından geçen ürperti gözle görülüyordu.

Semetey ordunun tam ortasını yara yara ilerledi. Zulpukor indikçe saf açılıyor, Buurul sıçradıkça açılan saf bir daha kapanamıyordu. Sağ kanatta Külçoro ile Kançoro, sol kanatta Bakay; uçlarda Sarı Han ile Camgırçı kırgın salıyordu. On dört gün on dört gece boğuştular; on dört gün on dört gece bozkırın otu kan içti, kurdu kuşu doydu. Geceleri iki ordunun ateşleri iki yıldızlı gök gibi karşı karşıya yanıyor, sabah olunca yıldızların yarısı sönmüş oluyordu. Meydan, başsız gövdeler ve sahipsiz atlarla doldu; boş eyerli hayvanlar, sahiplerini arar gibi, kişneye kişneye saflar arasında dolaşıyordu.

O on dört günün birinde Kançoro bir kez daha kapıldı. Hıtay bu kez onu bile bile çekti: önü bozulur gibi yapıp gerisini kapadı, genç çoro çemberin ortasında kaldı. Kement üstüne kement yağdı; atı iki dizinin üstüne çöktü. Ve yine, ilk günkü gibi, demir denizi Külçoro'nun naralarıyla yarıldı; Almabaş bir kez daha konuştu, kement atan kollar bir bir düştü ve Külçoro, kardeşinin terkisine yapışıp onu ikinci kez ölümün ağzından söküp aldı. Dönerken yüzünde ne sitem vardı ne övünme; yalnız, kan ter içinde, gülümsedi:

— Ölüm seni pek seviyor, kardeşim; ben senden çok sever oldum.

Ezkara ise kendi safında yas içindeydi. Tagılık'ın, Karagul'un, tek atışta devrilen altmış törenin ölüsü önünde ağıt yaktı; ak saçını yolup döğündü:

— Altmış aşımın tuzu, altmış ilimin direğiydiniz; bir öksüzün tüfeği hepinizi bir nefeste aldı. Hangi yüzle Beecin'e dönerim?

Ama aynı Ezkara, tepeden bakarken Semetey'in Buurul üstünde bir sağa bir sola yalım gibi dönüşünü gördü de elinde olmadan içi burkuldu.

— Şu boyu, şu heybeti gören, buna kıyar mı? diye mırıldandı. Keşke düşman dölü değil, öz oğlum olsaydı.

On dördüncü günün akşamında iki ordu da soluklanmak için geri çekildi; meydan, aradaki ölü tarlasıyla, iki tarafın ortasında sessiz kaldı. Akşam çökerken iki çoro, bir tepenin başında atlarından indi, kanlı ellerini birbirine kavuşturdu. Külçoro dedi ki:

— Bir kez altı binin ortasından çektim seni, kardeşim; ikinci kez de çekerim. Sen benim arkam ol, ben senin arkan olayım; bu antten dönen, Manas'ın ruhu önünde kara yüzlü olsun.

Kançoro yemin etti; iki kez kurtarılan canının borcunu saydı döktü, kardeşlik andını tazeledi. Ama yemin ederken gözlerinin derininde bir gölge kıpırdadı ki onu o akşam ne Külçoro gördü ne bir başkası; onu ancak yıllar sonra, iş işten geçtiğinde herkes görecekti.

Konurbay ise otağında yumruğunu dizine indirdi:

— Talas'ı kökünden kazımadan Beecin'e dönersem, Alöökö'nün mezarı bana haram olsun!

Ve Algara'yı meydana sürdü.

✦ ✦ ✦

Ertesi gün Hıtay safından bir dağ yürüdü sanki: Konurbay'ın dev cüsseli pehlivanı Kaman alp, gövdesi iki atın taşımaktan yorulduğu bir et yığını, doğruca Semetey'in üstüne geldi. Kargısı çam gövdesi gibiydi; savurdukça hava uğulduyor, gölgesi düştüğü yeri karartıyordu.

— Manas'ın eniği hangisi? diye böğürdü. Beecin'de kazanım kaynıyor, etin soğumadan geleyim!

İlk hamlede Semetey'in kalkanını çatlattı; ikinci hamleyi Buurul bir yana sıçrayıp boşa düşürdü. Üçüncüsüne fırsat kalmadı: Külçoro yandan yıldırım gibi çarptı, kargısını devin koltuk boşluğuna dayayıp bütün gövdesiyle yüklendi, Kaman'ı eyerinden söküp yere devirdi. Yer sarsıldı; toz dağılmadan Semetey yetişti, Zulpukor bir kavis çizdi, Kaman alpın başı gövdesinden ayrılıp tozun içinde yuvarlandı. Ardından, miğferine akbaba kuyruğu takmış, kendini ölümsüz bilen Coon alp naralar atarak daldı; onun da sonu aynı kılıçtan, aynı akıbetten oldu. İki dev başı, iki kara kazan gibi, meydanın ortasında yan yana kaldı.

Üç şampiyonunun — Kaman'ın, Coon'un, daha önce düşen Karagul'un — ölüsü önünde Konurbay saçını yoldu.

— Kırgız'da er koymayacağım, dedi. Beşikteki uluna, koltuktaki kızına dek kıracağım!

Ama kılıçla olmayınca büyüye döndüler. Ezkara, Tirgoot hanının otağına vardı; orada, erkek urbası giyen, beline kılıç kuşanan, gözleri iki kor gibi yanan kadın savaşçı Orongu oturuyordu. Orongu koynundan, kurumuş bir yürek büyüklüğünde, kapkara yada taşını çıkardı; cadı taşını suya batırıp okudu, üfledi, göğe tuttu; saçlarını çözüp rüzgâra verdi, dilinde kimsenin bilmediği eski sözler döndü. Yaz ortasıydı; birden Ala-Too'nun üstünde kara bulutlar kaynaştı, gün ortası geceye döndü, poyraz insanın iliğine işledi. Sekiz gün sekiz gece dolu yağdı; yumruk iri taneler erin miğferini deldi, atın belini kırdı, çayırı çamura gömdü. Ardından seller boşandı; dereler kudurdu, Kırgız'ın yılkısı sürü sürü kırıldı, boğulan tayların çığlığı gecelere karıştı, çadırlar söküldü, ordu yaz kıyafetiyle cadı kışının pençesinde donup kaldı. Erler birbirine sokulup atlarının sıcağına sığındı; sabahları donmuş nöbetçiler ayakta bulundu. Bakay göğe baktı, başını salladı:

— Bu bulut Tanrı bulutu değil, dedi; bunda cadı eli var. Cadıyla kılıç vuruşulmaz; yiğidin sırtı dağa gerek. Talas'a çekilin.

Çaresiz, Talas'a çekildiler; ardlarında sel yalamış, dolu dövmüş, ölü dolu bir ova bıraktılar.

Konurbay fırsatı kaçırmadı. Önce on iki kat halkayla sardı Talas'ı; yetmedi, kırk iki kata çıkardı. Sonra elçi saldı; elçinin dilinde ültimatom, zehirden acıydı:

— Kalça der ki: Talas'ı teslim edin. Bin kız, bin küheylan haraç verin. Üstüne, ihtiyar Bakay ile Külçoro'yu bana seyis köle gönderin. Vermezseniz taş üstünde taş, omuz üstünde baş komam.

Ordo bir uğultuyla sarsıldı. Bin kız — analar bağrını dövdü. Bin küheylan — yılkıcılar yere tükürdü. Ama en ağırı sondaki söz oldu: Bakay köle, Külçoro seyis! Manas'a sağlığında baş eğdiremeyenler, onun sırdaşını ahır kapısına bağlamak istiyordu. Bakay, Manas'ın ömürlük sırdaşı, evliya nefesli ihtiyar, elçinin sözü biterken güldü; o gülüş, kılıç sıyrılışından beterdi. Sonra ağır ağır doğruldu. Kimseye danışmadı; altmış yaşındaki tulparı Kökçolok'u çektirdi, Kılbolot'u kuşandı, bir de kimsenin bilmediği, insan gözyaşıyla suvarılmış gizli çelikten mızrağını aldı.

— Manas'ın öcü boynumda emanetti, dedi. Kalça'yla hesabım eskidir.

Semetey ile Külçoro yalvardılar: sen bizim aksakalımızsın, ata, meydana biz çıkalım, dediler. Bakay dinlemedi.

— Manas ölürken bu öç bana emanetti, dedi. Emanete hıyanet, imana hıyanettir. Hem Kalça görsün: Kırgız'ın ihtiyarı böyleyse genci nasıldır.

Taş-Kaşat meydanında iki atlı karşı karşıya geldi: biri kara yeleli Algara üstünde, ömrünün gücünde, zırhı gün ışığında balık pulu gibi oynayan Konurbay; öbürü ağarmış sakalı göğsüne inen, altmışlık atına altmışından sonra binen Bakay. İki ordu iki yamaca dizilmiş, soluk almadan bakıyordu. Hıtay güldü; ihtiyara at mı dayanır, dediler; gülüşleri boğazlarında kaldı. Konurbay Algara'yı dört nala kaldırdı, kargısını bütün öfkesiyle, bütün ağırlığıyla sapladı; kargı, Bakay'ı eyerinde bir karış oynatamadı, sanki dağa saplanmıştı. Kökçolok yalnız bir adım geriledi, o kadar. Bakay Kılbolot'u çekti, düşmanın kargısını bir vuruşta üçe böldü; sonra gizli mızrağını doğrulttu, göğsünden vurduğu Konurbay'ı Kara atın sırtından kuru toprağa serdi. Kalday hanları çığrışarak koştular, hanlarını sürükleyip ölümden kaçırdılar; sayıları o kadar çoktu ki Bakay bir anda demir denizinin ortasında kaldı. O deniz yarıldı: Külçoro, yedi bin kargının darbesini kalkanıyla, zırhıyla, kendi etiyle göğüsleye göğüsleye daldı ve ak sakallı hanı halkanın içinden çekip çıkardı.

O akşam Kırgız ateşleri başında Bakay'ın adı türkü oldu; Hıtay tarafında ise Konurbay, yarasından çok gururunun kanını yalıyordu.

Kalça o gece yenilginin acısını daha kara bir hesapla bastırdı. Sabahleyin Kırgızlar dehşetle gördüler: Talas ırmağı akmıyordu. Bir gün önce çocukların çimdiği, gelinlerin testi doldurduğu yatakta, ölü balıklar ve ıslak çakıllar parlıyordu. Kalça, suyu yukarıdan çevirtmiş, Burgan-Suu boğazında dev bir bent kurdurmuştu. Kuşatma kırk altı kata çıktı; geceleri Hıtay ateşleri Talas'ın çevresinde kırk altı halka olur, kızgın demir gibi kızarırdı. Kuyular çekildi, sarnıçlar dibini gösterdi; kırk bir gün halk susuz kaldı. Analar bebelerini ıslak keçe emzirir oldu; atlar toprağı yaladı; dudaklar çatladı, diller damağa yapıştı. Kımız bitti, ayran bitti; ihtiyarlar sabah çiğini yapraklardan diliyle topladı. Kanıkey, kendi payına düşen suyu içmedi, hasta çocuklara taşıdı; Çıyırdı gece yarıları kalkıp kuru ırmak yatağına iniyor, çakılların arasında ağlıyordu: Manas'ım, senin suyunu da mı bağladılar, diye.

Kırk birinci gün Kan-Soruñ'da kurultay toplandı. Sarı Han önce, ardından Camgırçı söz aldı; ikisinin de yüzü topraktı.

— Han Semetey, dedi Sarı Han, kılıçtan ölen bir kere ölür, susuzluktan ölen her gün ölür. Kız verelim, mal verelim, baş eğelim; hiç değilse soy kurtulsun.

Söz bitmeden Bakay ayağa fırladı; ihtiyar gövdesinden çıkan ses, genç arslan kükreyişiydi:

— Ne dediniz? Manas'ın ocağı başında bunu mu dediniz? Biriniz değil, bininiz ölün — boyun eğmektense kırk yıl vuruşun! Kırgız'ın kızı haraç, Kırgız'ın hanı köle olacaksa, o gün güneş doğmasın! Susuzluktan ölen şehittir; diz çöken, iki dünyada yüzü karadır.

Kurultay dilini yuttu. Sarı Han başını önüne eğdi; yetmiş yarasından değil, söylediği sözden kanadı yüreği. Camgırçı, buğday antını hatırladı da yere baktı. Semetey kalktı, Bakay'ın elini öptü:

— Ak sakalın ak yolumuz olsun, ata. Vuruşacağız. Susuz ölünecekse er gibi ölünecek; ama diz çökmüş Kırgız'ı ne yer götürür ne gök bağışlar.

Kanıkey o gece uyumadı. Buhara yıllarından beri sakladığı, kırk kat ibrişimle dikilmiş, ok geçmez kaftanları sandıklardan çıkardı; her dikimine bir dua, her düğümüne bir gözyaşı katılmış o kaftanları öz eliyle orduya giydirdi. Giydirdikçe her erin omzunu sıvıyor, her birine kendi oğlu gibi bakıyordu; çünkü bilirdi: bu kaftanların kaçı akşama boş döner, onu yalnız Tanrı bilirdi. Semetey iki çorosuyla Konurbay'a karşı atlanırken, Çıyırdı iki büklüm haliyle ellerini göğe açtı; Kanıkey vakur duruşuyla oğlunun üzengisini öptü; bütün halk, dualarla, ağlaşmalarla, tozun içinde kaybolan atlıların ardından baktı kaldı.

✦ ✦ ✦

O günlerde Akayar adlı bir ulak, Konurbay'ın mektubunu alıp Beecin yoluna düşmüştü; altı atı yolda çatlattı, yedincisiyle Esenkan'ın kapısına vardı. Mektupta Kalça yazıyordu: Talas'ı sardım, suyunu bağladım; bir ordu daha ver, kökünü kazıyayım. Esenkan mektubu okuyunca falcısını çağırdı; falcı kumunu döktü, kuma baktıkça eli titredi, rengi kaçtı:

— Hanım, dedi, o çocuk anadan doğarken avucunda kara kan pıhtısıyla doğmuş. Kara kan avuçlayarak doğan Semetey'e kılıç işlemez, ordu dayanmaz. Bu sefere varma, varanı da yolla ki dönmesin.

Esenkan kaşlarını çattı:

— Fal başka, ferman başka. Hıtay'ın şanı bir öksüze mi yıkılacak?

Ve Çandayak komutasında yeni bir orduyu, dağ taş kaynata kaynata Talas'a saldı. Falcı ardından baktı, başını iki yana salladı; giden gider, dönen dönmez, diye içinden geçirdi, ama bir daha ağzını açmadı.

Taze düşman yedi gün yedi gece saldırdı. Surların dibi ölü doldu, ölülerin üstünden yenileri tırmandı. Sarı Han bir gedikte tek başına dayandı; yedinci günün sonunda yetmiş yerinden yaralıydı, zırhı üstünde delik deşik bir keçe gibi sallanıyordu. Eştek'in yiğidi Amcan altmış yara ile atından indirildi; indirildiği yerde bile kılıcını bırakmadı. Susuzluk içeriden, kargı dışarıdan kemiriyordu; Talas iki değirmen taşı arasında un ufak olmaktaydı.

Kan-Caylak'ta, bir akşam, tükenmişlik Semetey'in de yüreğine çöktü. Günlerdir uyumamıştı; gözünün önünden susuz çocukların yüzleri, yetmiş yaralı Sarı Han'ın sargıları gitmiyordu. Ateşin başında dizlerine bakarak konuştu; sesi kendi sesi değildi sanki:

— Halk kırılıyor. Buurul'u Ezkara'ya vereyim, Ayçürök'ü Konurbay'a... Baş eğeyim de bari sağ kalan sağ kalsın.

Ateşin çevresine ölü bir sessizlik çöktü. Bakay başını kaldırmadı; yalnız elindeki kamçının sapını sıktı, sıktı. Söz ağzından çıkar çıkmaz Külçoro yerinden ok gibi fırladı; gözlerinden yaş değil, kıvılcım dökülüyordu:

— Ne dedin sen, hanım? Mezarımı kazmaya kalktın! Almambet'in oğlu köle, Akun kızı Ayçürök Kalça'ya kuma — bunu ağzına alacağına dilin kurusaydı! Manas'ın kemikleri kümbetinde sızlamıyor mu? Sen baş eğeceksen eğ; ben ölümü tek başıma karşılarım. Bir dileğim var: Buurul'u ver, hayır duanı ver. Dönmezsem, yetmiş gün yasımı tut; yetmiş birinci gün adımı anma, çünkü adım utançla değil, kanla yazılmış olur.

Semetey'in gözleri doldu; Buurul'un dizginini uzattı, çorosunun alnından öptü:

— Var git, arslanım. Duam ardında, Kıdır önünde olsun. Ben sözle öldüm demin; sen işle dirilt bizi.

Bakay da genç çoronun başına elini koydu, içinden eski dualar okudu; Kanıkey, o gece için sakladığı son kaftanı, Almambet'in oğluna kendi eliyle giydirdi. Kimse ağlamadı; ağlamak, uğursuzluk sayılırdı yola çıkanın ardından.

Gece zifire kesmişti; ay, buluta girmiş, sanki o da yüzünü örtmüştü. Külçoro, Buurul'un nallarını keçeyle sardı, silahlarının şakırdayanını keçeye bürüdü, sırtına ölülerden soyulmuş bir Hıtay urbası giydi, kırk altı halkanın aralığından gölge gibi süzülüp Burgan-Suu bendine sokuldu. Bent, karanlıkta yatan bir kara dev gibiydi; ardında zincire vurulmuş suyun boğuk homurtusu duyuluyordu. Bendin başında, gövdesi kıldan görünmez olmuş bekçi pehlivan Tüktaman bekliyordu. Külçoro karanlıktan seslendi; dilini Hıtayca'ya, sesini yağlı bir yaltaklığa büktü:

— Ben Kangür hanının oğluyum; Kalça babama name saldı, bendi göreyim, su hesabını alayım diye geldim. Kapıyı aç, ateşini göster, yolcuyum, üşüdüm.

Tüktaman homurdandı, kapının sürgüsünü çekti; han oğlu dediğine el etek öptürmek hevesiyle yaklaştı. Yaklaştığı an Külçoro'nun kılıcı bir kez parladı, dev bekçinin başı omuzlarından uçtu; gövdesi, devirdiği nice yiğidin öcünü alır gibi, kendi bendinin dibine yığıldı. Genç çoro onun kokulu kaftanına büründü, börkünü başına geçirdi; nöbet ateşlerinin arasından el sallaya sallaya geçti. Altmış nöbetçiyi, biri öbürüne haber salamadan, tek tek, sessiz sessiz kırdı. Sonra kaldıraç taşlarına asıldı; üç kez yüklendi, üç kez nefeslendi, üçüncüsünde bendin ana kütüğü çatırdayıp yerinden oynadı.

Kırk bir gündür zincire vurulmuş Talas, zincirini kopardı. Su, dağ boyunda bir kükreyişle boşandı; önce bir uğultu, sonra bir duvar, sonra dünyanın sonu gibi, karanlıkta uyuyan Hıtay ordugâhının üstüne indi. Çadırlar, atlar, sancaklar, kazanlar — hepsi bir anda köpüğün içinde döndü. Uykuda yakalanan binler, ne olduğunu anlamadan sürüklendi; anlayanlar da kurtulamadı. Karanlıkta neye uğradığını bilmeyen Hıtay, "düşman bastı" diye birbirine kılıç üşürdü; tan atana dek Hıtay Hıtay'ı kırdı. Külçoro bir tepeden, sırılsıklam, tir tir, ama gözleri yıldız gibi, kendi açtığı tufana baktı; sonra Buurul'un başını Talas'a çevirdi. Şafakta surlara vardığında halk suya koşuyordu; kırk bir gün susuz kalan dudaklar avuç avuç içiyor, analar bebeklerinin yüzünü yıkıyor, ihtiyarlar suya secde ediyordu. Irmak, kanlı ve bulanık, ama akıyordu. Semetey, çorosunu kucaklayıp bağrına bastı; dün akşam bırakılan yetmiş günlük yas vasiyeti, yetmiş yıllık övünce döndü.

Bakay, genç çoronun ıslak alnından öptü: Almambet'in kanı, dedi, suyu bağlayanı su boğdu; baban bugün kabrinde gülmüştür.

Bendi yoklamaya gönderilen Akayar, sabaha karşı su basmış ovada ölülerin arasından geçerken birden dizlerinin bağı çözüldü. Sisin içinde, suyun üstünde, atlılar gördü: en önde ak zırhlı, arslan bakışlı bir heybet — Manas'ın ta kendisi; yanında Almambet, Çubak, Sırgak; ardlarında kırk çoro, saf saf, sessiz, gözleri közlenmiş... Akayar atının boynuna kapandı, geri kaçtı; Konurbay'ın otağına yüzükoyun kapaklandı:

— Aman hanım, Ayköl Manas geliyor! Ölüler ordusu, kırk çorosuyla, bent başında!

Konurbay küplere bindi; kamçısıyla ulağın sırtını çizdi:

— Yalan! Manas'ı namazında ben vurdum, bu elimle vurdum! Ölü dirilmez; korkak, kendi gölgesini ordu sanır!

Ama otağında yalnız kalınca eli kendiliğinden kılıcının kabzasını aradı; ve o gece Kalça da uyumadı, uyuyamadı. Karanlıkta, sisin içinde, ak zırhlı bir atlı gözünün önünden gitmedi.

✦ ✦ ✦

Sabah olduğunda Konurbay, Tüktaman'ın, Karagul'un, Tagılık'ın ve sel götüren Orongu'nun yasını bir arada tuttu; sonra yas kaftanını yırtıp attı ve son kozunu masaya sürdü. Otağının önüne kara yas tuğu yerine kızıl savaş tuğunu diktirdi; ordusunun önünde durdu, sesini en uzaktaki ere dek işitirdi:

— Kim Külçoro'yu bana diri getirirse, onu Beecin'e götürüp atam Aziz Han'ın altın tahtına oturtacağım! Han olacak, hanlık sürecek!

Ve acayip ordusunu saldı: bileklerinden demir urgan sağan torcular ki kement attılar mı dağı yerinden çekerlerdi; yumrukları çelikleşmiş kancarkol pehlivanları ki vurdukları yerde ot bitmezdi; yel ayaklı cöökülük koşucuları ki atı yaya kovalarlardı; ve en geride, pullarında gün ışığı kıvılcımlanan, altmış başlı ejderhasına dek ne kadar ucube varsa, hepsi Talas'ın üstüne yürüdü.

Torcular önden geldi; kementleri havada kara yılanlar gibi ıslık çalıyordu. Kancarkollar duvar gibi yürüdü; yumrukları indiği kalkanı sac gibi eziyordu. Cöökülükler kanatlardan aktı; kaçanı yaya kovalayıp attan alıyorlardı. Ve en geride, altmış başı altmış yana sallanan ejderha, ağır ağır, toprağı yalaya yalaya geliyordu.

Halkın çığlığı göğe değdi. Kadınlar saç yoldu, çocuklar keçelere sindi; feryat, ordonun direklerini sarstı. Semetey o feryadı duyunca içindeki son tereddüt de yandı kül oldu.

— Halkımı nasıl vereyim! dedi. Manas'ın oğlu, halkının önünde ölmesini bilir.

Manas'tan kalan Akkelte'yi omzuna astı, Zulpukor'u beline kuşandı, Buurul'a atlandı. Kanıkey oğlunun yüzüne uzun uzun baktı; bir söz demedi, yalnız başını eğdi — vakur kadının bütün duası o eğilişteydi. Kanıkey'in diktiği ok geçmez kaftan sırtında, Bakay'ın duası ardında, Semetey meydana çıktı. Ve o an, görene göründü, görmeyene görünmedi: sağında ak sarıklı Kıdır yürüyordu, solunda ve ardında kırk çilten, kırk yeşil gölge gibi at sürüyordu.

Torcuların kementleri Buurul'a değmeden kesildi; kancarkolun çelik yumruğu Kanıkey'in kaftanından kaydı; cöökülüğün hızı Zulpukor'un kavisine yetmedi. Semetey ilerledikçe acayip ordu geriledi; sonunda Hıtay safı yarıldı ve içinden bir boğaya binmiş, alnının ortasında değirmen taşı gibi tek gözü dönen Maadañşa çıktı. Dev, kayaları çakıl gibi savuruyor, boğası toprağı sabanla sürer gibi yarıyor; soluğu, yaklaşana sıcak bir leş kokusu gibi çarpıyordu. Semetey'in kargısı devin derisinden kaydı; Akkelte'nin saçması onu ancak sendeletti. İşte o dar anda yaşlı Bakay yetişti; kucağında, yıllardır kendi eliyle yetiştirdiği, sırrını kimseye demediği bir mızrak:

— Al, kulunum! dedi. Bu temren ay ışığında dövüldü, dua ile suvarıldı; tek göze tek yol budur.

Semetey mızrağı kaptı, Buurul'u devin çevresinde üç kez döndürdü; üçüncü dönüşte, dev gürzünü kaldırdığı an, sırlı temreni o tek göze bütün gövdesinin gücüyle sapladı. Maadañşa bir dağ devrilir gibi devrildi, boğası altında ezildi; Semetey üzengiye basıp doğruldu, Zulpukor son kavisini çizdi ve devin başı, kestiği başların hesabını vermeye, toprağa düştü.

Kırgız safından kopan sevinç narası daha göğe varmadan kesildi. Çünkü Hıtay safı bir kez daha yarılıyordu; ve bu kez gelen, gideni arattı. Katır sırtında — ama ne katır, gövdesi fil azmanı, nalı kazan ağzı kadar — altmış kulaç mızrağını bulut deler gibi kaldırmış, tek gözü Maadañşa'nınkinden büyük, kendisi ondan güçlü Dıñşa geliyordu. Kardeşinin başsız gövdesini gördü de durmadı, eğilip bakmadı bile; yalnız tek gözü bir kez kısıldı, bir kez açıldı ve doğruca Semetey'i buldu. Yeri bastıkça bozkır inliyor, katırın soluğu önündeki otları yatırıyor, mızrağının gölgesi Semetey'in üstüne şimdiden düşüyordu. Kırgız safında yaşlılar tespih çekti, gençler kargılarını sıktı; Bakay'ın dudakları kıpırdıyordu ama sesi çıkmıyordu.

Semetey Buurul'un yelesine eğildi; kuruyan dudaklarıyla fısıldadı:

— Yaradan'ım, öksüzün arkası sensin. Manas'ın ruhu, Kıdır atam, kırk çilten — bırakmayın beni.

Ve dizginini, üstüne yürüyen o karanlık dağa doğru, bir daha çevirdi.

27. BÖLÜM

Tek Gözlü Devin Düşüşü ve Yalnız Şahin

— ❖ —

Tan yeri henüz kızarmadan yer titredi. Bozkırın otu çiğliydi daha, atların soluğu buhar buhardı; nöbetçiler ateşlerin başında uyuklarken toprak, derinden derine, bir davul derisi gibi inlemeye başladı. Önce uzaktan bir uğultu geldi, sonra toz bulutu göğü örttü; toz dağılınca Kırgız saflarının karşısında, katır sırtında bir karaltı belirdi ki gören yüreğin yağı eridi. Kakan'dan getirilmiş tek gözlü Hıtay devi Dınşa idi bu; alnının ortasındaki tek gözü kor gibi yanıyor, omzunda taşıdığı gürz bir çınar gövdesi kadar geliyordu. Ardında bin pehlivan, bin azman, saf saf dizilmiş, her biri bir kaya parçası gibi duruyordu. Konurbay bu ucubeyi ta Kakan'dan, Esenhan'ın kapısından koparıp getirmiş, Semetey'in üstüne salmıştı.

Kırgız ordugâhı bir anda ayaklandı. Kazanlar devrildi, atlar eyerlendi; çorolar kalkanlarını kaptı, saflar boğumlandı. Bakay, ak sakalını yele verip tepeye çıktı, karaltıyı süzdü; yüzünde kırk yıllık savaşların bıraktığı o taş sükûnet vardı. Semetey de baktı: devin katırı bile sıradan katır değildi, bir deve iriliğinde, azı dişleri dışarı taşmış bir azmandı. Genç

bahadırın yüreği ürkmedi; yüreğinde babasının kanı, sırtında anasının kaftanı vardı. Yalnız içinden, kimseye duyurmadan, şunu geçirdi: bunca yıl Buhara'da soyumu bilmeden büyüdüm; şimdi soyumun bedelini gövdemle ödeme günüdür.

— Buruttan Semetey hangisi? diye gürledi dev; sesi geçitlerde yankılandı, ürken atlar şaha kalktı. — Çıksın karşıma, tek gözüme görünsün de kanını katırımın yeleğine süreyim!

Semetey, Taybuurul'un dizginini kastı. Sırtında anasının eliyle diktiği Akolpok vardı; Kanıkey'in gözyaşıyla, duayla, kırk iğneyle dikip ok geçmez kıldığı ak kaftan. Genç bahadır atını mahmuzladı, devin üstüne yıldırım gibi vardı. Aradaki boşluk bir yürek atışında kapandı; iki ordu soluğunu tuttu, bozkırın üstünde bir an yalnız nal sesi kaldı. Dınşa gürzü savurdu; gürz Akolpok'a çarptı, çarptı da geri sekti, dev şaşkınlıkla tek gözünü kırpıştırdı. Ok attı, ok kaftandan kayıp düştü; mızrak sapladı, mızrağın ucu kütledi, eğildi. Kanıkey'in iğnesi demirden sağlam çıkmıştı.

Amcası için ortalığı kasıp kavuran Külçoro o an yandan yetişti. Boz atının üzengisine basıp doğruldu, mızrağını devin böğrüne, kaburgaların arasındaki yumuşağa sapladı; dev böğürdü, katırın üstünde yalpaladı. Semetey fırsatı kaçırmadı, atını devin üstüne sürüp omzuyla, kalkanıyla yüklendi; Dınşa, kesilmiş kara çam gibi katırından devrildi, yer inledi, toz göğe savruldu. Yaşlı kurt Bakay elinde Zülpükor'la yetişti; Manas'tan kalma o kutlu kılıç havada bir kere ıslık çaldı. Bakay ile Külçoro, iki yandan çökip devin başını gövdesinden ayırdılar. Tek göz bir daha açılmamak üzere kapandı. Kesik baş yamaçtan yuvarlandı; nereye vardıysa ot bir yıl bitmedi orada, derler.

Başsız kalan bin pehlivan bir an durakladı; o duraklama ecelleri oldu. Kırgız saldırıya geçti, kılıç kılıca, kalkan kalkana; bin azman öğleye kalmadan kırıldı, kalanı Beecin yönüne toz oldu. Ama zafer ucuz değildi: Bakay yedi yerinden, Külçoro altı yerinden yara almıştı. İkisini keçeye sarıp geri çektiler. Kanıkey'in kervanla gönderdiği külazığı açtılar; ananın kendi eliyle kavurduğu, kutsayıp dua okuduğu o şifalı azıktan yiyen yiğitlerin yarası üç günde kabuk bağladı, yedi günde iz kaldı yalnız. Keçenin üstünde yatarken Bakay, yanı başındaki delikanlıya döndü, gülümser gibi oldu:

— Altı yara, dedi. Almambet'in oğluna az bile. Baban Beecin'den tek seferde bundan çoğunu getirirdi.

— Sen yedi aldın, baba, dedi Külçoro. Demek daha önümde yol var.

İhtiyar güldü, gülerken yarası sızladı, sızladıkça daha çok güldü. Semetey'e gelince — Akolpok'un hatırına tek çizik almadan çıkmıştı o kıyametten. Anasının iğnesini düşündü

de içi burkuldu: Kanıkey o kaftanı dikerken kim bilir kaç gece uyumamış, her ilmeğe bir dua, her düğüme bir gözyaşı katmıştı. Ana yüreği, demirden kalkan olmuştu oğluna.

Zafer sevinci ordugâhta kımız gibi köpürdü, ama uzun sürmedi. Eşteklerin ulu mızrakçısı Camgırçı, ak sakalını sıvazlayıp öne çıktı; Akkökül atının başını Hıtay saflarına çevirdi. Manas'ın çağını görmüş, Çon Kazat'ın tozunu yutmuş son kurtlardandı; mızrağı elinde doğmuş gibi taşır, yaşını soranlara "mızrağıma sorun" derdi. Oğlu Şayımbet engel olmak istedi, üzengisine yapıştı; ihtiyar eğilip oğlunun başını okşadı:

— Bırak, yavrum, dedi. Er dediğin döşeğinde çürümez. Manas'la içtiğim antın yarısı ödenmedi daha; bugün öderim.

— Konurbay! diye seslendi. — Kalça! Er isen tek başına çık; kalabalığın ardına saklanan hana han demem!

Konurbay çıktı. İki ihtiyar kurt, iki eski düşman, meydanın ortasında döndüler; mızraklar çatırdadı, kalkanlar yarıldı. Camgırçı bir hamlede Kalça'yı eyerinden kaydırdı; Konurbay atın boynuna sarılıp güç bela tutundu, az kalsın toprağı öpüyordu. İşte o an Hıtay kalabalığı töreyi çiğnedi. Yedi kurt bir koyunu kapışır gibi üşüştüler yaşlı mızrakçının üstüne; her yandan kement, her yandan kargı. Camgırçı döndü, döndü, vurdu, devirdi; ama deniz taşla doldurulmaz, kalabalık kılıçla eksilmezdi. Kaldaylar kuşattılar, indirdiler, başını kestiler. Akkökül'ü yularından çektiler, zırhını sırtından soydular; Eştek'in ulu çınarı bozkırın ortasında öylece kaldı. Şayımbet'in çığlığı iki orduyu birden deldi; genç, atını ileri sürmek istedi, on kol birden tuttu, tutamadıysa da geciktirdi. Bakay'ın gözünden iki damla süzüldü, sakalında kayboldu:

— Camgırçı, dedi kısık sesle, yolun ak olsun, kocamış kurt. Manas'a selam söyle.

Bunu gören Kırgız'ın gözü karardı. Semetey önde, ardında Kançoro ile Külçoro, Bakay ile Sarı Han, Kalık, Baytaylak ve Camgırçı'nın körpe oğlu Şayımbet — ordu bir ağızdan haykırıp saldırdı. Taybuurul rüzgâr oldu, Semetey'in mızrağı ön safı biçti; Külçoro sağ kanattan, Kançoro sol kanattan kama gibi girdiler. Kalık ile Baytaylak yan yana vurdular; Sarı Han'ın nara atışı tek başına bir bölük yerine geçti. Akşama dek kılıç dinmedi; Hıtay bozuldu, Beecin yönüne kaçtı, kaçanı kovaladılar. Bozkır, akşam kızıllığında bir kez daha kızardı; ama bu kızıllığın ortasında, bir keçenin üstünde, Camgırçı'nın başsız gövdesi yatıyordu. Zafer, yasla aynı kaptan içildi o gece. Alaca karanlıkta Şayımbet, gözleri yaş, yüreği kor, Semetey'in önünde diz çöktü.

— Bahadırım, dedi, babamın kanı yerde kaldı. Bana Taybuurul'u ver, Akolpok'u ver; ya Konurbay'ın başını getiririm ya bu başı orada koyarım.

Semetey gencin omzuna elini koydu, uzun uzun baktı. Öksüzlüğü bilirdi; babasız kalmanın nasıl bir ateş olduğunu, o ateşin aklı nasıl kör ettiğini kendi canından bilirdi. Reddetse genç gizli gidecek, gidip boşa ölecekti; verse, Manas'tan kalan iki emaneti ateşe atmış olacaktı. Sonra kaftanı çıkarıp gence giydirdi, Buurul'un dizginini avucuna bıraktı.

— Akolpok sana emanet, dedi. Buurul sana emanet. Ama kulağına küpe olsun: Konurbay kolay lokma değildir. Kalça kırk yıllık kurttur; kaçar gibi yapar, döner kapar. Öfkeni yularla, aklını önden yürüt.

Şayımbet Buurul'a bindi; at, yabancı ağırlığı bir an tarttı, sonra gencin dizindeki titremeyi, yüreğindeki yası duydu sanki, sakin durdu. Ordugâhtakiler bakıp içlendiler: dün babasının gölgesinde yürüyen çocuk, bir gecede ihtiyarlamıştı.

Uzakta, Hıtay ordugâhında meşaleler bir ceviz ormanı gibi uzayıp gidiyordu; davulların uğultusu, katırların anırması, on binlerin homurtusu geceyi dolduruyordu. Konurbay o gece kurultayını topladı, kanlı geçmişi bir bir saydı:

— Babam Alööke, Cakıp'ı çoluğuyla çocuğuyla Altay'a sürdüğünde ben çocuktum, dedi. Sonra o sürgünün oğlu Manas çıktı geldi, atamın tahtını devirdi, Beecin'in kapısına dayandı. Manas öldü, bitti dedik; Kanıkey kümbetini gizledi, biz mezarını bile bulamadık. Bitti dedik; Buhara'dan oğlu çıktı geldi, Abıke'yi Köböş'ü kesti, Talas'a oturdu. Ben Manas'ın elinden ölümü üç kez tattım, üçünde de geri döndüm; niçin döndüm? Bu gün için döndüm. Ant olsun atalarımın ruhuna: Burut'un kökünü kurutmadan bu kılıcı kına sokmam!

Söz ağzındayken karşı yamaçtan bir atlı koptu. Eski Sarı taz, şimdi Argın'ın hanı Sarı Han, altı bin Hıtay'ın ortasına tek başına daldı; kalabalığı yara yara Kalça'nın önüne dikildi.

— Konurbay! diye haykırdı. — Camgırçı'yı kalabalıkla boğdun, erlik mi bu? Gel, ikimiz bilelim ikimizi!

İki at burun buruna geldi; mızraklar kalktı. Ama Konurbay o gece dövüşmedi; dövüşmek değildi niyeti. Kurdun aklında başka av vardı.

✦ ✦ ✦

Kalça buna "it dövüşü" derdi: kaçar gibi yaparsın, düşman kanıp ardına düşer; sen pusuya çekersin, pusudakiler kapıyı kapar. Sabahla birlikte oyunu kurdu. Ordusunun bir kolunu bozgun taklidiyle geri çekti; iki yandaki kuytulara ise ucubelerini yerleştirdi — oraya benzer kafasıyla Orok Baş'ı, tabanı yağ gibi kaygan, izi belirsiz May Taman'ı ve onların karanlık takımını. Orok Baş'ın kafası gerçekten orak gibiydi; eğri, keskin, güneşte parlar, vurduğunu biçerdi. May Taman ise bastığı yerde iz komaz, kar üstünde bile gölgesiz yürür, geldiğini ancak ensendeki soğuktan anlardın. Konurbay bu ikisini kuytuya sindirdi, kendisi de bozgunun başına geçti; Kalça'nın bozgunu, kurdun topallaması gibiydi — kuzuyu yaklaştırmak içindi.

Tuzak işledi. Kaçanı gören Kırgız kanı kaynadı; Kalık ile Baytaylak öne fırlayıp kovaladılar, kovaladıkça vadinin boğazına gömüldüler. Boğaz kapandı. İki yiğit yüz kollu kalabalığın ortasında kaldı; atları kementle çelindi, kolları urganla bağlandı, ikisini birden Kalça'nın önüne armağan diye götürdüler. Sarı Han onları kurtarmaya daldı; daldığıyla kaldı. Yetmiş yerinden yara aldı, atının boynuna kapanıp güçbela sıyrıldı, kan yola dökülerek Talas'a doğru sürdü. Ardından ok yağdı, yetişemediler; Argın'ın hanını o gün atı kurtardı, bir de alın yazısı.

Şayımbet'e gelince — genç şahin, Akolpok sırtında, Buurul altında, Konurbay'ı ta uzaktan seçmiş, dizginleri koyuvermişti. Kalça kaçar gibi yaptı; kaçtı, kaçtı, sonra bir hendeğin başında birden döndü. Döndü ve uzanıp genci, başından kalpak kapar gibi, eyerinden kaptı; koltuğuna kıstırıp götürdü. Akolpok'u sırtından soydular, ellerine kayış vurdular; hanın oğlu Şayımbet'i sürülerin ardına, çoban köleliğine sürdüler. Taybuurul'u da kement üstüne kement atıp yakaladılar. Kutlu tulpar tepindi, ısırdı, dört kişiyi yere serdi; ama on iki yular vurdular, altın köstek taktılar, Hıtay ordugâhının göbeğine bağladılar.

— Bu at, dedi Konurbay keyifle, Kakan'a gider; Esenhan'ıma armağanım olur. Burut'un kanadını kırdık. Ama kulak verin bana: Bakay sağ oldukça Kırgız yenilmez. O ak sakallı kurt durdukça bu iş bitmez. Toplanın; Talas'ın üstüne yürüyoruz!

O gece Hıtay ordugâhında zafer davulları dövüldü, ateşler göğe yalandı. Bir kuytuda, ayağı kayışlı Şayımbet, sürülerin arasında yatıyordu; gözü, meşalelerin ortasında bağlı duran Buurul'daydı. At da ona bakıyordu. İki tutsak, karanlıkta, sessizce dertleşti.

✦ ✦ ✦

O gece Talas'ta, kalay kapılı ak sarayın üstünde yıldızlar donuk yandı. Bakay uykusunda kötü düş gördü: gökten bir ak şahin düştü, kanadı kanlı; bir boz kısrak kişnedi, sesi yasa benzedi; Manas'ın kümbetinden bir duman yükseldi, dumanı yel doğuya sürdü. İhtiyar ter içinde uyandı, tan yerine baktı, sakalını yumruğuna aldı. Boz üyün keçesinden içeri sızan alaca ışıkta bir vakit kımıldamadan oturdu; kırk yılın düşlerini bilirdi, hangisi boş hangisi dolu, ayırırdı.

— Hayır değil bu düş, dedi kendi kendine. Hayır değil. Ak şahin düştüyse bir ulu er düşmüştür; boz kısrak yasla kişnediyse bir kutlu mal düşman elindedir. Kalk, Bakay, kalk; kara haber yoldadır, sen ondan önce davran.

Kanıkey'in ak sarayına vardığında konca gün doğuyordu. Kalay kapılar açıldı; içeride Kanıkey, sabahın ilk işini görüyor, eski töreyle ocağa süt damlatıyordu. Bakay'ın yüzünü görünce elindeki kap durdu; kırk yıldır bu yüzü okumayı bilirdi. Beyler toplandı, çorolar dizildi; Bakay düşünü saydı, sayarken kapıda nal sesi koptu. Yetmiş yarasından kan sızan Sarı Han'ı koltuklayıp içeri aldılar; yiğit eşikte diz çöktü, dili zor döndü:

— Camgırçı düştü, dedi. Kalık ile Baytaylak tutsak. Şayımbet'i kalpak gibi kaptılar, köle ettiler. Buurul... Buurul düşman elinde, Kakan'a gönderiyorlar. Konurbay ordusunu kaldırdı, Talas'a geliyor. Ben yetmiş yara ile geldimse, haberi öldürmeyeyim diye geldim; artık ne yaparsanız yapın.

Bakay'ın düşü doğru çıkmıştı: ak şahin Camgırçı idi, boz kısrak Buurul. İhtiyar başını öne eğdi; eğdiği kadar da kaldırdı — yas uzun sürerse düşman sevinirdi.

Sarayın içine ölüm sessizliği çöktü. Sonra Kanıkey ayağa kalktı. Yaşı geçmiş, çilesi dağları aşmıştı; ama duruşu hâlâ bir kayın kadar dik, sesi hâlâ vakur idi.

— Ağlamak sonra, dedi. Şimdi iş vakti. Açın hazineyi.

Kimse karşı çıkmadı; Kanıkey'in "iş vakti" dediği yerde ağıt susardı. Kırk yıllık kilitler döndü, demir kapılar inledi. Bu hazine, Manas'ın sağlığından beri, kıtlık yılında bile açılmamış, Kanıkey onu bir gün için — işte bu gün için — saklamıştı. Kanıkey'in eli değince sandıklar dile geldi sanki: Külçoro'ya, kendi eliyle dikip kırk dua okuduğu ok geçmez kaftanı giydirdi, altına yılkının en soylusundan boz atı çekti. Kançoro'ya Kök-Telki'yi verdi, sırtına gök demirden dövülme zırhı kuşattı. Topal usta Bölökbay'ın yedi yıl körük başında dövdüğü silahlar ortaya döküldü; ay parçası baltalar, su verilmiş kılıçlar. En dipten Aktinte çıktı — kını kararmış, ağzı yıldız gibi bir kılıç; ve yedi yılda doksan

pehlivanın kol gücüyle yoğrulup sepilenen kandagay don. Kanıkey bunları Külçoro'nun önüne koydu.

— Al, dedi. Bunlar günü gelsin diye saklandı; günü bugündür. Bu kandagayı yedi yıl beklettim; doksan pehlivan sırayla yoğurdu, doksanının teri sinmiştir içine. Ok işlemez, kılıç kesmez. Aktinte'yi de al; ağzı ay ışığında bilendi, karanlıkta yol gösterir sana.

Külçoro dizini yere koydu, kılıcı iki eliyle aldı, alnına götürdü. Kançoro da donandı; gök demir zırh sırtında, Kök-Telki altında. Ama gözü, Külçoro'ya verilenlerde bir an fazla oyalandı; kimse görmedi bunu, belki bir Kanıkey'in yüreği bir şey sezdi de sustu.

Sonra ana, sesini alçalttı, gözünü uzağa dikti; Buurul'un hikâyesini saydı:

— Bu at bildiğiniz at değildir. Vaktiyle Manas'ın kırk çorosunu teker teker yenen bir savaşçı kız vardı: Saykal. Er meydanında ere baş eğmezdi; sonunda Manas'la ahiretlik nikâh kıyıldı, bu dünyada değil öte dünyada buluşmak üzere sözleştiler. Saykal o gün armağan verdi: yedi ünlü tulparla — Algara'yla, Maaniker'le — bir karında doğmuş kutlu bir tay. Buurul odur. Buurul giderse yalnız at gitmez; Manas'ın andı gider, ocağın uğuru gider. Onu düşman elinde koymayın.

Söz bitti; ak sarayda kimse solumadı bir vakit. Kanıkey'in gözü, duvarda asılı duran eski bir üzengiye takıldı — Manas'ın üzengisiydi, Akkula'nın eyerinden kalmıştı. Ana bir an o günlere gitti: Talas'ın düğün günlerine, kırk çoronun gülüşüne, sonra kara günlere, Buhara yollarına, kundağında uyuyan Semetey'e. Hepsi geçmişti; geçmiş, geçmemişti. Silkindi, doğruldu.

Ordu avluda dizildi. Kanıkey iki çorosunu — Külçoro ile Kançoro'yu — önüne çağırdı; ak yağlığını açtı, iki memesinin sütüyle ikisinin de alnını kutsadı, ana sütü hakkını helal etti, duasını verdi. Bakay Zülpükor'u göğe kaldırdı:

— Ant olsun! dedi. Buurul'u kurtarın, ya da dönmeyin. Kim sağ dönerse Buurul'suz, yüzüme görünmesin!

Ordu bir ağızdan andı yineledi; and, Ala-Too'nun yamacında yankılandı, kar geçitlerine değip döndü. Üç gün üç gece yol yürüdüler; dağ aştılar, sel geçtiler. Gündüz toz, gece yıldız yoldaşları oldu; konakladıkları yerde atları yederek dinlendirdiler, kımızı az, sözü ölçülü tükettiler. Keñ-Kol'un sırtını aşıp doğuya sarktılar; üçüncü günün akşamında Hıtay ordusunun karartısı ufka değince durdular. Bakay orduyu çevresine topladı; ak sakalı yelde dalgalanıyor, sesi kırk yılın derinliğinden geliyordu:

— Dinleyin, dedi, kim olduğunuzu bilin de öyle vuruşun. Nogoy Han'ı bilir misiniz, Karakan'ı bilir misiniz? Onlar handı; Hıtay onları kırıp bizi dört yana savurdu. Sürülen atalarımıza "Burut" dediler — kopuk, sürgün demeye getirdiler; ad böyle takıldı, yük böyle bindi. Cakıp Altay'da kul gibi yaşadı; sonra Çıyırdı bir oğul doğurdu, adına Manas dediler. Manas geldi, savrulanı topladı, Ala-Too'ya döndü, Beecin'in kapısını yumrukladı. Siz o kökün dalısınız. Dalın kurusu olmayın; kökü hatırlayın da öyle vuruşun. Bugün burada dökülecek kan, Nogoy'un kanıdır, Karakan'ın kanıdır, Manas'ın kanıdır; ucuz dökmeyin, yerde koymayın. Şimdi buyruğum şudur: Konurbay'ın başını getirin bana. Camgırçı'nın kanı, Şayımbet'in kayışı, Buurul'un yuları — hepsi o baştan sorulur.

Söz biter bitmez saftan bir atlı çıktı. Külçoro'ydu; yüzü tan gibi aydınlık, gözü kor gibiydi.

— Baba, dedi Bakay'a, amca, dedi Semetey'e; izin verin. On binin üstüne on binle gidilirse tuzak işler; Camgırçı'yı kalabalık yedi, Kalık'ı Baytaylak'ı kalabalık yuttu. Bir kişiye tuzak kurulmaz; bir kişi ya geçer ya ölür. Buurul'u ben tek başıma kurtarayım. Kalabalık burada dursun, günü gelince yetişsin.

Karşı çıktılar, yalvardılar. Semetey önce yasak dedi; Bakay sakalını çekip düşündü, düşündükçe ihtiyarın gözünde başka bir ışık yandı: bu söz, bu duruş, bu inat — Almambet'in ta kendisiydi. Baba oğulda dirilmişti. Delikanlı taş gibiydi. Sonunda Semetey boyun eğdi. Kısır ak boz kısrağı kurban ettiler; kanı toprağa, duası göğe gitti. Etini ocağa vurdular, payı töreyle üleştirdiler; en yağlı payı Külçoro'nun önüne koydular, delikanlı üç lokma aldı, gerisini "dönüşüme saklayın" diye geri itti. Herkes ağlayarak yiğidin üzengisini öptü, yolunu kutsadı; ihtiyarlar avuç açtı, kadınlar ardından su serpti. Külçoro boz atın başını çevirirken bir kez döndü:

— Altı gün sayın, dedi. Altı günde dönmezsem yas tutuverin; kırk yılda dönsem de beklemeyin.

Semetey, karaltı ufukta eriyene dek baktı arkasından. Yanındaki Bakay'a, sesi boğuk:

— Onu yalnız gönderdim, dedi. Babam Almambet'i de yalnız göndermiş miydi Beecin'e?

— Göndermişti, dedi Bakay. Almambet dönmüştü. Kan çeker, bahadırım. Sen altıncı günü say, ordunu bile.

Ve yalnız şahin, alaca karanlığa karışıp gitti.

✦ ✦ ✦

Düşman ordugâhının önündeki tepeye vardığında gece yarısıydı. Aşağıda on binlerin ateşi yıldız tarlası gibi yanıyor; davul sesi, nöbetçi bağırtısı, katır anırması birbirine karışıyordu. Külçoro atını kuytuya çekti, şafağı bekledi. Gece uzundu; soğuk, kandağayın içine sızdı. Delikanlı gözlerini kapadı ama uyumadı; babasını düşündü. Almambet de bir vakit böyle beklemişti Beecin'in önünde; o da tek başına girmişti düşman içine, dil bilmiş, kılık değişmiş, ateşin ortasından geçmişti. "Ben senin yolundanım, ata," dedi Külçoro içinden; "yolun beni utandırmasın." Sonra ellerini göğe açtı:

— Manas ata, ruhun üstümde olsun. Almambet atam, sen ki bu ordunun dilini bilirdin, yolunu bilirdin; oğlunun gözünü aç, elini şaşırtma. Kıdır yoldaşım olsun, çiltenler sağımda solumda yürüsün.

Tan yeri ağarırken karakolun başında nöbetçi devi seçti: Cööceldet — boyu iki adam, gölgesi bir çadır. Külçoro, babası Almambet'ten kalma sırlı tüfeği doğrulttu; o tüfek ki ateşi şaşmaz, sesi dağı yarardı. Çakmak düştü, alev parladı; dev alnından vurulmuş öküz gibi yığıldı. Külçoro yıldırım gibi indi, Almambet'in kılıcı Coykuma'yı sıyırdı, devin başını gövdesinden ayırıp yamaçtan aşağı yuvarladı.

Ordugâh karıştı. Borular öttü, meşaleler koşuştu; bin kişi tepeye çıktı, tepede yalnız devin başsız gövdesini, bir de toprakta tek atın izini buldular. İz doğuya gidiyordu; doğuya sürdüler, iz batıya döndü; batıya sürdüler, iz kayboldu. Almambet'in oğlu, babasının bütün oyunlarını biliyordu.

Ve o gün başlayan kıyamet yedi gün sürdü. Yedi gün, yedi gece Külçoro tek başına vuruştu; bir göründü, bir kayboldu; koldan kola vurdu, çadırdan çadıra ateş saldı. Gece su başlarını tuttu, gündüz geçitleri; kaç karakol bastıysa arkasında çıt komadı. Hıtay bin kişiyle aradı, bulamadı; bulan bir daha kimseye söyleyemedi. Orduda söylenti büyüdü: kimi bir değil kırk Burut var dedi, kimi cin dedi, kimi Almambet'in ruhu geri geldi diye fısıldaştı; geceleri nöbetçiler ikileşti, ateşler büyüdü, uyku ordugâhtan kaçtı. Yedinci gün, sürülerin ardında, ayağına kayış vurulmuş bir çoban gördü: Şayımbet'ti — yüzü toz, gözü hâlâ ateş. Kayışını Coykuma ile kesti, tutsağı devlerin elinden söküp aldı, bir yağız at bulup altına çekti.

— Talas'a git, dedi. Bakay'a de ki: Külçoro sağ, Buurul'a gidiyor. Ordu hazır dursun.

— Ya sen? dedi Şayımbet. Yüz binin içinde tek başına...

— Ben Buurul'suz dönmem, dedi Külçoro. Sen git; babanın kanı senden sorulacak daha, kendini boşa harcama. Yaşa ki öç yaşasın.

Şayımbet gencin elini öptü, geceye karıştı.

Cööceldet'in başsız gövdesini gören Konurbay çılgına döndü; sakalını yoldu, kaldaylarını kırbaçladı, yüz binlik orduyu ayağa kaldırdı.

— Bir tek Burut! diye köpürdü. Bir tek Burut, ordumun içinde gezinip duruyor da yüz bin kişi bir baş getiremiyor bana! Bulun onu; diri getirene atın sırtı kadar yambı veririm, ölüsünü getirene yarısını!

Ama korku, yambıdan ağır basıyordu; gönülsüz aranıyordu ordu, karanlığa kimse tek başına gitmiyordu. Konurbay bunu gördü, hiç olmazsa atı sağlama almak istedi; Buurul'un başına yeni bir bekçi dikti: Akayar derlerdi. Ama bu Akayar'ın hikâyesi, bilene, taş yürek eritirdi. Eştek'ti aslında; Camgırçı'nın öz kardeşiydi. Yıllar önce Orkon çölünde yolu Ezkara denen büyücüye düşmüş; büyüyle aklı bağlanmış, tutsak edilmiş, Hıtay içinde "Büyük Pehlivan" adıyla ün salıp han bile yapılmıştı. Sırtı Hıtay'ın kaftanını taşıyordu, ama gönlü — gönlü hâlâ Kırgız'daydı; geceleri düşünde hep bozkır görür, uyanınca nedenini bilmediği bir sızıyla uyanırdı. Şimdi ağabeyinin katilinin ordusunda, ağabeyinin dostlarının atına bekçilik ediyordu ve bundan haberi yoktu. Ezkara'nın büyüsü öyle büyüydü ki adına, soyuna, ana dilinin tadına perde çekmişti; yalnız bir şeye perde çekememişti — kımız kokusu duyduğunda gözünün sulanmasına. Hıtaylar buna gülerdi; Akayar da gülerdi, ama gülüşü hep yarım kalırdı.

Yedi günün sonunda Külçoro'nun kaftanı kan içinde, dudağı çatlak, gözü çukurdu. Yüz binin ortasında yapayalnızdı; ölüm dört yanında dolaşıyordu. Bir kuytuda atının boynuna yaslandı, yüzünü göğe kaldırdı:

— Buurul'suz sağ gezmektense öleyim, dedi. Ant olsun: ya at ya toprak.

Kanıkey'in diktiği ok geçmez zırhı sıkıladı, kandagayı kuşandı; Bölökbay'ın ay baltasını beline, atası Almambet'in Coykuma'sını yanına aldı, Aktinte'yi sıyırdı. Karakolun başında bu kez başka bir dev vardı: Kancar — kimileri Muzmurut derdi ona, bıyığı buz saçağı gibi sarkardı. Külçoro pusuya yatmadı bu kez; açığa çıktı, adını sakladı ama erliğini saklamadı, teke tek dövüşe çağırdı. Dev güldü; gülünce buz bıyıkları şakırdadı.

— Yedi gündür ordumu tırmalayan sıçan sen misin? dedi. Gel, seni bir yudumda yutayım da Kalça'dan yambımı alayım.

— Yut, dedi Külçoro; boğazında dururum.

Döndüler, çarpıştılar; balta kalkana, kalkan baltaya. Üç kez ayrıldılar, üç kez tutuştular; üçüncüde Külçoro devin kalkanını ay baltayla yardı, açılan gediğe Aktinte'yi kökledi — Kanıkey'in verdiği kılıç devin göğsünde kırılmadan durdu. Muzmurut buz gibi devrildi; Coykuma bir kez daha parladı, baş gövdeden ayrıldı.

Külçoro soluğunu topladı, sonra soğukkanlı bir işe girişti: ölünün nöbetçi giysisini soydu, kendi sırtına geçirdi; devin sorguçlu başlığını başına, kuşağını beline. Almambet'in oğluydu; Beecin'in dillerini beşikte ninni gibi duymuştu. Ordunun içine daldı, kimse dönüp bakmadı. Bir bölükten Şibece seslenerek geçti, bir bölükten Solonca laf atarak; Kalmuk çadırlarının önünde Kalmukça ağız yaptı, gülüştüler, yol verdiler. Bir keresinde bir yüzbaşı yolunu kesti, Muzmurut'u sordu; Külçoro devin ağzından, devin kabalığıyla öyle bir çıkıştı ki yüzbaşı özür dileye dileye çekildi. Kol kol, halka halka, ateş ateş geçti; kırk iki kat kuşatmayı, kırk iki kapıyı bir bir aştı. Her kapıda yüreği bir kez göğsüne vurdu; her kapıda Almambet'in ruhu bir adım önünde yürüdü sanki.

Ve sonunda gördü: ordugâhın göbeğinde, meşalelerin ortasında, altın köstekli, on iki yularlı bir at duruyordu. Çevresi bir hisar gibiydi: iç halkada seçme nöbetçiler, onların ardında kazıklı çitler, çitlerin ardında çadır çadır üstüne; kırk iki katın en içi, en sık dokunmuşuydu burası. Kakan'a gidecek armağanı, Konurbay gözbebeği gibi saklıyordu. Taybuurul — başı yerde, yelesi dağınık, gözü sönük. Kutlu tulpar yas tutuyordu; önüne dökülen arpaya dönüp bakmamış, on iki gündür kişnememişti. Külçoro yaklaştı, yaklaştı; at birden başını kaldırdı, burun delikleri açıldı — bildik bir koku, Talas'ın kokusu, ocağın kokusu. Buurul'un sönük gözünde bir kıvılcım yandı.

— Sus, dedi Külçoro fısıltıyla, sabret. Geldim. Talas seni bekliyor; Kanıkey ana yularını kendi eliyle çözecek. Az kaldı.

At, anlar gibi başını eğdi; yelesi titredi. On iki gündür suya arpaya dönmeyen tulpar, delikanlının avucunu kokladı, avucundaki eski nasırları, Talas'ın tozunu tanıdı. Külçoro bir yandan yularları saydı — on iki yular, her biri bir bileğim urgan; bir yandan kulağı gecedeydi: davulların arası, nöbet seslerinin sırası, meşalelerin dönüşü. Vakit dardı; tan atmadan bu iş bitmeliydi.

Elini altın kösteğe uzattı. Ama meşalelerin ötesinde, karanlığın içinde, bir gölge kımıldadı: Buurul'un bekçisi Akayar, Büyük Pehlivan, yerinden doğrulmuş, nöbetçi kılıklı yabancıya bakıyordu — ve nedenini bilmediği o eski sızı, göğsünde yeniden sızlamaya başlamıştı.

28. BÖLÜM

Gaİpten Gelen Kardeş ve Kurşun Yağmuru

— ❖ —

Gece, Çin ordugâhının üstüne ıslak bir keçe gibi çökmüştü. Bin ocağın közü sönmüş, bekçilerin meşaleleri uzak yamaçlarda birer kurt gözü gibi kısılmıştı. Külçoro, karanlığın içinde bir gölgeden ince, bir nefesten sessiz, çadır iplerinin arasından süzülüyordu. Yüreği göğsünde bir davul gibi vuruyor, fakat adımı kar üstündeki tilki izinden hafif düşüyordu. Aradığını buldu sonunda: ordugâhın tam göbeğinde, demir kazıklara çakılı, on iki kollu yularla bağlanmış, ayakları köstekli bir at duruyordu. Arbuurul'du bu; Semetey'in tutsak düşmüş küheylanı, babadan kalan mirasın canlı soluğu, Talas'ın rüzgârını yelesinde taşıyan boz yağız.

At, insan kokusunu aldı, kulaklarını dikti. Kişneyecek oldu; Külçoro elini burnuna koydu, alnını atın alnına dayadı. Biri insan, biri hayvan, söz söyleşmeden koklaştılar,

dertleştiler. Atın iri gözünden sıcak bir yaş süzülüp çoranın eline damladı. Külçoro içinden and içti: ya seni bu demirden kurtarırım, ya kemiğim bu yaban elde çürür.

Kılıcını sıyırdı. On iki kollu yuların on birini bir bir kesti; her kesişte demir, gece içinde ince bir çığlık kopardı, her çığlıkta çoranın yüreği ağzına geldi. Son kolu attı boynundan, köstekleri çözdü, atın kulağına eğildi:

— Var git, Buurul, dedi. Kurt yürümez bellerden aş, kuş konmaz kayalardan atla. Talas'a git, ağama git. Semetey'in yüreği senin yokluğunla kavruluyor; var, o yangını söndür.

Buurul bir kez döndü, çoranın omzunu dişleriyle usulca kavradı, sanki "ya sen?" der gibi. Külçoro atın sağrısına vurdu:

— Ben er kişiyim, kendi başımın çaresine bakarım. Sen mirassın, sen emanetsin. Git!

At gitti. Önce bir gölge, sonra bir rüzgâr, sonra hiç. Karanlık onu yuttu, ordugâhın uykusu bozulmadı. Külçoro kendi atına atlayıp dönüş yoluna düştü; içinde bir sevinç, bir hafiflik, kırk gündür ilk kez göğsünü dolduran bir nefes vardı. Fakat sevincin ardı çoğu kez tuzaktır; bunu bilenler bilir, bilmeyenler başına gelince öğrenir.

Dağ yolunun dar boğazına vardığında, gökten iner gibi, yerden biter gibi bir karaltı belirdi önünde. Bir adam değildi bu; bir dağ parçasıydı sanki, omuzları geçit kayalarına değiyor, gölgesi ayı örtüyordu. Külçoro dizgini kasıp kılıca davranana dek o koca el uzandı, çorayı eyerinden bir yem torbası kaldırır gibi kavradı, koltuğuna kıstırdı. Külçoro'nun atı ürküp kaçtı; çoranın kılıcı kınında, gücü elinde kaldı. Dev adımlarla dağa, yukarı, taş kesilmiş yalnızlığa doğru çıkıyordu.

Külçoro çırpındı, dişledi, yumruk vurdu; kayaya vurmuş gibi oldu. O zaman çırpınmayı bıraktı, kaderine yandı:

— Ey kara baht! Buurul'u kurtardım derken kendim demir kapana düştüm. Semetey ağam beni bekler, haberim varmaz. Öleceksem er meydanında ölseydim; bir devin koltuğunda, çuval içindeki kuzu gibi gitmek de neyin nesi!

Dev durdu. Çorayı bir kayanın üstüne, kırılacak bir şey koyar gibi usulca bıraktı. Ay buluttan sıyrıldı; Külçoro o zaman gördü: devin yüzünde Çin çizgisi yoktu. Alnı geniş, elmacıkları bozkır rüzgârıyla yontulmuş, gözlerinde tutsak kalmış bir bozkırın hasreti vardı. Dev, kendi dilinde değil, Külçoro'nun ana dilinde konuştu; sesi, uzun yıllar susmuş bir adamın paslı fakat sıcak sesiydi:

— Çırpınma, yiğit. Sana kıyacak olsam, ordugâhın ortasında kıyardım. Adım Akayar'dır. Ve ben... ben senin düşmanın değilim.

— Çin'in en heybetli pehlivanı Akayar, Kırgız çorasına düşman değilse, dünyanın düzeni bozulmuş demektir, dedi Külçoro; korkusunu yutmuş, alayı dilinin ucuna sürmüştü.

Akayar kayanın dibine çöktü. Koca elleriyle yüzünü bir kez sıvazladı, sanki yılların tozunu siler gibi.

— Dünyanın düzeni çoktan bozuldu, bala. Ben Kırgız'ım. Eştek'in oğluyum; Camgırçı benim öz ağamdır. Gençliğimde Karı han'ın gazabına uğradım; iftira kılıçtan keskindir, beni ta Tek Göz halkının ülkesine sürdüler. Yıllarca sürgün yedim, tutsaklık çektim; taş kırdım, zincir taşıdım. Konurbay sefere çıkarken beni de zincirimden çözüp ordusuna kattılar; güya pehlivanıyım, aslında kösteklenmiş atıyım. Sen bu gece Buurul'u çözerken ben seni gözlüyordum. Ve dedim ki: işte kanımdan biri; işte yol.

Külçoro'nun içindeki buz, bahar seli gibi çözüldü. Fakat çora tedbiri elden bırakmadı:

— Söz kuştur, uçar. Ant nedir bilir misin, Akayar?

— Bilirim, dedi dev. Ve bilenin yaptığını yapalım.

İki yiğit kılıçlarını sıyırdı. Kılıcın ağzını yalaştılar; demirin soğuğu dile değince and yüreğe iner, derler. Ay şahit, taş şahit, iki yiğit kardeş oldu. Akayar, sesini geçit rüzgârına bile duyurmadan, planını Külçoro'nun kulağına döktü:

— Konurbay ile Ezkara'nın ok geçmez zırhları vardır; onlar sırtta durdukça o ikisine kılıç işlemez, kurşun geçmez. Ben içeride kalırım, fırsat kollarım, o zırhları ele geçiririm. Savaş kızıştığında Kırgız'a içeriden arka çıkarım. Sen ağana var, de ki: gaipten bir kardeşiniz var, günü gelince belli olur.

— Diyeceğim, dedi Külçoro. Yeter ki sen sözünde dur.

— Ben sözümde durmasam, bu dil bu andı içmezdi, dedi Akayar.

O gece Akayar ordugâha döndü; döndü ama eski Akayar olarak değil. Girerken bekçiler yolunu kesti; kim olduğunu sordular, geçit vermediler, içlerinden biri devin yüzüne meşalesini tutup "gece yarısı nereden gelirsin?" diye dişlendi. Akayar cevap vermedi; sürgün yıllarının bütün hıncıyla kılıca davrandı, yolunu kesenleri bir bir kılıçtan geçirdi. Kanlı kılıcını kar ile silerken göğe baktı, içinden bir daha and içti: halkıma dönüyorum. Kırk yıl başkasının kılıcını taşıdım; bundan sonra bu demir yalnız kendi kanımın hakkını keser. Ölürsem Kırgız toprağında öleyim, kalırsam Kırgız ocağında kalayım.

✦ ✦ ✦

Buurul, üç gün üç gece yol yürüdü; kurt yürümez bellerden aştı, kuş konmaz kayalardan atladı, buzu kama gibi kesen sulardan geçti. Üçüncü gecenin yarısında Talas göründü; ay ışığında ak çadırlar bir kuğu sürüsü gibi yatıyordu. At, Semetey'in çadırını kokusundan buldu; çadırın önünde durdu ve öyle bir kişnedi ki uyuyan ordu ayağa kalktı, yılkılar karşılık verdi, dağlar yankıyı üç kez geri gönderdi.

Semetey dışarı fırladı; ayağı çıplak, göğsü açık, elinde yalın kılıç. Gözleri önce inanmadı, sonra doldu. Ay ışığında duran atı bir düşe benzetip elini gözlerine sürdü; at yerinde durdu, düş dağılmadı. Babadan kalan mirasın boynuna sarıldı; at başını yiğidin omzuna koydu. Ne at eskisi gibi attı, ne yiğit eskisi gibi yiğitti; ikisi de tutsaklık görmüş, ikisi de ayrılık yemişti. Bozkırın ortasında bir er ile bir atın dertleşmesi, tan yeri ağarana dek sürdü; çevrede halka olan çorolar, kırçıl sakallı kocalar, kalpağını göğsüne bastırmış yiğitler sessiz sessiz ağladılar. Yürek yangısı su serpilmiş köz gibi dağıldı; fakat közün altı sıcaktı hâlâ: Buurul geldiyse, Külçoro neredeydi?

Semetey atın yelesini taradı, kösteklerin bileğinde bıraktığı yaraları tek tek yokladı; yara gördükçe dişini sıktı.

— Kim bağladı seni, kim vurdu bu demiri? diye sordu, cevap alacakmış gibi. Seni bağlayan el, benim elimden kurtulur mu sanır? Söyle bana, Buurul: benim kuzum sağ mı? Seni çözen o değilse kim; seni çözen oysa, kendi neden çözülüp gelemedi?

At yalnız kişnedi; at dilinin tercümanı yoktu. Bakay ihtiyar yaklaştı, atın alnına elini koydu, gözlerini yumdu bir an; sonra Semetey'e döndü:

— At sağ gelmişse, çözen de sağdır, dedi. Yaralı haber, sağlam haberden hızlı yürür; kötü bir şey olsaydı, çoktan duyardık. Sabret, balam. Sabır, erin ikinci kılıcıdır.

Külçoro, sevincin telaşı ve andın ağırlığıyla, bir şeyi unutmuştu: Akayar için ağasına selam, nişan, haber göndermeyi. Bu unutkanlık az kalsın iki dağı birbirine kırdırıyordu.

Çünkü ertesi gün, Talas'ın doğu sırtından, tek başına bir atlı indi. At dediğin bir tepe, atlı dediğin bir dağ; gölgesi vadiyi karartıyor, geçtiği yerde yer sarsılıyordu. Gözcüler haberi ulaştırınca Semetey, Buurul'a atlanıp karşı çıktı. İki yabancı yiğit, aralarında bir ok atımı, durdular; birbirini süzdüler.

— Kimsin, nesin, bre yabancı? diye seslendi Semetey. Dost isen sofram açık, düşman isen kılıcım hazır.

Akayar'ın dili tutuldu sanki; söyleyeceği sözü, taşıyacağı sırrı vardı, fakat karşısındaki genç arslanın gözünde şüphenin kılıcı çekiliydi. "Külçoro haber salmıştır, beni bekler" diye gelmişti; haber yoktu, bekleyen yoktu, yalnız bir tutuşmaya hazır yürek vardı. Gurur, iki yandan da ağır bastı.

— Adım sorulmaz, kılıçla okunur, dedi Akayar. Er isen meydana in.

İndiler. Önce atlı tokuştular; kargılar kalkanlarda şimşek çaktı, atlar sağrı sağrıya çarpıştı, tırnakların bastığı taşlar kıvılcım saçtı. Ve öyle bir vuruştular ki, o vuruşmayı görenler torunlarına anlattı, torunlar torunlarına. Gün doğdu vuruştular, gün battı vuruştular; kılıçlar körleşti, gürzlere sarıldılar; gürzler parçalandı, kargıya döndüler; kargılar kırıldı, kuşak tutuşup güreştiler. Geceleri iki ateş yakılıyor, iki yiğit iki ateşin başında soluklanıyor, tan atarken yeniden kalkıyorlardı; ikisi de ötekinin ateşine el uzatmıyor, ikisi de ötekinin uykusuna kılıç salmıyordu — çünkü er, erin hakkını bilir. Bir gün geçti, iki gün geçti, üç gün üç gece geçti; ne Semetey Akayar'ı yıkabildi, ne Akayar Semetey'i sarsabildi. Dördüncü gün toz duman içinde boğuştular; beşinci gün ter, kan ve inatla; altıncı gün yalnız inatla. Ordu çevrede halka olmuş, kimse araya girmeye cesaret edemiyordu; iki dağ tokuşurken arada kalan ezilir.

Yedinci gün, ufuktan bir atlı yıldırım gibi geldi: Külçoro. Uzaktan gördü boğuşanları, yüreği ağzına geldi, atının boynuna yattı, yetişti, kendini ikisinin ortasına attı:

— Durun! diye haykırdı. Durun, kanı bir olanlar! Ağam, vurma; bu er senin düşmanın değil, gaipten gelen kardeşindir! Akayar, dur; bu arslan, uğruna and içtiğin Semetey'dir!

İki yiğit, göğüsleri körük gibi inip kalkarak durdular. Külçoro, dili döndüğünce, soluğu yettiğince anlattı: Buurul'un kurtuluşunu, dağdaki geceyi, Eştek oğlunun sırrını, yalanan kılıcı, içilen andı ve kendi unuttuğu selamı. Anlattıkça Semetey'in kaşları çözüldü, Akayar'ın omuzları indi. Sonunda Semetey kılıcını kınına soktu, iki adım attı, devin ellerini tuttu:

— Yedi gün sana kılıç salladım; yedi gün Tanrı kılıcıma seni kıydırmadı. Demek ki alnımıza kardeşlik yazılmış. Hoş geldin, Eştek oğlu. Hoş geldin, gaipten gelen kardeş.

O gece Akayar, Semetey'in otağında, ocağın başında, Beecin'in bütün sırlarını döktü: Konurbay'ın huyunu ve hilesini, öfkelenince sol gözünün seğirdiğini, kimin sözüne kandığını, kimden gizli gizli korktuğunu; Ezkara'nın Çubak soyuna beslediği ezelî kini; kırk

boy Çin'in hangi geçitten yürüyüp hangi suda konakladığını, hangi kâhine kemik attırıp hangi büyücüye göz bağlattığını, ok geçmez zırhların hangi sandıkta, kaç kilit ardında saklandığını. Semetey dinledi; dinledikçe önündeki karanlık yol aydınlanır gibi oldu. Bakay ihtiyar da ocağın öte yanında dinliyor, ak sakalını tarayan parmakları ara ara duruyordu; ihtiyarın durduğu yerleri Külçoro ezberledi, çünkü Bakay'ın parmağı neyin üstünde durursa, kaderin düğümü orada olurdu. Haber, çadırdan çadıra, obadan obaya yayıldı; Kırgız eli sevinçle çalkalandı. Kırçıl sakallılar birbirine dedi ki:

— Bize Akayar gelmemiş; bize kısmetin kendisi gelmiş.

✦ ✦ ✦

Ertesi gün Talas'ta toy kuruldu; öyle bir toy ki, görenler Kökötöy'ün aşını andı. Kısraklar kesildi, kazanlar kuruldu, kımız sel gibi aktı; Baabedin çağrıldı, adaklar adandı, dualar göğe yükseldi. Keñ-Kol'un yamaçları boz üylerle donandı; obadan obaya atlılar koştu, çağrılmadık kimse kalmadı. Dokuz gün dokuz gece dinmedi şölen; balbanlar güreşti, atlar yarıştı, ozanlar söz yarıştırdı. Çocuklar Akayar'ın dizine tırmanıp avucuna sığan başlarıyla ona bakakaldılar; dev, her birinin saçını, kaybettiği yılları okşar gibi okşadı. Akayar ocağın baş köşesine oturtuldu; yazı bilen, çok gezmiş, çok görmüş bu koca yiğidin ağzından dökülen her söz, gençlerin yüreğine tohum gibi düştü. Sonunda aksakallar bir araya gelip karar kıldılar:

— Bu er yazı bilir, yol bilir, töre bilir. Adı bundan böyle Muraapı olsun; ata bilelim, baş köşeye oturtalım.

Ve Akayar'a Muraapı adını koydular; Kırgız eli onu ata edindi. Akayar o gece, sürgünün ilk gecesinden beri ilk kez, rüyasız uyudu; kırk yıllık taş, göğsünden o gece kalktı, derler. Fakat sevincin sesi yalnız dost kulağına gitmez; düşman kulağı, sevinç sesine kurt kulağından tetiktir.

Haber Beecin'e vardı: Buurul kaçırılmış, Akayar Kırgız'a katılmış, Talas'ta toy kurulmuş. Alööke oğlu Konurbay bunu duyunca kahrından od oldu; bıyığı kan içecekmiş gibi dikleşti, gözü kanlandı, dişi gıcırdadı. Ordosunun direğini yumruğuyla çatlattı, ayağa kalktı, kırk boy Hıtay'ın hanlarına, pehlivanlarına, alplerine, kâhinlerine haber saldı:

— Toplanın! Atım tanınmaz, adım anılmaz oldu. Ordumun göbeğinden at çalındı; ordumun pehlivanı düşmana kaçtı; ve Kırgız, benim adımı ana ana toy kuruyor. Kaçan atı,

dönen haini, gülen Kırgız'ı bir bir hesaba çekeceğim. Ant olsun: Kırgız'ı yurdundan kazıyacağım; Talas'ta ocak tütmeyecek, boz üy kurulmayacak, kımız köpürmeyecek!

Kâhinler fal açtı, kemik yaktı, yıldıza baktı; kimi "zafer" dedi, kimi sustu. Susanlardan birini Konurbay kendi eliyle boğdurdu; ondan sonra bütün fallar zafer gösterdi. Kırk boyun hanları birer birer diz vurdu; Ezkara, kininden sararmış yüzüyle en önde oturuyor, Çubak adı her geçtiğinde avucunun içini tırnaklarıyla kanatıyordu.

Kırk boydan asker aktı; karınca gibi kaynaşan tümenler yola dizildi. Toz bulutu üç günlük yoldan görünüyor, yer ordunun ağırlığından inim inim inliyordu. Talas'a haberciler ulaştı: geliyorlar.

O gün Bakay ihtiyar, ak sakalı göğsünde, ak kalpağı başında, ihtiyar yiğitleri ve genç arslanları çevresine topladı. Manas'ın kaç seferini görmüş, kaç yasını taşımış o eski yürek, bir kez daha dağ gibi durdu; sesi yaşına inat, dağdan kopan sel gibiydi:

— Ey Kırgız'ın erleri! Düşman kalabalıktır; kalabalıkla övünen, teklikte sınanır. Şu kabararak duran kâfire, teke tek dövüşe hanginiz varırsınız? Kim er meydanına çıkıp elin yüzünü ağartır? Ve dinleyin: bu savaş kaçamak savaşı değildir. Eti kemiğe vura vura savaşacağız; Hıtay'ı önümüze katıp ta Kakan'a dek kovalayacağız. Ya baş veririz, ya yurt kalır; ikisinin ortası yoktur.

Meydan bir an sustu. Sonra safların arasından bir yiğit atıldı; Çubak oğlu Kançoro'ydu bu. Diz vurdu, baş eğdi, sesi titremeden konuştu:

— Bakay atam! Bana bu elde kimileri "kul" der; adımın önüne gölge gibi düşer bu söz, gece gündüz yakamı bırakmaz. İzin ver, meydana ben varayım. Ölürsem "kul öldü" demesinler, "yiğit çora öldü" desinler; töremce gömülsün kemiğim. Kalırsam, o kara söz kılıcımın suyunda erisin.

Meydanda bir uğultu koptu; kiminin gözü yaşardı, kiminin göğsü kabardı. Dört ulusun aksakalı elini açtı, dua verdi. Bakay alnından öptü:

— Ağzından çıkan söz, alnına yazılsın, dedi. Kul diyenin dili kurusun; sen bugünden sonra Çubak oğlu Kançoro'sun, o kadar.

Sarı han omzunu sıvazladı, Külçoro ikiz kuzusunu bağrına bastı; iki çora alın alına verdi, bir nefeslik sustular. O sessizlikte neler söyleşti iki yürek, onu ancak bir kazanda kaynayanlar bilir. Semetey iki çorasını iki yanına aldı, gözleri dolarak halka seslendi:

— Bunlar bana atam Çubak'tan kalan armağanlardır; biri sağ kolum, biri sol kolum. Tanrı ikisini de kalkanım kılsın.

Kançoro atlandı; Baytaylak'ın dizginini kaktı, meydana süzüldü. Karşı saftan ise Konurbay'ın seçme belası çıkageldi: Kococaş oğlu Çandıayak. Kurnaz bir nişancıydı bu; büyü bilir, göz bağlar, attığını vurur, vurduğunu bir daha kaldırmaz derlerdi. Atının üstünde yılan gibi salınarak geldi, dilini kamçı gibi şaklattı:

— Bre Kırgız'ın kulu! Baban Çubak, atam Kococaş'ın başını yemişti; ezelki öç, taze kan ister. Gel, gel ki kemiklerini Talas'ın itlerine üleştireyim; gel ki adını yel bile anmaz edeyim!

— Öç senin, meydan benim, dedi Kançoro. Sözü uzatma; söz kadınla kocanın, meydan erin işidir.

Vuruştular. İki ordu iki yamaca dizilmiş, soluk almadan bakıyordu; meydanın tozu ikisinin de dizinde, ikisinin de alnındaydı. Kançoro arslan gibi saldırdı; kargısı Çandıayak'ın kalkanını iki kez sarstı, kılıcı bir kez omzunu yaladı. Kırgız saflarından bir uğultu yükseldi; "ha kuzum, ha Çubak'ın oğlu!" diye bağrışanlar oldu. Fakat Kococaş oğlu düz dövüşün adamı değildi; hileye büküldü, geriledi, döndü, kaçar gibi yaptı, pusuya çekti. Bir sırlı ok vınladı; Baytaylak acıyla kişnedi. İkinci ok, üçüncü ok; hayvan yıkıldı, sürüklendi, parçalandı. Kançoro yayan kaldı; yayan er, atlı hileciye karşı yaralı arslandır: heybetlidir, fakat kanı akar.

Çandıayak yetinmedi, yamaçtan yoldaşını çağırdı:

— Çoñkara! İn aşağı, arslan tuzakta!

Çoñkara alp indi; göç evi kadar gürzü omzunda, gölgesi Kançoro'nun üstünde. İki yandan kıstırdılar. Kançoro döndü, savruldu, kılıç üşürdü; birine vursa öbürü yüklendi, öbürüne dönse beriki çelme taktı. Külçoro'dan ayrı düşmüştü; tek kanatlı kuş uçamaz, tek kollu er kurtulamaz. Sonunda üstüne ağ attılar, arkan saldılar, kement doladılar; yiğidi toza belettiler, kollarını sırtında kayış ile bağladılar.

Hıtaylar başına üşüştü; kimi tekmeledi, kimi tükürdü. İçlerinden kâhin kılıklı biri Konurbay'ın buyruğunu okudu:

— Bu, Çubak'ın oğludur. Ezkara'nın atası, Çubak'ın kılıcından düşmüştü; ezelki öcünü alsın diye bunu Ezkara'ya gönderin. Katıra bağlayın, Beecin yoluna koyun!

Kançoro'yu bir katırın sırtına yüzükoyun bağladılar. Yiğit, çıkılmaz çukura düştüğüne yanarak, kara bahtına ağıt yaktı; ağıdı, katırın adımlarıyla sarsıla sarsıla, kimsesiz geçitlerde yankılandı:

— Ey kara baht, ey dönek felek! Er meydanına çıktım derken hile çukuruna düştüm. Arka olacak Kırgız yok yanımda; ayırıp kurtarıveren Bakay abam burada yok. İkiz kuzum

Külçoro'm, sen neredesin? Semetey sultanım, kulun dediğin Kançoro'n katır sırtında gidiyor; ölüme gitse gam yemez, adsız gitmeye yanıyor. Ey Talas'ın suyu, sen tanıksın; ey Ala-Too'nun karı, sen tanıksın: ben kaçmadım, kıstırıldım; ben eğilmedim, bağlandım!

✦ ✦ ✦

Haber Talas'a kara bir kuş gibi kondu: Kançoro tutsak. Külçoro bunu duyunca yerinde duramaz oldu; yüreği kafesine sığmayan bir doğan gibi çırpınıyordu. Doğru Bakay'ın çadırına vardı, diz vurdu:

— Bakay atam, izin ver. Kançoro benim ikiz kuzumdur; bir kazanda kaynadık, bir yakadan baş çıkardık. O katır sırtında giderken ben ocak başında otururşam, bu et bana haramdır, bu uyku bana zehirdir. Varayım, düşman gözcüsünün dibine sokulayım; ölüsün mü dirisin mi, haberini alayım. Yolda Konurbay'a rastlarsam, o da kısmetimdir.

Bakay ihtiyar uzun uzun baktı; gözlerinde hem endişe hem övünç vardı.

— Ayrı düşen kanadın acısını bilirim, dedi. Var git, balam. Ama unutma: hile ile yıkılan, öfke ile kalkmaz; akılla kalkar. Gözün keskin, yüreğin serin olsun. Tanrı yolunu açık etsin, Kıdır yoldaşın olsun.

Külçoro atlandı, tan yeri ağarmadan düşman gözcüsüne doğru tek başına yola düştü. Aynı demde, ovanın öte yakasında, iki ordu birbirine yanaşmış, aradaki meydan ölüm için süpürülmüş gibi duruyordu.

Ve ordunun önüne, bizzat Semetey çıktı.

Buurul'un üstünde, ok geçmez örtüsüne bürünmüş geliyordu; başında babadan kalan tuğ, elinde Akkelte, sırtında Kanıkey ananın kırk kız ile kırk gecede diktiği Akolpok. Ve yalnız değildi: görene göre, yanı sıra gaipten koruyucular süzülüyordu. Sağında bir gök pars salınıyor, solunda bir kaplan yürüyor, ardında bir ejder toprağı yala yala akıyor, başının üstünde Alpkarakuş kanat geriyordu. Çiltenler, arslanın yanındaydı; kâfirin kâhinleri bunu görüp benizleri kâğıt gibi oldu, saflarda bir ürperti dolaştı.

Çandıayak, yamacın dibinde atını çevirdi, bu heybete baktı; baktı ve içinden, kendine bile itiraf etmeye korkarak geçirdi: "Şu er benim erim olsaydı; şu tuğun altında ben yürüseydim. Böyle bir sultanın önünde kul olmak, bin hanın yanında baş olmaktan yeğdir." Fakat kan, sudan koyudur ve öç, baldan tatlıdır; Kococaş oğlu başını silkti, yüreğindeki o

bir tutam aydınlığı söndürdü. "Atamın öcü," dedi kendi kendine, "iki çorayı yan yana bağlarım, üçüncü olarak sultanı katıra yüklerim; Beecin'e öyle dönerim."

Meydanın öbür ucunda ise Külçoro, yolunu kesen ilk belayla tokuşmuştu bile: Çoñkara alp, göç evi kadar gürzünü başının üstünde döndürerek üstüne geliyordu. Gürz indi; Külçoro atını kaydırdı, gürz yeri dövdü, yer çukur verdi. Gürz bir daha kalktı; Külçoro bu kez kaçmadı, ileri atıldı, kılıcını iki eliyle kavrayıp öyle bir çaldı ki koca gürz orta yerinden çatır diye kırıldı; demir başı toprağa gömüldü, sapının yarısı Çoñkara'nın elinde kaldı. Alp, elindeki kütüğe aptal aptal baktı; bakakaldığı o bir nefeslik anda Külçoro'nun kılıcı işini bitirdi. Hıtay'ın beli o gün orada büküldü; ön saflar geri kaynadı, geriden gelen dalga öne bastı, ordu kendi ağırlığı altında bocaladı.

Bunu gören Çandıayak, düz dövüşten umudu kesti, büyüye sarıldı. Atından indi, yere dokuz çizgi çizdi, ağzında kara sözler çevirdi, torbasından sırlı tozlar savurdu. Ve gün, güpegündüz, karardı. Güneş, birinin avucu örtmüş gibi söndü; kuşlar yuvaya kaçtı, atların gözü büyüdü. Işık çekildi, gök alçaldı, bulutlar kazan gibi kaynadı; altı koldan dolu boşandı — yumruk iri, buz katı, ok hızlı. Dolu, insana atların sağrısında, kalkanların yüzünde davul çaldı; asker göz açamaz, at baş kaldıramaz oldu.

O karanlığın içinden Çandıayak, fitilli tüfeğini doğrulttu. Attı; bir daha attı; yüz kez, beş yüz kez, bin kez attı. Sırlı oklarını da kattı araya; her ok vınlarken sanki adıyla çağırıyordu Semetey'i. Kurşunlar Akolpok'a çarpıp dolu tanesi gibi düşüyor, oklar ak kaftanın yüzünden kayıp toprağa saplanıyordu; Kanıkey ananın diktiği her ilmek, bir dua gibi tutuyordu. Semetey de boş durmadı; Akkelte'yi doğrulttu, babadan kalan silah gürledikçe karanlıkta bir gedik açılıyor, kâfir saflarında bir çığlık büyüyordu.

Fakat büyü, eti yormasa da gücü kemirir. Buurul, üç gün üç gecelik yolun, yedi günlük güreşin ve bu kurşun yağmurunun altında yoruldu; soluğu ısındı, adımı kısaldı, sağrısı titredi. Semetey atın boynunu okşadı:

— Az kaldı, mirasım, az kaldı, dedi. Demir köstekten kurtulan, et yorgunluğuna yenilir mi hiç?

At başını silkti, bir adım daha attı; fakat adımın altında toprak değil, sanki batak vardı. Hıtay bunu gördü; kalabalık, yorulanın kokusunu kurt gibi alır. Sağdan bir tümen, soldan bir tümen, arttan üç tümen; halka halka sardılar. Bir kat, üç kat, on sekiz kat kuşatıldı Semetey. Dışarıdan bakan, karanlık denizin ortasında tek bir kaya görürdü: bozkurt sultan, ordunun ortasında Kaf Dağı gibi tek başına dikiliyordu. Kılıcı indikçe halka açılıyor, kılıç kalkarken halka yeniden kapanıyordu. Ölüm, sabırlı bir alacaklı gibi, çemberin dışında

bekliyordu. Kırgız saflarından görenler dövündü, ihtiyarlar sakalını yoldu; fakat araya girmek isteyen her atılış, karanlıkta ve dolu altında kırılıp geri dönüyordu.

İşte o demde, meydanın kıyısındaki tepeden bir atlı göründü. Külçoro'ydu; Kançoro'nun izini sürerken gök gürültüsünü duymuş, karanlığı görmüş, yüreği ona "dön" demişti. Tepeden baktı ve gördü: ağası, on sekiz kat düşman içinde, yalnız. Gördüğü ona ibret oldu, ibret od oldu, od nara oldu. Göğsünü doldurdu, atalar atasının adını göğe savurdu:

— Han Manas! Han Manas! Han Manaas!

O nara, gök yarılır gibi yankılandı; dolu bir an durdu sanki, karanlık bir an seyreldi. Hıtay askeri o adı bilirdi; o ad, babalarının kâbusuydu. Külçoro atını uçurumdan sel iner gibi saldı, tek başına ordunun içine daldı. Kılıcı değirmen taşı gibi dönüyor, girdiği yerde yol, geçtiği yerde yarık kalıyordu. Bir katı yardı, üç katı yardı; ağı çözer gibi, örgüyü söker gibi on sekiz katı dağıttı ve ağasının yanına ulaştı.

— Geldin mi, kuzum? dedi Semetey; sesinde yedi günlük yorgunluk, yedi yıllık sevinç vardı.

— Geldim, sultanım. Bir kez selamı unuttum, yedi gün bedel ödedin; bir daha yanından ayrılırsam adımı sil. Bundan sonra kılıcın değdiği yere kılıcım değer.

Artık ikisi yan yanaydı; mızrakları koşut, atları omuz omuza, sırtları birbirine emanet. Biri sağa çalıyor, öteki solu koruyordu; biri soluklanırken ötekinin kılıcı iki kişilik dönüyordu. İki yiğit bir olunca, on sekiz katın hükmü kalmadı; çember korkuyla genişledi, genişledikçe inceldi, inceldikçe yırtıldı. Hıtay saflarında "geri!" sesleri "ileri!" seslerini boğmaya başladı; sancaklar sarsıldı, davullar şaşırdı, kalabalığın yüreğine o eski ad — Manas adı — soğuk su gibi işledi.

Fakat Çandıayak pes etmedi. Kococaş oğlu bir kez daha don değiştirdi: bir bakıldı kızıl giymiş sağ yamaçtan ok yağdırıyor, bir bakıldı yeşil giymiş sol sırttan kurşun boşaltıyordu. Kimse onu tutamıyor, kimse yerini kestiremiyordu; yağmur gibi ok, dolu gibi kurşun, iki arslanın üstüne dinmeden yağıyordu. Akolpok tutuyordu, Akkelte cevap veriyordu; ama gün hâlâ karanlık, büyü hâlâ tazeydi ve meydanın öte ucunda, kimsenin görmediği bir yolda, bir katır, sırtında bağlı bir yiğitle Beecin'e doğru adım adım uzaklaşıyordu.

Semetey, kurşun yağmurunun altında bir an başını kaldırdı; karanlık göğün ardında, doğuda, Beecin'in yönüne baktı. Orada, düşman sofrasında, kardeşinin kaderi bir oyun gibi

kurulacaktı; ve her oyunun bir bedeli, her bedelin bir kan pahası vardı. Arslan bunu yüreğiyle bildi, kılıcını daha sıkı kavradı.

— Dayan, Kançoro, dedi kimsenin duymadığı bir sesle. Bu yağmur diner. Ve biz geliriz.

29. BÖLÜM

Düşman Sofrasında Oyun ve Kan Bedeli

— ❖ —

Beecin'in kapıları bir kez daha demir kustu. Esenkan soyunun kâhinleri yedi gün yedi gece fal açmış, tütsü yakmış, kemik atıp yıldız saymış, sonunda tek bir ad üzerinde birleşmişlerdi: Çañdıayak. O, hem nişancıydı hem büyücü; attığı ok karanlıkta yılan gibi iz sürer, okuduğu efsun gökyüzünü kara keçe gibi bürürdü. Derlerdi ki anası onu bir mağarada, ay tutulduğu gece doğurmuş; derlerdi ki daha beşikteyken emdiği sütü zehre çevirirmiş. Tümen tümen asker onun ardına dizildi; tuğlar kalktı, borular öttü, davullar dövüldü, yer sarsıldı. Bozkırın ucunda toz bulutu bir dağ gibi yükseldiğinde, Semetey ile Külçoro yollarının kesildiğini anladılar. Kurşun yağmurundan daha yeni çıkmışlardı; yaraları soğumadan, atlarının teri kurumadan, önlerine bu kara sel yığılmıştı.

Ok, yağmur gibi yağdı. Gök delinmiş de içinden demir boşanıyormuş gibi, vızıltı bir an kesilmedi. Akkelte'nin dumanı dinmeden yenisi doldu, kılıç kından çıkmadan kalkan

yarıldı. Ok, keçeye saplandı, ok, eyere saplandı, ok, toprağa ekin gibi dikildi. Semetey, ata yadigârı tulparın boynuna eğilmiş, kaşlarının altından o kara seli süzüyordu. Saydı saymasına: her düşen düşmana karşılık on yenisi geliyordu; deniz kılıçla kurutulur muydu? Bir an, yalnız bir an, yüreğine kuşku düştü: geri dönmek, Talas'a çekilmek, ak sakallı Bakay'ın dizinin dibine varıp akıl sormak, güç derleyip yeniden gelmek... Bu düşünce daha dilden dökülmeden Külçoro atını onun önüne sürdü. Çoro, ağasının gözünden geçeni okumuştu; yiğitler birbirinin yüreğini yüzünden okur.

— Ağam, dedi, gözleri kor gibi yanıyordu, kaçanın ardından ölüm de gülermiş, düşman da. Biz Manas'ın ocağından çıktık; kaçmaktansa boğuşa boğuşa ölürüz. Dönersen yolun açık olsun, ben burada kalırım.

Semetey'in yüzüne kan yürüdü. Utançtan değil, kandan gelen o eski ateşten. Dizginini kastı, Akkelte'yi doğrulttu.

— Söz senin sözün, Külçoro. Ölürsek bir çukurda, kalırsak bir tuğun altında.

İki yiğit, tümenlerin karşısına iki kaya gibi dikildi.

Çañdıayak ise dövüşün er meydanında bitmeyeceğini biliyordu. Karşısındakilerin kılıçla devrilmeyeceğini ilk günden anlamıştı; öyleyse gök devrilsindi üstlerine. Dilinin altında sakladığı kara sözleri çözdü, göğe savurdu; avucundaki yada taşını yalayıp rüzgâra tuttu. Güpegündüz güneş söndü. Gök, isli bir kazanın karnı gibi karardı; sis, keçe gibi çöktü; dolu, koyun başı iriliğinde taş taş yağdı. Bir gün değil, beş gün değil; on beş gün, on beş gece dünya geceye kesti. Atlar ürküp kişnedi, yerin otu buza kesti, taş yarıldı, kuş uçmaz kervan geçmez oldu. Bozkır, kendi yüzünü unutmuş gibiydi; gündüzün adı kaldı, kendi gitti.

O karanlıkta oklar yine de yol buldu. Kanıkey ananın vaktiyle iğne iğne, dua dua diktiği ok geçmez Akolpok, o kutlu zırh, dikiş yerlerinden sökülmeye başladı. Her sökük, bir ana ahının koptuğu yerdi sanki. Semetey elini göğsüne götürüp yırtığı yokladığında, parmakları anasının Buhara gecelerinde iğne tutan parmaklarına değmiş gibi oldu; içi sızladı. Barutu suyunu çekti, sadağı boşaldı; son oku da yayından gitti de geri gelmedi. Yiğit, bir başına, zift gibi gecenin ortasında kaldı. Ne yıldız vardı yol göstere, ne ses vardı yürek ısıta; yalnız dolunun taşa vuruşu, bir de kendi soluğu. İçinden bir ses, "Atam Manas da böyle mi yalnız kalmıştı Beecin önünde," dedi; "Almambet ile Çubak düştüğünde gök böyle mi kararmıştı? Öksüz büyüdüm, atamın yüzünü görmedim; şimdi onun öldüğü toprağa ben mi serileceğim?" Umutsuzluk, soğuk bir yılan gibi koynuna girdi. Elini kabzaya koydu; kabza bile üşümüştü.

İşte o dem, karanlığı yara yara bir nal sesi geldi. Külçoro'ydu; teri buz tutmuş, kirpiği kırağı bağlamış, ama gözü gözdü. Ağasının yanına varıp atından indi, dizini yere vurdu.

— Ağam, dedi, bu büyü kılıçla kesilmez, okla delinmez. Bana altı gün mühlet ver. Altı günde ya bu kara bulutun düğümünü çözerim ya da adımı anma bir daha.

— Nereye gideceksin bu zulmette?

— Düşmanın karakolunu Şıpşaydar oğlu Cezbilek tutar; dağ gibi bir devdir, Çañdıayak'ın gözü kulağıdır. Önce onu devireceğim. Gerisini gök bilir, ben bilirim.

Semetey, çorosunun omzuna elini koydu. Söz söylemedi; söz, o el basışının içindeydi. Külçoro atına atladı, sisin içinde eridi gitti.

Kara-Üñkür yönünde, kayaların dibinde, üç gün üç gece pusuda yattı Külçoro. Ne kımıldadı, ne öksürdü; taş oldu taşın yanında, kök oldu kökün dibinde. Kırağı sakalına yapıştı, açlık karnını kemirdi; aldırmadı. Babası Almambet'ten kalma bir söz vardı yüreğinde: sabır, avcının ilk okudur. Dördüncü günün alaca vaktinde Cezbilek göründü: boyu tepe, gölgesi vadi, soluğu boran. Yürüdükçe kayalar çatırdıyor, kuşaktaki palası bir kapı kanadı gibi sallanıyordu. Dev, karakol ateşinin başına çöküp koca bir yılkı budunu kemirmeye durduğunda, Külçoro sırlı mızrağını avuçladı. O mızrak ki pirlerin nefesi değmişti; parlamazdı ama şaşmazdı. Bir solukta doğruldu, mızrak ıslık çaldı, devin köprücüğünden girip yüreğini buldu. Cezbilek, kesilmiş çınar gibi devrildi; yer, iki kez inledi, ateşin közleri havaya savruldu. Külçoro devin başını kesti, kanlı işini bitirince devin dağ gibi giysilerini soyundu, kendi sırtına geçirdi; kaftan bol geldi, içine keçe sardı; kalpağını başına, çizmesini bacağına geçirdi; devin yüzük taşını parmağına, tılsım kesesini boynuna taktı. Ayna olsa kendi anası tanımazdı. Artık o Külçoro değildi; Çinli pehlivan Çoñbalban'dı. Yürüyüşünü bile değiştirdi: omuzları geriye, çenesi yukarıya; kibirli yürüdü, çünkü devler kibirli yürür.

Çañdıayak'ın otağına vardığında el bağlayıp Kıtayca töreyle eğildi.

— Ulu büyücü, dedi, ben Sazañşañ hanı Madıkan'ın oğluyum; Çoñbalban derler bana. Karakolda Cezbilek'le kucaklaştık, kardeş olduk; beni sana o yolladı. Burut'un başını getirene han kızı verilirmiş; ben o başa geldim.

Kurnazdı Çañdıayak; ama kurnazın gözünü de kibir bağlar. Karşısındaki dev cüsseye, düzgün Kıtay diline, soylu adlara baktı da yüreği yağ bağladı. "Soydaşım gelmiş," dedi, "hem han oğlu, hem balban. Burut'un başı artık iki elin arasındadır." Sofrasını serdi, kımız yerine kendi ellerinin şarabını sundu; çadırının sırlarını gösterdi, dolunun hangi sözle yağdığını,

sisin hangi solukla çöktüğünü anlattı; sonra da coşup bütün pusatını, yayını, sadağını, tılsımlı taşlarını armağan diye önüne dizdi. Övünmek isteyen adam, hazinesinin kapısını kendi eliyle açar. Silahsız büyücü, tüysüz kuş gibidir; Külçoro bunu biliyordu ve gülümseyerek, şükrederek, sabırla bekledi. İçinden geçeni yüzüne vurmadı; yüzü Çoñbalban'ın yüzüydü, yüreği Almambet'in yüreği.

Vakit erişince, gece ile gündüzün belirsiz bir saatinde, Külçoro elini uzattı, Çañdıayak'ın atının yularını kavradı; sonra büyücünün yakasına yapıştı. O yapışma bir yapışmaydı ki, yedi gün yedi gece sürdü boğuşmaları. Büyücü kâh duman oldu savruldu, kâh taş oldu ağırlaştı; Külçoro bırakmadı. Toprak çukurlaştı bastıkları yerde, kayalar un oldu değdikleri yerde. Yedinci günün sonunda Külçoro, sırlı mızrağın sapıyla büyücünün dizini kırdı, göğsüne çöktü, ellerini kayış kayış bağladı. Sonra onu bir katıra yükledi; heybeye armağan koyar gibi.

İstenen mühlet çoktan dolmuş, aşmıştı bile; ama Semetey yerinden ayrılmamış, "Külçoro sağsa gelir, ölüyse kemiğini ben alırım" demişti. Gözü yolda, yüreği ağzında beklerken, sisin yarıldığı yerden önce bir katırın başı göründü, sonra bir atın alın akıtması, sonra Külçoro'nun kendisi. Semetey'in önüne vardığında katırı çökertip yükünü indirdi.

— Ağam, dedi, gökleri karartan buymuş. Al, atalarının huzurunda hükmünü ver.

Semetey, Çañdıayak'ın çözülen büyüsüyle yeniden ağaran göğe bir baktı; on beş gündür görmediği güneş, kar geçitlerinin sırtını gümüşe boyuyordu. Sonra yere diz çökmüş büyücüye döndü. Sesi, derin bir kuyudan gelir gibiydi.

— Atam Manas'ın kanı yerde kaldıydı. Almambet'in, Çubak'ın, Sırgak'ın kanı yerde kaldıydı. Kırk çoronun, nice yiğidin kanı... Bugün o kanın bedel günüdür.

Zulpukor kından sıyrıldı; gün ışığı çeliğe değince kılıç bir kez, yalnız bir kez, kurt gibi uludu sanki. Semetey, atalarının kan bedeli diyerek Çañdıayak'ı seksen beş parçaya böldü; her parça, yerde kalmış bir ahın karşılığıydı. Bozkırın kargaları o gün doydu.

✦ ✦ ✦

Haber, Beecin'e kara bir kuş gibi uçtu: Çañdıayak diri tutulmuş, seksen beş parçaya bölünmüş; Cezbilek'in başı gövdesinden ayrı, tümenler başsız, büyü bozulmuş, gök açılmış. Konurbay, ordasında bu haberi dinlerken kaşları çatıldı, şakağındaki damar kabardı;

elindeki altın kadehi öyle sıktı ki kadeh yamuldu. Yaşlı danışmanı Ezkara, asasına dayana dayana öne çıktı.

— Hanım, dedi, Çañdıayak gibi büyücü gittiyse, bize kalan yol geri çekilmektir. Kakan'ın ülkesine sığınalım, gün gele güç derleriz.

Konurbay, ihtiyara öyle bir baktı ki bakışı kılıçtan keskin geldi.

— Sen bunamışsın, Ezkara! diye gürledi. Ak düşmüş sakalınla kaçmaktan söz edersin. Ben Alööke Han'ın oğluyum, Keçil'in hanıyım; benim soyumda kaçmak yazılı değildir. Burut'tan kaçmaktansa toptan kırılalım! Duysun bunu Kakançı'nın kırk boyu: kim geri adım atarsa başı, benim kılıcımın hakkıdır.

Ordu bu antla yeniden derlendi; ama derlenen gövdeydi, yürek değildi. Geceleri ocak başlarında askerler fısıldaşıyordu: Semetey'e ok işlemezmiş, Külçoro'yu çiltenler korurmuş, ikisinin ardında Kıdır yürürmüş; Cezbilek gibi dağı tek mızrakla deviren ele kılıç mı dayanırmış... Fısıltı, ordunun içinde küf gibi yayıldı; küflü hamurdan ekmek olmazdı, korkak yürekten de asker.

Konurbay'ın kendi danışmanları da otağda başka türlü söylemiyordu. Biri dedi:

— Hanım, Semetey, Manas'ın dölüdür; ana karnında dua ile yoğrulmuş, Buhara'da Kıdır gölgesinde büyümüştür.

Biri dedi:

— Külçoro, Almambet'in oğludur; babasının öcü onun süt dişiyle çıkmıştır. Pirler onu kırk kere ölümden çevirmiştir.

Bir üçüncüsü, sesini iyice alçaltıp ekledi:

— İnsanoğlunun kılıcı bu iki arslana geçmez, hanım. Geçseydi, Çañdıayak seksen beş parça olmazdı.

Konurbay sustu. Sustu, çünkü öfke ile çaresizlik yüreğinde ilk kez aynı sofraya oturmuştu.

Talas tarafında ise başka bir hesap dönüyordu. Külçoro, Çañdıayak'ın çadırından yalnız pusat değil, söz de devşirmişti: Kıtay'ın töresini, burkanın duasını, soy kütüğünün dallarını büyücünün ağzından bir bir bellemişti. "Kılıçla açılmayan kapı, dille açılır," dedi kendi kendine; "Konurbay'ın kalesine ordu sığmaz, ama bir yalan sığar." Ağasına danışmadan yapmadı bunu da; gece, ocak başında, tasarısının ilk düğümünü attı ve tek başına, Kıtay urbası içinde, Beecin yoluna düştü.

İşte o çaresizliğin ortasına, günlerden bir gün, kapı yasavulları bir yabancıyı getirdiler. Boyu selvi, omzu kaya, dili bal; Kıtay giyimli, Kıtay yürüyüşlü bir yiğit. Konurbay'ın önünde töreye uygun eğildi, doğruldu, gözünü kaçırmadan konuştu.

— Ulu han, dedi, ben uzak elden gelirim ama kanım sana uzak değildir. Atamız Çılaba'dan türedik; kökümüz birdir, tözümüz birdir. Yıllar yılı Burut içinde kaldım, dilini öğrendim, yolunu bellettim; ama etim Kıtay etidir, kemiğim Kıtay kemiğidir. Artık öz köküme dönmeye geldim. Kalça'nın burkanına tapınayım, senin tuğunun altında öleyim derim.

Bu yiğit Külçoro'ydu; Kırgızlığını dilinin altına gömmüş, adını sisin ardında bırakmıştı. Konurbay, uzun uzun süzdü onu. Kibirli gözler, kendine benzeyeni sever; han, karşısındaki geniş omuzlarda kendi gençliğini gördü. Yine de birden inanmadı; kırk yıl Manas'la vuruşmuş adamın kuşkusu kolay uyumazdı. Sınadı: soy saydırdı, saydı — Çılaba'dan aşağı yedi göbek, ad ad, su gibi; töre sordu, bildi — sofraya oturuşu, kadehi tutuşu, selamı alışı, hepsi yerli yerinde; burkanın önünde diz çöktürttü, çöktü. Külçoro'nun dizi yere değerken yüreği Talas'taydı, ama alnı burkanın gölgesindeydi; oyunun bedeli buydu, ödedi. İçinden, "Atam Almambet de bir vakit Kıtay'dan Kırgız'a geçtiydi," diye geçirdi; "o ışığa yürüdü, ben karanlığa iniyorum. Ama karanlığa inmeden tan atmaz."

Konurbay'ın buzdan yüreği güneş görmüş gibi çözüldü.

— Bugünden geri sen benim kardeşimsin! diye haykırdı. Beecin duysun, Kakançı duysun: bana gaipten kardeş geldi! Sazañşañ ile Bakburçun'un hanlığı senin olsun. Altın taht senin, altmış yıl örste dövülmüş kılıç senin. Algara küheylanım var, yele savurdu mu gün ışığını ikiye böler; o da senin!

Beecin'e ulaklar uçtu, toy kuruldu, kazanlar kaynadı. Konurbay, sevincinden gençleşmiş gibiydi; kardeş bildiği yiğidi yanından ayırmıyor, sofrada dizinin dibine oturtuyordu. Bir gece, kımız yerine geçen içkiler içildikten sonra, hanın dili çözüldü, gönlündeki taşı çıkardı.

— Kardeşim, dedi, sen Burut'un içinde büyümüşsün; Semetey'in dilinden anlarsın. Onu barışa razı et, Kıtay'a dost kıl. Karşılığında ben ne mi veririm? Kırk boy Kıtay halkını veririm. Yedi bin kızın en görklüsünü veririm. Altın yüklü altı bin atı, Manas ile Almambet'in kan bedeli diye önüne dökerim. Bunlar yetmezse, doksanına varmış şu başımı da armağan ederim; yeter ki bu kan dursun, yeter ki iki el birbirini kırmadan otursun.

Külçoro'nun içinden bir ses, "Kan bedelini ağzınla verdin, Kalça," dedi; ama yüzü gülümsedi, dili tatlandı.

— Han ağam, dedi, bu iş bana emanet olsun. Semetey'in yanına varayım, gönlünü yumuşatayım. Barışın düğümünü bu ellerimle bağlayayım.

✦ ✦ ✦

Talas yolunda, kuytu bir kar geçidinin ardında, Külçoro ağasının önünde diz çöküp her şeyi bir bir anlattı: Çılaba yalanını, burkan önündeki dizini, Konurbay'ın kardeşlik antını, vaat edilen tahtı, Algara'yı, altmış yıllık kılıcı, kırk boy halkı, yedi bin kızı, altın yüklü altı bin atı...

— Ağam, dedi sonunda, Konurbay hileyle alınmazsa, ne kırk yıl savaşla devrilir ne Zulpukor'la. Kalesi taştan, ordusu denizden, yüreği demirden. Ama kibri var; kibir, demirin pasıdır. Ben o pası büyütürüm.

Semetey uzun süre sustu. Ocaktaki közlere baktı; közlerin içinde babasının yüzünü arar gibiydi. Sonunda konuştu, sesi hem sert hem yaşlıydı.

— Külçoro, kardeşim, yüreğim iki yol ağzında. Bir yanım der: git, bitir bu işi. Bir yanım der: Konurbay, atam Manas'ı da böyle devirdi; casusla, tatlı dille, hileyle. Kalça'nın sofrası baldır, balın dibi zehirdir. Sana altı gün mühlet veriyorum. Altıncı günün akşamı dönmezsen, Beecin'i başına yıkarım, taşını taşına koymam. Bir de sözüm var, kulağına küpe olsun: kendini kaptırma. Han olursun orada, taht altın gelir, kız görklü gelir; unutma ki senin tahtın Talas'ın toprağıdır, senin görklün Kırgız'ın töresidir.

— Antım olsun, ağam. Almambet atamın ruhu tanığım olsun.

Semetey, ellerini açtı; Bakay'dan öğrendiği dualarla çorosunu tekrar tekrar okudu, sırtını sıvazladı, alnından öptü. Sonra kendi eliyle hazırladı onu: Buurul atı çekti, "yürüğüm senin altında yürüsün" dedi; Akkelte'yi uzattı, "atamın nefesi namlusundadır" dedi; Akolpok'u giydirdi, "Kanıkey anamın duası dikişindedir" dedi; sırlı mızrağı avucuna koydu, "Cezbilek'i deviren bilek, Kalça'yı da devirsin" dedi. Bakay Han da oradaydı; ak sakalı göğsünde, elleri gökte.

— Kulunum Külçoro, dedi ihtiyar, ben Manas'ın ağasıyım; kardeşimin kanı kırk yıldır koynumda taş gibi durur. O taşı sen erit. Öcümüzü sen al; alamazsan, bari bize kavuşacak bir mezar yerini belle de dön.

Külçoro yola düştüğünde bütün Kırgız ardından ağladı. Kadınlar keçe kapılardan baktı, yaşını yaşmağına sildi; yaşlılar yere çöküp avuç açtı; çocuklar, nedenini bilmeden, büyüklerin yüzüne bakıp sustu. Boz üylerin bağırından, boz tütünle birlikte, boğuk bir uğultu yükseldi; ağıt değildi henüz, ama ağıdın gölgesiydi. Semetey, çorosunun karaltısı ufka karışıncaya dek yerinden kımıldamadı; Buurul'un nal izlerine baktı, "bu izler geri dönecek," dedi kendi kendine, "dönmezse ben o yolu taş taş söker, Beecin'e döşerim." Bir kişiyi kalabalık Kıtay'ın ortasına, kurdun ağzına yolluyorlardı; ve o bir kişi, hepsinin yüreğini de yanında götürüyordu.

Oysa Beecin, o bir kişiyi ulular gibi karşıladı. Konurbay, bütün Kakançı'yı ayağa kaldırdı.

— Kırgız'dan kardeşim geldi! diye çığırttı ulaklarına. Düğün kurun, toy dökün!

Kazanlar kuruldu, develer kesildi, meydanlar ipekle döşendi; kırk günlük yoldan konuklar geldi, Kakan'ın sarayından armağanlar indi. Üç gün üç gece davul sustu susmadı; Beecin'in sokaklarında yağ kokusu, tütsü dumanı ve yeni bir hanın adı dolaştı. Kıtay'ın soy sınayıcıları, kemik bilenleri, yüz okuyanları geldi; Külçoro'nun avucuna baktılar, alnını yokladılar, yürüyüşünü izlediler, kürek kemiğinin üstünden elle yoklayıp soy damarını aradılar. Sonunda başlarını salladılar:

— Bu yiğit han soyundandır; kanı arı, kemiği asil.

Yalan söylemiyorlardı; bilmeden doğruyu söylüyorlardı. Almambet'in oğlu, han torunuydu elbet. Kıtay uluları onu kaldırıp ak keçeye oturttular, Beecin'e han diye yükselttiler. Külçoro, altın tahtın üstünde otururken gözlerini yumdu bir an; Talas'ın rüzgârını duydu, açtı, önünde eğilen kalabalığı gördü. "Kaptırma kendini," demişti ağası. Kaptırmadı; tahtı bir basamak bildi, bastı, yukarı değil ileri baktı.

İtibarını taş taş ördü, sonra o taşları köprü yaptı. Bir gün Konurbay'la baş başa kaldığında, gönül alçaklığıyla söze girdi.

— Han ağam, dedi, Semetey'e vardım, dilini yumuşattım; ama Burut kuşkucudur, tanıksız söze inanmaz. Barışın nişanı gerek. Burkanını ona gönder ki niyetinin ak olduğunu bilsin. Manas'ın kan bedelini hazırla; altını, gümüşü katırlara yükle. Ve Karkıra'da, iki elin ortasında, bir barış meclisi kur. Sen bir yandan, o bir yandan; iki halk göz göze gelsin, kılıçlar kında kalsın, kan bedeli sunulsun, ant içilsin. Ondan sonra ne Burut sana ok atar, ne Kıtay ona.

Konurbay'ın gönlü, kardeş bildiğinin her sözüne yatıyordu artık. Burkanını sarıp sarmalatıp yolladı; katırlar dizildi, altın sandıklar bağlandı, ulaklar iki yana koştu.

Talas'ta haber alınınca Bakay Han, Semetey'in otağına vardı; kırk yıllık yol arkadaşı, kırk yıllık yaslı. Diz çökmedi — dizleri artık pek bükmezdi — ama sesi diz çökmüş gibiydi.

— Kulunum, dedi, ben Manas'ın tabutunu omzumda taşıdım; Kanıkey'in saçını yolarken gördüm, Çıyırdı ananın gözünün söndüğünü gördüm. Bu ihtiyar gövde toprağa girmeden Kalça'nın devrildiğini görsün; başka dileğim kalmadı gökten. Karkıra'ya ben de gelirim; gözümle görmezsem, öbür dünyada kardeşime ne yüzle varırım?

Semetey, ihtiyarın elini alıp alnına koydu.

— Göreceksin, atam, dedi. Bu kışın sonu var; bu yasın da sonu olacak.

Karkıra dolayları, o güzün, iki halkın çadırlarıyla doldu: bir yanda Kıtay'ın tümenleri, bir yanda Kırgız'ın boyları; ortada, incecik bir barış umudu ve o umudun altında bilenmiş bir kılıç. Keñ-Kol'dan Ala-Too eteklerine dek yurtlar kuruldu; iki ordunun atları aynı ırmaktan su içti, iki ordunun dumanları aynı gökte birbirine karıştı. Yeryüzü barışa hazırlanmış gibiydi; yalnız insanların yüreği, her biri kendi sırrını taşıyordu.

✦ ✦ ✦

Konurbay'ın kırk ayarı vardı; kırk kâhin, kırk yıldız okuyan. Yola çıkılacağı gece kırkı birden hanın otağına doluştu, kırkı birden yere kapandı.

— Hanım, gitme! dediler. Falımız kara çıktı, yıldızın düştü. Bu barış, ağzı bal sürülmüş bir kapandır. O kardeş dediğin, kanından değil; kanının davacısıdır.

Konurbay küplere bindi; tahtından fırladı, kâhinlerin üstüne yürüdü.

— Akrabama düşmanlık ediyorsunuz! diye gürledi. Kırk yıldır ne dedinizse tersi çıktı; şimdi de gözü ışıklı kardeşime kara çalarsınız. Çıkın otağımdan! Bir daha yüzünüzü görmeyeyim.

Kırk ayar, kırk gölge gibi süzülüp gittiler; giderken içlerinden biri, en yaşlısı, kapının eşiğinde durdu, dönmeden söyledi:

— Hanım, biz gideriz de, yazgı bizden hızlı gider.

Ertesi gün Konurbay, barış alayını düzdü. Altın, gümüş yüklü katırlar öne alındı; kan bedelinin sandıkları mühürlendi. Ve han, töre gereği, silahsız ve yaya varılır barış önüne

diyerek, Algara'sından indi. O Algara ki, kırk savaşta sırtından ok geçirmemişti sahibinin; yularını seyisine uzatırken at, huysuzlandı, toprağı eşeledi, kişnedi. Hayvan bilirdi bilmediğimizi. Konurbay, küheylanın boynuna son kez vurdu, yürüdü.

Kapka-Taş'a vardıklarında, iki kayanın arasındaki o dar boğazda, hanın adımı birden ağırlaştı. Rüzgâr kayaların arasından bir ağıt makamıyla geçiyordu; gün, batıya devrilmiş, gölgeler uzamıştı. Nedendir bilinmez — belki kırk ayarın sözü içine işlemişti, belki yaşlı yürek kendi sonunu koklamıştı, belki de Algara'sız kalan dizleri ona gerçeği fısıldamıştı — durdu, taşa yaslandı, gözlerini Beecin yönüne dikti. Yanındakiler onun ağladığını o gün ilk kez gördüler.

— Bir çocuğa aldandım, dedi kısık sesle. Tatlı dile, düzgün boya kandım da ölüme kendi ayağımla gelmişim. Ey Kakan, sözümü sana ulaştırsınlar: Alööke oğlu Konurbay, kılıçla değil, dille devrildi de. Benden sonra Beecin'in kapılarını sağlam tutsunlar; Burut'un okundan değil, gülüşünden sakınsınlar. Ordumu ana kucağına, halkımı töresine emanet ederim. Mezarımı yol üstüne kazsınlar ki gelen geçen, kibrin sonunu görsün.

Vasiyetini uzun uzun söyledi; söyledi ama geri dönmedi. Dönemezdi; kibir, insanı ölüme götürürken bile önden yürütür. Doğruldu, kaftanını düzeltti, boğazdan çıktı, düzlüğe indi.

Karkıra düzü, o gün, iki halkın nefesiyle buğulanmıştı. Bir yanda Semetey, ak boz atının üstünde, taş gibi; ardında Bakay, kırk yılın yası yüzünde çizgi çizgi; ötede Kıtay'ın kalabalığı, tuğları, davulları. Ortada Külçoro; Buurul'un üstünde, Akolpok sırtında, Akkelte terkisinde, sırlı mızrak elinin altında, Zulpukor belinde. Kıtay onu kendi hanı biliyordu; Kırgız, kendi yüreği. İki ordu arasındaki boşluk, gergin bir yay kirişi gibiydi; kuşlar bile o boşluğun üstünden geçmiyordu sanki. Semetey'in içinden dualar geçiyordu; Bakay'ın dudakları, sessiz, ataların adını sayıyordu. Herkes barışı seyrediyordu; yalnız üç kişi, gelmekte olanı biliyordu.

Konurbay, katırların önünde, yaya, ağır ağır Semetey'e doğru yürüdü. Altın sandıklar açıldı; gün ışığı, kan bedelinin üstünde kırıldı. Ezkara, hanının yanı sıra ilerliyordu; kırk töre, süslü kaftanlarıyla iki yana dizilmişti. Barışın duası okunacak, ant içilecekti.

Vakit doldu.

Külçoro, şimşek çakar gibi davrandı. Buurul ileri fırladı; Zulpukor kından çıktı, gün bir kez parladı — Ezkara'nın başı, sözü ağzında, yere düştü. Kalabalık daha soluk almadan kılıç ikinci kez döndü; Konurbay, ense kökünden yediği çelikle, kesilmiş ulu bir ağaç gibi

öne kapaklandı. Keçil'in hanı, Alööke'nin oğlu, Manas'ın katilinin ortağı, doksan yıllık kibir, Karkıra'nın toprağına yüzükoyun serildi. Kırk töre kılıca, mızrağa sarılmaya davrandı; Külçoro, Buurul'u onların üstüne sürdü, kırkını da kırdı; kırk kaftan, kırk yerde soldu.

Kıtay tümenleri, başsız kalan gövde gibi bir dalgalandı, bir çözüldü; kimi kaçtı, kimi diz çöktü, kimi taş kesilmiş bakakaldı. Han bildikleri adamın kılıcı, kendi hanlarının boynuna inmişti; akıl bunu bir solukta alamazdı. Kimse ok atmadı, kimse buyruk vermedi; buyruk verecek ağız, toprağa düşmüştü.

Semetey, atını dörtnala sürüp geldi; yere atladı, Konurbay'ın devrilmiş gövdesinin başına dikildi. Uzun süre baktı; yüzünde ne sevinç vardı ne gülüş. Kırk yıllık bir borcun kapandığı andı bu; böyle anlarda insan gülmez, insan durulur.

— Külçoro, dedi sonunda, sesi bozkır gibi geniş ve ıssız, atam Manas'ın kanı bu adamın hilesinde kurudu. Almambet atanın, Çubak'ın, Sırgak'ın ahı bunun eşiğinde kaldı. Bir kaşık kanını ver bana; töre budur. Atalarımın ruhu önünde, kan bedelinin son damlasını ben içeyim de bu dava kapansın.

Külçoro, bir kaşık kanı ağasına uzattı. Semetey, kaşığı göğe kaldırdı; Ala-Too'ya doğru, Talas'a doğru, gizli kümbetin yönüne doğru tuttu.

— Atam Manas, dedi, gör beni. Kanın yerde kalmadı. Anam Kanıkey, duy beni; diktiğin zırh söküldü ama diktiğin yürek sökülmedi. Bakay atam, ak sakalın yaşla ıslanmasın gayrı; koynundaki taş bugün eridi.

Bakay Han, olduğu yere diz çöktü; kırk yıldır ilk kez, bir çocuk gibi, hıçkıra hıçkıra ağladı. Ağlaması yas değildi artık; yasın nihayet toprağa verilişiydi. İhtiyar, avucuna bir tutam toprak aldı, göğsüne bastı. — Manas, kardeşim, dedi, duydunsa sesimi, rahat uyu gayrı. Senin kısrağının tayları, senin düşmanının başını aldı.

Karkıra'da o akşam ateşler yakıldı. Kırgız boyları, kazan kazan et pişirdi, kımız döküldü, ozanlar dile geldi. İki yiğidin — Semetey ile Külçoro'nun — adı, bir ağızdan, bir nefes gibi söylendi: iki baş, bir yürek; bir yürek, iki kol... Yaşlılar, "Manas'ın ocağı yeniden tüttü," dediler; "Almambet, oğlunda dirildi," dediler.

Yalnız bir kişi, ateşlerin aydınlığından biraz geride, gölgede duruyordu. Kançoro'ydu bu; o da çoroydu, o da bu seferin adamıydı; ama bu gece adı hiçbir türküde geçmemişti. Gözleri, meydanın ortasında omuz omuza duran iki yiğide takılıydı ve o gözlerde, ateşin yansımasından başka bir şey daha yanıyordu — sönmesi ateşten zor, yayılması dumandan sinsi bir şey. Kimse görmedi; bayram, kimseye baktırmadı.

Semetey, gece yarısı otağının önüne çıktı da yıldızlara baktı. Gök, on beş gün karanlıktan sonra, hiç bu kadar duru olmamıştı. Yarın ganimet paylaşılacak, esirlerin yazgısı kesilecek, sonra da yurt, yavuklusuna kavuşan yiğit gibi, Talas'a yüz dönecekti. Ayçürök'ün yüzü geldi gözünün önüne; anası Kanıkey'in, bu haberi aldığında açacağı elleri geldi. "En büyük düşman düştü," diye geçirdi içinden, "atamın öcü alındı; artık Talas'a dönüş var, toy var, dinginlik var." Bozkırın gecesi ılıktı, rüzgâr yumuşaktı. Ama uzakta, Keñ-Kol yönünde, bir kurt uludu; bir kez, iki kez, üç kez. Semetey ürperdi, nedenini bilmedi. Zaferin en yüksek tepesinde duran adam, uçurumun da en yakınında durduğunu bilemezdi; onu, yazgı bilirdi ve yazgı, o gece, Kançoro'nun gölgede parlayan gözlerinden bakıyordu.

30. BÖLÜM

İKİ BAŞIN ZAFERİ VE KARA YAZGI

— ❖ —

Zaferin şafağı Karkıra ovasına kan rengi bir ışıkla düştü. Gece boyu yanan ateşlerin közü henüz soğumamış, kırılan mızrakların, devrilen tuğların arasında yaralı atlar başlarını ota eğmişti. Ovanın üstünde ağır bir duman yatıyordu; dumanın altında ölüler, ölülerin üstünde ilk kargalar. Uzakta, Hıtay ordugâhının kalan çadırları sabah ayazında büzülmüş duruyordu; kaçamayanlar bağlı, kaçanlar dağların ardında, bekleyenler yasın eşiğindeydi. Semetey, çadırının önünde durmuş, doğan güne bakıyordu; yüzünde ne sevinç vardı ne yorgunluk — yalnız, babasından kalma o derin, taş gibi sükût. Dün gecenin naraları hâlâ kulağındaydı; ama bir zafer sabahının insana öğrettiği ilk şey, sevincin de yorgunluk gibi ağır olduğuydu. Sonra döndü, ordunun ortasına yürüdü ve gür sesiyle bütün çorolara işittirerek söyledi:

— Külçoro! Dün gece kılıcın benim önümde yürüdü, kalkanın benim başımı korudu. Yiğitliğin karşılıksız kalmaz. Argın halkı bugünden senin halkındır; Cılgınduu senin, Keñ-

Kol senin, geniş Talas'ın otlağı, suyu, avlağı senin olsun. Ye, içir, kondur, göçür — han gibi yaşa!

Külçoro attan indi, dizini yere koydu, iki eliyle Semetey'in eteğinden öptü. Ordunun bir ucundan öbür ucuna sevinç sesleri yayıldı; yaşlı çorolar "Manas'ın töresi yaşıyor" diye başlarını salladı, gençler kılıçlarını kalkanlarına vurdu. Yalnız bir çift göz, kalabalığın gölgesinde, kısılmış kirpiklerin ardından bu bağışı seyretti ve karardı. Kançoro da o gece aynı savaşta dövüşmüş, aynı tozu yutmuş, aynı kanı dökmüştü; ama ödül sayılırken onun adı ikinci ağızda bile anılmadı. İçinden saydı: Argın halkı — Külçoro'ya; Cılgınduu — Külçoro'ya; Keñ-Kol — Külçoro'ya. Kendine kalan, alkışın kenarında durmaktı. Kançoro'nun içine o sabah bir kor düştü, kimse görmedi; kor küle benzemişti ama sönmemişti.

Esirler getirildi. En önde, elleri kayışla bağlı, başı yine de dik, Kalça Konurbay yürüyordu. Yüzündeki yara kabuk bağlamış, gözlerinde eski tilkinin ışığı hâlâ sönmemişti. Semetey'in önüne geldiğinde diz çökmedi; sesini bal gibi tatlandırıp söze başladı:

— Ey Manas'ın aslanı, ey bozkırın yeni güneşi! Kılıcın keskin, bahtın açık. Beni öldürüp ne kazanırsın? Bir baş, bir avuç kan. Beni sağ koy — Beecin'in kapıları sana açılsın, Kakan'ın hazinesi ayağına dökülsün. Altı kapılı ordonun hanlığını sana vereyim; yambı dolu sandıklar, ipek yüklü kervanlar senin olsun. Barışalım; iki ulus arasına bahar gelsin.

Söz güzeldi; sözün cilâsı altındandı. Çoroların kimi birbirine baktı, kiminin gözü hazine sözünde takılı kaldı. Fakat o an, ak sakalı göğsüne dökülen Bakay öne atıldı; yaşlı gövdesi titriyor, sesi dağdan kopan taş gibi gürlüyordu:

— Semetey! Kulağını bana ver, gözünü bu yılana verme! Bu Kalça'yı ben bilirim — babanı altı kez aldattı, altı kez ant içti, altı kez andını çiğnedi! Barış dedi, pusu kurdu; kardeşlik dedi, zehir kattı. Almambet'in kanı bunun boynunda, Çubak'ın kanı bunun boynunda, koca Manas'ın eceli bunun elindedir! Yılanın yavrusuna süt verilmez, verilirse besleyeni sokar. Bugün bağışlarsan, yarın ağlarsın!

Semetey'in gözlerinin önünden görmediği babasının yüzü geçti — hiç görmediği, ama kanında taşıdığı o yüz. Kımıldamadı, konuşmadı; sonra bir adımda Konurbay'ın yakasına yapıştı. Bir kaldırdı, yere çaldı — yer inledi. İki kaldırdı, yere çaldı — Kalça'nın ağzından kan geldi. Üç kaldırdı, üçüncüde bozkırın taşı çatladı. Sonra Zülfikâr bir kez parladı, aybalta bir kez indi; Manas'ı altı kez aldatan baş, yedinci hileye vakit bulamadan gövdesinden ayrıldı.

O başı, Ezkara'nın başıyla yan yana, Karkıra ovasının bağrındaki Kara-Saz'a diktiler. İki sırık, iki baş; rüzgâr estikçe ikisinin de seyrek sakalı bir yöne savruluyordu. Gelen gördü, geçen gördü; o günden sonra o yerin adı halk dilinde İki Baş kaldı. Kışın karı örttü, yazın otu bürüdü, ad silinmedi.

Ama kesilen baş, savaşın sonu değil, yeni savaşın tohumu oldu. Hıtay ordugâhından yasın uğultusu yükseldi; kırk caysañ, kara çadırın önünde kılıçlarını toprağa saplayıp ölüm yemini etti: ya öç, ya ölüm. Ve ovanın öbür ucunda, sahipsiz kalan Algara — Konurbay'ın o kara yeleli, yağız tulparı — kişneyip şaha kalktı, dizginini koparıp doğuya, kumlara doğru uçtu. Külçoro bir an bile durmadı; Buurul'un üstüne yattı, kuş gibi peşine düştü.

Kırk gün kovaladı. Kara-Kum'un kumu gündüz kor, gecesi buz oldu; kırk gün, kırk gece, at ile at, nefes ile nefes yarıştı. Algara önde uçtu, Buurul ardından aktı; su bulunmadı kırbadan içildi, ot bulunmadı taş yalandı. Gündüzleri serap, geceleri yıldız yol gösterdi; kum tepeleri dalga dalga gelip geçti, iki atın izinden başka iz kalmadı ovada. Külçoro kimi gece eyerde uyudu, kimi gece hiç uyumadı; uyanıkken Bakay'ı düşündü, dalar gibi olunca düşünde Manas'ın kırk çorosunu gördü — hepsi kumun üstünde saf tutmuş, sessiz, ona bakıyorlardı. Kırkıncı günün sabahında, gün doğarken, Buurul'un burnu Algara'nın kuyruğuna değdi; öğle olmadan boynu boynuna geldi; ikindiye kalmadan Külçoro eğilip kara yeleyi avucuna aldı. Algara bir kez daha silkinip kurtulmak istedi, sonra soylu hayvan yenildiğini anladı; başını eğdi, yürüyüşünü Buurul'un yürüyüşüne uydurdu. Döndüğünde iki atın da kaburgası sayılıyordu, ama ikisi de sağdı.

Külçoro, Algara'yı süsledi, yularını gümüşledi ve orduya varınca dosdoğru Bakay'ın önüne çekti:

— Baba, dedi, Manas'ın yoldaşı, hepimizin akıl atası! Bu at düşmanındı, artık senindir. Altında dağ aşasın, ırmak geçesin.

İhtiyar Bakay'ın gözleri yaşardı; ellerini açtı, avuçlarını göğe kaldırdı:

— Ömrün uzun olsun, Külçoro'm! Bindiğin at sürçmesin, kuşandığın kılıç kütelmesin! Önün ak, yolun açık olsun; arkanda soyun, önünde bahtın yürüsün! Tanrı seni ok değmez, söz sökmez kılsın!

Bu duayı işitenler sonradan derlerdi ki: o gün Külçoro'nun sırtına görünmez bir zırh giydirildi; iyi ki giydirildi, çünkü kara günler uzakta değildi.

Sonra büyük vuruş günü geldi. Kırk caysañın yemini boş çıkmamıştı; Hıtay ordusu çekirge gibi yayıldı, yer götürmedi. Davulları gök gürlemesi gibi dövüldü, tuğları orman

gibi dikildi. Semetey ortaya durdu, Külçoro sağ kanada, Kançoro sol kanada geçti; üç kol, üç sel gibi aktı. Gün boyu kılıç kılıca, mızrak mızrağa; toz göğü örttü, nara yeri yardı; öğle vakti güneş, tozdan kızıl bir yumak gibi asılı kaldı gökte. Semetey'in geçtiği yerde saf açılıyor, Külçoro'nun döndüğü yerde tuğ deviriliyordu; Kançoro da o gün ölümüne dövüştü — içindeki kor başka, kılıcı başkaydı henüz. Akşam olmadan Hıtay'ın safı kırıldı, bozgun başladı; kaçanı Beecin'e dek, Kakan'ın sınır taşına dek sürdüler. Ve bir sabah, ordugâha ak bayraklı bir alay göründü: elçi Ay-Cancun gelmiş, barış dilemeye durmuştu.

Barış sofrasını Bakay kurdu, sözü Bakay yürüttü. Ay-Cancun yerlere kadar eğildi, ipek kaftanının eteği toza değdi; Bakay onu ne aşağıladı ne yüceltti, konuğa konuk gibi davrandı, hasma hasım gibi konuştu. Haraç sayıldı: katar katar deve yükü altın, sandık sandık gümüş, avuç avuç mücevher; ipekliler, kunduz kürkler ve Hıtay elinin en seçkin kızları. Genç yiğitler Beecin'in kapısına dayanıp yağma isteyince Bakay elini kaldırdı:

— Yağma malı yürümez, dedi; yağmanın dumanı yedi kuşak tüter. Aldığımız yeter, kalanı kalsın. Doymayan göz, mezar toprağıyla doyar.

Döndüler. Ganimet katarları geçitlerden günlerce aktı; Talas'a girdiklerinde davul dövüldü, kerney öttü; boz üyler kuruldu, kazanlar asıldı, yarış atları koşuldu, balbanlar güreşe tutuştu. Gündüzü kımız oldu, gecesi kız oldu; kırk gün toy, kırk gece şenlik sürdü. Ozanlar Semetey'i övdü; kimi coşup "babasından da üstün" dedi, yaşlılar başını salladı ama karşı çıkmadı — ölüye saygı, diriye gönül gerekti. Semetey, Talas'ın ak ordosunda sultan oturuşuyla oturdu; Ayçürök yanında, Kanıkey ak saçıyla baş köşede, Bakay sağında. Bozkır, çok eskiden beri ilk kez, geniş bir nefes aldı. Öksüz büyüyen çocuk, babasının tahtında oturuyordu; düşmanların başı sırıkta, dostların başı dikteydi. "Bundan sonrası hep bahar" diyenler çoktu; feleğin takvimini bilen azdı.

Ne var ki felek, kımız köpüğünün üstünden bakıp gülüyordu. Ta uzakta, Kazak elinde, bir yiğit yüreğindeki közü kırk yıl saklamış gibi üflüyordu: Kökçö'nün oğlu Ümötöy. Babası Beecin seferinden dönmemişti; oğul, babasız büyümenin acısını kan bedeli sözüne dökmüş, ıvır ıvır ordu topluyordu. Anası Akerkeç iki eteğine yapıştı:

— Oğul, gitme! Kökçö'nü Kırgız öldürmedi, kara Hıtay öldürdü; Almambet'le, Çubak'la bir çukura gömüldü kanları. Kanıkey benim ahretliğim, Semetey senin özündür. Gitme, ocağıma acı!

Ümötöy dinlemedi. Ananın yaşını kamçısının sapıyla sildi, atının başını Talas'a çevirdi. Ardında toz kalktı; tozun içinde, kimsenin görmediği bir kara yazı yürüyordu.

✦ ✦ ✦

Kazak ordusu Ala-Too'yu aştı; Çabdar Beli'nde karı yara yara geçti, Keñ-Özön'ün suyunu bulandıra bulandıra indi ve bir kuşluk vakti Talas'ın önündeki düzlüğe kara bulut gibi yığıldı. Çobanlar sürüleri iç vadilere kaçırdı, gözcüler tepeden tepeye ateş yaktı. O gün Talas'ta düğün vardı: Külçoro, Camgırçı'nın kızı Akbala'yı almış, boz üylerin arası oyun, yarış, gülüşme doluydu; kazanlarda et, sağraklarda kımız, kızların saç örgülerinde gümüş taşıklar şıkırdıyordu. Haber geldiğinde Külçoro'nun elinde kımız kâsesi vardı; kâseyi bırakmadı, dikti, sonra yere koydu ve seslendi:

— Surkoen'i çekin!

Gelin Akbala'nın kınası kurumadan, güveyi zırh kuşandı. Akbala eşikte durdu, bir şey demedi; yalnız kocasının kuşağını kendi eliyle bağladı — Kırgız kadınının veda dili budur, söz gerekmez. Külçoro, Surkoen'in üstünde, tek başına, ordunun karşısına vardı; sesini ovanın bir ucundan öbürüne gerdi:

— Kimsin, ey konak? Davetsiz gelen, sofrasız kalır! Barışa geldinse kapımız açık, savaşa geldinse kılıcımız keskin. Adını söyle!

Karşıdan bir yiğit çıktı; boyu uzun, kaşı çatık, sesi öfkeden kalın:

— Ben Kökçö oğlu Ümötöy'üm! Babamın kanını almaya geldim. Kan bedeli isterim: Semetey'in altındaki Buurul'u isterim, bir de o kart kurt Bakay'ın başını! Vermezseniz, Talas'ı otundan sazına ateşe verir, külünü Keñ-Özön'e savururum!

Külçoro'nun kaşları kalktı, sonra sesi yumuşadı; akrabaya söyler gibi söyledi:

— Ümötöy, kardeşim! Sen bize yad değilsin, biz sana yad değiliz. Babanı Kırgız vurmadı; Kökçö, Beecin'in kara seferinde, Almambet'in, Çubak'ın düştüğü yerde, düşman elinde şehit oldu. Kanı bizde değil, Hıtay'dadır — o kanı Semetey aldı bile, Konurbay'ın başı Kara-Saz'da sırıkta! Gel, atından in; Kanıkey anamıza varalım, o iki elin akrabalığını sana bir bir sayısın. Konak ol, kardeş ol; kan isteme, ekmek iste.

— Söz istemem, kan isterim! diye kükredi Ümötöy. Buurul'u ve Bakay'ın başını! Üç güne kalmaz alırım!

Külçoro atının başını çevirdi. İçinde iki yük vardı: biri savaşın yükü, öbürü daha ağırı — konuğu, hem de akrabayı öldürmenin vebali. Ordoya döndü, danışma kuruldu. Bakay, sakalını sıvazlayıp ağır konuştu:

— Mal canın yongasıdır ama can malın yongası değildir. Yılkıdan sürü verin, sandıktan yambı verin; kanla değil malla savuşturun. Kazak'la Kırgız iki koldur, bir gövdenin.

Kanıkey söz aldı; vakur yüzü o gün endişeyle çizilmişti:

— Beni dinleyin, dedi. Karahan'ın on iki kızı vardı; on ikisi on iki ele gelin gitti, on iki elin ocağını kurdu. Biri Çıyırdı'dır — Manas'ın anası; biri Akerkeç'tir — Ümötöy'ün anası. Bir karından çıkan iki kolun torunlarıyız; bu kanı dökmek, kendi damarını kesmektir. Ve şunu bilin: Akerkeç'in ilenci yaman ilençtir, ağzından çıkan yerde kalmaz, göğe değer de döner. O ana ilenirse, taş dayanmaz. Yalvarırım, barış edin!

Semetey dinledi; dinledi ama işitmedi. Gençliği damarında, zaferi başında, gururu boğazındaydı. Konurbay'ın başını kesmiş, Beecin'i dize getirmiş bir ele, "atını ver, atanı ver" diyen bir dile katlanmak — bu, onun yaradılışının kaldıracağı yük değildi. İçinden geçirdi: Buurul'u istemek, benim kanadımı istemektir; Bakay'ın başını istemek, gözümü oymaktır. Bunu isteyen, barış istememiştir. Kimseye sezdirmeden Külçoro'yu yanına çekti, alçak sesle buyurdu:

— Var, son kez söyle. Hazine iste — verilir; sürü iste — verilir; Talas'ı istesin — veririm, hanlığımı istesin — tacımı çıkarır veririm. Ama Buurul'la Bakay'ın başı ağzına gelirse... o zaman ya ölüsü kalır ovada ya bağlısı gelir önüme. Başkasını duymak istemem.

Külçoro bir daha vardı, cömertliğin kapısını ardına dek açtı. Ümötöy'ün cevabı mızrak oldu: bir sapladı, iki sapladı, kaç kez sapladıysa Külçoro'nun zırhından kaydı, tenine varmadı — Bakay'ın duası et ile demir arasında duruyordu sanki. Külçoro sabretti, sabretti; sonra ordudan genel saldırı borusu öttü ve sabrın ipi koptu. Külçoro doğruldu, ciğerinin bütün yelini tek ada verdi:

— Manas!.. Manas!..

O nara ovada gök gürültüsü gibi yuvarlandı; Kazak atları ürküp şahlandı, saflar dalgalandı. Külçoro bir yandan girdi, öbür yandan çıktı; önüne gelen tuğ devrildi, karşı duran kol kırıldı. Bozgun başladığında, attan inip "kulluk!" diye yere kapanan halkı eliyle kaldırdı, kılıcını onlardan esirgedi:

— Halka kılıç yok! Suç, inat edenindir.

Sonra kaçan Ümötöy'e yetişti; mızrağının çengelini kuşağına taktı, bir silkişte attan aldı, kolunu kanadını bağladı, Kulaker'in terkisine çekti ve Semetey'in ak ordosunun önüne getirip indirdi:

— İşte, dedi, buyurduğun: ölüsü değil, bağlısı.

Ordo önü kalabalıktı. Sarı Han oradaydı, Bakay oradaydı, Kanıkey perde ardından bakıyordu; hepsinin dilinde aynı söz hazırdı: bağışla. Ümötöy bağlı elleriyle dimdik durdu; korkudan değil, öfkeden titriyordu. Semetey tahtından ağır ağır kalktı, ona uzun uzun baktı. Sonra — kimse söz kuramadan, Bakay ağzını açamadan, Kanıkey perdeyi aralayamadan — dudağını ısırdı ve celladına doğru gözünü bir kez kırptı.

Cellat bu işareti bilirdi; buyruk gözle gelince el sözden hızlı davranır. Kılıç kalktı, gün ışığı bir an ağzında oynadı.

Kılıç indi.

Bir soluk önce yalvarmaya hazırlanan diller, bir soluk sonra donakaldı. İş bitmişti; kan, ak keçenin kıyısına dek yürümüştü. Sarı Han başını çevirdi, Bakay gözlerini yumdu; Kanıkey perdeyi bıraktı ve iki eliyle yüzünü kapattı. Sonra ağıdı yükseldi — bir hanımın değil, bir ananın, bir kız kardeşin ağıdı:

— Vay Ümötöy, vay yavru! Akerkeç'in yalnızı, Kökçö'nün tek dalı! Ben şimdi ahretliğime ne derim, o ana bu haberi alınca göğe ne der? Akerkeç'in ilenci yaman ilençtir; ağzından od çıkar, değdiği yeri kurutur! Semetey, oğlum, sen bugün yalnız bir baş kesmedin — kendi göğünün direğine balta vurdun!

Semetey cevap vermedi; öfkesi inmiş, yerine adı konmaz bir soğukluk oturmuştu. Bakay, yaşlı ellerini dizlerine vurup doğruldu:

— Olan oldu, dedi; şimdi hiç değilse ölüye ve soyuna hürmet edelim. Kan bedeli bizden çıksın: mal sayılsın, yük bağlansın. Cesedi zemzemle yıkayın, en ağır ipeklilere sarın; Kökçö'nün oğlu, han oğlu gibi yolcu edilsin.

Öyle yapıldı. Yerin dibinden çıkar gibi ağır bir sessizlik içinde Ümötöy'ün bedeni zemzemle yıkandı, kat kat ak ipekliye sarıldı; başucunda Kanıkey durdu, kendi elleriyle kefenin kıyısını düzeltti — sanki öz oğlunu yolcu ediyordu. Kan bedeli sayıldı: yılkıdan yılkı, sürüden sürü, sandıktan yambı. Üstüne, Manas'tan kalma Beecin ganimetlerinin en değerlisi — altın sırma işlemeli, paha biçilmez halı örtüldü. Ve sonra biri — hangi akılsız akıl verdi, hangi uğursuz dil söyledi, sonradan kimse üstlenmedi — cenazenin tulpara yüklenmesini buyurdu: Semetey'in canından aziz atı Taybuurul'a.

✦ ✦ ✦

Külçoro bunu görünce beti benzi kül kesildi. Koştu, Buurul'un yularına yapıştı, sonra elleri çözüldü; başını iki yumruğuyla döverek ağıt yaktı:

— Vay başıma, kara başıma! Buurul'un elden gitmesi — senin ecelinin yetmesi, Semetey'im! At gider, baht gider; baht gider, baş gider! Bu atı Kazak'a yolcu eden, seni mezara yolcu etti! Vay Talas, vay boz üyler — direğiniz gövdesinden oynadı da duymadınız!

Kimi güldü "gençtir, atı kıskanır" dedi; kimi ürperdi, sustu. Semetey duydu, duymazdan geldi; içindeki soğukluk artık kulaklarını da sarmıştı. Cenaze alayı ağır ağır uzaklaştı; en önde ipekli yükü, üstünde altın sırmalı halının güneşte yanıp sönen ışığıyla Taybuurul gidiyordu — başı öne eğik, sanki taşıdığı yükün ne olduğunu, gittiği yoldan dönüş olmadığını biliyormuş gibi. Nal sesi Keñ-Özön'ün ötesinde eridi; Talas'ta o akşam kimse türkü söylemedi.

Kazak elinde, oğlunun ipekli yükünü karşılayan Akerkeç, önce sarıldı, sonra kokladı, sonra doğruldu. Ağlamadı. Ağlamaktan geçmiş gözlerini Talas'ın yönüne dikti, iki avucunu göğe açtı:

— Semetey! Konuğunu bağlı boğazlayan, akraba kanını toy kanı gibi döken! Gün görme, güz görme; bindiğin baht atından yüzükoyun düş; sırtını yasladığın yiğit sana kuyu kazsın; öz ocağında öksüz kal! Benim ahım yerde kalmaz — göğe çıkar, döner, seni bulur!

Çevresindekiler korkudan geri çekildi; bir ananın ahı, kılıçtan keskin, ordudan kalabalıktır — bunu bozkırda yedi yaşında çocuk bilir. Sonra o kırgın ana, acısını buz gibi bir akılla iş kıldı. Taybuurul'u getirtti; tulpar yabancı elde bile soylu duruyordu, yelesi rüzgârı arıyordu hâlâ. Akerkeç ona uzun uzun baktı: bu at, oğlunun cesedini taşımıştı; bu at, Semetey'in kanadıydı. Kanat kırılmalıydı. Kulağına eritilmiş kurşun döktürdü — o kulak ki savaş borusunu üç günlük yoldan duyardı; bacaklarının eklem yerlerine ince iğneler soktu — o bacaklar ki Kara-Kum'u kırk günde yutardı. At bir gecede yıkıldı; yele küflendi, göz söndü. Sonra onu Sart kervancılara, çula çaputa satırttı: Semetey'in bahtı, bir kervanın ardında, topal ve sağır, kumlu yollara düştü.

Akerkeç bununla da durmadı; öcün ok yayını başkasının eline verdi. Cediger eline, hanın ordosuna mektup üstüne mektup uçtu: "Ey Kıyaz! Ağan Toltoy'un kanı yerde mi kalacak? Onu vuran Semetey şimdi tahtında gülüyor, Ayçürök koynunda uyuyor. Er isen kalk; kanını al, sevdiğini al!" Kıyaz, ağabeyinin adını duyunca kılıcının kabzasını sıktı; Ayçürök'ün adını duyunca gözü karardı.

Ve tam o günlerde Kıyaz'a bir mektup daha ulaştı — bu, dışarıdan değil, içeriden geliyordu; yen içinden, gizli elden. Yazan Kançoro'ydu. Surkoen'in Külçoro'ya verildiği günden beri içinde büyüttüğü kor, sonunda alev olmuştu: "Argın'ı ona verdiler, atı ona verdiler, duayı ona verdiler; bana kalan artık sofrası oldu. Güz gelsin, ordu getir; kapıyı içeriden ben açarım. Semetey'in gücü bende sır — vakti gelince o sırrı sana teslim ederim." Mektup gitti; ihanet, güz meyvesi gibi dalında sallanarak olgunlaşmayı bekledi.

Cediger'in ak sakallıları — yaşlı Tölöbay ile Kadırbay — Kıyaz'ın önünde dize geldi:

— Hanım, gitme! Semetey'e Kıdır değmiştir, kırk çilten yoldaşıdır; ona kılıç işlemez, ok geçmez. Ecelini arama!

Kıyaz dinlemedi. Toltoy'un adı bir yanında, Ayçürök'ün hayali öbür yanında, koynundaki mektup yüreğinin üstündeydi:

— Değdiyse değdi, dedi; benim de koynumda bir mektup var — Kıdır'dan değilse de kapı açandan. Hem duymadınız mı: Buurul elden gitmiş, çiltenler küsmüş derler. Aslanın tırnağı söküldüyse, çakal da üstüne varır. Kalkın, ordu toplansın!

Cediger'in davulu dövüldü; bir uçtan bir uca atlı derildi, yer sarsıldı.

✦ ✦ ✦

Talas'ta güz, sararan kavakların arasından sessiz yürüyordu. Sürüler kışlaklara iniyor, boz üylerin keçeleri sıkılaştırılıyor, ırmak suyu inceliyordu. Semetey o güz kendini bir tuhaf yalnız buluyordu: Buurul gideli beri hiçbir at içine sinmemiş, hiçbir av tadını vermemişti. Geceleri Ayçürök'ün soluğunu dinliyor, karnındaki cana kulak veriyor, yine de içindeki boşluğu dolduramıyordu. Kançoro bu boşluğu gördü; ihanet, gedik arayan su gibidir — buldu. Bir sabah yüzüne kaygı takınıp Semetey'in önünde eğildi:

— Hanım, dedi, üç gecedir bir düş beni boğuyor. Baban Manas'ı görüyorum: ak kümbetin kapısında duruyor, kaşları çatık, sesi gök gürler gibi: "Oğlum beni unuttu; kurbanım kesilmedi, kazanım kaynamadı. Gelsin, adağını adasın; gelmezse hayrımı keserim" diyor. Ter içinde uyanıyorum. Var git kümbete, hanım; adağını ada, atanın ruhunu yatıştır.

Semetey'in yüreğinde babası adı hep açık bir yaraydı; düşün yalanına o yaradan inandı. Hazırlık buyurdu: doksan boz kısrak adağa ayrıldı, kutlu tunç kazan yüklendi. Fakat yola çıkacağı sabah, hamile Ayçürök — ak kuğunun kızı, gözünde uykusuzluğun gölgesi — koşup atının dizginine sarıldı:

— Gitme, Semetey! On gecedir düş üstüne düş görüyorum, onu da hep uğursuz görüyorum: Zülfikâr'ı kırılmış gördüm — iki parça, kabzası sende, ağzı yaban elinde; Akkelte'yi paramparça gördüm — babandan kalan ocak tüfeği, çat çat dağılıyor; ve Akolpok'u, o kutlu zırh kaftanı, sırtında gördüm — ama senin sırtında değil, Kançoro'nun sırtında! Kırk gündür kuşum ötmüyor, ocağım çekmiyor. Bu yol yol değil, bu düş düş değil, bu haber ölüm haberidir! Gitme; gidersen beni dul, karnımdakini öksüz koyarsın!

Semetey'in içinde Ümötöy gününden kalan o soğukluk hâlâ duruyordu; üstüne bir de gururu bindi. Kamçıyı kaldırdı — ve indirdi. Ak kuğunun kızının omzuna kamçı değdi; bir kez, bir kez daha. Ayçürök dizgini bıraktı; geri geri çekildi; sonra o vakur, o sabırlı kadının ağzından, kendi iradesinden taşan bir söz döküldü:

— Git öyleyse... gittiğin yerden dönmeyesin!

Söz ağzından çıktı, yerde kalmadı. O an — gören gözler and içti — ordonun yanındaki kara su, yatağında çekilip kurudu; ötede, çadır büyüklüğündeki kara taş, ortasından çatır diye ikiye yarıldı. Ayçürök iki eliyle ağzını kapattı; ama ok yaydan, ilenç dilden çıkmıştı bir kez. Semetey dönüp bakmadı; atını sürdü.

Ak kümbete vardılar — Kanıkey'in gizlice yaptırdığı, dış yüzü yalan, iç yüzü sır olan o kutlu yapıya. Semetey eşiğe yüz sürdü, adağını adadı, babasından bir nişan bekledi: bir ses, bir esinti, düşte bir yüz. Çocukluğunda Buhara'da soyunu öğrendiği gün nasıl yürek çarpıntısıyla "Manas oğluyum" dediyse, şimdi de o çarpıntıyla "Baba, buradayım" dedi. Hiçbir şey gelmedi. Kümbetin taşı taş gibi durdu, rüzgârı rüzgâr gibi esti; ölü sesi çıkarmadı, diri de duymadı. Doksan boz kısrak kurban edildi, kutlu tunç kazan ocağa vuruldu; odun yığıldı, ateş harlandı — kazan kaynamadı. Bir gün, iki gün... on iki gün ateş yandı, on iki gün kazanın yüzü buz gibi durdu. On ikinci günün akşamı Semetey'in içindeki ip koptu; ayağa kalktı, aybaltayı kaptı ve atadan kalma kutlu kazana çaldı. Tunç, çan gibi acı bir ses verip parçalandı; parçalar ocağın külüne gömüldü. Kimse ses etmedi; yalnız Külçoro, kırılan tuncun sesinde başka bir kırılmayı duymuş gibi ürperdi.

Tam o sırada, tepeden dörtnala bir atlı indi: gözcü Kançoro'ydu, sesinde saklayamadığı bir tuhaf titreme vardı:

— Hanım! Kıyaz gelmiş — Cediger'in ordusu yer götürmüyor; toz göğe direk olmuş, geliyorlar! Hanım... söz dinlersen, kırılmayalım: armağan çıkaralım, ak keçe serelim, Kıyaz'ı Talas'a han kaldıralım; sen adını, canını kurtar. Sel önünde durulmaz.

Külçoro yerinden ok gibi fırladı; kılıcının kabzasına yapışıp Kançoro'nun üstüne yürüdü:

— Sus, satılmış! diye haykırdı. Bu sözü konuşan dil, çoktan düşman sofrasında! Hanım, gözünü aç: Surkoen'den beri bu yüreğin karardığını ben bilirdim de yüzüne vurmazdım. Kapını içeriden açacak olan işte budur — düşün Akolpok'u buna giydirmesi boşuna mı!

Kançoro yemin etti, and içti; ama gözü Semetey'in gözünden kaçtı. Ve Semetey, o an, çok eski bir günü hatırladı: Buhara'da, daha soyunu yeni öğrendiğinde, anası Kanıkey'in bir uyarısını. Ana o gün göğsünü açmış, sol memesinden süt yerine kara kan akıtıp demişti ki: "Bu kanı gör, oğul; sana içeriden gelecek kara günün nişanı budur. Öz sofranda oturana, sırtını verdiğine dikkat et; yad kılıcı yaralar, öz kılıcı öldürür." O gün genç aklı ermemişti; şimdi, kırılan kazanın külü hâlâ tüterken, erdi — ama vakit, akşam vaktiydi.

Etrafına bakındı. Bir gariplik vardı havada: omuz başlarında hep duyduğu o görünmez kanat sesleri — kırk çiltenin sesi — yoktu. Koynundaki kut, avucundaki uğur, düşlerine giren ak sakallı Kıdır — hiçbiri yoktu. Buurul gitmişti, kazan kırılmıştı, Akkelte düşte parçalanmış, Ayçürök'ün ilenci suyu kurutmuştu. Yalnızdı; belki doğduğundan beri ilk kez, gökle arasındaki bütün ipler kopmuş, yapayalnızdı. Yalnız aslan, başını bir kez silkti.

— Artoru'yu eyerleyin, dedi; sesi sakindi, sakinliği ürkütücüydü. Zülfikâr'ı getirin.

Artoru eyerlendi; Zülfikâr — düşte kırılan kılıç — beline kuşandı. Semetey üzengiye bastı, atın üstünde bir an durdu; Talas'a, boz üylere, ak ordoya, hepsinin üstündeki güz göğüne baktı — uzun baktı, sanki gözleriyle veda etti. Sonra atının başını, yeri ezerek gelen Cediger ordusunun kara tozuna çevirdi. Arkasında Külçoro, yanı başında güz rüzgârı, önünde — Akerkeç'in ahından, Ayçürök'ün ilencinden, Kançoro'nun yen içindeki mektubundan örülmüş — kara yazgısı vardı.

Toz yaklaşıyordu; tozun içinde on binlerce nal, nalların üstünde Kıyaz'ın kara tuğu vardı. Ve o tozun gerisinde, kimsenin henüz görmediği yerde, yen içinden yazılmış bir mektubun mührü, güz vaktini bekliyordu. Semetey topuğunu vurdu; Artoru ileri atıldı.

31. BÖLÜM

İhanetin Altın Tacı ve Son Yatak

— ❖ —

Ceti-Özön'ün yedi vadisinden toz kalktı; toz değil, kara bulut, kara bulut değil, kan davasının dumanıydı bu. Cediger halkı, Bagış oğlu Kıyaz'ın ardına düşmüş, Tootoru adlı yağız atın izini sürerek Talas'a yürüyordu. Çınkoco ile Toltoy'un ektiği fitne yıllar sonra başak vermiş, o başağı biçmeye orak yerine mızrak kalkmıştı. Kıyaz'ın yüreğinde öç ateşi, dilinde ant vardı: Toltoy'un kanı yerde kalmayacaktı, Cediger'in namusu Talas'ın suyunda yıkanacaktı. Ordunun ayağı bastığı yerde ot bir daha doğrulmadı, geçtiği pınarların suyu bir hafta bulanık aktı.

Talas onları duydu. Talas her şeyi duyardı; rüzgârı haberci, kartalı gözcüydü. Keñ-Kol'un boz üyleri arasında kadınlar keçe döverken durdular, başlarını doğuya çevirdiler; çobanlar yılkıyı derelere indirdi; ak sakallılar eşiklere çıkıp göğün rengine baktılar. Ala-Too'nun karlı omuzları her zamanki gibi sessizdi ama o sessizlik, fırtına öncesi sessizliğiydi. Ve o gün gözcüye hacet kalmadı, çünkü Külçoro çoktan atlanmıştı. Almambet'in oğlu, ak kürkünü sırtına geçirip Akborçuk'a bindi, Sırnayza'yı koltuğuna kıstırdı, tek başına ovaya

indi. Tek başına, evet; ama tek başına giden yiğidin ardında Manas'ın ruhu, Almambet'in kanı, Kanıkey'in duası vardı. İlk çarpışta on kişi devirdi, ikinci çarpışta yüz kişi dağıttı, üçüncü çarpışta Cediger'in öncüsü bozuldu, bozulan ordu koyun sürüsü gibi birbirine karıştı. Külçoro'nun narası vadileri dolaştı, geri döndü, bir daha dolaştı. Akşama kalmadan Cediger'in yaşlıları boyunlarına yular geçirip geldiler; yular takmak, bozkırın dilinde "boynum kıldan ince" demekti, "kes ya da bağışla" demekti.

Onların önünde ak sakalı göğsüne dökülen bir ihtiyar vardı: Kalça oğlu Kadırbay. Yuları kendi eliyle boynuna geçirmiş, dizlerinin bağı çözülmeden dimdik yürüyordu.

— Suç halkın değildir, dedi Kadırbay, sesi çatlak ama gür. Suç, aklı kısa Kıyaz'ındır; suç, içimize fesat kusan Kançoro'nundur. Koyun kurda uymaz, kurt koyuna ağıl olmaz; bizi sürdüler, biz sürüldük. Öldürürsen kanımız helâl olsun, bağışlarsan ekmeğin aziz olsun.

Semetey o sırada tepeden indi. Nartoru'nun üstünde, Akolpok'u omuzlarında, Manas'ın oğlu göründüğünde Cediger saflarından bir ürperti geçti; sanki bozkırın üstüne dağ yürümüştü. Kıyaz onu gördü ve gördüğü an mızrağının ucu yere eğildi. O heybete saldırmaya eli varmadı, dili varmadı, yüreği hiç varmadı. Ordusuna geri çekil işareti verdi; Cediger, geldiği tozun içinden geri aktı.

İşte o zaman anlatmak gerek — bu fitne nereden mayalandı, bu kin hangi kazanda kaynadı. Çünkü hiçbir ihanet bir gecede doğmaz; ihanet, kuyu gibi yıllarca kazılır, sonra bir gün adamın kendi ayağının dibinde açılır.

Kançoro'nun kuyusu Surkoyon'un yularıyla kazılmaya başlamıştı. Toltoy bozguna uğradığında, ganimet paylaşılırken Semetey, Surkoyon adlı küheylanın yularını Kançoro'ya değil Külçoro'ya atmıştı. Bir yular; bir avuç kayış, bir karış demir. Semetey belki bir an düşünmeden atmıştı; beylerin eli bazen gönlünden hızlıdır. Ama kırgın gönülde yular yılan olur, sarılır, sıkar, zehirler. Kançoro o gün ordunun içinde gülümsemiş, herkesle birlikte bağırıp Külçoro'yu kutlamıştı; kimse onun avucunun içini görmemişti — avucunda, tırnaklarının etine gömüldüğü dört kanlı ay vardı. Kançoro o günden sonra gülerken dişlerini gizledi, eğilirken belindeki hançeri sakladı. Kinini kımıza katıp içti, ekmeğine sürüp yedi, geceleri yastığının altına koyup uyudu. Ve günü gelince kuyunun dibinden yukarı üç ip attı.

Birinci ip: Taybuurul'un sırrı. Semetey'in tılsımlı atı Taybuurul'a kurşun işlemez, kılıç kâr etmezdi; onu ancak dört ayağını bağlayıp kulağına erimiş kurşun akıtarak yok edebilirdiniz — bu sırrı yeryüzünde üç beş kişi bilirdi ve Kançoro o üç beş kişiden biriydi. Sırrı düşmana verdi. İkinci ip: atın kendisi. Taybuurul bir gece yılkıdan ayrı düşürüldü,

dört ayağı bağlandı, kulağına kurşun aktı; tan yeri ağardığında bozkırın en soylu tulparı soğumuş yatıyordu. Üçüncü ip: mektup. Kançoro, Kıyaz'a altı at armağan edip yanına bir mektup kattı; mektupta savaş günü yazılıydı, Semetey'in hangi gün zayıf, hangi gün yalnız kalacağı yazılıydı. Üç ip, üç ihanet; üçü de bir memeden süt emdiği kardeşin sırtına saplanmak için örülmüştü.

O yüzden, Cediger ordusu Külçoro'nun önünden bozulup kaçarken, ardından bir atlı yetişti. Kançoro'ydu bu; atının ağzı köpük içinde, kendi ağzı zehir içinde.

— Cediger! diye böğürdü. Cediger, hey! Toltoy'un kanı yerde mi kalsın? Erkek doğup kadın gibi mi kaçarsınız? Ceti-Özön'e hangi yüzle dönersiniz; karılarınız sizi kapıdan içeri alır mı, çocuklarınız size ata der mi? Dönün! Dönmeyenin ocağına ben kendi elimle su dökerim!

Utanç, korkudan güçlüdür bozkırda. Kaçan ordu durdu, duran ordu döndü, dönen ordu saf tuttu. Kimi askerin yüzünde hâlâ kuşku vardı, kimininkinde yeni tutuşmuş bir hınç; ama hepsinin ayağı artık aynı yola dönmüştü. Ve o gün Talas'ın üstünde açık savaşın ilk kara bayrağı dalgalandı.

Külçoro, Kançoro'yu kaçanları geri döndürürken gördü ve gördüğü şeye önce inanamadı. Bir memeden süt emmişlerdi; Kanıkey ikisini bir kucakta büyütmüş, bir tabaktan et yedirmiş, bir yorgan altında uyutmuştu. Şimdi o kardeş, düşman ordusunun önünde nara atıyordu. Külçoro'nun gözleri karardı, sonra açıldı, açıldığında içinde bir şey ölmüş, yerine taştan bir şey oturmuştu.

— Ant olsun, dedi yalnızca. Atam Almambet'in ruhuna ant olsun, Kançoro'nun başını bu omuzların üstünde koymayacağım. Süt hakkı bugün bitti; bundan sonra aramızda kılıç hakkı var.

Yaşlı Kadırbay bir kez daha araya girdi; ihtiyarlar hep araya girer, çünkü mezara yakın olan, kanın kokusunu gençlerden iyi bilir. Cediger'in ileri gelenlerini toplayıp haykırdı:

— Ey Cediger! Unutkanlık ile nankörlük ikiz kardeştir, ikisi de adamı kör eder. Kançoro'yu Çin zindanından kim çıkardı? Semetey çıkardı. Han Çubak'ın öcünü kim aldı? Semetey aldı. Konurbay'ın önünde kim durdu, Kırgız'ın namusunu kim korudu? Bu adamın babası korudu, bu adam korudu. Şimdi siz o tuzu basıp geçecek misiniz? Tuz çarpar, ey Cediger, tuz çarpar!

Ama Kançoro'nun dili Kadırbay'ın dilinden keskin çıktı. Tehditle konuştu, vaatle konuştu, en çok da korkuyla konuştu: Semetey sağ kalırsa Cediger'in kökünü kazıyacağını,

çocukları köle, kadınları cariye edeceğini söyledi; kendisi han olursa Ceti-Özön'e barış, yağma malından pay, Talas'ın otlaklarından yaylak dağıtacağına yemin etti. Korku ile tamah bir araya gelince akıl çadırdan kovulur. Kıyaz önce boynunu büktü, sonra dize geldi; Bagış'ın oğlu, kendi ordusunun ortasında Kançoro'nun önünde eğildi.

Ve Cediger, düşmanın çorosuna taht kurdu. Altmış kişi yaldızlı tahtı omuzlara aldı, altın tacı Kançoro'nun başına giydirdiler, ak keçeye sarıp havaya kaldırdılar. Davullar dövüldü, kımız kanı gibi aktı, dalkavuklar üç kez bağırdı: han, han, han! Kadırbay o kalabalığın kıyısında durdu, yere tükürdü ve kimsenin duymadığı bir sesle söylendi: "Kırgız'ın çorosuna Cediger'in tacı... Bu tacın altınından önce sahibi çürür." Ama sesi davulların arasında kaybolup gitti; doğru söz, davul sesine hep yenilir. Kançoro tahtın üstünden aşağıya baktı; aşağıda kendisini alkışlayan bir halk, ileride yıkmaya ant içtiği bir ocak gördü. Gülümsedi. İhanetin tacı altındandı ama alnına değdiği yerde deri kavruluyordu; bunu tahtı taşıyan altmış kişiden hiçbiri görmedi.

Han olan Kançoro'nun ilk buyruğu savaş oldu. Bütün orduyu Semetey'in üstüne sürdü ve sürerken düşmanın kulağına Semetey'in bütün zayıflığını fısıldadı: Taybuurul artık yok, dedi; kırk çilten koruyucu ondan yüz çevirdi, dedi; Akkelte ateş almıyor, Zülpükor kınında paslanıyor, dedi. Kutlu ne varsa çekildi ondan; şimdi o da sizin gibi etten kemikten bir adam, dedi. Bir adamın kutunu böyle satmak, bozkırın en ağır günahıydı; Kançoro o günahı pazarda yağ satar gibi sattı.

Cediger yüklendi. Dört yandan dört mızrak birden Semetey'e saplandı; dört mızrak, dört yılan dişi gibi. Manas'ın oğlu Nartoru'nun üstünde bir kez sarsıldı, bir kez doğruldu, sonra silkindi — dağ silkinir gibi silkindi ve dört mızrak dört yana savruldu, mızrak tutan eller sahipsiz kaldı. Külçoro yetişti; yetişti ama gözü dönmüştü artık. Kargaşada Semetey'e mızrak uzatanların arasında Kadırbay ile Tölök oğlu Tölöbay'ı gördü; barış öğütleyen ağızlar sussa da mızrak tutan eller konuşmuştu. Sırnayza bir indi, bir kalktı; iki ak sakallı baş, iki ak taş gibi yere düştü. Külçoro sonra bu iki başı çok düşünecekti; ama o gün savaşın içinde düşünceye yer yoktu, yalnız kana yer vardı.

Derken kara talih ilk tokadını vurdu. Semetey, kuşatmayı yarmak için Nartoru'yu sarp yokuşa sürdü; at üç adım çıktı, dördüncüde taş kaydı, beşincide dizleri çöktü. Nartoru tökezledi, doğrulamadı; soylu hayvan bütün gücüyle bir daha davrandı, olmadı — gün boyu taşıdığı savaşın ağırlığı dizlerine çökmüştü. Semetey yere indi ve indiği yerde durdu: atsız bir kahraman, yalnız bir bozkurt. Taybuurul olsa o yokuşu kuş gibi aşardı; ama Taybuurul'u çoktan bir ihanet gecesi yutmuştu ve bunu bilen tek adam, karşı safta altın

taçla duruyordu. Cediger seli dört yandan kabarıyor, kabardıkça daralıyordu. Külçoro uzakta, kendi girdabında dövüşüyordu; ikisinin arasında bir ordu vardı.

✦ ✦ ✦

Gece, iki ateşin arasına indi. Cediger tarafında Kıyaz, çadırında oturmuş tırnaklarını yiyordu. Gündüz gördükleri gözünün önünden gitmiyordu; korkusunu Kançoro'ya döktü:

— Sen bu adamı bana kolay dedin, Kançoro. Kolay değil. Onun koruyucularını ben bilirim; bütün Cediger bilir. Yatağının başında kara yılan Mar yatarmış — kuyruğu bir vadide, başı öbür vadide. Sağında boz kaplan gezermiş, gözleri közden kırmızı. Tepesinde alp karakuş süzülürmüş; kanadı bulut, gölgesi gece. Biz kimin üstüne yürüyoruz? Gel, vazgeçelim; ordu daha da kırılmadan Ceti-Özön'e dönelim.

Kançoro'nun yüzü ateşin ışığında bir görünüp bir kayboldu.

— Dönmek mi? dedi. Ben otuz yıl döndüm, Kıyaz. Her kırgınlığımda içime döndüm, kinime döndüm. Dinle de öğren: Toltoy bozulduğunda Surkoyon'un yuları benim hakkımdı, Külçoro'ya atıldı. Oogan seferinden döndük; hanlık sözü verilmişti, verilmedi — Külçoro'ya toprak, bana kuru aferin düştü. Beecin'den döndük; Konurbay'ın Kara atını istedim, o at da benden esirgendi. Bakay'la bir gün denk tutulmadım, sofrada hep alt yana oturtuldum. Üç kin, üç dağ; ben o dağların altında yaşadım. Şimdi sırası geldi. Ant içiyorum sana: altı gün. Altı gün içinde Semetey ölecek. Koruyucuları mı? Kut kaçtı ondan, dedim sana. Yılan uyur, kaplan uzaklaştı, kuş başka göklerde. Altı gün, Kıyaz. Sonra Talas senin, taç benim.

Aynı gece Talas tarafında Külçoro, beyinin çadırında diz çökmüştü. Sesi boğuktu:

— Beyim, anam Kanıkey yıllar önce demişti; kulağımla duydum, aklım ermedi, şimdi erdi. "Kançoro'nun gözü tahttadır, günü gelince tuz hakkını çiğner" demişti. Biz güldük geçtik. Ananın yüreği ile kışın bulutu yanılmazmış; ikisi de neyi yağdıracağını önceden bilirmiş. Şimdi beni dinle: şu ok geçmez kürkü sırtına giy. Anam dokudu bunu, kılına kadar dua sinmiş. Ve Nartoru yorgun; Toltoy'dan kalma Surkoyon'a bin. Yürük attır, seni yarıp çıkarır.

Semetey kürkü giydi, Surkoyon'a bindi. Ama ecel, alâmetlerini sıraya dizmişti bile; ecelin alâmetleri kervan gibidir, biri görününce ardı gelir.

İlk alâmet Akkelte oldu. Manas'tan kalma kutlu tüfek, Beecin önünde ordular deviren, sesiyle dağ yıkan Akkelte, o sabah ateş almadı. Semetey çakmağı çaktı — kıvılcım düştü, barut sustu. Bir daha çaktı — barut yine sustu. Ucuna köz bastılar; köz, buza basılmış gibi söndü. Akkelte, sahibinin babasını bilen silahtı; susması, söz söylemesiydi. Semetey tüfeği dizine koydu, namlusunu bir evlat okşar gibi okşadı; küsmedi, yalnız anladı. İkinci alâmet Surkoyon oldu. Kulağı kesik, sağrısında Ogoy damgası taşıyan at, eski sahiplerinin kokusunu mu andı, eski bir kamçının acısını mı hatırladı, kimse bilmez — dört ayağını yere çaktı, adım atmadı. Semetey topuğuyla dokundu, yürümedi; kamçı gösterdi, yürümedi; yumuşak söz söyledi, yine yürümedi. Düşman toz kaldırmış geliyordu ve at, taş kesilmişti.

— Atam Manas'ın yolu bu, dedi Semetey; sesinde ne öfke vardı ne yakarış, yalnız bir kapının kapanma sesi vardı. Bu yolda küsen at taşınmaz.

Zülpükor bir kez parladı. Surkoyon'un başı, gövdesinden ayrı düştü. Semetey kanlı kılıcı indirdi ve o an, o geniş bozkırın ortasında, iki ordunun arasında, yeryüzünün en yalnız adamı olarak yaya kaldı.

Sonra öyle bir şey yaptı ki gören düşmanın kanı dondu. Kaçmadı, siper aramadı, yardım çağırmadı. Eyerini çözdü, yere koydu, yastık yaptı. Akolpok'u sırtından alıp yorgan gibi üstüne çekti. Yüzünü kıbleye döndü, uzandı ve uyudu. Düşman denizinin ortasında, mızrakların gölgesinde, ölümün burnunun dibinde — uyudu. Uykusu da derin uykuydu; kirpiği bile oynamıyordu, göğsü bir çocuğun göğsü gibi inip kalkıyordu. Cediger uzaktan baktı, yaklaşamadı; çünkü korkusuzluğun bu kadarı insandan değil sayılırdı, buna kılıç kaldırmak dağa kılıç kaldırmak gibiydi. Öncüler birbirini itti, kimse ilk adımı atmadı; "sen git" dedi biri, "sen git" dedi öbürü, ikisi de gitmedi. Bozkırın rüzgârı uyuyan adamın saçını okşadı; belki de o rüzgârın içinde Manas'ın nefesi vardı.

Uyandığında güneş yükselmişti ve başucunda Külçoro ağlıyordu. Yiğitlerin ağlaması sessizdir; omuzlar sarsılır, ses çıkmaz. Semetey doğruldu, eyerine yaslandı ve konuştu; konuşması vasiyetti, vasiyet olduğunu ikisi de biliyordu.

— Ağlama, Külçoro; yaş, göreceğin işlere perde olur. Beni dinle. Yedi gün daha vuruşulacak; yedi günün sonunda ne olursa olsun, Kıyaz ile Kançoro'nun başı alınacak — bu birinci sözüm. Ayçürök üç aylık yüklü; oğul doğurursa doksan mal kesilsin, aş verilsin, adı Seytek konsun — bu ikinci sözüm. Ben gidersem Ayçürök'ü sen al; yad eline düşmesin, ocağım yad ocağına karışmasın — bu üçüncü sözüm. Hazinemin kapısını açın; yoksula, yetime, öksüze dağıtın; mal, mezara girmez — bu dördüncü sözüm. Ve Kırgız, Talas ile Keñ-Kol boylarından dağılmasın; bir otursun, birlik otursun; Çin'den, Kalmuk'tan yana

gözcü koysun, nöbeti bırakmasın — bu beşinci sözüm. Anam Kanıkey ile büyük anam Çıyırdı kendilerine kıymasın; onlara söyle, ölünün ardından ölünmez, ölünün ardından yaşanır.

Sustu; gözü uzaklara, Talas'ın görünmez damlarına gitti; sonra sesi ilk kez çatladı:

— Bir yaram var, Külçoro, kılıç yarası değil. Bakay atama cenaze aşı veremedim. O beni kundakta korudu, sürgünde büyüttü; babamın yokluğunda bana baba, yolumun karanlığında ışık oldu. Ben ona bir kazan aş, bir ağıt borçlu kaldım. Bu borç boynumda gitmesin isterdim... Kısmet değilmiş. Şimdi son buyruğum: Buhara'dan çıkardığım, Argın'a han yaptığım Sarı Han var ya — hani Sarı Taz derlerdi, ben taç giydirdim — ona acele mektup ulaşsın. "Semetey dar günde" densin, yeter; gerisini yüreği söyler ona.

Mektup gitti; en hızlı atlı, en kısa yoldan gitti. Ve o gün Cediger yeniden saldırıya sürüldüğünde, ordunun ayağı geri geri gitti. Askerin dilinde bir söz dolaşıyordu: "Biz Manas'ın tuzunu yedik; bu tuza kılıç kalkar mı? Tuz tutar, çoluğumuzu çocuğumuzu tutar." Saflar duraksadı, mızraklar eğildi. Tam o sırada Cılgındı tarafından bir toz yükseldi; toz büyüdü, Keñ-Kol ağzından ikinci bir toz ona katıldı. Tozun içinden önce bir nara çıktı:

— Manas! Manas!

Sonra Tuuçunak göründü; kuş gibi at, üstünde ak sakallı bir kasırga: Sarı Han. Mektup ulaşmıştı, yürek yolda dayanamamış, orduyu geride bırakıp öne düşmüştü. Cediger saflarını kağıt yırtar gibi yardı, geçtiği yerde atlılar sağa sola devrildi. Halkın arasından çığlıklar yükseldi: "Bizi kırma, han baba! Suçlu biz değiliz; suçlu Kançoro ile Kıyaz'dır!" Sarı Han bunu duydu, duyunca kılıcına davrandı; kabzası dört, ağzı bin Coykuma kınından sıyrıldı ve güneşte bir kez, yalnız bir kez parladı — o parıltı, Cediger'in üstüne inen hükmün mührüydü.

✦ ✦ ✦

Sarı Han o gün savaşın kendisi oldu. Bir elinde çoyun topuz, öbüründe mızrak; topuz indiği yerde tolga çökertti, mızrak değdiği yerde eyer boşalttı. Yaşı yetmişi aşmıştı ama bileği kırk yıl öncesini hatırlıyordu; borç, adamı gençleştirirmiş — Sarı Han'ın Semetey'e borcu vardı ve borcunu kanla ödemeye gelmişti. Bir zamanlar Buhara çarşılarında başı kel, sırtı yamalı bir taz iken Semetey onu adam yerine koymuş, Argın'a han yapmış, başına börk, altına at vermişti; şimdi o börkün, o atın, o adamlığın hesabı görülüyordu. Tuuçunak,

sahibinin öfkesini toynağından tanıyordu; nereye dönse orası cephe oluyordu. Kıyaz'ı kalabalığın içinde buldu, kovaladı, sıkıştırdı; mızrağını Tootoru'nun üstündeki hana doğrultup tam devirecekken araya bir kılıç girdi — Kançoro'nun kılıcı. Mızrağı belinden biçti; çelik uç, sapından ayrı düştü. Sarı Han güçlü çekti, atını döndürdü ve Kançoro'nun yüzüne tükürür gibi haykırdı:

— Kazana işeyen kötü oğul! Seni doyuran kazana işedin sen! Sütü emdin, memeyi ısırdın! Ekmeğin çarpsın seni, tuzun tutsun; öldüğünde mezarın kaçsın senden, toprak seni kabul etmesin!

Sonra Kıyaz'a döndü, ikinci kez üstüne yürüdü; Kıyaz bu kez mızrağı beklemedi, Tootoru'nun başını çevirip kaçtı. Han denen adam, kendi ordusunun gözü önünde kaçtı ve Cediger bunu gördü.

Kançoro da gördü ve anladı: bu ihtiyar meydanda durdukça ne Kıyaz kalırdı ne taht. Meydanda yenemeyeceğini bildiği içindir ki mertliğin kapısını kapatıp kalleşliğin kapısını açtı. Kıyaz'ı yanına aldı, Car-Kıya'nın dar geçidine çekildi; geçidin iki yakasına pusucular dizdi, kayaların ardına Oçogor tüfeğini yerleştirtti ve namluyu kendi eliyle doğrulttu. Sarı Han, kaçan avın izinde geçide daldı; dar yerde Tuuçunak'ın adımı yavaşladı ve o an tetik düştü. Oçogor'un çelik oku ıslık çaldı, ıslığı kısa sürdü; ok, ak sakallı hanın şakağına saplandı. Sarı Han eyerin üstünde bir doğruldu, bir sallandı; Coykuma elinden kaymadı — ölürken bile kılıcını bırakmadı — ve Tuuçunak'ın boynuna kapanıp öyle kaldı. At, sahibinin ağırlığını anladı; geçitten yavaş adımlarla, kimseye baş vermeden çıktı ve Külçoro'ya doğru yürüdü.

Külçoro, şakağı kanlı hanı eyerden kucağına aldı ve o gün ikinci kez ağladı; bu kez sessiz değil, sesli ağladı, ağıt yaktı:

— Buhara'da taz idin, Argın'a han oldun; darda çağırdık, kanadın oldun. Ak sakalın kana boyandı, ak yüzün toprağa döndü. Mert meydanda ölmedin, kalleş kayanın ardından vuruldun; yazık değil mi, han babam, yazık değil mi bu dünyaya!

Gece bastırınca Sarı Han'ı Tal-Mazar boyuna götürdü; kimseye göstermeden, düşman eline geçmesin, kemiği hor görülmesin diye gizlice gömdü. Kabri kendi elleriyle kazdı; kılıcını kürek, kalkanını tekne yaptı. Hanı Akolpok'undan yırttığı bir parçaya sarıp yatırdı, yüzünü kıbleye çevirdi, üstüne toprağı avuç avuç örttü. Mezarın toprağını eliyle düzledi; iz kalmasın diye üstünden kuru ot sürüdü, sonra o otu da rüzgâra bıraktı. Ve o sırada karanlığın içinden bir at kişnedi: Bozayman aygırıydı bu, Sarı Han'ın yılkısından; kimse çağırmadan, kimse yedeklemeden kendiliğinden gelmişti, sahibinin kokusunu tâ oradan

almıştı. Külçoro göğe baktı, sonra ata baktı; bozkırın töresi belliydi. Bozayman'ı mezarın başında kurban etti; kan, taze toprağa aktı. "Öbür dünyada yaya kalma, han babam" dedi; "atın önünden gitti, sen ardından var."

Tan atarken Külçoro savaşa tek başına döndü. İçindeki yas, biley taşı olmuştu; her vuruşta kılıcı biraz daha keskindi. Önüne çıkana ad sormadı, arkasını dönene dokunmadı; yalnız mızrak kaldırana mızrakla, kılıç kaldırana kılıçla karşılık verdi. Cediger'i önüne kattı, kırdı, dağıttı; ordu bir kez daha bozuldu, bir kez daha kaçtı. Ama Kançoro'nun torbasında korkudan başka düğümler de vardı. Kaçan orduyu bir dere yatağında durdurdu; ak boz bir kısrak getirtti, kestirdi, kanını geniş bir kaba akıttı.

— Elini bandır! diye buyurdu. Bandıran öldü demektir, dönerse andı onu öldürür. Un çiğneyin — rızkınız şahit olsun. Kılıcın ağzını yalayın — ölümünüz şahit olsun. Bu anttan kaçanın karısı dul, çocuğu kul, ocağı kül!

Ölüm andı, ölüm korkusundan ağır bastı. Cediger elini kana bandırdı, unu çiğnedi, çeliği yaladı; kimi bandırırken titredi, kimi yutkunamadı, ama hiçbiri geri duramadı — çünkü geri duranın cezasını Kançoro'nun cellatları herkesin gözü önünde vermek için bekliyordu. Ve and ile bağlanmış ordu, sürüden çok cenaze alayına benzeyerek yeniden ileri sürüldü.

Külçoro onları karşıladı. Kalabalığın içinde Kıyaz'ı seçti, Akborçuk'u mahmuzladı, Sırnayza'yı doğrulttu; mızrak, Bagış oğlunu Tootoru'nun üstünden kuru ot yığını gibi devirdi. Külçoro atından eğildi, kılıcı kaldırdı — Kıyaz'ın başı bir soluk mesafesindeydi — ve tam o an Kançoro yetişti; kılıç kılıca çarptı, kıvılcım gecenin alacasını yaktı. İki süt kardeş, ömürlerinde ilk kez yüz yüze, çelik çeliğe geldi. Ama Kançoro dövüşe değil oyalamaya gelmişti; oyalarken nişancılarına işareti verdi. Kırk seçme nişancı kayalıklardan ok ve kurşun yağdırdı. Külçoro dönüp onların üstüne yürüdü; kırkını teker teker kırdı, kırkının da yayını çiğnedi — fakat bu arada bir kurşun Akborçuk'u buldu. At, koşarken diz üstü kapandı, bir daha kalkmadı.

Külçoro yaya kaldı. Saydılar da diyemeyiz, kendi bile saymadı; ama yetmiş yerinden yaralıydı — kimi sıyrık, kimi derin, hepsi sıcak. Gece çökerken kan izini karla örte örte Eçkilik dağlarına çekildi; Kapka-Taş'ın kaya kovuğuna sığındı. Orada, taşın soğuğunda, yaralarını dağ otuyla bağladı ve karanlığa karşı bir tek söz söyledi: "Bitmedi. And var boynumda; bitmedi."

✦ ✦ ✦

Semetey o gece Ayrı-Beles geçidinde yalnızdı. Ateş yakmadı; ateş, umudu olanın işidir. Göğe baktı; yıldızlar yerli yerindeydi, yalnız insanların düzeni bozulmuştu. Talas tarafını düşündü: Kanıkey şimdi boz üyün eşiğinde oturuyordur, dedi içinden; anam hep eşikte bekler, eşik bekleyenindir. Ayçürök'ü düşündü: karnında üç aylık bir gizli dünya taşıyan ak kuğusunu; ona veda edemeden çıkmıştı yola, vedasız yol uzun olur. Çıyırdı'yı düşündü: iki oğul toprağa vermiş, üçüncü yası bekleyen büyük anasını. Sonra düşünceyi de bıraktı; düşünce, umudu olanın işidir. Eyerini yastık yaptı yine, Akolpok'u üstüne çekti ve karanlığa vasiyetinin kalanını söyledi — yanında Külçoro yoktu ama sözün ulaşacağını biliyordu; bozkırda söz, sahibini bulur.

— Seytek doğarsa, dedi, on iki yaşına değin toza değdirmeden büyütün; ayağına diken, yüreğine korku değmesin. On ikisinde soyunu söyleyin; ondan öncesi erken, ondan sonrası geç olur. Anam Kanıkey'e bir daha söyleyin: kendine kıymasın; onun ömrü artık Seytek'in ömrüdür. Kumayık'ı azarlamayın; tazı, sahibinin ardından ulur, bırakın ulusun. Akşumkar'ın tozunu kondurmayın; kuş, boş kolu görünce çırpınır, bırakın çırpınsın. Yas da bir haktır; hayvanın da hakkıdır.

Sonra sustu ve uyudu; ölümün kıyısında ikinci uykuydu bu, ilkinden de derindi.

Tan yeri ağardığında Cediger geldi. Ayak sesleri geceden başlamıştı; binlerce toynak, binlerce çarık, geçidin taşını döve döve yaklaştı. Önce on iki kat halka oldular uyuyan adamın çevresinde; on iki kat az geldi, kırk iki kata çıkardılar. Kırk iki kat mızrak, kırk iki kat korku; en dıştaki en cesurdu, en içteki titriyordu. Çünkü ortadaki adam kımıldamıyordu ve kımıldamayan bozkurt, saldıran bozkurttan korkunçtur. Kıyaz en dış halkadan baktı, baktıkça dizleri gevşedi. Semetey öylece yatarken bile bir ejderha gibiydi; soluğu ovayı ısıtıyor gibiydi.

— Kançoro, dedi Kıyaz, sesi fısıltıya yakın. Gel vazgeçelim. Bu adam öldürülmez; öldürülse de öcü öldürülmez. Gel, onu han kaldıralım; ben tacımı vereyim, Tootoru'yu yedeğine çekeyim, önünde diz çökeyim. Bizi bağışlar; onun soyu bağışlamayı bilir.

Kançoro, Kıyaz'ın yakasına yapıştı; gözleri iki oyuk, iki karanlıktı.

— Kırk iki kat ordunun ortasında tek adama taç mı sunacaksın? Cediger buna güler, tarih buna tükürür. O gözünü açarsa hepimiz öldük demektir; kapalıyken vur! Korkuyorsan çekil, tacı da bana bırak, mızrağı da!

Ve orduya döndü, böğürdü; sesi geçidin duvarlarında çoğaldı:

— İleri, Cediger! And içtiniz, kan yaladınız! İleri!

Semetey gözlerini açtı. Kırk iki kat mızrağı gördü, tepedeki boş gökyüzünü gördü — karakuş yoktu — yanındaki boş toprağı gördü — Külçoro yoktu, Akkelte susmuştu, Taybuurul çoktan yoktu. Kırk çilten de çekilmişti; Kıdır'ın gölgesi başka kulların üstündeydi artık. Her şeyi gördü ve gördüklerinin toplamına bir bozkurt gibi güldü.

— Böyleymiş işte, dedi; dünya bok. Dost dediğin taht için satar, at dediğin yokuşta çöker, tüfek dediğin dar günde susar. Gel bakalım, ölüm; seni kılıcımın ucuna denk tutmam ama kapıya geleni de boş çevirmek olmaz.

Doğrulmadı; dirseğine dayandı yalnızca, eyerin üstünde yarı uzanmış, kırk iki kat orduyu bir düğün kalabalığını süzer gibi süzdü. Bakışı nereye değdiyse orada mızraklar bir parmak geriledi; ölümün eşiğindeki adamın gözü, sağların gözünden ağırdı. Kıyaz, Kançoro'nun itmesiyle halkaların arasından öne çıktı; elinde mızrak, mızrağın ucunda sabahın ilk ışığı titriyordu. Bir adım attı, durdu; bir adım daha attı, durdu. Ardından Kançoro'nun sesi geldi, yılan ıslığı gibi: "Vur. Şimdi vur." Kıyaz mızrağı doğrulttu; uç, yerde yatan bozkurdun göğsüne dönük, aradaki mesafe adım adım eriyor; ve bozkır, o sabah, tutabildiği kadar tuttu nefesini.

32. BÖLÜM

Kalleş Mızrak ve Gaspçının Tahtı

— ❖ —

Gök o sabah kurşun rengiydi; Kürpüldök'ün suyu boz bulanık akıyor, sazların arasında rüzgâr, yası önceden haber veren bir kadın gibi inliyordu. Kıyaz, kamışların gölgesine sinmiş, avucunun teriyle mızrağının sapını ıslata ıslata bekliyordu. Karşı yamaçta, atından inmiş, Akolpok'u omzuna almış duran Semetey'i gördüğünde dizlerinin bağı çözüldü. O duruş, o omuz, o başın göğe kalkışı — Manas'ın oğluydu bu; heybeti dağ gibi, bakışı kartal gibiydi. Kıyaz'ın yüreği eridi, gemini çevirip kaçmak istedi.

— Nereye, — dedi ardındaki gölge. Kançoro'ydu; sesi yılan ıslığı gibi kulağına aktı. — Nereye kaçarsın, er Kıyaz? Bugün bu arslanı devirmezsen yarın o seni devirir. Cediger'in tümeni ardında durur mu sanırsın? Dönersen ilk mızrak senin sırtına saplanır, buna ben ant içerim.

— Onun karşısına çıkılmaz, — diye fısıldadı Kıyaz. Dudakları kurumuştu. — Gözüne baktım, içimde ne varsa döküldü. Bu adamın koruyucusu var, çiltenler bekler onu.

— Çiltenler uyur, — dedi Kançoro, ve dişlerinin arasından güldü. — Onu koruyan kırk çoro dağıldı; Külçoro şurada, iki konak ötede. Yalnızdır, yorgundur, yastadır. Arkadan vur. Arkadan vurulan arslan da devrilir. Vurmazsan, Kıyaz, — sesi burada taşa döndü, — bil ki seni ben vururum.

Kıyaz bir ona baktı, bir karşı yamaca. İçinden geçirdi: babam Toltoy'un öcü var bu adamda, hakkımdır; ama er meydanında hak aranır, sazlıkta değil. Er isem karşısına çıkarım, korkak isem çeker giderim — bu üçüncüsü nedir, bu pusuda beklemek nedir? Sonra Kançoro'nun gözlerini gördü; o gözlerde kendi cesedini gördü. Kıyaz'ın içinde korku korkuyu yedi: önündeki arslandan korktu, ardındaki yılandan daha çok korktu. Kamışlar arasından sürüne sürüne yaklaştı; üç kere durdu, üç kere yüreği ağzına geldi, üç kere Kançoro'nun ölüm yeminini hatırlayıp yine sürüdü. Semetey o an atası Manas'ı düşünüyordu. Şu bozkırda, diye geçiriyordu içinden, atam da böyle durmuş muydu bir vakit; Akkula'nın yelesine yüz sürüp Talas'ı böyle koklamış mıydı? Kançoro'nun yüz çevirmesi yüreğinde bir yara, Çubak'ın oğluna beslediği sevgi o yaranın üstünde bir tuz idi. Kendi sütümüzle büyüttük, diyordu; kendi elimizle yükselttik. El düşmanından korkma, demişti Bakay bir vakit; iç düşmandan kork — içteki kurt, sürüyü çobandan iyi bilir. Akkula'nın toynak sesini işitir gibi oldu; gözü uzağa, Talas'ın morarmış sırtlarına daldı. Kalleş mızrak işte o dalgınlıkta, sırtın tam ortasına, kürek kemiklerinin arasına saplandı.

Bozkır bir uğultuyla sarsıldı. Akşumkar havada bir çığlık kopardı, Aktaygan uludu; ikisi de bilmişti, geç bilmişti. Semetey sendeledi, sendeledi ama düşmedi; dönüp Zülfikar'ı sıyırdığında kılıcın çeliği bulutsuz günde şimşek gibi çaktı. Kıyaz o çeliği görünce aklı başından gitti; mızrağını bırakıp kaçtı, atına nasıl atladığını, sazlığı nasıl geçtiğini kendi de bilmedi. Ardından bir kez baktı: yaralı arslan hâlâ ayaktaydı, kılıcı elinde, kanı Akolpok'un ak keçesine sızıyordu.

O gün gök kararda da kararda. Öğle vakti gece oldu; gök gürledi, üç kez gürledi, yıldırım Ala-Too'nun tepelerini dövdü, ardından dolu boşandı — koyun başı gibi dolu, bozkırı ak taş tarlasına çevirdi. Semetey, atası Manas'tan kalan Akolpok'u üstüne örtüp bir korunağın dibine uzandı. Yanına Akşumkar doğanı kondu, ayak ucuna Aktaygan tazısı kıvrıldı. Yara sızlıyor, dünya dönüyordu. Dolunun ak perdesi ardından bir ışık yaklaştı; ışığın içinden bir kız çıktı — yüzü ay, saçı gece, adı Kökmonçok. Peri kızıydı; Kayıpçı'nın dağından inmişti.

— Kalk, arslanın oğlu, — dedi. Sesi su sesi gibiydi. — Senin ecelin bu mızrakta değil. Kayıplar seni ister; git, sağal, günü gelince dönersin.

Semetey bir şey diyemedi; dili ağırlaştı, gözkapakları kapandı. Kökmonçok elini uzattı, dolu durdu, yer ile gök arasında bir yol açıldı. Sabah olup da güneş dolu taneleri üstünde kırıldığında o korunakta ne Semetey vardı, ne Akşumkar, ne Aktaygan. Yalnız kan izleri vardı keçede, bir de yerde, kimsenin okuyamadığı bir yazı gibi duran mızrak.

Külçoro geldiğinde işte bunu buldu: kanı buldu, mızrağı buldu, ağabeyini bulamadı. Üç gün üç gece aradı; sazlığı karış karış, yamaçları taş taş aradı. Ne ölüsü vardı ne dirisi. Sağ olsa seslenirdi, ölü olsa yatardı; ikisi de değildi — kayıptı. Çatal belin yokuşuna vardığında dizleri çözüldü, attan indi, toprağa kapandı.

— Ağam, — dedi, — kara yalım arslanım! Beecin'de Konurbay'dan korkmayan ağam, kalleş Kıyaz'ın mızrağına mı gittin? Sağ isen bir ün ver, ölü isen bir iz ver! Talas'ı kime bıraktın, Çürök'ü kime bıraktın, karnındaki emaneti kime bıraktın? Gök ıssız kaldı üstümde, yer katı kaldı altımda. Kırılası kolum kıpırdarken, sönesi gözüm görürken seni koruyamadım — bu yüz karasıyla ben nasıl yaşarım?

Kan ağladı Külçoro; gözünün yaşı bitti, kanı geldi. Yeleye kapandı, atın boynunda sarsıldı: — Beecin'den dönerken, — dedi, — Karagöl'ün başında ant içmiştik; ölürsek bir çukurda, kalırsak bir yurtta demiştik. Andım yarım kaldı, ağam; çukurunu bilsem girerdim, yurdunu bilsem varırdım. Bozkır dinledi, dağ dinledi, kimse cevap vermedi. Yalnız yüksekte bir kuş döndü; Külçoro başını kaldırıp baktı — Akşumkar mıydı, değil miydi, seçemedi. Kuş üç kez döndü, Kayıpçı'nın dağına doğru süzüldü, gitti. Külçoro o yöne uzun uzun baktı; içine bir şey damladı — ad koyamadığı, ölümden başka bir şey.

O saatlerde Keñ-Kol'da duman yükseliyordu. Kançoro ile Kıyaz, orduyu Talas'ın kutlu vadisine sürmüş, ilk işleri Manas'ın demircisine kıymak olmuştu. Topal usta Bölökbay — vaktiyle Davut ustayla birlikte Manas'a Zülfikar'ı, Akkelte'yi döven, ocağının kıvılcımı çilten nefesi taşıyan Bölökbay — örsünün başında yakalandı. Kırk kalçasıyla, körük sapıyla, kızgın demirle direndi ihtiyar; tek başına bir bölük askeri ocağına sokmadı. Ama kalabalık deniz gibiydi; sonunda ustayı örsünün üstüne yıktılar. İhtiyar son nefesinde körüğüne uzandı; körük bir kez inledi, ocaktan son bir kıvılcım kalktı, döne döne yükseldi ve dumanın içinde kayboldu. Bölökbay ölürken yüzü ocağına dönüktü. Kırk yıl demir dövmüştü o ocakta; Manas'ın kılıcını suya o vermiş, Semetey'in zırhının halkalarını o örmüştü. Vurulası eller, ustayı öldürdüler de ocağını söndüremediler; közü küle gömdüler, kül közü sakladı. Hazinenin ağzını kırdılar; Manas'tan, Semetey'den kalan ne varsa — yambı, zırh, altın koşum — deve sırtına yüklendi. Keñ-Kol yağmalandı, ocaklar söndürüldü, ve Talas'ta o gün Semetey'in adını ağza almak yasak edildi.

Üyrülmö sazlığında kurulan mecliste ise iki ses çekişti. Kıyaz, içindeki korkuyu akıl diye ortaya döktü:

— Külçoro'ya dokunmayalım, — dedi. — O çeliğe el uzatan elini kaybeder. Tulpar sunalım, sarı altın sunalım, dost olalım; kanı bizden ırak olsun. Manas'ın ocağının kıvılcımıdır o; kıvılcıma basanın çarığı tutuşur.

Kançoro yerinden doğruldu; gözleri közlenmiş demir gibiydi.

— Altın mı? — dedi. — Yarın o altınla ordu toplar, öbür gün ikimizin başını Talas kapısına asar. Ya Külçoro diri elime gelir, ya ben Cediger'i kırar geçerim — koca Kıyaz, seç! And içiyorum: onu diri tutmayan, benim düşmanımdır.

Meclis sindi; Kıyaz sindi. İz sürücüler salındı bozkıra.

Külçoro ise doksan yerinden yaralıydı; atı düşmüş, okluğu boşalmış, yanında tek Coykuma kılıcı kalmıştı. Kayıpçı'nın dağına sürüne sürüne çıktı, Kara-Üñkür'ün kara ağzına vardı, eşiğine kapandı:

— Ata ol bana, ana ol bana, kutlu mağara, — dedi. — Atam yok arkamda, ağam yok yanımda; sakla beni, kayıpların kereminden bir kerem ver bana.

Mağaranın serin nefesi yüzüne değdi; taş, ana kucağı gibi ılıdı sanki. Külçoro içeri girdi, karanlığa gömüldü. Karanlıkta su sesi vardı, bir de derinden, çok derinden gelen bir soluk sanki; Külçoro o soluğa sokuldu, yaralarını taşa dayadı, üç gün üç gece ne ekmek yedi ne su içti — dağ baktı ona, dağ besledi. Ama iz izdir; kan damlası karda gül gibi açar. İz sürücüler kanı okuya okuya geldiler, mağarayı buldular, dağı ordu sardı. Ok yağmur gibi yağdı mağara ağzına; Külçoro karanlıktan çıktı, Coykuma elinde şimşeklendi. Bir saldırdı — on kişi devrildi; bir daha saldırdı — yirmi kişi serildi. Elli pehlivanı biçti kapının önünde; elli ceset üst üste yığıldı da mağaranın ağzına etten duvar oldu. Ama yara yarayı çağırır, kan gücü götürür. Kollarına kement üstüne kement atıldı; on urgan koptu, on birincisi tuttu. Dünkü arslan yere çekildi.

Onu Kançoro'nun önüne diri getirdiler. Kançoro güldü; o gülüş, kışın dahi donmayan kara sudan soğuktu.

— Kılıç tutan kola bak, — dedi. — Bu kol bir daha kılıç tutmasın.

Ve dediğini yaptırdı: Külçoro'nun kürek kemiğini oydurdu, kolunu kestirdi, kanını dağın taşına akıttı. Öldürmedi ama — ölüm az geldi ona. Yılkıcı başı Karagul'u çağırttı:

— Al bunu, — dedi. — Kul olsun sana, köle olsun. Tezek toplasın, odun taşısın; Manas'ın ocağından kalanlar kamçı altında nasıl sürünürmüş, âlem görsün.

Dünkü arslan, Taytoru'nun üstünde Konurbay kovalayan Külçoro, o gün sırtında tezek küfesi, ayağında çarık, boynu bükük yürüdü gitti Karagul'un yılkısına. Karagul kaba adamdı, kamçısı dilinden çabuktu. — Bak şu kanadı kırık çoroya, — diye eğlendi ilk gün, — dün Talas'ın arslanı idi, bugün benim itim oldu. Odun taşı, tezek topla, ocağımı yak; yavaş davranırsan sırtın konuşur. Külçoro odun taşıdı, tezek topladı, ocağı yaktı. Kamçı sırtında şakladıkça dişini sıktı, ağzından tek ah çıkmadı. Çobanlar şaştı bu suskunluğa; kimi acıdı, gizlice ekmeğinden böldü; kimi ürktü, gözüne bakamadı — o gözde sönmüş köz değil, külle örtülmüş köz vardı çünkü. Yalnız geceleri, yılkı uyuyup bozkır yıldıza kesince, Külçoro başını göğe kaldırıp içinden söylendi: sabret, dedi kendine; sabret. Kayıplar sağdır, kayıplardan dönen olur. Atam Çubak sabırla er oldu, ağam Semetey sabırla soyunu buldu. Kemiğim oyuldu, kolum gitti — andım duruyor. ***

Talas'ta o güz, düğün davulu ile yas davulu birbirine karıştı. Cediger beyleri ak keçeyi serdiler, Kançoro'yu üstüne oturttular, dokuz kez kaldırıp dokuz kez indirdiler; başına altın taç kondu, altına altın taht çekildi. Hocalar, mollalar toplandı; dualar okundu, adaklar adandı. Ve daha Semetey'in yası kırkını doldurmadan, kuması Çaçıkey süslenip kuşandı, gözünde tek damla yaş olmadan Kançoro'nun nikâhına girdi. Kocasının ölüm haberini işittiğinde — söylenir ki — dudağının ucu gülmüştü; şimdi bütün yüzü gülüyordu. Yaşlı kadınlar yüzünü çevirdi geçerken; genç gelinler ardından tükürdü. Çaçıkey aldırmadı; altın tacın gölgesinde yüz karası görünmez sanıyordu. Tellallar bağırdı çarşıda, pazarda: bundan böyle bu ele Kançoro Han'ın halkı denecekti; Semetey adını anan dil kesilecek, Manas adını anan baş gidecekti.

Yeni hanın ilk buyruğu zulüm oldu. Haraç saldı Kırgız'a: bin karaca deve istedi, bin kara sakar kısrak istedi, bin deve yükü çay, üstüne kızıl altın istedi. Vermeyenin yurdu yıkıldı, karşı duranın ocağı söndü. Halk dayanamadı; gece yarıları yurtlar söküldü, kervanlar sessizce yollara düzüldü, obalar Kapçal'ın kar geçitlerine kaçıştı. Kaçanlar geçit başlarında durup ardlarına, Talas'ın kutlu vadisine baktılar, ağlaştılar:

— Semetey'imiz sağ olsaydı, — dediler, — bu kara günü görür müydük? Arslan yatağına tilki girdi; el, öz oğlunu unutmaya zorlanır oldu. Kayıptan dön, arslanım, kayıptan dön!

Kançoro tahtında oturuyor, ama rahat oturamıyordu. Geceleri düşünde hep aynı şeyi görüyordu: bir kuş, ak bir kuş, Kayıpçı'nın dağından kalkıp Talas'a doğru uçuyordu. Uyanıp kımranıyor, kapıdaki nöbetçiyi çağırıp soruyordu: Semetey'in ölüsü bulundu mu? Bulunmamıştı. Ölüsü bulunmayanın dirisinden korkulur; gaspçının tahtı, dibi oyuk kazık

gibiydi — ne kadar derine çakılsa o kadar sallanıyordu. Korkusunu zulmüyle örttü; ve zulmün oku en derinlere, en aksakala saplandı. Evliya ihtiyar Bakay — Manas'ın akıl atası, Semetey'in yol göstereni, ak sakalı göğsünü örten Bakay — Kançoro'nun buyruğuyla ortaya çekildi. Seksen pehlivan üşüştü başına; ihtiyarı gökbörü oğlağı gibi birbirlerine çeke çeke süründürdüler. Ak sakalı yolundu, bıyığı yolundu, sırtındaki eski zırh parça parça edildi, kaburgaları çatır çatır kırıldı. Toza bulanmış yüzünü göğe çevirdi ihtiyar:

— Ey kadir Tanrım, — dedi, — kocayınca bu horluğu göreceğime, Manas'la bir günde toprağa gömülseydim! Kanıkey'in sözü var idi; bu Kançoro daha bebekken emzirmişti de memesinden süt yerine kan gelmişti. "Bu bala soy kurutan düşman olur" demişti vakur gelin; biz gülüp geçmiştik. Ah, biz körler; kehanet gözümüzün önünde büyüdü de görmedik. Devrimiz geçti, sözümüz kalmadı; kalanlarındır bundan sonrası.

Acı, acıyı kovalayan kurt gibiydi o günlerde; biri gitmeden öbürü geliyordu. Bir gece, Bölökbay'ın oğlu Akcoltoy — babası örsünün başında şehit düşen, kendisi yadaçı ocağından el almış genç — gizlice Kanıkey'in yurduna sokuldu. Dizüstü çöktü, soluk soluğa konuştu:

— Ulu ana, — dedi, — kayıp ağamdan söz getirdim. Semetey ağam kaybolmadan tembih buyurmuş: Ayçürök'ün karnındaki emanet oğlan doğarsa, adı Seytek konsun. Sağ büyürse Külçoro'ya kanat olsun, yoldaş olsun; Talas'ı geri alacak, öcü alacak olan odur. Vasiyeti budur; ben ölsem de bu söz ölmesin diye geldim.

Kanıkey dizini dövmedi, saçını yolmadı; vakur kadın taş gibi oturdu, yalnız elleri titredi. — Demek vasiyet bıraktı, — dedi usulca. — Vasiyet bırakan umut da bırakır, Akcoltoy. Sen bu sözü bir daha kimseye deme; söz, vakti gelmeden söylenirse kuş olur uçar, düşman eline konar. Yurdun içinde bir sessizlik oldu; ocağın közü çatırdadı yalnız. Köşede oturan yaşlı Çıyırdı — Manas'ı doğuran, Semetey'i dizinde büyüten büyük ana — bu sözü işitti ve dünyası karardı. Torunum öldü ki vasiyeti geldi, dedi içinden; oğul gitti, torun gitti, bana bu dünyada ne kaldı? Altı oğul yası görmüş kadınlar vardır bozkırda, gene de yaşar; Çıyırdı'nın yaşayacak yeri kalmamıştı. Altay'ın sürgününde umut vardı — karnında Manas vardı. Manas'ın yasında umut vardı — kucağında Semetey vardı. Şimdi kucağı boş, umudu kayıptı. Kimseye bir şey demedi. Sandığının dibinden, vaktiyle altı bin deve ile bin taya alınmış ak hançeri çıkardı; üç kez öptü, üç kez alnına götürdü. — Manas'ım, — dedi yalnız, — kapını aç; anan geliyor. Sonra hançeri böğrüne dayadı ve yüklendi.

Kanıkey içeri girdiğinde kaynanasını kanlar içinde buldu. Diz çöktü, ak saçlı başı dizine aldı; gözünden yaş yerine kan indi.

— Kayın anam, ulu anam, — diye ağıt yaktı, — Altay'da sürgün yatan, Manas'ı dünyaya getiren kutlu ana! Sen ki açlığa dayandın, sürgüne dayandın, oğul yasına dayandın — torun yasına dayanamadın. Ak sütünü kime helâl edeyim, ak hançerini kime saklayayım? Talas'ın karası bitmedi ana; sen gittin, ben kaldım; kalanların yükü kalanlara kaldı.

Kançoro'ya bu ölüm bir eğlence, bu ağıt bir müjde gibi geldi. Ama içinde bir diken vardı, gece gündüz batıyordu: Ayçürök'ün karnındaki çocuk. O diken çıkmadan taht rahat yüz göstermezdi. Kıyaz'ı yanına çekti, kulağına zehrini akıttı:

— Er Kıyaz, — dedi, — Çürök'ü ganimet al, hatun et, sarayına götür — sana helâl olsun. Ama karnındakine dikkat: kız doğarsa ne âlâ; oğlan doğarsa, daha adı konmadan çal, sesini kes. O oğlan büyürse ikimizin de başını yer; Manas'ın soyu yılan soyudur, kuyruğu ezilmedikçe ölmez.

Kıyaz başını salladı; korkak adamın andı çabuk olur.

Ve Cediger ordusu Talas ordasına yürüdü. Ordanın kapı bekçileri — Semetey'in ekmeğini yemiş son sadıklar — kapıları tuttular; bir gün direndiler, iki gün direndiler, üç gün üç gece direndiler. İçlerinde en yaşlısı, ak bıyıklı bir er, burcun üstünden bağırdı: — Bu kapıyı Manas yaptırdı, Semetey berkitti; Cediger'in baltasına açılmaz! Ekmek yediğimiz eşik burası; eşiğinde ölen ere yas tutulmaz, toy tutulur! Ok bitti, taş attılar; taş bitti, göğüslerini gerdiler. Sonunda kapılar kütüklerle dövülüp kırıldı. Ordanın gölgelik çınarları balta sesleriyle devrildi; duvarlar sökülüp yıkıldı; hazinenin mühürlü ağzı kılıçla açıldı. Altı tümen yılkı sürüldü bir yandan, doksan tümen davar öbür yandan; altın gümüş çuval çuval taşındı, gelinler kızlar cariye diye ipe dizildi. Talas'ın suyu o hafta bulanık aktı; söylenir ki suyun bulanıklığı topraktan değil, gözyaşındandı.

Yalnız bir kişi kurtuldu o talandan: Akcoltoy. Babasının ocağından öğrendiği yadaçılık hüneriyle taşını suya soktu, göğe okudu; hava bozdu, yel döndü, vadiye süt gibi koyu bir sis çöktü. O sisin içinde Akcoltoy bir gölge gibi kaydı, atların arasından geçti, kimse görmeden Kayıpçı'nın dağına yol aldı. Ardından bakanlar yalnız sisi gördüler; sisin içinde bir umudun kaçıp kurtulduğunu bilemediler. ***

Yağmanın ortasında bir kadın ayağa kalktı. Ayçürök — Akun kanın kızı, ak kuğu donuna girip Semetey'i bulan Ayçürök — ordanın talan edildiğini görünce duvardaki kılıca uzandı. Manas'tan yadigâr Zülfikar'dı bu; kını kararmış, çeliği uyumaz. Kılıç kından çıktığında yurdun içi aydınlandı sanki. Gebe kadın, saçını beline doladı, eşiğe dikildi; içeri dalan ilk Cediger pehlivanı eşikte kaldı, ikincisi kapıda, üçüncüsü avluda. Bir dişi kaplan gibi döndü Ayçürök; Zülfikar kimin eline değse orada su gibi akıyordu. — Gelin, — diye

bağırdı kadın, sesi surları aştı, — gelin, Cediger'in erleri! Manas'ın gelinini ganimet sanan gelsin de alsın! Bu kılıcı döven usta öldü, kuşanan er kayboldu; ama çelik unutmaz — çelik, sahibinin öcünü bilir! Gün akşama dönerken yüz kadar pehlivan ordanın avlusunda serilmiş yatıyordu; kalanlar uzağa çekilmiş, yaklaşmaya er bulamıyordu. Kıyaz da geldi, baktı; ne o sıcağa sokulabildi, ne soğuk kemendini atmaya eli vardı. Bir kadından korktuğunu kendine bile diyemedi; ordunun gerisine çekildi, sustu.

Kançoro sokulmadı ama kuşatmayı daraltıp söz gönderdi; sözü mızraktan sivriydi:

— Ayçürök'e deyin: iki yol var önünde. Ya Kıyaz'a baş hatun olur, Ceti-Özön'de sultan oturur — başında altın, altında ipek. Ya direnir: o güzel saçı tutam tutam yolunur, o ela gözleri oyulur, sırtına isli kara kaftan geçirilip babası Akun'un şehrine dilenci diye sürülür. Akşama dek düşünsün.

Akşamın kızılı ordanın yıkık duvarlarına vururken Ayçürök yalnız kaldı düşünceleriyle. Kuğu donum olsaydı, dedi içinden; şu göğe bir kalksam, Çüy'ü aşar, Kayıpçı'nın dağını dolaşır, kayıbımı bulurdum. Ama don çoktan küle karışmış, kanat çoktan bağlanmıştı; gökten inen kız, yerin tuzağına tutulmuştu. Kılıcın kabzasında elini sıktı; öldürmeye gücü vardı, ölmeye yüreği vardı. Ama karnında bir emanet kımıldadı — bir tekme, küçücük, inatçı bir tekme. Semetey'in vasiyeti kulağında yankılandı: adı Seytek konacak. Ölürsem o da ölür, dedi içinden; dövüşürsem beni öldürürler, o da ölür. Ne ölüme yol vardı, ne öldürmeye. Zülfikar elinde ağırlaştı; dişi kaplan, yavrusu için pençesini indirdi.

O saatlerde Kançoro zulmün rakamını büyütüyordu. Yaşlı Kanıkey'i — Temirkan'ın kızı, Manas'ın vakur hatunu, Buhara yollarını bebek Semetey'le yalınayak tepen Kanıkey'i — kırk urgan boyu derinlikte bir zindana attırdı; yetmedi, çıkarttı, iki kısır dananın ortasına bağlattı. Danalar ürküp iki yana asıldıkça ihtiyar kadının kemikleri gerildi; Kançoro bunu seyretti. Kanıkey inlemedi; yalnız bir kez başını kaldırıp süt verdiği o adama baktı. O bakışta ne yalvarış vardı ne korku; yalnız o eski kehanetin acı doğruluğu vardı. Kançoro o bakışa dayanamadı, yüzünü çevirdi.

Zulmün haberi yılkı yaylasına, Külçoro'nun karısına ulaştı. Akbala — Camgırçı'nın kızı, kocası kul edilmiş, kaynanası yaşındaki Kanıkey danalara bağlanmış Akbala — bunu duyunca örtüsünü attı, koynuna hançerini soktu, bağlı duran boz taya eyersiz atladı. Yalın hançerle daldı Cediger'in içine; bir pehlivan devirdi, iki devirdi, yedi pehlivanı kanına buladı. Gözü Kançoro'yu arıyordu; buldu da. Boz tayı onun üstüne sürdü. Ama Kançoro usta mızrakçıydı; fil derisi kaplı tunç mızrağını bir kez salladı. Mızrak Akbala'nın göğsünü buldu. Genç kadın attan yaprak gibi düştü; düşerken yüzü Kayıpçı'nın dağına, kocasının

kul olduğu yöne dönüktü. Bozkır bir yiğit kadını daha bağrına aldı; boz tay, sahipsiz, kişneye kişneye dağa doğru kaçtı. Haber yılkı yaylasına vardığında Külçoro tezek küfesinin altındaydı. Karagul'un çobanı güle güle anlattı: karın ha, dedi, boz taya binmiş de yedi er devirmiş de sonunda Kançoro'nun mızrağında can vermiş. Külçoro'nun tek kolu küfenin ipinde kasıldı, kasıldı, gevşedi. Başını kaldırmadı, yaşını göstermedi. Yalnız o gece, yılkının kıyısında, yıldızların altında tek başına durdu ve içinden andına bir satır daha ekledi: Akbala, dedi; senin kanın da deftere yazıldı. Defter kabarıyor; gün gelir, hesap görülür.

✦ ✦ ✦

Kıyaz, payına düşeni topladı: altı bin deveye yük vurdurdu, kırk file hazine sardırdı, ve Ayçürök'ü — dişi kaplanı, gözü yaşlı kuğuyu — alıp Ceti-Özön'e yürüdü. Cerge-Tal burnuna vardı; suyun kavşağına, yeşil düzlüğe ak otağını kurdurdu, tuğunu dikti, han oturdu. İçinde bir kurt yeniyordu ama: el ne der? Kıyaz kadını yağma malı gibi aldı, der. Bunu dedirtmemek için görülmemiş bir toy açtı. Doksan kısrak kesildi, göl gibi kımız yayıldı; sırık mızraklaşmaları kuruldu, balbanlar güreşe tutuştu, ok yarışları, at yarışları, saçı saçıldı, ödüller dağıtıldı. Cediger'in yoksulu da doydu o toyda, açgözlüsü de. Kazanlar kaynadı gün boyu; et dağ gibi yığıldı, kımız ırmak gibi aktı. Ama otağların arasında dolaşan yaşlı bir ozana saz verdiklerinde ozan sustu; ne Kıyaz'ı övdü, ne toyu. — Benim bildiğim türküler, — dedi, — başka erlerin türküleridir; onları burada söylersem başım gider, söylemezsem sözüm ölür. Sazı bıraktı, kalabalığa karıştı, gitti.

Gece yarısı — davullar susup meşaleler yarıya indiğinde — hocalar toplandı, kıble soruldu, ve Ayçürök'ün nikâhı Kıyaz'a kıyıldı. Ayçürök çırpındı; kuğu donunu arandı, don verilmedi; kanat arandı, kanat bağlanmıştı. Kopamayacağı bir tuzağa düşmüştü; başını öne eğdi, ellerini karnına koydu. İçindeki emanet kımıldadı yine — sanki "buradayım" der gibi. Ayçürök gözlerini kapadı ve içinden ant içti: sen doğ, dedi; sen bir doğ. Adın Seytek olacak; gerisini sen tamamlayacaksın.

Toyun ertesi günü er meydanında mızraklaşma sırası büyüklere geldi. Meydana ilkin Kücürmön çıktı — Kançoro'nun gözdesi, Kara-Üñkür'de Külçoro'nun kürek kemiğini oyan zalim pehlivan. Devasa gövdesiyle atını meydanda döndürdü, böğüre böğüre er diledi; üç kez diledi, üç kez ses çıkmadı. Cediger'in yiğidi bile onun karşısına çıkmaya ürperiyordu.

Derken meydanın kıyısında bir kıpırtı oldu. Boz bir genç atın üstünde, omuzları yeni serpilmiş bir delikanlı ilerledi. Kalabalık fısıldaştı: kimin nesi bu, hangi obanın oğlu? Er Kutu'nun gizli gizli büyüttüğü oğluydu bu; adı Karadöö. Kutu onu gözlerden ırak, dağın ardında büyütmüş, ok atmayı, mızrak salmayı, atın yelesinde uyumayı öğretmişti; çünkü bir gece düşünde ak sakallı bir pir görmüş, pir ona şöyle demişti: oğlunu sakla, atını besle; kara günde bir mızraklık işi var. Bindiği boz atı — derler ki — Hızır'ın kendisi bulup Kutu'nun yılkısına katmıştı; yürüyüşünde tulpar soyunun kıvılcımı vardı. Kücürmön çocuğu görünce kahkahayı saldı: — Cediger'de er mi tükendi, — dedi, — süt kokulu bala mı saldınız karşıma? Geç karşıma bala; ananın sütünü burnundan getireyim de mızrak neymiş gör. Kutu, oğlunun üzengisini tutarken kulağına eğildi:

— Oğul, — dedi, — o devin zırhı kalın, gövdesi kale gibidir; oraya buraya vurma, mızrağı boşa yorma. Göğsünün kalkanla zırhın kavuştuğu yerini gözle — can evi orasıdır. Bir kez vur, ama yüreğinin tamamıyla vur. Falına baktım: falın ak çıktı. Korkma.

Karadöö cevap vermedi; genç yüzünde ne öfke vardı ne korku — yalnız babasının sözü vardı, bir de falın aklığı. İki atlı meydanın iki başından koptu. Yer gümbürledi; Kücürmön'ün mızrağı bir çınar sırığıydı, Karadöö'nünkü yanında kamış gibi kalıyordu. Kavuştular — Karadöö son anda eğildi, dev mızrak omzunu sıyırıp boşa gitti; kendi mızrağını ise babasının dediği yere, can evine sapladı. Kücürmön havada bir kez döndü ve dağ yıkılır gibi yere indi. Meydan bir an sustu; sonra Cediger'inden Kırgız tutsağına dek herkesin ağzından bir uğultu koptu. Karadöö ödülünü aldı; başı dik, meydandan çıktı.

Tutsak Kırgızlar birbirlerine baktılar; kimse bir şey demedi ama herkes aynı şeyi düşündü. Külçoro'yu sakatlayan el, bir çocuğun mızrağıyla devrilmişti. Demek dönerdi devran; demek küllerin altında kıvılcım yaşardı. O gece Ceti-Özön'ün üstünde yıldızlar bir başka yandı. Ayçürök otağın keçe deliğinden o yıldızlara baktı; karnındaki emanet döndü, tekmeledi, sanki acele ediyordu. Kayıpçı'nın dağında ise Kara-Üńkür'ün karanlığı bir uyuyanı saklıyor, Karagul'un yılkısında bir kul, tezek küfesinin altında dişini sıkıyordu. Üçü de bekliyordu: ana, kayıp ve kul — üçü de aynı adı bekliyordu. Rüzgâr Ceti-Özön'den Talas'a doğru esti; sanki o adı şimdiden taşıyordu: Seytek.

33. BÖLÜM

Kürpüldök Fırtınası ve Büyük Kayboluş

— ❖ —

Kara haber Talas'a bir kuş kanadında değil, bir mollanın yorgun atının terkisinde geldi. Molla Küdür, sekiz gün yol tepmiş, yüzü toz, sakalı kırağı, koynunda katlanmış bir kâğıtla ordonun eşiğine yığıldı. Kâğıt Kalmak yazısıyla yazılmıştı; kim eline alsa bir şey çıkaramadı, ta ki Bakay o eski gözlerini satırlara indirene dek. İhtiyar okudukça alnındaki çizgiler derinleşti, okudukça dizinin dibindeki keçeyi avuçladı.

— Agerkeç yazmış, dedi sonunda. Kökçö'nün vakur karısı, düşman içinden dost eli uzatmış. Hain Kerimbay boş durmamış; genç han Ümütöy'ü de yanına katıp Capan'ın kırk bin askerini, dağ deviren Kızıluyuk devini ayaklandırmış. Mançu'dan yüz bin er kalkmış; başlarında Neskara oğlu tek gözlü Madıkan, altında tek boynuzlu Gök boğa. On güne kalmaz, sel olup Talas'a inerler.

Ordoda bir sessizlik oldu ki keçenin lifleri işitilirdi. Semetey ayağa kalktı; babasından kalma o geniş omuzlar, o keskin bakış, otağın loşluğunda bir kaya gibi dikildi.

— Ordu toplayana dek düşman Ala-Too'yu aşar, dedi. Dört kişi gideriz. Ben, Bakay atam, Külçoro, Kançoro. Er dediğin kalabalıkla değil, yüreğiyle varır.

Kançoro'nun gözünde bir an bir gölge oynadı, kimse görmedi. Külçoro çoktan atının yanındaydı. Bakay sakalını sıvazladı, bir şey demedi; demediği söz, sonradan çok anılacaktı.

Dördü, dört tulparın sırtında, sekiz gün sekiz gece yol teptiler. Gündüz bozkırın sarısını, gece yıldızın mavisini yediler; kımız tükendi, kurut tükendi, yürek tükenmedi. Geçitlerde kar diz boyuydu; atlar buz tutmuş derelerden burunlarından buğu savura savura geçti. Bakay yol boyu eski günleri anlattı: Çon Kazat'ı, Beecin önlerini, Almambet'in son gecesini. Külçoro her sözü kımız gibi içti; Kançoro'nun ise gözü hep ufuktaydı, sanki oradan kendine bir pay arıyordu. Sekizinci günün akşamı Büyük İngen dağının eteğine, suları taşa vura vura köpüren Kürpüldök'e vardılar. Orada, bir kuytuda, yamalı bir boz üy tüterdi. Çıkageldiler; kapıda Camgırçı soyundan Ceenbay durdu — bir zamanların varlıklı beyi, şimdi yoksul düşmüş, gözü çukura kaçmış bir adam.

— Konuk kutludur, dedi Ceenbay, girin. Ama size vereceğim aş azdır, vereceğim haber acıdır.

Ocağın başında, kısık bir sesle anlattı: Capan'ın kırk bini vadiyi doldurmuş; Mançu'nun yüz bini tepeleri karartmış; Kızıluyuk dev bir vuruşta çınar deviriyor, Madıkan'ın Gök boğası böğürdü mü taş yarılıyormuş. Kançoro dinledikçe dudağını ısırdı.

— Er kılığından çıkalım, dedi, çoban donuna girip içlerine sızalım. Sayıları bu, gücü bu; kurnazlık gerek.

Semetey başını kaldırdı; sesi alçaktı ama otağın direğini titretir gibiydi.

— Manas'ın oğlu hırsız gibi sürünmez. Casusluk korkağın sanatıdır. Biz tuğumuzu dikeriz; düşman bizi arasın.

Ve tan yeri henüz kül rengindeyken, Manas'tan kalan altın hilalli kızıl tuğ Kürpüldök'ün sırtına dikildi. Bakay tuğun gönderini öz elleriyle toprağa oturttu; oturturken dudaklarından eski bir dua döküldü — Manas'ın adı, Kıdır'ın adı, kırk çiltenin adı o duada yan yanaydı. Rüzgâr tuğu bir kez yokladı, sonra tanıdı; tanıdı ve açtı. Al kumaş, doğan günün ilk ışığında bir yara gibi, bir yemin gibi dalgalandı. Semetey tuğun dibinde diz çöktü: — Atam, dedi, gölgen üstümüzde olsun; senin diktiğin yerden biz düşmeyelim.

Aşağıda, vadide, düşman ordugâhı uyanıyordu. İlk gören bir Capan gözcüsüydü; eli ayağına dolaştı, dili damağına yapıştı. Sonra çadırdan çadıra bir uğultu yürüdü: Manas'ın tuğu! Ölen dirildi mi, giden döndü mü? Kimi kaçmak istedi, kimi ganimeti şimdiden bölüşmeye kalktı; Capan beyi Mançu beyine, Mançu beyi Kazak'ına düştü, kılıçlar dost kanına değdi. Kerimbay ise — o iki yüzlü, o kaypak — gece karanlığında iki ayrı çadıra iki ayrı mektup gönderdi; birinde "kırgızı size kırdıracağım" diye and içti, ötekinde "ben sizden yanayım, suçum yok" diye yalvardı. Yılan iki başlı olur da iki dilli olmaz sanırdı bilmeyen.

Ceenbay da o günlerde kendi küçük oyununa başladı. Gündüz Semetey'in ocağında oturup düşmanın sayısını döküyor, gece Kerimbay'ın çadırına varıp bahadırların halini fısıldıyordu; iki sofradan yiyor, iki avuçtan yem alıyordu. Yoksulluk kimini arıtır, kimini eğri büker; Ceenbay'ı bükmüştü. Bakay onun gözlerindeki kaçamağı ilk günden sezmişti, ama sustu; bozkırda çakalı da bilerek beslersin ki kurdun yolunu haber versin.

Savaş, üçüncü gün, güneş bir mızrak boyu yükselmişken koptu. Öncü olarak Capan'ın deve binicisi Cankoybos geldi; devesi uludu, kendi böğürdü. Kançoro atını sürdü, baltasını bir döndürdü, iki döndürdü, üçüncüde Cankoybos'un tuğulgasını kavun gibi yardı. Ama ardından yer sarsıldı: sekiz kat demir zırhıyla Kızıluyuk dev, bir yürüyüşte dere atlayarak meydana indi. Kançoro korkmadı, hakkını yemeyelim; mızrağını sekiz katın beşine dek geçirdi, altıncıda demir direndi, dev bir silkindi, Kançoro atından boz toprağa düştü.

O zaman Semetey, Sırnayza'yı böğrüne kısıp Surkoyon'u ileri saldı. At kuş oldu, mızrak yıldırım; Sırnayza sekiz katın sekizini de geçip devin boğazına girdi. Dağ gibi gövde önce dizüstü çöktü, sonra yan yattı; düştüğü yerde Kürpüldök'ün suyu bir an yatağından taştı.

Meydana bu kez Madıkan geldi — Neskara'nın tek gözlü oğlu, altında tek boynuzlu Gök boğa. Boğa toynağını vurdukça çukur açılıyor, Madıkan güldükçe tepelerden taş yuvarlanıyordu. Karşısına önce Külçoro dikildi; ikisi, iki dağ silsilesi gibi, birbirine söz yağdırdı. Madıkan Tıyan-Şan'ı övdü, atalarının gücünü saydı; Külçoro Ala-Too'yu övdü, Almambet'in adını andı.

— Senin dağın taş yığını, dedi Madıkan, benim boğam onu boynuzuyla deşer!

— Senin boğan et yığını, dedi Külçoro, benim mızrağım ona ahır olur!

Gece bastırdı, davullar vuruldu, ordular ayrıldı. O gece Capan askeri, tuğun ve devin ölüsünün korkusuyla, karanlığa karışıp kaçtı. Ertesi gün Madıkan meydana yalnız çıktı ve o gün kara gündü: önce Semetey'i karşıladı, mızrakları çarpıştı, Semetey'in bilek siniri yaralandı ve bahadır eyerden kaydı; sonra Kançoro'yu tek hamlede devirdi; en son yaşlı

Bakay'ı, o koca çınarı, boz toprağa indirdi. Üçü de sağdı, üçü de yaralıydı, üçünün de yüreği kanıyordu.

Kaldı Külçoro. Attan indiler, kuşak tutuştular; iki gün bir gece boğuştular. İki gün bir gece toprak inledi, iki gün bir gece Kürpüldök köpüğünü yuttu. Madıkan onu bir kaldırıp çaldı, toprak çukurlaştı; Külçoro onu bir kaldırıp çaldı, taşlar ufalandı. Sırtları terden göl, avuçları kandan kına oldu. İkinci gecenin sonunda Külçoro'nun dizleri titredi; umut, kandilin son yağı gibi tükeniyordu. Tepeden seyreden Bakay'ın dudakları kıpırdıyordu; dua mıydı, ağıt mıydı, kimse ayırt edemedi. İşte o anda gökle yer arasındaki perde aralandı: dört atlı göründü — Akkula'nın üstünde Manas, ardında Almambet, Çubak, Sırgak; ruhları tulparlarıyla gelmişti, zırhları ay ışığından, yüzleri eski günlerden. Almambet oğluna eğildi:

— Külçoro, kulunum, sağ elimin gücünü verdim, sol elimin gücünü verdim. Sık dişini; atanın kanı sende uyumaz.

Külçoro'nun avuçları birden kor kesildi, beli demir bağlandı. Bir sıktı — Madıkan'ın kaburgası çatırdadı; bir savurdu — tek gözlü dev sendeledi. Madıkan, ömründe ilk kez, geri adım attı.

— Dur, dedi soluyarak, aş vakti geldi. Er olan, aç düşmanı vurmaz. Karnımı doyurayım, dönerim.

Kançoro haykırdı: "Bırakma, şimdi vur!" Ama Bakay elini kaldırdı.

— Töre töredir, dedi. Düşmana verilen söz, Tanrı'ya verilen sözdür. Gitsin, doysun, dönsün; hesap kaçmaz, kader şaşmaz.

Ve Madıkan, sofrasına gitti; büyük hesaplaşma, tan yerine emanet kaldı.

✦ ✦ ✦

Madıkan'ın sofrası sofra değil, kıyamet provasıydı. On bir ayı çevrildi ateşte, yüzlerce koyun, onlarca yılkı yutuldu; dev, ırmağa eğilip içti, içti, Kürpüldök'ün bir kolu kurudu. Üç gün yedi, üç gün içti, üç gün gerindi. Külçoro ise o üç günü ve öncesindeki dört günü aç geçirdi; yedi gündür boğazından bir lokma geçmemişti, ama gözünden bir an uyku da geçmemişti. Bakay ona kımız uzattı; içmedi.

— Atam Almambet aç öldü Beecin yolunda, dedi. Ben tok dövüşüp onun ruhunu utandırmam.

Madıkan döndü; karnı davul, gözü kan. İlk mızrağı öyle bir vurdu ki Külçoro'nun kalkanı ikiye ayrıldı, bahadır üç adım geriledi, dizi toprağı öptü — ama düşmedi. Düşmedi ve doğruldu. Doğruldu ve karşılık verdi: mızrağı devin kalça ekleminden girdi, göğsünden çıktı. Gök boğa böğürerek şaha kalktı; Külçoro baltasını iki elle savurup o tek boynuzlu kafayı ortadan yardı. Sonra, yedi günlük açlığına inat, Madıkan'ın o koca gövdesini mızrağının ucunda havaya kaldırdı; ordular gördü, ordular dize geldi. Deviren yükün altında Surkoyon'un beli çökecekti; derler ki o an Ala-Too'nun ruhu attan yana eğildi, Akkula'nın gölgesi koşum oldu, bir ak maral gelip sağrısına omuz verdi.

Zafer sabahı Semetey, esirlerin önünde durdu. On binlerce baş öne eğikti; Capan'ın kalanı, Mançu'nun kırılmamışı, Kazak'ın şaşkını — hepsi tek bir kılıcın gölgesinde soluk alıp veriyordu. Kılıçlar bekliyordu; buyruk başka çıktı.

— Silahlarını verin, azıklarını verin, salın gitsinler. Aç gideni açlık vurur, silahsız gideni yol vurur; ben vurmam. Kırgız'ın öcü erle olur, sürüyle olmaz.

Kazaklar Almatı'ya, Sarı-Arka'nın geniş otlaklarına yerleştirildi; başlarına da genç Ümütöy han yapıldı — Semetey öz eliyle omzuna çapan giydirdi. Bir tek Kerimbay için ne kılıç kalktı ne söz söylendi; söze gerek kalmadı. Suçunun ağırlığı, yüz ordunun ağırlığından beterdi; bir gece göztaşını küçalayla ezdi, ayranına kattı, içti. Sabah onu boz üyünde, yüzü duvara dönük buldular. Hain toprağı bile zor kabul etti, derler.

Talas'a dönüş sevinçliydi; ama bozkırda sevinç, konuk gibidir — üç günden fazla kalmaz. Bir akşam ordonun kapısına er kılığında bir atlı geldi; tuğulgasını çıkarınca omuzlarına kadın saçı döküldü. Kardıgaç'tı bu — Manas'ın öz kız kardeşi. Yüzü sararmış, dudağı çatlamıştı.

— Semetey, kulunum, dedi, Betpak çölünde Tek Göz derler bir Türkmen hükümdarı türedi; adı Madıköl, gözü tek, dişi insan etine alışkın. Bana göz dikti; "gelin olmaya gelmezse, elini kanına bularım" diye haber saldı. Ağabeyim sağ olsa bu söz söylenir miydi?

Semetey kimseyi almadı yanına; ne Külçoro'yu ne Kançoro'yu. — Halanın namusu yeğenin öz yüküdür, dedi, yük bölünmez. Yalnız bindi, yalnız gitti. Betpak'ın taş kesilmiş düzünde Tek Göz onu karşıladı; kahkahası çölde yankılandı, o tek göz kızıl kızıl döndü. Uzun sürmedi: Semetey, Sırnayza'yı devin kuşağına geçirip o koca gövdeyi eyerinden söktü, havada bir döndürdü, iki döndürdü, üçüncüde kara bir kayaya çaldı. Kaya yarıldı, dev bir daha kımıldamadı.

Devin otağından bir kadın çıktı; karnı burnunda, gözü yaşlıydı. Semetey kılıcının kabzasına davranmıştı ki yetişen Kardıgaç kolunu tuttu.

— Kıyma, dedi. Karnındakinin suçu yok. Kadına kılıç kalkan elden, ere hayır gelmez.

Semetey kılıcı kınına koydu, kadını sağ bıraktı. Vakti gelince o kadın bir oğul doğurdu; adını Sart koydular. Bilenler bilir: o çocuğun soyundan, yıllar sonra, Kırgız'a büyük bir fitne türeyecekti. Ama o gün kimse yarını okuyamadı; okusa da Semetey elini geri almazdı — merhamet, onun soyunun hem tacı hem yarasıydı.

Sonra sıra, düğümlerin en eskisine geldi. Beecin'den, Konurbay'dan haraç haberi düştü: altın yüklü kervan, Amur kıyısında teslim edilecekti. Bakay yambıları eline aldı, dişine vurdu, kaşlarını çattı.

— Bunlar altın değil, altın suyuna batırılmış bakır. Konurbay haraç değil, tuzak yolluyor.

Öyleydi. Amur kıyısındaki buluşmada pusudaki Kalmak okçuları erken davranınca oyun ters tepti; Konurbay, Algara'sını buzlu suya sürüp kaçmaya yeltendi. Irmak köpürdü, buz kırıldı, at yüzdü. İşte o anda Külçoro, babası Almambet'ten kalan kıl kementi başının üstünde üç kez çevirdi; kement, kırk yıllık bir alacak gibi, Konurbay'ın boynuna oturdu. Sudan çekti, kıyıya serdi. Konurbay doğruldu, ıslak sakalından buz sarkıyordu; gözünde ne korku vardı ne pişmanlık, yalnız eski, soğuk bir kin.

— Vur, dedi, Almambet dönmesinin oğlu. Ben Manas'ı vurdum, Almambet'i vurdum, Çubak'ı vurdum. Kanım size ziyafet olsun.

Semetey atının üstünden baktı; sesi ırmağın uğultusunu bastırdı.

— Külçoro! Atanın öcü senin hakkın. Al.

Külçoro kılıcı kaldırdı; kaldırırken gözünün önünden babasının yüzü geçti — hiç görmediği, yalnız Bakay'ın sözünden, Kanıkey'in ağıdından tanıdığı o yüz. Kılıç bir kez indi. Kırk yıllık hesap, Amur'un buzlu suyuna kızıl bir çizgiyle yazıldı, sonra akıp gitti. Ne bir nağra atıldı ne bir sevinç çığlığı; böyle bir öcün sevinci olmaz, yalnız ağırlığı olur ve o ağırlık o gün üç bahadırın omzundan da aynı anda kalktı. Başsız kalan Kalmuklar Kañgay'ın derinliklerine dağıldılar; Beecin'in kapısında Konurbay'ı bekleyen taht, boş kaldı.

✦ ✦ ✦

Ama Konurbay, ölümünden önce son zehrini akıtmıştı. Bahadırlar Amur boyundayken, onun gizlice yolladığı Uusañgen, kalabalık bir çeriyle Sır Korgon'u basmış, ambarları boşaltmış, yılkıları önüne katmış, ordonun keçesini çiğnemişti. Talas'ta er kalmamıştı — bir kişi hariç: Bakay'ın biricik oğlu, on dokuz yaşındaki Baytaylak.

Baytaylak, babasının adına yakışanı yaptı. Ardına yetmiş yiğit toplayıp ganimet kervanının peşine düştü; gece bastı, kervanı geri aldı, yılkıları döndürdü. Ama dönüş yolunda Uusañgen'in asıl gücü onu bir dar boğazda kuşattı. Üç gün dövüştü Baytaylak; üç gün ok attı, üç gün kılıç salladı. Dördüncü gün, kalkanı parçalanmış, atı düşmüş, dizinin bağı çözülmüşken Uusañgen'in kılıcı indi ve o genç baş, gövdesinden ayrıldı.

Haber Talas'a değdiğinde Bakay bir söz söylemedi; otağına girdi, kapıyı örttü. Üç gün üç gece içeriden yalnız bir ağıt duyuldu, o ağıda dağ dayanmadı derler; Ala-Too'nun karları vaktinden önce çözüldü, Kürpüldök bulandı, kuşlar o yıl o vadiye konmadı. "Kulunum, tek kulunum" diyordu ihtiyar, "ben yüz yıl yaşadım da doymadım; sen on dokuzunda nasıl doydun? Ak süt emdiğin ananı kim avutacak, eğerlediğin tayı kim binecek? Manas'ı gömdüm dayandım, Semetey'i buldum sevindim; senin yerini bana kim bulacak, Baytaylak? Dağın karlısı erir, gölün tuzlusu durulur; oğul acısı ne erir ne durulur." Dördüncü gün kapı açıldı; eşikten çıkan Bakay'ın saçı girdiğinden bir kat daha aktı, beli bir karış daha eğikti. Ama gözü kuruydu artık; yasını içine gömmüş, üstüne taş yığmıştı.

Yas henüz kırkını doldurmamıştı ki düşman oku yeniden vızladı. Uusañgen kaçmış, yanına Kalmak'ın okçular pîri Kococaş'ı almıştı — o Kococaş ki attığı ok kırk kat keçeyi deler, uçan kuşun gözünden girer çıkardı. Bir sabah, Semetey ordonun önünde atlanırken, tepelerin ardından o ölüm ıslığı geldi. Ok, Semetey'in tam göğsüne yollanmıştı; ama derler ki kutlu çocuk Baabedin'in eli araya girdi, görünmez bir avuç oku yolundan saptırdı. Ok, Taybuurul'un ön ayağına saplandı; kemik çatladı, o cins tulpar bir böğürdü ki Talas titredi.

Kimse pusunun yerini kestiremedi. O zaman Ayçürök — Akun kanın kızı, kuğu soylu gelin — ak çadırına girdi, kuğu donunu kuşandı ve göğe ağdı. Üç kez döndü Talas'ın üstünde; üçüncüde kanadını bir kayalığa doğru eğdi: pusu oradaydı. Külçoro atına atladı; Kococaş üç ok attı, üçünü de Külçoro havada mızrağıyla kırdı, dördüncüsüne fırsat vermedi — kendi yayından çıkan üç ok, okçunun boğazına, göğsüne, alnına oturdu. Ardından Uusañgen'i kaçarken yakaladı; Baytaylak'ın adını haykırarak mızrağını hainin sırtından geçirdi. Öç tamamdı; ama öç, ölüyü geri getirmez, yalnız yarayı dağlar.

Bakay, oğlunun yasını yaralılara merhem yaparak taşıdı. Kimin kolu kırıksa sardı, kimin yüreği kırıksa onardı; en son Taybuurul'un ayağına eğildi, kırığı yerine oturttu, üstünü eritilmiş altınla sıvayıp sarğıladı. — At, erin kanadıdır, dedi; kanadı kırık ere gök dar gelir.

O günlerde bir haber daha geldi: Cubatay adında bir Kalmak balbanı, ağabeyleri Uuşan ile Uusañgen'in öcü için sınırı aşmış, önüne çıkanı çınardan yontulma koca bir tokmakla eziyordu. Karşısına ilk çıkan, yüz otuz yaşındaki Camgırçı oldu. İhtiyara "otur, yaşını yaşadın" dediler; dinlemedi.

— Döşekte ölmek kul işidir, dedi, er olan yolda ölür. Hem benim bu dünyayla bir hesabım daha var.

Hesap, öz oğluydu: Şaymambet, düşmana yol gösteren, atasının adını çiğneyen hain. Camgırçı, Cubatay'ın ordugâhına vardığında önce oğlunu buldu; kaçmasına izin vermedi, yakasından tuttu, gözünün içine baktı — sonra o hain boğazı öz elleriyle sıktı. "Seni ben getirdim dünyaya," dedi, "ben götürüyorum; Tanrı ikimizi de bildiği gibi yargılasın." Ardından çınar silahını omuzlayıp Cubatay'ın karşısına dikildi. İki ihtiyar güç, iki devir çarpıştı; ama Cubatay'ın çınarı önce indi. Camgırçı, atıyla birlikte, bir yıldırım vurmuş ulu ağaç gibi devrildi; boz toprak onu atıyla, silahıyla, yüz otuz yıllık adıyla birlikte kucakladı.

Öcü Külçoro üstlendi. Eski töre gereği sırayla vuruştular: önce ok — Cubatay'ın oklarını Külçoro parmaklarının arasında yakaladı, kendi okları Kalmak'ın kalkanında söndü; sonra yay — ikisi de yayı beline dayayıp kırdı; sonra kılıç, sonra mızrak — kalkanlar kıvılcım saça saça parçalandı. En sonunda Külçoro, ağzı olmayan, yalım gibi kör ve ağır koca baltayı kaptı; bir savurdu, iki savurdu, üçüncüde Cubatay'ın günü doldu. Külçoro o akşam, Semetey'e danışmadan, Kalmak beylerine bir mektup yazdırdı: "Ala-Too'nun bu yüzüne bir daha at sürmeyin; sürerseniz kanınız kendinizden bilinsin." O mektubun mührü yarım asır bozulmadı; elli yıl, Kalmak'tan tek atlı o geçitleri aşmadı.

Ne yazık ki kanın en acısı, yaban elden değil, akrabadan geldi. Kökçö'nün oğlu Ümütöy — Semetey'in han çapanı giydirdiği o genç — bir gün babasının eski ölümünü hatırladı; kötü akıllılar kulağına "kan bedeli iste" diye fısıldadı. Anası Agerkeç yalvardı: "Semetey sana ekmek verdi, taht verdi; kan davası körün değneğidir, tutma." Bilge Altınkan yalvardı: "Kırgız'la Kazak bir kazanın iki kulpudur; kulpu koparma." Ümütöy ikisini de dinlemedi; beş bin atlıyla Keñ-Kol'a indi.

Semetey barış istedi; armağan yolladı, tatlı dil yolladı. Bakay'ı aracı koydu; ihtiyar, Keñ-Kol'un ortasında genç hanın dizginine yapıştı: — Oğul, dedi, baban Kökçö'yle Manas bir kazandan aş yedi; kanı kanla yıkayan, kendi elini yıkayamaz. Dön, sana at verelim, altın

verelim, gönül verelim. Ümütöy armağanı çiğnedi, elçiyi kovdu, ihtiyarın sakalına söz düşürdü. O zaman töre konuştu: sıralı mızrak dövüşü. İlk vuruş hakkı konuğundu; Ümütöy'ün mızrağı Külçoro'nun kalkanında kırıldı. Sıra Külçoro'ya geldi; genç bahadır bir an durdu, "dön, kardeş" der gibi baktı — Ümütöy dönmedi. Mızrak doğru gitti; Ümütöy, atının yelesine kapanıp bir daha kalkmadı. Beş bin Kazak başını eğdi; kimse kılıç çekmedi, çünkü töre yerini bulmuştu ve törenin bulunduğu yerde öç söz söyleyemezdi.

Kanıkey, o vakur ana, Kazak ölülerinin başında gözyaşı döktü; kendi eliyle kefen biçti, kendi diliyle dua etti. Kazak eli, at ve altınla, kumaş ve kımızla, dostluk antlarıyla uğurlandı. Gel gör ki uğurlama günü Kançoro, Semetey'in kulağına eğildi:

— Hanım, dedi, Agerkeç ana oğlunu yitirdi; teselli payı ağır olmalı ki gönlü onmalı. Taybuurul'u ver; hem ayağı sakat, sana artık tam yaramaz, hem böyle bir tulpar armağanı Kazak'ın yüreğindeki közü söndürür.

Semetey düşündü; merhameti yine ağır bastı, Taybuurul'u Agerkeç'e verdi. Tulpar, yuları yabancı ele geçince başını üç kez Talas'a çevirdi, üç kez kişnedi; o kişnemeyi duyan yaşlı kadınlar başörtülerini yüzlerine çekti. Bakay o gün uzaktaydı; orada olsaydı belki tutardı elini. Çünkü sonradan diller hep aynı sözü söyledi: Taybuurul'un gidişi, Semetey'in ecelinin yetişidir.

✦ ✦ ✦

Kara niyet, karanlıkta filizlenir. Gözden düşen Çaçıkey — Semetey'in bir vakit alıp sonra yüz çevirdiği kadın — ile hanlığa göz diken Kançoro, geceleri aynı zehri içiyorlardı: kin. İkisi el altından birleşip Toltoy'un oğlu Han Kıyaz'a mektup üstüne mektup yolladılar. Mektuplar ağır antlarla mühürlüydü; Kançoro "Semetey'i sana silahsız teslim ederim, Talas'ın tahtı bana, öcün sana" diye yazdı; Kıyaz "ayın on beşinde ordumla oradayım, sözümden dönersem kanım yerde kalsın" diye yazdı. Ant, kutlu ağızda tutulur; hain ağızda ise yalnız bir kilittir, kapıyı içeriden açar.

Kançoro, keşfe çıkıyorum diye ordodan ayrıldı; kuytu bir vadide Kıyaz'la diz dize oturdu, kımız yerine ihanet içtiler. Döndüğünde yüzü her zamankinden aydınlıktı; ihanetin ilk alâmeti, yersiz güler yüzdür.

O günlerde Kanıkey bir düş gördü. Gördü ki Talas'ın suyu tersine akıyor; gördü ki Manas'ın kümbetinin kapısı ardına dek açık, içinden kara bir duman tütüyor; gördü ki

Akkelte sahipsiz, Sırnayza kırık, Surkoyon eyersiz. Gördü ki bir ak şahin, kanadı kırılmış, kara bir kayanın kovuğuna düşüyor; kırk güvercin üstüne kanat geriyor. Ter içinde uyandı; Buhara'dan bebek kaçırdığı gecelerin soğuğu iliklerine yeniden doldu. Sabah oğlunun eşiğine vardı:

— Kulunum, bugün ordodan çıkma. Düşüm karaydı; ananın düşü, Tanrı'nın mektubudur.

Ayçürök de geldi; o kuğu bakışlı gözler yaş içindeydi.

— Hanım, dedi, dün gece kanadım kırıldı düşümde. Gitme. Kümbete gitme, ava gitme, hiçbir yere gitme.

Ama Kançoro ordaydı ve dili baldan tatlıydı.

— Hanım, dedi, atanın kümbetini ne zamandır ziyaret etmedin; adak adamıştın, kazan kaynatacaktın. Er dediğin ananın düşünden, karının yaşından mı korkar? Manas'ın oğlu korkar mı?

Erlik damarı, Semetey'in hem gücü hem gediğiydi. Anasının elini öptü, Ayçürök'ün yaşını başörtüsüyle sildi: — Ağlama, dedi, atamın kümbetine varıp adağımı ödeyeceğim, akşama dönerim. Bozkırda verilen nice söz vardır ki veren tutar da gün tutmaz. Atlandı; Kançoro'yla birkaç yakın adam da düştü peşine. Keñ-Kol'un yukarısında, atasının gizli kümbetinin önünde adak kazanı kuruldu. Kazan kaynarken Kançoro yerden yumruk iri bir fal taşı aldı, avucunda tarttı.

— Hanım, dedi gülerek, eski oyunu oynayalım: bu taşı tek elle kim başının üstüne kaldırırsa dilekleri kabul olur derler. Ama tam töresince: silahsız, zırhsız. Demir taşıyanın falı tutmazmış.

Semetey güldü; çocukluğunun oyunuydu bu. Akkelte'yi omzundan indirdi, Kançoro tuttu. Sırnayza'yı yere saplayacaktı, Kançoro "ben tutayım" dedi, tuttu. Zırhını çözdü, Kançoro katladı, kendi terkisine koydu. Surkoyon'un dizginini de "ürkmesin" diye bir adamına verdi ki o adam Kançoro'nundu. Sonra Semetey taşı kavradı, tek elde başının üstüne kaldırdı — kaldırdığı anda adak kazanı, kimse dokunmadan, tersine döndü; kaynar su toprağa aktı, ocak söndü. Bakay orada olsa okurdu bu işareti; Bakay uzaktaydı.

Semetey döndü ve Kançoro'nun yüzünü gördü; o yüzde artık ne süt emişlik vardı ne yoldaşlık. Kançoro, Akkelte'yi kendi omzuna asmış, Sırnayza'yı kendi böğrüne kısmıştı; içindeki zehri, yıllardır biriktirdiği zehri, bir anda kustu:

— Ey Semetey! Babam Çubak, senin baban Manas'ın gölgesinde kaldı; ben senin gölgende kaldım. Külçoro'ya gül dedin, bana diken; ona öz dedin, bana üvey. Al gölgeni de tahtını da! Kıyaz! Neredesin!

Vadinin ağzından, ayın on beşinin ordusu döküldü. Semetey silahsızdı, atsızdı, yalnızdı; yine de kaçmadı — Manas'ın oğlu kaçmazdı. Yalın yumrukla ilk atlıyı eyerinden aldı, ikincisinin mızrağını kırdı. Ama Kançoro'nun mızrağı sırtından girdi; Kıyaz'ın baltası omzuna indi. Bahadır dizüstü çöktü; çökerken yüzü Talas'a dönüktü, derler.

Ve sonra — bunu anlatan her manasçının sesi burada kısılır — Semetey'in bedeni kayboldu. Kıyaz başını almak için eğildiğinde toprakta ne kan buldu ne beden; bir ak duman yükseldi, bir at kişnemesi duyuldu, bir kanat sesi geçti. Kimi der kayberen aldı onu; kimi der kırk çilten, o görünmez kırk eren, kanatlarının altına saklayıp dağların ardındaki kara üñkürüne götürdü. Ölüsü görünmeyene ölü denmez; o günden sonra Semetey'e "öldü" diyen çıkmadı, "sır oldu" dediler.

Külçoro haberi aldığında tek başına yetişti; yetişti ama iş işten geçmişti. Yüz atlının ortasında dövüştü; atı düştü, kılıcı kırıldı, en son arkadan atılan bir kement onu toprağa çaldı. Kıyaz, öldürmedi — beterini yaptı: kürek sinirini kestirdi. Almambet'in oğlu, o iki elinde iki babanın kutu olan bahadır, kolu kanadı kırık, tutsak düştü. Talas'a inen orduya karşı ihtiyar Sarı Han direnmek istedi; onu da açık dövüşle değil, hileyle aldılar — üstü çalıyla örtülü çukur tuzağına düşürdüler, çukurun başında, Manas'tan kalma Akkelte'nin kurşunuyla vurdular. Kutlu silah, ilk kez, sahiplerinin kanına ortak edildi.

Sonra Talas'ın altın ordosu çiğnendi. Keçeler yırtıldı, kazanlar devrildi, yılkılar sürüldü; Kanıkey'in ak saçına yas karası düştü, Çıyırdı'nın kurduğu ocakların külü göğe savruldu. Ayçürök, karnında bir emanetle — kimsenin henüz bilmediği, kendisinin yüreğinde büyüttüğü bir sırla — Kıyaz'ın atının terkisinde, tutsaklar arasında Talas'tan çıkarıldı. Dönüp bir kez baktı Ala-Too'ya; kuğular güz gelince göçer ama dönmek üzere göçer.

Kara Kırgız'ın figanı o gece dağdan dağa yankılandı. Bakay, yıkık ordonun eşiğinde, göğe kaldırdı ellerini:

— Ey yaradan! Manas'ı aldın, dayandık; Baytaylak'ı aldın, dayandık; Semetey'i sır ettin, buna da dayanırız. Ama bu ocağı söndürme. Bir kıvılcım bırak; bir kıvılcım yeter — Kırgız'ın külünde ateş uyur, uyur da ölmez.

Kıvılcım, o saatte, düşman otağına doğru yol alan bir gelinin karnında atıyordu.

KİTAP III

SEYTEK

Soyun Bütünlenmesi

❖ ❖ ❖

34. BÖLÜM

Düşman Otağında Doğan Arslan

— ❖ —

Ceti-Özön'ün üstüne kış, yedi vadinin yedi boğazından birden indi; kar, Cediger yurtlarının keçe kubbelerine gece boyu sessiz sessiz yığıldı, sabah olunca boz üylerin bacalarından tüten dumanlar ak göğe ak sütun gibi dikildi. Kıyaz'ın ordosunda ateşler gürül gürül yanıyor, kazanlarda et kaynıyor, kımız tulumları elden ele geziyordu; ama o kalabalık otağın bir köşesinde, ipek perdelerin ardında, Akun Han'ın kızı Ayçürök tek başına oturuyor, avucunu karnına bastırmış, içindeki cana kulak veriyordu. Talas baskınının dumanı gözünden gitmemişti daha. Semetey kaybolalı, Kürpüldök'ün fırtınası her şeyi yutalı beri kaç ay geçmişti, saymıyordu; saydığı bir şey vardı yalnız: karnında taşıdığı emanet, Semetey'den kalan üç dört aylık tohum, gün gün büyüyor, gece gece kımıldıyordu.

Talas'tan buraya gelen yol, gözyaşıyla sulanmış bir yoldu. Baskın gecesi ordo yanmış, yılkı sürülmüş, keçeler parçalanmış; Ayçürök'ü ganimet malı gibi ata bindirip Ceti-Özön'e getirmişlerdi. Kadın yolda bir kez olsun ağlamamış, bir kez olsun yalvarmamıştı; yalnız

geceleri, konak yerlerinde, karnına elini koyup fısıldamıştı: sen sağ ol, gerisi bulunur. Kıyaz onu ganimet diye almıştı, Bagış oğlu Kıyaz; Cediger'in hanı, boynu kalın, gözü kanlı, sözü kaba adam. Almıştı almasına, ama el süreememişti. Ayçürök'ün sihri vardı; peri soyundan gelen kadının bileğinde görünmez bir kuvvet, bakışında insanı yerine mıhlayan bir soğukluk vardı. Han ne zaman perdeye yaklaşsa, kadının gözlerinde bir şey parlıyor, hanın dizlerinin bağı çözülüyor, geri dönüyordu. Geceleri ise Çürök, ak kuğu donunu giyer, tündükten süzülür, karlı göklerde dolaşırdı; kanatlarının altından Talas'a bakar, yıkılmış ordoyu, dağılmış yurdu görür, ağlaya ağlaya geri dönerdi. Kimse bilmezdi bunu; bir Karaçaç bilirdi, Karahan kızı Karaçaç, esaretin içinde bulduğu tek can dostu.

Aylar birbirini kovaladı. Karın eridiği, bozkırın kımıldadığı günlerde Ayçürök'ün beli ağırlaştı, yüzüne doğumun o uzak, dalgın ışığı vurdu. İşte o zaman Kıyaz'ın içine kurt düştü. Otağında bir başına oturur, kımızı deviril deviril içer, düşünürdü: bu kadın bana varmadı, koynuma girmedi; peki karnındaki kimin dölü? Semetey'in. Düşmanımın. Arslanın tohumundan arslan doğar; bugün kundakta olan, yarın kılıç kuşanır; kılıç kuşanan, babasının kanını sorar.

İhtiyar Kutu'yu çağırttı. Kutu, Cediger'in ak sakalı, kurnaz, dili tatlı adam; hanın önünde iki büklüm oldu, dinledi, sakalını sıvazladı, sonra şöyle dedi:

— Hanım, telâşın yersiz. Kadın kısmının yükü on iki ayda da gelir dünyaya; ay hesabına kim karışır? Sen çıkar de ki: bu çocuk benim öz oğlumdur, benim döşeğimde peydah olmuştur. Halkın önünde böyle ilan et, doksan baş hayvan kes, toy ver. Öz oğlun sayılan çocuk büyüyünce sana kılıç mı çeker? El senin dediğine inanır; el, hanın sözüne inanmak için yaratılmıştır.

Kıyaz bu sözü dışından beğendi, başını salladı, Kutu'ya hilat giydirdi. Ama içinden başka hesap kuruyordu; hanların içi ile dışı arasında dokuz kat dağ vardır. O gece adamlarını salıp obaların en kuytusundan yedi kocakarı toplattı; yedisi de cadı soylu, yedisinin de eli göbek kesmeye alışkın, yedisinin de gözü altın görünce büyüyen karılardı. Önlerine yambı döktü, altın döktü, kumaş döktü; sonra koynundan yedi ustura çıkardı, yedisi de ejder zehrine batırılmış, yedisi de "ses etmez" zehirle sırlanmış usturalar; kesilen yeri yakmaz, sızlatmaz, ölen çocuğu ağlatmadan öldürürdü.

— Doğan kız olursa kızımdır, dedi han; alnından öpün, kundağa sarın. Erkek olursa... göbeğini bu usturayla kesin. Gerisini zehir bilir. Ses çıkaran olursa, dilini ben keserim.

Yedi kocakarı yedi usturayı koyunlarına soktu, yedisi de yere kadar eğildi, yedisi de karanlığa karıştı.

Ama karanlığın da kulağı vardır. O gece hazine çadırının ardında, kuyunun başında su çeken Karaçaç, iki cadının fısıltısını işitti; usturadan, zehirden, handan söz ediyorlardı, kısık kısık gülüyorlardı. Karaçaç'ın elinden kova düştü, kuyunun dibinde şangırdadı; kız kovayı bıraktı, eteğini topladı, kar sularının çamurunda seke seke koştu, soluk soluğa Ayçürök'ün perdesine vardı.

— Çürök, dedi, can Çürök, doğuracağın gün ecelin günüdür. Han yedi cadıya yedi zehirli ustura verdi; oğlan doğarsa göbeği kesilirken gidecek. Ses etmez zehirmiş; çocuk ağlamadan sönecekmiş.

Ayçürök'ün yüzü değişmedi; peri kızları korkuyu yüze vurmazlar. Yalnız elini karnına koydu, içindeki cana bir söz verdi ki onu ancak kendi işitti. Sonra Karaçaç'ın elini tuttu:

— İyi ki sen varsın, dedi. Var git, rahat uyu. Cadının büyüsü cadıya işler.

Doğum sancısı bir kurşuni sabaha karşı geldi. Yedi kocakarı, haber salınmadan, kendiliklerinden peyda oldular kapıda; içeri girdiler, ocağın başına çöktüler, yedi çift göz Ayçürök'ün beline dikildi. Ayçürök doğum döşeğinde doğruldu, ter içindeki yüzünü onlara çevirdi ve bir kez, yalnız bir kez baktı. O bakışla birlikte otağın içinden bir yel geçti; yedi kocakarının yedi çift gözüne perde indi, dünyaları karardı, elleri boşlukta çırpındı. Ayçürök, Karaçaç'a işaret etti; kız, cadıların koyunlarından yedi usturayı bir bir çekip aldı, avlunun dibindeki dipsiz kuyuya taşıdı, yedisini birden bıraktı. Usturalar karanlığa döne döne düştüler; ses etmez zehir, sesini kuyunun dibinde aradı.

— Gözümüz, gözümüz! diye inleşen kocakarılara Ayçürök tatlı dille kımız sundu: — İçin, dedi, için de açılsın gözünüz. Kımızın içinde Kanıkey'den kalma zehir vardı; kaynana emaneti, kara gün azığı. Yedi kocakarı yedi kâseyi dikti, yedisi de olduğu yere yığıldı, yedisinin de soluğu ocağın başında kesildi. Karaçaç ile Ayçürök'ün sadık kadınları ocağın külünü eşelediler, çukuru derinleştirdiler, yedi cadıyı yan yana gömdüler, üstüne kül çektiler, ateşi yeniden yaktılar. Ateş, altındakileri sormadı; ateş, han sofrasının etini kaynatmaya devam etti.

Ve tan yıldızı doğarken, Çolpan'ın gümüş ışığı tündükten sızarken, çocuk dünyaya geldi. Erkekti. Sesi, ilk çığlığında bile bir tay kişnemesi gibi gür çıktı. Ebeler yıkayıp kundağa sardılar, Ayçürök'ün koynuna verdiler; kadın, çocuğun yüzüne baktı ve yüreği ikiye yarıldı: kaşı Semetey, gözü Semetey, alnının genişliği Semetey; sanki kaybolan er, küçülüp geri gelmişti.

Haber hana uçtu: oğlun oldu! Kıyaz otağa girdi, kalabalık yarıldı, han kundağa uzandı. Çocuğu kucağına aldı; aldı almasına, ama kundak elinde mezar taşı gibi ağırlaştı, kolları büküldü, alnından soğuk ter boşandı. Yüzüne baktı: Semetey bakıyordu ona kundağın içinden, düşmanı bakıyordu, ölmüş sandığı er bakıyordu. Hanın gözü döndü. Ocak taşlarının yanında duran pençeli kara taşı kaptı, kundağın üstüne kaldırdı:

— Düşman tohumu! Yılan yavrusu büyüyüp ejder olmadan...

Taş inemedi. Bir el, çelik kelepçe gibi hanın bileğine yapıştı. Ayçürök'tü; doğum döşeğinden nasıl kalktığını kimse görmemişti, beline Ak tinte hançerini nasıl kuşandığını kimse anlamamıştı. Hanın bileğini büktü, taş yere düştü, otağın tahtası çatladı.

— Bagış oğlu, dedi Ayçürök, sesi kısıktı ama otağdaki herkes işitti; o çocuğun kılına dokunursan, babam Akun Han'ın ordusunu başına yıkarım. Kalday'ın kalabalık askeri, Alabek'in demir giyimli erleri arkamdadır; kuğu donumu giyer, bir gecede yetmiş konak yol alır, yedisini birden kapına dikerim. Ceti-Özön'ü sana dar ederim; Cediger'in adını yeryüzünden silerim. Halkın önünde "öz oğlum" diye ilan ettiğin çocuğu halkın önünde ezersen, sana han diyen kalır mı?

Kıyaz köşeye sıkıştı; kalabalığın yüzlerce gözü üstündeydi, Kutu'nun akıl verdiği yalan kendi ayağına dolanmıştı. Bozardı, morardı, sonra kaba bir kahkaha attı:

— Yiğitliğini sınadım, kadın! Arslan mı doğurmuşsun, tavşan mı, göreyim dedim. Arslanmış! Benim oğlum arslan olmayıp ne olacak? Toy kurun! Doksan baş hayvan kesin! Cediger'in ulu-kiçigi toplansın, oğluma ad koyulsun!

Doksan baş hayvan kesildi, kazanlar kuruldu, toy dokuz gün sürdü. Dokuz gün boyunca Cediger'in obaları ordoya aktı; at yarışları koşuldu, balbanlar güreşe tutuştu, kımız sel gibi döküldü. Ama toyun içinde bir tuhaflık vardı; herkes yiyor, içiyor, gülüyor, gene de göz ucuyla hana bakıyordu; hanın gülüşü kılıç kını gibiydi, içinde ne sakladığını herkes az çok kestiriyordu. Ama ad koyma sırası gelince el ayak çekildi, diller tutuldu. Herkes biliyordu çocuğun kimin dölü olduğunu; herkes biliyordu hanın içindeki kini. Hayırlı ad koyanın başı, hayırsız ad koyanın da başı tehlikedeydi; ağzını açan olmadı. Aksakallar yere baktı, balbanlar kımız kâsesine baktı, kadınlar birbirine baktı.

Öğle vakti, güneş tam tepedeyken, kalabalığın içinden yırtık hırkalı bir divane sıyrıldı; nereden geldiğini gören olmadı, hangi attan indiğini bilen olmadı. Ak sakalı göğsüne dökülmüş, asası budaklı, ayağı çarıklıydı; ama yürüyüşünde bir şey vardı ki kalabalık kendiliğinden yarıldı. Divane, kundağın başına vardı, çocuğun alnını üç kez sıvazladı; üç

sıvazlayışta üç kez gülümsedi. Sonra sesini yükseltti; ses, ihtiyar göğsünden değil de gökten geliyor gibiydi:

— Bu çocuğun yedi atasını sayayım da dinleyin. Karahan'dan Cakıp kaldı; Cakıp'tan arslan Manas doğdu, Ala-Too'nun sahibi, Kırgız'ın penahı Manas. Manas'tan Semetey kaldı, Kanıkey'in emziği, Talas'ın umudu Semetey. Semetey'den de bu doğdu; ak kuğunun kanadı altında, düşman otağında doğdu. Adı Seytek olsun! Seyi sürsün, tegi bilinsin; adı Seytek olsun, arkası berkitilsin! Kırk çilten yoldaşı, Kıdır kollayanı olsun!

Halk "Seytek! Seytek!" diye gürlerken divaneyi bir daha gören olmadı; durduğu yerde bir öğle sıcağı titredi, bir yel esti, o kadar. Aksakallar sonradan and içerek anlattılar: o divane divane değildi; Kıdır'ın ta kendisiydi, ademoğluna öğle vaktinde görünen Hızır'dı. Kıyaz toyun başında oturmuş, dişlerini sıkmış gülümsüyordu; içinden geçenleri ise ocağa gömülü yedi cadıdan başka bilen yoktu.

✦ ✦ ✦

Yıllar, Ceti-Özön'ün suları gibi aktı; ne durdular ne döndüler. Ayçürök, Seytek'i çelik kapılı ak sarayda büyüttü; gözünden sakındı, sözünden sakındı, yedi kat yabancıdan sakındı. Boynuna tumar taktı, dualar okuttu; gece çocuk uyurken kendi uyumadı, başında nöbet tuttu; ana yüreği, on üç yıl, tek gece boşuna atmadı. Kıyaz ise büyüyen çocuğa baktıkça diş biledi; ama dişini gösteremedi. Çürök korkusu vardı içinde, Akun Han korkusu vardı, bir de o taşın elinde ağırlaştığı günün korkusu vardı; han, o günden beri çocuğa el kaldıramamıştı.

Çocuk büyüdü; ay geçti demediler, yıl geçti dediler. Beşikte kundağını yırtan, üçünde koç deviren, yedisinde ok atan bir oğlan oldu; sarayın çelik kapısı ona dar geldikçe Ayçürök'ün yüreği hem kabardı hem daraldı. Kabardı, çünkü oğlan büyüdükçe Semetey'e benziyordu; daraldı, çünkü benzedikçe hanın gözü kararıyordu. Seytek on üçüne bastı; bastığı yerde ot bitmez oldu. Cediger'in yiğitleriyle güreşe tutuşsa sırtlarını yere getiriyor, ok atsa geçtiği yeri deliyor, ata binse at onun dizinin dilinden anlıyordu. Delikanlının içinde bir şey vardı; adını bilmediği bir sızı, kaynağını bilmediği bir öfke. Kime çektiğini sorsa, "hanın oğlusun" diyorlardı; ama hanın gözündeki soğukluğu görüyor, anasının gözündeki gizli yası seziyor, hesap tutmuyordu.

Bir gün, ıssız bozkıra tek başına ava çıktı. Gök yüksekti, ot dizeboy, tarla kuşları başının üstünde çığrışıyordu. Uzakta, bir tepenin sırtında heybetli bir atlı belirdi; boyu poyu dağ gibi, atı fil gibi bir er. Seytek'in genç kanı kaynadı; yayını gerdi, atını sürdü:

— Dur, atlı! İlk avımsın; ya adını söyle ya canını ver!

Atlı durdu, döndü, delikanlıya uzun uzun baktı; baktıkça o koca yüzde bir şeyler eridi, o kaya gibi adamın gözleri sulandı.

— Vay Semetey'im, dedi, sesi dağ boğazında yankılanan sel sesi gibiydi; vay arslanım, kalıbından dökülmüş... Bala, indir yayını. Ben senin avın değilim; ben senin babanın yoldaşıyım. Kara döö derler bana; Semetey'in ekmeğini yedim, ardınca kılıç salladım.

— Benim babam Kıyaz Han'dır, dedi Seytek; ama sesi, kendi kulağına bile yalan geldi.

— Kıyaz mı? Kara döö atından indi, yere tükürdü. Kıyaz senin babanın katilidir, bala. Senin baban Semetey'dir; Manas oğlu Semetey, Talas'ın sahibi. Onu Kıyaz ile içimizden çıkan hain, Kançoro devirdi. Anan Ayçürök, seni karnında taşırken bu ellere ganimet düştü. Babanın öz çorosu, Almambet oğlu Külçoro, iki kürek kemiği oyulup kırk yılkıcının elinde köle; ulu Bakay, ak sakalıyla esarette inler; ulu anan Kanıkey cariye edildi; Akbala zorla alındı. Sen düşman otağında büyüyen arslan yavrususun; sütün ak, için ak, ama çevrendeki el kara.

Seytek atının üstünde taş kesildi. Bozkır döndü başında; on üç yılın bütün sızısı, bütün adsız öfkesi bir anda ad buldu, yer buldu, sahip buldu. Yayı elinden kaydı, indi, ihtiyar devin göğsüne kapandı; ağladı mı, and mı içti, ikisi birden mi oldu, bozkırdan başka bilen olmadı.

Kara döö, delikanlının omzunu tuttu:

— Ağlama; arslan yavrusu yaşını içine akıtır. Dinle şimdi. Külçoro'nun kürek kemikleri oyuk; ona çare bir kişi bilir: Küncüt taraflarında, kervanlar içinde Kızılsart derler bir usta var, ölüye can katar. Ben onu aramaya gidiyorum; altı ay sürer, yedi ay sürer, bulup getiririm. Sen anana var, gizlice söyle: dualar hazırlansın; Kıyaz'dan zülfikar kılıç, ok geçmez kaftan, bir de Tootoru at el oyunuyla koparılsın. Zorla değil, tatlı dille; han kısmının kilidi gururudur, gururu okşanan hanın hazinesi açılır. Külçoro'yu sana emanet ediyorum, bala; babanın sağ kanadıydı o, senin de kanadın olacak.

Dev, filine bindi, güneye, kervan yollarına doğru süzülüp gitti. Seytek geri döndüğünde ava çıkan çocuk değildi artık; saraya, damarlarında Manas'ın kanının uğultusunu duyan bir er döndü. Anasının perdesine girdi, diz çöktü, tek söz söyledi:

— Ana, ben kimim, biliyorum artık.

Ayçürök, oğlunun gözlerine baktı; on üç yıl beklediği günün geldiğini anladı. Ağlamadı; peri kızları sevinci de yüze vurmazlar. Oğlunun başını göğsüne bastı, saçlarından öptü, sonra Kara döö'nün tembihini dinledi ve o günden sonra hanın sofrasında dili bal, aklı kılıç oldu.

✦ ✦ ✦

O yıllarda, Ceti-Özön'ün öte yakasında, kırk yılkıcının konduğu kırlarda, bir zamanların şahin bakışlı çorosu Külçoro sürünüyordu. Kançoro'nun ihanet gecesinde tutsak düşmüş, iki kürek kemiği bıçakla oyulmuş, kanatları kırılmıştı; kolları kılıç kaldıramaz, omuzları yay geremez olmuştu. Bagış'ın kuma karıdan olma oğlu Karagul'un, yılkıcı başı zalim Karagul'un elindeydi; gündüz odun taşıtır, deri sepiletir, gece kımız sofralarında "Kalmuk gibi oyna" diye kamçıyla oynatırlardı. Almambet oğlu, Beecin yollarının kurdu, Talas'ın yıldırımı; şimdi diz çöküp itlerle bir yalaktan yediği geceler oluyordu. Geceleri yıldızlara bakar, Talas'ı düşünürdü; Kanıkey ananın hamur kokan ellerini, Bakay'ın ocak başı sözlerini, Semetey'le yan yana sürdükleri atların nal seslerini düşünürdü. Düşündükçe oyuk omuzları sızlar, sızladıkça düşünürdü. Ölmek isterdi; ölüm, kul olana nazlı gelir.

Tek dostu, Bozbala derler bir genç çobandı; iyi yürekli, ağzı sıkı bir yetim. Bir akşam Bozbala, koyun ağılının ardında Külçoro'nun yanına çöktü, sesini kıstı:

— Çoro aga, ordodan haber geldi. Ayçürök dedikleri hatun, yıllar önce bir oğlan doğurmuş; adını Hızır koymuş derler. Seytek derlermiş adına. Şimdi on üçündeymiş; Cediger'in yiğitlerini güreşte devirir, kurdu kuşu tanırmış. Semetey'in dölüymüş diye fısıldaşıyor el.

Külçoro'nun başı yavaş yavaş kalktı; yıllardır yere bakan gözler, o gece ilk kez yıldızlara dikildi.

— Bir daha söyle, dedi. Adını bir daha söyle.

— Seytek, aga. Semetey oğlu Seytek.

Külçoro'nun sönmüş ocağına bir kıvılcım düştü; kıvılcım közü buldu, köz alev oldu. O gece uyumadı; oyuk kürek kemiklerinin sızısını ilk kez duymadı. Sabah olunca Karagul'un karşısına dikildi:

— Yedi gün izin ver. Ordoda ölmüşüm var, ruhuna kımız dökeceğim.

— Kölenin ölmüşü mü olur? diye güldü Karagul.

— Vermezsen, dedi Külçoro ve gözlerini kaldırdı; o gözlerde öyle bir şey yandı ki Karagul'un kahkahası boğazında kaldı; vermezsen, bir gece bu oyuk omuzlarla senin çadırının direğini kırarım; altında kalırsın. Ölümü göze alanın önünde durulmaz, Karagul; ben öleli çok oldu.

Karagul, yedi gün izni verdi; kovduğuna mı sevindi, korktuğuna mı, kendi de bilmedi. Külçoro'yu, gençliğinden kalma, kendisini hâlâ tanıyan yaşlı bir kuğu kısrak vardı, o taşıdı; kısrak, sırtındaki yükün kim olduğunu biliyormuş gibi yumuşak yürüdü. Yedi günün üçünde Kıyaz'ın ordosuna vardılar.

Han, otağının önünde onu gördü ve tanıdı. Semetey'in çorosu; devrilen çınarın son dalı. Kıyaz'ın eski korkuları depreşti; aybaltasını kaptı, sürüklenerek yaklaşan bitkin adamı bir vuruşta yere serdi, dizini sırtına dayadı, kılıcını boynuna koydu:

— Sen misin Külçoro? Kesilecek başın buraya kadar ayağıyla gelmesi ne iyi!

Kılıç kalktı; inmedi. Kapıdan bir kasırga girdi; kasırganın adı Ayçürök'tü. Hanın omzuna öyle bir el vurdu ki koca Kıyaz iki adım sendeledi, kılıcı elinden fırladı.

— Bagış oğlu, dedi Ayçürök ve sesindeki hor görme, kılıçtan keskindi; ben seni dağ sanırdım; meğer aşık kemiği kadarmışsın. Kolu bağlı, kanadı kırık bir yorguna kılıç kaldırıyorsun; Cediger'in hanlığı bu mu? Bu adam benim konuğumdur; konuğuma dokunanın önce beni öldürmesi gerek. Dene istersen.

Kıyaz denemedi. O taş gününden beri denememişti; bu gün de sırası değildi. Ayçürök, Külçoro'yu koluna aldı, ak saraya götürdü; yaralarını yıkadı, kırk kere kaynamış et suyuyla besledi, altına kırk kat keçe serdi. Sonra sandığının dibinden, on iki yıldır sakladığı emaneti çıkardı: Semetey'in ok geçmez kaftanı ile gök demir tulgası. Kaftanı bitkin yiğidin omzuna giydirdi, tulgayı başına geçirdi:

— Kanadın kırık olsun, Çoro; yüreğin bütündür. Ye, iç, canlan. Seni bekleyen biri var bu sarayda; on üç yıldır, kendi de bilmeden seni bekler.

✦ ✦ ✦

Ertesi sabah, ak sarayın gün vurmuş odasında, Külçoro başını kaldırdığında kapıda bir delikanlı duruyordu. Ve Külçoro'nun yüreği, göğsünün içinde bir kuş gibi çırpındı: karşısında Semetey duruyordu; on üç yaşındaki Semetey, Talas'ta at koşturduğu günlerin

Semetey'i; aynı kaş, aynı göz, aynı duruş. Yiğit, oyuk omuzlarına bakmadan doğrulmaya davrandı, dizleri tutmadı, delikanlı koşup onu tuttu; iki yabancı, iki öz, sarmaş dolaş oldular; yaşlı çoronun gözyaşı genç arslanın yakasını ıslattı.

— Balam, dedi Külçoro, sesi parça parçaydı; babanın yüzünü bana geri getirdin. On iki yıl odun taşıdım, on iki yıl kamçı yedim; ölmedim. Neden ölmedim, bilir misin? Bu günü görmek için ölmedim. Otur, dinle; dinle ki kim olduğunu kökünden bilesin.

Ve anlattı. Uzun anlattı, üç gün üç gece anlattı; anlattıkça yükü hafifledi, anlattıkça delikanlının yüzü taşlaştı. Kanıkey'i anlattı: — İkimizi bir emzirdi ulu ana; Kançoro'yu sol memesine aldı, beni sağına. Kançoro emdiğinde sol memeden kara kan geldi; ben emdiğimde sağdan ak süt. Kanıkey o gün demişti: "Bu kara kan bir gün başımızı yer." Yemez olur mu; büyüdük, ikimiz de Semetey'e çoro olduk; ben canımı verdim, o canına kıydı. Kançoro, Kıyaz'la bir olup babanı tuzağa düşürdü; Kürpüldök boyunda, o kara fırtınada... Babanın öldüğünü gözümle görmedim, balam; kimi öldü der, kimi sır oldu der; ama Talas'ta tahtına Kançoro oturdu, ulu Bakay'ı deve güttürüp kul etti, Kanıkey anayı cariye yaptı. Ben itiraz ettim; kürek kemiklerimi oydular. Kırk yılkıcının elinde on iki yıl odun taşıdım. Yaşamayı çok istedim, bir bugün için istedim: senin yüzünü görmek için.

Seytek ayağa kalktı. Ocağın közüne baktı, sonra göğe açılan tündüğe baktı, sonra dizini yere vurup and içti:

— Atam Manas'ın ruhu tanık olsun, babam Semetey'in kanı tanık olsun! Kıyaz'ı da devireceğim, Kançoro'yu da. Ulu Bakay'ı, ulu ana Kanıkey'i esaretten kurtaracağım; dağılan Kırgız'ı derleyip toplayacağım; seni, Külçoro ekem, Talas'a han oturtacağım. Bunu yapamazsam Seytek olmayıp öleyim; adım kurusun, izim silinsin!

Ayçürök, perdenin ardında bu andı işitti; işitti ve o gece sandıklarını açtı. On iki yıldır gece gündüz işlediği, altın tel ile pekiştirdiği ok geçmez kaftanı, sarı çakşırı, gök demir tulgayı çıkardı; birini oğluna, birini Külçoro'ya kuşattı. Her ilmeğinde bir dua, her altın telinde bir gece uykusuzluğu vardı o kaftanların; kadın, on iki yılını iki yiğidin omzuna giydirdi. — Kırk çilten yoldaşınız olsun, dedi; Hızır İlyas önünüz, boz kaplan ardınız, Zümrüdüanka gölgeniz olsun. Ana duası, ok geçmez kaftandan berktir; ikisi bir olunca kaya deler. Şunu da unutmayın: hanın otagında dil, kılıçtan önce yürür. Sabırlı olun; erken öten horozun başını keserler.

Kaftan kuşanıldı; sıra ilk adımdaydı. Seytek, hanın otağına vardı, dilini balla sıvadı:

— Han ata, dedi; on üçüme geldim, yılkı görmedim, kır görmedim. Ver iznini, yılkıya varayım; malın başını sayayım, yılkıcıların halini göreyim. Han oğlu dediğin, hanın malını bilmez mi?

"Han ata" sözü Kıyaz'ın gururunu okşadı; şüphesi vardı ama, on üç yaşındaki bir çocuktan ne gelirdi? — Var git, dedi; öz oğlum değil misin, malım senin malın. Külçoro'yu da yanına verdiler; kimse sormadı bile; kırık kanatlı bir köle, kimin umurundaydı?

İkisi, bir sabah erken, kırağılı otları eze eze yılkıya vardılar. Karagul, uzaktan gelenleri gördü, kamçısını salladı:

— Hele! Kaçak köle geri gelmiş; yanında da hanın süt kuzusu! İn attan, Külçoro; dün akşamki oyunun yarım kaldı.

Seytek atını öne sürdü. Sesi çıktığında, o ses on üç yaşın sesi değildi; o ses, Ala-Too'nun boğazlarından kopup gelen çığ sesiydi:

— Manas!

Bozkır bu narayı çok eskiden tanırdı; otlar yattı, yılkı ürperdi, Karagul'un yüzünden kan çekildi. Seytek indi üstüne; ilk vuruşta Karagul'un kamçılı kolu, ikinci vuruşta kendisi devrildi; zalimin kanı, kamçıladığı toprağa karıştı. Yılkıcılar kılıca sarıldı; sarılmaz olaydılar. Genç arslan aralarına kurt gibi daldı; kaftanına ok işlemedi, tulgasına kılıç geçmedi; kırk yılkıcının yarısı o gün kırıldı, kalan yarısı diz çöküp aman diledi. Seytek, Bozbala'nın ayağındaki kösteği kendi eliyle çözdü:

— Külçoro ekemin dostu, benim dostumdur. Kalk; bundan sonra kimse seni oynatamaz.

Ve Külçoro, on iki yıl kul olduğu yılkının başına o gün sultan oldu; yılkıcılar önünde eğildi, yılkı onun ıslığından yürüdü. Akşam olurken çoro, Karagul'un kamçısını ikiye kırıp ateşe attı; alevlerin karşısında uzun uzun durdu, kimseye bir şey söylemedi. İlk öç alınmıştı; ilk kan, ata kanının yoluna dökülmüştü. Habercinin biri ordoya koşup olanı biteni hana yetiştirdiğinde Kıyaz kımız kâsesini sıktı, kâse çatladı; ama sesini çıkarmadı. Öz oğlum dediği çocuğu halkın önünde suçlayamazdı; suçlarsa, on üç yıllık yalanı kendi ağzından dökülürdü. Han, ilk kez, kendi kurduğu tuzağın içinde kendisinin oturduğunu sezdi.

Bu arada Kara döö, altı ay yol tepmiş; Küncüt'ü aşmış, kervan yollarını kova kova Bağdat'a varmış, kervan başı Kızılsart'ı orada bulmuştu. Ayçürök'ün mektubunu verdi; Kızılsart okudu, Semetey'in devrildiğini öğrendi, sakalını yaşıyla ıslattı; çünkü bir zamanlar tuz ekmek hakkı vardı aralarında. Yasını yola döküdü: altmış pehlivan kattı yanına, altı bin

kızıl nar yükletti, hazine yükletti, ilaç sandıklarını develere vurdu ve Ceti-Özön'e, Çuk-Terek boyuna geldi.

Kızılsart önce en şifalı otlarını denedi; Hint'ten gelme merhemler sürdü, Buhara'nın macunlarını yedirdi, kırk türlü ilaç döktü; kâr etmedi. Külçoro'yu soydular, usta oyuk omuzlara bir daha baktı; baktı, başını salladı: — Buraya merhem kâr etmez, dedi; kemik oyulmuş, yerine et dolmuş; kemiğin yerine kemik gibisi gerek. Semetey'den kalma gök dañgıt it vardı, arslan payı yiyen, kurt boğan bir it; onun kirişini çıkardılar, Kızılsart o kirişi oyuk kürek kemiklerine kalıbınca biçti, yerine yerleştirdi, üstüne kızıl ilacı kırk kez sıvadı. Kırk gün geçmeden Külçoro'nun omuzlarına kan yürüdü, kırk gün dolmadan kollarına kuvvet geldi; kuvvet dedimse, eski kuvvet değil; eskisinden kat kat taşkın bir kuvvet. Çoro, denemek için genç bir çınarı kökünden söktü, sonra utandı, geri dikti. Altmış pehlivan güreşe durdu onunla; altmışı da sırtüstü gördü göğü.

Bir akşam, Çuk-Terek'in ateşleri yanarken, Seytek dedi ki:

— Eke, babamın seferlerini anlat. Ben karanlıkta büyüdüm; geçmişimi ışığa çıkar. Kılıcını kuşanacağım adamın oğlu olduğumu yüreğim biliyor; aklım da bilsin.

Külçoro anlattı. Manas'ı anlattı; Altay sürgününü, Cakıp'ın ak boz kısrağını, Ala-Too'ya dönüşü; Akkula'nın koşusunu, kırk çoronun andını, Kökötöy aşının kalabalığını; Çon Kazat'ı, Beecin'in surlarını, Almambet babasının orada dökülen kanını anlattı. Semetey'in Buhara'dan Talas'a dönüşünü, Taytoru'nun yarışını, Ayçürök için kuğu kovalayışını, Konurbay'la vuruşlarını anlattı; anlattıkça ateşin çevresindekiler sokuldu, altmış pehlivan çocuklar gibi diz çöküp dinledi. Sonra sesi karardı: — Şimdi Talas'ta Kançoro oturur, dedi; ulu Bakay, ak sakalı göğsünde, ölüsü gömülmez, dirisi sayılmaz bir halde deve güder; Kanıkey ana, hanların anası, cariye önlüğü kuşanır. Ateş başındakiler sustu; altmış pehlivan yere baktı; Kara döö'nün koca yumrukları dizinde sıkıldı.

Seytek ayağa kalktı. Ateşin ışığı yüzünü bir kızıl bakıra çevirmişti; gözleri, o gece, avdaki genç değil, yayını germiş bir hanın gözleriydi.

— Bir kez and içtim, iki olsun, dedi. Atamın öcünü almadan bana yaşamak haram olsun. Kıyaz'ı kendi otağında, Kançoro'yu babamın tahtında bulacağım. Pençem bilendi, kanadım bütünlendi; bundan sonrası yol.

Yukarıda, Çuk-Terek'in kara göğünde bir kuğu süzüldü; ak kanatları yıldız ışığında gümüşlendi, ordonun üstünde üç kez döndü. Ayçürök'tü; oğlunun andını gökten dinliyor, ertesi günü, hanı dize getirecek fendi kuruyor, zülfikar kılıcı, ok geçmez donu, Tootoru atı

hangi tatlı sözle koparacağını bir bir tartıyordu. Kıyaz o gece otağında rahat uyudu; kendi sonunu emzirip büyüttüğünü bilmeden, kuğunun kanat sesini rüzgâr sanarak uyudu.

35. BÖLÜM

Kuğunun Fendi ve Kıyaz'ın Sonu

— ❖ —

Talas, o yıllarda bir ad değil, bir yaraydı. Adı anıldı mı yaşlıların gözü buğulanır, kadınlar yüzlerini keçeye döner, çocuklar susardı. Semetey sır olalı beri Ala-Too'nun ardındaki o cennet vadi hain elindeydi; Kançoro ak ordoda oturuyor, Kıyaz ise Ceti-Özön'de, kuğu soylu Ayçürök'ü zorla koynuna almış, çalınmış bir hanlığın gölgesinde semiriyordu. Ama bozkırın belleği uzundur. Kar kaç kez yağarsa yağsın, toprağın altındaki tohum unutmaz. On üç yıl geçti; tohum kımıldadı.

O sabah, yılkıcıların gizli obasında, Seytek doksan ketmeni ard arda dizdirmişti. Bir gece önce ateş başında Külçoro'nun bileğini yoklamış, kolundaki eski gücün kıpırdadığını görmüş, içine bir kurt düşmüştü: bu güç gerçek miydi, yoksa umudun gözüne çekilmiş bir perde mi? Delikanlı sınamadan inanmazdı; Manas soyu böyleydi, sözü tartıya vurur, eri meydanda tanırdı. Sabahın alacasında yılkıcı çocuklarına buyurmuş, obanın nesi var nesi yok ketmeni toplatmış, doksanını bir hizaya dizdirmişti. Doksan demir, doksan kara ağız, gün doğusuna karşı bir hiza olmuş, üzerlerinde şafağın kızıl yalımı oynuyordu. Külçoro

yayını eline aldı. Bir zamanlar Kançoro'nun buyruğuyla kürek kemiği oyulan, on iki yıl kul diye horlanan, at tersi taşıyıp kırık çanaktan yal içen o yiğit, şimdi dimdik duruyordu. Kirişi çekti; kolunun kası taş gibi kabardı, yay inledi, kayın ağacı çatırdadı.

— Ey Manas'ın ruhu, dedi, sesini yükseltmeden. Ey Semetey, ağam, neredeysen işit. Kul olan kolum kol oldu mu, körelen gözüm göz oldu mu, şimdi görürsün.

Ok, kirişten kurtulan bir yıldırım gibi gitti. Birinci ketmeni deldi, geçti; onuncuyu deldi, geçti; ellinciyi deldi, geçti; doksanıncı ketmenin göbeğini parçalayıp ardındaki kara kayaya saplandı. Bir an bütün oba sustu; sonra kırılan bir bendin suyu gibi çığlık koptu. Yaşlı yılkıcılar birbirine sarıldı, delikanlılar kalpaklarını göğe fırlattı.

— Gençliğimde seksen ketmen delerdim, dedi Külçoro, ve sesi ilk kez o kara yılların ardından güldü. Kul olup küçüldüm sanmıştım. Meğer Tanrım beni bileyip saklamış. Ey Seytek, arslanım, öç vakti geldi. Kıyaz'ın günü doldu.

O gün şölen kuruldu; kazanlar asıldı, kımız sağrak sağrak dolaştı, en yaşlı yılkıcı ak sakalını sıvazlayıp bata verdi: "Manas'ın ruhu kanat gersin üstünüze; kul günleriniz kışla gitsin, er günleriniz yazla gelsin." Savaş atlarının yelesi örüldü, kuyrukları düğümlendi; kılıçlar biley taşında konuştu, ok başakları yağlandı, yaylara yeni kiriş takıldı. Ama şölenin uğultusu Ceti-Özön'e varmadı; varmasın diye dağlar bekçiydi, dereler suskundu, yılkıcıların ağzı kilitliydi.

Ceti-Özön'de ise Ayçürök, on iki yılın sabrını son ilmiğine bağlıyordu. Akun kanın kızı, kuğuların soyundan gelen o vakur kadın, Semetey yittiğinden beri Kıyaz'ın otağında bir tutsak, bir ganimet, bir suskun yastı. Karnında altı aylık Seytek'le sürüklenmiş, oğlunu düşman elinde doğurmuş, ele güne "Kıyaz'ın oğlu" diye tanıtılan yavrusunun kulağına geceleri gerçek adını fısıldayarak büyütmüştü. Ve on iki yıl boyunca, herkes uyuduğunda, keçe duvarın dibinde bir yağ çırası yakıp dikiş dikmişti: dokuz düğmeli, ok geçmez bir kaftan; içi çelik telle güçlendirilmiş bir kalpak; Köy-Kap dağının tekesi derisinden, kılıç kesmez bir kandagay. Kaç iğne kırılmış, kaç parmak kanamış, kaç gece çıranın isi gözlerini yakmıştı — saymamıştı. Gündüz Kıyaz'ın sofrasında suskun oturur, gece iğnesiyle konuşurdu; her ilmik bir dilek, her düğüm bir beddua idi. Hepsini ak heybesine gömmüş, üstüne yün yığmış, kimseye sezdirmemişti. Kadın sabrı kuyu gibidir; dibini bir Tanrı bilir.

O akşam otağına ateş yaktırdı, en semiz koyunu kestirtti, rakıyı gümüş sağrağa kendi eliyle doldurdu ve Kıyaz'ı ağırladı. Han geldi, baş köşeye kuruldu; on iki yıldır ilk kez bu kadının kendisine sofra kurduğunu düşünüp koltukları kabardı. İçti, kızardı, gevşedi;

hanlığının genişliğinden, yılkısının sayısından, kılıcının namından söz açıp böbürlenmeye başladığında Ayçürök sağrağı bir kez daha doldurdu ve başını hafifçe eğdi:

— Hanım, dedi. Oğlun Seytek yılkıda, aylardır yüzünü görmedim. Ana yüreği dayanmıyor. İzin ver, varıp getireyim. Ama yılkı uzak, yol taşlık; bana Tootoru'yu ver.

Kıyaz'ın elindeki sağrak havada kaldı. Yüzü önce şaşkınlıktan boşaldı, sonra öfkeden karardı.

— Tootoru'yu mu? Benim tulparımı mı? Ata binen kadın mı olur! Kırk yılkıcım var, buyurayım, çocuğu kucakta getirsinler. Sen at isteyip ne yapacaksın? Yoksa... — gözleri kısıldı, içindeki kurt dişini gösterdi — yoksa Talas'a mı kaçacaksın, kuğu? Fitne mi kuruyorsun başıma? Kanı kanımdan olmayan oğlanı alıp beni ele mi vereceksin?

Ayçürök doğruldu. Doğrulunca otağın direği kısa kaldı sanki; kuğu soyunun bütün ak öfkesi yüzüne vurdu.

— Kıyaz, dedi, ve sesi kındaki kılıç gibiydi. On iki yıl ekmeğini yedim, on iki yıl suskun oturdum, on iki yıl obanı obam bildim. Karşılığı bu mu? Bana kaçak diyorsun, fitneci diyorsun. Öyleyse dinle. Sandığımda kuğu gömleğim durur. Onu giyer, göğe çıkarım; kanadımın yeli değdi mi Ceti-Özön'ün taşı taş üstünde kalmaz. Babam Akun kanın ilini ayağa kaldırırım; yedi iklimin yiğidi üzengiye basar, senin şu hanlığını at tırnağıyla ezer geçer. Kuğuyu kafese koydun, katlandım; kuğuya kul dedin, katlanmam. Ver atı, oğlumu getireyim; verme, sonuna katlan.

Kıyaz'ın rakı kızılı yüzü kül oldu. Bu kadının babasını bilirdi, soyunu bilirdi; kuğu gömleğinin masal olmadığını da bilirdi — Semetey'in bu kadını gökte kuğu iken nasıl kovaladığını yaşlılar hâlâ anlatırdı. Bir yanda gururu vardı, öbür yanda Akun kanın orduları; teraziye koydu, gururu hafif geldi. Boğazında büyüyen korkuyu yutkundu, güldü güya, gülüşü yamuk kaldı.

— Şaka ettim, katunum, şaka. Sen Akun kanın kızısın, sana at mı esirgenir.

Ve han, kendi eliyle ahıra vardı, Tootoru'yu kendi eliyle tımarladı, gümüş kakmalı eyeri kendi eliyle vurdu, kolanı kendi eliyle sıktı. Yetmedi; sandığından paha biçilmez gök kaftanı çıkarıp Ayçürök'ün omzuna kendi eliyle koydu. Bozkırda derler ki korkunun eli, sevginin elinden cömerttir.

Ayçürök üzengiye bastı, Tootoru'ya bindi. İşte o an, kimsenin beklemediği oldu: tulpar başını çevirdi, ak dişlerini gösterdi ve insan diliyle, açık seçik, otağ önündeki herkesin işiteceği bir sesle konuştu:

— Ey Kıyaz! Sana han diyene gülerim. Er başında duran ere kul olur; sen kadın sözüyle eyerimi vurdun, kadın korkusuyla kolanımı sıktın. Kadın kulusun sen, Kıyaz, kadın kulu!

Kıyaz olduğu yerde taşlaştı; nökerlerin kimi yere baktı, kimi yutkundu, birinin boğazından boğuk bir gülme kaçtı. Ayçürök'ün yüreği ağzına geldi — bu dilli tulpar bir konuştu mu, yılkının yerini de söylerdi, Külçoro'yu da, on iki yılın sırrını da. Saçının ucundaki mercan boncuğu koparıp okudu, üfledi ve Tootoru'nun tam alnının ortasına vurdu:

— Dile gelen, dilsiz kal!

Tulpar silkindi, ağzı kapandı; bir daha insan sözü çıkmadı. Küçük düşen Kıyaz, utancını telaşa sarıp özürler diledi, "yolun açık olsun katunum" deyip üzengisinden tuttu, obanın ucuna dek uğurladı. Ama Tootoru'nun içine kin oturmuştu. Oba gözden yiter yitmez tulpar kulaklarını yatırdı, gemini azıya aldı ve deli gibi koşmaya başladı — yola değil, yardan yana; düze değil, uçurumdan yana. Kayaların dişine sürtüne sürtüne, sahibesini taşlarda parçalamak, derin göllerde boğmak, sarp yarlardan atmak için, ağzından köpük saça saça, gece boyu koştu da koştu.

✦ ✦ ✦

Ayçürök ölümün soğuk yelini yanaklarında duydu; duydu ama çığlık atmadı. Kuğu soyu uçurum bilir. Yeleye yattı, gözlerini yumdu ve atalarından kalma efsunu okumaya başladı; bir okudu, üç okudu, yedi okudu. Sözler bittiğinde Tootoru'nun deli koşusu suya düşmüş ateş gibi söndü. Tulpar önce tırısa, sonra yürüyüşe indi; boynu büküldü, adımı ağırlaştı; koyundan yavaş, kuzudan uysal, yeni yağmış kar gibi sessiz oldu. Ayçürök terli boynunu okşadı:

— Kinini bilirim, dedi. Ama benim kinim seninkinden eski, yolum seninkinden uzun. Yürü.

Şafak sökerken obaya vardılar. Oba uyanıktı; itler havlamadan kuyruk salladı, sanki gelenin kim olduğunu koku koklamadan bilirlerdi. Ve orada, çıranın al ışığında, Ayçürök on üç yıldır görmediği bir şey gördü: Külçoro ayakta, dimdik, omuzları eski günlerdeki gibi geniş, gözlerinde eski günlerdeki ateş. Kara dev ta uzak illerden ulu otacı Kızılsart'ı getirmiş; Manas soyunun ata dostu olan o ak sakallı, oyulan kemiği ot ile, dua ile, sağ elinin kerameti ile onarmış, kırık yiğidi bütünlemişti. Kızılsart bir kenarda, ellerini yenlerine sokmuş, işini

bitirmiş bir usta sessizliğiyle duruyordu; "Manas'ın soyuna el vermek bize atadan borç" demişti yalnızca, başka söz almamışlardı ağzından. Ayçürök attan inemeden yere kaydı; Külçoro koşup dizine kapandı; Seytek ikisinin arasında kaldı ve üçü, üç gün üç gecelik ağıtı bir nefese sığdırıp ağlaştılar. Kimin gözyaşı kimin yakasına düştü, belli olmadı; yas ortaktı, sevinç ortaktı, ikisi birbirine kımız ile süt gibi karışmıştı.

Sonra Ayçürök oğlunun yüzünü avuçlarına aldı. Vakit gelmişti; sözü daha fazla karnında taşıyamazdı.

— Seytek, dedi. Balam. Sen Kıyaz'ın oğlu değilsin.

Oğlan kıpırdamadı; yalnız gözbebekleri büyüdü. İçinde yıllardır adı konmamış bir eğrilik vardı: Kıyaz'ın sofrasında yediği her lokmanın boğazını tırmalayışı, "babam" derken dilinin sürçüşü, aynada kendi yüzüne bakıp o yüzde Kıyaz'dan bir çizgi arayıp bulamayışı. Şimdi o eğrilik, tek sözle doğruluyordu.

— Senin baban Semetey'dir; Manas'ın oğlu Semetey. Deden bozkırın başı Manas, ninen ninelerin ulusu Kanıkey. Talas senin yurdun, Ala-Too senin dağın. Dinle şimdi, bir kez anlatacağım, bir kez ağlayacağım, sonra bir daha dönüp bakmayacağım.

Ve anlattı. Ocağa bir odun daha attı, alevin yüzünde eski günler canlandı; anlattı. Talas'a çöken kara günü anlattı: Kançoro'nun tuz ekmek hakkını çiğneyip Kıyaz'la bir olduğunu, kırk çoronun dağıldığını, Külçoro'nun diri diri tutsak edilip kemiğinin oyulduğunu; Semetey'in bir kara sabah sır olduğunu, ölüsünü gören olmadığı için gözü yolda kalanların onu hâlâ "kayıp" dediğini; kendisinin altı aylık gebeyken saçından sürüklenip ganimet diye Kıyaz'a verildiğini; Kanıkey'in, o vakur hatunun, Talas'ta hain elinde kul edildiğini. Sözün burasında sesi ilk kez çatladı; ama kırılmadı.

Seytek dinledi; on üç yıl bir gecede omuzlarına bindi, oğlan o gece büyüdü. Ateşe bakıyordu ama ateşi görmüyordu; gözünün önünde hiç görmediği bir baba, hiç görmediği bir yurt, hiç görmediği bir nine duruyordu ve üçü de ondan bir şey bekliyordu.

— Ölüsü bulunmadı, dedi Ayçürök en sonunda. Bulunmadıysa umut vardır. Ama umut sonranın işi; önce borç ödenir. Borcun adı Kıyaz'dır.

Ak heybe açıldı. On iki yılın gizli emeği çıranın ışığına serildi: dokuz düğmeli ok geçmez kaftan, çelik damarlı kalpak, teke derisi kandagay. Külçoro kandagayı çekti, kaftanı giydi, düğmeleri bir bir iliklerken her düğmede bir yıl saydı; dokuzda durdu, kalan üç yılı yüreğine ilikledi. Sonra yüzünü Talas'tan yana döndü, dizini yere koydu:

— Ey Manas ata! Ruhun ulu, gölgen uzun. Bugün yola çıkıyorum. Kıyaz'ın başını almazsam, kanını içmezsem, adım Külçoro olmasın; kul diye öleyim, mezarıma taş konmasın. Adağım adak, andım and olsun!

Ve ay baltasını kuşanıp Kıyaz'ın yoluna, dokuz yolun kavşağına gitti.

O gece Kıyaz uyuyamadı. Önce sıcağı suçladı, sonra rakıyı, sonra yastığı; kalktı, ordonun önünde dolaştı, yıldızlara baktı — yıldızlar da ona bakıyordu, soğuk soğuk. Yattı; uyudukça düş, düş dedikçe karabasan: gördü ki kara bir kuş ordosunun tündüğüne konmuş; gördü ki bindiği at altında eriyip kara suya dönmüş; gördü ki kendi başı kendi dizinde durmuş, kendisine bakıyor. Ter içinde uyandı, düş yorucularını çağırttı; kimi geldi dilini yuttu, kimi hastayım dedi gelmedi, kimi "hayırdır inşallah" deyip kaçacak delik aradı. Kıyaz küplere bindi:

— Korkaklar! Düşten han mı ölür! Hanı kılıç öldürür, kılıcı da anası doğurmadı daha!

Ve öfkesine yenilip, nöker almadan, tek başına, Talas ganimeti Kılkürön'e bindi, kara tanla yola düştü. Bozkırda derler ki eceli gelen han, atını kendi eliyle eyerler.

Dokuz yolun kavşağında, sabah pusunun içinden bir karaltı çıktı. Kıyaz dizgin kastı, gözlerini kıstı — ve gördüğüne önce inanmadı: karşısında, ok geçmez kaftanıyla, ay baltası omzunda, kürek kemiği oyulan kul, Külçoro duruyordu; kul gibi değil, dağ gibi duruyordu.

— Sen... sen ölmüştün, diye kekeledi Kıyaz.

— Kul öldü, dedi Külçoro. Külçoro dirildi.

Kıyaz mızrağını kaptı, atının böğrüne tekmeyi bastı; mızrak şimşek gibi indi, ay balta şimşekten hızlı kalktı: çelik uç havada ikiye biçildi, iki parça iki yana düştü. Ve o an Kılkürön — Talas'ın atı, eski günlerin atı — burnuna dolan kokuyu tanıdı. Bu koku Talas kokusuydu, kendi safının kokusuydu. Tulpar kişnedi, şaha kalktı, ard ayakları üstünde bir döndü ve Kıyaz'ı eyerinden bir çuval gibi fırlatıp Külçoro'nun ardına, kendi safına geçti, durdu.

— Atın bile bildi, dedi Külçoro. İn meydana.

İki yiğit yaya vuruştu. Bir gün vuruştular, kılıçlar köse taşa çalınmış gibi kütleşti; iki gün vuruştular, kılıçlar kabzasından koptu; üç gün vuruştular, baltalar sapından fırladı, gürzler yamru yumru oldu; dört gün vuruştular, zırhlar lime lime dökülüp keçe gibi yerlere serildi — yalnız Ayçürök'ün dokuz düğmeli kaftanı tek ilmik vermedi; beş gün vuruştular, güreşe tutuştular, kavşağın toprağı diz boyu oyuldu, tozu göğe direk oldu; altı gün altı gece vuruştular, ne yenen oldu ne yenilen, ne su içtiler ne soluk aldılar. Kıyaz'ın gücü kalın, kini

kalındı; Külçoro'nun ise on iki yılı vardı — her yıl bir bilek, her horlanış bir yumruk, kırık çanaktan içirilen her yudum bir diş oldu.

Yedinci günün şafağında, tepenin üstünden bir at sesi geldi. Seytek yetişmişti; elinde, Ayçürök'ün sandık dibinden çıkardığı, dedesinden kalma altı kat dövme kılıç. Oğlan attan indi, kılıcı sıyırdı; çelik, şafağı yüzüne sürdü. Kıyaz, o altı katlı dövmeyi görünce dizlerinin bağı çözüldü; on üç yıl "oğlum" dediği çocuğun gözlerinde kendi ecelini okudu ve yere kapandı:

— Seytek! Balam! Ben seni evlat edindim, ben seni büyüttüm! Kucağımda gezdirdim, soframda doyurdum! Baba diyen dilinle mi keseceksin beni?

— Sen beni büyütmedin, dedi Seytek, ve on üç yaşın sesi taş gibi düştü. Anamın sabrı büyüttü beni. Babamın adını çaldın, anamın koynunu çaldın, ninemin yurdunu çaldın. Büyütmek buysa, borcumu böyle öderim.

Altı kat dövme kılıç bir kalktı, bir indi. Kıyaz'ın başı gövdesinden ayrılıp kavşağın tozuna düştü; kara kanı dokuz yolun dokuzuna da yürüdü. Külçoro yaklaştı, Börütil hançerini çekti, kanın en karasına daldırdı ve içti — bir yudum on iki yılın açlığına, bir yudum oyulan kemiğe, bir yudum kırık çanaktan içirilen yala. İçti ve doğrulduğunda yüzünde ne sevinç vardı ne keder; yalnız, uzun bir sancının dinmiş sessizliği.

Haber Ceti-Özön'e yıldırım gibi düştü. Kimi sevindi, kimi korktu, kimi ikisini birden yaptı; han öldü mü, ilin yüreği ikiye bölünür. Cediger'in beyleri ne yana döneceklerini bilemeden birbirlerine bakışırken Seytek meydana girdi; kanı kaynıyordu, kılıcı hâlâ kınına girmemişti.

— Cediger'in kökünü kazıyalım, dedi. Han böyleyse il de böyledir.

Külçoro elini oğlanın omzuna koydu; Kara dev öbür yandan gölgesini düşürdü.

— Arslanım, dedi Külçoro. Domuz olan handı; sürünün ne suçu var? Kalabalık, hanı neyse onu bilir. Kıyaz'a boyun eğen, sana da eğer; sen adil ol, il seni ata bellesin. Kılıç kazanır, adalet tutar.

Kara dev de kalın sesiyle ekledi:

— Ben de bu ilin içinde büyüdüm, arslanım. Çobanın suçu koyun gütmek, kadının suçu hamur yoğurmak. Kılıcını hak edene sakla; hak etmeyene kalkan kılıç, sahibini keser.

Seytek'in soluğu yavaş yavaş durulup indi; kılıç kınını buldu. Kıyaz'ın hazine sandıkları meydana çekildi, kapakları kırıldı; altın, yambı, kumaş, davar — ne varsa dul kadına, öksüze, yalınayağa, tutsaklıktan çıkana dağıtıldı. Yıllardır aç yatan bir kocakarı, avucuna

konan yambıya bakıp bakıp ağladı; "hanın malı ilin malıymış meğer," dedi, "biz bilmezdik." Davulbazlar gümbürdedi, dört bir yandan halk aktı ve meydanda, ak keçe üstünde, Kutubiy oğlu Kara dev'in başına altın taç konup Cediger'e han kaldırıldı. Şölen kuruldu; kazanlar kaynadı, komuzlar söyledi, kırk gün kırk gecelik sevincin ilk gecesi başladı.

Ama şölenin en gür yerinde Seytek ayağa kalktı ve gençliğin o keskin, o bağışlamaz doğruluğuyla büyüklerin yüzüne baktı:

— Burada et yiyoruz, kımız içiyoruz, taç giydiriyoruz. İyi, güzel. Peki Talas'ta kim var? Ninem Kanıkey hain kapısında kul, yalınayak karda; Bakay atam işkence altında, beli kırık. Biz burada gülerken onlar orada inliyor. Bu şölenin eti boğazınızdan geçiyorsa, benimkinden geçmiyor.

Söz, meydana kor gibi düştü; komuzlar sustu, sağraklar indi, etin yağı parmaklarda dondu. Kimse oğlanın gözüne bakamadı. Külçoro başını önüne eğdi; haklı sözün ağırlığı altında omuzları, altı günlük dövüşte eğilmediği kadar eğildi.

✦ ✦ ✦

Ertesi sabah Seytek, Manas'ın ruhuna, Semetey'in adına, Kanıkey'in ak sütüne ant içti: bu yıl bitmeden Talas'a varacak, Kançoro'nun kölesi edilen ninesini kurtaracak, Karınbay'ın işkencesinde beli kırılan Bakay'ın öcünü alacaktı; almazsa er sayılmayacak, ata binmeyecek, kalpak giymeyecekti. Külçoro buyruğu verdi: yedi yüz kızıl deve çöktürüldü, hörgüçlerine altın, yambı, ipek yüklendi; tutsaklıktan kurtulan halk yurtlarını söküp göç düzdü. Göç dedikleri yas değildi bu kez; yol boyu şölen kuruldu, oyun oynandı, türkü söylendi. Ana yolda çocuklar deve çanlarıyla oynuyor, genç kızlar yıllardır ağızlara yasak olan eski türküleri yeniden öğreniyordu; özgürlük dedikleri, en çok da sesin geri gelmesiydi. Kervan Talas'tan yana yürüdü; başta Seytek, yanında Külçoro, ortada ak heybeli Ayçürök.

Yolun üçüncü günü, bir kervan konağının yakınında, gaipten bir kişneme koptu; öyle bir kişneme ki dağ yankıladı, davarlar ürktü, atlar kulak dikti. Toz bulutunun içinden, boynunda kopmuş zincir halkaları, sağrısında kamçı izleri, yelesi keçeleşmiş bir küheylan çıktı — ve dosdoğru Seytek'e koştu. Külçoro'nun dizleri çözüldü:

— Buurul... Bu Buurul! Semetey ağamın Buurul'u!

Buurul'du. Semetey'in altında Beecin yollarını aşan, Konurbay'ın önünden kaçmayan, rüzgârla yarışıp rüzgârı utandıran o küheylan; Ümötöy'ün kan bedeli diye verilen, o günden

beri kervancı elinde yük hayvanı diye horlanan, dövülen, aç bırakılan, tulparlığı unutturulmak istenen Buurul; efendisinin kokusunu oğlunun teninde bulmuş, zincirini kırıp gelmişti. At, Seytek'in göğsüne başını dayadı ve iri gözlerinden yaş boşandı; insan gibi, yaslı bir ana gibi ağladı. Onu gören ağlamasın da ne yapsın: Külçoro hıçkırdı, Ayçürök yüzünü kapadı, yedi yüz devenin kervancıları bile gözyaşına boğuldu. Baba yadigârı dedikleri işte böyle bir şeydi; dört ayaklı bir yara.

Ağlaşmanın ortasına nal sesleri düştü. Kervanbaşı Karasart, ardında altmış pehlivan kervancı, tozu dumana katıp geldi; kamçısını Buurul'dan yana salladı:

— O at bizim malımız! Kan bedeliyle alındı, parayla beslendi. Ver atı, oğlan, yoksa kanınla ödersin!

— Beslediğinizi sağrısındaki izler söylüyor, dedi Seytek. Bu at benim babamın atı. Malı olan gelsin, alsın.

Sesi alçaktı; ama alçak sesin altında, kayanın altındaki sel gibi bir öfke akıyordu.

Karasart kılıç sıyırıp saldırdı. Ay balta bir kez döndü; kervanbaşının tepesine inen şafak, onu eyerinden ikiye ayırıp yere serdi. Altmış pehlivan birden çullandı; Seytek Coybolot'u sıyırdı ve on üç yaşın omzunda Manas soyunun bütün ağırlığıyla döndü de döndü: kimini atından biçti, kimini toprağa dikti; altmışından altmışını da kırdı, bir teki dönüp haber götüremedi. Kılıcını otta silerken soluğu bile düzgündü.

Külçoro, Buurul'un boynuna sarılmış, yelesini kokluyordu; ağasını koklar gibi. Ama at, o kucaklaşmanın en sıcak yerinde, birden başını kaldırdı, kulaklarını uzaklara dikti; gözlerinde insan aklının ermediği bir çağrı yandı. Kişnedi — bu kez yasla değil, sırla — ve silkinip koşmaya başladı; ne Seytek'in sesi durdurdu ne Külçoro'nun yalvarışı. Dağa vurdu, geçidi aştı, karlı doruklarda bir ak leke oldu, sonra o da silindi. Gitti; nereye gittiğini bir Tanrı bildi, bir de belki, kara mağarasında sır olan sahibi. Külçoro uzun uzun ardından baktı; sonra kendi kendine, duyulur duyulmaz söylendi: "At boşa gitmez. At, sahibi olan yere gider." Bu sözü o gece kimse anlamadı; anlaşılacak günü daha gelmemişti.

Konakta Külçoro, Seytek'in eyerini yokladı:

— Talas'a birlikte gidelim, arslanım. Kançoro kancıktır; tek başına...

— Tek başıma, dedi Seytek. Sözü kesişi bile babasının sesiydi. Dedem Manas Talas'a soyuyla girdi; babam Semetey tek atla girdi. Ben de tek gireceğim. Öcün tadı ortak olmaz, ata.

Külçoro bir daha söylemedi; söylese de dinlemeyeceğini, dinlemeyenin haklı olduğunu biliyordu. O gece Ayçürök oğlunu otağına aldı, dizinin dibine oturttu ve sözlerini bir bir, boncuk dizer gibi dizdi:

— Talas'ta, Kançoro'nun elinde üç emanet var; üçü de deden Manas'tan kalma, üçü de senin hakkın. Biri Akolpok — ok geçmez ak kaftan; giyeni kırk yerinden ok vursalar kılına zarar gelmez. Biri Akkelte — kendiliğinden ateşlenen tüfek; sahibini tanır, haine kurşun vermez. Biri Zülfikar — gökten inme kılıç; onu kuşanan, atasının gölgesini kuşanır. Bunları Kançoro'dan kavgasız iste, balam; önce dilini kullan, hakkını söyle. Hain vermezse, o zaman verilmeyenin nasıl alındığını Talas görsün. Ve Bakay atanı ara: sağsa kurtar, ayağının tozunu gözüne sür; ölmüşse kendi elinle yu, kendi elinle göm, mezarını belle. Bir de sözüm var, kulağına küpe olsun: altı gün. Altı günde dönmezsen, yüreğim altı kat dövme değil, balam; ecelimden önce ölürüm.

Seytek anasının elini alnına koydu, kokusunu üç kez içine çekti. Ayçürök oğlunun heybesine bir günlük azık, koynuna bir tutam tuz koydu — "yurdun tuzu yurtta tanışır" dedi — ve daha söyleyecek bin sözü varken hepsini yutup yalnızca baktı. Ana bakışı dua gibidir; söze gelmez, sırta yapışır, yol boyu gider. Oğlan tan yeri ağarmadan atına bindi.

Çatkal'ın geçitleri karlıydı; yel, dorukta kılıç gibi esiyor, kar kimi yerde atın karnına vuruyordu. Seytek üşüdüğünü duymadı; içindeki ateş geçit ateşiydi, sönmezdi. Bir bel aştı, iki bel aştı, üç bel aştı; her belin ardında yurdunu umdu, her seferinde bir bel daha çıktı karşısına. Tulpar bata çıka aştı. Ve altıncı belin sırtına vardığında, dünya birden önünde açıldı: Talas. Yeşilin bin türlüsü vadiye serilmiş; Keñ-Kol'un suyu gümüş bir kamçı gibi kıvrılıyor; Ala-Too'nun ak dorukları, göğe dayanmış bir ordo gibi vadiyi bekliyordu. Seytek, hiç görmediği yurdunu ilk görüşte tanıdı; kanı tanıdı, kemiği tanıdı. Attan indi, toprağı avuçladı, yüzüne sürdü ve on üç yaşın bütün öksüzlüğüyle ağladı; kimse görmedi, yalnız dağlar gördü, dağlar kimseye söylemez.

Ama Talas, güzelliğinin altında yarasını saklıyordu. Vadiye indikçe obalar suskunlaştı; ocakların çoğu tütmüyor, tütenlerin dumanı cılız çıkıyordu; çocuklar yabancı görünce kaçışıyor, itler bile ürkek havlıyordu. Kançoro'nun ak ordosu uzaktan parıldıyordu; parıltısı, aç bir ilin sırtından soyulmuş parıltıydı. Ve bir ağılın ardında, gördü: iki azgın buzağı, iki yana çekiştirip duruyor; aralarında, kollarından buzağılara bağlanmış, üstünde çul, ayağında çarık bile olmayan bir kocakarı — iki yana savrulup düşüyor, kalkıyor, düşüyor. Seytek'in gözü karardı; bu yüzü hiç görmemişti ama bu yüz, anasının anlattığı

bütün gecelerden tanıdıktı. Kanıkey'di bu; Temirkan'ın kızı, Manas'ın hatunu, ninelerin ulusu Kanıkey — Kançoro'nun kölesi.

Coybolot iki kez parladı; iki buzağının başı iki yana düştü, ipler boşaldı. Seytek dizlerinin üstüne çöküp kollarını açtı:

— Nine...

Ama Kanıkey'in gözünde artık tanımak diye bir şey kalmamıştı. Bir zamanlar Buhara'nın incisi, Temirkan'ın nazlı kızı, Manas'ın dizinin dibinde oturan, Semetey'i kundağıyla ateşlerden kaçıran o ulu hatun; şimdi saçı ak keçe, sırtı yay, avuçları nasırdı. Yıllar onu döve döve, her yaklaşan eli düşman bellemeye alıştırmıştı; iyilik görmeyen göz, iyiliği de tuzak sanır. Kocakarı doğruldu, yerden kaptığı ip kazığını kaldırdı ve torununun üstüne yürüdü; vurdu, vurdu, çürük kollarının bütün gücüyle vurdu. Seytek kımıldamadı; ne kolunu kaldırdı ne yüzünü çevirdi; yalnız gözlerinden sicim sicim yaş indi. Vur, nine, diye geçirdi içinden; vur ki senin çektiğinin binde birini teninde duyayım; vur ki bu borç bir ucundan ödenmeye başlasın.

Ve az ötede, ağılın gerisinde, bir iniltiyle yer titredi. On altı yıldır oraya çökmüş, on altı yıldır yüzünü kıbleye dönmüş, on altı yıldır sahibinin yolunu gözlemiş boz maya — Kanıkey'in ak devesi — başını kaldırdı. Seytek'i gördü; gördü ve tanıdı. Devenin iri kara gözlerinden yaşlar boşandı, sicim sicim, sağanak sağanak; boynunu uzatıp öyle bir bozladı ki sesi Keñ-Kol'un suyunu ürpertti, Ala-Too'nun karına değdi. Kazık hâlâ iniyordu, gözyaşı hâlâ akıyordu; ve Talas'ın üstünde, on altı yılın bütün bekleyişi, bir deve bozlamasında dile gelmiş, hain ordonun kapısına dayanmıştı.

36. BÖLÜM

Pınar Başındaki Cariye ve Ak Hançer

— ❖ —

Yol, Ceti-Özön'den çıkıp batıya kıvrıldığında, Seytek'in önüne boz bir maya dikildi. Ne yularlı idi ne hörgüçlerinde yük; gözleri kor gibi yanan, ağzından köpük saçan bir azman. Kaç kere yol verdiyse vermedi; çocuk atını sağa çekti, maya sağa döndü; sola çekti, sola döndü. Üçüncüsünde Seytek dizginini kısıp içinden söylendi: yolumu kesen, kısmetimi keser. Kılıcı bir yalım gibi indi kalktı; boz maya bozkırın taşına yıkıldı, toz duman içinde bir kere silkinip kaldı. Çocuk kanlı kılıcı otta silerken ürperdi; sanki o hayvanın gövdesinde yolunu bekleyen bütün kara güçlerin bir öncüsünü devirmişti. Atının başını Talas'a doğru çevirdi, geçitleri aşa aşa, suları yara yara gitti.

Talas göründüğünde gün ikindiye ağmıştı. Ala-Too'nun karlı dişleri gökle boğuşuyor, etekten aşağı sürülmüş yaylalar sararmış bir keçe gibi seriliyordu. Seytek, adını ninnilerden değil, Külçoro'nun kanlı hikâyelerinden öğrendiği bu yurdu ilk kez görüyordu; gördü de yüreği bir tuhaf sızladı. Dedesinin at koşturduğu Keñ-Kol boyu ıssızdı, obalar seyrelmiş, tütünler cılızlaşmıştı. Ulu çınarın dibindeki kaynağa vardı; hani suyu şifa, gölgesi bereket denen o eski pınara. Atından inip su içmeye eğildiğinde, kulağına bir inilti çalındı.

Baktı: pınarın öte yanında, kısır tosunların arasına bir kara kocakarı bağlanmıştı. Kollarından çekilen kayış tosunların boyunduruğuna dolanmış; hayvanlar her ürküp seğirttiğinde kadın taşların üstünde sürükleniyor, dizlerinden, dirseklerinden sızan kan kuru toprağa damlıyordu. Sırtındaki giysi giysi değil, paçavraydı; ak düşmüş saçları çamura bulanmıştı. Ama Seytek o yüzde, o çökmüş yüzde bir şey gördü ki tarif edemedi: sürüklene sürüklene dahi eğilmemiş bir baş, sönmüş külün altında hâlâ göz kırpan bir kor.

— Ana, dedi çocuk, atından atlayıp; sen kimsin, bu kısır tosunlara seni kim koştu?

Kadın başını güçlükle kaldırdı. Karşısında ay gibi bir yiğit duruyordu; boyu selvi, omzu geniş, gözlerinde tanıdık bir ışık. Yüreği hop etti, sonra kendi kendine gülümser gibi oldu: kaç yıldır her gelen atlıda bir tanıdık ışık görüyordu, kaç yıldır her seferinde yanılıyordu.

— Kim olacağım, balam, dedi; Kançoro Han'ın cariyesiyim. Gündüz tezeğini toplarım, gece kısır tosunlarını beklerim. Hayvan ürker, ben sürüklenirim; taş etimi yer, kimse sormaz. Sen kimsin, hangi elden gelirsin?

Seytek yutkundu. Külçoro tembih etmişti: adını erken açma, önce yurdun hâlini kendi ağzından dinle, dost kim düşman kim öğren. Çocuk göğsünü gerdi:

— Ben Hindistan elinden gelirim, hanzadeyim; yolum düştü, bu yurdun suyundan içeyim dedim. Ana, madem buranın kadınısın, anlat bana: şu karşıki tepe kimindir, şu yıkık orda kimindir, bu kuruyan pınar kimindir?

Kadın doğrulmaya çabaladı; kayış bileğini kesti, aldırmadı. Eliyle tepeleri, belleri, boyları bir bir gösterdi ve her birinde aynı sözü tekrarladı, bir ağıt nakaratı gibi:

— Şu Kara-Adır'ı sorarsan: öncekini sorarsan Semetey'indi, şimdikisini sorarsan Kançoro'nundur. Şu yılkı yaylımını sorarsan: öncekini sorarsan Semetey'indi, şimdikisini sorarsan Kançoro'nundur. Şu gördüğün yıkık ak sarayı sorarsan, balam... onu Kaplan Manas yaptırmıştı, Semetey'e kalmıştı; şimdi baykuş tüner, yılan yuvalanır. Öncekini sorarsan er Semetey'in, şimdikisini sorarsan zorba Kançoro'nundur.

— Ya sen, ana? Senin önceki hâlin neydi?

Kadının çenesi titredi. Uzun sustu; pınarın suyu taşlarda çağıldadı, tosunlar burunlarından soludu.

— Benim öncekimi sorarsan, dedi sonunda, kısık bir sesle; Kaplan Manas'ın hatunuydum. Temirkan'ın kızı Kanıkey derlerdi bana; başımda ak ilekim, altımda Taytoru, önümde kırk kul kırk cariye vardı. Semetey'i ben doğurdum, ben büyüttüm; Buhara'nın yolunda ben kaçırdım, Talas'a ben döndürdüm. Şimdikimi sorarsan: Kançoro'nun

tezekçisiyim. Oğlumu Kıyaz vurdu, ordumu Kançoro aldı; ak sakallı Bakay'ı, o Hüda'nın sevgili kulunu köle etti, beni cariye. Doksan yaşına merdiven dayamış Bakay'ı gökbörü çeker gibi atların ardında sürükletir de güler. Ben ölmedim, balam. Ölemedim. Bir tek şey bağladı beni bu dünyaya.

— Nedir o, ana?

— Ayçürök'ün karnında bir çocuk kalmıştı, Semetey'imden. Kıyaz onu alıp giderken karnı burnundaydı. Kız mı doğdu, oğlan mı doğdu; doğdu mu, boğdular mı, bilmem. Gece gördüğüm düş, gündüz kurduğum hayal hep odur. O çocuk sağsa, ben sağım. O çocuk öldüyse, bu sürüklenen gövdeye kefen dahi çok.

— Cariyelik nasıl olur, bilir misin, balam, diye sürdürdü kadın, sesi taş üstünde sürünür gibi. Sabah ezelinde kalkarsın, hanın kısrakları sağılır; sen tezeğe gidersin. Elin kanar, kimse bakmaz; belin bükülür, kimse tutmaz. Bir vakitler kırk cariyem vardı, birinin adını yanlış desem gücenirdi; şimdi benim adımı bilen yok. «Kara kempir» derler, geç! derler. En zoru ne, bilir misin? Gece çadır aralığından yıldıza bakarsın da, o yıldızın altında bir yerde Manas'ın kümbetinin durduğunu bilirsin; varamazsın. Oğlunun kemiği kırda kalmıştır; toplayamazsın. İşte cariyelik budur: ölüne yas tutamamaktır.

Seytek'in boğazına bir yumruk oturdu. Az kalsın haykıracaktı; dilini dişledi, yüzünü suya çevirdi, bir avuç içti ki sesi titremesin.

— Müjde olsun sana, ana, dedi; ben o elden geçtim, o haberi bilirim. Ayçürök erkek doğurdu. Kıyaz'ın yurdunda toy oldu, doksan baş mal kesildi. Toy günü, kimsenin tanımadığı ak sakallı bir derviş geldi; kalabalığı yara yara çocuğun başına vardı. «Bu bala Semetey'in oğludur; adı Seytek olsun!» dedi, batasını verdi, dua kıldı; sonra döndüler baktılar ki derviş yok, izini gören yok. Kıdır mıydı, çilten miydi, bilen olmadı.

Kanıkey'in yüzü bir aydınlandı, bir karardı; inanmakla korkmak arasında sarsıldı.

— Dilin bal olsun, balam... Ama benimle eğlenme. Bu yürek çok umutla dağlandı, bir daha dağlanmaya dermanı yok.

O sırada tosunlardan biri sinekten mi, gölgeden mi ürktü; ikisi birden ileri atıldı, kayış gerildi, Kanıkey yüzükoyun kapaklanıp taşların üstünde sürüklenmeye başladı. Seytek'in gözü karardı. Bir sıçrayışta yetişti; kılıcı iki kere şimşek gibi çaktı, iki kısır tosunun başı iki yana yuvarlandı, gövdeleri diz çöküp devrildi. Kayışı kesti, kadını kucaklayıp pınarın başına, çınarın gölgesine yatırdı.

Ama Kanıkey minnet edecek yerde dövünmeye başladı:

— Vay başıma, ne ettin sen! Kançoro'nun malına kıydın! Şimdi o gazaplı domuz gelir, seni de doğrar beni de! Yolcuysan yoluna git, hanzadeysen hanlığına dön; kurusun senin gibi yiğidin kılıcı, benim ölümüme sebep oldun! Elin oğlu, il kurutan!

Beddua ağzından taş gibi dökülürken, tepenin ardından bir kadın koşup geldi: Külçoro'nun hatunu Akbala. O da tosunların kanlı başlarını görünce ellerini dizlerine vurdu:

— Hangi baş bela bu işi işledi? Kançoro cümlemizi kılıçtan geçirir! Sen kimsin, ey delikanlı, hangi şeytana uydun?

Seytek durdu. İki kadının korkudan büyümüş gözlerine baktı; sürgünün, kulluğun, zorbanın insanı nasıl kendi gölgesinden ürker ettiğini o an anladı ve dayanamadı. Kılıcını yere saplayıp Kanıkey'in önünde diz çöktü:

— Beddua etme, büyük ana, öz kuzuna beddua etme. Hindistan yalandı, hanzadelik perdeydi. Ayçürök'ün doğurduğu, dervişin ad koyduğu bala benim: öz kuzun Seytek benim! Semetey'in oğlu, Manas'ın torunu benim! On üçüme bastım, soyumu öğrendim; babamı vuran Kıyaz'ı öz ordasında yere serdim, kanını yerde komadım. Kürek kemikleri oyulup kul edilen Külçoro akemi kullar içinde bulup çıkardım; şimdi o, anam Ayçürök'le birlikte, Ceti-Özön'ün ganimetini yükleyip Talas yoluna düştü. Ben önden koştum ki yurdu göreyim, seni bulayım. Babamın öcünün yarısı alındı; öbür yarısı Kançoro'nun boynunda. Ona da bu kılıç yeter!

Kanıkey bir müddet taş kesilip baktı; sonra iki eliyle çocuğun yüzünü yokladı; alnını, kaşını, çenesini yokladı; kırışık parmakları o yüzde Manas'ı buldu, Semetey'i buldu, kendi gençliğini buldu. Ve o vakit, yılların dondurduğu bütün sular birden çözüldü: Kanıkey hıçkıra hıçkıra torununun boynuna sarıldı.

— Kuzum! Közümün karası, ciğerimin başı! Ölmeden gördüm ha, ölmeden kokladım ha! Yanan yüreğim suya erdi; dileğimi Hüda verdi, tileğimi Kıdır verdi! Kul oldumsa ne gam, sürüklendimse ne gam; sen sağmışsın, soy sürmüş, ocak tütmüş!

Akbala da bir yandan ağlıyor, bir yandan gülüyor, «Külçorom sağ, Külçorom geliyor» diye dönüp dönüp yollara bakıyordu. Çınarın gölgesi üçünün üstüne bir kanat gibi gerildi; pınar, kaç yıldır ilk kez, ağıt değil sevinç sesi duydu. Seytek, büyük anasının yaralı ellerini avuçlarına alıp ant içti:

— Bu elleri kayışla kesen, bu saçları çamura bulayan Kançoro'yla er meydanında hesaplaşmadan, bana Semetey'in oğlu demesinler. Ak sarayı yeniden kurmadan, Bakay atamın gönlünü almadan, bu kılıcı kınına sokmam.

O saatlerde, ta Ceti-Özön yolunda, Külçoro ile Ayçürök'ün göçü ağır ağır Talas'a akıyordu; develer yüklü, yılkılar önde, yürekler yaralı ve umutluydu.

✦ ✦ ✦

Kıyaz'ın kanı yerde kalmamış, Cediger'in başsız kalan halkına Külçoro'nun sözüyle Kara Döö han kılınmıştı; iri gövdeli, ağır sözlü, ahdine sadık bir er. Külçoro ona yurdu, töreyi, sınırı bir bir emanet etmiş, sonra göçün başına geçmişti. Kervan uzundu: önde tuğ, ardında yüklü develer, iki yanda sürüler; Kıyaz'ın hazinesinden alınan yambılar sandıklarda, esirlikten kurtarılan kullar kervanın kuyruğunda. Ayçürök ak yorga üstünde, oğlunun gittiği yola baka baka gidiyordu.

Talas suyunun ilk parıltısı göründüğünde, Ayçürök'ün dizginleri gevşedi. Her bel, her boyun ona bir gün hatırlatıyordu: şu kayanın dibinde Semetey'le oturmuşlardı; şu yaylada Akkula'nın soyundan taylar kişnerdi; şu pınardan kırk çoronun torunları su içerdi. Şimdi kayanın dibi ıssız, yaylanın otu basılmamış, pınarın gözü kurumuştu. Kadın atının boynuna kapandı:

— Vay yurdum, öksüz yurdum! Suyun mu suçluydu, kurudu; otun mu suçluydu, sarardı? Erin gitti, pınarın çekildi; Semetey'in mirası kara yılana kaldı. Ben sana gelin geldiğimde kuşun bile töreliydi; şimdi baykuşun tünediği yerde han oturur.

Ağladı; ağladıkça yaşmağı ıslandı, ıslandıkça içi hafifledi. Külçoro yanına at sürdü; bir şey demedi, demesine hacet yoktu. Onun da gözü yol boyunca hep bir noktadaydı: iki kürek kemiğinin sızısı, dağ havası sertleştikçe artıyordu.

Göç Keñ-Kol'a indiğinde haber yıldırım olup obaları dolaştı: Semetey'in oğlu sağmış, Külçoro dönmüş, Ayçürök gelmiş! Önce inanmadılar; sonra tepelere çıkıp kervanı gördüler; sonra kadın erkek, çoluk çocuk, aç yayan, yollara döküldüler. Kırgız derlendi, Argın toparlandı; ak sakallılar dua kıldı, gelinler saçı saçtı. Kimi koyun adadı, kimi kısrak; yaşlı bir çoban tek keçisini yederek getirdi, «yetimin toyuna» dedi, gözü yaşlı. Seytek'i attan indirip omuzlarda gezdirdiler; çocuğun yüzüne bakan, «Manas'ın nefesi değmiş buna» diyor, elini öpüp alnına koyuyordu. Kalabalığın içinden kör bir manasçı çıktı; iki gencin

omzuna tutuna tutuna geldi, Seytek'in elini yüzüne sürdü ve orada, kervanın tozu daha yatmadan, komuzsuz kopuzsuz, çatlak sesiyle söylemeye başladı: Manas'ı söyledi, Akkula'yı söyledi, Semetey'in Taytoru'yla dönüşünü söyledi; sıra Seytek'e gelince durdu, «gerisini bundan sonra sizler yaşayın, ben söylerim» dedi. Yıllardır zulüm altında başı eğik yaşayan halk, bir yetimin gölgesinde doğruldu; bir günde yurt şenlendi, bir gecede ocaklar çoğaldı. Kaçıp gidenlerin haberi alanı oldu; kimi daha o hafta, sökük çadırını devesine yükleyip geri döndü.

Ama Talas'ın üstündeki gölge kalkmamıştı. Kançoro'nun salması ağırdı: Argın'dan yılkı, Kırgız'dan koyun; vermeyenin damı yıkılır, direneni kamçı bulurdu. Kaç oba, salgıya dayanamayıp gece yarısı çadır söküp kaçmıştı; kaçarken yakalananların sürüsüne el konur, erine kütük vurulurdu. En ağırı da şuydu, halkın dilinde yara gibi dolaşan: zorba, ihtiyar Bakay'ı — Manas'a ata olmuş, iki dünyanın kapısını bilen o aziz kişiyi — eğlence diye atların ardına taktırır, gökbörü çeker gibi tozun içinde sürükletirdi. Kendisi ise Çaçıkey'le altın tahtın üstünde sefa sürer, kımızın köpüğüne bakıp gülerdi. Semetey'in dul kalan hatunu Çaçıkey, kocasının katiline değil, katilinin tahtına varmıştı.

Külçoro, halkın bu ahvalini dinledikçe içindeki eski yara kanadı. Bir sabah Akolpok gibi ağır bir sükûnetle kuşandı, yanına yiğit almadan zorbanın ordasına at sürdü. Kançoro onu ta uzaktan tanıdı; tanıdı da tahtında bir doğruldu, bir oturdu; yüzünde önce korkunun gölgesi, sonra kibrin boyası dolaştı. Külçoro eşikten girince zorba, selamdan önce lanetini kustu:

— Demek sağsın, kul! Demek Kıyaz denen o pısırık, «öldür» dediğimi öldürmemiş, koynunda beslemiş! Er değilmiş o, karısından aşağıymış; kılıcının kestiğini yüreği tutmaz mış. Elimle boğazlayacaktım seni; başkasına iş buyuranın sonu budur.

Külçoro ordanın ortasında durdu; sesi alçaktı, ama her kelimesi çadırın keçesine kazınır gibi indi:

— Say bakalım, Kançoro, ben de sayayım. Bir: Toltoy'un çevirmesinde ağamı, arslan Semetey'i sen kırdırdın; kement senin işaretinle atıldı. İki: beni diri tutup iki kürek kemiğimi kestirdin, oydurdun; kanadı kırık kuş gibi Kıyaz'ın eşiğine kul verdin. Üç: Manas'ın hatununu tezekçi yaptın, Bakay atamı gökbörü ettin, yurdun pınarını kuruttun. Bunların her biri boynunda bir urgan, Kançoro. Amma velâkin... — Külçoro bir soluk durdu, boğazındaki düğümü yuttu — kökümüz birdir. Sen Çubak'ın oğlusun; baban, benim babam Almambet'le bir kazandan aş yedi, bir bayrağın altında öldü. Onların hatırına son bir yol koyuyorum önüne: söz dinlersen, geçmişi kara toprağa gömerim; kardeş

olurum, tuğunun dibinde dururum, kılıcım senin kılıcın olur. Yok azgınlığında direnirsen, and olsun: gözünü oyar, başını gövdenden ayırırım. Seç.

Orda içinde bir sessizlik oldu; öyle bir sessizlik ki, ocaktaki közün çıtırtısı duyuldu. Kançoro önce güldü; gülüşü zoraki, gözleri huzursuzdu. Sonra tahtından yarı doğrulup elini kapıya salladı:

— Kanadı yolunmuş kuzgun, gelmiş bana kanat gerer! Kürek kemiksiz kul, gelmiş bana kardeşlik satar! Talas benim, taht benim, tuğ benim. Sana gelince... — dudağını büktü, yalancı bir cömertlikle seslendi — al şu Akolpok'u, üstüne giy de «han bana kaftan verdi» diye övün. Git, gözüm görmesin; bir daha eşiğime basarsan, başın eşiğimde kalır.

Hizmetkârlar, Manas'tan kalma o kutlu zırh-kaftanı, sadaka fırlatır gibi Külçoro'nun ayağının dibine bıraktılar. Külçoro eğildi, Akolpok'u yerden aldı; tozunu dizinde silkti, öptü, koynuna soktu. Kançoro'ya son bir kez baktı — o bakışta ne öfke vardı ne yalvarış; bir hükmün okunuşu vardı sadece. Döndü, çıktı, atına bindi.

O gider gitmez perdenin ardından Çaçıkey fırladı; yüzü kireç, sesi çatlaktı:

— Hanım, gözün kör mü, kulağın sağır mı? Bu adam sana kardeşlik sunmadı, ecelini okudu! Külçoro dediğin, kanadı kırılsa tırnağıyla tırmalar; Seytek dediğin, Kıyaz gibi dev bir eri on üçünde devirmiş bir yavru kaplan. Bunlar senin derdini eninde sonunda çıkarır. Kardeş değil bunlar sana, düşman; hem de düşmanın en onulmazı: hakkı yenmiş düşman!

Kançoro kımız kâsesini dikti, bıyığını sıvazladı, gülmeye çalıştı; ama o gece uykusu bölük bölük oldu, düşünde hep başsız iki tosun gördü.

✦ ✦ ✦

Çaçıkey'in dili o günden sonra durmadı; zehrini damla damla, gece gündüz akıttı. Zorbanın döşeğinde fısıldadı, sofrasında söyledi, ava çıkarken üzengisinden tutup tekrarladı:

— Bu kardeşin değil, düşmanındır. Yılanı koynunda gezdirme; başını kesip ordanın direğine as ki gören ibret alsın, Argın da Kırgız da yüreğindeki kurttan vazgeçsin. Seytek'i de balayken ez; büyürse dağ olur, dağı devirmeye gücün yetmez. Ben Semetey'in koynunda yattım, o soyu bilirim: onlar unutmaz, hanım. Onlar beklemesini bilir, bekledikçe bilenir.

Kançoro'nun otağında fesat, kazandaki et gibi kaynadı. Kimi gün cellât çağırttı, kimi gün pusu kurdurmayı konuştu; ama her seferinde bir şey elini tuttu — belki halkın Seytek'e

akan gönlü, belki Külçoro'nun o gün ordada bıraktığı bakış. Zorba, korkusunu kibirle örttü; örttükçe korku büyüdü.

Beri yanda, pınar başındaki eski çadırda, kocamış Kanıkey de içindeki koru söndüremiyordu. Torununa kavuşmuştu kavuşmasına; ama gece olup çadırın keçesi rüzgârda inledi mi, yıllar bir bir üstüne yürüyordu: sürüklendiği taşlar, topladığı tezekler, Bakay'ın toza bulanmış ak sakalı, oğlunun mezarsız ölüsü. Bir gece Akbala onu ateşin başında, elinde bir bıçak biler bulur gibi oldu; yaklaştı, baktı ki bıçak yok, kadın kupkuru avuçlarını ovuşturup kendi kendine söyleniyor:

— Boğazından yakalasam... Şu iki elimle boğazından yakalasam zorbayı. Çaçıkey'in de o zehirli dilini... Hüda'm, bu yaşta bana bir günlük güç ver, bir günlük gençlik ver; öcümü alayım, sonra al canımı.

Bir akşam, göç konalgasında ateş çevresinde oturulurken, söz döndü dolaştı, Kançoro'nun aslına geldi. Genç yiğitlerden biri sordu: bu zalim hangi taştan kopmuştu, hangi kurttan doğmuştu? Kanıkey ateşe bakarak anlattı; sesi ilk kez ne titredi ne yükseldi:

— Taştan kopmadı, kurttan doğmadı; en acısı da bu ya. O, Çubak'ın oğludur. Çubak ki Manas'ın can yoldaşıydı; Akbalta soyundan, yürek yönünden aslan bir erdi; Beecin seferinde şehit düştü. Kançoro kundaktayken ben onu kucağıma aldım. Aldım da... elim dondu. Gözünün bakışında bir uğursuz alamet gördüm; bebek gözüne benzemez bir soğukluk, süt kokusuna karışmış bir kan kokusu. «Bu bala büyürse ocağımıza yılan olur; bırakın, şimdi keseyim, günahı boynuma» dedim. Bıçağa davrandım. El âlem üstüme çullandı: «Hatun deli mi olmuş, Çubak'ın yadigârına kıyılır mı, çoronun yetimine el kalkar mı» dediler; bileğimden tuttular, bebeği koynumdan aldılar. Ben sustum; süt verdim, aş verdim, kaftan giydirdim. Beslediğimiz yılan büyüdü; büyüdü de ağası Semetey'i ele verdi, tahtını aldı, anası yerindeki beni cariye etti. Ok atılan yerden döner derler; hey gidi, keşke o gün bileğimi tutmasalardı.

Ateşin başındakiler başlarını önlerine eğdiler. Ayçürök o gece uyumadı; kaynanasının sözü kulağında dönüp durdu. Şafağa karşı Kanıkey'in çadırına girdi; ihtiyar kadın uyanıktı, sanki bekliyordu. Kanıkey döşeğinin altından, kırk yıllık keçeye sarılı bir şey çıkardı; açtı: bir ak hançer. Kabzası ak kemik, yalmanı ay ışığında süt gibi parlıyor.

— Bunu ben döktürmüştüm, dedi; Manas'ın sağlığında, usta Bölökbay'a. Yedi kat körükte su verdi, ağzına yılan zehri kattı; «çaldığı yer onmaz, değdiği can kurtulmaz» dedi. Kaç zorba devrildi, bu kına girdi çıktı; kulluğumda koynumda sakladım, tezek yığınına gömdüm, tenimde taşıdım. Al, kızım. Benim bileğim geçti; senin bileğin taze, yüreğin

benimkinden yanık. Semetey'in kanı seni gözlüyor, oğlunun yolu seni bekliyor. Al da, sırası gelince şaşırma.

Ayçürök hançeri iki eliyle aldı; soğuk kemik avucunda ısındı. Bir söz demedi; kuğu soyundan gelenler, and içerken söz tüketmezler.

✦ ✦ ✦

Sıra, Hüda'nın yazdığı gün geldi. Kançoro, gücünü göstermek, halkın Seytek'e kayan gönlünü korkuyla geri çevirmek için ordasında büyük bir içki meclisi kurmuş; beylerini, yaltakçılarını toplamış, Çaçıkey'i yanına alıp altın tahtına kurulmuştu. Töre gereği, gelen göçün kadınları hanın önüne çıkıp baş eğecekti; zorba, Ayçürök'ü de Kanıkey'i de eşiğine diz çöktürmeyi kurmuş, bunu bütün Talas'a duyurmuştu. «Kuğu dediğiniz karı, benim eşiğimde yerden selam versin; Manas'ın hatunu dediğiniz kocakarı, kâsemi doldursun» demişti.

Geldiler. Kanıkey önde, elinde bir sağrak; Ayçürök ardında, başı eğik, kollarında ipek bir örtü — örtünün altında, ak kemik kabza. Orda doluydu; kımız kokusu, ter kokusu, yağ kokusu keçeye sinmişti. Kançoro tahtında yayılıp güldü:

— Gelin bakalım! Öncekini sorarsanız Semetey'in karılarıydı bunlar; şimdikisini sorarsanız Kançoro'nun kullarıdır!

Kendi lafına kendi güldü; yaltakçılar da güldüler. Ayçürök başı eğik yürüdü; tahtın üç adım berisine geldi; iki adım; bir. Sonra kuğu, kanat açar gibi doğruldu. İpek örtü yere süzüldü; ak hançer havada bir kere yalabıdı. Kançoro'nun kahkahası boğazında kaldı: hançer köprücüğünün altından girip saplandı; zorba kâsesini devirip altın tahtından aşağı, halının üstüne yıkıldı. Yaltakçılar donakaldı; kimi kılıca davranacak oldu, ama kapıda Külçoro'nun gölgesi belirmişti bile ve o gölgenin ardında, gözleri yanan Seytek duruyordu. Kimse kımıldayamadı.

Ayçürök diz çöktü; hançeri çekip zorbanın karnını yardı, sonra o güzel, o yumuşak bilek bir cellât bileği kesildi: Kançoro'nun başını gövdesinden ayırdı. Kara kan halıya, halıdan toprağa yayıldı. O zaman Kanıkey, kırk yılın cariyesi, iki büklüm gövdesiyle ilerledi; avucunu o kara kana daldırdı, doldurdu ve içti. Ayçürök de avuçladı, içti. İkisinin de yüzünde ne sevinç vardı ne tiksinti; kor üstüne dökülen suyun tıslaması gibi bir şey vardı

sadece: yıllardır yanan iki yürek, cayır cayır, o kanla söndü. Kanıkey doğruldu; kaç yıldır ilk kez, beli dimdikti:

— Semetey'im, dedi yalnızca, göğe bakarak. Duydun mu, Semetey'im.

Çaçıkey'i tahtın ardında, perdeye sarınmış titrerken buldular. Kadın önce yalvardı, sonra lanet okudu, sonra yine yalvardı; onu ne öldürdüler ne bağışladılar. Kanıkey «kanı bize bulaşmasın; kul etmeyin, yanımda tutun; her sabah gözüme baksın, bu ona ölümden ağır gelir» dedi; öyle yapıldı.

Haber, ordanın kapısından çıkıp Talas'ı bir uçtan bir uca dolaştı: «Gazaplı domuz öldü! Zorba devrildi, salgı kalktı!» Halk önce inanamadı, sonra sokaklara, yaylalara döküldü. O gün kesilen kurbanın sayısını tutan olmadı; oğlak toyu kuruldu, üç gün üç gece sürdü: gündüz at yarışı, güreş, oğlak çekişi; gece ateşler, ezgiler, Manas'ı anan manasçı sesleri. Kuruyan pınarın başında gelinler saçı saçtı; kimileri yemin billâh etti, o gün pınarın gözünden yeniden su sızmaya başlamıştı. Zorbanın ambarları açıldı; salgıyla toplanmış yılkı, koyun, yambı ne varsa sahiplerine dağıtıldı, sahibi ölmüşün payı öksüze verildi. Kançoro'nun altın tahtını ordadan çıkarıp meydana attılar; kimse oturmadı, kimse dokunmadı; sonunda ihtiyar bir demirci baltasını alıp geldi, «bunun altınından öksüzlere bilezik dökülür» dedi, parçaladı.

Toyun ilk işi Bakay oldu. İhtiyarı, zorbanın sürüklete sürüklete kanattığı o aziz gövdeyi, hürmetle getirdiler; yaralarını kımızla yıkayıp yeni kesilmiş kısrağın kazısına belediler, kırk gün bakılacak diye ak keçeden bir boz üy diktiler. Bakay gözlerini açıp başında Seytek'i görünce, çatlak dudakları gülümsedi:

— Manas'ın kokusu... dedi. Ben bu kokuyu bilirim. Üç kuşaktır bilirim. Demek yurt onarılacak; demek ben boşuna sürünmemişim, balam.

Seytek, ihtiyarın kuru elini iki avucuna aldı; utançla karışık bir öfkeyle, geç kaldım, diyecek oldu; Bakay başını salladı:

— Geç kalınmaz, dedi. Vakit, Hüda'nın atıdır; ne kamçıyla yürür ne yularla durur. Sen tam vaktinde geldin. Manas'ı ben altı yaşında görmüştüm; o da tam vaktinde gelmişti.

Kırkı çıkmadan Argın ile Kırgız'ın ak sakallıları derlendi, il uluları söz birliği etti: Semetey'in oğlu Seytek, töreyle han kaldırıldı. Ak keçeye oturttular; dokuz kere göğe kaldırıp indirdiler; «hanımız ol, kanadımız ol» dediler. On üç yaşındaki çocuk keçenin üstünde dimdik oturdu; kalabalığın içinde büyük anasının yaş dolu gözlerini, anasının

vakur yüzünü, Külçoro'nun kanadı kırık ama başı dik duruşunu gördü ve içinden dedi ki: bu yükü taşıyamazsam, o taşlarda sürüklenen eller hakkını helal etmesin.

Tam murada erildi derken, toyun sonunda, Cediger elinden bir atlı çıkageldi: Kara Döö'nün kendisi. Kutlamaya gelmişti güya; ama Külçoro onu bir kenara çekip yüzüne bakınca, devin dilinin altında bir şey olduğunu anladı.

— Söyle, dedi.

Kara Döö önce Seytek'i de yanına çağırttı; sonra sesini alçalttı:

— Bunu Kıyaz'ın eski avcılarından duydum; and verdirdim, bir daha söylettim, sözleri birbirini tuttu. Semetey ölmemiş. O kanlı çevirmede vurulan vurulmuş; ama er Semetey'i Kayıpçı — kayıp erenlerin sürücüsü — dumana sarıp almış götürmüş. Şimdi onun kara mağarasında sağ gezermiş; büyülü imiş, dili bağlı imiş; ne insan yüzü görür ne insan sözü söylermiş. Avcılar mağaranın ağzından duman tüttüğünü, gece vakti içeriden bir bozkurt gibi ulunduğunu işitmişler.

Seytek'in yüreği göğsünü dövdü; Külçoro'nun dizleri, o demir dizler, bir an titredi. Ayçürök'e söylediler; kuğunun kızı bir ağladı, bir güldü, iki eliyle yüzünü kapadı. Ama sevincin daha soluğu alınmadan Kara Döö, saflığından mı, kurnazlığından mı, bir söz daha etti; Külçoro'ya dönüp güler yüzle:

— Ey çoro, dedi, hakkını yiyen öldü, yurdun onarıldı; bir eksiğin kaldı. Ağan Semetey'in töresince, dulu sana düşer: Ayçürök'ü neden almıyorsun?

Söz, ordanın ortasına düşen kor gibi oldu. Külçoro bir şey demedi; ama Seytek'in çocuk yüzü bir anda taş kesildi, elini farkında olmadan kılıcının kabzasına götürdü. Anası bir yanda, akesi bir yanda; ikisinin arasından, daha dün kucaklaştığı iki insanın arasından, ince bir çatlağın yılan gibi yürüdüğünü duydu. Ateşin başındakiler sustu; toyun ezgisi uzakta kendi kendine çalıp söndü.

O gece Seytek uyumadı. Çadırından çıkıp Ala-Too'nun karanlık dişlerine baktı. Arkasında, sönmeye yüz tutmuş ateşlerin başında yurt uyuyordu; kaç yıldır ilk kez korkusuz uyuyordu. Büyük anasının çadırından hafif bir mırıltı geliyordu; Kanıkey, tezekçilik yıllarında içinden okuduğu duaları artık sesli okuyordu. Orada bir yerde, adını bilmediği bir kara mağarada, yüzünü hiç görmediği babası, dili bağlı, bir bozkurt gibi uluyordu. Çocuk, kılıcını göğsüne bastırıp yıldızlara ant içti: babasını o mağaradan çıkarmadan, dilini çözdürmeden, bu yurda han demesinler kendisine. Şafak, Talas'ın üstüne kan rengi sökerken, Seytek hâlâ dağlara bakıyordu.

37. BÖLÜM

Kara Mağaradaki Bozkurt

— ❖ —

Talas'a bahar, yası yıkanmış bir yüz gibi geldi. Keñ-Kol boyunda karlar çekildi, yılkı tayları kişneyerek tepelere saçıldı, boz üylerin bacalarından tüten dumanlar artık ağıt değil, aş kokusu taşıyordu. Kançoro'nun kara günleri geride kalmış, el yeniden Manas'ın ocağına yüz sürmüştü; ama ocağın başında oturan, henüz bıyığı terlememiş bir çocuktu. Seytek, on üçünde omzuna binen hanlığın ağırlığını taşımaya çalışıyor, geceleri anası Ayçürök'ün çadırından gelen boğuk hıçkırıkları duydukça yüreği burkuluyordu.

Bir akşam, kımız tulumlarının açıldığı, ocakta kazanın kaynadığı bir vakitte, Seytek dayanamadı. Külçoro'nun önüne diz çöküp iki elini göğsüne bastırdı.

— Külçoro ağam, dedi, sen bu evin direğisin. Babam Semetey on üç yıldır yok; ne mezarı var başında ağlayacak, ne kemiği var toprağa verecek. Anam Ayçürök dul oturuyor, gece gündüz yaş döküyor. Töre bilirsin: er öldü mü, yengesi kayınına düşer. Al anamı, ocağımıza er ol, ben de sana oğul olayım.

Külçoro'nun elindeki kımız kâsesi titredi, ak sakalına henüz düşmemiş çenesi kasıldı, gözleri iki kor gibi yandı. Kâseyi yere bırakıp doğruldu; boyu çadırın kerege bağını buldu.

— Ağzından yel alsın, Seytek! diye gürledi. Sen ne söylediğini biliyor musun, körpe kuzum? Ayçürök benim yengem değil, anamdır! Ben Almambet'in oğluyum; babam Beecin yolunda Manas'la yan yana can verdi, ben kundakta öksüz kaldım. Beni Kanıkey ana bağrına bastı, bir memesini Semetey'e, bir memesini bana verdi. Bir sütü ikimiz emdik, bir beşikte ikimiz büyüdük. Semetey bana ağabey değil, candır; Ayçürök bana yenge değil, ak sütlü anamın gelinidir, anamdır. İt olayım, kâfir olayım, gözüm aksın, dilim kurusun — o kapıya er niyetiyle bakarsam Manas'ın arbağı beni çarpsın!

Çadırın içine ölüm sessizliği çöktü. Seytek başını eğdi, kulaklarına kadar kızardı. Külçoro bir müddet soludu, sonra çocuğun başını iki avucuna alıp alnından öptü; sesi yumuşadı, dağdan inen sel durulur gibi durulmuştu.

— Senin kusurun yok, balam. Sen töreyi söyledin, ben yürek sözünü söyledim. Ama bil: bu ocağın eri daha ölmedi. Ölüsünü gören yok, kanını gören yok, kemiğini gören yok. Ben Semetey'i toprağa vermedikçe ona öldü demem. Bekleriz. Kırgız'ın sabrı dağdan uzundur.

O gece Seytek uyumadan önce yıldızlara baktı ve içinden, ilk kez, babası için dua etti: yüzünü bir kez görmediği, sesini bir kez işitmediği babası için.

O gece Külçoro da uyumadı. Ocağın közüne baka baka eski günleri düşündü: Kanıkey ananın dizinde iki bebek, bir kâsede iki kaşık, bir tayda iki binici. Semetey'in ilk kılıç kuşandığı günü düşündü, Ayçürök'ü almaya gidişlerini, Konurbay'ın önünde at değiştirişlerini düşündü. «Sağ mısın, arslanım?» diye mırıldandı köze doğru. «Sağsan bir yerdesin; yer altında değilsen, gök yüzünde değilsen — bir yerdesin.» Köz cevap vermedi; ama sönmedi de.

O günlerde Kutubiy oğlu Kara dev, av bahanesiyle aylardır elden ırakta, dağdan dağa gezmekteydi. Dev soyundandı; omuzları iki er boyu enliydi, bindiği at altında dana gibi kalırdı, ama yüreği çocuk yüreğiydi ve Semetey'in çorosuydu — on üç yıldır da içindeki kurt, hanının kaybına ulur dururdu. Ceylan kovaladı, kulan kovaladı, arhar vurdu; eti yedi, derisini heybesine bastı, gene doymadı, gene yürüdü. Kış geçti, yaz geldi; Orolmo'nun sırtlarına, Belek'in kayalıklı boyunlarına vardı.

Bir kuşluk vakti, sisin yeni sıyrıldığı bir yamaçta, Kara dev'in atı birden kulaklarını dikti, burnundan soludu, geri geri kaçtı. Kara dev başını kaldırdı ve gördüğüne inanamadı:

karşı sırtta, kayanın üstünde, bir atlı duruyordu. At — Taybuurul'du; o yeleyi, o sağrıyı, o duruşu dünyada bir daha yaratmamıştı Yaradan. Atlının kolunda ak sungur tünemiş, ardında ak tazı dili bir karış sarkmış soluyup duruyor, sırtında da namlusu güneşte bir yalın kılıç gibi parlayan Akkelte asılıydı. Ve atlının kendisi — o omuzlar, o boyun, o başını hafif yana eğişi...

— Semetey! diye haykırdı Kara dev, sesi vadiyi doldurdu, kayalardan kayalara çarpıp geri döndü. Semetey! Hanım! Bozkurdum! Benim, Kutubiy oğlu kulun benim!

Atlı dönüp baktı; baktı ama görmedi. Gözleri açıktı, ama o gözlerde ne tanıma vardı ne soru; iki donmuş göl gibi bakıyordu. Kara dev atından atlayıp yamacı tırmanmaya koyuldu, taşlar ayağının altından yuvarlandı, dizleri kanadı, gene bağırdı, ant verdi, Manas'ın adını andı, Kanıkey'in ak sütünü andı — atlı kılını kıpırdatmadı. Sonra Taybuurul'un başını çevirdi ve sanki yer yarılmış da içine iniyormuş gibi, kayaların arasındaki karanlığa doğru süzülüp gitti. Kara dev ardından yetiştiğinde, karşısında Kayıpçı'nın kara mağarasının ağzını buldu: kapkara bir kaya kapısı, üstüne kırağı gibi sinmiş bir soğuk, içinden gelen kuyu dibi kokusu. Han, atı, kuşu, tazısı, tüfeğiyle o karanlığa girmiş, yiten sudan iz kalmaz gibi yitmişti.

Kara dev topuzunu kavradı ve kapıya yürüdü. Bir gün dövdü — kaya inledi, açılmadı. İki gün dövdü — topuzun sapı elini kanattı, açılmadı. Üç gün, dört gün, beş gün dövdü; altıncı günün akşamı topuzun demiri yassıldı, yedinci günün sabahı Kara dev'in dizleri çözüldü. Kayanın önüne çöküp bir çocuk gibi ağladı; sonra ayağa kalktı, gözyaşını yeninin tersiyle sildi ve atına atladı.

— Kapı bana açılmadıysa, dedi, Talas'a açılır. Süt hakkı olana açılır.

Ve dizginleri kastı; at, ok yaydan çıkar gibi çıktı.

Talas'a vardığında atının ağzı köpük, kendi yüzü toz içindeydi; daha eyerden inmeden avazı çıktığı kadar bağırdı:

— Müjde! Müjde, Talas! Bozkurt ölmemiş! Semetey sağmış! Bu gözler gördü, bu kulaklar Taybuurul'un kişnemesini işitti! Müjde!

El çalkalandı. Kadınlar boz üylerden döküldü, çocuklar atların bacakları arasından fırladı, ihtiyarlar asalarını unutup koştu. Ayçürök haberin üstüne bir an dondu; sonra dizlerinin bağı çözülecek gibi oldu, çözülmedi — vakarını topladı, hazinenin kapısını ardına kadar açtırdı ve altınları avuç avuç yoksullara saçtı.

— Sağ olsun da, dedi, malın gözü çıksın. Erim sağ olsun da, ben kul olayım.

Ocak başında Kara dev soluğunu düzeltirken Külçoro, dizini yumruklaya yumruklaya, o eski yarayı bir kez daha deşti; Seytek de ilk kez baştan sona dinledi. Cediger'le dokuz ay süren o uğursuz savaşı anlattı: Cılgındı'nın dar boğazını, on dört gün göz gözü görmez çöken o kahpe sisi, sisin içinde saf tutan orduların birbirini yitirişini. Kançoro'nun o günlerde nasıl iki yüzlü dolaştığını, hanının sağını solunu nasıl boşalttığını, sonra sis dağıldığında Semetey'in yerinde yeller estiğini anlattı.

— Ne ölüsünü bulduk, dedi Külçoro, ne kanını bulduk, ne bir kemiğini bulduk. At tırnağı aradık — yok. Kılıç kırığı aradık — yok. Yer yuttu desek yer belli, gök aldı desek gök belli değil. On üç yıldır bu düğüm yüreğimde: şimdi ucu göründü. Kara dev, kalk. Beni o mağaraya götür.

İkisi o gece yola çıktı. Ne toy beklediler ne uğur saati; azıklarını heybeye basıp yıldız ışığında sürdüler. Kaç gün gittiler, kaç geçit aştılar; sonunda Ala-Sök gölünün üstündeki sırta vardılar. Göl aşağıda bir kalkan gibi parlıyor, kara mağaranın ağzı kayaların arasında bir yara gibi duruyordu. Külçoro yeri inceledi: mağaranın önünde taze at izi vardı, demek han çıkıp çıkıp giriyordu. İki er, kaya kovuklarına sinip pusuya yattılar. Bir gün beklediler, iki gün beklediler; üçüncü günün ikindisinde yer titredi, Taybuurul'un tırnak sesi geldi ve atlı, heybetiyle güneşi arkasına almış, mağaraya doğru süzüldü.

Külçoro ile Kara dev iki yandan kurt gibi atıldılar. Taybuurul şaha kalktı, ak sungur çığlık atıp havalandı, ak tazı uludu; ama Semetey — Semetey ne kılıcına davrandı ne Akkelte'ye. İki çift kol onu eyerden alıp yere indirdiğinde, direnmedi bile. Külçoro hanını kollarının arasında tuttu ve yüzüne baktı: diri desen ölü gibiydi, ölü desen diri gibiydi. Gözleri açık — ama içi kapalı. Göğsü inip kalkıyor — ama dili yok. Külçoro'nun on üç yıllık hasreti bir anda öfkeye kesti; hanını omuzlarından sarsıp haykırdı:

— Semetey! Manas oğlu Semetey! Bu ne hal, bu ne suskunluk? Ben senin süt kardeşin Külçoro değil miyim? Bir memeden emmedik mi, bir beşikte büyümedik mi? Konurbay'ın önünde sana siper olmadım mı, Kançoro beni tutsak edip kürek kemiğimi oyduğunda senin adını sayıklamadım mı? Konuş! Talas'ta anan Kanıkey iki gözü iki çeşme, karın Ayçürök on üç yıldır dul yatağında, oğlun Seytek yüzünü bilmeden büyüdü — konuş! Sağır mısın, söyle sağırım; dilsiz misin, söyle dilsizim; yoksa yüreğin mi öldü de gövden gezer? Ant olsun Manas'ın ruhuna: ya dile gelirsin, ya seni bu halinle ak keçeye sarar, kendi ellerimle yur, kendi ellerimle gömerim! Ölüyse ölümü bilelim, diriyse dirimi bilelim! Elin ortasında ne kul gibi gezersin, ne han gibi hükmedersin — konuş, arslanım, konuş, yoksa gözüm görmesin seni!

Ve Külçoro, kendi sözünün ağırlığı altında iki büklüm, hanının göğsüne kapanıp hıçkıra hıçkıra ağladı.

✦ ✦ ✦

Ağıt mıydı tılsımı çatlatan, öfke miydi, yoksa süt hakkının sesi miydi — kim bilir. Semetey'in donuk gözlerinde önce bir kıpırtı belirdi, buz tutmuş göle taş düşmüş gibi. Sonra kirpikleri titredi, boğazında on üç yıldır düğümlü duran ses, paslı bir kapı gibi gıcırdayarak açıldı:

— Kül... çoro. Sesin... senin sesin.

Kara dev olduğu yere çöktü; Külçoro başını kaldırdı, ağzı açık kaldı, sonra bir nara atıp hanını kucakladı. Semetey konuştukça çözülüyor, çözüldükçe konuşuyordu; kelimeler önce tek tek, sonra sel gibi geldi.

— Cılgındı'da, dedi, sis çöktüğünde kırk düşman birden üstüme çullandı. Kançoro yanımı boşaltmıştı, bunu sonradan anladım. Kurtuluş yoktu; atımı Manas atamın ruhuna kurban dedim, bıçağı çaldım. Kan yere değer değmez gök yarıldı, bir fırtına koptu ki dağ taş birbirine karıştı. Fırtınanın içinden seksen kız çıktı, sekseninin de gözü sürmeli, dili büyülü. Başlarındaki — Kökmonçok'tu; Ayçürök'ün peri soyundan kız kardeşi. «Sen benimsin» dedi, «Ayçürök'e kıyamadım da sana kıyarım» dedi. Gözümü bağladılar — görür oldum, tanımaz oldum. Kulağımı bağladılar — işitir oldum, anlamaz oldum. Dilimi bağladılar — soluğum var, sözüm yok. Beni Celpiniş'e götürdüler, Mediyne çölünde gezdirdiler, Kayıpçı'nın mağarasına soktular. On üç yıl Kökmonçok'un koynunda, insan içine çıkamaz, çıksam tanışamaz, kaçtım da kaçtım kendi kanımdan.

— Peki şimdi nasıl dile geldin? diye sordu Külçoro.

— Süt hakkı, dedi Semetey. Büyü her şeyi bağladı, bir onu bağlayamadı. Senin sesin süt kokuyor, kardeşim. Ama bil: bu çözülüş yaprak ucu kadardır, tılsım kökte durur. Kökmonçok giderken güldü de söyledi: «Bu düğümü iki şey çözer» dedi. «Biri, Bakay'ın Kakançın elinden getirdiği Ebep ile Sebep emleri. Öbürü, seni doğuran ananın göğsü. Kanıkey'in memesinden apak süt gelirse, bağ çözülür, Semetey Semetey olur. Kara kan gelirse — ölmüş bil beni deyin, umut kesin.» Anam ihtiyardır, Külçoro. Kurumuş dala yemiş mi biter? Korkuyorum: emerim de kan gelir, o kan anamın yüreğine akar.

Külçoro Kara dev'e döndü; söze hacet yoktu. Kara dev atına atladı ve Talas yolunu, gelirken üç günde aldığı yolu, iki günde aldı. Haber ordoyu ayağa kaldırdı: Kanıkey haberi duyunca elindeki yayığı bıraktı, bir an gözlerini yumdu, sonra tek söz etti: «Götürün beni.» Bakay ak sakalını sıvazladı, koynundan hiç çıkarmadığı iki küçük kutuyu yokladı — Ebep ile Sebep, yıllardır bu günü bekler dururdu. Ayçürök, Seytek'i yanına aldı; kafile dağ yolunu tuttu.

Ala-Sök sırtına vardıklarında gün ikindiydi. Semetey mağaranın önünde, bir kayanın üstünde oturuyordu; onları görünce ayağa kalktı — kalktı ama gözü hâlâ yarı perdeli, kulağı yarı kapalıydı, tanıdı tanıyamadı arası bir haldeydi. Ağıtlar birbirine karıştı: Kanıkey oğlunun yüzünü avuçlarına alıp «kuzum, kuzum» diye sarsıldı; Ayçürök on üç yıllık hasretini vakarına sarıp sessiz ağladı; Bakay «Manas'ın közü sönmezmiş» diyerek göğe el açtı. Bir kenarda Seytek duruyordu — dili tutulmuş, gözleri fal taşı. Babasını ömründe ilk kez görüyordu; ve babası, masalların içinden çıkmış gibiydi: omuzları geçit gibi enli, bakışı, o perdeli haliyle bile, arslan bakışıydı. Çocuğun yüreği göğsüne sığmadı; içinden «demek ben bunun oğluyum» dedi ve ilk kez, öksüzlüğü omzundan bir kaftan gibi düştü.

Kanıkey oğlunun karşısına diz çöktü. Yaşı yetmişi aşmış, beli bükülmüş, elleri kurumuş dal olmuştu; ama başını göğe kaldırdığında sesi gençliğindeki gibi çıktı:

— Yaradan'ım! Beni Temirkan'ın sarayından alıp Manas'a eş eden sensin. Altay'da sürgün eden, Talas'ta güldüren, Buhara'da ağlatan sensin. Ben bu göğüsle Semetey'i emzirdim, Külçoro'yu emzirdim; ikisini bir sütle kardeş kıldım. Şimdi kurumuş çeşmemden bir kez daha su isterim. Süt ver, kara kan verme. Oğlumu bir kez ben doğurdum, bir kez de sen doğur!

Ve yakasını açıp göğsünü oğluna uzattı. Semetey diz çöktü, başını anasının kucağına koydu — kırk yaşında bir arslan, kundaktaki bebek gibi. Emdi. Bir soluk — dağ başında rüzgâr durdu. İki soluk — Kanıkey'in yüzünde önce bir acı, sonra bir aydınlık gezindi. Üçüncü solukta Kanıkey bir çığlık attı ki sevinçten miydi acıdan mıydı önce bilinmedi: göğsüne pınar gibi süt gelmişti, apak, sıcak, bereketli. Semetey kana kana emdi; emdikçe gözündeki perde soyuldu, kulağındaki mühür kırıldı, içindeki sis Cılgındı'nın sisi gibi dağıldı. Başını kaldırdığında gözleri gözdü, bakışı bakıştı.

— Ana, dedi. Yüzün buruşmuş, ana. Ben yokken kim baktı sana?

Kanıkey cevap veremedi; on üç yılın yaşını bir kerede döktü. Dağ başında, kayaların arasında, koca ordo halkı — Bakay'ı, Külçoro'su, Ayçürök'ü, körpe hanıyla — hep birden ağladı; ama bu yaş, yasın değil, dirimin yaşıydı, toprağa düştüğü yerden ot bitecek yaştı.

Bakay ilerleyip Ebep ile Sebep emlerini çıkardı; birini ezip suyla içirdi, öbürünü ezip alnına, şakaklarına, bileklerine sürdü. Semetey'in benzi kızardı, damarları doldu, büyünün son kırıntısı da gövdesinden çekilip gitti. Sonra Semetey ayağa kalktı, çevresine baktı ve gözü, geride mahcup duran çocuğa ilişti.

— Bu kim? diye sordu.

Ayçürök öne çıktı:

— Oğlun, dedi. Seytek. Kıyaz'ın elinde doğdu, ölümden döndü, on üçünde öcünü aldı, Talas'ı sana hazır etti.

Semetey oğluna baktı, oğlu babasına. Sonra arslan kollarını açtı ve Seytek, o kollara bir taş gibi gömüldü.

Talas o toyu görmemişti, görmeyecekti. «Kanıkey Semetey'i yeniden doğurdu» dedi el, «bir anadan bir er iki kere doğar mıymış, doğarmış!» Kısraklar kesildi, develer devrildi, kazanlar kaynadı; koca vadi et kokusuna, kımız buğusuna, dombra sesine kesti. Gündüzleri ordo oynandı, yiğitler aşık kemiğine yumruk salladı; gökbörü koptu, atlılar oğlağı kapıp bozkırı toza boğdu. Geceleri manasçılar dizleri döve döve ata yurdunun destanını söyledi, ihtiyarlar ağladı, gençler yumruk sıktı. Yedi gün mü sürdü, dokuz gün mü — sayan olmadı.

Semetey toyun ortasında az konuştu, çok baktı: elin yüzüne, oğlunun omzuna, anasının ellerine baktı. Bir ara Külçoro'ya eğilip yavaşça sordu:

— Kançoro nerede?

— Toprağın dibinde, dedi Külçoro. Oğlun gönderdi. Sana borç bırakmadı.

Semetey başını salladı; gözünde ne sevinç vardı ne keder — sadece kapanan bir defterin ağırlığı.

Şenliğin doruğunda Bakay ayağa kalktı, el sustu.

— Manas'tan Semetey'e, dedi, Semetey'den Seytek'e — soy budur, yol budur. Semetey büyüden çıktı, ama on üç yılın yorgunudur; el ise taze kan ister. Sözüm şudur: tacı Seytek giysin, tahta Seytek otursun; Semetey ile biz ihtiyarlar, arkasında dağ gibi duralım.

El bir ağızdan «uygundur!» diye gürledi. Altın tacı Seytek'in başına Kanıkey'in duasıyla Bakay giydirdi; altın tahta çıkardılar, ak keçeye sarıp dokuz kez havaya kaldırdılar ve Argın ile Kırgız'a han kıldılar. Ayçürök hazineyi bir kez daha açtırdı; altınlar bu kez çocuklara saçıldı, gülüşmeler bozkırı doldurdu. El bereket içinde yeşerdi: sürüler kuzuladı, ekinler boy verdi, kervanlar Taşken'den, Buhara'dan yol düşürdü. Sanki felek, on üç yılın borcunu bir mevsimde ödüyordu.

Kara dev toyun sonunu beklemedi; o, rahat oturamayan soydandı. «Sınır boşta kalmasın» deyip azığını aldı, El-Körbös ırmağına, elin en uç bekçiliğine gitti. Giderken Seytek'in alnından öptü:

— Han oldun, balam, dedi. Hanlık dediğin, elin uykusunu bekleyen adamdır. Ben ucunu beklerim, sen ortasını.

Kimse bilmedi ki bu, onun son öpüşüydü.

✦ ✦ ✦

El-Körbös ırmağı, adı üstünde, el görmez bir sudur; ötesi kimsenin dönmediği çöllerdir. Kara dev orada, bir kaya kovuğunu yurt edinip günlerini gözcülükle geçirirken, bir sabah, ırmağın öte yakasında toz göründü. Toz değil — dağ yürüyordu sanki. Yaklaştıkça seçildi: bir dev geliyordu ki boyu kavak boyu, gövdesi kale burcu; gözleri iki kanlı çukur, soluğu yanık ot kokusu. Sırtında çadır büyüklüğünde dökme bir topuz, belinde ejder derisinden kuşak. Bu, Celmoguz oğlu Sarıbay'dı — babasını Celpiniş'te Manas'ın öldürdüğü, o günden beri yüreği öçle kurumuş, Manas soyunu kökünden kazımaya ant içmiş kâfir.

Kara dev bir an ölçtü, biçti; dönüp haber salmak da vardı, durup vuruşmak da. Ama Kutubiy oğlunun kanında geri dönmek yazılmamıştı. Atına atladı, mızrağını kaptı ve:

— Manas! diye öyle bir nara attı ki ırmağın suyu ürperdi.

Mızrak, Sarıbay'ın göğsüne bir yıldırım gibi indi — ve kuru dala çarpmış gibi paramparça oldu. Dev güldü; gülüşü uzak gök gürültüsüydü. Kara dev ay baltasını çekti — ejder zehrinde su verilmiş, kırk kalkan yarmış baltayı; vurdu, vurdu, vurdu: baltanın ağzı mum gibi köreldi, devin derisinde çizik açılmadı. Yedi gün vuruştu Kara dev; yedi gün tek başına, aç, susuz, uykusuz. Birinci gün umutla vuruştu, üçüncü gün inatla, beşinci gün yalnız antla. Gece oldu mu ırmağın suyundan bir avuç içti, atının boynuna bir soluk yaslandı, gene kalktı. Kâh atla dolandı, kâh yaya güreşti; devin dizine sarıldı, deviremedi; gözüne kum attı, kör edemedi. Yedinci günün akşamı, güneş kan içinde batarken, Sarıbay çadır kadar topuzunu göğe kaldırdı ve indirdi. Kartal, kanadı kırılmış, toprağa serildi. Sarıbay eğildi, can çekişen ere baktı:

— Manas'ın iti, dedi, itlere yem ol.

Ve Kara dev'i parçalayıp kendi kanlı tazılarının önüne attı. Bozkırın o gece uluyan kurtları, bir er için ağıt yaktılar da kimse duymadı.

Duyan biri vardı: ulak Bozbala, uzaktan gözcülük eden bir çocuk, gördüğünü yüreğine gömüp atına sarıldı ve Talas'a kadar bir kez ardına bakmadı. Ordoya vardığında atı altında öldü, kendi de eşikte yığıldı; ağzından çıkan üç kelime, toyun küllerini bir anda savurdu:

— Kara dev... Sarıbay... yedi...

Talas ayağa kalktı. Davullar öfkeyle dövüldü, atlara eyer vuruldu, kılıçlar bileğiden geçti. Tuğun dibinde Semetey durdu — on üç yılın pasını daha yeni atmış, ama duruşu gene o eski Cılgındı arslanı; sağında Külçoro, sırtında oyulmuş kürek kemiğinin sızısı, elinde Bölökbay ustanın sırladığı mızrak. Ve ordunun başında, altın tacı miğferle değişmiş, genç han Seytek. Kanıkey torununun üzengisini tuttu, kulağına eğildi:

— Baban ile Külçoro'nun gölgesinden çıkma, dedi. Er dediğin vaktinde durmasını da bilir.

Argın-Kırgız ordusu El-Cürbös çölüne indi. Yolda, karşıdan, kaçıp gelen yaralılar çıktı — sınır boyunun pehlivanları, kimi kolsuz, kimi yüzü kan içinde; Sarıbay'ın önünden sağ kurtulabilenlerdi.

— Geri dönün! diye feryat ettiler. O dev değil, Deccal'ın kara gözüdür! Mızrak delmez, kurşun işlemez, ateş yakmaz! Sarıbay'a rastlayan candan ümidi kessin!

Ordunun içine soğuk bir yel gezindi; saflar sindi, atlar bile başlarını eğdi. İşte o zaman Külçoro atını meydana sürdü ve orduya döndü:

— Silah işlemezmiş — er işler! diye haykırdı. Babam Almambet Beecin'in ateş dağını aştı, ben bir deriden mi döneceğim? Kimse kıpırdamasın; Kara dev'in kanı benim boynumadır.

Ve tek başına devin karşısına indi. Sarıbay onu görünce topuzunu omzuna aldı, dağ gibi yürüdü. Külçoro sırlı mızrağını doğrulttu ve vuruş başladı: bir vuruş, beş vuruş, on vuruş... Mızrak devin göğsünde, böğründe, boynunda şimşek gibi gezindi; altmışıncı vuruşta Bölökbay'ın sırlı demiri çember gibi büküldü, sonra kırıldı. Külçoro ay baltayı çekti — altın yanaklı baltayı; öyle bir salladı ki Sarıbay'ın çelik kalkanı ceviz kabuğu gibi paramparça dağıldı. El bir umutla gürledi — ama baltanın ağzı devin çıplak derisine gelince, taşa çalınmış gibi kaydı. Sarıbay güldü ve topuzunu döndürdü; Külçoro'nun atı iki yana kaçarak canını kurtarıyordu.

İşte o anda, saflardan bir at fırladı. Seytek'ti — genç kanı kaynamış, dizginlere söz geçirememişti. Kılıcını çekmiş, doğruca devin üstüne sürüyordu. Sarıbay çocuğu gördü; kanlı çukur gözlerinde bir sevinç parladı ve topuz, göğe kalktı. Topuz inerken araya bir

gölge girdi: Külçoro, atını kamçının son gücüyle sürmüş, Seytek'i eyerinden kaptığı gibi yana savrulmuştu. Topuz, çocuğun bir soluk önce durduğu yeri dövdü; yer sarsıldı, çukurundan toz fışkırdı. Külçoro, Seytek'i kendi atının terkisine atmış, öfkeden titriyordu:

— Sen hansın! diye haykırdı. Han ölürse el öksüz kalır, bilmez misin? Bu meydan senin çağın değil daha! Baban on üç yıl yittiğinde bu eli kim tuttu sanırsın — çocuklar mı? Dön safına, orada dur, ölmeyi değil yaşamayı öğren önce!

Seytek başı önünde döndü; ama gözünün ucuyla babasına baktı ve Semetey'in bakışında, öfkenin altında, bir gurur kıvılcımı gördü.

Yedi gün süren vuruşmanın sonunda Sarıbay, dev soyunun töresince, alp uykusuna yattı: yedi gün sürecek, gök gürlese uyandırmayacak bir ölü uykusu. Devin ordusu — çölün öte yakasından topladığı kara kalabalık — hanları uyurken çadır kurup yayılmıştı. Külçoro fırsatı kokladı; gece yarısı, seçme yiğitlerle o kalabalığın üstüne çullandı ve tan atana dek kılıçtan geçirdi; kaçanı kovaladı, direneni devirdi. Yedinci gün Sarıbay uyandığında çölde yalnızdı: ne çadır kalmıştı ne kul. Dev, göğe baktı ve öyle bir uludu ki kum tepeleri yer değiştirdi:

— Babam Celmoguz'u Celpiniş'te Manas boğdu! Ordumu Talas'ın itleri kırdı! Ant olsun karanlığa: Kırgız'ın kökünü kazımadan, beşikteki bebesini bile sağ komadan bu çölden çıkmam!

Ve savaş, asıl o zaman başladı. Semetey Akkelte'yi omuzladı — Manas'tan kalan, dağ deviren tüfeği; ateşledi, kurşun devin göğsünde ezilip düştü. Külçoro Oykuma kılıcını çekti — suyuna kırk kurban verilmiş kılıcı; çaldı, kılıç devin boynunda çınlayıp sekti. Mızrak denendi — kırıldı. Balta denendi — köreldi. Ateş verildi — dev, közün içinde ısınan taş gibi, gülerek durdu. Semetey, Külçoro ve artık safta durmayı öğrenmiş ama vuruşmaktan geri durmayan Seytek — üçü birden sarıldılar devin çevresine; gece vurdular gündüz vurdular, gündüz vurdular gece vurdular. Atlar değişti, kılıçlar değişti, erler değişmedi. Ama et yorulur, kemik yorulur; üçü de bir gece, çölün soğuğunda, ateş başına takatsiz çöktüler. Semetey başını iki eli arasına aldı:

— Yaradan'ım, dedi, sesi çatlaktı. Babama Akkula'yı verdin, Akkelte'yi verdin, kırk çoroyu verdin — gene de ecel verdin. Bize bu devi verdin de onu devirecek gücü niye vermedin? Bizi neden eksik yarattın? Eksik yarattınsa, eksiğimizi tamamlayacak yolu göster bari!

Söz göğe mi değdi, yere mi düştü — orada kimse bilmedi. Ama ateşin öbür yanında oturan Ayçürök — orduyla gelmiş, yaralı saran, aş taşıyan Ayçürök — başını yavaşça kaldırdı. Gözlerinde, çok eskiden, Semetey'i beklerken kuğu donunu giydiği günlerin ışığı yandı.

✦ ✦ ✦

O gece Ayçürök kimseye danışmadı. Çadırına girdi, kızlık sandığının dibinde on üç yıldır katlı duran ak kuğu donunu çıkardı; keçenin üstüne serdi, uzun uzun baktı. Sonra usulca giyindi. Ten tüye döndü, kol kanada döndü; çadırın bacasından bir ak kuğu süzüldü, ay ışığında bir kez ordunun üstünde dolandı — uyuyan oğlunun, yorgun erinin üstünde — ve gün batısına doğru kanat vurdu.

Yedi gün uçtu Ayçürök. Yedi gün, yedi iklimin üstünden geçti: karlı geçitler gördü, kanatları buz tuttu; kızgın çöller gördü, tüyleri kavruldu. Er aradı — dev yenecek er. Kökçö'nün eline vardı: yiğit çok, Sarıbay'a denk yok. Akun kanın — öz babasının — yurduna vardı: pehlivan çok, alnı yazılı yok. Buhara'nın üstünden geçti, Sır-Derya boyunca süzüldü, Altay'ın karlı sırtlarına dek uzandı; her konakta yüreği bir parça daha ağırlaştı. «Bunca dünyada bir er mi yok?» dedi kendi kendine. «Yoksa yazı, Manas soyunun defterini burada mı kapatıyor?» Kanadı düşe düşe, umudu ince ince, yedinci günün akşamı dünyanın kıyısına vardı; ve orada, gökle yerin kaynaştığı yerde, bir ülke gördü ki toprağı kor gibi kızıl, göğü tandır ağzı gibi sıcaktı. Kayıp erenlerin yurdu Kayıpçal'dı bu; ve o kızıl toprağın ortasında, yalımdan bir yurdun önünde, bir karaltı duruyordu. Kadın mıydı, dağ mıydı — uzaktan seçilmiyordu; ama duruşunda öyle bir güç vardı ki Ayçürök'ün kuş yüreği, ta o yükseklikte, bir kez güm diye vurdu.

Aşağıda, ateş yurdun önündeki karaltı başını göğe kaldırdı; ak kuğuyu gördü ve dişi bir arslanın ilk soluğu gibi, derinden, gülümsedi.

Ayçürök kanatlarını topladı ve alçalmaya başladı. Talas'ın kaderi, o kızıl toprağa değecek ilk sözün ucundaydı; ve o söz henüz söylenmemişti.

38. BÖLÜM

Kuyalı'nın Gelişi ve Yeminin Bedeli

— ❖ —

Külçoro, Sarıbay'ın karşısına vardığında güneş daha kuşluğu bulmamıştı; ama devin gölgesi çoktan öğleyi geçmiş, Talas'ın yamaçlarına kara bir keçe gibi serilmişti. Celmoguz oğlu, bir tepenin üstüne çökmüş oturuyordu; dizleri iki kaya, omuzları iki dağ sırtıydı. Soluk aldıkça bozkırın otları yatıyor, soluk verdikçe toz bulutları kalkıyordu. Külçoro atının başını çekti, yüreğindeki ateşi dilinin altına gömdü ve bal damlatan bir sesle söze girdi.

— Ey Sarıbay, dedi, ey Celmoguz'un yiğit oğlu! Baba kanı ağır kandır, bilirim. Kan yerde kalmaz, diyet ödenmezse ocak sönmez, bunu da bilirim. Ama diyet dediğin devletli iştir; aceleye gelmez, hesaba gelir. Bize otuz gün mühlet ver. Otuz günün sonunda sana ay yüzlü bir güzel, altına yıldız değmiş tulpar atlar, deve yükü sarı altın sunalım. Kan bedelini kanla değil, malla alasın; adın hem korkulu hem cömert kalsın.

Sarıbay'ın kayadan oyulmuş kaşları oynadı. Külçoro'nun dili tatlıydı, tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır derler; ama bu dil, yılanı değil, devi bir an için uyuttu. Sarıbay geniş avucunu dizine vurdu; vuruşundan yer sarsıldı, ürken yılkı ta Keñ-Kol'a kadar kaçıştı.

— Otuz gün, dedi dev, otuz gün senin olsun, kul oğlu. Kızı getir, tulparı getir, altını getir. Ama kulağını aç da dinle: gün dolar da elin boş çıkarsan karşıma, Talas'ı taş üstünde taş komam. Kökünüzü kazırım; ocağınızın külünü yele savururum, adınızı ağızlardan silerim. Manas'ın tohumundan yer yüzünde bir tek soluk bırakmam.

Bu sözü söylerken sesi Ala-Too'nun buzlarını çatlatan tipiler gibiydi. Külçoro atını geri çevirdi, yüzünde gülümseme, yüreğinde kurşun. Kıyaz'ın kapısında kul olduğu yıllarda öğrenmişti bunu: zalimin karşısında yüz başkadır, yürek başka; yüz güler, yürek bileğe kuvvet biriktirir. Atı ağır adımlarla ordoya doğru inerken içinden hesap üstüne hesap döktü. Otuz gün. Otuz günde ordu mu toplanır, sur mu örülür, deve mi yenilir? Devin istediği kızı, tulparı, altını vermeye niyeti yoktu; niyeti olsa bile eli varmazdı — çünkü kurda bir kuzu veren, ertesi yıl sürüyü verir. Otuz gün, bir soluk payıydı; soluğu boşa harcayan boğulurdu. Külçoro ordoya vardığında bunu Semetey'e de böyle söyledi:

— Otuz gün kazandım, dedi, ama otuz günü ben kazanmadım; devin gururu bağışladı. Dev, bizi avucunda sanıyor; avucundaki serçenin çırpınmasına gülüyor. Gülsün. Serçe çırpınırken şahin çağırır.

Ama hangi şahini çağıracaklarını, o gün ikisi de bilmiyordu.

Felaketin haberi Ayçürök'e ulaştığında, Akun kanın kızı altın direkli otağın önünde durmuş, güz güneşinin altında sararan Talas'a bakıyordu. Otuz gün. Otuz günün sonunda ya diyet, ya kırım. Diyet dediği neydi devin: bir kız, atlar, altın — bugün verilse yarın yenisi istenecek, kurdun ağzına bir kere et değince sürüye dadanacaktı. Ayçürök'ün gözlerinden yaş boşandı; ama bu yaş, çaresizliğin değil, aranan bir yolun yaşıydı. Ağlaya ağlaya düşündü, düşüne düşüne hatırladı.

Çocukluğunda, Koñurçaç'ın düğününde, kırk kızın ortasında bir kız vardı; boyu erkek boyu, bileği erkek bileği, gözleri av bulmuş şahin gözü. Öteki kızlar yüzük oynarken o güreş tutmuş, delikanlıların en irisini bir omuz oyunuyla keçeye sermişti; kızlar gülüşmüş, ihtiyarlar "bu kız er doğmuş, kız kalmış" demişlerdi. Kayıpçal'ın kızı Kuyalı. O düğün gecesi, ay ışığı boz üylerin keçesini gümüşe boyarken, ikisi ırmak kıyısına inmişler; bir kâseden kımız içmiş, ak buğday çiğneyip bıçak ağzı yalamış, "kara gün dostuyuz, sen darda kalırsan ben yetişirim, ben darda kalırsam sen yetiş" diye and içmişlerdi. And ağır şeydir; ak buğdayın tanesi yerde çürür ama and çürümez; bıçağın ağzı paslanır ama bıçak yalayan dilin

sözü paslanmaz. O geceden bu yana nice sular akmıştı: Ayçürök gelin olmuş, ana olmuş, tutsak olmuş, kurtulmuştu; Kuyalı'dan ise yalnız haberler gelmişti — uzak yaylalarda sürek avları, kırılan mızraklar, devlerle dövüşler. Ayçürök gözyaşını sildi, sandığın dibinden ak kuğu giysisini çıkardı. Kaç yıldır açmamıştı o sandığı; giysinin tüyleri arasından çocukluğunun kokusu yükseldi. Tüyleri kar gibi, yakası ay ışığı gibi giysiyi kuşandı; omuzlarında kanat gerildi, ayakları yerden kesildi.

Ak kuğu olup havalandı Ayçürök. Altında Talas küçüldü; yaralı yurt, yanan tezek dumanlarıyla, çökmüş boz üyleriyle bir avuç kaldı. Küyük-Bel'in sarp geçidini bir kanat vuruşuyla aştı; adı gibi güneş görmez Kün-Ketpes bozkırının üstünden geçerken kanatlarına kırağı yapıştı. Üç gün üç gece uçtu; üç gün üç gece kanat yormadı, göz yummadı, and unutmadı. Dördüncü günün sabahında Belendi'nin yaylaları göründü: dere boyları yılkı dolu, tepeler çadır dolu, hava toynak sesi doluydu.

Kuyalı'yı avda buldu. Kayıpçal'ın kızı, kırk balbanının başında, elinde kartal, dizinde yay, bir kulan sürüsünü kovalıyordu. Atının teri sabah ayazında tütüyor, saç örgüleri zırhının omzunda kamçı gibi savruluyordu; kırk balban ardından yetişemiyordu. Gökte dönen ak kuğuyu ilk o gördü; kartalını salacakken durdu, gözlerini kıstı — çünkü kuğu, kuğu gibi uçmuyordu; yorgun uçuyordu, dertli uçuyordu, insan gibi uçuyordu.

— Salmayın kuşu! diye gürledi Kuyalı. O gelen av değil, haber.

Ak kuğu süzülüp indi, silkinip Ayçürök oldu. Kuyalı atından yere atladı, iki eski dost bozkırın ortasında kucaklaştı; kucaklaşmaları uzun, sözleri önce kısa oldu.

— Talas ne haldedir? diye sordu Kuyalı. Külçoro sağ mı? Seytek büyüdü mü, atına yakışıyor mu?

Sonra dostunu çadırına götürdü; önüne kımız koydu, kazan kaynattı, kendi eliyle et dağıttı; en yağlı parçayı, konuk payını, dostunun önüne sürdü. Ayçürök yemedi, içmedi; başından geçeni bir bir döktü: Celmoguz oğlu Sarıbay'ı, baba kanı diyetini, Külçoro'nun diliyle kazanılmış otuz günü, günün sonunda kopacak kıyameti. Anlattıkça sesi kısıldı, kısıldıkça sözü ağırlaştı:

— Talas'ta artık ne düğün var ne bayram, dedi. Analar oğullarının adını fısıltıyla anıyor; yüksek sesle anarsa dev duyacak sanki. Ben oğlumun dokuzuncu yaşında yetim kalmasını gördüm, Kuyalı; bir daha görmeye yüreğim yetmez. Sen yetişmezsen kimse yetişmez.

Kuyalı dinledi; dinledikçe kaşları çatıldı, çatıldıkça çadırın içi karardı.

— Sarıbay'ı bilirim, dedi sonunda. Lop ırmağının boyunda karşıma çıkmıştı. Yedi gün mızrak dövüşü ettik; yedi gün ne o beni alabildi ne ben onu devirebildim. Yedinci günün akşamında yada taşını çıkardı, göğü büyüledi; bir boran koptu ki göz gözü görmez oldu. Boranın içinde sıvışıp gitti kahpe. Devdir, ama düz dev değil; büyüsü var, sırrı var. Onunla vuruşan, yalnız bilekle vuruşmaz.

Sustu; kımız kâsesini elinde döndürdü. Sonra başını kaldırdı, sesi yumuşadı:

— Andımız and, Ayçürök. Ak buğday çiğnedik, bıçak yaladık; sen darda kaldın, ben yetişirim. Ama sana bir gerçeği de saklamayayım: yüreğimde çoktandır bir özlem yatar. Semetey'i bir kez görmek isterim. Adını çok işittim, yüzünü hiç görmedim; bu sefer hem anda hem özleme yol bir.

Ayçürök bu sözün altında yatanı o an tartamadı; tartacak hali de yoktu. Yalvardı:

— Kalk öyleyse, kalk da yetiş! Otuz günün yarısı yolda eridi; Talas seni bekler, Seytek seni bekler, and seni bekler.

Kuyalı ayağa kalktı; kalkışı bir arslanın doğruluşu gibiydi. Zırhını kuşandı, kalkanını sırtladı, mızrağını kaptı. Çadırların arasından ihtiyar Muratay çıkageldi; ak sakalı göbeğinde, aklı başında bir yaşlıydı, Kuyalı'nın babası Kayıpçal'ın yadigârı.

— Kızım nereye giderse kılavuzu benim, dedi. Kırk balban da yemin etti; bu yolda ölen şehit, kalan gazi.

Kırk balban atlarına bindi, kılıçlarını öpüp and içtiler. Kırk bir atlı oldular; önlerinde Kuyalı, yanında ak kuğu donunu koltuğuna kıstırmış Ayçürök, arkalarında Muratay. Ordunun büyüğü arkadan toplanıp gelecekti; öncü, beklemedi. Belendi'den çıktılar, Çatkal'ın kar geçitlerine vurdular. Üç gün üç gece yol teptiler; geçitlerde atların yelesi buz tuttu, inişlerde toynaklar kıvılcım saçtı. Geceleri ateş yakmadılar, eğerden inmediler; kuru et yediler, kar suyu içtiler. Muratay yolda gençlere Kayıpçal'ı anlattı: nasıl bir er olduğunu, andı nasıl tuttuğunu, ölürken kızına "andımı sana miras bırakıyorum" dediğini. Kuyalı dinledi, hiç söze karışmadı; yalnız dizginleri biraz daha kastı, atı biraz daha hızlandı. Talas göründüğünde gün ikindiydi — ve gördükleri manzara, en yaman yürekleri bile burktu.

Talas'ın üstünde duman vardı; dumanın altında kırım. Seytek dokuz gündür vuruşuyormuş, dokuz yara almış; genç gövdesi sargı içinde, gözü hâlâ meydanda. Külçoro'yu Üç-Koşoy'a çekmişler; doksan yerinden yaralı, yatağında bitkin, dudakları yarasından değil, yenilgiden kanıyormuş. Meydanda kırılan mızrakların sapları çalı gibi

yığılmış; silah demiri devin gövdesinde ekin sapı gibi kırılıyor, Sarıbay dağ gibi büyüyor, Talas'ın çevresini bir avuca alır gibi kuşatıyordu.

Kuyalı dizginini kastı, meydana uzun uzun baktı; bakışında ne korku vardı ne acele. Ayçürök ise atının üstünde donakalmıştı: geç mi kalmıştı, yetişmiş miydi — bunu artık günler değil, kılıçlar söyleyecekti.

✦ ✦ ✦

O kara günlere Talas nasıl varmıştı, onu da yel biliyordu, bir de vuruşanlar.

Otuz günün dolduğu sabah Sarıbay tepeden inmiş, diyetini istemişti; Semetey ise altın direkli otağın önüne çıkmış, halkın ve çoroların önünde andını içmişti:

— Atamın yurdu Talas'ı, Kırgız'ın ak sakallısını, kara saçlısını, ak yaşmaklı kadınını Celmoguz oğlu domuza ganimet vermem! Boyun eğmektense ölürüm; kul olmaktansa kurt yemi olurum. Külçoro, Seytek — ölümüne vuruşun!

Toplanan Argın-Kırgız halkı bir ağızdan gürlemişti; sesleri Ala-Too'nun yankısını döndürmüştü:

— Sarıbay'dan ölelim! Kırılıp gidelim, eğilip kalmayalım!

Ve vuruşmuşlardı. Ama nasıl vuruşmak? Kayadan kaşlı, değirmen taşı yumruklu dev, dünyayı çuvalına tıkmaya azmetmiş gibi meydanda dönüyor; ne mızrak işliyor, ne kurşun geçiyordu. Külçoro altmış çelik saplı mızrağı bir bir devin gövdesinde kırdı; her birini can evine nişanladı, her biri kuru dala saplanmış gibi çatırdayıp döküldü. Altmışıncı mızrağın sapı elinde kaldığında Külçoro bir an durup avucuna baktı; avucu kan içindeydi, devin derisi ise çizik bile değildi. Kurşun attılar; kurşun keçeye değmiş gibi yassılıp düştü. Manas yadigârı Ak-Kelte'yi doğrulttular; Ak-Kelte'nin ateşi dağları delerdi, kalın surları un ederdi — devin derisini delemedi, dumanı devin göğsünde dağılıp gitti. Sarıbay güldükçe meydan sarsılıyor, gülüşü yaralılardan çok sağları deviriyordu; çünkü kılıcın kesmediği yerde umut kesilir, umudun kesildiği yerde ordu kendi gölgesinden ürker.

Dokuzuncu günün akşamı Seytek, atının boynuna kapanmış, altın direkli otağa geldi. Dokuz yarası dokuz ağız gibi sızlıyordu ama dilini asıl kanatan başkaydı. Babasının önünde başını eğdi; on üçünde soyunu öğrenen, Kançoro'dan öcünü alan, kara mağarada büyülenmiş babasını dile getiren er Seytek, o akşam bir çocuk gibi konuştu:

— Baba, dedi, Sarıbay önünde hiç oldum. Mızrağım kırıldı, kılıcım büküldü, bileğim tükendi. Hiç oldum, baba.

Semetey oğlunun omzuna elini koydu; koydu ama söz bulamadı. Ne diyecekti — "sen daha çocuksun" mu? Seytek çocukluğunu Kıyaz'ın gölgesinde, ölüm fermanının altında geçirmişti; çocukluk ona borçlu kalmıştı, o çocukluğa değil. "Ben varım" mı diyecekti? Kendi mızrağının da aynı gövdede kırılacağını yüreği biliyordu. O gece uyumadı; otağın keçesine vuran yıldız ışığında babasını düşündü, babasının babasını düşündü; Manas olsaydı ne yapardı, diye sordu karanlığa — karanlık cevap vermedi. Şafakta Buurul'u eyerletti. Kanıkey'in bir zamanlar sırlayıp sakladığı, nice kazattan çıkmış Akolpok'u sırtına geçirdi, mızrağını aldı, teke tek meydana çıktı.

— Sarıbay! diye seslendi. Ordu ordunun harcı, er erin harcı. Gel, ikimiz görüşelim!

Dev, ay baltasını omzundan indirdi. Vuruştular. Sarıbay'ın ay baltası havada ay gibi parladı, Semetey'in üstüne indi; indi ama Akolpok'ta söndü — Manas mirası zırh, baltanın ağzını keçe gibi yuttu, Semetey sarsıldı, düşmedi. Karşılığında Semetey mızrağını devin bağrına bütün gücüyle sapladı; mızrak, kayaya çalınmış kamış gibi paramparça oldu, sapı elinde kaldı, kolları omuzlarına dek uyuştu. Buurul geriledi; Semetey dizginle zor durdu.

Sarıbay o zaman baltasını yere dayadı ve öcünün kökünü haykırdı; sesi Talas'ın iki yakasında yankılandı:

— Bilir misin beni, Manas oğlunun oğlu? Benim babam Celmoguz'du! Senin deden Manas, babamı Celpiniş'te tepeledi; yurdumu talan etti, malımı sürdü, ocağımı söndürdü. Ben o günden beri büyüdüm; kanla büyüdüm, kinle büyüdüm. Baba kanı yerde kalmaz — ben diyetimi Talas'ın kökünden alacağım!

Semetey otağa döndüğünde içi karanlıktı. O gece, yalnızlığın en sinsi saatinde, yüreğine çürük bir düşünce damladı: ya haraç verseydi? Malı verse, altını verse; Ayçürök'ü, kızları devin önüne sunsa; kendisi çekilse, ak sakallı Bakay'ı başa geçirse; kan dursa, halk yaşasa... Bu düşünceyi diline bir kez düşürdü — ve bir daha düşürmesine Külçoro fırsat vermedi. Doksan yarasına rağmen döşeğinden doğrulan Almambet oğlu, ağzından ateş saçtı:

— Erliğin bol, aklın az, Semetey! Sen kimin oğlusun ki dilin haraç sözü tutuyor? Ayçürök'ü vermek ne demek — anamızı vermek demek! Sarıbay'ı Talas'a taçlandırmaktansa hep birlikte ölmek yeğdir. Manas'ın ruhu duymasın bu sözü; duyarsa kümbetinde ters döner!

Ve sargılarını kopara kopara yeniden zırhlandı, yeniden meydana atıldı. Üç bahadır — Semetey, Külçoro, Seytek — ve arkalarında ordu, devle göğüs göğüse vuruştu. Vuruştular ama biçilen hep kendi safları oldu. Sarıbay orduyu ekin biçer gibi biçiyor, biçtikçe kükrüyordu:

— Semetey nerede? Külçoro nerede? Seytek nerede? Saklanmayın! Altını getirin, malı getirin, kızları getirin — yoksa Talas'ta baca tütmez!

Akşam olup meydan boşaldığında, Semetey ile Külçoro yaralarını sarmadan, sırt sırta verip oturdular; ve o gece iki bahadır, geçmişin zaferlerini bir bir anıp büyük ağıtlarını yaktılar.

— Beecin'in surlarına dayandığımız günü hatırlar mısın? dedi Semetey. Konurbay'ın mızrağı göğsüme değdi de geçmedi; o gün ölseydim, adım zaferle kalırdı.

— Çınkoco ile Toltoy'un ordusunu ikimiz dağıttığımız günü hatırlar mısın? dedi Külçoro. Ayçürök'ü almaya gittiğimiz o gençlik günlerini? O zaman ölmeyip ne oldum — er ölümü meydanda güzeldi, ben bugüne kaldım.

— Şu kadar kazattan sağ çıktık, dedi Semetey, bu güne mi saklandık? Devin gülüşüne mi saklandık?

Ağıtları yeli tuttu, yel Talas'ın boz üylerine taşıdı; kadınlar ağladı, çocuklar sindi, halk akın akın Semetey'in otağının çevresine sığındı — çünkü yıkılan bir dünyada tutunacak tek direk, hâlâ Manas'ın soyuydu.

İşte o en karanlık saatte, dünyanın dört bucağını dönüp bir kurtarıcı arayan Ayçürök, ak kuğu kanadında umudu bulup getirdi: Çatkal'ı aşan kırk bir atlının önünde, Kayıpçal kızı Kuyalı, Talas'a girdi.

✦ ✦ ✦

Kuyalı yalnız kırk balbanla gelmedi. Belendi'den arkası sıra kalkan koca bir ordu, üç gün sonra Talas'a döküldü: davulları gümbürdeyen, tuğları rüzgârda dalgalanan, ok ve barut yükü develerle taşınan bir ordu. Develerin katarı vadinin bir başından öbür başına uzanıyor, çıngırakları savaşın uğultusuna inat, düğün havası çalıyordu. Semetey'in konağının önünde durduğunda, toz bulutu yatışınca, Talas halkı çoktandır unuttuğu bir şeyi hatırladı: umudun da bir sesi vardı, o ses davul sesine benziyordu. Çocuklar

saklandıkları yerlerden çıkıp develeri saymaya giriştiler; sayamadılar, develerin sonu gelmedi.

Kuyalı atından indi, konağa girdi. Kanıkey onu kapıda karşıladı; Manas'ın vakur hatunu, gelen kızın duruşuna bir bakışta baktı ve yıllardır görmediği bir şeyi gördü: bu kız, meydandan korkmuyordu. İçeri aldılar, baş köşeye oturttular. Ve Kuyalı, Semetey'i gördü.

Görmesiyle yüreğinin tutuşması bir oldu. Adını yıllardır işittiği, yüzünü düşlerinde aradığı bahadır karşısındaydı: yorgundu, yaralıydı, saçına kırağı düşmüştü — ama duruşu Manas duruşuydu. Kuyalı, savaş meydanında hiç yapmadığını yaptı: gözünü kaçırdı. Sonra doğruldu; beklemenin, gizlemenin, dolambacın savaşçı işi olmadığını bilenlerdendi. Konakta oturanların hepsi ona döndü: Bakay sakalını sıvazlayıp bekledi, Kanıkey gözlerini kıstı, Seytek merakla eğildi. Kuyalı kimseye bakmadı; yalnız Semetey'e baktı ve sözünü, mızrak fırlatır gibi, dosdoğru söyledi:

— Semetey, dedi, sana bir söz borcum var, söylemeden kılıç kuşanmam. Babam Kayıpçal, deden Manas'ın altı kez and içmiş dostuydu. İkisi bir kâseden içmiş, altı kez bıçak yalamışlar. Babam beni daha beşikteyken sana eş yazdı; "kızım büyüsün, Manas'ın torununa varsın" dedi, öyle öldü. Ben o yazıyla büyüdüm. Şimdi ordum kapında, kılıcım kınında; yardımımın bedeli açıktır: nikâh isterim. Beni al, devi ben devireyim.

Konağın içine bir sessizlik çöktü; öyle bir sessizlik ki dışarıdaki davullar bile duyulmaz oldu. İlk konuşan Ayçürök oldu; Akun kanın kızı, vakarını bozmadan, and dostunun elini tuttu:

— Kuyalı, dedi, sen bana candan ilerisin. Gel, baş hatun sen ol; ben senin gölgende oturayım. Talas kurtulsun da tacı sen giy.

Ama Semetey başını kaldırdı; yüzünde acı, sesinde taş vardı:

— Kuyalı, dedi, sözün ağır, gönlün ulu; babanın andı benim başımın üstünde. Ama ben de bir and içtim. Düğün günümde, Ayçürök'ü alırken, ok ısırıp yemin ettim: "Üstüne kuma getirmem" dedim. Ok ısırarak edilen yemin, demir yemindir; onu bozan er, er değildir. Yeminimi bozarsam bana kim inanır, ben bana nasıl inanırım? Ama sana denk bir er sunayım: Almambet oğlu Külçoro! Yiğitlikte önümde yürür; vefada dünyada eşi yoktur. Doksan yarayla döşekten kalkıp meydana giren odur. Ona var; Almambet'in ocağını tüttür, adın onunla destan olsun.

Kuyalı'nın yüzü önce ak, sonra kıpkızıl kesildi. Beşikten beri taşıdığı yazı, bir çırpıda başkasına devrediliyordu. Gururu, göğsünün içinde yaralı bir pars gibi doğruldu:

— Beyi dururken kuluna mı varayım? diye köpürdü. Ben Kayıpçal kızıyım! Babam beni Manas'ın kanına yazdı, çorosuna değil! Külçoro yiğitmiş — yiğitliği kendine! Ben diyet gibi elden ele verilecek mal mıyım?

Ayçürök araya girdi; bir umutla Seytek'i öne sürdü:

— Ya Seytek? dedi. Manas'ın kanı, Semetey'in öz oğlu; genç bir tulpar, yıldızı yeni doğuyor. Ona var, Kuyalı; hem yazı bozulmasın hem yemin.

Kâr etmedi. Çocukluk antlarını andı Ayçürök; Koñurçaç'ın düğününü, ak buğdayı, bıçak ağzını andı — o da kâr etmedi.

— Andım andımdır, dedi Kuyalı, sana geldim, geldiğim yeter. Ama and, kimseye yürek borcu yazmaz. Sen benden yetişmemi istedin, yetiştim; gönlümü istemedin, onu ben kendim getirdim. Getirdiğimi geri götürürüm.

Kuyalı'nın gözünden iki damla yaş süzüldü; savaşçı kız yaşını silmedi, akmasına izin de vermedi; yaş, kirpiğinde dondu.

— Ben on altımdayken, dedi boğuk bir sesle, Celmoguz'un kendisiyle altı gün dövüştüm. Babamın yaylasına inmişti; sürüleri yutuyor, kuyuları kurutuyordu. Altı gün, altı gece vuruştuk; ne o beni yıktı, ne ben kaçtım. Altıncı günün akşamı çekilip gitti; giderken "bu kızın eli ağır" dedi, başka söz demedi. Devin soyu benim elimden korkar. Ben Talas'a kılıcımı satmaya gelmedim; yüreğimi getirmiştim. Yüreğime yer yokmuş. Öyleyse kılıcım da kınında kalır.

Ve çekildi; ordusunun ortasına çadırını kurdurdu, kılıcını çekmeden, küskün, oturdu. Kırk balbanı bakıştı, ihtiyar Muratay sakalını yoldu; ama Kayıpçal kızının inadı, Çatkal'ın kayası gibiydi — söz işlemezdi.

Tam o saatte, meydandan Sarıbay'ın sesi geldi; dev, Talas'ın üstüne evrensel meydan okumasını haykırıyordu:

— Hepiniz gelin! Semetey gelsin, Külçoro gelsin, Seytek gelsin! Bakay ihtiyarınız da gelsin! Kadınlarınızı da alın gelin! Bir bir mi kırılırsınız, hep birden mi — seçin!

✦ ✦ ✦

Manas soyu, o gece kaderiyle yalnız kaldı. Umut kapıya kadar gelmiş, kapıdan dönmüştü; artık ne Belendi'nin davulları vardı hesapta, ne kırk balbanın kılıcı. Vardı olan,

üç bahadır, bir avuç yorgun halk ve atalardan kalan bir avuç demir. Ayçürök o gece dostunun çadırına bir kez daha gitti; kapıda durdu, içeri giremedi. İçeriden ne ağlama sesi geliyordu ne uyku soluğu; yalnız, bilenen bir kılıcın ıslığı geliyordu — kınından çıkmayacağına yemin edilmiş bir kılıcın, gene de bilenen kılıcın. Ayçürök bu sesi yüreğine yazdı ve sessizce döndü: küskünlük başka şeydi, vazgeçmek başka.

Semetey, Zülfikar'ı kuşandı. Ata yadigârı kılıçtı Zülfikar; ağzı çayıra değse çayırı tutuşturur, kayaya çalınsa kayadan kıvılcım değil alev çıkarırdı. Semetey meydana çıktı ve vuruştu. Bir gün değil, on gün değil — yetmiş gün vuruştu. Yetmiş gün boyunca Zülfikar'ın ağzı devin gövdesinde şimşek gibi çaktı; değdiği yerde otlar yandı, taşlar eridi, ama Sarıbay'ın derisi çizilmedi bile. Yetmişinci günün akşamı Semetey kılıcın kabzasına kapandı; kılıç suçsuzdu, kılıcı döven ustalar suçsuzdu — karşıdaki, kılıç işleyen cinsten değildi.

Bakay o akşam Semetey'in yanına geldi; ak sakallı ihtiyar, kılıcın kesmediğini gözleriyle görmüştü ve gördüğünü saklamadı:

— Balam, dedi, Celmoguz soyu ana karnından zırhlı doğar. Onları demir kesmez, ateş yakmaz; onları ancak yazgının kendi sırrı deşer. O sır kimin elindeyse, zafer onun avucundadır. Ben o sırrı bilmem; ama bildiğim bir şey var: sır, arayana açılır, boyun eğene değil.

Sarıbay ise her günün akşamı soyunu sayıp öcünü büyütüyordu:

— Nogoy'dan beri, diye kükrüyordu, altı atamın hesabı sizin boynunuzda! Atalarınız atalarımı kırdı; Manas, babam Celmoguz'u tepeledi. Altı atanın kanı altı deniz olur — ben o denizi Talas'la dolduracağım! İstediğimi verin de kökünüz kalsın: Kanıkey'i verin, Ayçürök'ü verin! Buurul'u çekin önüme, Akolpok'u soyun sırtınızdan! Altı bin deveye altın yükleyin! Vermezseniz, andım olsun, tütününüzü göğe savururum!

Halk bu sözleri boz üylerin keçeleri ardından dinliyordu; her akşam aynı haykırış, her akşam aynı titreme. Analar çocuklarını bağrına basıyor, ihtiyarlar kıbleye dönüp dua mırıldanıyor, genç kızlar sandıklardaki çeyizlerine ölü eşyasına bakar gibi bakıyordu. Kanıkey ise — adı devin dilinde diyet diye geçen Kanıkey — taş gibi durdu; Manas'ın yasağını görmüş, Abıke ile Köböş'ün ihanetini görmüş, Buhara yollarını görmüş kadın, bir devin haykırışından yılacak değildi.

Bu ültimatomu işiten Seytek dayanamadı. Dokuz yarası daha kabuk bağlamamıştı; ama genç kan, kabuk dinlemez. Atına atladı, mızrağını kaptı:

— Zorbalığın sözüne nasıl uyarız? diye haykırdı. Kanıkey benim ulu anam, Ayçürök öz anam! Anasını diyete yazan er, yer yüzünde er mi sayılır? Ölürsem Manas'ın yolunda öleyim!

Ve meydana sürdü. Vuruştular; mızraklar iki yanda paramparça oldu, kırık saplar havada döndü, Seytek'in atı çöktü kalktı — dev, yerinden bir karış kımıldamadı. Genç bahadırı geri çektiler; çektiklerinde elinde mızraktan yalnız bir kırık sap vardı, gözünde ise sönmemiş bir ateş.

O zaman Külçoro, Üç-Koşoy'daki yatağından son kez doğruldu. Doksan yarası doksan ağızla itiraz etti; dinlemedi. Yanına koşan yaşlı kadınlar "yatmalısın, yaraların açılır" dediler; "yara dediğiniz nedir ki," dedi Külçoro, "Kıyaz kürek kemiğimi oyarken ölmedim, döşekte mi öleyim?" Önce meydana değil, göğe baktı; ve Almambet oğlu, kahpe dünyaya büyük ağıtını yaktı:

— Ey kahpe dünya! dedi. Babam Almambet'i Beecin yolunda yedin, doymadın. Manas'ı yedin, doymadın. Semetey'i kara mağarada yıllarca sakladın, doymadın. Beni Kıyaz'ın kapısında kul ettin, kürek kemiğimi oydurdun — doymadın. Şimdi de Celmoguz'un artığını üstümüze saldın. Ye öyleyse! Ama bil ki Külçoro'yu yerken dişin kırılacak; ben sana çiğ çiğ yutulmam!

Sonra sandıkları açtırdı. Babası Almambet'ten kalan mirası bir bir çıkardı: önce Sırbaran'ı — namlusuna sır okunmuş, ateşi şaşmaz tüfeği — sırtına aldı. Sonra Coykuma kılıcını kuşandı; kını kararmış, ağzı aydınlıktı. Sonra Bölökbay ile Davut ustaların örsünde döğülmüş sırlı mızrağı kaptı; demiri su içmiş, sırrı dua içmişti. En üste, ok geçmez kandagayı giydi; sık dokunmuş deri zırh, gövdesini bir ana kucağı gibi sardı. Doksan yarasının üstüne demir giyen adam, acıyı da içine giymişti.

Semetey, kardeşinin karşısına geçti. Söz bulamadı; sözün bittiği yerde gözyaşı konuştu. İki elini açtı, yaşlı gözlerle duaya durdu:

— Ata Manas! dedi. Ruhun uyanıksa, kümbetinden bak! Baban Almambet seninle bir kâseden içti, Beecin yolunda senin için öldü; oğlu şimdi senin yolunda meydana giriyor. Almambet'in oğlunu, benim öz kardeşimi sana emanet ediyorum. Onu sen koru; ben koruyamadım. Kıyaz'ın kapısında kul olduğunda koruyamadım, kürek kemiği oyulurken koruyamadım; bari şimdi sen koru. Kırk çoronun ruhu, çiltenler, Kıdır atam — hepiniz onun yanında yürüyün. Kardeşimin kanı yerde kalırsa, benim canım da bedende kalmasın.

Külçoro atına bindi. Bir kez Semetey'e baktı, bir kez Seytek'e, bir kez de Talas'ın sararmış yamaçlarına — sanki hepsiyle vedalaşır gibi, sanki hepsini yüreğine basar gibi. Sonra dizginleri kastı, sırlı mızrağı doğrulttu ve göğsünün ta derininden, atalardan kalan o tek sözü, o hem dua hem nara olan adı haykırdı:

— Manas!

Nara, Talas'ın iki yakasını dövdü, Ala-Too'nun karlarına çarpıp döndü; duyan yaralı doğruldu, duyan korkak utandı. O ad bir kere haykırıldı mı bozkırda, taşlar bile saf tutar derlerdi; o akşam öyle oldu — dağılmış ordu toplandı, sönmüş ocakların başından erler kalktı, Seytek kırık mızrağını atıp babasının yedeğindeki kılıcı kaptı. Külçoro, Sarıbay'ın üstüne bir ok gibi süzüldü. Dev, baltasını kaldırdı; toz göğe savruldu, yer iki yürek gibi atmaya başladı.

Kavganın en çetin saati başlamıştı — ve ordugâhın kıyısında, kınından çekilmemiş bir kılıcın başında, Kuyalı ayağa kalkmış, meydana bakıyordu.

39. BÖLÜM

Kıyametlik Yâr ve Dişi Arslan

— ❖ —

Rüzgâr o gece Talas'a kötü haberle geldi. Önce yılkı ürktü, kısraklar taylarını çağırıp kişnedi; sonra bozkırın ta ucunda, Keñ-Kol'un ardındaki kara tepelerde bir toz bulutu yükseldi ki güneşi yuttu, gündüzü akşama çevirdi. Karakollar birbiri ardınca at çatlatıp geldiler, dilleri damaklarına yapışmıştı:

— Sarıbay geliyor! Celmoguz oğlu Sarıbay, Deccal'ın kara gözü geliyor! Kırgız'ın kökünü kazımaya ant içmiş, seksen bir pehlivanıyla, sayısı bilinmez çeriyle Talas'ın üstüne yürüyor!

Ordoda bir uğultu koptu. Kimi kılıç kuşandı, kimi çocuğunu bağrına bastı, kimi eşiğine çıkıp Ala-Too'nun karlı doruklarına baktı da içinden dua okudu. Celmoguz'un adını yaşlılar bilirdi: Celpiniş'in hükümdarı, insan etine doymaz dev, ayköl Manas'ın vaktiyle kılıçtan geçirdiği o kara güç. Şimdi onun oğlu, babasının kanını yedi kuşak gütmeye yeminli Sarıbay, o eski hesabı Manas'ın torununa sormaya geliyordu.

Almambet oğlu Külçoro, kürek kemiğinin oyulduğu kulluk yıllarını, tutsaklığın küllü ekmeğini, sonra da öcün ve dönüşün gününü görmüş o çetin çoro, kimseye danışmadan

tulparına atladı. Zırhını kuşandı, mızrağını kaptı, ardından seslenenlere dönüp bakmadı bile. Yalnız Seytek yetişti üzengisine, elini kayışa attı:

— Kül ağam, bir başına mı? Bekle, ben de kuşanayım!

— Sen kal, balam, — dedi Külçoro, sesi taş gibi. — Bu düşman önce benim mızrağımın suyunu tatsın. Sarıbay dedikleri neymiş, bir göreyim. Kırgız'ın çorosu daha ölmedi, bunu bilsin.

Ve at sürdü. Tek başına, bozkırun ortasına, kara bulut gibi yayılan çerinin karşısına tek atlı çıktı; Talas'ın damları üstünden bakanlar onun ardından bir yandan gurur, bir yandan yas duydular, çünkü giden tekti, gelen binlerceydi.

Sarıbay onu görünce çerisini durdurdu. Teke tek er meydanı, atalar töresiydi; dev cüsseli düşman, altında dağ gibi atı Cooruker, öne çıktı. İki mızrak birbirine indi, ikisi de kamış gibi kırıldı. İkinciyi aldılar, o da kırıldı. Üçüncü, beşinci, onuncu... Gün döndü, gece indi, ay doğdu, ay battı, ikisi hâlâ vuruşuyordu. Mızrak bitti, aybaltaya sarıldılar; aybalta ağzı çentiklendi, kılıca davrandılar; kılıç omuzda parçalandı, gürzle giriştiler. Külçoro yetmiş mızrak kırdı o düelloda, yetmişinin de sapı elinde kaldı; ama Sarıbay'ın derisi sanki kara demirdendi, kırk yerinden vurdu da bir kez sarsamadı.

Sonunda güç, insan olanın bedeninden çekildi. Külçoro'nun kolu kalktı, inmedi; gözüne kan indi, kulağı uğuldadı. Sarıbay bunu gördü, kurdun kuzuya güldüğü gibi güldü, gürzünü döndürüp tulparın alnına indirdi. At, o vefalı hayvan, dizüstü çöktü, bir kez acıyla kişneyip yıkıldı. Külçoro yere düştü; düştüğü yerde daha doğrulamadan üstüne demirden örülmüş tutsak ağı atıldı, kollarını bağladı, boynunu bükttü. Sarıbay atından indi, kara gölgesi yaralının üstüne düştü:

— Almambet oğlu, — dedi, — baban Beecin'den kaçıp Manas'a sığındıydı; sen de şimdi kimin eteğine sığınacaksın? Söyle son sözünü, kellen benim artık.

Külçoro kanlı ağzıyla güldü:

— Kırgız'ın erinden son söz mü istersin? Al işte: Manas'ın ocağı sönmedi. Sen o ocağın közüne elini soktun; yanacaksın.

Sarıbay kılıcını kaldırdı. İşte o an, o kılıcın havada asılı kaldığı an, Talas yönünden bir toynak sesi geldi ki yeri sarstı. Semetey oğlu Seytek, on üçünde soyunu öğrenip ilk öcünü almış o genç arslan, Tanrı'ya ve ataların ruhuna sığınarak meydana atılmıştı. Elinde Manas'tan kalma aybalta vardı; altın yanaklı, sapı kayın, ağzı ejder zehrinde altmış kez su

verilmiş o kutlu silah. Genç yiğit içinden yalvarıyordu: Ayköl atam, ruhun üstümde olsun; Kıdır babam, kolumu güçlü kıl!

Sarıbay dönene dek Seytek yetişti; kılıç sahibine dönmeden aybalta indi — ama Sarıbay'a değil, onun canından çok sevdiği atına, Cooruker'in kalın boynuna indi. Bir vuruşta o dağ gibi hayvanın başı gövdesinden ayrıldı, kara kan bozkırı suladı. Sarıbay atının yıkıldığını görünce bir nara attı ki dağlar yankıladı; o şaşkınlık soluğunda Seytek yerdeki ağı aybaltayla biçti, Külçoro'yu kanlar içinde kucakladı, kendi terkisine, Celceerde'nin sağrısına aldı:

— Dayan, Kül ağam, dayan! Seni şunlara yem eder miyim ben!

Celceerde kuş oldu, ok oldu; ardından atılan mızraklar boşa gitti, kara çeri toz yuttu. Talas kapıları iki atlıya açıldı, iki atlının ardından kapandı.

Kurtuluş sevinci kısa sürdü. Sarıbay, atının başsız gövdesi başında bir gece durdu; öfkesi içine sığmadı, taştı, kendi adamlarını buldu. — Bir çocuğa yol verdiniz! — diye gürledi ve seksen bir pehlivanından öne geleni, aralarında koca Çañdayak da olmak üzere on kadarını kendi eliyle öldürdü; kanları kanına ilaç olmadı. Sonra yel gibi giden devesi Celmayan'ı çektirdi, hörgüçler arasına kuruldu ve Talas'ı çember içine aldı.

O günden sonra Talas'ta hayat durdu. Kısrak bağlanmaz oldu, sağım kesildi; kuzu kesilmez, kazan kaynamaz oldu; ekin ekilmez, orak sallanmaz oldu. Kımız sağılmayınca sabalar kurudu, sabalar kuruyunca konukluk kalktı, konukluk kalkınca türkü sustu; bir yurt ki türküsü susmuş, o yurdun üstüne kış inmiş demektir, mevsim yaz da olsa. Analar çocuklarını keçelerin altına saklayıp kapı aralığından bozkıra baktılar; ihtiyarlar mezarlığa gidip ata taşlarına yüz sürdüler. Çocuklar damlara çıkıp düşman ateşlerini saydılar, saymakla bitiremediler. Semetey çıktı meydana, gün boyu vuruştu, akşam yaralı döndü; Ayçürök kanlı zırhı kendi eliyle çözdü, ağzından bir tek ah çıkarmadan yaraları sardı. Ertesi gün Külçoro, sargılarını çözdürüp çıktı; kırdığı mızrağı bir kenara atıp yenisini kaptı, o da yaralı döndü. Seytek çıktı, gencecik kanıyla vuruştu; üç kez mızrak değdirdi, üç kez kılıç dokundurdu, Sarıbay'ı bir kez olsun eğerinden oynatamadı. Dev, akşamları kendi çadırının önüne kurulur, Talas'a doğru bağırırdı: — Yoruldunuz mu, Manas'ın kırıntıları? Ben yedi kuşak beklerim; siz yedi gün dayanın da göreyim! — Günler böyle geçti; üç bahadırın yarası üst üste bindi, umut inceldi, iplik oldu.

İşte o karanlıkta Ayçürök, Akun kanın kızı, ak kuğu donunu giyip dünyayı dolaştığı kız çağını hatırladı. O çağda göklerde süzülürken bir başka kanatlıyla, peri soylu bir kız arslanla karşılaşmıştı: Kayıpçal'ın kızı Kuyalı. Ant içmişlerdi birbirlerine, ahiretlik dost olmuşlardı.

Ve Kuyalı, Sarıbay'la daha o zaman boy ölçüşmüş, onu yedi yıl kovalamış tek candı yeryüzünde.

Ayçürök, Semetey'in yattığı boz üye girdi, dizinin dibine çöktü:

— Beyim, — dedi, — insan gücü bu düşmana yetmiyor. Ama ben birini bilirim ki Sarıbay ondan korkar. Ahiretlik dostum Kuyalı'ya haber salayım; dostluk hakkım var onda, gelir.

Haber gitti, kanat gitti, söz gitti. Kuyalı geldi mi gelmedi mi, önceki günlerin hikâyesidir; geldi ve Talas'ın önünde durdu. Ama getirdiği yardımın bir bedeli vardı ve o bedeli kendi ağzıyla söyledi:

— Ahiretlik dostum Ayçürök, hakkını yemem. Ama ben yazgımın kuluyum. Kadir bilir, bir gece rüyamda Kıdır babam göründü bana; ak sakallı, yeşil hırkalı, elinde asa. Dedi ki: "Kızım, senin bileğin Sarıbay'ı yener, ama bir şartla: Manas'ın oğlu Semetey'e nikâhlanırsan. Nikâhsız girersen o meydana, kanın yerde kalır." Ben bu düşle büyüdüm, bu düşle yaşadım. Semetey bana nikâh kıyarsa, Sarıbay'la dövüşürüm; kıymazsa, yolum açık olsun, geldiğim yere dönerim.

Bu söz Talas'a düştü ve Talas'ı ortasından ikiye böldü. Bir yanda yurdun kurtuluşu vardı, öte yanda bir beyin andı; bir yanda binlerce ocağın tütmesi, öte yanda tek bir sözün namusu. Boz üylerde geceler boyu bu konuşuldu; kimi "and da yurt içindir, yurt giderse and neye yarar" dedi, kimi "andını bozan bey, yurdu kurtarsa da yurtluğunu yitirir" dedi. İki söz de doğruydu ve iki doğrunun çarpıştığı yerden ancak bir bilge çıkarabilirdi halkı.

✦ ✦ ✦

Yaşlılar toplandı, ak sakallar döküldü ordonun önüne. İçlerinde en ulusu, Manas'ın akıl atası, üç kuşağın direği Bakay vardı; artık ölüm döşeğine yakın, gücü dizlerinden çekilmiş, ama sözü hâlâ dağ gibi. Halk ağladı, yalvardı:

— Semetey, arslanım, yurdun kurtuluşu bir nikâha bakıyor! Kısraklarımız sağılmıyor, çocuklarımız aç, ölülerimizi gömecek meydan bulamıyoruz. Kıy şu nikâhı, kurtar bizi!

Semetey ayağa kalktı. Yüzü sararmıştı, ama gözü çelik gibiydi:

— Ey halkım, ey ağalarım! Benden canımı isteyin, vereyim; kanımı isteyin, dökeyim. Ama ben Ayçürök'e ant içtim. Çınkoco'nun, Toltoy'un elinden kurtardığım gün, ak kuğum bana kol kanat gerdiği gün ant içtim: senin üstüne kuma almam, dedim; ölürsem

antımla öleyim, dedim. Kırgız'ın beyi antını çiğnerse, o yurdu zaten Sarıbay yıkmasa yalan yıkar. And, boyun borcudur; ben andımı bozmam.

Sonra Kuyalı'ya döndü, sesini yumuşattı:

— Kız arslan, hakkın büyük, gönlün geniş olsun. Sana öz oğlum gibi sevdiğim Külçoro'yu vereyim; Almambet oğludur, soyu asil, yüreği arı.

Kuyalı başını kaldırdı; gözlerinde peri soyunun uzak ışığı yandı:

— Almambet'in oğluna sözüm yok; er kişidir. Ama benim yazgım bey içindir. Bey dururken kula varmam.

— Öyleyse Seytek'i al; öz oğlum, Manas'ın torunu, geleceğin kendisi.

— Seytek balama uzun ömür dilerim; ama Kıdır bana onu göstermedi. Bey dururken bala da almam. Sözüm sözdür, şartım şarttır.

Sükût çöktü. O sükûtta Ayçürök ayağa kalktı; vakur, boynu bükük ama başı dik, kadınların en zoru olanı yaptı: kendi eliyle kendi hakkından geçti. Kocasının önüne geldi, yere diz vurdu:

— Beyim, — dedi, — o andı bana içtin, ben bağışlıyorum. Kumam olacak diye mi çekineceğim? Kuyalı benim ahiretlik dostumdur; onunla ekmek böldük, gökte kanat çırptık. Yurt yanarken ben kendi başımın tacını mı düşüneyim? Semetey, sana yalvarıyorum: bu nikâha razı ol. Yoksa yarın Talas kül olduğunda, o andın altında ikimiz de kül oluruz.

Semetey'in gözünden bir damla düştü sakalına; ama yine de başını salladı:

— And, Tanrı'nın huzurunda edilir, kadınım. Bağışlaman yetmez; bozulmaz.

İşte o zaman, ölüm döşeğinden ses geldi. Bakay'ı keçelere sarıp getirmişlerdi meclise; koca ihtiyar doğruldu, iki yandan tuttular, ayağa kalktı. Meclise bir baktı ki herkes içinden titredi.

— Beni dinleyin, — dedi Bakay, sesi kuru yaprak hışırtısı gibiydi ama her kelimesi taşa yazıldı. — Ben Böyön'ün soyundan gelen son ihtiyarım; Manas'ı dizimde büyüttüm, Semetey'i sırtımda taşıdım, Seytek'in göbek adını ben koydum. Şimdi size bir sır açayım ki göçmeden yanımda götürmeyeyim. Kayıpçal ile bizim soyumuz, ta eskiden, öz kardeştir; bir ocaktan iki köz, bir kaynaktan iki ırmaktır. Kuyalı bize el kızı değil, öz kızımızdır; onun hakkı bizim hakkımız, onun yazgısı bizim yazgımızdır. Semetey, balam! Andın bu dünya içindir, onu bozma; Ayçürök bu dünyanın hatunu kalsın, töründe otursun, kuması olmasın. Ama ahiret başka defterdir. Bu dünyalık olmasa da, kıyamet işine kıyınız! Kuyalı

sana kıyametlik yâr olsun; nikâhınız bu dünyada değil, o dünyada hüküm sürsün. Böylece ne and bozulur, ne yazgı boşa gider. Son hükmüm budur; kabul edin de gözüm açık gitmesin.

Meclis bir soluk aldı ki sanki bütün Talas soludu. Semetey uzun uzun sustu; sonra Ayçürök'ün yüzüne baktı, Ayçürök başını eğdi. Kuyalı'nın yüzüne baktı; kız arslanın gözlerinde Kıdır'ın rüyası parlıyordu.

— Bakay atamın hükmü, Tanrı'nın hükmüdür, — dedi Semetey. — Kıyametlik olsun.

Ant kesildi. Ak koyun kanıyla, kılıç öpülerek, Tanrı ve ata ruhları tanık tutularak ant kesildi. Ayçürök ile Kuyalı kucaklaştılar; gökte kanat kanada kesilen eski ant, yerde el ele yenilendi. — Bu dünyada ben senin gölgen olayım, — dedi Kuyalı, — o dünyada sen benim komşum ol. — Doksan kısrak boğazlandı, kazanlar kuruldu, Kanıkey'in ak sarayında yedi gün toy verildi. Kuşatma altında toy; açlığın ortasında cömertlik; ölümün gölgesinde yaşama inadı. Kanıkey, Manas'ın vakur dul hatunu, gümüş saçlarını örtüp konukları kendi eliyle ağırladı; Ayçürök ile Kuyalı yan yana oturdular, bir dünyanın hatunu, bir ahiretin yârı, iki ahiretlik dost. Ozanlar komuz çaldı, gençler kımız döndürdü, ihtiyarlar bata verdi. Bir manasçı orta yere oturdu, ayköl Manas'ın Beecin seferini anlattı; anlattıkça dinleyenlerin sırtı dikildi, sanki her söz bir kalkan, her nefes bir mızrak oldu. Seytek o gece manasçının dizinin dibinden kalkmadı; dedesinin adı her geçtiğinde yüreği bir at gibi şaha kalktı. Yedi günün her gecesinde surların ötesinden Sarıbay'ın ateşleri göründü; ama Talas o yedi gece korkuya değil, umuda baktı.

Yedinci gecenin sabahında umut yine kanla sınandı. Şafak sökmeden Sarıbay bütün gücüyle yüklendi; ok yağmuru damları buldu, ateş topları düştü, Talas'ın kıyısı ile Keñ-Kol'un yayla evleri tutuştu. Alevlerin arasından düşmanın çığırtkanları bağırdı:

— Ayçürök'ü verin, ihtiyar Bakay'ı verin! Vermezseniz taş üstünde taş, omuz üstünde baş komayız!

Verilir mi? Talas'ın cevabını bir kadın verdi. Manas'ın kız kardeşi Karlıgaç, o yaman hatun, saçını sıkı örüp tulgasının altına soktu, kendi altı bin askerini kuşandırıp surlara çıktı: — Ağamın yurdundan ağamın gelinini isteyen, önce ağamın kız kardeşini geçsin! — Altı ay dövüştü, altı yüz çelik mızrak kırdı, kırdığı mızrakların yığını tepe oldu; altı bin askerin yarısı yaralandı, kendisi üç kez attan düştü, üç kez yeniden bindi — yine de Sarıbay'ı deviremedi. Çünkü bu düşman insan gücünün ölçüsüne sığmıyordu; Celmoguz'un kanı, dev soyunun karanlığı onun derisinde zırhtı. Ama Karlıgaç'ın altı ayı boşa gitmedi: o

dövüştükçe düşman Talas'ın içine giremedi, ateşe verilen evler yeniden çatıldı, ve asıl umut, ahiretlik nikâhın umudu, o altı ayın siperinde büyüdü.

O uzun kuşatma gecelerinin birinde, ateşlerin karşılıklı yandığı bir sırada, iki yeminin hikâyesi ortaya döküldü. Önce düşmanın ağzından: Sarıbay, tutsak aldığı bir çobanı salıverirken ona kendi derdini söyletmiş, söz sözü açmış, sonunda kendi yarasını kendi kanatmıştı. — Ben yedi yaşındaydım, — demişti alevlere bakarak. — Babam Celmoguz'u Manas kılıçtan geçirdiğinde ben yedi yaşındaydım. Celpiniş'in taht odasında, boş tahtın dibinde büyüdüm; anam bana ninni yerine ağıt söyledi. Her lokmamda babamın kanı vardı, her uykumda onun sesi. Yedi kuşak sürse de bu dava benim davamdır: Manas'ın soyundan bir tek soluk kalana dek kılıcım kına girmez. Bana zalim derler; ben yalnızca öksüzüm, öksüzlüğün kılıç kuşanmışıyım.

Aynı gecelerde Kanıkey'in ak sarayında Kuyalı da kendi geçmişini döktü ortaya; çünkü nikâhtan önce soyunu sopunu halkın bilmesi töreydi. — Beni, — dedi, — peri kızlarının oynadığı bir kırda bulmuşlar; çiy düşmüş çimenlerin üstünde, kundaksız, ağlamaz bir kız çocuğu. Kayıpçal babam beni bağrına basmış, öz kızı bilmiş, ata binmeyi, yay germeyi, kılıç kuşanmayı öğretmiş. Onun yurdunda büyüdüm, onun soyuyla soylandım. Sonra kara gün geldi: babam göçtü. Aş toyunu kurduk, atalar töresince yüğrük koşturduk; işte o toyu yağmalamaya Sarıbay geldi, kazanları devirdi, konukları kılıçtan geçirmeye davrandı. Ben o gün yalnızdım; yalnız çıktım karşısına, kırdım mızrağını, kaçırdım onu kendi toyumdan. Yedi yıl kovaladım; yedi yıl o benden kaçtı, ben ondan kaçmadım. Ama tek bileğim onu devirmeye yetmedi; Kıdır babamın dediği gün gelene dek yetmeyecekti de. O gün bugündür.

Doksan hoca getirildi; doksan hocanın önünde, ahiret defterine yazılmak üzere nikâh kıyıldı. Kıyıldığı an Kuyalı ayağa kalktı, artık Talas'ın gelini ve kılıcıydı:

— Bir dileğim var, — dedi. — Ben Sarıbay'ın derisini bilirim; sıradan çelik ona işlemez. Manas atamdan yadigâr Zülfikar kılıcını isterim; bir de Bölökbay ustanın döktüğü sırlı mızrağı. Onlar elimde olursa, gerisi bileğimin işidir.

Kanıkey sandıkları açtırdı; Manas'tan kalan Zülfikar, kını yeşil sırma, kabzası ak yambı, çıkarılıp getirildi; Bölökbay yapısı sırlı mızrak, ucu yıldız demiri, omuzlandı. Bakay iki elini kaldırdı, kuruyup çöp kalmış parmaklarını göğe açtı:

— Yaradan'ım, — dedi, — bu kızın bileğine Manas'ın gücünü ver. Sarıbay'ı altta kıl, balamı üstte kıl!

✦ ✦ ✦

Nikâhın ertesi, sefer hazırlığından önce, Bakay son büyük işini gördü. Kendisini ordonun önüne, altın tahtın üstüne çıkarttırdı; halk toplandı, çocuklar öne oturdu. İhtiyar, gözlerini yumdu ve göçüp gitmiş kırk çoroyu, Manas'ın kırk yoldaşını tek tek adlarıyla çağırdı:

— Sırgak, arslanım, ölümün ok gibisi! Neredesin, gel! Çubak, karşı koyulmaz gücün sahibi, gel! Acıbay, tatlı dilli elçim, gel! Kırgıl, ihtiyar kurt, gel! Kırkınız da, kırk kere gel! Ala-Too'nun karından, Talas'ın suyundan, gittiğiniz uzak göçten dönün; bu kıza, bu Kuyalı balama kırk yandan kalkan olun! Onun atının önünde yol, ardında sis, sağında kaya, solunda yar olun! Ayköl'ün emaneti bu yurdu son bir kez daha koruyun!

Ve halk gördü ki, — kimi ant içerek anlatır, kimi başını sallar — o an ordonun üstünden bir yel geçti, keçe kapılar kendiliğinden dalgalandı, kırk atlının toynağı gibi bir uğultu duyuldu da hiçbir at görünmedi. Bakay gözlerini açtı, gülümsedi; sonra kendi çöküşüne kendi ağıdını yaktı: — Bir vardım, bir yokmuşum; kara dağdım, dümdüz oldum; terek idim, kurudum; Manas'ı gömdüm, Semetey'i sır verdim, Seytek'e yol gösterdim; artık kabıma sığmaz oldu canım... — Ağıt bitti, koca ihtiyar altın tahtın üstünde yıkıldı; öldü sandılar, ölmemişti; ama artık göç hazırlığındaydı, herkes bunu anladı. Kadınlar sessiz ağladı, erkekler başlarını öne eğdi; çünkü Bakay giderse, Manas'ın çağından kalan son taş da yerinden oynayacaktı. Seytek ihtiyarın elini avucuna aldı, o kupkuru eli alnına koydu: — Atam, sen gitme; ben daha senden alacağımı almadım. — Bakay gözlerini açmadan gülümsedi: — Alacağını aldın, balam; kanında taşıyorsun. Ben yalnız borcumu ödüyorum.

O hüzünlü sessizlikte Kanıkey söz aldı. Manas'ın hatunu, Semetey'in anası, sabrın taş kesilmişi, halkın önünde belki de son kez konuştu:

— Şimdi size bir rüya anlatayım da yazgının ipliğini görün, — dedi. — Yıllar önce, bir Kadir gecesi, Buhara'da rüyama derviş donunda Kıdır girdi. Dedi ki: "Kanıkey, kızım, oğlun Semetey ulu bey olacak; üç hatun yazılmış alnına. Biri Çaçıkey'dir, gençliğinin gölgesi; biri Ayçürök'tür, ak kuğusu, ömrünün tacı; üçüncüsü ise en karanlık gününde yetişecek, adı Kuyalı, kendi kıyametlik yâri, yurdunun kurtarıcısı." Ben bu rüyayı kırk yıl yüreğimde taş gibi taşıdım, kimseye demedim. İşte gün geldi, taş dile geldi. Kuyalı bize gökten inmedi, yazgıdan geldi. Kimse içinde kuşku tutmasın; bu nikâh Kadir gecesinde kıyılmıştı zaten, biz yalnız duasını okuduk.

Halkın içinden bir uğultu geçti; kuşku öldü, iman doğruldu. Kadınlar Kuyalı'nın yoluna ak saçı saçtı, ihtiyarlar ellerini dizlerine vurup — yazgı dediğin böyle örülür işte — dediler; çocuklar bile o gün karınlarının açlığını unuttular.

Ordo o günlerde bir başka sırrı daha öğrendi. Meğer Bakay, daha kuşatmanın başında, yetmiş dil bilen elçi Acıbay'ı — kırk çoronun sağ kalan tek ihtiyarını — gizlice yola çıkarmıştı: düşmanı yurdunda tanımak, Celpiniş'in içini gözlemek için. Acıbay o yolculuğu dönüşünde kendi ağzından anlattı; anlattıkça dinleyenlerin ensesinden ter yürüdü. Celpiniş'in kalesi altı kapılıydı; birinci kapıda kırk karakol, ikinci kapıda kırk zindancı; ama asıl bekçiler ötekilerdi: bir kapıda deve boyunda akrep Salagün yatarmış, kuyruğu kılıç, gözü kor; bir kapıda yılan Karamar çöreklenirmiş, soluğu zehir, çatal dili adam boyu. Acıbay yetmiş dilin hilesiyle, kâh tüccar kâh derviş donunda, altı kapının altısından da geçmiş; Sarıbay'ın hazinesini, çerisinin sayısını, kalesinin zayıf taşını görüp dönmüştü. — Bu düşman, — dedi Acıbay, — yurdunda dağdır; ama dağın da geçidi olur. Geçidini gördüm, günü gelince söylerim. Şimdilik şu kadarını bilin: Sarıbay yurdundan çıkarken ardını boş bırakmış değil; ama yüreğini yanında getirmiş. Yüreği neyse zayıf taşı odur, ve onun yüreği öfkesidir. Öfkelenen adam kendini unutur; kendini unutanı da bilek değil, akıl devirir.

Sonra sıra Kuyalı'ya geldi; halk, uğruna dövüşecek kız arslanı kendi ağzından dinlemek istedi. Kuyalı ordonun ortasına çıktı; ne sıkıldı, ne böbürlendi; suyun akışı gibi anlattı: Kayıpçal'ın yurdunu, yedi yıllık kovalamacayı, Ayçürök'le göklerde kesilen antı, Kıdır'ın rüyasını, Talas'a geliş sebebini. Sözünü şöyle bağladı:

— Ben meydana tek çıkmam demem; tek de çıkarım. Ama bu dava tek kişinin davası değil. Yanıma iki yoldaş isterim: biri Külçoro olsun — çünkü Sarıbay'ın vuruşunu ondan iyi bilen yok; biri Seytek olsun — çünkü ataların ruhu en çok onun üstünde. Üçümüz üç yandan girersek, dağ da olsa devirириz.

Halk bir ağızdan kabul etti; ve büyük kuşanma başladı.

Külçoro'ya Kanıkey'in kendi eliyle diktiği Akolpok giydirildi; o ok geçmez kaftan ki her ilmeğinde bir dua, her katında bir gece uykusuzluk vardı. Kanıkey onu giydirirken elleri titredi; vaktiyle aynı kaftanı Semetey'e giydirmiş, ondan önce bir başkasını Manas'a dikmişti; üç kuşağın sırtını aynı iğnenin duası örtmüştü. Üstüne, kırk avcının vurduğu tekelerin derisinden yapılma Kandagay çekildi; ne kılıç keser onu, ne kargı deler. Seytek'e ise gaipten bulunmuş tulpar Kulansur getirildi: kimin yılkısından çıktığı bilinmez, yelesi kula, gözü ateş, kişnemesi boru sesi gibi bir at; yeleye el değince genç yiğidin yüreği yerinden

oynadı, at da onu koklayıp tanıdı, sanki ezelden sahibini bekliyordu. Seytek'in omuzlarına Manas'tan kalan Akolpok kuşatıldı; dede kaftanı torun sırtında gerildi de sanki ölçüsü ona biçilmişti.

Kanıkey ile Bakay, biri ayakta biri döşekte, el açtılar; ata ruhlarını silsileyle çağırdılar: — Böyön Han'dan Çayan'a, Çayan'dan Bala Han'a, ondan Nogoy'a, Nogoy'dan Kara Han'a, Kara Han'dan Cakıp'a, Cakıp'tan ayköl Manas'a! Ey atalar zinciri, ey kopmaz kayış! Torunlarınız meydana çıkıyor; kolları sizin kolunuz, yürekleri sizin yüreğiniz olsun! — Baabedin'e ak boz kısrak kurban edildi; kanı toprağa, duası göğe gitti. On iki pir getirildi, on iki pir üçünün de başına el koyup bata verdi.

Ve bir sabah, tan yeri ağarırken, üç atlı Talas'tan çıktı. Önde Kuyalı, belinde Zülfikar, elinde sırlı mızrak, altında kendi yeli gibi atı; sağında Külçoro, Akolpok ile Kandagay içinde, yarası sarılı ama beli doğrulmuş; solunda Seytek, Kulansur'un üstünde, dedesinin kaftanı sırtında, altın yanaklı aybalta terkisinde. Semetey uğurlamaya çıktı; yaraları yüzünden okunuyordu, atının dizginini Kuyalı'nın eline verdi: — Kıyametlik yârim, bu dünyada sana verecek bir şeyim yok; ahirette öderim. Sağ dön. — Ayçürök dostunun üzengisini öptü; ak kuğu ile kız arslan son kez bakıştılar, aralarındaki söze gerek yoktu. Sarıbay, kuşatmayı bir menzil geri çekmiş, Kapka-Taş ağzında taştan bir kale kurdurmuş, oraya berkinmişti; üç atlı o taş kaleye doğru sürdü.

Yol üç konaklıktı. Birinci konakta yakılmış obalardan geçtiler: devrik kazanlar, kül olmuş keçeler, sahipsiz kalmış bir tay. Seytek tayı yedeklerine aldı, kimse bir şey demedi. İkinci konakta bozkır boştu; yalnız gökte bir çift kartal döndü durdu, Kuyalı başını kaldırıp baktı da — kırk çoronun gözü üstümüzde, — dedi, — Bakay atamın çağırdıkları geldi. — Üçüncü konak, Kapka-Taş'a bir menzildi.

Yol, insanın içini döktüğü yerdir. O son konakta, ateşin başında, Külçoro Kuyalı'ya döndü; o çetin çoro, kulluk yıllarında bile bükülmeyen o adam, sesini alçalttı:

— Arslan yenge, — dedi, — sana bir söz diyeceğim ki bugüne dek kimseye demedim. Ben bu düşmanla yedi ay mızraklaştım. Yetmiş mızrak kırdım, yedi kat zırh eskittim; gece düşümde onunla vuruştum, gündüz özümde. Ve yedi ayda bir kez, bir kerecik olsun onu eğerinden sarsamadım. Ben Almambet'in oğluyum; babam Beecin'i titretti, ben Kançoro'nun zulmünü devirdim; korku nedir bilmem derdim. Ama bu düşmanın karşısında bileğimin boş kaldığını gördüm ve ilk kez, ilk kez ihtiyarladığımı duydum. Sana bunu niye derim? Şunun için: bizden umut bekleme, biz sana kalkan oluruz, yol oluruz,

ölürsek önünde ölürüz; ama Sarıbay'ı devirecek bilek, bu meydanda bir tek senin bileğindir. Son umut sensin, yenge. Bunu bilerek vur.

Kuyalı ateşe baktı; alevin içinde sanki yarınki meydanı gördü. Sonra başını kaldırdı, gülümsedi; o gülüşte ne kibir vardı ne korku, yalnız yazgısını kabullenmiş bir arslanın rahatlığı:

— Kül ağam, — dedi, — yetmiş mızrak kıran bilek boş bilek değildir; o mızraklar Sarıbay'ın gücünü yedi ay yediler, sen bilmeden onu benim için yordular. Sen yolu açtın, Seytek közü tuttu, ben ateşi basacağım. Kıdır babam boşa görünmedi bana. Yarın Kapka-Taş'ın önünde, Tanrı izin verirse, Celmoguz'un soyu ile Manas'ın soyu son kez karşılaşacak.

Ateş küllenene dek bir daha konuşmadılar. Uzakta, gecenin içinde, Kapka-Taş'ın taş kalesi kara bir yumruk gibi duruyordu; surlarında düşman ateşleri yanıyor, Celmayan'ın homurtusu ta konağa dek geliyordu. Seytek uyumadan önce aybaltanın altın yanağını sıvazladı ve içinden dedesine seslendi: Ayköl atam, yarın meydan günüdür; ruhunu üstümüzden eksik etme. Bozkırın üstünde yıldızlar döndü, tan yerine doğru bir kızıllık yürüdü; üç bahadır ile bir yurdun yazgısı, o kızıllığın içinde, kırılacak mızrakların sabahını bekledi.

40. BÖLÜM

Ataların Ruhu ve Kırılan Mızrak

— ❖ —

Tan yerine daha çok vardı; gece, Talas'ın üstüne kara bir keçe gibi çökmüş, yıldızlar bile bu keçenin gözeneklerinden korka korka bakar olmuştu. Ordugâhın ateşleri tek tek sönüyor, sönmeyenlerin başında oturanlar da söz etmeye kıyamıyordu; çünkü herkes biliyordu ki yarın kopacak kavga, ne dünkü kavgalara benzerdi, ne evvelki yılların kırgınlarına. Yarın karşılarına çıkacak olan, Celmoguz'un dölü Sarıbay'dı; on sekiz bin âleme velvele salan, koyun boğazlar gibi baş kesen, kavun yarar gibi karın deşen hunhar. Atlar bile bunu sezmiş gibiydi; yılkı huysuzlanıyor, tulparlar gece yarısı durup dururken kişniyor, kişneyip de kendi seslerinden ürküyordu.

Er Seytek de uyumamıştı. Boz üyünün içinde, keçenin üstünde diz çökmüş, önüne serdiği silahlara bakıyordu: atadan kalma mızrak, ağasından kalma yay, Manas'tan kalma Zülfikar. Üçü de susuyordu; ama sususlarında bir söz vardı, oğlan o sözü sökmeye çalışıyordu. On üç yaşında soyunu öğrenmiş, on üçünde ilk öcünü almış, Talas'a dönüp Kançoro'nun hesabını görmüştü; kara mağarada büyülenmiş babası Semetey'in dile gelişini

görmüş, ölülerin bile konuşabildiğini öğrenmişti. Ama yarınki iş başkaydı. Yarın karşısına çıkacak olan bir insan değil, insan kılığına girmiş bir afetti; ve Seytek, silahlarına baka baka, kendi kendine soruyordu: demir işlemezse, ne işler? Cevabı bilmiyordu; bilmediğini bilmek, o gece omuzlarına dağ gibi çökmüştü.

Külçoro o gece uyumadı. Boz üyün keçe kapısını aralayıp çıktı, yıldızsız göğün altında bir vakit dikildi, sonra ayakları onu Kuyalı'nın otağına götürdü. Kayıpçal'ın kızı, dişi arslan Kuyalı, ateşin başında oturmuş, dizinin üstüne yaydığı zırhın halkalarını tek tek yokluyordu. Külçoro eşikte durdu; sesini alçalttı, ama alçalan seste yalvarış vardı, yalvarışın dibinde de bir yurdun kaderi.

— Yenge, dedi, kız arslan, Kayıpçal'ın yavrusu. Sana bir sözüm var, dinlemezsen içimde dert olur, dinlersen belki bir yurdun ölümü geri döner. Sarıbay'ın zehri Talas'ın suyuna karıştı; ocaklar söndü, beşikler devrildi, yolunu şaşırmış Kırgız'ın başında dönen ecel kuşu artık konacak dal arıyor. Manas'ın soyu bir avuç kaldı: bir er Seytek, bir de kirişleri oyulmuş şu ben. Ok savaşını bize bolca ver, yenge. Kirişimi oydular ama gönlümü oyamadılar; sen yanımızda durursan, kırılan yerimden yeniden biterim.

Kuyalı başını kaldırmadı. Zırhın bir halkasını daha yokladı, sonra ateşe bir çırpı attı; alev yükselince yüzü göründü — o yüzde ne korku vardı ne tereddüt, yalnız eski bir hesabın taşlaşmış sabrı vardı.

— Külçoro, dedi, sen bana Sarıbay'ı anlatma. Ben onu senin bildiğinden eski bilirim. Kız idim, saçlarım örgülü, bileğim bükülmemişti; Celmoguz'un o dölü Celpiniş'e musallat oldu da elini kolunu sallayarak yurdumun içinde gezindi. Sürülerimizi önüne kattı, kuyularımızı taşla doldurdu, kızlarımıza kement attı. Atam Kayıpçal o vakit hastaydı; erlerimiz "bununla kim güreşir" diye birbirinin yüzüne bakıştı, kimse öne çıkmadı. Ben çıktım. Gülüştüler; "kız kısmı güreş mi tutar" dediler. Sarıbay da güldü; gülmesi, gülmesinin sonuna kadar sürdü. Üç gün üç gece tutuştuk derler; yalandır, üç gün sürmedi — ama bana üç yıl gibi geldi, ona da öyle gelmiştir. Sonunda belini kaptım, dizini yere getirdim; ellerini kendi kemendiyle bağladım, Celpiniş'in sınırından sürüp kovdum. Kovarken yüzüme tükürmek istedi, tükürüğü kendi sakalına düştü. O günden beri kinini biler durur; o günden beri nereye gitse ardında kargaşa, önünde kırgın vardır. Yurda bu belayı salan odur; ta o günden beri odur. Şimdi diyorsun ki savaşa gir. Ben savaşa girmeyi senden mi öğreneceğim, kayınım? Ben kavgayı beşikte emdim.

Ayağa kalktı; zırhı silkti, halkalar bir ağızdan şakıdı. Omuzlarına geçirdi, kuşağını çekti, saç örgülerini tolganın altına topladı. Ateşin ışığında dev gibi göründü; ama devlerin çirkin heybetiyle değil, dağların vakur heybetiyle.

— Git uyu, dedi. Yarın mızrak günü. Mızrak günü uykusuz girenin eli titrer.

Külçoro çıktı; ama uyumadı. Uyuyamazdı; çünkü Sarıbay'ın ne olduğunu görmüştü, gören uyuyamazdı.

Sarıbay'ı görmeyen bahtiyardı. Görenler anlatırdı da dinleyenler inanmazdı: dokuz file bindiği söylenirdi, dokuzunun da belini çökerttiği söylenirdi. Boyu dağ eteği gibi, gölgesi bir oymağın yurdunu örter gibiydi. Kaftanı ok geçmez sırla dokunmuş, altındaki at ok yetişmez soydandı; Tookızıl derlerdi o ata, kızıl yeleli, gözü kanlı bir yaratıktı. Karşısına çıkan hanları kımız içer gibi içmiş, gönderilen elçilerin başını yolda düşürmüş, koca koca orduları sürüden ayrılmış kuzu gibi dağıtmıştı. Talas'a geldi geleli Kırgız'ın ocağını söndürüyordu: dün tüten ocak bugün kül, dün gülen çocuk bugün öksüz, dün kımız dolan saba bugün delik deşikti. Ağzı kurt ağzı gibi açılır, açıldığında altından ateş sızardı derlerdi; kimi buna inanır, kimi inanmazdı, ama onu meydanda görenler artık her şeye inanır olmuştu.

Onun geçtiği yerlerden haber getirenler olurdu; haberciler anlatırken dilleri dolaşır, elleri titrerdi. Bir oba anlatırlardı: akşam kırk türlü ocağı tüterdi, sabah kırkı da kül. Bir geçit anlatırlardı: karları kıpkızıl, kızıllığı bahara kadar erimezdi. Şooruk'un elinden gelen bir kervan anlatırlardı: develeri yüklü gitmiş, yükleri sahipsiz dönmüştü. Sarıbay'ın önünden kaçan kaçana idi; kaçamayan diz çöker, diz çöken de kurtulmazdı — çünkü Celmoguz dölü, diz çökeni ayakta duranla bir tutar, ikisini de bir kılıçta düşürürdü. "On sekiz bin âleme velvele saldı" derdi ihtiyarlar; ve bu söz, başka her yiğit için övgü sayılırken, onun için yalnız bir sayımdı, kuru bir hesaptı.

İşte bu darlıkta, bu en kara gecede, gayb âleminden bir ses geldi.

Önce yer titredi mi, gök mü gürledi, kimse kestiremedi. Sonra ordugâhın üstünden, bulutların içinden, bir nara koptu ki dağlar yankısını taşıyamayıp birbirine devretti:

— Sürün, çocuklar, sürün!

Ayköl Manas'ın sesiydi bu. Ölümün öte yakasından, gizli kümbetin sükûtundan kopup gelmişti. Ve o ses yalnız gelmedi: bulutların arasında atlılar belirdi — belli belirsiz, dumandan mı nurdan mı seçilmez, ama atların nal sesi yürek gibi atan atlılar. En önde boz yeleli arslan Manas; sağında Almambet, solunda Çubak, ardında yel gibi Sırgak; ve

arkalarında, kırk yıldız gibi dizilmiş, kırk çoronun ruhu. Seytek bunu gördü de tüyleri diken diken oldu; Külçoro gördü de oyulmuş kirişlerinin yerinde eski gücün sızısını duydu; Kuyalı gördü de zırhının halkaları kendiliğinden şakıdı sanki. Ordugâhta kimi secdeye kapandı, kimi ağladı, kimi kılıcını çekip öptü. İhtiyar bir çoban, gençliğinde Çon Kazat'a gitmiş, sağ dönmüştü; o nara kulağına değince dizlerinin bağı çözüldü, oturduğu yerden "Ayköl!" diye hıçkırdı: "Ayköl geldi, çocuklar; Ayköl kulunlarını yalnız komadı!" Analar beşikteki bebeklerini kaldırıp göğe tuttu; görsün, dediler, görsün de anlatsın torununa. O gece ordugâhta korku öldü; korkunun yerine, ondan çok daha ağır ama çok daha diri bir şey oturdu — borç duygusu. Ataların ruhu yoldaş olmuştu; artık bu kavgada yalnız değillerdi, ve yalnız olmayanın kaçmaya yüzü yoktur.

Seytek, boz üyünden çıkmış, göğe bakıyordu. Yanına Külçoro geldi; ikisi bir vakit sessiz durdular. Sonra oğlan, gözünü buluttaki gölgelerden ayırmadan sordu:

— Atamın atası bu muydu, ake?

— Buydu, dedi Külçoro. Sesi buydu, narası buydu. Ben o narayı Çon Kazat dönüşü işitenlerden dinledim; işitenler, dedi, bir daha hiçbir sesten korkmazmış.

— Öyleyse ben de korkmam artık, dedi Seytek; ve dediği gibi oldu.

O gece ateşin başında Külçoro dilini çözdü. Belki ruhların gelişi çözdürdü, belki yarınki ölüm ihtimali; her ne ise, yıllardır yüreğine gömdüğü taşları bir bir çıkardı ortaya.

— Ben, dedi, Almambet'in oğluyum; ama beni asıl büyüten Semetey ağamın gölgesiydi. Kançoro ile ikimiz o gölgede büyüdük; ben ona öz kardeşim dedim, ekmeğimi böldüm, sırtımı döndüm — sırt dönülür mü kardeşe? Dönülürmüş. O sırtıma değil, ayak kirişlerime kastetti. Semetey ağam sır olup gittiğinde ben Kıyaz'ın elinde kaldım; Kançoro'nun akıl verdiği bıçak kirişlerimi oydu. Ondan sonra ben Külçoro değildim artık; Denekul dediler adıma, kul dediler, köle dediler. Dokuz yıl, yenge, dokuz yıl Kıyaz'ın ordosuna odun taşıdım. Sırtımda odun, ayağımda sızı, yüreğimde ölmüş bir ad. Kışın dağdan yaş odun indirdim, elim yarıldı; yazın kuru diken topladım, yüzüme baktılar da eski Külçoro'yu kimse tanımadı. Halbuki eski Külçoro neydi, bir bilseler! Semetey ağamla Ayçürök'ü almaya gittiğimizde önden ben giderdim; Çınkoco ile Toltoy'un ordusuna daldığımızda yol açan bendim. Konurbay'ın karşısına çıktığımızda ağamın sağında ben vardım; ok yağarken kalkan olan, geçit tutulunca ilk dalan bendim. Kımız dolu saba gelince ilk yudum benimdi, ölüm gelince ilk sıra benimdi; çoro dediğin böyle olur, ben böyleydim. Kıyaz'ın it soylu adamları bunu bilmezdi; bilseler, sırtıma odun değil, dünyayı yükleyemezlerdi. Ben tanıdım ama. Her odun yükünün altında kendime dedim ki: sen

Semetey'in sağ koluydun, sen Akkula soyu atlara binen, Konurbay'ın karşısına ilk çıkan yiğittin. Unutma, dedim. Unutmadım.

Ateş çıtırdadı; kimse söze karışmadı.

— Şimdi, dedi Külçoro, o dokuz yılın her günü bir bileği taşı oldu; ben bu cengin kılıcını dokuz yıl biledim. Yarın meydana ilk ben çıkacağım. Kimse öne geçmesin. Önce ben mızraklaşayım, içimde ukde kalmasın. Takatim yeterse ne âlâ; yetmezse — yüzünü Kuyalı'ya döndü, sesi bir an çocuk sesi gibi inceldi — yetmezse, yenge, bizi sen kurtar. Seytek'i sana emanet ediyorum; Manas'ın tükenmez tohumunu sana emanet ediyorum. Bu sözü ant bil.

Kuyalı başıyla onayladı; söz vermeye alışkın olmayanların ağır onayıydı bu, yeminden sağlamdı.

Aynı saatlerde, karşı yakada, Sarıbay'ın ordugâhında da ateşler yanıyordu; ama o ateşlerin başında türkü yoktu, dua yoktu, yalnız korku vardı. Sarıbay otağının önüne çıkmış, kendi ordusuna ve karanlığın ötesindeki Kırgız'a kükrüyordu:

— Atamı boğazlayan Manas'tı! Celmoguz atamın kanı yerde kalır mı sandınız? Ben o kanı Kırgız'dan kılını komadan çıkaracağım! Celpiniş için, ar için, namus için — taş üstünde taş, omuz üstünde baş komayacağım! Beşikteki bebeğine, koltuktaki koca karısına kadar kıracağım; Talas'ın suyunu kanla bulandırıp adını unutturacağım!

Sesi gecenin içinde çirkin bir dev davulu gibi gümbürdedi; kendi askerleri bile birbirlerinin gözüne bakamadı. Çünkü o askerlerin çoğu kendi gönlüyle gelmemişti; obalarından kamçıyla sökülmüş, ölüme koyun sürülür gibi sürülmüşlerdi. İçlerinden biri, ak bürçekli bir ihtiyar, ateşin başında yanındakine fısıldadı: "Bizim Kırgız'la ne davamız var? Ekinimiz tarlada kaldı, oğullarımız yaban elde ölüyor." Yanındaki cevap vermedi; cevabın bedeli, Sarıbay'ın ordusunda, baştı. Ok geçmez kaftanını sırtından çıkarmadan uyurdu Sarıbay; Tookızıl'ı otağının dibine bağlatır, uykusunda bile aybaltasının sapını avucundan bırakmazdı. Böyle bir düşmandı gelen; ve tan yeri, sanki bu yüzden, o sabah ağarmaya utana utana başladı.

✦ ✦ ✦

Söz bitmişti; sıra mızraktaydı.

Külçoro, sarı yanaklı kamçısını küheylanın sağrısına bir indirdi ki at, yayından kurtulan ok gibi fırladı. İki ordunun ortasındaki boşluk — o kimsenin basmaya kıyamadığı ölüm tarlası — bir anda tek atlının oldu. Ama tek atlı mıydı? Görenler yemin ederdi ki değildi: Külçoro'nun sağında ve solunda, üstünde ve ardında, dumandan atlara binmiş gölgeler vardı. Boz yeleli Manas mızrak uzatıyordu; Almambet uzatıyordu, Çubak uzatıyordu, Sırgak ile Sergek uzatıyordu; Acıbay ile ak sakal Bakay'ın ruhu bile, iki dünyanın arasından kol uzatmış, o tek mızrağın sapına güç katıyordu. Yedi kat ruh, bir kat ten: Külçoro böyle indi meydana. Rüzgâr kulağında uğuldarken, dokuz yılın her günü gözünün önünden geçti: odun yükleri, kamçı izleri, Denekul diye çağıran ağızlar. Hepsini mızrağın ucuna topladı; dünyada hiçbir temren, bir kulun dokuz yıllık kini kadar sivri olamazdı.

Elindeki mızrak babadan, atadan kalmaydı; Bölökbay ustanın döktüğü sırlı çelikti. O usta ki demiri dua ile döver, suyu ant ile verirdi; onun elinden çıkan temren taşı deler, kayayı yarar derlerdi. Külçoro bu mızrağı Sarıbay'ın öldürücü yerlerine nişanladı: yüreğin başına, çift kaburganın sınırına, canın kapısına. Tulparın bütün hızını, dokuz yılın bütün kinini, kırk ruhun bütün kuvvetini sapına yükleyip sapladı.

Mızrak, domuzun gövdesinde ortasından paramparça oldu.

Çatırtı iki orduya birden duyuldu. Sırlı çelik, kuru kamış gibi kırılmış, parçaları güneşte bir kez parlayıp toprağa dökülmüştü. Sarıbay ise kılı kıpırdamadan duruyordu; sanki gövdesine değen mızrak değil, yaz akşamı sineğiydi. Ağır ağır başını çevirdi, Külçoro'ya baktı; o bakışta alay bile yoktu — alay, dengini bulanın işiydi.

Külçoro'nun yüreği bir kez burkuldu, bir kez daha çelikleşti. Elini beline attı; Manas'tan miras kalan Zülfikar'ı kınından sıyırdı. O kılıç ki boz yeleli arslanın belinde Beecin'e gitmiş, dönmüş; nice balbanın tepesinde şimşek olup çakmıştı. Külçoro atı döndürüp yeniden daldı; Zülfikar'ı iki eliyle kavrayıp devin boynuna, omzuna, kaburgasına çaldı — bir çaldı, iki çaldı, üç çaldı. Kılıç her inişte kıvılcım saçtı; sanki taşa değil, yıldırıma vuruyordu. Ecel bu kâfire yine işlemedi. Sarıbay silkindi; silkinince Külçoro'nun atı üç adım sendeledi.

— Sinek, dedi Sarıbay. Sesi yerin altından gelir gibiydi. Beni sokmaya yeltenen sinek.

Ve azgınlaştı. Terkisinden çadır kadar tunç topuzunu aldı; öbür eline gümüş saplı aybaltasını geçirdi. Ama yönü Külçoro'ya değildi artık; kanlı gözünü ileri dikmiş, safların önünde duran er Seytek'i bulmuştu. Manas'ın tohumu oradaydı; kurutulacak kök oradaydı. Tookızıl'ı mahmuzladı; at, adı gibi kızıl bir yalım olup aktı. Sarıbay'ın ağzı açıldı — kurt ağzı gibi açıldı — ve görenler ant içti ki o ağızdan yangın saçılıyor, soluğu değdiği

yerde otlar kavruluyordu. Ejder heybetiyle ortalığı kasıp kavurarak Seytek'in üstüne yürüdü.

Seytek kaçmadı. On üçünde soyunu öğrenen, ilk öcünü daha bıyığı terlemeden alan er, atının başını deve çevirdi; kalkanını kaldırdı, mızrağını doğrulttu. İki ordu arasındaki boşlukta, iki at birbirine kavuştu. İlk hamle devindi: tunç topuz, gök gürler gibi indi. Seytek dizginini kastı, atı sola sıçrattı; topuz, oğlanın bir an önce durduğu yerdeki toprağa indi ve toprakta kazan kadar çukur açtı. Dev döndü, at döndü; ikinci hamle geldi. Bu kez Seytek kaçmadı, karşıladı: tunç topuz kalkana indi; kalkan çınladı, kol uyuştu, at diz çöktü — ama Seytek düşmedi. Aybalta havada yalım gibi döndü; Seytek eğildi, balta tolgasının tepesinden yel olup geçti. Bir daha, bir daha; dev vurdu, oğlan savuştu; dev kükredi, oğlan direndi. İki ordu nefes almayı unutmuş, bu görülmedik güreşi seyrediyordu: dağ ile fidan güreşiyordu, ve fidan kırılmıyordu.

İşte o zaman devin içine kurt düştü.

Sarıbay, dünyaya geldi geleli gücünün duvarına çarpanı görmemişti; hanlar önünde diz çökmüş, ordular önünde erimişti. Şimdi karşısında kundaktan çıkalı şunca yıl olmuş bir körpe oğlan duruyordu ve topuzu ona işlemiyor, aybaltası onu bulmuyordu. Yenilmez gövdesinde, ömründe ilk kez, dermanın kaçtığını duydu; kolunun ağırlaştığını, soluğunun kısaldığını duydu. Geri çekilip bir an durdu; kendi kendine, iki ordunun da duyacağı bir sesle söylendi:

— Beni Tanrı çarpmış galiba. Kundaktaki oğlana gücüm yetmiyor; beni Tanrı çarpmış galiba.

Sonra bu zaafın utancını, devlerin âdetince, kendinden gayrısından çıkardı. Öfkesini altındaki Tookızıl'a kustu; kamçıyı hayvanın kulaklarının arasına indirip lanet yağdırdı:

— Yürüsene, sakar! Ben seni tulpar diye binmiştim; bir kurbağaya binmişim meğer! Kızıl derini yüzüp davul yapayım seni; leşini kargaya vereyim seni!

Tookızıl acıyla şaha kalktı; ve o şahlanış, iki ordunun gerilmiş ipini kopardı.

Saflar birbirine girdi. Önce iki yakadan naralar yükseldi — bir yakadan "Manas! Manas!", öbür yakadan dilleri karışık, kavimleri karışık, korkuları bir olan bir uğultu. Sonra yer, binlerce toynağın altında davul gibi dövüldü. Yağmur gibi yay çekildi; ok bulutları güneşin önünden kara sağanak olup geçti. Fitiller ateşlendi, tüfek gümledi, dağların yankısı gümbürtüye gümbürtü kattı. Onbaşılar orak gibi biçti; kaçan oka uçtu, duran kılıca düştü. At attan ayrıldı, er erden koptu; kim dost, kim düşman, toz içinde seçilmez oldu. Kesik

başlar yerde kavun gibi yuvarlandı; sahipsiz kalan mal bozkıra dağıldı, inleyip gezen can çoğaldı; yaralılar birbirinin yarasına sarıldı, sarı illete tutulup sararan el arttı da arttı. Kuyalı o gün kırgının içinde bir yalım gibi gezdi; mızrağı daldığı yerden boş çıkmadı, kalkanı örttüğü çoroyu ölüme vermedi. Külçoro, mızrağı kırık, kılıcı kör, gene de saftan çıkmadı; Denekul'un dokuz yılını, o gün, düşman saflarına taksit taksit ödetti. Ataların ruhu da meydandan eksilmedi: en dar yerde, en umutsuz anda, dumandan atlıların geçtiğini, geçtiği yerde Kırgız'ın belinin doğrulduğunu görenler oldu. Bozkır, akşama kadar kan içti; kan içen toprak karardı.

Gece indi; kırgın, karanlıkta bile büsbütün dinmedi. Ateşler yakıldı, ölüler sayıldı; sayanların sesi kısıldı, sayı bitmedi. Yaralı bir yiğit, koynundan kımız tulumunu çıkarıp yanındaki can çekişene uzattı; can çekişen içemedi, kımız çenesinden aktı, yiğit ağladı. Bir ana, oğlunu ölülerin arasında aradı; bulamadı, bulamadığına önce sevindi, sonra sabaha kadar geçitleri dolaştı. Böyle geceydi; kurdun bile ulumaya utandığı gecelerdendi. Kanlı gecenin sonunda tan yeli esti; o yel ki yüz sızlatır, yara kanatır, sağ kalanın yüreğine ölülerin adını bir bir fısıldardı. Çolpan, doğu tepesinden parladı; ve tam o alacakaranlıkta, iki ordunun arasındaki ölüm tarlasından tek bir atlı geldi.

Elçiydi; ama ağzı yoktu sanki — dilsizdi. Ne selam verdi ne söz söyledi; yalnız elini uzattı. Avucunda, avuç içi kadar bir mektup vardı. Seytek mektubu aldırdı, okuttu. Yazı kısaydı, kısalığı kadar da zehirliydi: çarpışılacak yeri bildiriyor, gün doğunca meydana çağırıyordu; ve altında tek satır tehdit vardı — hasım ecel yetişirse, öldün.

Dilsiz elçi geldiği gibi gitti. Ardında, tan yerinin kızıllığında, yeni günün kavgası mayalanıyordu.

✦ ✦ ✦

Gün doğdu; meydan, bu kez Kuyalı'nındı.

Dişi arslan, zırhını kuşanmış, tolgasını bağlamış, atını iki ordunun ortasına sürmüştü. Orada durdu; kalkanını mızrağının sapına vurdu, üç kez vurdu; ve sesi, dağdan kopan çığ gibi, Sarıbay'ın ordugâhının üstüne indi:

— Ben pehlivan Kuyalı'yım! Kayıpçal'ın kızı, Celpiniş'in kalkanı, yüzüne gelen kavgayım! Gazaplının ta özüyüm ben; güreş dersen güreşe, ok dersen oka, kor dersen kararıp yanan kora çağırıyorum seni, Celmoguz dölü! Kız idim, seni yendim; ellerini kendi

kemendinle bağlayıp yurdumdan kovdum. O gün kaçtın; yıllar yılı kaçtın; her kaçışında ardında yanmış bir oba, boğazlanmış bir sürü bıraktın. Bugün kaçamazsın! Bugün çenemin altındasın; kavga meydanı ikimize dar gelsin!

Yıllardır kovaladığı düşman, nihayet karşısındaydı; Kuyalı'nın gönlü dolu doluydu, sesinde sevince benzer korkunç bir şey vardı. Atını Kırgız saflarına döndürdü; oradakilere de vasiyetini haykırdı:

— Er ölür, ünü kalır! Ben bu güreşte ölürsem, "gerçek pehlivanımız öldü" deyin, yasımı tutun; ama umudu kesmeyin! Umut kesen yurt, iki kez ölür! Kemiğimi Celpiniş'e değil, Talas'a gömün; Manas'ın toprağında yatayım da Celmoguz dölünün adı andıkça kemiklerim gülsün!

Sonra atının başını yine düşmana çevirdi ve teke tek vuruşun yerine, yalnız, ilerledi.

Sarıbay, ordugâhının önüne çıktı; çıktı da güreş tutmadı. Devin ağzı yayıldı, çirkin bir gülüş göründü:

— Sen misin o? dedi. Kocamış kız! Saçına kırağı düşmüş, sözüne yapmacık karışmış kocamış kız! Ben seninle ne kavgalaşayım? Benim davam hanlarla, benim öcüm Manas'ın dölüyle. Git, yün eğir; git, kazan kayna. Kuyalı'ymış! Kayıpçal'ın kızıymış! Ben dokuz filin belini çökertmiş Sarıbay'ım; kız kısmıyla güreşecek günüm yok.

Ama horlayan sesin dibinde ince bir çatlak vardı; dikkatli kulak duyardı. Çünkü Sarıbay unutmamıştı — devler yenilgiyi unutmaz, yalnız gömer. Celpiniş'in sınırında kendi kemendiyle bağlanan bileklerinin sızısı, şunca yıl sonra bile, yağmurlu gecelerde depreşirdi. O yüzden güreş tutmadı; o yüzden "kavgalaşacak sebebim yok" dedi. Sebep vardı, hem de en büyüğünden; ama o sebebin adını anmak, yenilgiyi mezarından çıkarmaktı.

Böbürlendi; böbürlenirken de eli kamçıya gitti — ama kamçı Kuyalı'ya değil, kendi ordusuna indi. Kalabalık askerini horlayıp sürdü; saflara kamçı çala çala, ölmek istemeyeni ölüme, kırmak istemeyeni kırgına sürdü. Ve kırgın sürdü: Sarıbay'ın kolları Kırgız'a, Türk'e amansız salındı; obalar yandı, geçitler kan tuttu.

Er Seytek, tepeden bakıyordu; genç yüzünde yaşından büyük bir hesap vardı. Yanındakilere döndü; sesi alçaktı ama tartısı ağırdı:

— Talas kolay yer değil, dedi; kolay yer olsa atam Manas buraya ordo kurmazdı. Kuyalı yengem kadındır ama kolay er değildir; onu hafife alan domuz, bunun bedelini öğrenecek. Lâkin biz de gözümüzü kine buğulatmayalım: Celmoguz oğlu, sıradan arslan değil. Mızrak kırıldı, Zülfikar kesmedi; demek bu düşman demirle değil, ecelle ölçüşecek. Cengi öyle

kuralım ki yurt, ölümün çetinliğinden korunsun: kadın, çocuk, koca — dağ koluna çekilsin; sağ kanat geçidi tutsun, sol kanat suyu; meydan, teke teklerin olsun.

Dediği gibi kuruldu. Kadınlar, çocuklar, ak sakallar Keñ-Kol'un dağ koluna çekildi; sağ kanat geçidin boğazını, sol kanat suyun geçelerini tuttu. Kuyalı meydanda kaldı; Külçoro, kırık mızrağının yerine yenisini istemedi — "kırılan benim mızrağım değil, onun büyüsü olsun" dedi, yayını ve kılıcını kuşandı. Ve tam kırgının ortasında, kimsenin beklemediği bir kapı açıldı.

Düşman saflarından bir bölük koptu; başlarında, Sarıbay'ın sürdüğü ordunun yamanı, adı dillere düşmüş Çañdayak vardı. Silahını gelmeden yere atmıştı; atından indi, er Seytek'in önünde el bağladı, dizini toprağa koydu:

— Ele düşmüş kullarız, dedi; bir kaşık kanımızı bağışlayın. Biz ekin eken, can besleyen bir halkız; Sarıbay bizi yurdumuzdan zorbalıkla söktü, kamçıyla sürdü. Ölmeyen oğlumuzu ölüme, yanmayan obamızı yangına o sürdü; bütün vebal onun boynunadır. Suçsuz halkın kanına girme, er Seytek; öldürmeyip sağ bırakırsan, kavağımız tuğun olur, ocağımız ocağına tütsün; and olsun, ekmeğimiz ve tuzumuz üstüne and olsun.

Seytek, uzun uzun baktı bu ak bürçekli, yorgun yüzlü adama; onun yüzünde kendi yurdunun yüzünü gördü — sürülmüş, horlanmış, suçu yalnız yolunun üstünde olmak olan halkın yüzünü. Elini uzattı, Çañdayak'ı yerden kaldırdı:

— Kalk, dedi. Manas'ın soyu, el bağlayana kılıç çalmaz. Kanınız bağışlandı; obalarınız obamızın yanına konsun, kazanınız kaynasın. Ama bilin: bağışlanan kan, satılırsa iki kez akar.

— Satılmaz, dedi Çañdayak; ve o gün, Sarıbay'ın ordusunun bir kanadı, sessizce eridi.

Şimdi hesap yalnızlaşmıştı; perdeler bir bir düşmüş, meydanın ortasında yalnız iki gölge kalmıştı: zulmü koyu bir domuz ve on üçünde er olmuş bir oğlan. Seytek, atının kolanını kendi eliyle sıktı; tolgasını bağladı; Külçoro'ya, Kuyalı'ya, sağ kalan çorolara bir bir baktı — vedalaşır gibi değil, emanet eder gibi baktı. Sonra sesini yükseltti; o ses artık çocuk sesi değildi, Talas'ın kayalarında Manas'ın sesinin yankısıydı:

— Atam Manas, Beecin'e giderken kaderini tartmadı; ağam Semetey, Konurbay'a çıkarken günlerini saymadı. Ben mi sayayım? Kader yeterse öleyim; boy ölçüşüp göreyim! Bu domuzla teke tek çıkmak benim boynumadır; Manas'ın tohumuna kasteden, tohumun kendisini karşısında bulsun. And olsun ki bu meydandan ya öcümü alıp dönerim, ya adımı yurduma yadigâr komam.

Kırgız safları bu anda dalgalandı; kimi ağladı, kimi haykırdı, ihtiyarlar ellerini açıp dua etti: "Kıdır yoldaşın olsun, çiltenler kanadını gersin; atanın ruhu önünden yürüsün, oğul!" Kaç gündür ağlamayı unutan analar, o gün yeniden ağlamayı öğrendi; kaç gündür umudu gömmeye hazırlanan yurt, umudun on üç yaşında bir oğlanın omuzlarında dimdik durduğunu gördü. Kuyalı atını Seytek'in yanına sürdü, alçak sesle yalnız şunu dedi: "Ben buradayım." Külçoro, kırık mızrağının sapını hâlâ elinde tutuyordu; o sapı havaya kaldırdı — kırılmış ama bırakılmamış bir andın işareti gibi.

Karşı yakada Sarıbay, bu andı duydu. Duydu ve içindeki o gizli kurt bir kez daha kımıldadı; ama dev, kurdunu öfkesiyle boğdu. Tookızıl'ın dizginini kasıp hayvanı döndürdü; ok geçmez kaftanı güneşte bir kez karanlık gibi parladı. Ağzı açıldı — kurt ağzı gibi, uçurum gibi açıldı — ve altından ateş saçıldı; soluğu, meydanın otlarını daha uzaktan kavurdu. Gümüş saplı aybaltasını kavradı; kavrayışında dokuz filin çökerttiği bütün beller, söndürdüğü bütün ocaklar, boğazladığı bütün başlar vardı. Tookızıl'ı dörtnala sürdü.

Kızıl at, kızıl bir yalım olup meydana aktı; toynakların koparttığı toprak, kara bir yağmur gibi havada asılı kaldı. Seytek de atını ileri saldı. İki toz bulutu birbirine doğru yürüdü; iki ordu, iki yaka, iki dünya soluğunu tuttu. Gökte, bulutların ardında, boz yeleli bir gölgenin atını mahmuzladığını görenler oldu; "Sürün, çocuklar, sürün!" diyen o nara, kimine göre yalnız yüreklerde, kimine göre gerçekten, bir kez daha yankılandı.

Aybalta havada döndü; güneş, gümüş sapında son bir kez kırıldı. Ve iki gölge, meydanın tam ortasında, birbirine kavuşmak üzereydi.

41. BÖLÜM

Sönen Kasırga ve Ak Sakalın Duası

— ❖ —

Talas'ın taşlı vadisine o sabah güneş doğmadı. Doğdu belki, ama kimse görmedi; çünkü doğu yakadan bir toz bulutu yükseldi ki gökle yeri birbirine dikti, kuşluk vakti alaca karanlığa döndü. Yılkılar kişneyip yamaçlara kaçıştı, boz üylerin keçe kapıları birer birer aralandı, ak sakallılar eşiklere çıkıp elleriyle gözlerine siper ettiler. Toz bulutunun içinden önce bir at kişnemesi geldi; at kişnemesi değildi o, sanki bir dağ öksürüyordu. Sonra bulut yarıldı ve Tookızıl göründü, sırtında yalmavuz soylu Sarıbay.

Celmoguz'un oğluydu Sarıbay; anası dev, kendi bela. Geçtiği yerde han koymamış, mızrağının ucunda nice ünlü baş çürütmüş, obaları yakıp yılkıları önüne katmıştı. Kalkanı dokuz öküz derisinden, zırhı kara demirden, yüreği taştan katıydı. Talas'a döne döne gelmiş, yolu üstündeki hanları biçip geçmişti; şimdi Manas'ın yurdunun eşiğinde duruyor, göğsünü döverek haykırıyordu:

— Manas'ın tohumu kaldıysa çıksın karşıma! Semetey sır oldu derler; oğlu varmış, çocukmuş. Çocuksa beşiğiyle ezerim, er ise mezarını burada kazarım!

Bu söz obadan obaya bir kara yel gibi esti. Kimi yiğit atına davrandı, kimi ananın dizinin bağı çözüldü. Ordoda oturan Seytek, on üçünde bir çocuk, ama boyu erden uzun, bakışı kartaldan keskin, bu haykırışı duyunca yerinden ağır ağır kalktı. Kimse bir şey demedi; demeye hacet yoktu. Külük Kulansur eyerlendi, ak zırh kuşanıldı, Manas'tan kalma ak sarık başa sarıldı. Ayçürök oğlunun yüzüne baktı; bakışında hem korku vardı hem de kuğu soylu bir vakar. Yalnız şunu dedi:

— Ataların yolu açık olsun, gözümün karası. Yalnız gitmezsin; ölüler seninle gider.

Seytek o vakit anlamadı bu sözü. Sonra anladı.

Meydana çıkarken yol boyunca halk dizilmişti; kimi sessiz dua okuyor, kimi eteğine, üzengisine dokunup el sürüyordu, uğur olsun diye. Bir kart ana, yolun kıyısında ak yaşmağını çözüp havaya salladı, çatlak sesiyle bağırdı: "Manas'ın yolu yolun, Manas'ın kutu kutun olsun, kulunum!" Seytek dönüp baktı; o ananın gözünde kendi ölmüş atalarının hepsini gördü sanki. Kulansur'un dizginini kastı, başını öne verdi, meydana indi.

Kulansur ile Tookızıl meydanda karşı karşıya geldiklerinde yer bir kez silkindi. İki tulpar birbirine göz erimi mesafeden baktılar, kulakları kılıç gibi dikildi, sonra ikisi bir solukta koptular. Mızraklar önce göğüslere indi; kara demir zırh dilim dilim söküldü, Seytek'in ak zırhının kenarı yarıldı, ama uçlar ete varmadı. İkinci hamlede mızraklar orta yerinden çatır çatır kırıldı, kırıkları göğe savruldu. Baltalara sarıldılar; balta baltaya değdikçe kıvılcım yağdı, sap koptu, ağız kütleşti. Kılıç kılıca geldi; kılıçlar da dayanmadı, güz buzu gibi ufalandı. Silah tükendi, hırs tükenmedi. Kement attılar, bilek büktüler, at üstünde birbirlerini eyerden koparmaya uğraştılar; üç gün üç gece, ne Sarıbay Seytek'i sarsabildi, ne Seytek Sarıbay'ı yerinden oynatabildi.

Kim görse şaşardı; koskoca yalmavuz oğlu, dağ gövdeli balban, bir çocuğu alt edemiyordu. Ama meydanın kıyısında duran ihtiyarlar başka şey görüyordu. Kırgıl'ın soyundan kalma bir kart avcı, gözlerini kısıp yaşlı gözlerle söylendi:

— Bakın, çocuğun sağında bir boşluk var, o boşlukta bir gölge var. Ak sakallı biri eteğinden tutuyor, mızrak değecekken çekiyor. Yanında ikisi daha var; biri kara yağız, kaplan bakışlı, biri geniş omuzlu, ay yüzlü. Ardında kırk karaltı saf tutmuş.

Kimi buna Kıdır dedi, divane kılıklı Hızır dedi; kimi Manas'ın ruhu, dedi, Almambet ile Çubak, kırk çorosuyla torununa yoldaş olmuş. Görünmez bir ordu, görünen bir çocuğun yanında dövüşüyordu. Sarıbay da sezdi bunu. Mızrağı boşa gittikçe, baltası havayı biçtikçe içine bir kurt düştü. Bu et, bu kemik değildi karşısındaki; bu bir yurdun

tamamıydı, ölüsü dirisiyle. Yedi kez saldırdı, yedisinde de eli boşa çıktı. Sonunda Tookızıl'ın dizginini kasıp geri çekildi, ter içinde, kan içinde, hırsından köpürerek bağırdı:

— Ey çocuk! Sende bir sır var, benim bilmediğim. Yedi gün mühlet ver bana. Yedi günün sonunda ya senin başın benim eyerimde, ya benim başım senin mızrağında!

Seytek soluk soluğaydı; kolları kurşun kesilmiş, uyluğundan sızan kan üzengiyi ıslatmıştı. Ama sesi titremedi:

— Mühlet er sözüdür, verdim. Yedi gün sonra bu meydanda ol. Gelmezsen, arkandan gelirim; yerin dibine girsen orada bulurum.

Meydan dağıldığında Seytek ordoya döndü; döner dönmez de dizleri çözüldü, kırk yerinden sızlayan gövdesini keçelere bıraktı. Ayçürök oğlunun yaralarını kendi eliyle sardı; kaynar kımızla sildi, dağ otlarını dövüp bastı, sarı yağ sürdü. Sararken de ağlamadı; kuğu soylu ana ağlamaz, yalnız dudakları kıpırdar, dua eder. Yedi günün her gecesi oğlunun başında oturdu, uykusunu bekledi; uyuyan yüze baktıkça bir Semetey'i görüyordu, bir Manas'ı, bir de bu on üç yaşındaki dal fidanı.

Sarıbay döndü gitti, kara boğazın ağzına çadır kurdu. Altı gün alp uykusuna yattı; öyle bir uyku ki soluğu çadırın keçesini yelken gibi şişirip indiriyordu. Tookızıl salındı, kırk kulaç otlakta yayıldı, dinlendi. Altıncı günün gecesi Sarıbay uyandı; uyanınca içindeki zehir yeniden kaynadı, yaraları kabuk değil kin bağlamıştı. Yedinci günün tanında zırhını kuşandı, gazaya niyetlendi. Ve gözcülerin tepelerdeki davulu güm güm öttü; kudurmuş bahadırın teke tek meydana döndüğünü bütün yurda haykırdı.

O davul sesiyle Talas'ın yüreği ağzına geldi. Çünkü Seytek'in yaraları henüz onmamıştı; bileği mızrak tutuyordu tutmasına, ama omzundaki yarık her davranışta yeniden kanıyordu. Genç bahadır halkı topladı, ordonun önünde dikildi, derdini gizlemedi; er kişi derdini gizlemez, dedi:

— Ey Manas'ın yurdu! Yalan söylemem: kolum yorgun, yaram diri. Meydana yine çıkarım, ölümden kaçtı demesinler; ama bugün çıkarsam yurdumu öksüz koyarım diye korkarım. İçinizde yüreği benimkinden diri olan varsa, meydan onundur. Yoksa atımı getirin.

Kalabalık sustu. Balbanlar önlerine baktılar, ünlü mergenler sakallarını çekiştirdiler. Sarıbay'ın adı bir kaya gibi hepsinin göğsüne oturmuştu. Derken kalabalığın gerisinden bir kıpırtı oldu, saflar yarıldı ve öne bir atlı çıktı ki görenlerin dili tutuldu: Celcetpes adlı yağız küheylanın üstünde bir kız oturuyordu. Kayıpçal'ın kızı Kuyalı'ydı bu; omuzları erkek

omzundan geniş, beli kayın gibi ince, saç örgüleri kamçı gibi kalın. Küçüklüğünden beri kulak dolusu işitilirdi adı: dağda ayı boğmuş, güreşte er yıkmış, evliyalardan icazet almış derlerdi. Atını Seytek'in önüne sürdü, eğilmedi, dimdik konuştu:

— Han oğlu, yüreğim diridir, ama senden üstün olduğumdan değil; yaran yüreğinde değil omzunda olduğundan. Meydanı bana ver. Şu domuz sürüsü başını ya ben yere sererim ya kanım senin kanına karışır, ikisi de bana toydur.

Bir uğultu dolaştı kalabalıkta; kimine göre olacak iş değildi, kadın kişi yalmavuz oğluna karşı ne dursun. Ama ak sakallı Bakay, sakalı kuğu göğsü gibi ağarmış koca Bakay, asasına dayanıp öne geldi, Kuyalı'nın gözlerinin içine baktı ve başını salladı:

— Bu kızın alnında nur var. Arslanın dişisi de arslandır. Manas'ın yurdunda er olan meydan alır; erlik sakalda değil yürektedir.

Seytek o vakit kararını verdi. Ordoya adam saldı, kırk kat keçeye sarılı, kırk yıldır kimsenin el sürmediği bir emanet getirtti. Sargılar çözüldü; içinden Karasaat çıktı, Manas'tan miras sırlı mızrak. Topal usta Bölökbay döğmüştü onu vaktiyle; çeliğine yılan ağısı katmış, suyunu kara kaynaktan vermiş, üç gün üç gece ocak başından ayrılmadan işlemişti. Değdiği yara onmaz, deldiği zırh bir daha kapanmazdı. Seytek mızrağı iki eliyle kaldırdı, Kuyalı'ya uzattı:

— Atamın kolu bu mızrağı tuttu, atamın ruhu bu demire sindi. Al, sana armağanım olsun. Ucunda atalarımın öcü, sapında yurdumun umudu var. Yolun açık, bileğin taş olsun, arslanım.

Kuyalı mızrağı aldı; aldığı yerde Celcetpes bir kez şaha kalktı, sanki at da bilmişti taşıdığı yükün ağırlığını.

Meydana vardığında Sarıbay önce güldü; öyle bir güldü ki gülüşü vadiye çarpıp geri döndü.

— Kırgız'ın erkeği tükendi de kancık mı saldılar önüme? Dön git, saçı uzun; seni öldürmek bana ar, sana yazık!

Kuyalı cevap vermedi. Cevabı Karasaat verdi: ilk hamlede Sarıbay'ın kalkanının dokuz kat derisini kâğıt gibi geçti, kara zırhın omuz bağını koparıp etine dişini geçirdi. Yalmavuz oğlu ilk kez o gün kendi kanını gördü ve ilk kez o gün gülmesi kesildi. Ondan sonrası kıyamet oldu. Gündüz vuruştular, gece at soluttular; ertesi gün yine vuruştular. Tookızıl ile Celcetpes birbirinin boynunu dişlediler, toynaklarıyla yer oydular. Sarıbay dağ gibi yükleniyor, Kuyalı sel gibi kayıyor, savuluyor, dönüp dönüp sokuyordu. Kız her akşam

obaya döndüğünde zırhının içinden kan boşalıyor, her sabah şafakla yeniden kuşanıyordu. Bir akşam Seytek, sargıları sarılırken yanına vardı, alnındaki teri sildi:

— Yeter dersen ayıp değil, arslanım. Meydanı geri alırım, yaram onmuştur.

Kuyalı güldü; gülüşü yorgun ama gözleri kordu:

— Han oğlu, ben dağda ayıyla güreşirken yeter demedim, domuza mı diyeceğim? Karasaat kanı tattı bir kere; sırlı demir, tattığı kanı yerde koymaz. Sen yurduna bak, meydan benim.

Üçüncü gün, dördüncü gün derken domuz yorulmaya, ağır gövdesi kendi kinine yük olmaya başladı. Kuyalı bunu gördü; avcı kızıydı, avın soluğunun kısaldığını bilirdi.

Beşinci günün ikindisinde Sarıbay son gücüyle saldırdı, baltasını kaldırdı; kaldırdığı an koltuk altı açıldı ve Kuyalı beklediği o bir soluk aralığında Karasaat'ı bütün gövdesiyle, bütün soyunun hıncıyla sürdü. Sırlı demir kaburgaları ayırdı, ciğere saplandı, sırttan başını gösterdi. Sarıbay'ın haykırışı Ala-Too'nun karlarını titretti. Ve o zaman görülmedik şey görüldü: Kuyalı, üzengilere basıp doğruldu, mızrağın sapını kavradı ve dağ gövdeli yalmavuz oğlunu, ciğerine geçmiş demirin ucunda, bir yem torbası kaldırır gibi havaya kaldırdı. Bir an öyle tuttu; gök gördü, yer gördü, iki ordu gördü. Sonra silkip yere çaldı. Toz duruldu, Sarıbay bir daha kımıldamadı.

Beri yandan Sarıbay'ın ardına takılıp gelen doksan pehlivan kâfir, başlarının düştüğünü görünce kaçmaya davrandılar; ama Talas'ın yiğitleri yollarını çoktan kesmişti. Kaçan kovuldu, direnen doğrandı. Sarıbay'ın kara gövdesini parça parça edip odun yığınının üstüne attılar, ateşe verdiler; alev üç gün yandı, külü göğe savruldu, rüzgâr o külü aldı, kimsenin bilmediği çöllere dağıttı. Ki bir daha dirilmesin, ki yurdun üstüne gölgesi düşmesin.

Yurt ferahladı; nasıl ferahlamasın. Kaç aydır tepelerdeki gözcüler uyku uyumamış, analar çocuklarını dağ koyaklarına saklamış, sürüler otlağa korka korka salınmıştı. Şimdi o kara bulut dağılmıştı; kaçan geri döndü, saklanan çıktı, oba obaya kavuştu. O gece Talas'ta yakılan ateşlerin sayısını yıldızlar kıskandı. Kımız sağrak sağrak dolaştı, koyunlar çevrildi, ozanlar kopuz aldı. Kuyalı'yı ak keçeye oturtup kaldırdılar; adı bir günde bozkırın dört yanına ün saldı: dişi arslan, dediler, Karasaat'ın sahibi, dediler. Seytek onu sağ yanına oturttu; iki genç, biri yalmavuz kanı, biri hanlar kanı dökmüş, ateşin başında yan yana oturdular ve halk baktıkça yüreği büyüdü.

Ama şenliğin kıyısında, ateşlerin aydınlığının bittiği yerde, koca Bakay tek başına duruyordu. Kuğu gibi ağarmış sakalı göğsüne inmiş, gözleri alevlerde ama bakışı çok uzaklarda idi. Dudakları kıpırdıyordu; kulak veren olsa bir dua işitirdi, sevinç duası değil, veda duası. Bir devrin kapısı kapanıyordu ve o kapının gıcırtısını bir tek bu ihtiyar işitiyordu.

✦ ✦ ✦

Toyun yedinci günü söz Bakay'a düştü. Halk halka oldu, ateş ortaya alındı, ihtiyar ayağa kalktı. Onu bilmeyen yoktu: kuruyanı yeşerten, avuç açanı murada erdiren evliya ihtiyar; Manas'ın akıl atası, Semetey'in yol göstereni, iki kuşağın çınarı. Ellerini göğe açtı; açtığı an rüzgâr durdu, ateşin alevi dimdik yükseldi.

— Yaradan'ın birliğine sığındım, dedi. Seytek, gözümün nuru, Manas'ın kanı! Kuyalı, yurdun kalkanı, arslanların dişisi! Duam ikinize, kıyamete dek sarsılmadan dursun. Düşmanınızın yolu dar olsun, dostunuzun sofrası geniş olsun. Bindiğiniz tulpar sürçmesin, kuşandığınız demir kırılmasın. Manas'ın ruhu önünüzden yürüsün, kırk çilten sağınızda, Kıdır solunuzda olsun, pîr Bahâeddin arkanızı kollasın. Sen, Seytek, kara kılı ortadan yaran âdil bir han ol; zayıfın ahını alma, güçlünün önünde eğilme. Kuruyan başaksan yeşer, yolda kalmışsan menzile er. Âmin deyin, uşaklarım!

Binlerce ağızdan âmin sesi Talas'ı doldurdu, Keñ-Kol'a çarpıp döndü. Kadınlar ağlıyordu; niçin ağladıklarını sorsan bilmezlerdi. Yürekleri biliyordu.

Çünkü duanın ardından fani dünyanın kalleşliği yüzünü gösterdi. O kıştan çıkılırken önce Bakay yola düzüldü; hastalanmadı, düşmedi, yalnızca bir sabah ak boz atını istedi, yüzünü kıbleye döndü, "beni varılıp dönülmez yere çağırıyorlar, uşaklarım" dedi ve gözlerini yumdu. Ardınca, karlar eriyip Talas kabardığında, Külçoro emaneti teslim etti; kürek kemiği oyulmuş, kulluk görmüş, sonra yeniden aslanlaşmış Külçoro, Semetey'in sağ kolu, Seytek'in yol atası, bir gece düşünde ağasını gördü, "beni bekliyorlar" dedi, sabaha çıkmadı. Ve yaz gelmeden, yiğit ana Kanıkey, gün görmüş, gün göstermiş Kanıkey, oğlunun oğlunun oğlunu kucağına alıp kokladıktan sonra, "artık gözüm arkada değil" deyip yüzünü duvara döndü, bir daha dönmedi.

Halk, Ala-Too'nun kök yeleli arslanlarından böyle birer birer ayrı düştü. Yas büyük oldu; boz üylerin önünde ak yaşmaklı analar hıçkırdı, yiğitler atlarının yelesine kapanıp

ağladı. Üç mezar başında üç kez kırkı verildi, ozanlar üç ölünün başında üç ömrü baştan söyledi. Kanıkey anıldıkça eski günler dile geldi: Abıke ile Köböş'ün ihaneti gecesi kundaktaki Semetey'i koynuna sokup Talas'tan Buhara'ya kaçışı; taşı yastık, karı yorgan edişi; Temirkan atasının eşiğine varıp oğlunu soyundan habersiz büyütüşü. Manas ile Akun kanın eski dünürlüğü anıldı; iki hanın daha çocukları doğmadan, Koşoy ile Bakay'ın şahitliğinde beşik kertme ahit bağladıkları, "senin kızın olursa benim oğluma" dedikleri günler söze döküldü. Ayçürök'ün adı geçti; ak kuğu donuna girip yâr arayan peri kızının ünü, Kökötöy'ün o dillere destan aşı, Bokmurun'un kurdurduğu toy, ve o güzellik yüzünden Konurbay'ın kopardığı eski kavgalar, yaşlıların ağzında bir vasiyet gibi yeniden dolaştı. Bir kart ozan, kopuzunun kirişine vurup Kanıkey'i şöyle ağıtladı: "Kara gecede yol bilen, kırk yamada iz bilen; taş yastanıp kar döşenen, oğul için can dişleyen; Temirkan'ın eşiğinde ar yutup baş eğmeyen; gelinlerin başı, yiğitlerin anası, ak yüzlü Kanıkey, sen gidince Talas'ın suyu bir eksildi." Dinleyenlerin içinde ağlamayan kalmadı; yiğitler bile yaşlarını sakalına akıttı, silmeye utanmadı. Ölüler anıldıkça diriliyor, dirildikçe yürekler hem yanıyor hem pekişiyordu.

Kırkıncı günün sonunda yasın kıyısından bir söz yükseldi; önce bir ağızdan, sonra yüz ağızdan:

— Buğra ölse köşek var, bozkurt ölse Seytek var!

Seytek o gün halkının önüne çıktı. Kara yas kuşağını çözdü, ak kuşak bağladı, sesi vadiyi tuttu:

— Ey Manas'ın yurdu! Atalarımız gitti, izleri kaldı; biz o izin üstündeyiz. And içerim: bölüneni birleştiririm, dağılanı toplarım. Kırgız'ın bir obasının ateşi sönerse, o ateş benim ocağımdan yanar. Zayıfın sırtından doyan olursam, ekmeğim gözüme dursun. Birlik olun; birlik olmayan yurdu kurt değil, kendi gölgesi yer.

Bunun üzerine Kırgız eli toplandı; Çüy'den, Keñ-Kol'dan, ta Sır-Derya boylarından, Ala-Too'nun ardındaki koyaklardan oba oba, boy boy geldiler. Ak sakallılar baş baş verdi, üç gün üç gece danışıldı; ama danışmanın sonu baştan belliydi, çünkü yürekler çoktan karar vermişti: Seytek han kaldırılacaktı. Onu ak keçeye oturtup dokuz kez havaya kaldırdılar, altın tahta çıkardılar, iki dizgin bir yuları eline teslim ettiler; "yurdun dizgini sende, kararı sende" dediler. Doksan ak boz kısrak kurban edildi, kanı yere, duası göğe verildi. Kazanlar kuruldu, et dağ gibi yığıldı, ahitler bağlandı: han halkına adaletle, halk hanına vefayla ant içti; ant bozanın ocağı sönsün, denildi, ölmez ahitler böyle bağlandı.

Toyun sonunda en yaşlılar Seytek'i ortalarına aldılar. İçlerinden biri, yüz yaşını devirmiş bir kart, elini genç hanın omzuna koydu:

— Han oğlum, tahtın kutlu olsun; ama bil ki taht döşek değil, diken üstüdür. Dört yanın düşman: doğuda Kıtay pusuda, Beecin'in kini bitmez; Kalmuk sınırda diş biler; Solon ile Şibe fırsat kollar. Ataların bu yurdu kanla aldı, sen terle tut. Yurdun yükünü al omzuna; ağırdır, ama bu yükü taşımayanın sırtına gün doğmaz.

Seytek eğildi, ihtiyarın elini alnına koydu:

— Yük omzuma, and boynuma, dedi. Taşırım.

Ve sanki gök bu sözü işitti; o yıl Talas ile Keñ-Kol'a bereket yağdı. Otlar diz boyu değil, üzengi boyu bitti; kısraklar ikiz kulunladı, koyunun sütünden sağan yoruldu. Avcı boş dönmedi, ekin kavuzsuz doldu. Yaşlılar, "yeryüzünün sağrısı burasıdır" dediler; "avı önünde, malı ardında, suyu bal, taşı yastık." Âdil hanın devri böyle açıldı: kara kıl ortadan yarıldı, zayıfın hakkı güçlünün elinden alındı, yol kesenin yolu kesildi. Boz üylerin tütünü dik yükseldi; dik tüten tütün, rahat yüreğin bayrağıdır. Seytek her sabah tan ağarmadan kalkar, ordonun önünde davacıyı dinler, kırk sözün içinden doğruyu bir bakışta seçerdi. Akşamları yaşlıları sofrasına alır, atalarının günlerini sordurur, dinlerken gözlerini yumardı; çünkü bilirdi: geçmişini dinlemeyen han, geleceğini göremez. Kuyalı yurdun kalkanı oldu; sınır boylarını o dolaşır, yolsuz gezeni o yola getirirdi. Adı duyulduğunda çapulcu takımları yolunu değiştirir, "o yurtta dişi arslan var" derlerdi.

✦ ✦ ✦

O bolluk yıllarının birinde, Seytek'in çorolarından Akcoltoy, güneye, uç obalara haber götürmeye çıkmıştı. Dönüş yolunu kısaltayım derken susuz bozkıra saptı; sapmasıyla belaya çatması bir oldu. Kum denizinde kuyular kurumuş, otlar kavrulmuştu. Üç gün gitti, su bulamadı; dördüncü gün altındaki tulpar, dili bir karış dışarıda, diz çöktü ve bir daha kalkmadı. Akcoltoy atının başını dizine aldı, ağladı; er kişi atına ağlar, ayıp değildir. Sonra eyerini sırtladı, yaya düzüldü. Güneş tepeden mızrak gibi iniyor, kum tabanını kavuruyordu. Gözleri karardı, dizleri çözüldü; yüzükoyun kapandığında dudaklarından bir tek söz döküldü:

— Atalar... yol...

Gözünü açtığında bir gölgenin altındaydı ve gölgenin sahibi, ak libaslı, nur yüzlü bir ihtiyar, başında ak keçe külah, elinde asa, ona bir tas su uzatıyordu. Nereden gelmişti, çölün ortasında su nereden çıkmıştı; sormaya dili varmadı. İçti; içtikçe damarlarına can yürüdü. İhtiyarın ardında iki küheylan duruyordu; öyle atlar ki gören bir daha yılkıya bakamazdı: yeleleri ipekten uzun, gözleri kor gibi, duruşları dağ gibi. Biri kula donlu, biri kulun tüylü.

— Korkma, yiğit, dedi ihtiyar; sesi serin bir pınar gibiydi. Yolda kalmışa yetişmek bizim işimizdir. Şu iki küheylan peri soyundandır; kısrağı Kaf ardında kulunlamış, yelesini yel taramıştır. Kulunsur senindir, bin, kanatlansın. Kulansur'u ise hanına, Seytek'e emanet ediyorum; kendi Kulansur'unun soyu, sırrı birdir, bundan böyle bastığı yer kaymaz, vardığı yol şaşmaz.

Akcoltoy'un dili ancak o zaman çözüldü:

— Sen kimsin, ata? Adını bileyim, dua edeyim.

İhtiyar güldü; güldüğünde çölün üstünden bir serinlik geçti.

— Adımı yolda kalanlar bilir, dedi. Sana bir emanetim daha var. Al şu mektubu, koynuna sok, hanına ulaştır. Kaf Dağı ardından, altın şehirden geliyor; yazan, yazgısını yazdırmış bir kızdır. Ve al şu bohçayı: içinde bir yüzük var, bir ok geçmez kaftan var, bir de Zülfikar var; kim gönderdiyse gönlüyle göndermiş. Yolun açık olsun, yiğit. Hanına de ki: kısmet ayağına geliyor, karşılamasını bilsin.

Akcoltoy önce bohçayı açıp baktı; bakmasa yüreği dayanmazdı. Yüzük bir görünüp bir kayboluyordu parmakların arasında, taşı gece yarısı yıldızı gibiydi. Kaftan ele hafif, göze ağırdı; dokuyanın eli insan eli değildi belli ki. Ya Zülfikar: kını kara, kabzası ak, çekince yüzünde su gibi bir ışık yürüyordu; Akcoltoy fazla bakamadı, kınına geri sürdü, çünkü öyle demire uzun bakmak kul kişiye ağır gelir. Akcoltoy diz çöküp toprağı öptü; başını kaldırdığında ihtiyar yoktu. Ne izi vardı kumda, ne gölgesi. Yalnız iki küheylan duruyordu ve uzakta, demin kupkuru olan yerde bir pınar kaynıyordu. O vakit anladı Akcoltoy kimin elinden su içtiğini; Kıdır'dı bu, yolda kalmışın yoldaşı, Evliya İhtiyar. Bir kez daha yere kapandı, sonra Kulunsur'a bindi; at ilk adımda kuş oldu, bozkır ayaklarının altında dürülmüş keçe gibi akıp gitti.

Mektubu yazan, Kaf Dağı ardındaki altın şehrin han kızı Akbermet idi; peri soyundan, güzelliği güneşe "sen doğma, ben doğayım" dedirten bir kız. Bir gece düşünde ak libaslı bir ihtiyar görmüştü; ihtiyar onun elini almış, uzak bir yurdun genç hanının eline koymuş, "nikâhınızı kıydım, yazgınızı bağladım" demişti. Uyandığında yüreği yerinde değildi; o

günden sonra altın taht ona diken, hazine çakıl, seksen odalı saray dar geldi. Sordu, soruşturdu; kervanlardan, kuşlardan, rüzgârdan haber aldı: düşündeki yiğit, Talas'ın hanı Seytek'ti, Manas'ın kanı, Semetey'in oğlu. Kız, atasının tahtını, anasının hazinesini ardında bıraktı; bin pehlivanını yanına alıp yollara düştü. Ama Kaf yolunun kara boğazında önlerine bir ejderha çıktı; ağzı mağara, soluğu ateş. Bin pehlivan kılıç üşürdü, bin pehlivan o boğazda ejderhaya yem oldu; Akbermet seksen kızıyla ancak canını kurtardı, and içti, geri dönmedi. "Ölürsem yolunda öleyim" dedi ve mektubunu, yüzüğünü, ok geçmez kaftanını ve atalarından kalma Zülfikar'ı, Hızır eliyle sevdiğine saldı.

Akcoltoy Talas'a vardığında ordonun önünde atından yel gibi indi, mektubu iki eliyle hanına sundu. Seytek okudu; okudukça yüzü bir ağardı, bir kızardı. Mektubun sonunda şu sözler vardı: "Düşümde nikâhımızı Hızır kıydı; sen bilmezsin, ben bilirim. Tahtımı bıraktım, yollardayım. Keñ-Özön'de salıncaklı otağımı kurdum, gözüm yoldadır. Er isen gel; gelmezsen, dünyada bana ölümden başka kapı yok."

Yurt bu haberi duyunca bayrama durdu. Yaşlılar birbirine bakıp güldüler:

— Seytek'in bahtı babasınınkinden de üstünmüş! Semetey, Ayçürök için Ürgenç'e vardıydı, ak kuğuyu kovaladıydı; bu kez peri güzeli kendi ayağıyla geliyor!

Seytek önce atalarını andı. Manas'ın ruhuna ak boz kısrak kurban etti, kanını yere, kokusunu göğe verdi; Bakay'ın, Kanıkey'in, Külçoro'nun mezarlarına vardı, birer birer helallik diledi. Sonra sefer hazırlığı başladı. Almambet'ten miras ak kaşlı eyer, kırk yıllık sandığından çıkarıldı, gümüşü silindi, Kulansur'a vuruldu; at, sırtındaki emaneti bilir gibi bir kez uzun uzun kişnedi. Ok geçmez kaftan giyildi, Zülfikar kuşanıldı, Akbermet'in yüzüğü serçe parmağa geçirildi. Kuyalı ile yiğitler yol düzüldü; analar ak süt saçtı, dualar bağlandı ve alay, Keñ-Özön'e doğru yola çıktı.

Yol uzun sürdü; dağ aşıldı, su geçildi, üç kez konuldu, üç kez göçüldü. Kulansur önde gidiyordu ve Hızır'ın sözü boş çıkmıyordu: sarp geçitte bastığı taş oynamadı, sisli koyakta yön şaşırmadı; gece bile, yıldız görünmezken, başını bir yana çevirir, alay o yana yürür, sabah olunca yolun doğrusu o çıkardı. Kuyalı, Celcetpes'in üstünde Seytek'in sağında gidiyor, arada göz ucuyla genç hanına bakıp gülümsüyordu; hanının yüreğindeki tatlı telaşı görüyor, ama görmezden geliyordu; yol arkadaşlığının edebi budur. Keñ-Özön'ün sınırına varıldığında Akcoltoy koynundan bir emanet daha çıkardı: Manas'tan kalma dürbündü bu, sırlı bir göz ki baktığını yedi günlük yoldan yanı başına getirirdi. Bir tepeye çıktı, dürbünü gözüne dayadı, ovaları taradı. Ve gördü: yeşil bir koyakta, ak otağlar kurulmuş, ortadaki en büyüğünün önünde gümüş zincirli bir salıncak; salıncakta seksen kızın ortasında bir kız

salınıyor ki, dürbünün sırlı gözü bile o yüze uzun bakamadı. Akcoltoy dürbünü indirdi, hanına döndü:

— Buldum, hanım. Otağı şu koyakta, salıncağı kurulu, gözü yolda.

O saatlerde Akbermet, otağında, sırdaşı Külayım'ın dizine başını koymuş, gece gördüğü düşü anlatıyordu:

— Düşümde ay doğdu, Külayım, gümüş bir ay; süzüldü, süzüldü, geldi sağ koynuma girdi. Ardından güneş doğdu, altın bir güneş; o da sol koynuma girdi. İkisi koynumda buluştu, dünyam aydınlığa boğuldu. Uyandım, yüreğim kuş gibi çırpınıyor. Hayır mıdır, şer midir?

Külayım güldü, kızın saçını okşadı:

— Hayırdır, ay yüzlüm, hayırın büyüğüdür. Ay dediğin er yiğittir; koynuna giren, yazgındaki handır. Güneş dediğin devlettir, taliindeki uludur. Ay ile güneşi koynuna alan kadın, hem yâre kavuşur hem soyu güneşe döner. Bekle; beklediğin, sandığından yakındır.

Söz ağzından çıkar çıkmaz dışarıdan bir gümbürtü koptu. Nöbetçi pehlivanların tepedeki davuluydu bu; güm güm ötüyor, sesi koyağı dolduruyordu. Seksen kız birden ayağa fırladı. Gözcü kız otağa uçarcasına daldı, soluk soluğa haykırdı:

— Müjde, hanım kız, müjde! Ufuktan bir alay göründü; önlerinde kula bir tulpar, üstünde ak kaftanlı, gök yeleli bir arslan geliyor. Duruşu han duruşu, bakışı ay yüzüne dönük!

Akbermet salıncaktan indi; dizleri titriyordu, yüreği göğsüne sığmıyordu. Külayım'ın eline yapıştı:

— Düşün çıktı, Külayım. Ay kapıya geldi. Şimdi söyle: kırk gün yol gözleyen göz, bir soluk daha nasıl sabreder?

İki yazgı, aralarında bir koyak, bir davul sesi, bir yürek çarpıntısı, kavuşmanın eşiğinde durdu. Ama Kaf ardından kalkan yazgı yalnız gelmez; peri kızının ardında bıraktığı altın şehrin de gözü yoldaydı ve Zülfikar'ın kınında, daha kimsenin bilmediği bir müjde uyuyordu.

42. BÖLÜM

Peri Gelinler ve Zulpukor'un Müjdesi

— ❖ —

Keñ-Özön'e bahar, o yıl bir gelin gibi indi. Karlar geçitlerden çekilmiş, vadinin koynunda otlar diz boyu kabarmış, sular taşlara gümüş halhal takmıştı. İki yandan inen iki kervan, iki ırmağın kavuşması gibi ovanın ortasında birbirine karıştı; kişneyen yılkılar birbirini kokladı, develer çöktü, keçe kapılar açıldı. Kaplan yürekli Seytek, peri soylu Akbermet'in yüzünü orada, gün ışığında ilk kez doya doya gördü; akıl ustası Akcoltoy da Külayım'ın önünde durup dilinin bağlandığını orada anladı. Hasret dedikleri, iki dağ arasında gerilmiş bir kıl köprüydü; o gün iki çift de o köprüden geçti, kimse geri dönüp uçuruma bakmadı.

Külayım, boz üyün töründe oturmuş, ateşin ışığı yüzünde oynarken söze girdi. Sesi ırmak çakılında yıkanmış gibi duruydu.

— Sana bir sır söyleyeyim mi, Akcoltoy, dedi. Biz size kendi başımıza gelmedik. Bir gece düşümde ak sarıklı, ak sakallı bir pir gördüm; asası yerden göğe direkti. Bana dedi ki: Kızır derler adıma, kula darda yetişirim. Kaf ardındaki iki peri kızı, Ala-Too'daki iki yiğide yazıldı; Akbermet Seytek'e, sen de Coltoy'a. İkiz taylar verdim onlara, Kulansur ile Kulunsur; biri

birinin gölgesi, ikisi de yelden döl almış tulpardır. Var, nasibinin ardına düş. Ben de kalktım, tahtı tacı ardımda bıraktım, çölü sırtımda taşıdım, geldim.

Akcoltoy başını eğdi; yol yorgunluğu, çöl susuzluğu, ölen atının acısı, Hızır'ın çıkageldiği o kavurucu gün bir bir gözünün önünden geçti.

— Ben de az çekmedim, Külayım, dedi. Susuz bozkırda dilim damağıma yapıştı, tulparımın başını dizime alıp ağladım. O pîr bana da göründü, elime iki dizgin verdi, koynuma bir mektup koydu. O günden beri yüreğim, sahibini arayan bir doğan gibi döndü durdu havada. Şimdi konacak dalını buldu. Sen tanıksın, gök tanık, yer tanık: senin üstüne kuma getirirsem, Kızır'ın verdiği at beni sırtından atsın, içtiğim kımız bana zehir olsun. Bu antı bozan, Manas'ın ruhu önünde kara yüzlü olsun.

Külayım gülümsedi; peri kızları az söz anlar, öz söz anlar.

Ertesi gün Keñ-Özön'ün ortasına altın direkli iki ak orda kuruldu; direklerinin başı güneşte tutuşmuş meşale gibi yanıyordu. Ak sakallılar öne geçti, nikâh usulünce kıyıldı; bir tas suya iki yüzük atıldı, dualar bağlandı, şahitler el kaldırdı. Sonra öyle bir düğün kuruldu ki Keñ-Özön kendi çağıltısını duyamaz oldu. Seksen gelin kımız taşıdı, seksen kız et böldü; kazanlar dokuz ocakta kaynadı, dokuz gün dokuz gece dinmedi. At yarışları koşuldu, balbanlar güreşe tutuştu, gece olunca ateşler yakıldı, komuz telinden eski günler döküldü. Yaşlı bir manasçı, sesini geceye salıp Manas'ın Altay'daki doğumundan tuttu; dinleyenler ağladı, güldü, and içti. İki gelin iki yiğidin koluna girdi; yıldızlar o gece bozkıra alçaldı da alçaldı.

Düğün savulunca kervan bozuldu, yükler sarıldı, yön Talas'a döndü. Develer katar katar dizildi, yılkı önden sürüldü; Akbermet'in çeyizinde peri ustaların dokuduğu keçeler, kayıptan gelme kumaşlar, sandık sandık yambı vardı. Yol boyu konan her konakta halk çıkıp karşıladı; ak saçlı analar gelinlerin başından tuz çevirdi, çocuklar tulparların yelesine dokunmak için birbirini ezdi.

Talas'a varıldığında, Manas'ın yurdunun üstünde erte güz güneşi duruyordu. Haber çoktan ulaşmıştı; Ala-Too'nun dört bucağından ak kalpaklı Kırgız aktı da aktı. Keñ-Kol'un ağzı, kurulan boz üylerden ak bir şehre döndü. Yaşlılar ortaya çıkıp söz aldılar; biri Manas'ın Çon Kazat'ta nasıl kükrediğini, biri Semetey'in Buhara'dan dönüşünü, biri Seytek'in daha beşikte ölümden nasıl kurtulduğunu andı. Sonra ak keçe getirildi, dört ucundan dört aksakal tuttu; Seytek'i üstüne oturtup üç kez göğe kaldırdılar, üç kez indirip üç kez de yurdun çevresinde dolandırdılar.

— Manas'ın kanı, Semetey'in canı, Kırgız'ın hanı! diye gürledi kalabalık. Ak boz kısraklar kurban edildi, kanı toprağa, duası göğe verildi. Altın taht ordonun törüne kuruldu, Seytek üstüne oturdu; iki dizgin bir yular, bir kez daha Manas soyunun eline teslim edildi.

O günden sonra yurt, yoğurt gibi mayalandı. Obalar çoğaldı, sürüler tepeleri örttü, kımız sağılmakla tükenmedi. Küskünler barıştı, yoksula pay çıktı, elde hasret kalmadı. Seytek töreyi kara kılı ortadan yarar gibi âdil yürüttü; Akcoltoy sağ yanında akıl, Kuyalı sol yanında yürek oldu. Bozkırın üstünden geçen kervancılar birbirine sordu: Talas'ta bir han çıkmış, Manas'ın torunuymuş, doğru mu? Doğruydu. Ve doğru sözün ayağı tezdir; iyi haber ata biner de gider, kem kulağa da bir gün varır.

✦ ✦ ✦

O kem kulak, Beecin'deydi.

Konurbay öleli çok olmuştu; oğlu Baykoñur babasının kinini babasının tahtıyla birlikte kuşanmış, ama kırk dokuz yaşında, muradına ermeden gözlerini yummuştu. Yerine oğlu geçti: koca Kite. Kakan tahtına oturduğu gün kırk kapılı sarayın kapıları kırk gün açık kaldı; ama Kite'nin içi, dışındaki şenliğe benzemedi. Dedesinin Talas'ta yediği darbeler, babasının kursağında kalan öç, ona miras kalmıştı; miras dedikleri yalnız altın olmaz, kimi soya kin kalır.

Bir gün kervancılar huzura çıkarıldı; ipek yüklü, dilleri uzun adamlardı.

— Batıda ne var, ne yok? diye sordu Kite.

— Batıda, hanım, Talas var, dediler. Talas'ta bir han var; Manas'ın torunu Seytek derler. Peri kızı almış, altın tahta oturmuş; yılkısı sayılmaz, yurdu gülistan. Kırgız, eski gücüne dönmüş de taşmış bile.

Kite'nin elindeki kâse çatladı. Manas adı, o sarayda hâlâ bir yara kabuğuydu; kaldırdın mı altından kan sızardı.

— Dedemin dedesini o soy vurdu, dedi dişlerinin arasından. Babam o öcü kusamadan gitti. Ben kusarım.

Adam saldı, Kococaş'ın oğlu Çoñbilgiç'i getirtti. Seksen yaşında bir büyücüydü Çoñbilgiç; kaşları gözlerinin üstüne çadır gibi inmiş, aklı kırk kitaptan derin, yüreği kırk kıştan soğuktu. Bulutu sağar, sisi dokur, rüzgârı yular takıp sürerdi. Ama Kırgız'ı da bilirdi.

— Hanım, dedi, buyruğun başım üstüne; lâkin bir sözüm var. Kırgız dediğin, kolay lokma değildir. Esenkan denedi, Alööke denedi, Konurbay atan ömrünü verdi; o taşlı yurttan kimse tok dönmedi. Manas ölür, Semetey doğar; Semetey sır olur, Seytek çıkar. O soy, kestikçe süren bir dal gibidir.

— Dal dediğin baltayla kesilir, dedi Kite. Sen ki havayı bağlarsın, yeri okursun; yüz pehlivan al, git. Yılkısını sök, yiğidini kır, o dalı bana kökünden getir.

Han buyruğu boyun büktürür; Çoñbilgiç kırk yıllık aklını bir kenara koydu, seksen yıllık boynunu eğdi. Beecin'in en seçme yüz pehlivanı silahlandı; başlarında, gök Kerik atının üstünde, davulunu terkisine bağlamış ihtiyar büyücü, batıya yol aldılar. Çoñbilgiç göğe okudu, üfledi; havayı sisle bağladı, ardındaki yüz atlıyı bulut yorganına sardı. Boz-Talaa'yı öyle geçtiler; kimse görmedi. Sonra önlerine Mihnet Ovası çıktı; adına mihnet denen yer, adını boşa almamıştı. Buz kesen yeller esti, tipi yolları sildi; altı pehlivan o ovada kaldı, karların altında adları bile donarak. Doksan dört kişi, aç kurt gibi süzülüp Ala-Too'nun eteğine ulaştı ve büyücü, kayaların arasına sinip gözcülüğe yattı.

O saatlerde Talas'ta Seytek, periden gelen küheylanı Kulunsur'u yaylanın yükseğinde, semirsin diye ayrı bağlatmış, silahını törün başına asmış, Akbermet'in ordasında bal gibi bir huzura dalmıştı. Gafillik dedikleri, yiğidin koynuna böyle girer: düşman kapıdayken, perde ipektendir.

Bir gece Akbermet düşünden bir çığlıkla uyandı. Alnı terli, gözleri iri iriydi; Seytek doğrulup elini tuttu.

— Ne gördün, Bermet?

— Hayır olsun, dedi Akbermet, sesi titreyerek. Gökte dolunay ile güneş yan yana durdu; ikisi de yurdumuzun üstüne ışık döktü. Sonra tasmalı bir kaplan gördüm; tasması altındandı, ordonun önünde yatıyordu, kimse ondan korkmuyordu. Onun yanında iki çelik kılıç asılıydı, ikisi de yeni bilenmiş, ikisi de gün ışığında oynuyordu. Derken gündoğusundan bir ejderha koptu; ağzından kara duman saçarak geldi, kılıçların birine saldırdı, ortasından kırdı. Ben bağırdım, uyandım.

Sabah olmadan Akcoltoy çağırıldı; düş yormak onun hüneriydi, aklı kırk düğümü tek çekişte çözerdi. Dinledi, sakalını sıvazladı, yüzü bir aydınlandı, bir gölgelendi.

— Düşün düş değil, Bermet, aynadır, dedi. Dolunay ile güneş, senin ile Külayım'ın devletidir; ikiniz de bu yurda ışık oldunuz. Tasmalı kaplan, Seytek'tir: kaplan yüreği törenin tasmasını takınmış, han olmuş demektir; hanlığı pekişecek, kimse sarsamayacak. İki çelik

kılıçtan biri Seytek'in kendisi; öbürü, ey Bermet, senin karnında bilenmektedir. Bir oğlun olacak; aslan yürekli, adı yürüyecek bir oğul. Amma gündoğusundan kopan ejderha, Çin'den kopacak beladır; Beecin'in kini uyumaz, külünü eşelersen kor çıkar. Kılıcın kırılması ağır alamet; tez günde silah bileyin, gözcü çıkarın, gafil yatmayın.

Yorum daha ağzında bitmemişti ki dışarıda nal sesi koptu. Haberci Kadike, atının ağzı köpük içinde, kendini ordonun önüne attı.

— Hanım! Sınırın ötesinde kılığı yabancı yüz atlı görülmüş! Ne elçiye benzerler ne kervana; sis içinde gidip geliyorlar, izleri kayboluyor!

Söz ağızdan kulağa varmadan, uzaktan bir gümbürtü geldi; yer mi gök mü inliyor, kimse ayırt edemedi. Çoñbilgiç, fil derisinden davulunu çıkarmış, tokmağı vurmuştu. O davulun sesi ölüm sesiydi; duyan hayvanın ödü sıtma gibi titrerdi. Seytek'in tepeleri örten yılkısı bir anda kudurdu; kısraklar taylarını ezdi, aygırlar birbirine girdi ve bütün sürü, kara bir sel gibi kökünden söküldü. Doksan dört pehlivan çevirdi, önüne kattı, Suusamır yönüne sürdü. Yılkıcılar karşı koydu; karşı koyan kırıldı. Yalnız Erebay, yedi yerinden yaralı, ölülerin arasından sıyrılıp bir aygırın yelesine yapıştı ve canını Talas'a zor attı.

— Yılkı gitti, hanım, dedi kan içinde. Yoldaşlarım kırıldı. Davullu bir ihtiyar, ardında Beecin zırhlı pehlivanlar... Suusamır'a sürüyorlar.

Ordo bir anda kaynadı. Seytek'in gözlerine dedesinin ateşi vurdu; Akbermet bir söz demeden içeri girdi, sandıkların en dibinden bir zırh çıkardı. Periden ustalara, ateşi rüzgârla döven körüklerde döktürülmüş bir zırhtı; halkaları balık pulundan sık, ok geçirmez, kılıç kaydırırdı.

— Bunu senin için sakladım, dedi. Bir de bunu: babamın kılıcı Aç Elmas. Aç derler, çünkü doyduğu görülmemiştir. Al, kuşan; ama gafil kuşanma. Düşümdeki ejderhayı unutma.

Seytek zırhı giydi, Aç Elmas'ı beline çaldı, Kulunsur yüksekten indirildi; tulpar, savaş kokusunu alıp yeri eşeledi. Ne var ki Akcoltoy herkesten önce davranmıştı; Külayım'ın elinden bir tas kımız içti, Kulansur'a atladı.

— Sen orduyu topla, ardımdan yeti, dedi Seytek'e. İz soğumadan ben düşerim ardına; yılkı ağır gider, ben yel gibi giderim.

Ve tek başına, doksan dört pehlivanın ardına düştü.

Suusamır yolunda tozu yakaladı. Yılkının ardında, gök Kerik'in üstünde giden ihtiyarı gördü; sesini bozkıra saldı:

— Dur, ak sakalını kara yere düşürmeden dur! Kırgız'ın malı Kırgız'da kalır; ya bırak, ya dön, ya öl!

Çoñbilgiç döndü; seksen yıllık gözleri genç yiğidi tarttı.

— Bir sen mi geldin, dedi, koca Beecin'in karşısına? Ataların akıllıydı, ordu ile gelirdi.

— Atalarım akıllıydı, dedi Coltoy, hırsıza ordu gerekmez derlerdi.

Töreye uydular; teke tek vuruşta sıra hakkıdır, önce büyücü hamle etti. Mızrağı Coltoy'un kalkanında şimşek gibi çaktı; kalkan yarıldı, yiğit sarsıldı, düşmedi. Sıra Coltoy'a geldi; vurdu, ihtiyarın zırhından ateş fışkırdı, ihtiyar eyerinde bir yalpaladı, düşmedi. Bir daha, bir daha; mızraklar kamış gibi parçalandı, baltalara sarıldılar, baltaların sapı ellerinde kaldı. Altı gün altı gece vuruştular; gündüz güneş, gece yıldızlar tanık durdu. Atlar dizlerine dek toprağa gömüldü, ter iki gövdeden ırmak olup aktı. Yedinci günün sabahı, hilesi kılıcından keskin olan büyücü, dizginini kaçar gibi çekti; Kerik tepelere doğru süzüldü. Coltoy, kanı kaynayıp ardına düştü — ve dar bir boğazdan çıktığında, çevresindeki doksan dört pehlivanın çemberini gördü. Tuzak, ağzını kapamıştı.

Coltoy bir tepeye sırtını verdi. Ok yağdı; kimini kalkan tuttu, kimini zırh, kimini eti tuttu. Kulansur'un sağrısından kan sızdı, yiğidin omzundan, kalçasından, kolundan sızdı. Bir gün dayandı, bir gece dayandı; ikinci gün güneş tepeye dikildiğinde, dudakları çatlamış, kılıç tutan eli ağırlaşmıştı. Külayım'ın yüzü gözünün önüne geldi; verdiği ant geldi, Kızır'ın çölde uzattığı su geldi.

— Ey gökteki, dedi, beni buraya sen getirdin, burada koyma.

Koymadı. Ufukta önce bir toz belirdi, sonra tozun içinden bir kişneme koptu; Kulunsur'un kişnemesiydi, Kulansur yaralı başını kaldırıp karşılık verdi. Seytek geliyordu — ama yalnız gelmiyordu. Sonradan pehlivanlar and içerek anlattılar: genç hanın iki yanında kırk atlı daha vardı, yüzleri seçilmiyordu, atlarının ayağı yere değmiyordu; en önde de ak sarıklı bir pir, asasıyla yol açıyordu. Kırk çilten ile Hızır İlyas, Manas'ın torununa gaipten yoldaş olmuştu.

Çember, yardığı yerden çığlıkla döküldü. Beecin'in en namlı balbanı Kaysar — boynu boğa boynu, sesi dağ sesi — Seytek'in önünü kesti:

— Dedeni dedem tanırdı; seni ben tanıyayım!

— Tanı, dedi Seytek ve Oykuma kılıcını çaldı. Kaysar'ın tolgası dayanmadı, başı ta çenesine dek ikiye bölündü; koca gövde, devrilen çınar gibi gümledi. Bunu gören pehlivanların dizinin bağı çözüldü. Seytek, Sır mızrağını doğrultup büyücüyü aradı; sisin

içinde buldu, vurdu. Mızrak, Çoñbilgiç'in zırhını delip böğrüne işledi; ihtiyar, davulunun üstüne kan kusarak kapaklandı.

Coltoy o arada kuşağını çözmüştü; içinde, Külayım'ın koyduğu emler, merhemler vardı. Yarasına bastı, dişiyle sardı; avucunda kalanı Kulansur'un sağrısına sürdü. Em dedikleri, peri elinden çıkarsa böyle olur: yiğit doğruldu, at silkindi ve tepeden aşağı, iki bozkurt sürüye iner gibi indiler. Seytek sağdan kırdı, Coltoy soldan; doksan dört pehlivandan geriye kaçacak ayak kalmadı denecekti ki, kan içindeki Çoñbilgiç son büyüsünü kendine sakladığını gösterdi: bir sis kopardı, gök Kerik'in yelesine kapandı ve doğan yeli gibi, tek başına Kakan yoluna düştü. Ardından bakan Seytek'in gözünde, Akbermet'in düşündeki ejderhanın kuyruğu kıvrılıp gitti.

✦ ✦ ✦

Seytek'in kanı durmadı; Kulunsur'un başını doğuya çevirdi.

— Ardına düşerim, dedi. Beecin'e dek kovarım; dedemin dedeme ettiklerinin, babamın babama ettiklerinin hesabını o kapıda sorarım. Kakan'ın tahtını başına yıkarım!

Akcoltoy, yaralı koluyla Kulunsur'un dizginine yapıştı; geminden tuttu, bırakmadı.

— Dur, arslanım, dur, dedi. Öfke ile kalkan, ziyan ile oturur. Hıtay dediğin, bir adamın kaçtığı yol değil, bir devin açık ağzıdır. Beecin'in çevresi demir ağıldır; hendekleri var, adam boyu derin; duvarları var, ok aşmaz; kapısında tümen tümen ordu yatar, biri kırılsa yerine on biner. Ulu atan Manas, kırk çorosu, Almambet gibi yol bilen kılavuzu, Akkula gibi tulparı varken Çon Kazat'a gitti de o kapıdan geri döndü; dönerken de en ağır yarasını orada aldı. Sen şimdi yorgun atla, yaralı yoldaşla, ardında toplanmamış orduyla mı gireceksin o ağıla? Büyücü kaçtıysa, korkusu bizden önce varır Beecin'e; o korku, on yıl surlarında bekçilik eder. Dön; yılkın kurtuldu, yurdun sağ, öcün alındı. Yiğitlik ileri gitmek değil yalnız; yerinde durmayı bilmektir de.

Seytek'in eli dizginde bir gerildi, bir gevşedi. Sonra derin bir soluk aldı; öfkesi, göğsünden bozkıra dağıldı.

— Sen olmasan, Coltoy, dedi, ben ateşe koşan pervane olurdum. Dön diyorsun, dönelim.

Kırılan pehlivanların silahı, zırhı, atları toplandı; sökülen yılkı çevrilip önlerine katıldı. Talas'a öyle bir dönüş döndüler ki, karşılayan halkın uğultusu Keñ-Kol'u doldurdu.

Ganimet pay edildi; öksüze at, yoksula mal, yaralıya bakan el düştü. Erebay'ın yedi yarası sarıldı, kırılan yılkıcıların ocağına kazan asıldı, adları toyda anıldı. Yurt yeniden bolluğa oturdu; ama Seytek o günden sonra gözcüsüz gece geçirmedi, silahını törün başından indirmedi. Ejderha düşü, ordonun eşiğinde bekçi gibi durdu.

Beecin'de ise gök Kerik, sırtındaki yarı ölü yükle saray kapısına vardığında, Çoñbilgiç'in sakalı kanla keçeleşmişti. Otacılar başına üşüştü; böğründeki mızrak yarasını dağlayıp em verdiler, kırk gün ölümle sağlık arasında yattı. Kırk birinci gün gözünü açtı; Kite başucundaydı, yüzü kara buluttu.

— Yüz pehlivan verdim, dedi Kite, bir davulla döndün.

— Sana demedim mi hanım, dedi büyücü, Kırgız kolay lokma değil diye. Ama boş da dönmedim; aklımı orada biledim, sana bir öğütle döndüm. Bu öç, senin kılıcının değil, senin dölünün işidir. Hint hanı Kergi'nin bir kızı var, Burul derler; yıldızı ağır, döşü kutlu. Onu al. Ondan doğacak oğul, bizim göremediğimizi görür.

Kite, büyücünün sözünden çıkmadı; Hint eline dünürcü saldı, Burul'u ak devletle Beecin'e getirtti, tahtının yanına oturttu. Vakti gelince Burul bir oğul doğurdu; adını Çınteñir koydular. Çocuk daha beşikte yumruğunu sıkıyor, on yaşına varmadan pehlivanları deviriyordu. Töre gereği sınandı: Zuu kuyusu derler, dibinde altmış başlı bir ejderha yatan karanlık bir kuyu vardı; hanlığa göz koyan oraya indirilirdi. Çınteñir'i iple sarkıttılar; üç gün ses çıkmadı, üç gün Beecin nefes almadı. Dördüncü gün ipi çektiler; çocuk çıktı — gözlerinde kuyunun karanlığından bir pay, avucunda ejderhanın altmış başından koparılmış bir pul. Sağdı, ama kuyudan çıkan, kuyuya inenden başkaydı. On birinde babası Kite göçtü; Çınteñir daha on ikisine basmadan babasını gömüp Kakan tahtına oturdu. Beecin'in ihtiyarları birbirine baktı ve sustu: gelecek kuşağın belası, dünyaya gelmiş, tahtına kurulmuştu. Ama o beladan tasa çekmek, o günün değil, yarının çocuklarının işiydi; Talas'ta o kış, başka bir haber tüm haberleri bastırdı.

✦ ✦ ✦

Akbermet'in ayağı ağırlaştı; peri kızı, Manas soyuna bir can taşıyordu. Ordo sevinçle çalkandı, Külayım gelinin başından bir an ayrılmadı. Derken Bermet'e aş erme geldi; ama neye erdi, kimse duymuş değildi: kaplan etine erdi. Ne kımız istedi, ne kazı; gözü ne bal gördü ne kaymak. Sarardı, soldu, dilinden tek söz düştü: kaplan.

— Karnındaki er kişi kaplan yürekli olacak, dedi yaşlı analar; canı, kendi donunu çekiyor.

Akcoltoy, kimseye söz bırakmadan silahını kuşandı.

— Kaplan bendendir, dedi ve Ala-Too'nun kuytularına, sazlı derelere yollandı.

Üç gün dolaştı, iz bulamadı. Üçüncü günün akşamı, gün kızıla çalarken, bir kayanın üstünde alaca bir kaplan gördü; oturmuş, insan gözüyle bakıyordu. Coltoy yayını gerdi — ve eli havada kaldı; çünkü kaplan dile geldi, sesi çölde su veren o sesin ta kendisiydi:

— İndir yayını, Akcoltoy. Beni bir kez çölde gördün, bir kez düşte; şimdi de bu donda gör. Bermet'in aş erdiği et, benim etim; ama bana ok işlemez, sana da kıymak yakışmaz. Al şunu.

Kaplan, pençesini uzattı; avucuna bir ceviz bıraktı — boz bir ceviz, kabuğu taş gibi, kokusu tütsü gibi.

— Bu ceviz, Mediyan çölünde, ejderha zehrinin düştüğü yerde bitmiş bir ağaçtandır; zehirden derman yaratan Tanrı'nın hikmetidir. Bunu Bermet yesin; aşermesi yatışır, karnındaki er dinç kalır. Doğunca adını Kenen koyun — bol olsun, geniş olsun, kesilmesin diye Kenen. Bir de emanetim var: dereye in, orada kayıptan doğma bir tay bulacaksın; anasını kimse görmedi, atasını yel bilir. Adı Kertulpar'dır. Kenen'in atıdır; ölçüsüne göre büyür, gününe göre yetişir. Var git, gözün aydın olsun.

Coltoy başını yere koydu; kaldırdığında kayanın üstü boştu, yalnız çimenlerde iri bir pençe izi tütüyordu. Dereye indi; sazların arasında, sırtı kızıl-doru, gözleri kor gibi bir tay duruyordu, sanki dünyaya insan beklemek için gelmişti. Yularsız geldi, yanaştı, Coltoy'un ardına düştü.

Talas'ta Bermet cevizi yedi; yediği saat yüzüne kan, gözüne ışık döndü. Aşermesi dindi, gövdesi durulup güldü. Kertulpar, Kulunsur ile Kulansur'un yanına, ayrı bir tör bağına bağlandı; henüz binicisi doğmamış bir tulpar, yıldızların altında büyümeye durdu.

Aynı gece Seytek, Akbermet'in yanında, uzun zamandır ilk kez taş gibi bir uykuya daldı; ve uykunun en derin yerinde, düşlerin kapısı ardına dek açıldı.

Bir yayladaydı; ne Talas'tı ne Keñ-Kol, ikisinden de genişti, otları ışıktandı. Karşıdan bir atlı geliyordu. At, ak kula bir tulpardı; toynağının değdiği yerden çimen fışkırıyordu. Üstündeki er — Seytek onu hiç görmemişti, ama tanıdı; kan, kanı düşte bile tanır. Omuzları iki dağ arası kadar geniş, bakışı gün ortası gibi dolaysızdı; sakalında ne ak vardı ne

kara, sanki zaman ona işlememişti. Ulu atası Manas'tı bu; Akkula'nın üstünde, kırk yıllık kümbetinden değil, hiç ölmediği bir yerden geliyordu.

Seytek atından indi, dizinin üstüne çöktü. Manas da indi; torununu omuzlarından tutup kaldırdı, iki gözünden öptü.

— Boyun ölçülü, bakışın atandan, dedi. Kıyaz'ın elinde doğdun, ölümün ağzından alındın; on üçünde soyunu bildin, hainden öcünü aldın; babanı kara mağaranın büyüsünden söküp dile getirdin; Sarıbay gibi yalmavuz dölünü yurdundan süpürdün. Ak keçeye kalktın, altın tahta oturdun. Şimdi bir sözüm var, tut: yetimi horlama. Ben yetim büyüdüm, Altay'ın sürgününde it derisinden döşekte; baban yetim büyüdü, Buhara'da adını bilmeden. Sen de yetim doğdun, düşman ordosunda. Bu soyun mayası yetimlikle karıldı, onun için taştan katı, sudan berrak. Tahtına yetim gelirse baş köşeye oturt; öksüz ağlarsa sesini kendi yavrun bil. Töreyi malı olandan yana değil, hakkı olandan yana yürüt.

Sonra Manas, belinden bir kılıç çözdü; kını yıldız tozundan, kabzası bir avuç şimşekten gibiydi.

— Bunun adı Zulpukor'dur, dedi. Er kişinin eline değil, er yürekli soyun eline verilir. Al; ama senin için değil. Bermet'in karnındaki oğlan içindir — adı Kenen olacak, bize müjdelendi. O doğduğunda bu kılıç ocağının başında assın dursun; eli kılıç tutunca kuşansın. Bil ki soyumuz onunla sürer: ben gittim, Semetey gitti, sen de bir gün gideceksin; ama bu kılıç kında, bu kan damarda durdukça, Kırgız'ın ocağı sönmez. Buğra ölür, köşek kalır; bozkurt ölür, izi kalır. İz dediğin de kar üstünde değil, oğul üstünde kalır.

Seytek kılıcı iki eliyle aldı; ağırlığı dünyanın ağırlığıydı, ama omzuna değil yüreğine oturdu. Başını kaldırdığında yaylanın dolduğunu gördü: sağda, kara gözleri Beecin'in surlarını hâlâ tartan Almambet duruyordu; yanında, gülüşü kavga kadar geniş Çubak. Solda, koca Koşoy, dağ gibi gövdesiyle; ve en önde, sakalı kuğu tüyü, gözleri iki kandil, ak sakalın ta kendisi — Bakay. Bakay, iki elini göğe açtı; ötekiler açtı; yaylanın ışıktan otları bile dua eder gibi eğildi.

— Kenen'e ömür ver, dedi Bakay'ın sesi; ses değildi, yağmurdu sanki. Bileğine kuvvet, yüreğine insaf ver. Yolunu Kızır gözlesin, kırk çilten sağında yürüsün. Talas'ın suyu ona süt, Ala-Too'nun taşı ona kale olsun. Soyu kesilmesin, ocağı öçmesin, tütünü tütmekten kalmasın — âmin!

— Âmin, dedi Manas, Almambet, Çubak, Koşoy bir ağızdan; ve o âmin, gök kubbede dokuz kat yankılandı.

Seytek uyandığında tan yeri ağarıyordu; yanağında yaş, avucunda — boş olduğunu bildiği avucunda — bir kabza sıcaklığı vardı. Akbermet'i uyandırmadı; dışarı çıktı, ordonun önünde durdu ve doğan güne uzun uzun baktı. Sonra Akcoltoy'u çağırttı.

Coltoy düşü dinledi; dinledikçe sakalından yaşlar süzüldü, bitince yerinden kalktı, Seytek'in önünde bir diz çöktü.

— Hanım, dedi, ben ömrümde çok düş yordum; kiminde bela gördüm, kiminde devlet. Ama bu düş yorulmaz, kutlanır. Manas atanın senin düşüne inmesi, tahtının Tanrı katında onandığıdır. Zulpukor'u vermesi, hanlığın kılıçla değil, vasiyetle sürdüğüdür. Yetimi horlama demesi, töreni gökten aldığındır. Ve Kenen adının bir kez kaplan ağzından, bir kez ata ağzından konması — bir müjde iki kapıdan girerse, o evde beşik boş kalmaz. Doğacak; aslan doğacak, adı Kenen olacak, atı Kertulpar hazır, kılıcı Zulpukor sözde hazır. Kırgız'ın tütünü tütecek, hanım. Gözün aydın, yurdun aydın.

Seytek, Coltoy'u yerden kaldırıp bağrına bastı.

— Yorumun ağzında bal olsun, dedi. Yorumluk hakkındır: at başı çektiği altmış mal senindir; sürüden ayırın, ordosunun önüne katın.

Kırk yıllık yoksul yıllarını çölde yol arayarak geçirmiş Akcoltoy, o gün bir hanın hazinesine değil, bir düşün bereketine zengin oldu; önü sıra katılan altmış malın tozunda Külayım'ın gülüşü vardı. Halk bunu duyunca ordo önüne toplandı; müjde ağızdan ağıza yayıldı, ak boz kısrak kurbanları yenilendi, obalar birbirine kımız taşıdı.

Ve vakit, kendi bildiği gibi aktı. Karlar bir kez daha geçitleri kapadı, bir kez daha çözüldü; Talas köpürdü, duruldu. Kertulpar bir kış içinde tay iken kunan oldu; Zulpukor'un düşteki sıcaklığı Seytek'in avucundan silinmedi. Ve bir seher vakti, tan yıldızı henüz sönmemişken, Akbermet'in ordasından bir çığlık koptu — ince değil, gür; ağlayış değil, haykırış. Ebeler kapıdan başlarını çıkardılar, yüzleri gün gibiydi:

— Suyunçu! Oğul! Arslan gibi bir oğul!

Kırk gün kırk gece toy kuruldu desek az; Talas'ın o toyu, Kökötöy'ün aşından beri görülmemişti. Çocuğun adını sormaya gerek kalmadı; adı, doğumundan önce iki kez konmuştu. Ak sakallılar kulağına üç kez bağırdılar: Kenen! Kenen! Kenen! Kuyalı, Karasaat mızrağını beşiğin başucuna dikti; Külayım, peri elinden bir köynek biçti; Erebay, yedi yarasının yedi hikâyesini daha beşikteyken anlatmaya başladı. Kertulpar, bağını koparıp geldi, beşiğin keçesini kokladı ve o günden sonra ordonun önünden ayrılmadı.

Akşam olup konuklar dağılınca Seytek, oğlunu kundağıyla kucağına aldı, dışarı çıktı. Ala-Too'nun karları son ışıkta kızıl yanıyordu; Keñ-Kol'un suyu, dünyanın ilk gecesinden beri söylediği türküyü söylüyordu. Seytek, oğlunun yüzünü dağlara çevirdi.

— Bak, dedi usulca. Şu karlı dağların ardında Altay var; ulu atan Manas orada doğdu, sürgünün içinden güneş gibi doğdu. Şu ova Talas; atan Semetey Buhara'dan buraya döndü, öksüzlükten hanlığa buradan yürüdü. Ben düşman elinde doğdum, buraya öcümü almaya geldim, kalıp yurdumu buldum. Sen ise toyla doğdun, dualı doğdun; senin yolun bizimkinden açık olsun. Ama bil: bu yurt sana atalarından kalmadı yalnız, torunlarından emanet alındı. Gün gelir ben de göçerim; sen kalırsın, senden sonra seninkiler kalır. Buğra ölür, köşek kalır. Kılıç kında, kan damarda, tütün ocakta durdukça — bu soy kesilmez, bu ocak sönmez, bu destan biter ama bitmez.

Kundağın içinden minicik bir yumruk çıktı, gökyüzüne doğru açıldı, sonra Seytek'in parmağını yakaladı ve sıkı sıkı tuttu. Tan yıldızı, Ala-Too'nun ardından bir kez daha göründü; sanki gidenler, kalanlara göz kırpıyordu.

Manas göçtü, Semetey sır oldu, Seytek yurdu bütünledi.
Üç kuşağın ırmağı — sürgünden hanlığa, yastan dönüşe, öçten barışa —
bu kitapta tek bir nehir gibi akar.

GAZÂ'NIN NEFERİ Y.C. · NEHİR ROMAN